

Doktori disszertáció

Cziráki Zsuzsanna:

„Senkinek pénzen vött rabjai nem voltunk sem nem vagyunk”

Brassó és a fejedelmi hatalom viszonya a város fejedelmi szolgáltatásai tükrében,

Bethlen Gábor uralkodása idején

Szeged, 2010

Doktori disszertáció

Cziráki Zsuzsanna:

„Senkinek pénzen vött rabjai nem voltunk sem nem vagyunk”

Brassó és a fejedelmi hatalom viszonya a város fejedelmi szolgáltatásai tükrében,

Bethlen Gábor uralkodása idején

Doktori iskola:

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Történettudományi Doktori Iskola (vez. Dr. J. Nagy László egyetemi tanár, DSc)

Modernkori Doktori Program (vez. Dr. Anderle Ádám egyetemi tanár, DSc)

Kora Újkori Magyar Történeti Alprogram (vez. Dr. Tóth Sándor László egyetemi docens, PhD)

Témavezető: Dr. Papp Sándor egyetemi docens, PhD

Leadás dátuma: 2010. november 18.

Szeged, 2010

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mit jelent egy disszertáció elkészítése? A magam tapasztalata alapján azt mondhatom: csapatmunkát. Annak ellenére igaz ez, hogy a kész mű végsősoron egyetlen személy önálló tudományos tevékenységét foglalja össze. Az a bizonyos tudományos tevékenység azonban megvalósíthatatlan a szakmai és családi, baráti kapcsolatok nélkül, amelyek nélkülözhetetlenül egyengetik a kutató útját ezen az egyszerűnek éppen nem mondható pályán. Ezért szívem és eszem szerint úgy tartom helyesnek, hogy az én disszertációm azokkal az emberekkel vegye kezdetét, akik végigkísértek – néha erővel húztak, néha csendben követtek – a kész dolgozatig vezető úton.

Köszönettel tartozom mindenekelőtt a családomnak. Brassói Reiff, Henter és Török rokonságomnak, hiszen fáradtságot nem ismerve, a segítség számtalan formáját felmutatva egyengették utamat a brassói levéltár kapujáig. Szüleimnek és anyósomnak azért, mert áldozatkészen igyekeztek tehermentesíteni itthon, hogy akár hosszabb időre is elsáncolhassam magam levéltári aktáim között. Azoknak a szeretteimnek is, rokonoknak és barátoknak egyaránt, akik a háttérbe húzódva tapintatosan megvárták, hogy a munka végeztével végre reagáljak, ha keresnek. Legfőképpen pedig férjemnek és kislányomnak, egyszerűen azért, mert volt türelmük kibőjtölni velem ezt a nehéz időszakot.

Ugyanígy szeretném kifejezni mély hálámat Papp Sándor, Gernot Nussbächer, Wojtilla Gyula, Katona Tünde, Tóth Sándor László és Fazekas István iránt, akiket tanáraimként tisztелеk és szeretek. Tudásukkal, tapasztalataikkal, jótanácsaikkal önzetlenül és jószívűen egyengették utamat a tudományos életben, Szegeden, Bécsben és Brassóban egyaránt. Nem felejtkezem el azonban arról, hogy még a jelentős szakmai segítségnél is többet köszönhetek nekik. Időben ráébresztettek ugyanis arra, hogy a tudományos életben is irányadók a história parttalan folyamában korszaktól függetlenül kitartó emberi értékek.

I. BEVEZETÉS

I.1. CÉLKITŰZÉSEK

A legutóbbi tapasztalatok is azt támasztják alá, hogy a közép-kelet-európai térség történetírásának jellegzetes kísérő eleme az egyes történeti-földrajzi régiók múltjára vonatkozó megközelítések túlzott szegmentáltsága. Ez közvetlen összefüggésben áll a 19-20. század politikai változásaival, valamint a térségre jellemző nemzeti eszmék napjainkban sem szűnő túlkapásaival. Nincs ez másként az erdélyi történelem esetében sem, sőt, talán nem túlzás azt állítani, hogy ez a terület – mely Erdélyként hivatalosan ma már csupán a történelemkönyvek lapjain létezik¹ – a “párhuzamos történelmek” egész kis armádiáját tudhatja magáénak. Magyarországon a magyarság és székelység története áll az érdeklődés homlokterében, Romániában a legutóbbi időkig csupán a román nemzet történetének volt létjogosultsága a régióra vonatkozóan. Emellett létezik az előbbi két meghatározó megközelítési mód közötti ingoványos talajon egyensúlyozó szász Erdély-történet is, nem is szólva arról a mintegy kéttucatnyi kisebb-nagyobb létszámú nép – „nemzeti kisebbség” – történetéről, akik az Erdély területén ma osztozó államokhoz tartoznak, s a szóban forgó földön maguk is több száz éves jelenlétre tekinthetnek vissza.

Úgy vélem, a közelmúlt eseményei egyértelműen igazolják a párhuzamos történelmek tudományos és – figyelembe véve a történelemtudomány korszakunkra jellemző elsődleges alkalmazási területét – közéleti szempontból is zsákutcába terelő hatását. Éppen ezért, munkám során mindvégig arra törekedtem, hogy az erdélyi nációk közös történelmének egy szeletét mutassam be értékítéletek nélkül, az érintett népek e korszakra vonatkozó történeti reflexióinak tiszteletbentartásával, még akkor is, ha a dolgozat középpontjában egy kiemelt és viszonylag jól körülhatárolt csoport, a brassói közösség, azon keresztül pedig a szászok „egyetemes közössége” áll. Ez a szemlélet annál is indokoltabbnak tűnt, hiszen a fő forrás, a brassói számadáskönyvek feldolgozása szász, magyar és székely, román, sőt ausztriai források és szakirodalom beemelését követelte meg, amelyek nélkül ez a vállalkozás egyszerűen megvalósíthatatlan lett volna. Úgyszintén nélkülözhetetlennek bizonyult az a tapasztalatcsere,

¹ Erdély fogalma alatt a továbbiakban a dolgozat időhatárait szem előtt tartva e történelmi régió 17. századi fejedelemség-kori kiterjedését értem, mely magában foglalta a Tiszától keletre eső, a Kárpátok keleti és déli vonulatai között elterülő földet, és hagyományosan a következő közigazgatási egységekre oszlott: erdélyi vármegyék, Székelyföld, Szászföld, Fogarasföld, Partium (változó nagyságú területen).

amelyet az Erdély története iránt elkötelezett szász, magyar, székely és román kutatókkal folytattam az elmúlt évek folyamán.

Mindamellett szeretném arra is felhívni a figyelmet, hogy a dolgozat elkészítése alatt mindvégig Brassó állt érdeklődésem homlokterében, abban a meggyőződésben, hogy a helyi forrásokon alapuló lokális történelem bőségesen szolgáltat hasznos információkat egy-egy ország, illetve határokon átívelő geopolitikai egység múltjára, nagyobb folyamatok megismerésére vonatkozóan is. Brassó középpontba állítása során azonban egyéb megfontolások is vezéreltek. A város története kapcsán különösen az foglalkoztatott, hogyan volt képes ez a kora újkori közösség megfelelni a kor kihívásainak. Mivel Brassó a Szász Universitashoz tartozó barcasági kerület uralkodó városaként Európa egyik leghosszabb ideig – 650 évig – fennálló territoriális autonómiájának meghatározó részét képezte, ez a kérdés különös jelentőséggel bír. Nem mellékes ugyanis, hogyan is volt képes helytállni ilyen hosszú ideig egy létszámában kicsiny, a környező népektől nyelvében, szokásaiban, vallásában, egész identitásában olyannyira eltérő közösség az öt körülvevő többségi nációk ostromában.

A szászok a túlélésért, megmaradásért folytatott harcok szellemét úgyszólván az erdélyi levegővel együtt szívták magukba a kezdet kezdetétől fogva. Nem vitás, az érdekvédelem jegyében született csatározások végigkísérték egész történelmüket, amihez a betelepítésüket kezdeményező magyar királyok biztosította kiváltságok kellő háttérrel szolgáltattak. A privilégiumokhoz azonban kötelezettségek – meghatározott szolgáltatások – is tartoztak, s ezek együttese volt az, amely évszázadokon át meghatározta a szászok központi hatalomhoz, azon keresztül pedig az országban hangadó népekhez fűződő viszonyát. Amikor tehát a brassói szász közösség fejedelmi szolgáltatásairól van szó, egyben arra a kérdésre is választ remélhetünk, hogyan alakult a szászság helyzete Bethlen Gábor uralkodása idején, és milyen eszközök álltak rendelkezésükre abból a célból, hogy számukra kedvezően befolyásolják az általa megtestesített központi hatalmat.

A szászok e téren kimutatható eszköztára olyannyira sokszínű, hogy a dolgozat tematikáját tekintve is két, első pillantásra csak nehezen összeegyeztethető témacsoporthoz vezetett. Elsőként a szász diplomácia meghatározó irányvonalait vettem szemügyre, amely a választott korszakban nehezen sorolható a fejedelem és a szászság viszonyát alapjaiban meghatározó szolgáltatások és privilégiumok rendszerébe. Mégsem kerülhető meg a kérdés vizsgálata, hiszen éppen Bethlen Gábor uralkodása kezdetén a szászság és különösen Brassó olyan mértékben vált részesévé az Erdélyben 1611-től kibontakozó uralmi válságnak, hogy a

következmények gyökeresen befolyásolták a központi hatalomhoz való viszonyulásukat. Ezenfelül a brassói Johannes Benkner fejedelmi tanácsstag tevékenysége nyomán feltáruló szász diplomácia végletessége számos ponton szolgál tanulsággal Erdély és a feje fölött hadakozó két világbirodalom, az oszmán és a Habsburg kapcsolatrendszerére vonatkozóan is. Kiválóan kiegészítik továbbá a dolgozat második felében feldolgozott brassói szász fejedelmi szolgáltatások vizsgálata nyomán feltáruló viszonyrendszert, amely a brassói – rajta keresztül pedig az egész barcasági kerületi – közösséget a fejedelemhez kötötte. Eredményképpen így, e két aspektus egyidejű vizsgálata során, a diplomáciai tevékenység és az erdélyi belügynek minősülő szász szolgáltatások metszetéből bontakozik ki az a kép a központi hatalom és autonóm közösség viszonyáról, mely a lehető legközelebb áll a 17. század eleji valósághoz.

I.2. A FELHASZNÁLT FORRÁSOKRÓL

A dolgozat témája szempontjából természetesen a helyi – brassói – források bírnak elsődleges jelentőséggel. A zárt szász közösségek féltve őrzött gyűjteményei gazdag és változatos iratanyagukkal valóságos kincsesbányát jelentenek az Erdély-kutatók számára, bármelyik erdélyi nációból származzon is. Nincs ez másként Brassó esetében sem, melynek e téren tapasztalható gazdagságára már Orbán Balázs felhívta a figyemet², s az innen származó anyagok az első nagy magyarországi történeti forrásközlésekből sem hiányozhattak.³ A brassói levéltár léteire vonatkozó első írásos emlék 1476-ból származik, ekkor tesznek először említést egy ládáról, melyben a város hivatalos iratait őrizték. A későbbiekben irattartó szekrényről, majd az irategyüttes számára kialakított külön helyiségről van tudomásunk, mely legkésőbb a 16. század végétől városi tisztviselő, irattáros (Archivar) gondozásában állt.⁴

A brassói levéltári anyag vizsgálata során azonban sajnálatos, az utókor szempontjából pótolhatatlan veszteségek tornyosulnak áthatolhatatlan akadályként a kutató előtt. A levéltár iratanyaga az évszázadok során többször is súlyos károkat szenvedett, melyek közül minden kétséget kizáróan az 1689-es tűzvész⁵ okozta a legtöbb pusztítást. A tűz ugyanis nem csupán Brassó gyönyörű középkori belvárosát tette porrá – a város jelképévé vált Mária-templom azóta viseli a Fekete-templom nevet elüszkösödött falaira való utalásként –, hanem a városháza vastag falai között őrzött, akkor már több száz évre visszatekintő hivatalos iratokat is megtizedelte. A katasztrófa mementójaként a megmaradt írásos emlékek közül most is könnyen a kezünkbe kerülhetnek olyan

² Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Európai Idő Kiadó. Sepsiszentgyörgy, 1991. 22-24. füzet.

³ Lásd: Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Vol. I-XI. Budae, 1829-1844.; Kemény József: Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Klausenburg, 1839.

⁴ Nussbächer, Gernot: Contributii la istoria Braşovului în secolele XV-XVIII. Muzeul Judeţean Braşov. Cumidava IV. Braşov, 1970. 559-560.

⁵ A visszafoglaló háború során, a keresztény csapatok sikerei következtében 1688 májusában Brassó is hűséget esküdött a Habsburgoknak. Az átállást kimondó erdélyi országgyűlésről visszatérő Michael Filstich városbíró azonban azzal a helyzettel találta szembe magát 1688. május 11-én, hogy városa nem hajlandó megadni magát a császári zsoldosoknak. A háborús konfliktushelyzet Brassóban a patríciusok és közrendűek között feszülő belső társadalmi konfliktussal terhelve nyílt lázadáshoz vezetett, melynek tragikus végpontjaként a császári katonák 1689. április 21-én lángba borították a várost. Vö. Maja Philippi: Von Mohács bis zum großen Brand. In: Roth, Harald (szerk.): Kronstadt. Eine Siebenbürgische Stadtgeschichte. Universitas Verlag München, 1999. (A továbbiakban: Roth: Kronstadt) 53-55.

dokumentumok, melyek megperzselődött lapjai a mai napig magukon viselik a pusztítás nyomát. A tűzvészt követő hosszadalmas helyreállítási munkákat követően a brassói hivatalos iratok ismét a városházán kerültek elhelyezésre, s a 18. század végétől érő irattárosok gondozása alatt álltak. A szász levéltárosok között tisztelhetjük a gyűjteményt gyarapító, illetve a mai napig irányadó irattári rendszert kialakító Eduard Froniust, Friedrich Stennert, Friedrich Schnell. A levéltár emlékeinek feldolgozásában, állagmegóvásában a legutóbbi időkben Gernot Nussbächer vállalt pótolhatatlan szerepet.

A 20. századi történelmi változások azonban a féltve őrzött szász levéltárakat sem kímélték. A háborús károkon túlmenően az irattárak államosítása okozott jelentős rombolást, hiszen az addig szigorú rendben őrzött gyűjteményeket kényszerűen kiszolgáltatották a – nem ritkán szakmai indokokat mellőző – válogatásnak és felosztásnak. A folyamat eredményeként a hajdani brassói iratcsoportok lelőhelyüknek megfelelően ma három csoportba sorolhatók. Az általában közigazgatási vagy gazdasági természetű dokumentumok megmaradtak a Román Állami Levéltár Brassói Fiókja⁶ kezelésében, mely a régi Városháza helyett a néhai Kovács-bástya épületében kapott új helyet. A jellemzően egyházi, irodalom- és művelődéstörténeti vonatkozású anyag legjelentősebb részét a brassói szász evangélikus közösség levéltárába menekítették, melynek digitális feldolgozása folyamatban van.⁷ És van egy harmadik, rejtélyes iratcsoport is, melynek jelenlegi lelőhelye sajnálatos módon ismeretlen. Ide tartoznak azok az olykor katalógusba is vett dokumentumok, melyek holléte felől még az egyébként példás jószándékról tanúságot tevő helyi levéltárosok⁸ sem mondhatnak egyebet, mint „elkallódott a hatvanas években” vagy „Bukarestbe vitték kiállításra”.

Ilyen körülmények között különösen nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy a kijelölt korszakra vonatkozóan a városi számadáskönyvek csaknem teljes egészében megmaradtak és kutathatóak. A szász történészek már a 19. század végén felismerték a városi számadásokban rejlő lehetőségeket, ennek köszönhetően meg is kezdték feldolgozásukat. A Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt forrásközlő sorozat első három kötetén keresztül a legkorábbi fennmaradt brassói számadáskönyvek,

⁶ Arhivele Naționale ale României Filială Brașov. Bővebben: www.arhivelenationale.ro

⁷ Archiv und Bibliothek der Honterusgemeinde in Kronstadt. Bővebben: www.honterus-archiv.ro

⁸ Ezúton is szeretném kifejezni hálámat a brassói gyűjteményekben tevékenykedő tetterkész levéltárosok iránt. Köszönet illeti mindenekelőtt Gernot Nussbächert, Bogdan Popovicit, Thomas Șindilariut, Elisabeta Marint és valamennyi kollégájukat, akik segítőkészségükkel, őszinte jóindulatú támogatásukkal támogatták munkámat az elmúlt évek folyamán.

adólajstromok, illetve egyéb regesztrumok találtak utat a felhasználókhoz.⁹ Ezen kiadványok a számadások feldolgozásában azonban csupán a 16. század végéig jutottak el, a 17. századra – illetve a későbbiekre – vonatkozó iratanyag úgyszólván terra incognita a szélesebb körű történettudomány számára.

A számadáskönyvek gazdag információanyaga igen figyelemreméltó nemcsak a kora újkori brassói, hanem az erdélyi események megismerésére vonatkozóan is. Ennélfogva úgy vélem, érdemes néhány szóban bemutatni e jellegzetes forráscsoportot. A számadáskönyvek jelenlegi lelőhelye a Román Nemzeti Levéltár Brassó Megyei Fiókja, a brassói szóhasználatban ismert nevén ”a Kovács-bástya”. A városgazda számadásai külön csoportot alkotnak a levéltár állományának terjedelmes, Socoteli alodiale elnevezésű irategyüttesében, eredetileg Stadthannenrechnungen¹⁰ címszó alatt. Bethlen Gábor uralkodásának idejét öt könyv fedi le, sajnos nem teljes mértékben, ugyanis az 1618-19-es esztendők számadáskönyvei elkallódtak. A fennmaradt, tizenöt évet átfogó anyag sem feltétlenül időrendi sorrendben áll a kutató rendelkezésére. Ugyanis a városi adminisztráció – esetünkben a számadás lejegyzéséért és köttetéséért felelős jegyző – elsősorban takarékosági, és nem logikai szempontokat követett az adatok rögzítése során. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy időben egymástól távol eső számadások is ugyanazon kötetbe kerülhettek, így az 1612-es év 1629-30 mellé, az 1620-as pedig az 1627-28-as esztendők mellé. A számadáskönyvekhez tartozó inventárium is kissé félrevezető az évszámok terén, hiszen előfordul, hogy az összefűzött kötetek ismertetése során a valósnál korábbi kezdő dátumot tüntet fel.¹¹ Ennek okát abban kereshetjük, hogy Brassóban a hivatali év mindig karácsony ünnepét követően vette kezdetét, a soron következő városgazda tehát az előző naptári év decemberének végén kezdte meg számadását. Így például az 1613-as esztendő számadása 1612. december 27-én kezdődik, könnyen tévútra vezetve a felületes szemlélőt. Az 1620-25-ös évek számadáskönyvei esetében újabb érdekességgel szembesülünk: az 1621-25-re vonatkozó adatokat nem folytatólagosan, hanem „fejjel lefelé”, a vaskos kötetbe fűzött gyűjtemény hátuljától visszafelé haladva olvashatjuk.

⁹ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. I-III. Kronstadt, 1886-1896.

¹⁰ A továbbiakban az iratanyag megnevezésére röviden az eredeti szász „Stadthannenrechnung” kifejezést használom.

¹¹ Az 1619-28-as (Inv. Nr. 326. V/21.) számadáskönyv valójában csak az 1620-as esztendővel veszi kezdetét.

A számadások vezetésének módja régi városi hagyományokon alapult, a kora újkorra jellemző végleges formáját pedig kevéssel vizsgált korszakunk előtt nyerte el. A város pénzügyei a városgazda felügyelete alatt álltak, aki egy személyben felelt a befolyó jövedelmek és a város által jóváhagyott kiadások lehetőleg zökkenőmentes kezeléséért és regisztrációjáért. A városgazdát – a többi brassói tisztségviselőhöz hasonlóan – éves szolgálata végeztével számadási kötelezettség terhelte. A számadás alapját a városgazda által rendelkezésre bocsátott adatok alapján a városi jegyző – esetenként megbízottja, az aljegyző – által lejegyzett és összefűzött irat alkotta, melyben aprólékos pontossággal került rögzítésre a város éves jövedelme és kiadása. A közölt információk sorrendje meghatározottnak mondható, először a városból és a barcasági településekről befolyó adókat, majd az aktuális kiadásokat vették sorra. Terjedelmi szempontból az utóbbi tétel lényegesen jelentősebb, dolgozatom célkitűzéseit tekintve is ez kerül előtérbe, hiszen a felsorolt városi kiadások nyomán remekül kibontakoznak a vizsgált korszak brassói – nem ritkán országos jelentőségű – eseményei, azontúl értékes adalékokkal szolgálnak Brassó és a Barcaság, mint szász közigazgatási egység, valamint az erdélyi állam működésének bizonyos aspektusait tekintve is. A számadásokat a hivatali év végeztével a karácsony előtti napokban – általában december 20. és 22. között – a *communitas* gyűlésén olvasták fel, e testület ugyanis 1609 óta felügyeleti jogot gyakorolt a városgazda számadásai felett.

A számadáskönyvek vezetési technikáját általában – de nem minden esetben – az időrendi sorrendben történő egyszerű felsorolás jellemzi. Előfordult azonban az is, hogy egy-egy tétel kimaradt, és csak később, soron kívül került beiktatásra. Az időrendi keretek megtartása mellett tematikus csoportosítással is találkozunk, különösen a fejedelmi látogatások¹² költségeire vonatkozóan, de külön gyűjtötték össze a városi alkalmazottak negyedévente esedékes fizetési jegyzékét is¹³. Érdekes, hogy a számadások szerzőjétől¹⁴ függően az egyes évek számadásai között kisebb-nagyobb eltérések mutathatók ki. Az 1620-as esztendő kiadásait szemlélve azzal a problémával szembesülünk, hogy a jegyző nem követi a napok sorrendjét, és minden rendszert nélkülözve told be nagyobb mennyiségű anyagot a felsorolás időrendi folyamatába. Hébe-hóba az is előfordul, hogy a

¹² Bővebben lásd a IV.1. fejezetben.

¹³ Bővebben lásd a II.2.3. fejezetben.

¹⁴ A számadásokért felelő városgazdák és jegyzők névsorát lásd az I. mellékletben.

jegyző hónapot, napot tévesztett. Ez történhetett az 1627 őszi események lejegyzésénél, amikor is az október elejére eső brassói követfogadást rendre novemberre dátumozta.¹⁵

Igen érdekes a számadáskönyvek nyelvezete is. A szerzők – a szász hivatalnokrétegre akkoriban jellemző magas szintű műveltségüknek és külföldi iskoláztatásuknak köszönhetően – alapjában véve a korszakra jellemző irodalmi nyelvet használták. Ennek ellenére bőven tarkítják a szöveget a többnyelvű környezetből merített, szász, székely, magyar és román tájszavak, valamint a hivatali műveltség latin nyelvének kölcsönszavai is. A jellegzetes szász tájszavak¹⁶ közé sorolhatóak a keresztnévek helyi változatai, például Mertten (Martin), Chrestel (Christian), Steffen (Stephan), de a helybéli termékeket megjelölő kifejezések, például Kompist (savanyúkáposzta), Klotzkäs (különleges erdélyi sajtféle) is. Esetenként az adott jegyzőre jellemző sajátos fordulatok is megmelengetik a nyelvészeti csemegékre fogékony olvasó szívét: a városi megbízott Székelyföldre utazik „die Joszagen zu foglalen”¹⁷, a fejedelem udvarába pedig Uhrenmacher helyett „Stundenmacher”¹⁸ mestert küldenek Brassóból. A számadáskönyvek a korabeli Erdély közigazgatási szóhasználatát is kitűnően tükrözik, amennyiben a forrásban szereplő tisztségek, hivatalok megjelölésére előszeretettel alkalmazzák a közszájon forgó magyar kifejezéseket. Különösen a tisztségnevek esetében tartották meg az eredeti magyar változatot, így találkozhatunk az „Itileo Mester”¹⁹, „Fundalo”²⁰, „Viceudvarbiro”²¹ kifejezésekkel. A portai követségbe induló Kékedi Zsigmondot 1620 márciusában a fejedelem „bejaroja” néven ismerik.²² A jegyzők nem ritkán torzítva adják vissza a magyar szavakat, így a fejedelem lovászmesterét „Loaßmester”,²³ a sólymokat szállító székelyt „Zolmaros”²⁴, Patri Ferencet pedig „Feiervarmegiei Ispan”²⁵ néven említik a

¹⁵ Arhivele Naționale ale României Filială Brașov. Fondul Primaria Brașov, Socoteli vilicale – Stadthannenrechnungen (a továbbiakban: ANR FB Stadthannenrechnungen) V/21, 475-479.

¹⁶ Dolgozatomban csupán az egyszerűség kedvéért alkalmazom a „szász nyelv” kifejezést, jóllehet tisztában vagyok vele, hogy ilyen egységes nemzeti nyelv Szászföldön sohasem létezett. Erdélyben mintegy 240, esetenként igen eltérő erdélyi szász nyelvjárás ismert. E sokszínűség okát a nyelvészek az egymástól elszigetelt, zárt közösséget alkotó falvak sajátos fejlődésében, illetve a Nyugat-Európa különféle nyelvterületeiről érkező középkori telepések eredendő nyelvi különbségeiben vélik felfedezni. Vö.: Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch, I-IX. Hermannstadt-Sibiu, 1924-2006. A kora újkor szász szöveg értelmezéséhez nélkülözhetetlen segítséget nyújt a Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt kötetéhez mellékelt latin és a helyi szóhasználatot tükröző német nyelvű szöszedet is.

¹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 472.

¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 788.

¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 806.

²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 455.

²¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 428.

²² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 26.

²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 435.

²⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 116.

német nyelvű szövegben. Bethlen Gábort fejedelemnek, a magyar királyi cím viselése idején mindvégig királynak mondják.

A számadáskönyvekben foglaltak áttekintését megkönnyítendő, a rájuk vonatkozó alapvető tudnivalókat az alábbi vázlatos felsorolás foglalja össze:

1. Stadthannenrechnungen 1612-1630

- Nr. Inv. 324., V/19.
- feldolgozott évek: 1612, 1629, 1630
- nyelv: német
- papír (32 x 20,5 cm), 862 oldal
- kötése: reneszánsz ornamentális mintákkal díszített bőr, M(ichael) W(eiss) monogrammal és az 1609-es évszámmal, belső oldalán a “Michael Weyss senior. haeredibus pro documenta haec scribebat M.p.” felirattal²⁶

2. Stadthannenrechnungen 1613-1617

- Nr. Inv. 325., V/20.
- feldolgozott évek: 1613, 1614, 1615, 1616, 1617
- nyelv: német
- papír (32 x 20,5 cm), 858 oldal
- kötése: egyszerű bőr

3. Stadthannenrechnungen 1619-1628

- Nr. Inv. 326., V/21.
- feldolgozott évek: 1620, 1627, 1628
- nyelv: német
- papír (32 x 19 cm), 760 oldal
- kötése: pergamen, középkori énekeskönyv lapjaiból

4. Stadthannenrechnungen 1621-1625

- Nr. Inv. 327., V/22.

²⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 606.

²⁶ A kötet kétségkívül Weiss Mihály tulajdonát képezte korábban, majd a városi iratanyag közé került. Az 1612-es esztendő számadásait még Weiss városbírósa idején kezdték lejegyezni benne, majd – a koraiújkori „újrahasznosítás” eredményeképp – későbbi, 1629-30-as anyaggal egészítették ki.

- feldolgozott évek: 1621, 1622, 1623, 1624, 1625
- nyelv: német
- papír (37 x 18,5 cm), 1172 oldal
- kötése: geometriai mintákkal díszített préselt bőr, felfeslő belső oldalán középkori énekeskönyv nyomai láthatók

5. Stadthannenrechnungen 1625-1626

- Nr. Inv. 328., V/23.
- feldolgozott év: 1626
- nyelv: német
- papír (38,5 x 20 cm), 254 oldal
- kötése: karton, valószínűleg későbbi pótlás

Az egyes évek számadásait vizsgálva nem szerencsés általánosítani, annyi azonban elmondható, hogy a városgazdák és jegyzők évente átlagosan körülbelül 250-300 oldalnyi adatot rögzítettek. Az összesen 3906 oldalnyi forrás több tízezerre rúgó bejegyzése már akkora mennyiséget jelent, hogy az adatoknak célkitűzésünknek megfelelő átválogatása és rendszerezése elengedhetetlennek bizonyult. Ennek megfelelően a brassói várostörténet vonatkozásában fontos, ám a dolgozat témája szempontjából mégis másodlagos jelentőséggel bíró városi bevételek részletes elemzése helyett a város expensái, vagyis kiadásai kerültek a kutatás középpontjába. Ezeket a bejegyzéseket is alapos szűrésnek vetettem alá, hiszen külön kellett választani a város saját vagy a fejedelem érdekében történt kiadásait. A dolgozat célkitűzéseinek megfelelően azok az adatok kaptak hangsúlyt, amelyek valóban a fejedelemnek teljesített szolgáltatások tanúbizonyságai. Szerencsére a városgazda és a jegyző meglehetősen körültekintően jártak el az adatrögzítés során, hiszen általában gondosan feljegyezték, ha egy városi kifizetésre „a fejedelem parancsára” vagy közvetlenül az ő kiszolgálása érdekében került sor.

Csupán az adatok hasonló szempontok alapján zajló szortírozását követően kezdtek körvonalazódni azok a témacsoportok, amelyekben Bethlen Gábor a brassóiak közvetett vagy közvetlen közreműködésére számított, ezek pedig a következők: a fejedelem befogadása és ellátása, fejedelmi és idegen követek és követségek ellátása, postálkodás, fuvaroztatás, mesteremberek munkájának igénybevétele, fejedelmi beszerzések támogatása és

lebonyolítása, hadászati szolgáltatások úgy mint katonaállítás, fegyverkészítés, kémkedés, hadi szállítások. Az alapvetően logisztikai szolgáltatások kiegészülnek a városnak Johannes Benkner városi tanácstag és Bethlen Gábor tanácsura tevékenységével, aki – mint alább részletesen bemutatásra kerül – szerteágazó és igencsak ellentmondásos diplomáciai tevékenységével működött közre az erdélyi hatalmi viszonyok alakulásában, ennek vizsgálata alapján pedig Brassó és a fejedelmi hatalom viszonyának különleges vetülete tárul fel.

Az adatok elemzése során arra törekedtem, hogy a témacsoportokon belül konkrét példákból kiindulva adott jelenségtípusokat és tendenciákat ábrázoljak. E ponton azonban szeretném felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy egy-egy témához a vonatkozó számadáskönyvi adatok függvényében – kézenfekvő példa a postalovak fejedelmi megbízottaknak történő rendelkezésre bocsátása ezres nagyságrendben – esetenként több száz bejegyzés is tartozik. Sajnálatos módon a dolgozat keretei nem engedik meg, hogy valamennyit idézzem, illetve hivatkozzak rájuk, ezek teljes és minden részletre kiterjedő bemutatását csupán a forrás közlése tenné lehetővé. Ilyen esetben tehát arra törekedtem, hogy a legjellegzetesebb, vagy valamilyen különlegességet-érdekességet tartalmazó bejegyzést szerepeltessem a főszövegben, illetve a hivatkozások között.

Végezetül feltétlenül ki kell térjek még egy fontos körülményre. Akármilyen bőséges is a számadáskönyvek adatközlése, mégsem tekinthetünk el bizonyos viszonyítási pontok alkalmazásától, melyek mintegy tükörből ábrázolják a dolgozat fő forrásának információit. Ilyen kontrollforrások után kutatva a legkézenfekvőbb a számadáskönyvek és a kortárs – elsősorban brassói – krónikaírók munkáinak, valamint a témára vonatkozóan már közölt forrásoknak összevetése. De az adatok ellenőrzése, esetenként kiegészítése szempontjából jó szolgálatot tett a Brassói Állami Levéltár és a brassói szász evangélikus egyház Honterus-levéltárának alapos tanulmányozása is, amely a város belső szervezetének és az erdélyi fejedelemhez fűződő sokszínű kapcsolatnak megismerésében nyújtott megkerülhetetlen segítséget. A dolgozat diplomáciai témáinak tárgyalása során a Bécsi Haus-Hof und Staatsarchiv és Hofkammerarchiv, valamint a Magyar Országos Levéltár vonatkozó anyagait hívtam segítségül, melyekre a megfelelő helyen részletesen is kitérek. A város működésének, a fejedelmi szolgáltatások összetételének vizsgálata során hasznos támpontot jelentettek

továbbá Kolozsvár város e korszakból fennmaradt számadáskönyvei, melyeket a Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtárában őrzött tekercseken tanulmányoztam.²⁷

²⁷ A pontos jelzeteket egységesen a dolgozat végén szereplő jegyzékben tüntettem fel.

II. BRASSÓ A 17. SZÁZAD ELEJÉN

II.1. AZ UNIVERSITAS SAXONUM

Az erdélyi szászság történetére vonatkozóan bőségesen állnak rendelkezésünkre áttekintő történeti művek. A „Sachsengeschichte” mint jellemző szászföldi történeti műfaj korán az erdélyi szász identitás pillérévé vált, és már a humanizmus korából számos szász szerzőt ismerünk, aki megírta népe – illetve a szászság lététől elválaszthatatlan Erdély – történetét.²⁸ A szász jelenlét retrospektív vizsgálatának a humanista történettudomány nyomait is magán viselő egyik első megnyilvánulásaként hagyományosan Albert Huet szász gróf²⁹ 1591-ben elhangzott beszédét³⁰ tartják, mely Báthory Zsigmond és nemesei előtt tett hitet a szászság régi erdélyi gyökereiről és megkérdőjelezhetetlen szolgálatairól. A beszéd, továbbá azok a körülmények, amelyek az 1591-es nevezetes országgyűlésen elhangzását indokolták, évszázadokat átívelve is kitűnően illusztrálják, milyen fontos szerepet játszott a szászság számára az erdélyi társnemzetek között eltöltött évszázadok eleven tanúsága.

A szász történetírás a 19. század nagyszabású forrásfeltáró tevékenységével kiegészülve egészen a legutóbbi időkig kielégítette a „nemzeti történetírás” igényeit. A magyar, illetve román tudományosságra ezzel szemben az jellemző, hogy csupán csekély figyelmet szentelt a szászság történetének, és csak a legutóbbi időkben ébredt fel a tudományos érdeklődés a szász történelem, méginkább a történelem és segédtudományai számára egyaránt komoly lehetőségeket magában rejtő szász források iránt.³¹ Az erdélyi szász múltat kutatva a szász

²⁸ Vö. Szegedi Edit: *Geschichtsbewußtsein und Gruppenidentität. Die Historiographie der Siebenbürger Sachsen zwischen Barock und Aufklärung.* Köln/Weimar/Wien, 2002. A szászság történetére vonatkozó alapvető szász munkák: Teutsch, Georg Daniel: *Geschichte der siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk I.* Hermannstadt, 1899. (A továbbiakban: Teutsch.); Gündisch, Konrad: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen.* München, 1998. (A továbbiakban: Gündisch.)

²⁹ Albert Huet/Süveg Albert (1537-1607) szebeni születésű szász polgár és erdélyi diplomata, 1577-1607 között szász gróf.

³⁰ A beszéd a korszakra jellemző antik nemzetségeredetből kiindulva mutatja be a szászok történetét. A szászok II. Géza idején történt behívása, üdvös szolgálataik és a cserébe megszerzett privilégiumok különösen hangsúlyos elemei a szövegnek. Az érvelés háttérében azonban jól kivehető az aktuális politikai konfrontáció a kiváltságait féltő szász közösség és a vármegyei nemesség között. Vö.: Rede des Sachsengrafen Albert Huet vor Fürst Sigismund Báthory „Von der Sachsen Ursprung, Leben, Handel und Wandel”. In: Ernst Wagner: *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen.* Böhlau Verlag, Köln, Wien. 1976. (A továbbiakban: Wagner.) 137-144.

³¹ A magyar történetírás az erdélyi szász történelmet a magyar történelem egy kevésbé jelentős, kiegészítő elemeként tartotta számon, és a szász témák iránti egyébként is csupán mérsékeltnek mondható érdeklődés a második világháborút követően szinte teljesen megszűnt. A téma legfeljebb egy-egy fejezet erejéig kaphatott helyet összefoglaló magyar történeti munkákban, ezek közül a jelentősebbek: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története.* Budapest, 1898-1908.; Hóman Bálint-Szekfű Gyula: *Magyar történet.* Budapest,

szerzőknek köszönhetően mégis gazdag irodalom áll rendelkezésünkre. Ennél fogva most csak a dolgozat szempontjából elengedhetetlenül fontos történelmi fordulópontokra hívom fel a figyelmet.

A 12. és 13. században több hullámban Erdélybe települő szászok – valójában Nyugat-Európa fejlettebb, jelentős népességfőlősleggel rendelkező régióiból érkező, számos népcsoporthoz tartozó hospesek³² – a kezdetektől fogva rendelkeztek a kiváltságok és kötelezettségek jellegzetes rendszerével, melynek első ismert formáját Andreanum néven említjük. Az 1224-ben II. András által kiállított kiváltságlevél azonban nem vonatkozott a jövevények által benépesített valamennyi földre. A későbbi “Szászföld”, melyet nem a földrajzi egység, hanem a privilegizált státusz határozott meg, csupán Hunyadi Mátyás uralkodása idején nyerte el végleges határait. Ekkor zárult le ugyanis az a közigazgatási reformsorozat, melynek következtében a földrajzilag ugyan széttagolt, de eredendően nyugat-európai telepesek által benépesített vidékekből azonos elbírálás alá eső, a területiális autonómia középkori elvei alapján működő területet hoztak létre. Szászföld központi részét a „szász metropolisz”, Nagyszeben körül csoportosuló hét szék – szászvárosi/broosi, szászsebesi/mühlbachi, szerdahelyi/reußmarkti, újegyházi/leschkirchi, nagysinki/großschenki, segesvári/schäßburgi, kőhalmi/repesi – alkotta. E terület a szászok 12. századi betelepítése során került kialakításra, és a hospes közösség első ismert jogbiztosító irata, az 1224-ben kibocsátott Andreanum is hosszú ideig csupán e vidéken volt érvényben. A többi szász vidék – a Barcaság, Beszterce vidéke, a Medgyes környéki két szék – ekkor még nem részesült a kiváltságokban. A 15. század végén létrejövő jogi egységig ezek a földrajzilag jól elkülöníthető területek egymástól eltérő fejlődési utat jártak be. Ennek ellenére valamennyi területen kimutatható néhány közös vonás, így például a kereskedelmi előjogok gyarapítása

1935.; Jancsó Benedek: Erdély története. Budapest, 1922.; Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Pest, 1868.; Szilágyi Sándor: Erdélyország története tekintettel a mivelődésre I-II. Pest, 1866.; Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I-XXI. Budapest, 1875-1897. (A továbbiakban: EOE); Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története III. Budapest, 1986. (A továbbiakban: Erdély története.)

³² A „szász” gyűjtőnév alatt emlegetett, valójában Nyugat-Európa különböző területeiről érkező telepescsoportok betelepítése több hullámban zajlott le. Az első hospesek II. Géza király kezdeményezésére érkeztek az országba, ahol a határrendszer átszervezésével párhuzamosan dél-erdélyi királyi birtokokon – innen ered a Szászvárostól Barótig terjedő vidék Königsboden azaz Királyföldre elnevezése – telepítették le őket. A továbbiakban újabb és újabb hullámokban érkeztek hospesek Erdélybe, akiket a Barcaság, Medgyes és Beszterce környékén helyeztek el. Ezenfelül jelentős belső migrációval is számolhatunk. Érdekes szem előtt tartani továbbá azt is, hogy nyugat-európai telepeseket nemcsak Erdélyben, hanem a Magyar Királyság más területein is szívesen fogadtak. Közéjük tartozik a későbbi királyi városok kézműves- és bányászlakosságának egy jelentős része, illetve a Szepesség szászai is. Eltérő privilégiumaik azonban jelentősen megkülönböztetik őket erdélyi sorstársaiktól: a kiváltságolt közösséget a környező lakosságtól jogaiban és kötelezettségeiben is élesen megkülönböztető területiális autonómia egyedül az erdélyi szászok esetében valósult meg. Vö.: Kristó Gyula: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest, 2003.

vagy az önálló bíraskodás kezdetei, melyek már az azonos politikai testhez való tartozás előjeleként értelmezhetők.

Az a politikai egység, amely 1876-ig biztosította Szászföld önrendelkezési jogát és az ebből fakadó sajátos fejlődési utat, Hunyadi Mátyás rendelkezései nyomán öltött végleges formát. A többlépcsős folyamat végpontjaként a király 1486-os oklevelében biztosította az Andreanumban foglalt jogokat a Szeben környéki hét széken túlmenően Beszterce vidéke, a Barcaság és a Medgyes környéki két szék számára, és létrehozta a szászok egyetemes közösségét, az Universitas Saxonum intézményét.³³ A döntés jelentőségét kiemeli az a megfigyelés is, hogy a kiváltságos terület határán kívül eső, szász vagy többségében szász lakosságú települések a továbbiakban teljesen más fejlődési utat jártak be, beolvadtak a magyar nemesi vezetés alatt álló közigazgatási rendszerbe, s a későbbiekben német ajkú törzslakosságuk is jórészt kicserélődött.³⁴ A szászföldi népesség elkülönülése azonban nem csupán közigazgatási szempontból volt szembetűnő. Az óhazából hozott nyelvük, kultúrájuk, szokásaik alapján a Nyugat-Európa különböző vidékeiről érkező sokszínű társaság lassan közös erdélyi szász identitást alakított ki. A Szász Universitashoz való tartozás megkülönböztető, a társnépektől világosan elhatároló jellegét erősítette a protestantizmus felvétele is: az 1540-es években a brassói Johannes Honterus és követői által páratlan gyorsasággal végrehajtott vallási reform következtében néhány év leforgása alatt létrejött a szászság fokozatosan nemzeti színezetet öltő, ágostai hitvallású egyháza.³⁵ A feltételezhetően az óhazából hozott városi törvénykönyvekre visszatekintő szász igazságszolgáltatás is önálló fejlődési utat járt be, melynek végpontját az 1583-ban Báthory István fejedelem által szentesített szász törvénykönyv jelentette.³⁶ Mindezek eredményeként a 16. század végére létrejöttek azok az intézményi keretek, amelyek szavatolták a szászok sajátos helyzetét az

³³ Teutsch, 48.; Eduard Müller: Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen. Ihre verfassung- und verwaltungsrechtliche Entwicklung. 1224-1876. Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der ältesten organisierten Minderheit der Gegenwart. Beiträge zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Deutschen in Rumänien, im Auftrage des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt, 1928. (A továbbiakban: Müller.) 11.

³⁴ Klasszikus példaként a szász territóriumon kívül rekedt Kolozsvár említendő, amely középkori német alapítása dacára az újkorra a legendás hírérdélyi magyar várossá változott. Erdély története I. 337-338.

³⁵ Formula reformationis ecclesiae Coronensis ac Barcensis totius provinciae. Kronstadt, 1543. ; A szászok lutheri egyházának irányítója és összefogója az a szuperintendencia volt, melynek létrehozására 1552. március 13-án tettek javaslatot a szász közösségek küldöttei, és amely 1572-ben öltött végleges formát Berethalom központtal. Vö.: Karl Reinerth: Die Gründung der evangelischen Kirchen in Siebenbürgen. Studia Transylvanica. Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1979.

³⁶ Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta oder Eygen-Landrecht. Durch Matthiam Fronium übersehen/gemehret. Hermannstadt, 1583.; Reprintjét lásd: Eigen-Landrecht der Siebenbürger Sachsen. Mit einer Einführung von Adolf Laufs und Worterläuterungen von Wolfgang Bühner. Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde XXXIX. München, 1979. Lásd még: Friedrich Schuler von Libloy: Siebenbürgische Rechts-Geschichte kompendiarisch dargestellt. I. Band. Hermannstadt, 1855. (A továbbiakban: Schuler von Libloy) 68-70.

Erdélyi Fejedelemség területén, és az ország három rendi nemzetének egyikeként – a székely és magyar nációnak mellett – kijelölték befolyásos helyét az államélet színterén.

Dolgozatomban választott időszakjában – a 17. század elején – Szászföldön tehát a Szász Universitas intézménye gyakorolta a legfőbb közigazgatási, igazságszolgáltatási és végrehajtói hatalmat, természetesen azzal a kitéttel, hogy az ország fejedelmét elismerte urának. Nem vitás, a szászok közössége páratlan önállóságot élvezett ügyei intézése során. A kiváltságos területek képviselői Katalin napján összegyűltek a „szász fővárosban”³⁷, Szebenben, hogy megvitassák a szász nációnak egészét érintő ügyeket. A napirendi pontok között az egyes közösségek közötti viták elsimítása és a használatos súlyok, mértékek, céhes ügyek mellett olyan horderejű kérdések is szerepeltek, mint a szászokra kivetett rendes és rendkívüli adók elosztása és behajtása, katonaszerelés, egyházi kérdések vagy a szászország egységes álláspontjának kialakítása országos ügyekben, illetve a társnemzetekkel folytatott kommunikáció irányítása. Érdekes azonban felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a szászok gyűlése a kezdetektől – ez alatt az erdélyi németek lakta területek első közös összejövetelei értendők, melyek a 15. század végétől mutathatók ki – csupán tanácskozó, nem pedig törvényhozó szervként működött.³⁸ A közös határozathozatok hiányának következményei leginkább abban a vonatkozásban érhetők tetten, hogy a Szász Universitas közösségei megőrizték cselekvési és döntési szabadságukat olyan súlyos kérdésekben, mint például az Erdélyi Fejedelemség történetében oly gyakran feltűnő trónkövetelők támogatása vagy az önálló diplomáciai irányvonal követése. Ez a körülmény vezetett ahhoz az ellentmondásos helyzethez, hogy bár a közösség elvben homogén egységként reprezentálta magát a külvilág felé, súlyos bel- vagy külpolitikai válság esetén gyakran mégis különféle válaszokat adott a kihívásokra, az Universitas által összefogott közösségek közvetlen érdekeinek függvényében.³⁹

³⁷ A szászok gyűlésére – Konflux néven is emlegették – bizonyos esetekben a novemberi alkalom mellett Szent György napján is sor kerülhetett, illetve rendkívüli esetben el is maradhatott. Emellett a szász területek részgyűléseiről is hallunk. Az Universitas gyűlései között eltelt időben az egész szászországot érintő ügyekben a szebeni magisztrátus volt illetékes. Vö.: Müller, 21-29.

³⁸ Müller, 18-19. 45.

³⁹ Megjegyzendő, hogy a Szász Universitas közösségei, a szászország belső hatalmi viszonyainak megfelelően természetesen nem jelentkeztek valamennyien önálló politikai tényezőként a náción belül. A figyelem középpontjában a hangadó tehetős közösségek, Szeben és az alárendelt hét szék, Brassó és Beszterce, esetenként Segesvár és Medgyes értendő. Ez az öt város szokás szerint az országgyűlésen is képviseltethette magát, amit Báthory Gábor 1609-es rendelete erősítette meg. A jelentősebb szász városok közül Medgyes esetenként Segesvár vagy Szeben, Köhalm pedig jellemzően Brassó politikai vonzáskörzetébe tartozott. Medgyes, Szászváros és Szászsebes vonatkozásában a kora újkorban az volt az általánosan elfogadott nézet, hogy falaik között a vármegyei magyarság is befolyásolja a döntéshozatalt. A közösségek eltérő reagálása a

A testület – egyben az egész szászság – élén az Universitast a külvilág felé képviselő szász gróf állt, akit a szászok Hunyadi Mátyás regnálása óta maguk választhattak soraik közül. Ezt a magas méltóságot általában az egyenlők között is első Szeben polgármestere töltötte be. Munkáját egy huszonkét tagból álló testülettel együtt végezte, őket a szász territórium alegységeit képező városok, székek és districtusok delegálták. Közöttük foglaltak helyet Brassó város és a Barcaság változó létszámú küldöttei. A delegáció Brassó városbírájának irányítása alatt állt. Az igazságszolgáltatási körzetekként is működő szász székek vezetése a királybírák kezében volt, akiket a szászok szintén maguk választhattak meg. Hasonló szerepet töltöttek be a nagyobb városok polgármesterei vagy városbírói is, akiknek hivatali hatásköre rendre kiterjedt a városhoz tartozó székre – Segesvár, Medgyes – vagy kerületre – Brassó, Beszterce – is. E magas méltóságokat természetesen nem tölthette be egyszerű szász, már a középkorban teret nyert az a szokás, hogy a befolyásos hivatalokat előkelő – városi – családok szerezték meg. A fentieknek megfelelően a szász közösség sorsa lényegében a befolyásos patríciuscsaládok köréből kikerülő tisztségviselők kezében volt. Mindez a szász társadalom összességére levetítve egyfelől a városok vidék feletti uralmát, másfelől a patríciusok közrendű polgárokkal szembeni előnyét jelentette, szó sem volt tehát a 19. századi történetírás romantikus légkörében hangoztatott „hagyományos szász demokráciáról”.⁴⁰

A fejlett intézményrendszer, a jól strukturált belső hierarchia és a féltve őrzött identitás mellett – a kora újkorban talán szerencsésebb a környező országlakosokkal szembeni kiváltságos helyzetet említeni – azonban volt még valami, ami a legmarkánsabb indikátora volt a szászok erdélyi jelenlétének: a korai középkorban megszerzett és évszázadokon át megtartott gazdasági fölény. A Nyugat-Európa legfejlettebb területeiről érkező vendégek kétségkívül magas szintű földműves- és iparos kultúrát hoztak magukkal. Különösen a kézműves tevékenység területén érték el a környező lakosság teljesítményéhez képest látványos fejlettségi szintet, erről árulkodik a szászok sokrétű és jól szervezett céhes rendszere is. Bár az erre utaló első ismert adat 1376-ból származik – a Nagy Lajos király által a Szebenhez tartozó 19 céh számára megerősített szabályrendszerről van szó⁴¹ –, bizonyosra

krízishelyzetekre az erdélyi főhatalomért folytatott harcokban mutatkozott meg, amelyek során maguk a szászok is pártokra szakadtak. A szász közösségek divergens magatartása megmutatkozott Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János harcában, a tizenöt éves háború forgatagában, illetve Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején.

⁴⁰ Vö.: Schuller von Libloy, 439-448.

⁴¹ Franz Zimmermann – Carl Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. (A továbbiakban: Urkundenbuch.) II. Hermannstadt, 1897. Nr. 1057. 449-452.

vehető, hogy e szervezeti forma már jóval korábban jelen volt a szászok körében. Az erdélyi szász mesterek remekei még a 17. században is az európai kézműves kultúra élvonalába tartoztak, különösen a brassói és szebeni ötvösök munkája bír kiemelkedő jelentőséggel.⁴²

A kézműipar teljesítményét azonban jócskán túlszárnyalják az árutermelés fellendülésével párhuzamosan kialakuló kereskedelem szembeszökő eredményei. A legkorábbi időkben még minden bizonnyal helyi szinten zajlott a nyers- és késztermékek adásvétele, a 13. században azonban a szász telepések kereskedelmi tevékenysége kiterjedt a Kárpátokon túlra, valamint a Magyar Királyság egyéb területeire is. A kereskedelem a szászok tevékenységének jelentős elemét alkothatta, hiszen már az Andreanum is foglalkozik vele.⁴³ Legkésőbb a 14. században kialakult a későbbiek során nagy jelentőségre szert tevő moldvai és havasalföldi kereskedelmi kapcsolatrendszer, melynek keretében szász iparcikkek vándoroltak a Kárpátokon túlra, onnan pedig nyerstermékek érkeztek az elosztó központokként működő szász városokba.⁴⁴ A középkor folyamán ez a vonal egészült ki a tranzit kereskedelemmel: a levantei kereskedelem vérkörébe bekapcsolódó szász kereskedők a Fekete-tengertől Bécsig, Velencéig, Nürnbergig, Augsburgig hozták-vitték a portékákat, jellemzően keleti luxuscikkeket, nyerstermékeket és nyugat-európai kézműves árukat.⁴⁵ A kereskedésnek, és az abból származó tetemes haszonnak sorsdöntő következményei voltak Szászföldön: e tevékenységnek köszönhetően kialakult egy olyan tehetős elit réteg, amely erős gazdasági hátterénél fogva képes volt magához ragadni a szász társadalom vezetésének szerepét. Hasonlóan nagy jelentőséggel bír az a tény is, hogy a kereskedelemből első sorban hasznot húzó városok – élén Szebennel, Brassóval és Beszterccével – tovább növelhették hatalmukat a falvakkal és mezővárosokkal szemben. A városi gyarapodás további hozadékaként figyelhetjük meg, hogy a gazdag városok is összeütközésbe kerültek egymással: a kereskedelmi előjogokért folytatott harcban különösen a két „nagyváros”, Brassó és Szeben küzdelme szembeszökő. Igen figyelemreméltó azonban, hogy a szászok virágzó földje minden nehézség dacára megtartotta fölényét, jóllehet a 14. század óta folyamatosan szenvedett a

⁴² Vö. Gyárfás Tihamér: A brassai ötvösség története. Brassó, 1912.

⁴³ Urkundenbuch I. Nr. 43. 34-35.

⁴⁴ Az erdélyi szászok első ismert, keleti irányú kereskedelmét szabályozó privilégium is érinti ezt a területet: 1358-ban Nagy Lajos király engedélyezi Brassó polgárainak a Havasalfölddel folytatott szabad kereskedelmet. Urkundenbuch II. Nr. 736. 152-153.

⁴⁵ Pach Zsigmond Pál: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában. Századok, 1975. (109.) 3-32.; Uő: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala a 15-16. század fordulóján. Századok, 1978. (112.) 1005-1038. Az erdélyi szászok kereskedelméről bővebben: Jickeli, Otto Fritz: Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung. In: Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1913. (39.) 33-184.; Meltzl Oszkár: Az erdélyi szászok ipara a 14-15. században. In: Századok 1892. (26.) 633-657. 720-739. (A továbbiakban: Meltzl.)

betörő hadak – legyen török, tatár, magyar vagy akár német – pusztításaitól. A 16-17. századi vámszámadások⁴⁶, mi több, maguk a városi számadáskönyvek fennmaradt adatai világítanak rá arra, hogy a sorra bekövetkező csapások ellenére is a szász városokban Erdély legerősebb gazdasági bázisát fedezhetjük fel.

⁴⁶ Vö. Pakucs-Willcocks Mária: *Sibiu-Hermannstadt. Oriental Trade in Sixteenth Century Transylvania*. Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2007.

II. 2. BRASSÓ ÉS A BARCASÁG

II.2.1. BRASSÓ AZ ÚJKOR KÜSZÖBÉN⁴⁷

A dióhéjban bemutatott szász fejlődést a kora újkori Brassóra levetítve szembe tűnik, az erdélyi viszonyokhoz mérten mekkora erő is koncentrálódott a barcasági kerület élén álló városban. Brassó a havasalföldi és moldvai kereskedelmi utak kereszteződésénél őrt állva, az uralkodói vámjövedelmek rendszeres bérlőjeként, a Barcaság szinte korlátlan uraként roppant hasznot húzott a kedvező gazdasági lehetőségekből. Voltaképpen Brassó akár mintapéldája is lehetne a funkcionális város modelljének⁴⁸, hiszen “központiségához” – a város gazdasági, társadalmi és politikai értelemben is a környező vidék hierarchiájának élén állt – soha nem is fért kétség. Mi több, a Barcaságban kifejtett egyeduralmát csak még inkább kiemelte a szász vidék közigazgatási elkülönülése a szomszédos Fogarasföldről és Székelyföldről.

A 14. században megszerzett fölényt Brassó a továbbiakban is jól ki tudta használni. Tehetős kereskedő-patríciusai a Szász Universitas meghatározó tényezőiként részesültek a szász közösség irányításában, a legfőbb rivális Szebennel szemben gyakran sikerre is vitték a város érdekét. A későbbiekben részletesen kerül bemutatásra az a sajátos helyzet, hogyan volt képes Brassó szorongatott helyzetben akár arra is, hogy Szebentől átvállalja a Szász Universitas vezetését, képzett tisztségviselői pedig ebben a helyzetben nemcsak a Barcaság és a szászság, hanem az Erdélyi Fejedelemség képviselőit is eljártak. Nem véletlen, hogy a brassói várostörténet kutatói a Barcaság központját leginkább egy kisebb birodalmi városhoz,

⁴⁷ Brassó történetére vonatkozóan lásd: Roth, Harald (szerk.): Kronstadt. Eine Siebenbürgische Stadtgeschichte. Universitas Verlag München, 1999.; Maja Philippi: Kronstadt. Bukarest, 1996. (A továbbiakban: Philippi: Kronstadt.) ; Maja Philippi: Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert: Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer siebenbürgischen Stadt im Mittelalter. Böhlau, Köln-Wien. 1986. (A továbbiakban: Philippi: Die Bürger von Kronstadt); Paul Philippi: Beiträge zur Geschichte von Kronstadt in Siebenbürgen. Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 1984. Georg Michael Gottlieb von Hermann: Das alte und neue Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800. Herausgegeben von Bernard Heigl und Thomas Şindilariu. Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 2010.; Román nyelven jelentős összefoglaló Brassó első világháború előtti történetéről: Gernot Nussbächer: Caietele Corona. Contribuții la istoria Braşovului. Editura Aldus. 2006.; Továbbá újabban: Harald Roth: Kronstadt in Siebenbürgen. Kleine Geschichte der Stadt. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien, 2010.

⁴⁸ Bácskai Vera: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Osiris Könyvtár. Budapest, 2002. (A továbbiakban: Bácskai.) 11.

vagy egy kanton élén álló svájci városhoz hasonlítják.⁴⁹ Valóban, Brassó fejlődése sok tekintetben a nyugat-európai városfejlődés tendenciáit követi, ám sajátos erdélyi jegyeket is magán hordoz. Ez utóbbiak közül a legnagyobb jelentőséggel minden bizonnyal az a folyamat bír, mely során a városi autonómia fejlődése összekapcsolódott egy sajátos jogkörrel rendelkező népcsoport, a szászság autonóm törekvéseivel.

1235-ből való az első ismert oklevél, amely említést tesz az akkoriban Corona néven ismert Brassóról, pontosabban premontrei kolostoráról.⁵⁰ Maga a vidék – Barcaság, „Burza” – azonban már jóval ezelőtt benépesülhetett, a területet birtokló magyar királyok telepítéspolitikájának megfelelően. Bár a középkor kutatóinak mindeddig nem sikerült közös álláspontot kialakítani arra vonatkozóan, pontosan kik és mikor telepedtek meg a Barcaságban, annyi mindenesetre bizonyosra vehető, hogy a 13. század elején német, latin, székely-magyar, román („vlach”), szláv eredetű lakosság élt egymás mellett a Magyar Királyság dél-keleti peremvidékén. A területen jelentős fejlesztések zajlottak a Német Lovagrend vezetése alatt, amely 1211-25 között bírta hűbértokként a Barcaságot. A lovagok II. András és a Szentszék támogatásával erős keresztény véget építettek ki a Kárpátok dél-keleti hajlatában, ahonnan a hegyeken túli pogány népesség keresztény hitre térítését is irányították. András király és Hermann von Salza nagymester között azonban drámai szakításra került sor az 1220-as évek elején, aminek következtében a magyar király elűzte földjéről a német lovagokat.⁵¹

A lovagrendi fennhatóság megszűnésével a barcasági kerületet visszacsatolták a Magyar Királyság vármegyei szervezetébe, és – a besztercei vidékhez hasonlóan – a határvédelemben jelentékenyen részesülő székely ispán hatásköre alá került. A districtus ekkor minden valószínűség szerint zömében német telepések alapította falvakból, a német lovagok hátrahagyott váraiból, és a kerület közigazgatási központját alkotó brassói királyi várból állt. Ez utóbbi – Brassovia vára – kölcsönözte nevét az e területen kialakított királyi közigazgatási egységnek, innen ered a Brassó mint vármegye neve. A későbbi város helyén a régészeti és okleveles adatok alapján néhány kisebb, faluszerű település helyezkedett el, melyek közül a

⁴⁹ Vö.: Mika Sándor: Weiss Mihály. Egy szász államférfi a XVII. századból. Magyar történeti életrajzok. Budapest, 1893. (A továbbiakban: Mika.); Vö. Jan de Vries: European urbanization 1500-1800. London, 1984.

⁵⁰ Urkundenbuch I. Nr. 71. 61-62.

⁵¹ A Német Lovagrend barcasági szereplésével kapcsolatban vö.: Hunyadi Zsolt: The Teutonic Order in Burzenland (1211-1225): new re-considerations. In: L'Ordine Teutonico tra Mediterraneo e Baltico: incontri e scontri tra religioni, popoli e culture. Acta Teutonica 5, eds. Hubert Houben, and Kristjan Toomaspoeg, Galatino: Mario Congedo, 2008, 151-170.; Harald Zimmermann: Der Deutsche Orden im Burzenland. Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2001.

legrégibbek a ma Óbrassó⁵² néven ismert városrész helyén álltak (Óbrassó és Bertalan). Óbrassót az 1241-es tatárjárás hulláma söpörte el, sok más településhez hasonlóan. A későbbi várost ezt követően a Cenk és a Spreng hegy lábánál, a meredek hegyfalak által védett kiszögellésben alapították újra. Valószínűleg ez felel meg a Corona néven emlegetett középkori településnek, melynek területe körülbelül a mai történelmi belvárost fedi le. A 13-14. század fordulójára kiépülő központi településhez három kisebb helység csatlakozott, a románok lakta Bolgárszeg (Belgerey, Obere Vorstadt/Şcheii), a magyarok lakta Bolonya (Blumenau/Blumăna) és az elpusztult település romjain újjáéledő, szászok lakta Óbrassó (Altstadt).⁵³ Brassó városi rangra emelését a várostörténészek Károly Róbert idejére helyezik, jóllehet ezt igazoló kiváltságlevél csak 1352-ből maradt ránk.⁵⁴ Ebben az időpontban Brassó már rendelkezett városi hivatalnokokkal⁵⁵, a századfordulón pedig már nagy körpecséttel is⁵⁶. Ekkorra már kiépült a Barcaság – tulajdonképpen napjainkig – meghatározó településhálózata, valamint a hozzá kapcsolódó közigazgatási rendszer. Ennek megfelelően a districtus élén Brassó állt, befolyása pedig kiterjedt a kerület tizenhárom szabad szász településére, melyek a következők voltak: a mezővárosi rangra emelkedő Földvár (Marienburg/Feldioara), Prázsmár (Tartlau/Prejmer), Barcarozsnyó (Rosenau/Râşnov) és Feketehalom (Zeiden/Codlea), valamint kilenc további szabad szász falu, Botfalu (Brenndorf/Bod), Barcaszentpéter (Petersberg/Sînpetru), Szászhermány (Honigberg/Hărman), Vidombák (Weidenbach/Ghimbav), Höltövény (Heldsdorf/Hăltau), Szászveresmart (Rothbach/Rotbav) és Szászmagyarós (Nußbach/Măiuruş), valamint a Rozsnyó igazgatása alá tartozó Keresztényfalu (Neustadt/Cristian) és Volkány (Wolkendorf/Vulcan). Ezen túlmenően Brassó közvetlen földesúri hatalmat gyakorolt a sorra birtokába jutó domíniumok és jobbágyfalvak fölött, melyek közül a legjelentősebb kétségtelenül az 1498 óta brassói kézen lévő Törösvár (Törzburg/Bran), de ide tartozott számos vegyes lakosságú falu, mint Apáca (Geist/Apaşa), Krizba (Krebsbach/Crizbav), a Hétfaluként emlegetett csángó településcsoport (Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu, Tatrang, Pürkerec, Zajzon), Barcaújfalu (Neudorf/Satu Nou), Vledény (Wladein/Vlădeni), Szúnyogszeg (Schnakendorf/Tăntari, ma Dumbrăviţa), Zernyest (Zernen/Zărnesti) és Tohány (Tauchen/Tohan) is. A 16. század végére a Barcaság határain túllépve Brassó a fogarasi vidéken Parró (Parro/Părău) és Sárkány

⁵² A szász források Altstadt néven említik.

⁵³ Philippi, Maja: Die Vorstädte des mittelalterlichen Kronstadt. In: Philippi: Kronstadt, 61-74.

⁵⁴ Urkundenbuch II. Nr. 677. 93-96.

⁵⁵ Urkundenbuch I. Nr. 571. 521-522.

⁵⁶ Franz Zimmermann: Die mittelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt und des Burzenländer Distriktes. In: Korrespondenzblatt I. 1878. 109-110.

(Schirkanyen/Sercaia) birtokába jutott, illetve időszakról függően birtokot szerzett a Székelyföldön is („székely jószág”).

De hogyan is nézett ki ez a különleges város a vizsgált korszakban, a 17. század elején? Brassó a Kárpátok dél-keleti szegletén uralkodva abban a szerencsés helyzetben volt, hogy könnyedén felügyelhetette az erdélyi határhelyeket⁵⁷, ezzel összefüggésben a térségen átvezető kereskedelmi és hadi útvonalakat. Maga a város, a korábban már említett három külvárostól övezett, a Cenk, a Raupenberg és a Csigahegy közé ékelte Brassó a legkorábbi időktől fogva négy kerületre oszlott, melyeket egy városkapu és három kápolna után a Portica, Corpus Christi, Catharinae és Sanct Petri névvel illették. E városnegyedek képezték a helyi közigazgatás és adózás alapját. A szász települések irányítására jellemzően a városnegyedeket további alegységekre osztották utcák és kutak szerint.⁵⁸ Ez a beosztás egészen a legújabb korig fennmaradt nemcsak Brassóban, hanem az egész Szászföldön, és – helyi viszonyoktól függően a 18. századig fennálló céhes rendszerrel kiegészülve – kedvező színteret biztosított az életképes autonómiák számára alapvető kisközösségi szerveződések számára is.

A várost az északi síkság felől pusztai mező és halastavak, három másik oldalán hegyek, ezenfelül vízesárok, sáncok és erős falak vették körül, melyek építése már a 14. század elején – a török betörésekkel párhuzamosan – megkezdődött. A brassói erődítés évszázadokon át tartott, még a 17. század elején is bőségesen találunk adatokat a védművek építésére, fejlesztésére vonatkozóan.⁵⁹ Az erőfeszítéseknek köszönhetően a szabálytalan négyszöget formáló városfalon harminckét torony és hét bástya emelkedett, melyeket a névadó céhek – például takács bástya, kovács bástya, kötélverők, ötvösök bástyája – gondjaira bízták. A várost őrzött kapukon keresztül lehetett megközelíteni, melyeket szintén erős védelemmel láttak el. Ezek közül a Bolgárszeg felé vezető középkori Katalin-kapu ma is megcsodálható. A mai Brassót szemlélve nehéz elképzelni az erődítések közé szorított középkori várost, melyen ráadásul a 19. századi városfejlesztők által a járdaszint alá száműzött patakok csörgedeztek át. A történelmi épületek meghatározó jelenléte ellenére a jelenlegi utcakép is erősen eltér a 17. századitól. Választott korszakunkban még álltak azok a

⁵⁷ A Moldva felé vezető bodzai, illetve a Havasalföld felé vezető tömösi és töröcsvári szorosokról van szó. A város egyébként gondoskodott a nehéz hegyi utak karban tartásáról is, erre különösen télvíz idején volt nagy szükség.

⁵⁸ A szász települések archaikus elemi közigazgatási egységei „Nachbarschaft” és „Brunnenschaft” néven ismertek. Létjogosultságukat egészen a 19. század végén megőrizték. Vö.: Hajdú Farkas-Zoltán: Székelyek és szászok: a kölcsönös segítség intézményei a székelyeknél és az erdélyi szászoknál. Marosvásárhely, 2001.

⁵⁹ Ezt támasztják alá az 1610-es évek számadásaiban szereplő, idevágó építési költségek. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, V/20.

középkori lakóházak és patrícius-paloták, melyek java része semmivé lett az 1689-es tűzvész idején. Eredeti pompájában tündökölt a Mária-templom – Fekete-templom – és a Tanácsház is.⁶⁰

A szász – őket követve esetenként magyar – történészek tollából gyakran pattant elő az a megállapítás, hogy Brassó – más szászföldi városokhoz hasonlóan – hanyatlásnak indult a középkor végén, ami elsősorban a világkereskedelmi útvonalak átrendeződésének eredménye lett volna. A fennmaradt 16-17. századi városi források azonban ezt nem támasztják alá. A városi számadások tükrében Brassó továbbra is élénk kereskedelmi tevékenységet folytatott, jelentős tőkével rendelkezett, s növelte befolyását a Barcaságban, esetenként azon túl is. A legújabb várostörténeti kutatások is ezt igazolták, így mindezeknek köszönhetően most már inkább átstrukturálódásról, semmint recesszióról beszélünk a kora újkori magyarországi városokra vonatkozóan. Brassóban is megfigyelhető az a tendencia, hogy a középkori városi jogkörök újabbakal egészültek ki, illetve specializálódtak. A város esetében különösen a Barcaság meghódítása szembetűnő a hétköznapi élet számos színterén.⁶¹ Továbbra is megválaszolásra vár azonban a kérdés, hogy ez mennyire volt a brassói – erdélyi – helyzet autogén fejlődésének eredménye, és mennyiben köszönhető egy jól megragadható fejedelmi várospolitikának.

II.2.2. BRASSÓ GAZDASÁGI HÁTTERE

Az erősített Brassó arculata, polgárainak anyagi és szellemi reprezentációja már önmagában is eleven tanúbizonysága lehetett annak, hogy falai mögött a régió viszonyaihoz képest komoly gazdasági erő koncentrálódik. De honnan is származtak azok a roppant bevételek, amelyek a legzordabb időkben is a polgárok segítségére siettek? Elsősorban természetesen kereskedelmi befektetésekből. A város virágzó kereskedelmére utaló adatok a 14. század elejétől állnak rendelkezésünkre. A város 1358-ban kiadott első ismert kereskedelmi privilégiuma⁶² sokat elárul e tevékenység irányáról is: a brassói kalmárok szabadon kereskedhettek a keleti árucikkek fontos elosztója, Brăila, valamint tovább a Fekete-

⁶⁰ Maja Philippi: Überblick über die bauliche Gestaltung Kronstadts. In: Philippi: Kronstadt, 22-27.

⁶¹ Bácskai, 81.

⁶² Urkundenbuch II. Nr. 736. 152-153

tenger felé. A vajdaságokkal, illetve a kincses Kelettel fenntartott gyümölcsöző kapcsolat a 17. század elején tehát már legalább három évszázados múltra tekintett vissza Brassóban.⁶³ A városi kereskedők tevékenységi övezete hasonlóan messzire nyúlt nyugat – az adriai térség, illetve a délnémet városok, mi több, az északi Lengyelország – felé is, e szerteágazó kapcsolat nyomán pedig jelentős tranzitforgalom mutatható ki.⁶⁴ A város és lakosai kereskedeleméből befolyó jövedelmeit az 1364-ben megszerzett piactartási jog⁶⁵ gyarapította, melyet szerre számos további privilégium – különösen a szabadkereskedelmi és az árumegállító jog – követett a Magyar Királyság határain belül és kívül.

Brassó a királyi vámjövedelmeket is rendszeresen bérbe vette. A barcasági királyi jövedelmek összegyűjtése terén élvezett kiváltságokon felül⁶⁶ e jelenség leglátványosabb eleme a törcsvári domíniumnak és a hozzá tartozó vámszedő helynek megszerzése volt, ez a hosszúra nyúlt folyamat pedig éppen vizsgált korszakunkban zárult le. A törcsvári szoros – a Vöröstrony-szoros mellett – a legfontosabb átjáró volt Havasalföld felé, jelentősége gazdasági és hadászati szempontból is kiemelkedő. Így kettős célt szolgált a törcsvári vár megépítése, amit 1377-ben Nagy Lajos király támogatásával kezdtek el a barcaságiak.⁶⁷ A szorosban királyi vár épült, ám a helyiek jelentős kedvezményekben részesültek erőfeszítéseikért. Ez alapján a brassóiak Törcsvárra formált igénye nem volt titok a magyar uralkodók előtt, hiszen a középkor folyamán többször is bérbe adták a birtokot és a hozzá kapcsolódó regálé jövedelmet a városnak. Törcsvár és Brassó közös történetében II. Ulászló király 1498-as döntése jelentett mérföldkövet, melynek értelmében a vár a hozzá tartozó egységekkel együtt Brassó zálogbirtoka lett 2000 forintnyi kölcsön ellenében.⁶⁸ Ettől a pillanattól fogva a brassóiak saját tulajdonukként kezelték a törcsvári uradalmat, a határvám kérdését városi ügynek, a hozzá tartozó falvakat egyszerű jobbágyszervezeteknek tekintették. A terület a brassói tanácsurak közül választott várnagy – Kastellan – irányítása alatt állt, aki évente a

⁶³ Művelődéstörténeti érdekességgé e ponton érdemes felidézni azt a régi brassói hagyományt, mely szerint a 14. században épült Fekete-templom roppant méreteit éppen az a szándék indokolta, hogy az a városba, mint Európa kapujához érkező keleti idegenek szemében Krisztus és a nyugati civilizáció dicsőségét hirdesse.; Brassó keleti kereskedelmét az oszmán időszakban összefoglalóan lásd: Halil Inalcik: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Edited by Halil Inalcik and Donald Quataert. Vol. I. Cambridge University Press, 2000. 295-299.

⁶⁴ Vö. 45. jegyzet

⁶⁵ Urkundenbuch II. Nr. 809. 212-213.

⁶⁶ A törcsvári domínium fontos határmenti erősség volt az uralkodó birtokában, jelentős hadászati és kereskedelmi funkciókkal. Hozzá tartozott a királyi váron kívül a vámszedőhely, illetve a várispán alá rendelt számos jobbágyszervezet is (Hosszúfalu, Csernátfalva, Türkös, Zajzon, Pürkerec, Tatrag, Bácsfalva, Apáca, Krizba).

⁶⁷ Urkundenbuch II. Nr. 1085. 479-481.

⁶⁸ Mika, 26.

Kastellansrechnungen néven ismert jegyzékben adott számot a gondjaira bízott javakról. Ő felelt a vár és a hozzá tartozó infrastruktúra – különösen a szorosok és az utak – karbantartásáért is.⁶⁹

Brassó a fennálló helyzetre vonatkozóan elnyerte a magyar királyok és erdélyi fejedelmek hallgatólagos beleegyezését, ám Bethlen Gábor uralkodása meglepő fordulatot hozott e téren. A gazdag birtokok – elsősorban vámok és bányák – jövedelmének bérlete, az „árenda” és az azzal kapcsolatos visszaélések elleni szélesebb körű társadalmi ellenállás már a kezdet kezdetén, Bethlen Gábor fejedelemmé választása során is kifejezésre jutott. Az 1613. októberi országgyűlés törvényeinek nyolcadik pontja világosan leszögezi ugyanis, hogy az árendákat számolják fel, és jövedelmeiket tisztartók révén közvetlenül a kincstár kezelje.⁷⁰ Mindez előrevetítette azt a konfliktust, ami Töröcsvár bírása körül bontakozott ki a fejedelem és környezete, illetve Brassó között. Bethlen Gábor először 1616-ban, a brassóiak számára örökre emlékeztető segesvári országgyűlésen pendítette meg először Töröcsvár ügyét⁷¹, majd az ország gazdasági helyzetének racionalizálásán fáradozva 1617-ben kezdett tárgyalásba a brassóiakkal a határvár birtoklását illetően. A számadáskönyvek tanúsága szerint ugyanis június folyamán több ízben kereste fel a brassói bíró a Fogarasban tartózkodó Bethlen Gábort, hogy Töröcsvár ügyét tisztázzák.⁷² A nyár folyamán kelt leveleket ugyan nem ismerjük pontosan, de létükhöz nem férhet kétség, hiszen július 25-én a számadáskönyvekben pontosan rögzítik annak a küldöncnek az illetményét, aki a Töröcsvárra vonatkozó levelet elvitte Bethlen Gábornak.⁷³ A vitából egyelőre Brassó került ki győztesen, ám a fejedelem nem hagyta annyiban a dolgot, és 1625 májusában a rendek támogatását keresve az országgyűlés elé vitte Töröcsvár ügyét. Az országgyűlés második artikulusában pedig arra kötelezték Brassót, hogy két hónapon belül igazolja Töröcsvárhoz való jogát.⁷⁴ Nem ismerjük pontosan, mit válaszolt a brassói tanács, ám Bethlen Gábor 1625. szeptember 1-én kelt rendeletében azzal döbbsentette meg a brassói tanácsurakat, hogy hiteles adományozó dokumentum hiányában vitatta a város Töröcsvárra vonatkozó jogát, Brassót pedig a vár átengedésére szólította fel. További indokként nevezte meg azt a körülményt, hogy „*az Joszagot Castelliaval edgiüt annalinkab nem volna méltó, hofi eő felsege privatusoknak engedne tova birno, mivelhogi az orszagnak*

⁶⁹ Mika, 26-30.

⁷⁰ A kolozsvári országgyűlés törvényei. 1613. október 20-29. EOE VI., 360.

⁷¹ Vö. 604. lábjegyzet

⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 807.

⁷³ „25. July. Verreist der Brezda Janos mit briefen wegen Törttschburg. Zerung R 2,50.” In: ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 868.

⁷⁴ A fehérvári országgyűlés törvényei. EOE VIII., 267.

annal teőb passussa es portussa ahoz hasonlo sohu ninczien, melibeől az ellenségnek Irruptioianak ugy resistalhatnanak”⁷⁵. A fejedelem bizalmatlansága a határvédelem terén nem volt alaptalan. A közelmúlt eseményei – Weiss Mihály tevékenysége, a brassóiak titkos császári és havasalföldi kapcsolatai – azt igazolták, hogy a havasalföldi határ védelmét nem szerencsés szem elől téveszteni. Ezt kiegészítendő a dokumentum arra is utasítást adott, hogy a brassóiak zárjanak el minden határátkelőt a szintén fejedelmi tulajdonba vett Parrón (Mikefalván) kívül. A kemény hangnemet azonban jellemző módon csakhamar békülékeny alku váltotta fel, melynek értelmében Brassó megtarthatta a birtokot, ám köteles beengedni fejedelmi gyalogokat is. A fejedelmi had elsődleges feladatáént Bethlen Gábor a határ megfigyelését jelölte ki. A brassóiaknak tett ajánlatnak azonban volt egy másik része is, amely összhangban van Bethlen Gábor egységesítésre és centralizációra törekvő birtokpolitikájával. Ennek értelmében Töröcsvárért a brassóiaknak le kellett mondaniuk három fogarasföldi faluról.⁷⁶ A városvezetés bele is ment az alkuba, hiszen ugyanezen év november 9-én már ki is állították a fejedelmi kancelláriában azt az okiratot, amely megerősíti Brassót Töröcsvár birtokában.⁷⁷ Töröcsvár kérdése azonban továbbra is napirenden maradt, s a birtokhoz kapcsolódó vámjövedelmek bérlete alkalmas fegyvernek bizonyult arra vonatkozóan, hogy a fejedelem kínos helyzetekben keresztülvigye akaratát a makacskodó brassói tanácsban. Ennek ékes bizonyságaként – 1628. április 19-én kelt levele alapján – Bethlen Gábor 4000 aranyforintot préselt ki a brassóiakból, a vámjövedelem bérleti jogának további biztosítása ellenében.⁷⁸ A bethleni időszakban kialakított feszes pénzügyi és birtokpolitikának azonban egy csapásra vége szakadt a fejedelem halálával, ezt pedig Brassóban is azonnal érzékelték. Még alig néhány hónapja ült Brandenburgi Katalin a fejedelmi székbén, de a város máris

⁷⁵ Bethlen Gábor resolútiója a törösvári uradalomról. Kolozsvár, 1625. szeptember 1. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. nr. 655.

⁷⁶ Itt csak dióhéjban van mód a bethleni érvelés bemutatására, a fejedelem ajánlata ennél lényegesen összetettebb volt. A három fogarasföldi falun túl ugyanis igényt formált a brassói jobbágyszőlők közé tartozó, fontos utak mellett található Sárkányra is. Mivel azonban a brassóiak hevesen tiltakoztak ez utóbbi átadása ellen, a fejedelem két Küküllő vármegyei falura jelentette be igényét. E két falu – Sythve és Bolkacz – vegyes tulajdonban volt, egy részét a fejedelem, más részét még csak nem is Brassó, hanem a Hét Bírák – gyakorlatilag Szeben – bírták földesúri jogon. A fejedelem tehát arra ösztönözte Brassót, járjon közbe az Universitasnál, hogy az lemondjon a vármegyei területen fekvő jobbágyportáiról. Uo.

⁷⁷ Bethlen Gábor Brassó város tanácsának. Kassa, 1625. november 9. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 656.

⁷⁸ Bethlen Gábor a brassói városi tanácsnak. Kézdivásárhely, 1628. április 19. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 657.

kicsikarta tőle Brassó töröcsvári jogainak megerősítését, sőt a korábban elvesztett Sárkányt és Parrót is visszaszerezték.⁷⁹

A dolgozat témája szempontjából különösen fontos, hogy vessünk egy pillantást arra a gazdag kapcsolathálózatra, mely ezer szállal kötötte Brassó városát a régió gazdasági és politikai csomópontjaihoz. Korábban már szóba került, mégsem lehet eléggé hangsúlyozni azt a szerepet, amit Moldva, és különösen Havasalföld betöltött Brassó életében. Beszédes tény, hogy már az első külkereskedelmi privilégiumok is e területeket vették célba⁸⁰, s a tranzitforgalom mellett az erdélyi termékek legbiztosabb piacai, a termelésre és kereskedelemre szakosodott városok gazdag nyersanyagforrásai is itt helyezkedtek el. Ma már általánosan elfogadott nézet az is, hogy Brassó a középkor óta egyfajta közvetítő szerepet töltött be a román vajdaságok és a Magyar Királyság, majd Erdélyi Fejedelemség között, e viszonyoknak pedig az anyagiak és a politika mellett a művelődés terén is komoly hozadékaik voltak. A kereskedelem mentén kicsirázó közös gazdasági érdek bő táptalaján Brassó szövevényes kapcsolathálót növesztett, mely összekötötte a várost a havasalföldi és moldvai csomópontokkal, s ez különösen veszedelem idején – elsősorban a török időkben – juttatta számottevő előnyhöz a várost és az országot, esetenként még a Habsburg uralkodókat is.⁸¹ A vajdaságokbeli elit számára Brassó nem csupán kitűnő üzleti partnert, hanem hatalmi harcaikban támaszt, szükség esetén pedig menedéket jelentett. Továbbá Brassó olyan biztos piac volt, ahol a vajdaságok nyertermékei jó áron cseréltek gazdát, s a Kárpátokon túl igényelt késztermékek nagy választékban álltak rendelkezésre. Brassóban a vajdaságok elitjének is megfelelő portékát kínált luxuscikkekből, amit a vajdák és fejedelmek rendszeres brassói bevásárlásai kitűnően igazolnak.⁸² Brassó – ugyanígy Szeben – gazdasági szempontból uralta a havasokon túli területet, ahol a török fennhatóságot megelőzően rendszeresen hatalmi kérdésekben is éreztették befolyásukat.

⁷⁹ Brandenburgi Katalin Brassó város tanácsának. Kolozsvár, 1630. április 16. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 658.

⁸⁰ Urkundenbuch IV. Nr. 2106. Nr. 2228.

⁸¹ A román vajdaságok területén folytatott kémtevékenységgel kapcsolatban lásd az V. fejezetet, 284. old.

⁸² A dolgozatban vizsgált időszakra vonatkozóan kiemelkednek a havasalföldi és moldvai vajdák brassói beszerzései. A városiak természetesen tisztában voltak azzal, mit jelent a román hatalmasságok jóindulata, ezért mindent megtettek annak érdekében, hogy zökkenőmentessé tegyék a beszerzéssel megbízottak tevékenységét. Ilyen esetekben a vajda szolgálói a város védelmét élvezték, és jogosultak voltak szállásra és ellátásra, sőt esetenként a holmi elszállításáról is a helyiek gondoskodtak. A számadáskönyvek számos példát szolgáltatnak minderre, melyek közül itt csak egyet van mód kiragadni: 1624. március 20-án Radu Mihnea – korábban havasalföldi, ebben az időpontban moldvai – vajda szolgálói megjelentek Brassóban, és nagy mennyiségű brassói posztót vásároltak. Két napos brassói tartózkodásuk során elhelyezésükről a város gondoskodott, továbbá ellátták őket étellemmel, 1,29 forint értékben. Dolguk végeztével a vásárolt holmit a brassóiak hat ló vontatta szekeren vihették haza, sőt ők maguk is kaptak két-két lovat az utazásra. In: ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 492.494.

E két fejedelemség magatartása Brassó számára minden kétséget kizáróan komoly súllyal nyomott a latban. Annál inkább igaz volt ez a török fennhatóság idején, hiszen a Portával kibontakozó konfliktus esetén e két területről azonnali betörésre lehetett számítani, holott békében stabil, jó fizető piacai voltak a városnak. Havasalföld különösen értékesnek bizonyult, ahol a fontos városi csomópontok is viszonylag könnyen elérhető távolságban feküdtek Brassótól, s portai függése is kizárólagosabb volt, mint Moldváé. Külön figyelmet érdemel továbbá az a tény, hogy a fejedelemségekhez fűződő jó viszony legbiztosabb pillérét Brassó saját maga termelte ki. Déli külvárosában, a Bolgárszegben ugyanis jelentős román népesség élt, akik között szép számmal akadtak gyakran úton járó gazdag kereskedők. Az ortodox közösség lelki vezetését a Szent Miklós templom iskolázott papjai látták el. E két csoport – kereskedők és egyházi méltóságok – tagjai gyakran nyertek el városi megbízatást is, melynek spektruma a tolmácsolástól a kémkedésen és kalauzkodáson át a fontos diplomáciai küldetésig terjedt. Csupán egyetlen példával szemléltetve a helyzetet, 1604 sorsdöntő évében – tulajdonképpen ekkor kezdődött Brassó és Radu Șerban legendás kapcsolata – éppen a bolgárszegi templom protópóját menesztették Havasalföldre a vajda kegyét keresni.⁸³

A gazdaságtörténeti vonatkozások mellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy a virágzó kereskedelem látványos eredményei nem csak az anyagiak terén éreztették kedvező hatásukat. Érdemes felfigyelni arra a körülményre is, hogy ez, a kereskedelem és az ahhoz kapcsolódó privilégiumhalmozás volt az a tengely, amely mentén Brassó fokozatosan levált a megyei közigazgatás rendszeréről, és kiváltságaiban, törekvéseiben a Szeben központú autonóm szász közösség felé közelített. A folyamat további hozadékaként értelmezhető az a már korábban említett jelenség, hogy a barcasági kisebb településekkel a piactartási, árumegállítási és egyéb kereskedelmi előjogok harcmezején folytatott gazdasági háború folyamán Brassó vezető szerephez juthatott. Így, mire a 15. század végére az Universitas Saxonum vagyis a Szász Universitas elnyerte végleges formáját, Brassó Barcaság fölött gyakorolt hegemoniája is kiteljesedett. A dolgozatban tárgyalt időszakra ez a függő viszony már olyan szélsőségekhez vezetett, hogy a brassói tanácsot mégcsak szóbeszéd szintjén sem volt szabad bírálni a Barcaságban.⁸⁴

⁸³ Tempea, Radu: *Istoria sfintei beserici a șcheilor Brașovului*. Ediție de Octavian Șchiau și Livia Bot. Bukarest, 1969. 60.

⁸⁴ „[1617. 17. January] Verreiset der F[ürsichtige] W[eise] H[err] Richter, H[err] Jo[hann]es Greissing, H[err] And[reas] Schwarz, H[err] Casper Rosenawer, H[err] And[reas] Hegies khen Rosenaw, wegen des Pitter Dolman, weil er den gantzen Rath und die 100 Man an ihren Ehre gekrenkt hett, die Sach zu verhören.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 765.

Visszatérve a kereskedelemre, az ebből befolyó tetemes haszon már a középkorban megteremtette azt az anyagi hátteret, mely biztos alapként szolgált Brassó és polgárai számára. Az azonban kétségtelen, hogy a város gyarapodását újra és újra visszavetették a 15. századtól egyre gyakrabban pusztító háborúk, ám még így is képes volt megőrizni gazdasági erejét. A kora újkorra irányítva figyelmünket, beszédes tényként figyelhetünk fel arra az adatra, mely a Barcaságnak a tizenötéves háborúban vállalt költségeiről árulkodik: egy 1605-ös számvetés alapján Brassó és a barcasági helységek 1601 és 1605 között összesen 365.000 forintot voltak kénytelenek háborús célokra áldozni, ebből 185.180 forintot Brassó fizetett meg készpénzben, a tehetős polgárok magánvagyonának bevonásával.⁸⁵ Viszonyítási pontként talán érdemes Erdély éves portai adójára utalni, mely a 17. század közepéig 10.000-15.000 forint körül mozgott.

Brassó a kereskedelem, mint elsődleges jövedelmi forrás mellett vagyonát még számos úton gyarapította. Egyfelől nagy kiterjedésű birtokokkal – termőfölddel, kaszálókkal, erdőkkel – rendelkezett a Barcaság területén, mellyel szabadon gazdálkodott. Brassó kincstárát gazdagította a Barcaság vizei fölött gyakorolt malomjogból befolyó jövedelem is. A városon belül a szeszesital-árusításból húzott hasznot, valamint díj illette meg a céhek által használt elárusítóhelyek és a kereskedők által igénybe vett városi mérleg után. Különböző jogcímeiken – például a mezővárosok gazdasági ügyviteléért – a “szabad” barcasági szász falvaktól is pénzt szedett, valamint tetszése szerint rendelkezett a földesúri jogon bírt, fentebb már említett jobbágyfalvakból befolyó jövedelmekkel. A helytörténészek hozzávetőleges számításait és a brassói számadáskönyvek éves mérlegeit követve arra jutunk, hogy a város éves bevétele a tizenötéves háborút követő időkben 20.000 forint körül mozgott. A kiadások is hasonló összeget képviseltek, bár a számadáskönyvek tanúsága szerint gyakran zárult az év hiánnyal. Ilyen esetekben az volt a bevett szokás, hogy a tehetős városiak a magukéból hiteleztek a legszükségesebb városi kiadások fedezésére. A város pénzügyeit vizsgálva arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a bevételek és kiadások összegét az aktuális politikai helyzet jelentősen befolyásolta – gondoljunk csak a Báthory Gábor uralkodása alatt kitörő belháborúra, amely mindkét oldalon nagy mértékben módosította a város pénzügyi mérlegét.⁸⁶

⁸⁵ Weiss Mihály: *Liber annalium raptim scriptus*. In: *Quellen zur Geshichte der Stadt Kronstadt*. V. *Chroniken und Tagebücher II*. Brassó, 1909. (A továbbiakban: Weiss: *Liber annalium*.) 195.

⁸⁶ Mika, 33-34.

A szászok készpénzben fizetendő adója⁸⁷ a vizsgált korszakban alapvetően két részből állt: az Andreanum óta változatlan, 500 márka ezüstnek megfelelő összegű Márton napi adóból, és az országgyűlésen meghatározott, a többi rendekkel együtt viselt terhekből⁸⁸. Mindkét adófajtára önálló kifejezés terjedt el Szászföldön, az elsőt magától értetődően Martinszinsnek hívták, a másodikat pedig – attól függően, hogy tavaszi vagy őszi országgyűlésen vetették-e ki – korszakunkban Georgiszinsnek vagy Michaeliszinsnek, ez a megkülönböztetés a brassói számadásokban is nyomon követhető. Bizonyos esetekben ezt a két hozzájárulást rendkívüli adók egészíthették ki. Az országgyűlési adót a másik két rendi nemzet hozzájárulásaival egyidejűleg, ám azoktól elkülönítve, Szebenben gyűjtötték össze, portaszám, szászföldi kifejezéssel élve „Zahlhaus” szerint. A kora újkorra vonatkozóan beszédes szám az 1599-es adat, mely szerint a szászokra összesen 20.000 portányi adót róttak ki – ebből később 4000 portányit elengedtek – az akkoriban körülbelül 50.000 portányi erdélyi adóból.⁸⁹ A 17. század első harmadában a számítási egységekben bekövetkező változtatások következtében ez a szám 2000-2400 porta között ingadozott. Összehasonlító adatokkal a század végéről rendelkezünk, 1662-ben például az adózásban a szászok 2400 portájával a többi országrész 5261 portája állt szemben.⁹⁰ Igen jellegzetes volt a szászok adójának elosztása. Az Universitasra kirótt adót ugyanis Szebenben, a szászok gyűlésén bontották le az egyes közösségekre számított részösszegekre, azok teljesítőképességéhez mérten. A számítás alapját szászföldi népszámlálási adatok biztosították, amelyek a lakosság számának változása következtében azonban gyakran szorultak módosításra.⁹¹ Az adók összeggyűjtése is Szebenben zajlott, ahova rendszeres időközönként egy vagy két brassói tanácsúr szállította be a pénzt, a szabott határidőknek megfelelően. A brassói számadáskönyvek alapján gyakran előfordulhatott azonban az, hogy több részletben érkezett csak be a kívánt mennyiség. A brassói hozzájárulások összege is igencsak ingadozó tendenciát mutat. A jelentősebb tételt nyilvánvalóan az országgyűlési adóösszeg képviselte, Brassóra levetítve ez 2000-4000 forint között mozgott. Valószínűleg ugyancsak ez lehetett az, amely némi mozgásteret biztosított a szászok közösségeinek: ebbe számíttathatták bele az elmúlt időszakban teljesített, a fejedelem érdekében keletkezett kiadásai ellenértékét. Mivel

⁸⁷ A szászok az Andreanum privilégiumai alapján egyösszegű adót fizettek, amit évent Szent Márton napján voltak kötelesek beszedeltetni. Már a kora újkorban bevett szokássá vált azonban az, hogy ezt a régi adófajtát az uralkodók „rendkívüli adókkal” egészítették ki. Vö. Müller, 142-148.

⁸⁸ A 16. századig tartotta magát az a gyakorlat, hogy a szászok az uralkodó különmegbízottjával tárgyaltak, vele állapodtak meg a végső összegekben. Müller, 120.

⁸⁹ Müller, 121.; Szeben és a Hét Szék 6784, Brassó 3040, Medgyes 3616, Beszterce 2560 portányi adó megfizetését vállalta magára. A fehérvári országgyűlés határozatai. 1599. november 28. EOE IV., 437.

⁹⁰ Müller, 121.

⁹¹ Uo.

pontos adat erre vonatkozóan nem áll rendelkezésre, így csupán azokat az adóforintokat vehetjük számításba, amelyeket a városgazda lekönyvelt, tehát valóban elszállították a fejedelmi kincstárba. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a brassóiak évente körülbelül 6000-8000 forinttal járultak hozzá az állami kiadásokhoz, a szászság viszonylatában ez az összeg a számadáskönyvek adatain alapuló becslések szerint minimálisan évi 20.000 forint körül lehetett.⁹² Mindez azonban csupán egyetlen összetevője volt annak a különféle szolgáltatásokkal kiegészülő komplex rendszernek, amelyek révén Brassó és vele együtt a Szász Unviersitas vette ki részét az erdélyi állam működtetésében.

II.2.3. A KORA ÚJKORI BRASSÓ TÁRSADALMA

De essék néhány szó a várost benépesítő lakosokról is, hiszen igen figyelemre méltó közösség lehetett az, amely a viszontagságos erdélyi viszonyok között is képes volt fenntartani Brassó és a Barcaság stabilitását! A 17. századi brassói társadalom vertikális tagozódását szemlélve nyomban szembetűnik, hogy a közösség híján van az akkoriban még Erdély-szerte uralkodó, feudalizmuskori társadalmi rétegződésnek. Brassó törekvése – a nyugat-európai várostörténetből, illetve az erdélyi szászság korai történetéből ismerős módon – a kezdetektől arra irányult, hogy minél inkább függetlenedjen az uralkodó országos elittől. E célt szolgálta a középkorban többek között Brassó egyházi különállása⁹³, a királyi ispán hatáskörének folyamatos feszegetése, illetve a nemesség barcasági jelenlétének korlátozása. Ám a brassói szászok – a többi erdélyi szász közösséghez hasonlóan – saját soraikban sem túrték meg a magyar előkelők útját követőket. A feudális nemességhez hasonló gerébcsaládokat egész Szászföldről elűzték, ám a mögöttük maradó hatalmi űrt hamar betöltötték a teljes jogú városi polgárok – “cives civitatis Brassoviensis/Coronensis” – köréből kiemelkedő patrícius-dinasztiák. Ők nemcsak megszerezték, de évszázadokon át meg is tartották a közösség vezetésére formált előjogukat, nem csekély társadalmi súrlódást idézve

⁹² A számadáskönyvek adatait összesítő táblázatot a brassói adóbefizetésekről a vizsgált időszakban lásd a III. mellékletben.; Az erdélyi állami jövedelmek Bíró Vencel szerint 125.000 forint körülmozogtak Bethlen Gábor uralkodása idején. Dr. Bíró Vencel: Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése (1542-1690). Kolozsvár, 1917. (A továbbiakban: Bíró: Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése.) 105.; Hasonló következtetésre jutott Imreh István is. Vö.: Imreh István: A fejedelmi gazdálkodás Bethlen Gábor idejében. Kolozsvár, 1991. 31-35. Lásd még: Mráz Vera: Bethlen Gábor gazdaságpolitikája. In: Századok 1953 (87) 512-564. (A továbbiakban: Mráz.)

⁹³ Brassó Szebenhez hasonlóan szintén az erdélyi püspök fennhatóságán kívül esett.

elő ezáltal. A középkor végi városi polgárjog jellemző indikátora a háztulajdon és a vagyon után fizetett adó volt. Középkori adatok alapján azonban úgy tűnik, a városi polgár avagy „cives” fogalma Brassóban még inkább szűkítő jellegű: arra a nem túl széles városi rétegre vonatkozik, akik vagyoni helyzetüknél és társadalmi megbecsültségüknél fogva alkalmasnak találtattak a magas városi hivatalok betöltésére. E folyamat következő stációjaként a kora újkorban már kizárólag a hivatalban lévő tanácsurakat illették „cives”, szászul „Borger” vagy „Burger” elnevezéssel. A városi közösség legnagyobb létszámú csoportját azonban nem ők, hanem a közrendűek – „habitatores”, „incolae” – alkották. E réteg jellemző képviselői a 14. századtól fogva a városi élet meghatározó szereplői, a céhek mesteremberei. A társadalmi ranglétra alsó fokán a városi szegénység – „populus” vagy „incolae plebesani” – helyezkedett el. A közrendű városi polgárokat a 16. század végétől már bizonyosan a tulajdonra utaló „Haus-Mann”, a szegényeket pedig „Sedler” néven említették.⁹⁴

Közismert továbbá a tény, hogy a barcasági districtusban a 13. századtól kezdve egymás mellett élt a későbbiek során meghatározó tényezővé váló magyar, szász és román nép.⁹⁵ Jellemző e népcsoportok területi eloszlása is a vidéken. A szabad szász falvak és mezővárosok mellett a Székelyföld felé magyar – székely – lakosságú falvakat, Fogaras és Havasalföld felé románok lakta településeket, sőt dél felé, a mai Hétfalu területén csángókat is

⁹⁴ Vö.: Philippi: Die Bürger von Kronstadt, 104-105.

⁹⁵ E ponton érdemes felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy sem a középkorban, sem pedig a kora újkorban nem alkalmazható a mai értelemben vett nemzetfogalom. Amikor magyarokról, székelyekről, szászokról, románokról esik szó, inkább egy sajátos jogi kategóriáról beszélhetünk, semmit anyanyelv vagy kulturális identitás alapján formálódó csoportról. A hovatartozást az adott közösségre jellemző privilégiumokban való részesedés határozta meg, a középkori rendi nemzet fogalmának megfelelően. Ennek megfelelően illették az ország három rendi nemzetét, magyar nemeseket, székelyeket és szászokat a „natio” kifejezéssel, míg a politikai jogokkal nem rendelkező románság – a korabeli szóhasználatból élve „oláhok” vagy „vlachok” – nem tartoztak közéjük. A teljesség kedvéért említést érdemel az is, hogy e középkori, rendi jellegű nemzetfogalom értelmében kívülrekedtek a „natio” kategóriáján a jobbágysorban élő magyarok és szászok is. E gondolatmenetet követve a dolgozatban a „nemzet” vagy „natio” kifejezést csupán a sajátos politikai jogokat élvező csoportok esetében alkalmazom. Egyéb esetekben – jobb híján – a népcsoport ma szokásos elnevezését használom, jóllehet tisztában vagyok vele, hogy a kora újkor erdélyi viszonyok ismeretében e jogi tartalmat nélkülöző népnevek használata is több mint aggályos. Nyilvánvaló, hogy a korabeli ember számára egészen más elbírálás alá esett az „identitás” kérdése. De hogy milyen nehézségekbe is ütközött egy személy hovatartozásának meghatározása, azt jól illusztrálja a többszörös névváltozatok és nyelvek alkalmazása – a brassói tanácsurak között sokan magyar és szász nevet is használtak párhuzamosan, írásaikat pedig több nyelven szerezték –, illetve a vegyes házasságokból születő utódok bizonytalan helyzete. Néhány konkrét példát kiragadva, így lehetett Andreas Hegyes, illetve Petrus Bánfy a brassói szász elit oszlopos tagja, és így lehet Ötves Mihály és Michael Goldschmidt egy és ugyanazon személy. Szászföld esetében viszonylag szerencsés helyzetben van részünk, hiszen az autonómia kézenfekvő viszonyítási pontként szolgál: segítségével legalább az eldönthető, ki élvez privilegizált „szász” rendi státuszt és ki nem. A helyzet a kiváltságolt területen kívül eső, vegyes lakosságú közösségek esetében válik igazán bonyolulttá. Kézenfekvő példa Kolozsvár esete. E város szász-magyar lakossága révén a középkor óta vegyes irányítás alatt állt: évente váltották egymást a szász és a magyar tisztségviselők, kényszerűen ügyelve az egyenlőségre. A rendszer fenntartása azonban korántsem volt egyszerű: a népességi arány ingadozása és a nagy számú vegyes házasság következtében már a középkor komoly nehézségekbe ütközött annak eldöntése, ki számít magyarnak és ki szásznak. Erdély története I. 337-338.

találunk. A nem szászok által lakott helységek Brassó földesúri jogon bírt uraldalmaihoz tartoztak. A falakkal kerített, szűkebb értelemben vet Brassóban ugyan a középkortól fogva a szászok “uralkodtak”, a környező külvárosokban a szerényebb sorsú szász családok mellett a társnépek is helyet kaptak. A Bolgárszeg régi román település, Bolonyát magyar-székely gazdák lakták, míg Óbrassóban szerényebb sorsú szász parasztok éltek. Bár a város patrícusainak hatalma megkérdőjelezhetetlen tényként tornyosult a környező lakosság fölé, a közhiedelemmel ellentétben a szász városvezetés nem zárta el előttük teljesen a felemelkedés útját. Különösen szembeűnő a keleti kereskedelembe – elsősorban havasalföldi kapcsolataik révén – bekapcsolódó bolgárszegi románok felemelkedése, de arra is bőven akad példa, hogy magyarok találtak utat a szász városi társadalomba.⁹⁶ A brassói népességi arányok szemléltetésére szolgál az alábbi táblázat, mely négy korszakban tünteti fel a brassói háztulajdonos polgárokat. A számokat öttel szorozva jutunk el – természetesen csak megközelítő pontossággal – a város lakosságszámához, mely a stagnálás jeleit mutatva végig 10.000 fő körül mozgott. A számításban nem szerepelnek sem a háztulajdonnal nem rendelkező városiak, sem pedig a külvárosok lakói, akiknek összlétszámát a 17. század elején 1500-2000 főre becsülik.⁹⁷

Brassó háztulajdonnal rendelkező lakosai népcsoportok szerint.⁹⁸

	szász	magyar	román
1480	1621	206	144
1580	1625	152	424
1679	1494	84	553
1752	1312	105	887

A középkori tendencia kiteljesedéseként Brassó a 17. század elején néhány befolyásos család irányítása alatt állt. A középkori okleveles forrásokból megismert előkelő brassói családok – Seidlin, Kylhaw, Graef, Sander, stb. – közül csupán néhánynak sikerült átmentenie hatalmát a kora újkorra, közéjük tartoznak a dolgozat további témája szempontjából is fontos

⁹⁶ Philippi: Die Bürger von Kronstadt, 126.

⁹⁷ Maja Philippi: Von Mohács bis zum großen Brand. In: Harald Roth (szerk.): Kronstadt. Eine Siebenbürgische Stadtgeschichte. Universitas Verlag München, 1999. 55.

⁹⁸ Forrás: uo. 58.

Weyrauchok, Benknerek és Hirscherek. Választott korszakunkban fontos pozíciókhoz jutott Brassóban a Draudt, a Goldschmidt/Ötves, Fronius, Bánfy, Hegyes, Greissing illetve a Schunkabunck/Schonkabonk család. Tagjaik jellemzően mozgalmas üzleti és városi diplomáciai tevékenységet folytattak, melyek szálai akár a Habsburg Birodalom szívéig is elértek. Hogy mennyire értették Brassóban a módját az anyagi és politikai érdekek összehangolásának, jól illusztrálja Marcus Schunkabunck alábbi példája.

A szóbanforgó brassói polgár 1597-ben járt Prágában, Mihály vajda megbízásából annak egyik bojárja, Bán Mihály kíséretében.⁹⁹ Tehetős brassóiként komoly veszteségeket szenvedett a tizenötéves háborút kísérő erdélyi hadjáratok során. Különösen Mihály vajda uralma került sok pénzébe Schunkabunckéknak, hiszen nagy értékű ökörcsordájukat hajtották el a hadsereg szolgálatára. A bécsi Hofkammerarchivban fennmaradt levelezés tanúsága szerint a brassói uraság gazdag kapcsolattökéjét vetette be annak érdekében, hogy a császári udvar megtérítse az okozott kárt. 1600 decemberében kelt levelében arra kérte sógorát, a császári udvarban járatosan mozgó újegyházi¹⁰⁰ királybírót, Johann Rhenert, mozgasson meg minden követ a kártérítés érdekében. Mivel Schunkabunck betegen feküdt Gyulaféhérvárott, az ügy továbbvitelével megbízott, éppen Prágában tartózkodó Rhenert arról is tájékoztatta, milyen lépéseket tett már a siker érdekében. A felsorolt pártfogókat lajstromba véve körvonalazódik a tekintélyes brassói polgár szószólóinak illusztris köre: Pozsonyban Szuhay István váci püspök, az Armbruster és Bornemisza családok tagjai, Prágában Petzen doktor császári komisszárius és egy bizonyos János titkár¹⁰¹, akikkel jórészt már 1597-ben ismeretséget kötött. Nem tudjuk, sikerrel járt-e a küldetés, annyi azonban bizonyos, hogy Prága és Marcus Schunkabunck kapcsolata a következő években igen gyümölcsöző eredményeket hozott. Schunkabunck 1603-ban személyesen beszélhetett a császárral, talán ekkor, Radu Șerban havasalföldi vajdai kinevezésével párhuzamosan nyert megbízatást Havasalföldre is, ahol több rendben fordult meg városi – és császári – követként. Szolgálataiért Rudolf császár nem maradt hálátlan. 1603 augusztusában elvesztett székely

⁹⁹ A küldetés célja az volt, hogy segítséget csikarjanak ki az uralkodóból a szorongatott helyzetben lévő Havasalföld számára. A császári audiencia részleteiről, illetve további küldetéseiről maga Schunkabunck is beszámol krónikájában. Lásd: Chronik von Marcus Schunkabunck (1597-1603). In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. VI. Chroniken und Tagebücher III. Brassó, 1915. 2-7.

¹⁰⁰ Leschkirch, Nocrich

¹⁰¹ Marcus Schunkabunck Johann Rhenernek. Gyulaféhérvár, 1600. december 3. Österreichische Staatsarchive Hofkammerarchiv (A továbbiakban: ÖStA Hofkammerarchiv). Hoffinanz Ungarn. Rote Nr. 70. Nr. 302-303.; János titkár esetében talán Illésy Jánosról lehetett szó.

jószágáért cserébe a fogarasföldi Poiana Morului birtokával kárpótolta.¹⁰² Schunkabunck Bocskai István hatalmának barcasági elfogadtatásában is tevékeny szerepet játszott, szolgálataiért 1607-ben nemességet nyert, és megszerezte Vledény és Szunyogszeg birtokait.¹⁰³

Schunkabunck azonban esete kétséget ébreszt: a földesúri jogon bírt föld és a nemesi cím elméletileg egyáltalán nem vág egybe a szász elitről kialakított képpel. A hasonló karriert befutók ugyan elenyésző kisebbségben voltak a szászság körében, jelenlétük mégis arról árulkodik, a szászföldi szokásoknak megfelelő minta mellett voltak olyanok is, akik párhuzamosan egy másik, a magyar nemesi környezethez igazodó identitást is magukénak tudhattak. Ez utóbbi körülmény hozzájárult a helyi szász közösségben betöltött vezető szerepük további erősítéséhez. Mindez pedig kettős konfliktust eredményezett az adott közösségen belül: egyfelől kiélezte a szűk elit ellentétét a közrendű polgárokkal, másfelől a hatalom csúcsán állók között is ádáz küzdelmet indukált. Brassóban különösen az 1606-1608 közötti időszakban figyelhetők meg heves politikai csatározások az egyébként nem brassói születésű Weiss Mihály és hívei, valamint a Draudt-Schunkabunck koalíció között. A korszak krónikásai közül egyedül Weiss Mihály tesz említést az összetűzésről, aki – jóllehet joggal gyanakodhatunk elfogultságára – számos esetet említ, mely során a városbírószágon és városgazdaságon osztozó Johann Draudt és Marcus Schunkabunck visszaélt hivatalával vagy vesztegetésbe keveredett.¹⁰⁴ Marcus Schunkabunck 1608-ban meghalt, s utódait sem találjuk a következőkben a brassói magasabb hivatalokban, a Draudtok azonban Weiss Mihály bukása után visszatértek a város élére: míg Johann Draudt többször is elnyerte a városbírói tisztelet¹⁰⁵, rokonai, Michael és Georg a tanácsuraságig jutottak.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a tanácsuraságig, városbíróságig emelkedő módos polgárok közül csak kevesen jutottak el addig a pontig, hogy erdélyi állami szinten is komoly pozícióba kerüljenek. Többségük cselekvési területe csupán a Barcaságra, esetleg városi és magántermészetű ügyekhez kapcsolódóan Havasalföldre vagy Moldváig terjedt. A brassói elit magatartását szemlélve az a jelenség is szemetszúr, hogy a tisztségviselők a város szolgálatában végzett tevékenységüket sem feltétlenül a közjóra

¹⁰² Rudolf császár diplomája Marcus Schunkabunck számára. Prága, 1603. augusztus 21. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nr. 79. Nr. 370.

¹⁰³ Stenner, Friedrich: Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VII. Beiheft I. Brassó (Kronstadt), 1916. (A továbbiakban: Stenner)133.

¹⁰⁴ Weiss: Liber annalium, 164.

¹⁰⁵ Johann Draudt (1557-1627. március 11.) városbíróága: 1603-1607, 1609-1611, 1620.

törekvés jámbor elve alapján valósították meg. Nem meglepő, hogy a tekintélyes és gazdag Brassó befolyásos hivatali pozícióiért ádáz harcot vívtak az arra érdemesnek nyilvánítottak, hiszen a városi tisztségek betöltése számos előnnyel kecsegtett. Bár komolyabb fizetség nem járt a hivatali szolgálatért, számos más természetbeni juttatás, vagy egyéb haszonszerzési lehetőség már igen. Az egész Barcaság fölött uralkodó Brassó első embereit gyakran keresték meg a környék települései tisztelgő ajándékaikkal, első kézből értesültek az előnyös üzleti lehetőségekről, a városi erőforrásokat pedig gyakran használták fel saját maguk vagy családtagjaik érdekében.¹⁰⁶ Mi több, a város – egyben az egész Barcaság – ügyeinek intézése során páratlan önállósággal rendelkeztek. Ez a helyzet pedig számos veszély forrását jelentett nemcsak a város és a kerület, hanem az erdélyi állam szempontjából is. Mindezeket igazolja, hogy a városvezetés ellenőrzésének hiánya Báthory Gábor és Bethlen Gábor uralkodása esetén a fejedelem elleni összeesküvéshez és nyílt lázadáshoz vezetett, még akkor is, amikor e veszélyes politikának számos ellenzője akadt Brassóban és Szászföldön egyaránt.

Az európai városfejlődéssel összhangban, a Brassóban uralkodó társadalmi viszonyok egyenes következménye volt a városi igazgatás erősen arisztokratikus és centralizált jellege. A város élén a városbíró (Stadtrichter, iudex) állt, aki széles körű jogokkal felruházva az igazságszolgáltatás, a városi igazgatás és – Brassó korlátozott statútumalkotási joga folytán – a törvényhozás terén. A tapasztalat azt mutatja, hogy a városbíró személye meghatározta a Brassó által követett politikai irányvonalat és ahhoz kapcsolódóan a város diplomáciai tevékenységét is. Az ügyek intézése során a városbíró körül tömörülő „belső tanács” is szerephez jutott, melynek tagjai a legelőkelőbb patrícius polgárok közül kerültek ki. Gyakorlatilag ez a szűk, mintegy 16-20 főnyi grémium döntött minden fontosabb barcasági ügyben, hiszen a város Barcaság fölött gyakorolt szinte korlátlan hatalmának következtében a barcasági elit már a 15. század végén beolvadt a brassóiába.¹⁰⁷

A nagyobb létszámot képviselő városi kézművesek a Százak Tanácsában (Hundertmannschaft, Communitas Centum virorum) foglaltak helyet. Ez a roppant demokratikus csengésű nevet viselő testület azonban ugyancsak a tanács befolyása alatt állt, miután tagjait a tanácsurak válogatták ki a négy városrész megbízhatóbb polgárai közül. Bár szószólójuk, az Orator Centum virorum részt vehetett a belső tanács gyűlésein is, a városi döntéshozatalban csak ritkán jutott szerepe, legfeljebb a parancsok végrehajtását

¹⁰⁶ Mika, 20-22.

¹⁰⁷ Philippi: Die Bürger von Kronstadt, 120.

felügyelhetette. A testület a 17. század elején éppen a már említett, Johann Draudt nevéhez kötődő vesztegetési botrányok során szerezte meg a város éves számadásai fölött gyakorolt ellenőrzés jogát¹⁰⁸, jóllehet ez sem jelentett ütőképes fegyvert a nagyhatalmú szenátorokkal szemben.¹⁰⁹

A város vezető tisztségviselőit évente, december 26-án választották, ez a nap jelentette egyben a hivatali év kezdetét is. Brassóban a hivatali előmenetel igencsak kötött volt: bírót a volt városgazdák, városgazdát a tanácsurасgot már viselt polgárok közül választhattak, közülük is csupán a két legidősebb jöhetett számításba. A városon belül a legmagasabb tisztséget betöltő városbíró¹¹⁰ mellett a hivatali rangsor második helyén találjuk a „Stadthann” vagy „villicus”, „quaestor” néven említett városgazdát, akinek legfontosabb megbízása a város pénzügyeinek kezelése, a város gazdálkodásának irányítása volt. Rangban őt követte a jegyző – „Stadtschreiber”, „Notarius” –, aki a tanács rendeleteinek végrehajtásáért felelt. Munkáját aljegyző, voltaképpen a kancelláriai ügymenetet bonyolító beosztott, városi írnok segítette. Valamennyiüket a városi tanácsurak közül választották, és a fő tisztségekbe kerülést a polgár életkora, tapasztalata, megbecsültsége jelentősen befolyásolta. Brassóban a tanácsurak (Ratsherren, senatores) közé 16 főt választottak, ellentétben a többi szász várossal, ahol létszámuk 12 fő volt. Az ellentmondás magyarázata a szász hagyomány szerint abban rejlik, hogy a négy városi kerületre tagolt Brassóban eredendően minden városrészből négy-négy képviselőt választhattak be a tanácsba.¹¹¹

A változatos városi élet színtereire kiterjedő helyi ügyek intézésére természetesen még számos más tisztségviselőt is alkalmaztak, melyek funkciója, beosztása, létszáma korszaktól függően változott. A vizsgált időszakban kiemelkedik a városi funkcionáriusok köréből a brassói adószedő, a huszad- és harmincadszedők, a konkrét gazdasági természetű feladatokkal – így például a városi építmények felügyeletével – megbízott sáfárok, valamint a prokurátorok, akik tevékenységüket a korabeli városi élet egy-egy meghatározott területén fejtették ki.¹¹² A töröcsvári vám rendszeres bérlete folytán különösen fontos szerep jutott a töröcsvári várnagynak, jóllehet ezt a tisztséget a középkor végétől rendre a városbíró töltötte

¹⁰⁸ Philippi: Michael Weiss, 52.

¹⁰⁹ Általában a szász önkormányzati struktúrával kapcsolatban lásd: Schuler von Libloy, 436-439.

¹¹⁰ A hivatalban lévő városbíró (Stadtrichter, Judex) mellett megkülönböztették a leköszönő bírót is, akit a források idősebb bíróként (Altrichter, Projudex) említenek.

¹¹¹ Mika, 20-24.

¹¹² Néhány példát kiemelve, ismerjük a városi borügyekért felelős intézőt (Weinherr), a kutak ellenőrért (Brunnenbesorger), sóbiztost (Salzherr), malombiztost (Mühlenherr), erdőbiztost (Forstmeister), egyházi biztost (Kirchenvater), orvost (Stadtphysikus), patikust (Apothecarius), a „Zecklischen Joszagh” intézőjét, stb.

be. A tanácsurakat igen sokrétű feladatokkal bízták meg: hozzájuk tartozott a brassói uradalmi földek felügyelete, a város képvisellete országos ügyekben vagy a szászok egyetemes gyűlésein, de – mint a következő fejezetből fény derül rá – fontos diplomáciai szolgálatot is várhattak tőlük, a város, a szászság és a fejedelem érdekében egyaránt.¹¹³

De a város legmagasabb tisztségviselői mellett figyelmet érdemelnek azok a szolgálattevők is, akik fizetett városi alkalmazottként szolgálták a közösséget. A Brassóban szokásos hivatali rend szerint őket negyedévente fizették, az ebből adódó költségeket pedig gondosan felvezették a város számadáskönyvébe. Ebbe a csoportba tartozott a „helyi értelmiséghez” tartozó városi írnok vagy aljegyző („Stadtschreiber”), a városi iskola rektora („Schulmeister”) és lektorai („Lectores”) – általában két személy –, a városi orvos („Doctor”, „Physikus”), illetve rendszeresen felbukkant mellettük a románok papja, a logofet is. A fizetési lajstrom szerint a fegyveresek között a kapuőrök – általában 10-12 fő –, a két toronyőr, a Brassó fölé magasodó menedékvár két-három állandó őre, illetve ugyancsak két tűzmester álltak rendes városi alkalmazásban. Ugyancsak e csoportba tartozott a város általában négy kengyelfutója, a hóhér, a bíró és a városgazda két-két városi pénzen tartott szolgálja, a városi festő vagyis „moler”, és a fürdömester vagy „feredős”¹¹⁴ is. Az említett személyek negyedévente esedékes rendes fizetésük¹¹⁵ mellett megbízatásuktól függően rendkívüli jövedelemben¹¹⁶ – „Trinkgeldt” vagyis borraivaló – részesültek, azontúl funkciójukhoz kapcsolódó természetbeni szolgáltatásokat is kaphattak. A lajstrom alapján valószínűnek tűnik például, hogy a város dolgában járók egyfajta egyenruhát viselhettek, hiszen a kiadások között évente visszatérő tétel a brassói szolgák számára készítettett „Hoffkleidt”, vagyis az illő „udvari öltözet”.¹¹⁷

¹¹³ Stenner, VI-IX (Einleitung).

¹¹⁴ Brassóban legkésőbb a 15. század elejétől két fürdőház is működött. Hogy mekkora jelentőséget is tulajdonítottak a brassóiak a tisztálkodásnak, bizonyítja egy 15. század végéről származó céhszabályzat, melyben napi egyszeri fürdést írtak elő még a céhlegények számára is. Vö.: Maja Philippi: „Item ist es heilsam, oft zu baden...” In: Philippi: Kronstadt, 88-90.

¹¹⁵ A városi szolgálatok díjazása során a városi írnok 25-45, az iskola rektora 25, a lektorok 12,50, az orvos 25, a festő 12,50, a logofet 11, a kengyelfutók 8-12,50, forintot kaptak minden negyedévben, ezzel ők képviselték a magasabb fizetésben és egyben nagyobb társadalmi megbecsülésben részesülő réteget. Csekélyebb illetmény járt a katonáknak és kisebb szolgálattevőknek: a fürdömester 3, a tűzmesterek 5-8, a város stratégiai pontjain elhelyezett őrk 3-5, a bíró és a városgazda szolgálai 2-5, a hóhér 1,50 forintot kapott negyedévente.

¹¹⁶ Kézenfekvő példa az az általában 5 forintot kitevő összeg, amelyet a városi írnoknak utaltak ki az éves számadások lejegyzéséért és bekötettségéért. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 583. Hasonló tételnek minősül a városi kengyelfutók küldetései után felszámolt borraivaló is vagy egy-egy hosszabb távon alkalmazott személy – például az orvos – házbére. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 441.

¹¹⁷ Uo.

A negyedéves összesítéseken túlmenően év végén azokkal is számot vetettek, akik az év folyamán valamilyen nagyobb, rendkívüli megbízatást kaptak a várostól, ezért pedig külön juttatás illette meg őket. Közéjük sokan tartozhattak, elsősorban helyi mesteremberek, akik a város parancsára végeztek munkát – jellemző szituáció a városban tartózkodó fejedelmi udvar számára nyújtott szolgáltatás, melynek költségeit Brassó vállalta át.¹¹⁸ De ide sorolták a városi vendégház gondnokának, a városnak dolgozó mosóasszonyok bérét, a városi kocsi gondviselőjének jutalmát, a brassói birtokokon szolgáló mezőőröknek és még sok más városi szolgálattevő illetményét, az aktuális feladatoktól függően.¹¹⁹

A városi hierarchiát és feladatmegosztást szemlélve szembetűnik Brassó életének magas szervezetségi foka, illetve a városi irányítás erősen centralizált, a csekélyebb létszámú elit által dominált jellege. Érdemes azonban felhívni a figyelmet azokra az erdélyi – hovatovább kelet-európai – viszonyokból fakadó sajátosságokra, amelyek különösen a feladatok rétegződésének terén éreztetik hatásukat. A funkciók ugyanis Brassóban sem különültek el teljes mértékben egymástól. A legmagasabb beosztástól a legalacsonyabbig megfigyelhető, hogy a tisztségek viselői rendkívül sokrétű, esetenként igen különböző kompetenciákat igénylő feladatokat láttak el egyidőben. Igaz volt ez a tanácsurakra, akik a város stratégiai döntéseiben való közreműködés mellett adott esetben diplomáciai küldetéseket teljesítettek, miközben a Brassó kezén lévő hűbérbirtokokat mintegy intézőként igazgatták. De helytálló a megállapítás a városi kengyelfutók esetében is, akik szóbeli és írásbeli üzenetek továbbítása mellett szükség esetén a város seregébe is beálltak, vagy éppen a városi darabontokra vonatkozóan, akik a rendfenntartástól a házi őrizeten át a fahordásig mindenféle feladatot elláttak, ahol csak fizikai erőre volt szükség.

Mindezek alapján Brassó esetében jellegzetes képet rajzolhatunk az eleven város működéséről. A város egyaránt jeleskedett a Nyugat-Európára jellemző közép és kora újkori városfejlődés eredményeivel, de nem vonhatta ki magát azon sajátos kelet-európai hatások alól sem, mely e régióban más útra terelték a városfejlődés pályáját. Brassó a Barcaság közigazgatási és gazdasági centrumaként, Erdély határain túl nyúló, gazdag regionális kapcsolatrendszerével, fejlett kereskedelmével, jól strukturált és központosított belső irányításával már a középkorra a térség fontos hatalmi tényezőjévé nőtte ki magát, e szerepét pedig a kora újkor végéig nem veszítette el. Az erdélyi fejedelmet ugyan elismerte kegyelmes

¹¹⁸ Bővebben lásd a IV.1.2. fejezetben.

¹¹⁹ Stadthannenrechnungen V/20. 441. 582. 782.

urának, de uralkodói hatalmát csupán erősen korlátozott formában hagyta érvényre jutni. Mint a későbbiekben kitűnik majd, Brassó első sorban a maga ura volt, és a saját érdekét tartotta szem előtt, még akkor is, ha ez az érdek ellentétben állt a többi szász közösség vagy akár az ország akaratával. A fejedelelemhez fűződő viszonyát pedig képes volt jelentős mértékben befolyásolni és saját igényeihez közelíteni, bár vitathatatlan, hogy e különleges hatalmi manőverezés során minderre csupán kényszerűen meghozott kompromisszumok útján kerülhetett sor.

III. DIPLOMÁCIAI TEVÉKENYSÉG A FEJEDELEM KÖRNYEZETÉBEN

III.1. ERDÉLYI SZÁSZ DIPLOMÁCIA

A magyar történetírás – különösen a második világháborút követően – mérsékelt érdeklődést mutatott az erdélyi nem magyar nyelvű nemzetek történelme, így az erdélyi szász történet iránt. Amennyiben az erdélyi szász múlt mégis szóba került, úgy legfeljebb annak gazdaságtörténeti aspektusaira irányult a tudományos figyelem, a politika- és művelődéstörténet sajnálatos módon perifériára szorult. Ilyen körülmények között, mélyreható vizsgálatok híján és csupán az említés szintjén lavírozva, nem meglepő, ha mindmáig kevés szó esik a tevékenységüket a legmagasabb szinten kifejtő, vezető szász politikusokról. Pedig szép számmal voltak ilyenek, még akkor is, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy országos ügyekben eljárva tevékenységüket elsősorban szülőföldjük és nációjuk érdekében bontakoztatták ki.

A kora újkorban már a Mohács előtti magyar királyi udvarban ott találjuk a szászok azon képviselőit, akik később a Habsburg-ház oldalán szálltak harcba Ferdinánd és János király Magyarországért folytatott küzdelmében. A ténynek, hogy „szász uraimék ő kegyelmek inkább húzódnának Ferdinandushoz eleitől fogva”¹²⁰, racionális megfontolások állhatnak a háttérben. Közismert, hogy gazdasági és rokoni kapcsolataik révén a szászok kiterjedt viszonyrendszert építettek ki a 16. század eleji Közép-Európa legmagasabb politikai köreivel összeköttetésben álló délnémet és ausztriai patrícuscsaládokhoz. Egyáltalán nem meglepő, hogy a szászok hagyományosan gazdag kapcsolatrendszere a Jagelló udvarra is kiterjedt. Brandenburgi György örgróf, Jagelló Ulászló és Candele-i Anna megbecsült, befolyásos politikusa, II. Lajos egyik gyámja ugyan nem volt született szász, ám Frangepán Beatrixszal kötött házassága révén jelentős dél-erdélyi – eredetileg a Corvin-örökséghez tartozó – birtokok jutottak kezére Szászföld közelében, s rajta keresztül a reformáció ügye is jelentős ösztönzést nyert a Királyföldén. Már kifejezetten szász kötődésű udvari ember volt II Lajos nevelője, a medgyesi születésű, európai ismertségre szert tett humanista tudós, Jacobus

¹²⁰ Mindszenthí Gábor Naplója. In: Kemény József – Nagyajtai Kovács István: Erdélyország' történeti tára. I. Kolozsvár, 1845. 9.

Piso.¹²¹ A humanista műveltség szász képviselője volt a Budán és Bécsben is járatosan mozgó Georg Reicherstorffer, Szeben, majd Habsburg Mária királyné jegyzője, egyben Erdély, Havasalföld és Moldva egyik legkorábbi leírásának¹²² szerzője. Reicherstorffer a Habsburg-párt tettekre kész képviselői közé tartozott Erdélyben, 1527-től járta az országot és agitált Ferdinánd király nevében. A Habsburg király legelszántabb híve Szászföldön mégis a sváb születésű Markus Pemfflinger¹²³ szász gróf volt, aki üzleti vállalkozásai révén a Jagelló udvarba is bejáratos volt. Pemfflinger kétségtelenül a magyar király emberének számított Szászföldön, hiszen az udvar megbízható hitelezőjeként jelentős pozíciókhoz jutott. Kamaragrófként, a brassói és szebeni huszad bérlőjeként, nagyszabású kereskedelmi vállalkozás tulajdonosaként szerzett nevet magának, 1521-ben pedig Szebenbe költözött uralkodói ajánlással, ahol Johannes Lulay szász gróf özvegyével kötött házassága és udvari támogatottsága folytán a szász hatalmi hierarchia élvonalába került. A Ferdinánd-párttal való együttműködése révén a magyar elithez is szoros kapcsolat fűzte, melyet rokoni szálakkal erősített: lánya, Pemfflinger Kata Török Bálint felesége lett. Markus Pemfflinger a szászok között is szakadást okozó trónharc során a német párt első embereként, roppant erőfeszítések árán az utolsó pillanatig – 1535-ig – megtartotta Szebent Ferdinánd király hűségén.¹²⁴ E rövid felsorolás arra a könnyen elfeledett tényre irányítja a figyelmünket, hogy Szászföld esetében szó sincs magába zárkózásról, sem a saját ügyeknek kizárólagos figyelmet szentelő, visszahúzó politikáról. Éppen ellenkezőleg, a kora újkori szász vezetőréteg tevékeny részt vállalt az országos ügyekben, belebonyolódott az Erdély sorsát eldöntő diplomáciai, belpolitikai és fegyveres harcokba. A szász vezetők céltudatos magatartása pedig arról árulkodik, hogy a közösség tisztában volt saját erejével, abból fakadó lehetőségeivel, és képes volt stabil, meg nem kerülhető, egységes tényezőként fellépni a politikai küzdőtéren.

Nem volt ez másként a kényszerűen saját lábra állított Erdély esetében sem, hiszen a formálódó erdélyi fejedelemség kialakítása során is ott találjuk a szászok képviselőit.¹²⁵ Az 1541 utáni viszonyokra vonatkozóan azonban érdemes felfigyelni arra a tényre, hogy az Oszmán és Habsburg birodalmak határán létrejött állam intézményrendszerének kiépülése

¹²¹ Szinnyey József: Magyar írók élete és munkássága. Online-adatbázis. <http://elemek.niif.hu/03600/03630/html/>. Letöltés ideje: 2010. március 14.

¹²² Georg Reicherstorffer: Chorographia Transylvaniae. Chorographia Moldaviae. Erdély és Moldva leírása 1550. A szöveget gondozta, fordította a kísérőtanulmányt és a magyarázatokat írta Szabadi István. Debrecen, 1994.

¹²³ Vö.: Heinrich Wittstock: Zur Biographie Markus Pemfflinger's. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1860. (Neue Folge 4. III.) 127-137.

¹²⁴ Roth, 58.

¹²⁵ Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Budapest, 1980. (A továbbiakban: Trócsányi.) 19-22.

során a szász vezetők politikai szerepköre és jelentősége nagymértékben bővült. Az ország politikai rendjei közé tartozó szász náció vezetőinek a helyi szintű politizálás szászföldi bástyái mellett szükségszerűen egyre fontosabb szerep jutott az erdélyi belpolitika és különösen a diplomácia terén azáltal, hogy az uralkodó országos ügyben is rendszeresen igénybe vette a szász városok képzett hivatalnokait, mi több, a városok már működő diplomáciai struktúráit is.¹²⁶ A régi Magyar Királyság peremvidékeire eredetileg határvédelem céljából betelepített szász hospesek utódai ugyanis geopolitikai helyzetüknél fogva már eleve rendelkeztek azzal a tapasztalattal, amire az új államnak a lehető legsürgősebben szert kellett tennie: a török felségterület hatékony kifürkészésére és figyelemmel kísérésére vonatkozó módszerekkel. A szászok képviselőinek felbukkanása a fejedelmi – illetve bizonyos esetekben a helytartói – tanácsban¹²⁷ egyfelől tehát az ország egyik rendi nemzetének nem ritkán ádáz politikai küzdelmek során kijárt pozíciót jelenti. Másfelől azonban e jelenség mögött azt a szándékot is sejthetjük, hogy a központi hatalom minél közvetlenebb csatornákon keresett utat a közösség által birtokolt erőforrásokhoz és – mai kifejezéssel élve – „jó praktikákhoz”, ami különösen a Kárpátok túloldalán fekvő területek vonatkozásában tett hasznos szolgálatot.

¹²⁶ Vö.: Trócsányi, 19-99.

¹²⁷ A fejedelmi vagy helytartói tanács ismert szász tagjai 1541 és 1690 között Trócsányi Zsolt adatai alapján: Bálint segesvári bíró (1542), Georg Huet szebeni királybíró (1542), Hegyessy Mihály segesvári királybíró (1542), Johannes Fuchs brassói bíró (1542), György segesvári polgármester (1548), a szebeni királybíró (1548), Szöcs Vincent beszercei bíró (1548), Johannes Benkner I. brassói bíró (1556), Petrus Haller szebeni királybíró (1556), Albert Huet és a szebeni királybíró a tizenöt éves háború idején, Johannes Benkner II. (1613-1616/18), Kolomann Gotzmeister szebeni királybíró (1615-33), Valentin Seraphin szebeni királybíró (1634-39), Johannes Lutsch szebeni királybíró (1658-59), Michael Hermann brassói bíró (1658-60), Andreas Fleischer szebeni királybíró (1663-1676), Mathias Zemriger szebeni királybíró (1678-80), Georg Armbruster szebeni királybíró (1680-85), Johann Haupt szebeni királybíró (1685-86), Valentin Frank szebeni királybíró (1686-90), Szabó Christian szebeni polgármester (1687-90). Vö. Trócsányi, 22-39.; E felsorolásból több érdekes következtetés is levonható. Egyfelől arra lehetünk figyelmesek, hogy bár a szebeniek dominanciája mindvégig tettenérhető a központi hatalom holdudvarába kerülő szászok között, a szászság egészének képviseletével felruházott szebeni tisztségviselő csupán a fejedelemségkor végén, az 1660-as évektől tett szert kizárólagosságra e téren. Bizonyosan a Szász Univerzitason belüli hatalmi átstrukturálódás fontos mérföldköve ez az időszak, hiszen 1660 után lényegében megszűnt a nagyobb szász centrumok képviselete a fejedelmi tanácsban, ez pedig szükségszerűen a szebenitől eltérő politikai irányvonalak létjogosultságának felszívódását feltételezi Szászföldön az 1658-ban kirobbanó nagy erdélyi uralmi válság után. Másfelől a fenti lajstromot szemlélve az is feltűnő, hogy jellemzően városbírák és királybírák, tehát a szász hatalmi hierarchia csúcsának képviselői kerülhettek a fejedelmi hatalom közelébe. Trócsányi adatai azonban egy ponton módosításra szorúlnak, témánk szempontjából sem elhanyagolható kérdést vetve fel: Johannes Benkner – a második e néven – ugyanis nem brassói városbíróként került a fejedelmi tanácsba, „egyszerű” szenátor volt csupán, aki rövid ideig a városgazdai tisztséget viselte. Ő az egyetlen a felsorolásban, aki alacsonyabb hivatala dacára a fejedelem tanácsura lehetett, joggal merül fel tehát bennünk a kérdés, vajon miért tettek kivételt vele, miféle képesség, netán szolgálat lehetett az, amely a hivatali rangsor megkerülésére és Benkner „beválogatására” indította az uralkodót, Bethlen Gábort. A válaszáért Báthory Gábor uralkodásáig kell visszatekintnünk, a szászok és a fejedelem 1611-től elmérgesülő konfliktusára és Bethlen Gábor trónra kerülésének körülményeire, amit a következő fejezetekben részletesen is szemügyre veszünk.

Tudjuk, a déli végek a 15. század elejétől fogva közvetlenül váltak érintetté a török háborúban, a helyzetet pedig tovább súlyosbította a balkáni államok, különösen a román vajdaságok török kézre jutása, ezzel párhuzamosan a Magyar Királyság befolyási övezetének, hovatovább védekezési lehetőségeinek folyamatos zsugorodása. A fenyegetett szász városok számára a kialakult helyzetben a védelem megszervezése, és ennek érdekében a nélkülözhetetlen erődítmények emelése és a felkészülés szempontjából elsőrangú jelentőségű információk megszerzése jelentette a török háború kulcsát. Az eredményes hírszerzés feltételei pedig úgyszólván adottak voltak Szászföldön, éppen a török befolyás alatt álló övezet közvetlen közelsége folytán: a moldvai és havasalföldi határon fekvő centrumok és a hozzájuk rendelt vámszedő helyek, a városokra jellemző élénk kereskedelmi forgalom, a havasalföldi, moldvai, konstantinápolyi, fekete-tengeri szász kereskedelmi lerakatok, tehát a rendkívül gazdag keleti kereskedelmi kapcsolatok elsőrangú lehetőséget teremtettek az árucikkeken túlmenően az információ cseréjének is. E kapcsolatrendszer számos emléke közül kiemelendő Neacșu cîmpulungi kereskedő 1521 júniusában kelt levele, melyben a Nándorfehérvár felé közelítő török hadak mozgásáról tájékoztatja a vele üzleti kapcsolatban álló idősebb Johannes Benkner brassói városbíró és a városi tanácsot.¹²⁸

A messzire nyúló keleti kapcsolatokkal rendelkező szászok azonban otthonosan mozogtak Bécsben, illetve a délnémet városokban is. Gazdasági és házassági kapcsolataik révén megtalálták az utat a legmagasabb körökig, érvényesülésüket pedig – a magyar elittel ellentétben – sem kulturális, sem nyelvi nehézségek nem akadályozták.¹²⁹ Az erdélyi államvezetés szempontjából tehát a központi hatalom közvetlen támogatottságán túlmenően számos további előnnyel kecsegtetett a szász vezetők beemelése az állami szintű diplomáciai tevékenységbe, amihez az országot megjelenítő három rendi nemzet intézménye, a közös ügy unió általi előmozdítása kínált alkalmas keretet.¹³⁰ Így a városok vezetésében ülő tanácsurak – rendre a város gazdag és művelt kereskedő patríciusai – számára a helyi ügyek mellett szokásos feladattá vált az uralkodó körül teljesített diplomáciai asszisztencia, mely logisztikai

¹²⁸ Wagner, 95-96.

¹²⁹ A Habsburg királyok udvarának összetételével kapcsolatban bővebben lásd: Pálffy Géza: Mi maradt az önálló magyar királyi udvarból Mohács után? In: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó (szerk.): *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században.* Budapest, 2005. (A továbbiakban: *Idővel paloták...*) 45-59. (A továbbiakban: Pálffy.)

¹³⁰ A szászok beemelését az erdélyi diplomáciába az is szükségessé tette, hogy kontrollálhatóvá tegyék a Moldvával, Havasalfölddel fenntartott, gyakorlatilag a központi hatalomtól független kapcsolataikat. Az uralkodói akarattal szembehelyezkedő, önálló diplomáciai cselekvés lehetősége voltaképpen a levegőben lógott a szász centrumok, elsősorban Brassó és Szécheny esetében. Hogy ez az eshetőség valójában mekkora veszélyt rejtett magában, arra éppen a dolgozatban részletesen tárgyalt 1610-16 közötti erdélyi események szolgáltatnak kézenfekvő példát.

jellegű vagy közvetlen diplomáciai feladatok ellátására terjedhetett ki. A logisztikai feladatok közé megítélésem szerint az Erdélybe érkező idegen követek és követségek kiszolgálása és a diplomáciai tárgyalások számára alkalmas helyszín és infrastruktúra biztosítása tartozott. Közvetlen diplomáciai feladatnak minősíthető a szász vezetők „szakértőként” való alkalmazása – így szolgált például Weiss Mihály Báthory Gábor mellett a moldvai és havasalföldi ügyek avatott ismerőjeként –, illetve követségbe küldése.

Az erdélyi államot szolgáló szász diplomaták sorát Petrus Haller szebeni királybíró nyitotta meg, aki 1541-42 során közvetítőként tevékenykedett Habsburg Ferdinánd és az erdélyi Szapolyai-párt között.¹³¹ A korszak ismert szász politikusa a szászok körében bölcsességéről és megfontolt döntéseiről híres Albert Huet, akit a magyarok Süveg Albertként ismertek, és gyakran illettek a túlzott németesség vádjával.¹³² Huet bécsi kancelláriai szolgálatról visszatérve 1574-től vett részt a szebeni politikai életben, s a prágai orientáció elszánt híveként aktív részese volt az 1590-es évek fejedelmi politikájának. A szász érdek hangos szószólójaként tisztelt Huet Báthory Zsigmond tanácsosaként részt vett a tizenöt éves háborút bevezető prágai szerződés tető alá hozásában, s tagja volt annak a fejedelmi követségnek is, mely Mária Krisztierna főhercegnőt hozta Erdélybe. Híven szolgálta a közös érdeket országos ügyekben David Weyrauch kőhalmi királybíró, aki az 1610-es években, a szászok nyílt lázadása idején is kitartott az erdélyi fejedelem mellett, majd Bethlen Gábor mellett teljesített diplomáciai szolgálatot II. Mátyással folytatott tárgyalásai során.¹³³ Már Brassóra irányítja a figyelmünket a 17. századi szász nemzeti hős, Weiss Mihály, aki vagyonának és karrierének II. Rudolf prágai udvarában történt megalapozását követően tért vissza szülőföldre és állt a Barcaság, valamint a Báthory Gábor uralma során rendkívüli kihívásokkal szembesülő szászság élére.

Ha csak végig tekintünk ezen a kényszerűen szűkre szabott felsoroláson, az országos illetve nemzetközi szintre emelkedő szász politikusi pálya olyan alapvető vonásai bontakoznak ki előttünk, amelyek a fejezet témája szempontjából sem mellékesek. Egyfelől

¹³¹ Teutsch, 212.; Petrus Haller életével és tevékenységével kapcsolatban lásd Szabó András Péter Hallerekről szóló disszertációját. Szabó András Péter: Haller Gábor – egy 17. századi erdélyi arisztokrata életpályája. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Budapest, 2008. 12-16.

¹³² Beszédes Hídvégi Mikó Ferenc Albert Huetről adott jellemzése: „egy lator Süveg Albert vala, kiben tíz németnek lelke lakott”. Hídvégi Mikó Ferenc Emlékirata. In: Makkai László (szerk.): Bethlen Gábor krónikásai. Budapest, 1980. (A továbbiakban Bethlen Gábor krónikásai.) 44.

¹³³ David Weyrauch nemcsak Báthory Gábornak, Bethlen Gábornak is hűséges embere volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy 1617-ben, a nagyszombati tárgyalások alkalmával a fejedelmet képviselő küldöttként vett részt az eseményen, annak dacára, hogy a szászokról ekkor már bebizonyosodott, egy, a Habsburgokkal összejátszó csoportjuk elárulta Bethlen Gábort. Vö.: A nagyszombati tárgyalások pontjai. EOE VII., 75.

feltűnik, hogy a befutott szász politikus karriere kezdeti szakaszában leggyakrabban a bécsi – vagy budai – királyi udvar szolgálatában állt, mielőtt a szászföldi közösség érdekében kezdett volna tevékenykedni. A politikatörténet terén az udvarban eltöltött szolgálati évek jelentősége a szász fiatalok külföldi egyetemjárásához fogható, hiszen itt váltak valóban „világlátott” emberré. A birodalom kulturális centrumait célzó peregrinációhoz hasonlóan a birodalmi közigazgatásban eltöltött „tanulóévek” is fontos készségek elsajátítását tették lehetővé. Olyanokét, amelyek a külhoni egyetemeken szerzett tapasztalatokkal kiegészülve megkülönböztették a szerencsés keveseket a hasonló képzésben nem részesültek tömegeitől, és a legmagasabb szintű államigazgatási és diplomáciai feladatok betöltésére tették alkalmassá őket. Ugyancsak itt ismerkedtek meg a fejedelmi udvar kuriális stílusával, az udvari döntéshozatal menetével, a hivatalos nemzetközi érintkezés alapszabályaival. További előnyként könyvelhették el az udvari szolgálat során kiépített kapcsolati tőkét, melynek segítségével nemcsak a politika, hanem a gazdasági tevékenység – elsősorban a kereskedelem és a pénzügy – terén is számos előnyhöz jutottak.¹³⁴

Másfelől arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a már Szászföldön működő „politikus” tevékenysége feltétlenül a szász politizálás centrumához, Szebenhez kötődött. Ez a tény rávilágít a szász politikai élet azon sajátosságára, hogy a földrajzi, gazdasági és társadalmi értelemben is olyannyira széttagolt szász népcsoport a szebeni Szász Universitas döntéshozó és végrehajtó testülete révén hatékony és egységes fellépésre volt képes a központi hatalom irányában, az egyes szász közösségek között feszülő nyilvánvaló ellentétek dacára. Miután az uralkodó és az autonóm szász közösség közötti kommunikáció elsődleges csatornája a kezdetektől fogva a középkori telepések egyházi és világi központja, Szeben, Szászföld 15. századi egységesítésétől pedig a szebeni tanács, illetve az általa megtestesített Szász Universitas volt, a szászok számára az ország vezetői közé kerüléshez is e városon és testületen keresztül vezetett az út. A rendszer működőképességét a központi hatalom és a szász közösség az Andreanumra visszavezetett kölcsönös megegyezése szavatolta, mely kizárólagosságot biztosított a szebeni tanácsnak a szász közösség egészére vonatkozó ügyek vitelében. Megjegyzendő, hogy a kompromisszumokra épülő hatalmi egyensúly tehát az

¹³⁴ Az ügyesen kiépített kapcsolati háló kiterjedéséről árulkodik Weiss Mihály Stambbuchja, melyben a korszak számos vezető tudósának neve – csupán egy példaként kiragadva I. Erzsébet angol királynő alkímistáját, Aureolus P. Farfaxet – mellett a magyar kancellária és az udvari haditanács befolyásos tagjait is az aláírók között találjuk, így például Hosszútóti Ádámot, a magyar kancellária jegyzőjét, vagy Verancsics Antal rokonát, Verancsics Faustust. In: Maja Philippi: Michael Weiß. Bukarest, 1982. (A továbbiakban: Philippi: Michael Weiß.) 15.

önállóságukat számos területen megőrző kisközösségektől az érdekeket összehangoló szebeni autonóm testületen át az uralkodó által megtestesített központi hatalomig mindenkit érintett.

Az előző állítás azonban magában hordja a következő kérdést: mi történt akkor, amikor ez az egyensúly megbillent? Erre a 16-17. század, sőt jelenlegi ismereteink szerint a Szász Universitas egész fennállása során kétszer volt példa. Elsőként a Mohács utáni Magyarországon kialakult állapotok vezettek szükségszerű szakadáshoz a szász közösségen belül is. Mint már korábban szóba került, Habsburg Ferdinánd jelentős támogatottságot élvezett a szászság körében, mindez azonban hathatós segítség nélkül – Ferdinánd sem pénzzel, sem katonával nem volt képes elégséges mértékben támogatni az erdélyi ellenállókat – mit sem ért Szapolyai János török segítséggel kibontakozó keleti magyar királyságában. A szász ellenállás gócpontjait lépésről lépésre sikerült felmorzsolni, 1529-ben Brassó, 1530-ban Beszterce ismerte el János királyt törvényes urának, majd rövidesen az egész Szászföld, az egy Szeben kivételével, ahol Markus Pemfflinger vagyonát, összeköttetéseit és minden befolyását latba vetve egészen 1535-ig megtartotta a várost Ferdinánd hűségén.¹³⁵ A harc hevében János király megfosztotta Szebent legjelentősebb bevételi forrásaitól – nagy kiterjedésű birtokoktól, huszadbérletektől, továbbá közvetetten a háború miatt visszaeső kereskedelem jövedelmeitől – és politikai vezető szerepétől: a Szász Universitas éves gyűléseire a rebellió évei alatt a még időben behódoló Brassóban kerülhetett csak sor. Ezzel Szeben elszigetelt helyzetbe került a János király támogatását élvező Brassóval és a szász közösség élén Pemfflingert váltó rivális patríciussal, Lukas Hirscherrel szemben.¹³⁶ Az esemény jelentősége abból a szempontból is figyelemreméltó, hogy a belviszály Szeben izolációján túlmenően nem vezetett a Szász Universitas felbomlásához vagy működésképtelenségéhez. Brassó, a szász közösség hierarchiájában második legjelentősebb város, ha beszűkült mozgástérrel is, de képes volt továbbvinni a pártszakadás folytán kiiktatott Szeben feladatkörét.

¹³⁵ Gündisch, 75-77.

¹³⁶ Különös módon a szász pártszakadásnak olyan következménye is volt, ami örök érvényű hatással bírt az erdélyi szász művelődésre és történelemre vonatkozóan. 1529-ben, a János királlyal és Petru Rareșsel szemben elvesztett földvári csatát követően kényszerült távozásra és indult közép-európai vándorútjára Habsburg Ferdinánd meggyőződéses brassói híve, Johannes Honterus. Hovatartozásának 1532-ben Baselben készített Erdély-térképén is hangot adott, melyet a hősieken ellenálló „Szeben város tiszteletreméltó tanácsának” ajánlott. Honterus 1533-ban tért haza szülőföldre, miután kiegyezett a Szapolyai-párti városvezetéssel. Külföldi tapasztalatai alapján hozzákezdett a barcasági szász művelődés felvirágoztatásához, melynek gyűjtőpontjában a később szász nemzeti színezetet öltő ágostai hitvallás terjesztése állt. Vö. Gernot Nussbächer: Johannes Honterus und Basel. In: Gernot Nussbächer: Beiträge zur Honterus-Forschung 1989-2004. Kronstadt, 2005. 166.

Hasonló helyzet állt elő 1610-ben, amikor Báthory Gábor elfoglalta és fejedelmi székhellyé tette Szeben városát. Valószínű, hogy rövidesen Brassóra is hasonló sors várt volna. Ám a havasalföldi hadjárat prioritást élvezett a megtörtnek hitt szász ellenállók további, Brassóra irányuló leckéztetésénél. Radu Șerban leszerelése, és talán a brassóiak által Imreffynek ajándékozott 14.000 forint megakadályozta a fejedelmet abban, hogy elfoglalja a várost 1610 végén.¹³⁷ Az erdélyi történelemben példátlan tett azonban súlyosabb következményekhez vezetett azáltal, hogy a fejedelem ezzel egy időben árulás vétsége miatt betiltotta a Szász Universitas gyűléseit, mintegy törvényen kívül helyezve az ötszáz éve fennálló szász autonómiát. Ám a szász közösség ekkor sem maradt határozott irányítás nélkül. A vezetés nyílt lázadással egyenértékű vészterhes szerepét Brassó és a renegát fejedelmi tanácsos, a hamar szimbólumává váló Weiss Mihály ragadta magához. Figyelemre méltó Segesvár magatartása is, ahol a Szebenből élve kijutó polgárok zöme meghúzta magát, és ahol az ellenállás bécsi szálait szövögették. Az említett két kritikus időszak azt támasztja alá, hogy a szász autonómia tagadhatatlan ellentétek dacára fennálló belső stabilitása és az összehangolt cselekvés akkor is eredményes védekezést biztosított a központi hatalommal szemben, amikor kataklizmaszerű változások rengették meg az erdélyi államnak a középkori magyar királyságból örökölt és az Oszmán-Habsburg konfliktusból közvetetten következő, konszenzusok szövevényére épülő „alkotmányos rendjét”.¹³⁸

Végezetül nem mehetünk el szó nélkül a szász politikusok és az általuk képviselt közösség Habsburg-orientált politikai magatartása mellett, mely oly gyakran hangzott el értékítélettel egybekötött vádként magyar történészek vagy akár a kortárs krónikaírók részéről. A németes párt, a „teutsche Parthey” vagy „factio Germanica” az 1526-os kettős királyválasztás óta megosztotta a néhai egységes Magyar Királyság elitjét. Az egyértelműen Habsburg vezetést óhajtó csoportnak János király országrészében elsősorban a szászok között voltak képviselői, jóllehet a német vagy magyar uralom kérdése ezt a viszonylag egységes társadalmi csoportot is megbontotta. A fentebb már vázolt személyes kapcsolatokon átszűrődő politikai szándékon túlmenően azonban súlyosabb érv is volt, amely Ferdinánd uralmát vonzóvá tette Szászföldön. A török háború emberéletben és anyagi javakban is súlyos károkat okozott Szászföldön, amely már másfél évszázada szenvedte el a török és tatár betöréseket. Kezdetben reálpolitikai megfontolás állhatott annak a döntésnek a hátterében, mely nemet

¹³⁷ Auszug aus der Chronik von Simon Massa und Marcus Fuchs. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV. Chroniken und Tagebücher I. Brassó, 1903. (A továbbiakban: Massa-Fuchs.) 339.

¹³⁸ E témával az alábbiakban részletesen is foglalkozunk.

mondott a török megszállók állandó jelenlétének lehetőségét is magában rejtő Szapolyai-féle vazallus államra. Ehelyett a szászok Ferdinánd, vagyis V. Károly és az európai keresztény összefogás erejében bíztak, mint utóbb kiderült, hiába. A kereszténység védőbástyájaként már a középkorban vitathatatlan érdemeket szerzett szászság azonban nehezen mondott le a Habsburg főség alatt a Magyar Királysággal egyesített és a törökkel eredményes háborút folytatató Erdély koncepciójáról. A Habsburg-párti fellépés a 16. századi szász történelem visszatérő motívuma maradt, annak ellenére, hogy sem 1551-ben, sem a tizenöt éves háborúban nem sikerült megtartani a visszacsatolt tartományt a török ellenében. A bécsi orientáció hagyománya egészen a 17. század derekáig tartotta magát Szászföldön, holott a szász vezetés számára ekkor már világos volt, hogy Erdély sorsát a Portán döntik el.¹³⁹ A szászok Bécs felé irányuló diplomáciai útkeresésének története méltatlanul mellőzött és félreértett szelete az erdélyi történelmre irányuló írásoknak, hiszen ebben az esetben korántsem beszélhetünk csupán az erdélyi németek és a birodalmi németek „szimpátián” vagy valamiféle közös „hagyományon” alapuló szövetségéről. Sokkal inkább az érdekek találkozásáról illetve ütközéséről van szó, mely a közép-kelet-európai befolyási övezetekért dúló harcok nem elhanyagolható komponenseként a Konstantinápolytól Bécsig húzódó diplomáciai összjátékról szerzett ismereteinket gazdagítja. A dolgozatban szabott időhatárokat és tematikus szempontokat alapul véve a következőkben a különös sorsú fejedelmi tanácsúr és diplomata, a brassói Johannes Benkner tevékenységét vizsgálva arra is választ keresünk tehát, hogyan kapcsolódott be a szászok kicsiny közössége az Erdély feje fölött, Bécsben és Konstantinápolyban folytatott diplomáciai játszmákba Bethlen Gábor uralkodása idején.

¹³⁹ Weiss Mihály mozgalma kézenfekvő bizonyítékként szolgál e pálfordulásra, hiszen a Báthory Gábor uralmát ellenző csoport már helyesen ismerte fel, hogy mindenekelőtt Konstantinápoly kegyét kell megnyerni bármilyen, Erdély hatalmi helyzetét érintő változás kezdeményezéséhez.

III. 2. JOHANNES BENKNER TEVÉKENYSÉGE

III.2.1. BÁTHORY GÁBOR FEJEDELEMSÉGÉNEK BRASSÓI VONATKOZÁSAI

A dolgozat választott témáját, időbeli és térbeli határait szem előtt tartva egyértelműen Johannes Benkner¹⁴⁰ kelti fel a figyelmet a brassói diplomaták sorában, aki – bár alakja a magyar és szász történetírás számára is másodlagos maradt Weiss Mihály árnyékában – amellet, hogy diplomáciai feladatokat látott el Bethlen Gábor mellett, két fejedelem ellen irányuló erdélyi összeesküvésnek is részese volt. A Benkner név viselői Brassó egyik legrégebbi családjához tartozónak vallhatták magukat, a 16. században eljutottak a legmagasabb városi tisztségig, a városbíróságig. Ezt a hivatalt a korábban már említett Johannes (Hans) Benkner töltötte be, aki 1547-1565 között állt a város élén. Egészen különleges politikai pályára került egy másik brassói Benkner, a renegát Markus. Ő török fogságba kerülve áttért az iszlám hitre és számos más keresztény társához hasonlóan beépült az oszmán hivatalnokrétegbe. 1571-ben ő volt az a csász, aki Erdélybe hozta Báthory István fejedelem számára a szultán kinevező fermánját,¹⁴¹ s az 1590-es években is többször járt erdélyi követségei során Brassóban.¹⁴²

Benkner – a 16. századi városbírótól megkülönböztetendő, a szász történetírás „ifjabb Benknerként” említi – politikai karriere kétségkívül Weiss Mihály oldalán kezdődött. E dolgozatnak nem célja, hogy részletes ábrázolást nyújtson a híres brassói városbíró tevékenységéről¹⁴³, azonban az összefüggések minél alaposabb feltárása érdekében feltétlenül szükséges feleleveníteni a Brassó körül összpontosuló, Weiss Mihály nevével összefonódott, Báthory Gábor ellen irányuló mozgalom fordulópontjait. E folyamat részeként, mint alább bemutatásra kerül, Johannes Benkner tevékenysége szerves részét képezi a Habsburg udvar által szervezett szövvényes tervnek, melynek gyújtópontjában Erdély visszaszerzése és az Oszmán Birodalom kelet-európai befolyási övezetének visszaszorítása állt.

¹⁴⁰ szül. Brassó, 1580 Húsvét napja – megh. Brassó, 1653. február 13.

¹⁴¹ Binder Pál: Az erdélyi fejedelemség román diplomatái. Marosvásárhely, 1996. 11.

¹⁴² Marcus Benkner, vagyis Amhát csász brassói vonatkozásairól bővebben: Massa-Fuchs, 268.

¹⁴³ Weiss Mihályról több monográfia is rendelkezésre áll német, illetve magyar nyelven. Vö. Maja Philippi: Michael Weiß. Sein Leben und Wirken in Wort und Bild. Kriterion, Bukarest. 1982.; Mika Sándor: Weiss Mihály. Egy szász államférfi a XVII. századból. (Magyar Történeti Életrajzok sorozat.) Budapest, 1893.

Témánk szempontjából feltétlenül szükséges kiemelni tehát Weiss Mihály tevékenységének azon elemeit, melyek kapcsolódási pontként szolgálnak a Bethlen Gábor uralkodása idején zajló eseményekre vonatkozóan. Weiss Mihály pályafutásával kapcsolatban abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy saját szavai alapján is feleleveníthetjük a történeteket. Brassó kétségkívül legismertebb városbírája ugyanis három nyelven vezetett naplójában rögzítette élete legfontosabb eseményeit, mely kitűnő forrásként szolgál a korszak történetére vonatkozóan.¹⁴⁴ Weiss pályája kezdetén tehetős szász fiatalokhoz hasonlóan a prágai udvar hivatalnokaként szolgált, ahol nemességet is nyert. 1590-ben tért vissza Erdélybe, ám nem szülővárosában, Medgyesen, hanem Brassóban telepedett le, ahová a császári udvarból irányított üzleti kapcsolatai kötötték.¹⁴⁵ Tehetségét, jól kihasznált üzleti és politikai kapcsolatait, biztos ítélőképességét az erdélyi fejedelmi udvar is felismerte, így már Báthory Zsigmond uralkodása idején szerepet kapott az erdélyi diplomáciában.¹⁴⁶ Weiss 1595-ben járt először a moldvai fejedelmi udvarban, ahol Báthory Zsigmond fejedelmet képviselte az új vajda, Ștefan Râzvan beiktatásán. A fiatal brassói hivatalnok delegálását az eseményre képzettségén és rátermettségén túl az a háttér is indokolta, hogy a Brassóban virágzó moldvai ló- és borkereskedelem részeseként már korábban is hasznos tapasztalatokra tette szert a Moldvával kapcsolatos ügyek terén. Hasonló jártasságot tudhatott magáénak Havasalföld vonatkozásában is, ahol nemcsak üzleti kapcsolatai révén, de a Havasalföld felszabadításáért folytatott háború során szerzett személyes tapasztalatok alapján is alaposan megismerhette a helyi viszonyokat.¹⁴⁷ Weiss 1595 után azonban ismeretlen okokból visszavonult az országos politikától.¹⁴⁸ A brassói közéletben is csupán 1600-tól vállalt tevékeny szerepet, ekkor került a város élén álló szenátus tanácsurai közé. A városvezetés legfiatalabb és legaktívabb tagjaként roppant energiával látott munkához, melynek eredményeként politikai elképzelése rányomta a bélyegét Brassó további magatartására.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Weiss: Liber annalium, 140-263.

¹⁴⁵ Liber annalium, 140-14.; Philippi: Michael Weiss, 18-19.

¹⁴⁶ Az országos ügyek színpadán brassói követként mutatkozott be az 1593-as országgyűlés alkalmával. 1593-94 folyamán Báthory Zsigmond diplomatájaként tagja volt a fejedelem Prágába és Grácba küldött követségeinek, illetve a tizenöt éves háború kezdeti ütközeteiben is részt vett. 1595-ben Báthory Zsigmond Moldvába küldte. Philippi: Michael Weiss, 27.; Weiss: Liber annalium, 148-151.

¹⁴⁷ Philippi: Michael Weiss, 29.

¹⁴⁸ Weiss Mihály naplójában sem nyilatkozik bővebben erről a kérdéstről. Áruklodó azonban az, hogy az 1596-97-es esztendőkről rendkívül szűkszavúan nyilatkozik, Báthory Zsigmondról – „ein unruhiger Kopf” – pedig kifejezetten rossz véleménnyel. Weiss: Liber annalium, 151.

¹⁴⁹ Philippi: Michael Weiss, 29-30.

Úgy tűnik, a városi politizálás 1606-ig bejárat íve sem a „törökös”, sem pedig a „németes” irányvonalat nem követte következetesen. Brassó az ingatag politikai helyzetnek megfelelően változtatta pártállását, „hűvös reálpolitikusként”¹⁵⁰ voltaképpen a Havasalföld, Moldva, illetve Székelyföld és Dél-Erdély felől várható közvetlen agresszió függvényében. Brassóban a háború erdélyi fejleményeinek megfelelően 1602-től kapott erőre a Habsburg-orientált irányvonal. Bár Giorgio Basta és az általa Brassó élére 1603-ban kormányzóként kinevezett Beauri zsoldoskapitány a Barcaságban is roppant károkat okoztak, a város közvetlen fenyegetettsége folytán kénytelen volt fenntartani a jó viszonyt a Habsburg-kormányzat képviselőivel.¹⁵¹ Brassó számára további tanulságként szolgált az új havasalföldi vajda, Radu Șerban beavatkozása az erdélyi ügyekbe. Mint a bevezetőben már szó volt róla, a román vajdaságok, elsősorban Havasalföld magatartása különösen fontos volt Brassó számára. Weiss Mihály és a brassói városvezetés reálistan mérték fel a helyzetet, amikor a pillanatnyi körülmények súlya alatt ugyan, de Radul vajda felé nyitottak.¹⁵² A Székely Mózes felkelését együttes erővel eltipró Basta és Radu Șerban 1604. március 4-i brassói tárgyalása kedvező alkalmat kínált arra, hogy Weiss Mihály ösztönzésére az árulás vétkével megbélyegzett város a vajda kegyeit keresse, nem is sikertelenül. Túllépve a havasalföldi hadak barcasági pusztításain, Brassó gazdag ajándékokkal megnyerte a Habsburg-barát vajda jóindulatát. Nyilvánvalóan nem a véletlen műve, hogy Radu Șerban és Bocskai István 1605. július 27-én kötött szövetségén a fejedelmet képviselő követek között ott találjuk Weiss Mihályt és egy másik brassói tanácsurat, Marcus Schunkabunckot is.¹⁵³

Weiss Mihály a havasalföldi és moldvai viszonyok, valamint a keleti kapcsolatok avatott ismerőjeként szolgálta Rákóczi Zsigmondot¹⁵⁴ és Báthory Gábort is. Utóbbi kifejezetten számított rá a Havasalföldre és Moldvával kialakult viszály megoldásában, jóllehet véleményük gyakran élesen eltért egymástól. Az utókor – érthető okokból különösen a szász

¹⁵⁰ Philippi: Michael Weiss, 40.

¹⁵¹ Brassó pénzzel és hadianyaggal ugyan kényszerűen támogatta 1603-ban Székely Mózes felkelését, ám nem engedte be a fejedelemjelöltet a városba, és nem is esküdött hűseget neki. Weiss: Liber annalium, 157-158.

¹⁵² Az 1604-1605 folyamán fennálló politikai helyzeten túlmenően Brassónak évszázados tapasztalaton alapuló elemi érdeke volt a Havasalföldhöz fűződő kedvező viszony, hiszen gazdasága igen jelentős részét alapozta a vajdasággal, illetve rajta keresztül a Kelettel folytatott kereskedelemre, ezenfelül az ebből az irányból érkező ellenséges hadak csapásaitól is elsőként szenvedett. A város – nem utolsósorban a havasalföldi üzletekben komolyan érdekelt Weiss Mihály és más patríciusok hatására – hosszú éveken át megtartotta Radu Șerbánnal a szívélyes viszonyt, ennek pedig a Báthory Gábor elleni fellépés során érett be igazán a gyümölcse.

¹⁵³ Weiss: Liber annalium, 184.; Bocskai István és Radu Șerban kapcsolatáról, a Bocskai halála után kialakult helyzetről bővebben: Papp Sándor: Homonnai Drugeth Bálint, Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor küzdelme az Erdély feletti hatalomért 1607-ben. In: Századok 2008 (142.) 4. 807-848.

¹⁵⁴ Weiss Mihály tagja volt annak az erdélyi követségnek, amely Rákóczi Zsigmond fejedelemségének portai megerősítéséért indult Konstantinápolyba. Weiss: Liber annalium, 200. 203.

történetírás – Báthory Gábor uralkodásának mérlegét megvonva hajlamos „esztelen tirannusi vágyakkal”, illetve fiatalságából és heves természetéből eredő forrófejűséggel magyarázni a fejedelemnek a román vajdaságokkal szemben tanúsított ellenséges magatartását.¹⁵⁵ Ha azonban félretesszük a „deli král” toposzát, és közelebbről szemügyre vesszük a tizenötéves háború lezárását követő évek diplomáciai légkörét, akkor Báthory Gábor Havasalfölddel és Moldvával kapcsolatos terveinek és cselekedeteinek preventív jellege bontakozik ki.

Hogy mit akart a fejedelem megelőzni a két román fejedelemség rövid pórázon tartásával? A bécsi és zsitvatoroki békéket Bécsben, illetve Prágában csupán a török háború kényszerű szüneteként értékelték, és a Habsburg udvar korántsem adta fel Erdély visszacsatolására irányuló terveit. Bocskai István, Rákóczi Zsigmond, sőt kezdetben a Habsburgok zászlaja alatt síkra szálló Báthory Gábor fejedelemsége azonban még a Habsburg udvarban sem hagyhatott kétséget afelől, hogy Erdély sorsát nem Bécsben, hanem Konstantinápolyban döntik el. Bizonyos azonban, hogy a Habsburgok erdélyi terveik valóra váltásáról nehezen mondtak le, aminek a már Vitéz Mihály idején kipróbált módszerrel kívántak nekifogni: Havasalföld és Moldva kivonása a török befolyási övezetből jelenthette volna azt a keretet, amelyben megvalósítható lett volna egy Habsburg-hű vajda behelyezése Erdélybe. E tervhez alkalmas partnert találtak a nagy előd, Vitéz Mihály babérjaira áhítózó Radu Șerban személyében, aki kitűnő taktikusként nemcsak arra volt képes, hogy folyamatos kapcsolatot tartson fenn Béccsel, de ezzel egyidőben együttműködést színlelő magatartásával hosszú ideig eredményesen altatta el a Porta gyanúját is.¹⁵⁶ Bár nincs egyértelmű bizonyíték arra vonatkozóan, hogy Báthory Gáborral a Habsburgok megosztották volna a Havasalfölddel kapcsolatos terveket, az események későbbi folyamata mégis arra enged következtetni, hogy a fejedelem, a Habsburgok néhai erdélyi vajda-jelöltje és tanácsosai sejtették, miféle fenyegetés is rejlik Radu Șerban barátságos álarca mögött.

Megítélésem szerint nincs tehát semmi meglepő abban, hogy Havasalföld és Erdély között röviddel Báthory Gábor trónfoglalását követően konfliktushelyzet állt elő. Radu Șerban kiszámíthatatlan magatartása – hol a török, hol a német császár hűséges hívének mondta magát – nyilvánvalóan a kezdetektől fogva komoly fejtörést okozott Báthory Gábornak és tanácsosainak. Fejedelemmé választása után Gyulaféheváron már szótték is a terveket a vajda megbuktatására, amibe megkísérelték „szakértőként” bevonni Weiss Mihályt is –

¹⁵⁵ Erdély története II., 625-631.; Teutsch, 93-95.

¹⁵⁶ Manfred Stoy: Radu Șerban, Fürst der Walachei 1602-1611, und die Habsburger. Eine Fallstudie. Südost-Forschungen 1995 (54.) 49-103. (A továbbiakban: Stoy.)

sikertelenül. A vajdával folytatott tárgyalásokban is aktív részt vállaló brassói tanácsúr ellenezte, mi több, a fejedelmi tanács is korainak érezte a terv megvalósítását, így 1608-ban a Havasalföld elleni fellépés megrekedt az „ártalmatlan” erődemonstráció szintjén: Havasalföldet – Moldvával együtt – látványos keretek között a hűbéres viszony megújítására szorították. Radu Șerban csak nyert ezen az ügyön, hiszen az 1608. május 31-iki argeși szerződés értelmében még azt is elérte, hogy kiadják neki a trónjára állítólag Báthory Gábor ösztönzésére szemet vető Petraskót, Vitéz Mihály Erdélybe menekült fiát.¹⁵⁷

Ha nem is állíthatjuk minden kétséget kizáróan, hogy a havasalföldi vajda a Habsburgokkal praktikál, 1609-es magatartása már nem sok kétséget hagy efelől. Radu Șerban prágai felajánlkozásáról – helyesebben a viszony fenntartásáról, illetve újrakezdéséről – számol be II. Mátyás erdélyi követe, Daróczy Ferenc, aki 1609 májusában Kolozsváron, a Báthory Gáborral Erdély helyzetéről folytatott tárgyalások során lépett kapcsolatba Radu Șerban szintén jelenlévő követével. Daróczy május 13-án kelt jelentésében a vajda azon kéréséről tájékoztatja urát, hogy *„ő flge [felsége] venné fel patrociniუმját a török ellen, mert fél attúl, hogy kiveti birodalmából a török, vagy teljességgel Havasalföldet occupálja”*¹⁵⁸. További lehetőségként veti fel, hogy ha Mátyás nem is akarja nyíltan elfogadni ajánlatát, legalább diplomáciai téren nyújtson segítséget számára a Portán. Ha erre sem volna hajlandó, engedje meg számára, hogy végső menedékként egy magyarországi várat vásároljon magának.¹⁵⁹ Valóban, a vajdának jó oka volt arra, hogy trónját féltse: az előző év eseményei bebizonyították, hogy Báthory Gábor részéről közvetlen veszély fenyegeti uralmát, annak ellenére is, hogy látszólag békét kötöttek, ellenlábasai egy részét pedig Erdély kiadta neki.

A kezdeti erőpróbát követően 1609-ben ismét napirendre került a vajdaságok ügye, ezúttal elsősorban Moldvára irányítva a figyelmet. A fejedelem mondvacsínált ürüggyel¹⁶⁰ kívánta felrúgni az előző évi megállapodást a Movilă családdal, hogy háborút provokáljon. A dolog hátterében joggal sejthetjük ugyanazt a szándékot, ami az előző évi akciót motiválta: Moldva kézrekerítését követően indulni a Habsburgok embere, Radu Șerban ellen. A Habsburg érintettségre irányítva figyelmünket arra lehetünk figyelmesek, hogy Havasalföld és Moldva szoros erdélyi befolyás alá vétele Radu Șerban személyén túlmenően is fenyegette a Habsburg érdeket. Egyfelől Moldva a Habsburg-barát Lengyelország előretolt bástyájaként a török

¹⁵⁷ Stoy, 92-93.; Erdély története II. 628.; EOE VI. 13.

¹⁵⁸ EOE VI., 131.

¹⁵⁹ U.o.

¹⁶⁰ Báthory Gábor az adó és az ajándékok késedelmes fizetésére hivatkozott, amikor az 1608-as szövetséglevél visszaadására szólította fel a moldvai udvart, annak ellenére, hogy a szabott határidő még nem járt le.

hatalom elleni kelet-európai küzdelem és Bécs növelni vágyott befolyási övezetének alkalmas színtere lehetett. Az is igaz azonban, hogy a lengyel kapcsolat lehetősége Erdélyt is érdekelte – Moldván keresztül karnyújtásnyi közelségbe kerülhetett az örök Báthory-álom, a lengyel korona megszerzése.

A fejedelem a moldvai követség vezetésével Weiss Mihályt bízta meg, jóllehet a brassói tanácsúr nem rejtette véka alá ellenérzését az üggyel kapcsolatban. Weiss és Brassó álláspontja akkoriban egybeesett a szebeni szász központ véleményével, mely szerint a Moldvával és Havasalfölddel való háborús konfliktus mindenképpen kerülendő.¹⁶¹ Pillanatnyilag nem áll rendelkezésünkre semmilyen forrás ebből az időszakból, amely a szászok és Bécs közvetlen kapcsolatára utalna. Ennél fogva túlzás lenne azt állítani, hogy Brassó és a Szász Universitas 1609-es állásfoglalásának hátterében Bécsből indukált lázadó szándék állt volna. Jóval nagyobb súllyal nyomhatott a latban az a közvetlen fenyegetés, amit a háború következtében bizonyosan megromló, különösen Brassó, Beszterce és Szeben számára létfontosságú gazdasági kapcsolatok és a vonuló hadak pusztítása jelentett. Ha a szász vezetők tudtak is Radu Șerban Habsburg kapcsolatairól, Báthory Gábor hatalma még a Bécshez fűződő rendezetlen viszony dacára is elég szilárd volt ahhoz Erdélyben, hogy érdemben tudjon fellépni egy esetleges összeesküvés ellen – mint ahogyan ezt az 1610-es széki merénylet következményei is világosan bizonyítják, mely témánk szempontjából különös jelentőséggel bír.

Báthory Gábor kétéves regnálása elegendőnek bizonyult ugyanis ahhoz, hogy kialakuljon egy határozott, zömében katolikus nemesekből álló ellenzék Erdélyben, akik 1610. március 20-án a Széken éjszakázó fejedelem életére törtek. Bár a fennmaradt források elsősorban vallási okokat sorakoztatnak fel az összeesküvés magyarázatában, a legutóbbi kutatások kimutatták, hogy a magyarországi katolikus urakkal kapcsolatban álló merénylet szálai egészen Bécsig nyúltak.¹⁶² A felekezetek közti ellentétén túlmenően a háttérben kétségkívül politikai okok is húzódtak, melyekről a felső-magyarországi vezetők is tudtak.¹⁶³ Úgy tűnik, a mozgalom korábbi szolgálataik révén Prágában és Bécsben is járatosan mozgó vezetői – Kendy István, Kornis Boldizsár, Sennyey Pongrác – a németes párthoz húztak Erdélyben,

¹⁶¹ Teutsch, 93-95.

¹⁶² Horn Ildikó: Őnagysága merényleti. Gondolatok egy politikai összeesküvésről. In: Historia manet. Demény Lajos-émlékkönyv. Volum omagial Demény Lajos Emlékkönyv. Bukarest-Cluj, 2001. 237-256. (A továbbiakban: Horn.); Horn Ildikó: Őnagysága merényleti. Gondolatok egy politikai összeesküvésről. In: Horn Ildikó: Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 2005. 166-187.

¹⁶³ Forgách Zsigmond Thurzó Györgynek. Kassa, 1610. április 5. In: Történelmi Tár, 1898. 492-493.

törekvéseik középpontjában pedig az az újra és újra felbukkanó gondolat állt, hogy az „erdélyi vajdaságot” Bécs uralma alá juttassák.¹⁶⁴ Sejthető, hogy Szászföldön is akadtak olyanok, akik rossz szemmel nézték a fejedelmi udvar által kijelölt politikai irányvonalat. A fejedelem és Weiss Mihály kapcsolata is jelentősen megromlott a moldvai hadjárat tervezgetése során, a brassói tanácsúr az 1609-es, kínos moldvai küldetést követően nem is vállalt több fejedelmi megbízatást. Közvetlen információk hiányában azonban továbbra is kérdéses, vajon a fejedelmi szolgálattól visszavonult Weiss Mihály vagy bármely más vezető szász politikus már ekkor kapcsolatba lépett-e a Báthory Gábor uralmát ellenző magyar nemesekkel, esetleg Béccsel.

Annyi azonban bizonyos, hogy a széki merénylet és az azt követő megtorlás, valamint kísérő jelenségeként a Habsburg-erdélyi viszony további romlása a szászok számára is végzetes folyamatot indított el Báthory Gábor hatalomgyakorlásában. A fenti összefüggések tükrében Báthory Gábor közép-európai hatalmi pozíciójának megerősítésére, illetve kiterjesztésére irányuló törekvései sorában ismét napirendre került a román vajdaságok kérdése. A Kendy-összeesküvés magyarországi szálai miatt joggal nyugtalankodó fejedelem már a nyáron fegyverkezni kezdett, jóllehet a kortársak számára nem volt egyértelmű, vajon Magyarország vagy Havasalföld ellen indul-e.¹⁶⁵ A 1611-es események ismeretében valószínűbbnek tűnik, hogy a fejedelem valóban Havasalföld ellen tervezett akciót, a készülődés azonban a második kassai egyezséget megelőző hónapokban Bécs felé is komoly üzenet hordozója volt: Erdély nem engedi, hogy a Habsburgok veszélyeztessék Bocskai Istvánnak köszönhetően kivívott pozícióját, és képes ellenállni a Bécsből gerjesztett, Havasalföld felől érkező fenyegetésnek is. A havasalföldi hadjárat háttérének biztosítására történhetett az is, hogy Moldvába 1610 júliusában ünnepélyes keretek között visszavitték az előző esztendő során oly méltatlan körülmények között kicsikart szerződéslevelet. Moldva helyzete a Béccsel folytatott tárgyalásokon is napirenden volt, Erdély a szeptemberi kassai kiegyezésben a vele fenntartott jó viszonyra tett ígéretet.¹⁶⁶ Bécshez és a királyi Magyarországhoz hasonlóan Havasalföld gyanakvását folyamatos tárgyalásokkal kísérelték

¹⁶⁴ Horn, 252-254.

¹⁶⁵ Magyarországon a határmenti kapitányok értesítései alapján biztosra vették a közelgő beütést, maga Báthory azonban már május 2-án arról értesíti Mágocsyt, hogy nyilvánvaló számára Radul vajda ellenséges szándéka, ezért haddal készül ellene. Vö. EOE VI., 35; Szilágyi Sándor: Báthory Gábor fejedelem története. Pest, 1867. 89.

¹⁶⁶ Moldva helyzete ekkoriban különös jelentőséggel bírt a Habsburgok számára. A vajdaság ugyanis hajlandónak mutatkozott arra, hogy bevonják a Habsburg-lengyel érdekszövetség holdudvarába. A Bécs alá tartozó országok, Lengyelország, Moldva és Havasalföld összehangolt fellépése Erdély megszerzésére a korábban már kipróbált recept szerint az Oszmán Birodalom ellen folytatott keresztény offenzíva körvonalaft festi elének.

meg elaltatni, nyilvánvalóan eredménytelenül. És bár a Habsburg féllel szeptemberben sikerült látszólagos megegyezésre jutni, a béke ideiglenességéről egyik félnek sem lehettek kétségei. A magyarországi urak és II. Mátyás által támogatott Kendy István nem tétlenkedett az emigrációban: Lengyelországban kozák hadakat fogadott, ügynökei – Kornis Zsigmond és Sarmasági Zsigmond – révén folyamatosan egyeztetett a havasalföldi és moldvai vajdákkal. II. Mátyás novemberben Cesare Gallo útján érintkezésbe lépett Forgách Zsigmond kassai főkapitánnyal és tudatta vele Báthory Gábor elűzésével kapcsolatos tevéit. Mindez pedig már előre mutatott a Forgách Zsigmond 1611-es erdélyi beütése révén megvalósuló közvetlen fegyveres beavatkozásra.¹⁶⁷

A készülő hadjárat közvetlen előzményeként tekinthető Szeben 1610 decemberében történt elfoglalása, amellyel a fejedelem két legyet is ütött egy csapásra. Azontúl, hogy példátlan erőszakkal hatalmába kerítette a szászok gazdag és erős, ennél fogva biztos anyagi és hadászati támaszként szolgáló fővárosát, hite szerint ezzel együtt súlyos csapást mért az országában lappangó árulás egyik tűzfészkeire. Georg Kraus tudósítása szerint a fejedelem december 10-én érkezett a városba, ahol három napig békességet színlelt, majd hallatlan eréllyel fellépett az árulással vádolt városiak ellen.¹⁶⁸ Szeben ellen a december 17-én a városban tartott országgyűlésen azt a vádat fogalmazták meg, hogy a tanácsban régtől fogva praktikáltak a fejedelem ellen, és sokan még a fejedelem várható érkezése előtt is beeresztése ellen agitáltak.¹⁶⁹ Bár közvetlen bizonyítékoknak ismét csak híján vagyunk, a következő év eseményei alapján mégis tudhatjuk, hogy Báthory akciója valóban kiugrasztotta a nyulat a bokorból, amennyiben a szebeni eseményeket követően a szász ügy képviselőjét átvevő Brassó Radu Șerban oldalán nyílt lázadásba sodródott.

III.2.2. BRASSÓ ÉS JOHANNES BENKNER SZEREPE BETHLEN GÁBOR TRÓNRAJUTÁSÁBAN

Szeben elfoglalását követően rendkívüli mértékben felgyorsultak az események. Báthory Gábor 1611 elején lerohanta Havasalföldet és bár elfogni nem tudta, menekülésre készítette a

¹⁶⁷ EOE VI., 41.

¹⁶⁸ Georg Kraus: Erdélyi krónika 1608-1665. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Vogel Sándor. Budapest, 1994. (A továbbiakban: Kraus.) 70.

¹⁶⁹ A nagyszebeni országgyűlés törvényei. 1610. december 17-20. EOE VI. 196.

várható támadásra vonatkozóan gyanúsan jól értesült Radu Șerban¹⁷⁰, aki – kevéssé meglepő módon – Moldván keresztül a bécsi udvarba szökött.¹⁷¹ Meghiúsult azonban Báthory fejedelem azon terve, hogy Havasalföld és Moldva megszerzéséhez elnyerje a Porta beleegyezését. A fiaskóhoz valószínűleg hozzájárultak Bécs, Radul és a szebeniek konstantinápolyi ügynökei is. 1611 kora nyarán pedig „a szegény, elűzött Radu vajda”¹⁷² titkon visszatért Havasalföldre, s a brassói tanács támogatását élvezve júniusban hadseregével beütött Erdélybe. Báthory fejedelem az 1611 júniusában a Barcaság felől fenyegető közvetlen veszély árnyékában alighanem alaposan megbánta, hogy nem juttatta Brassót Szeben sorsára még az év elején, a Havasalföldért vívott háború során, hiszen Brassó a továbbiakban fokozatosan olyan gócponttá változott, amely váltakozó eréllyel ugyan, de egészen 1616-ig fenyegette az erdélyi fejedelmi hatalmat.

¹⁷⁰ Johannes Benkner maga is úgy tudta, Weiss Mihály értesítette a vajdát Báthory várható lépéséről: „*der fromme Radul wäre auch leicht überfallen worden, weil er dem gottlosen Bator sein lebelang kein Uebeln gethan, wen[n] ihn nicht H[err] Mich[ael] Albinus durch einen bote hätte warnen lassen, als Radul dieses erfähret, nimmt er seinen besten Schatz samt Weib und Kind, kann schwerlich in Pollen entfliehen.*” *Chronica seu Historia dni Benckneri*. In: *Manuskripten-Archiv*. Angelegt von Lukas Joseph Marienburg. Rector des Gymn. in Cronstadt. III. Band. OSZK Kézirattár, I. Oct. Germ. 3. (A továbbiakban: Benkner) 142. r.; A forrás idézése során nem hallgathatjuk el azt a körülményt, hogy Johannes Benkner krónikája forráskritikai szempontból fokozott óvatosságra inti az olvasót. Minden jel arra utal ugyanis, hogy bár a krónika kézirata Benkner tulajdonát képezte, sőt az ő kézírásával készült, mégsem tekinthető önálló szellemi termékének. A *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* sorozat szerkesztői a 19. században kimutatták, hogy a „Benkner-krónika” tulajdonképpen kompilláció, amelyet összeválogatója lényegében Simon Czák és Paul Sutoris brassói krónikások naplóiból és krónikaiból vágott össze. Tény, hogy a Benkner-krónika születésével összefüggésbe hozható személyek kortársak voltak, az ábrázolt eseményeket a szemtanú nézőpontjából mutatják be, így mindenképpen érdemesek a figyelemre. Mivel a már említett *Quellen*-sorozat a Benkner-krónikát nem, a háttérül szolgáló Czák és Sutoris munkákat is csupán töredékében közli, a dolgozat elkészítése során felhasználtam a Benkner-krónika Országos Széchényi Könyvtárban fellelhető teljes változatát is, abban a reményben, hogy – egyéb közvetlen elbeszélő forrás hiányában – mégis ez az a munka, amely a fejezet főszereplőjéhez a legközelebb áll, és amelynek tartalma a legnagyobb valószínűséggel egyezik a Benkner által képviselt állásponttal.

¹⁷¹ A Moldvában tartózkodó, onnan Havasalföldre készülő Radullal Bécs egy bizonyos Petrus Armenius (Örmény Péter) révén tartotta a kapcsolatot. A vajda valóban hitt abban, hogy a császár egyesíti erőit a Báthory Gábor elleni fellépés során, jöllehet a birodalmi rendeket is összefogó teljes mozgósításra nem került sor, hiába könyörgött ezért Örmény Péter útján még 1611 májusában, a Radu Michnea elleni fellépés küszöbén is: „*Quocirea M[aiestam] V[estram] Cesar[eam] maximopere exoratum esse velimus, ut ratione primum innate clementiae qua omnes confoederatos Principes viros eorumque Ditiones et Provincias complectitur, deinde et presen[tis] necessitatis habita ea que nos[tro] nomine M[aiestas] V[estras] C[aesarea] per Domi[num] Petrum Armenum exponuntur non solum benignis exaudiat atque excipiat auribus verum adea, clementiae pios affect[imus] M[aiestas] V[estras] C[aesarea] accomodet quam M[aiestas] V[estras] C[aesarea] clementiam perpetuorum Ser[vi]tiorum n[ostro]rum humilimis obsequiis promerere sedulo no[tro] intemitemus.*” Radul vajda levele II. Mátyásnak. Románvásár, 1611. május 27. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. B. Nr. 35.; Örmény Péter 1612 februárjában is hasonló szolgálatot teljesített, vö.: Radul vajda levele II. Mátyásnak. Bécs, 1612. február 14. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 46.; Radu Șerban Habsburg védőszárnyak alatt eltöltött exilumának részleteiről, illetve Ferdinánd főherceg összekötő szerepéről a menekültekkel kapcsolatban számos adatot közöl Veress Endre, vö.: Veress Endre: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării românești*. Vol. VIII. București, 1935. 278-280. 283-290. 301-308.; Vol. IX. București, 1937. 2-4. 68-69. Ferdinánd főherceg és Radu Șerban kapcsolatairól lásd még: Eudoxiu de Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria romanilor*. Vol. IV. București, 1882. 513-514. 548. 551.

¹⁷² Kraus, 74.

Ami a brassói tanácsot illeti, tagjai bizony nagyon jól tudták, hogy csupán megfelelő tartalékokkal és erős szövetséges jelenlétében lehet esélyük a fejedelem ellen. Így csak 1611 nyarán, Radul vajda biztos fellépésének tudatában bontották ki a lázadás zászlaját. Johannes Benkner, e viszontagságos évek avatott ismerője, Weiss Mihály bizalmas embere egyenesen úgy tudta, hogy a városban Radu Șerban és a kíséretében érkező lengyel haderő fellépése, Radu Mihnea elűzése billentette el a mérleg nyelvét.¹⁷³ A város és Radu Șerban meglepő gyorsasággal egyesítették erejüket, s már július 9-én a brassói papírmalomnál diadalt is arattak a fejedelmi hadseregen¹⁷⁴. Radu Șerban és a brassóiak fellépése Forgách Zsigmond nyugat felől érkező betörésével kiegészülve pedig olyan komoly és közvetlen fenyegetést jelentett Báthory Gábor, hovatovább a Porta kelet-európai pozíciójára, hogy végre a konstantinápolyi vezetés is közbeavatkozott: a boszniai és temesvári pasák haderejével támogatva Báthory Gábor eredményesen vette fel a harcot a trónja ellen törő erőkkal.¹⁷⁵

A felfingerelt szászok a harcban egyértelműen és egységesen Forgách mellett foglaltak állást. Hadianyag és készpénz dolgában messzemenően kitettek magukért, egyértelműen az expedíciós sereg anyagi bázisát jelentették Erdélyben. Erről árulkodik a Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn gyűjteményében megőrzött kimutatás, melyben a szászok 1611-ben keletkezett kiadásait részletezik Miksa főhercegnek, egyben esedeznek a költségek megtérítéséért.¹⁷⁶ A dokumentumnak különös nyomatékot ad az a tény, hogy 1612 nyarán került benyújtásra az éppen Kassán tartózkodó szász ágensek révén – abban az időben, amikor a Brassó körül tömörülő Báthoryval szembehelyezkedő erők végső harcra készülődtek az erdélyi fejedelem ellen. 1611-ben azonban semmi esetre sem számíhattak még sikerre. A hadjáratban fordulópontot jelentett Szeben megghiúsult ostroma, ahol Forgách Zsigmond,

¹⁷³ Benkner, 148. r.

¹⁷⁴ Benkner egyenesen a lengyel katonaság erélyes fellépésének tudta be a győzelmet, valamint több fejedelmi főember, így Imreffy János elveszelytését is. A krónikások beszámolója arra is vet némi fényt, hogy Brassóban különös kegyetlenséggel bántak el a foglyokkal. Néhány napon belül kivégezték a hajdúk elfogott főembereit, Elek Jánost, Ördög Boldizsárt, a csatában elesett Imreffy és Rátz György fejét pedig elrettentésként a városfalra szegezték. A kortársak azt is fontosnak tartották kiemelni, hogy a csata pontosan ott zajlott, ahol annak idején Székely Mózes vállalt ütközetet. Benkner, 149. v.

¹⁷⁵ Erdély története II. 634-635.

¹⁷⁶ A szászok tételes kiadásait Forgách Zsigmond hadjárata idején lásd a VI.1. mellékletben. A szász küldöttek e tárgyban benyújtott folyamodványát és a Szepesi Kamara válaszát lásd: ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 101. Konv. 1612. Junius. Nr. 44-45.; A kamarai akták között fennmaradt annak a kötelezvénynek a másolata is, amelyet 1611 szeptemberében Forgách Zsigmond állított ki Erdélyben Brassó – és ennek mintájára Segesvár, Medgyes és Kőhalom – számára. Ebben a generális biztosította a brassóiakat, hogy az általuk rendelkezésre bocsátott összeget – ezúttal 15.000 magyar forintot említene – felvehetik majd az Öfelsége által Erdélybe helyezett gubernátortól, ha azonban balul sülné el vállalkozásuk, vármegyei területen kártalanítsák őket pontosabban meg nem nevezett zálogbirtokokból. Ezenfelül arra is kötelezettséget vállalt, hogy öfelsége a korábban felvett kölcsönöket is meg fogja téríteni nekik. Forgách Zsigmond a brassói tanácsnak. Réti táborában, 1611. szeptember 9. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616 September. Nr. 18-20.

Kendy István és a brassói és lengyel támogatással felvonuló Radu Șerban összefogása¹⁷⁷ kevésnek bizonyult. A támadók az üldözésükre eredt fejedelmi és török hadak elől Brassóba menekültek, majd „*Forgács Zsigmond és Ráduly vajda kiballagának az Király' kövén Havasalföldre*”¹⁷⁸, a brassóiak fizikai és anyagi segítségével¹⁷⁹. A krónikákból kiderül, Forgáchék oldalán szászok is harcoltak Báthory Gábor ellen. Kevésbé meglepő, hogy a vesztes harcok után Brassó felé menekülő hadakkal távozott az országból Valentinus Seraphin száműzött szebeni királybíró is.¹⁸⁰

Érdemes felhívni a figyelmet arra a jelenségre, hogy az ellenállás nem csak Brassó sajátja volt. A szebeni események nem vezettek a szász közösség széthullásához, csupán néhány hónap kellett hozzá, hogy rendezzék soraikat, most már vitathatatlanul Brassó vezetése alatt. Ismét Kraustól tudjuk, a száműzött szebenieket Segesváron, Medgyesen és egyéb, kisebb településeken fogadták be, a kimentett iratokat Segesváron helyezték el.¹⁸¹ A fiasco következményeit így a szász városoknak is viselniük kellett. A Forgách Zsigmondékat üldöző fejedelem a Szebenből már jól ismert koreográfia alapján elfoglalta és kifosztotta Medgyest, valamint megkísérelte hatalmába keríteni Segesvárt is. A segesváriak ekkor már a fejedelem „*nyílt ellenségei voltak, és ezt értésére is adták; egyébként sok levélből is megtudhatta*”¹⁸². A fegyverben álló város ugyan elkerülte Szeben sorsát, ám a fejedelmi hajdúhadak folyamatos zaklatásának volt kitéve. Élen járt ebben a Brassót is rettegésben tartó Nagy András hajdúkapitány, akit végül éppen a szászok kenőpénze térített el támadó szándékától.¹⁸³

Brassó és a mögötte felsorakozó szász közösségek helyzete 1611 augusztus végétől vált válságossá, hiszen mindent egy lapra, a Báthory-ellenes erők győzelmére tettek fel. A koalíció vereségével azonban a város teljesen magára maradt a felvonuló székely, török és tatár hadak dúlásaival szemben. Weiss Mihály tökéletesen tisztában volt azzal, hogy ekkora túlerővel

¹⁷⁷ Cesare Gallo II. Mátyás titkos tanácsának. Szatmár, 1611. szeptember 13. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. B. Nr. 43.

¹⁷⁸ Vita, vel potius peregrinatio totius vitae Thomae Borsos de Maros Székely Vásárhely. In: Gróf Mikó Imre: Erdélyi Történelmi Adatok II. Kolozsvár, 1861. 40.; Borsos Tamás: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek. Sajtó alá rendezte: Kocziány László. Bukarest, 1972. (A továbbiakban: Borsos.) 60.

¹⁷⁹ Mika, 140.

¹⁸⁰ Kraus, 78.

¹⁸¹ Kraus, 71.

¹⁸² Kraus, 77.

¹⁸³ A köpönyegforgató zsoldosvezér hajmeresztő politikai manőverei után később hiába próbálta meg visszaszerezni a fejedelem kegyét. Báthory Gábor előtt nem volt titok megbízhatatlansága, sőt ellene irányuló merényletterve, így személyesen végzett régi zsoldosával 1612. augusztus 13-án. Szászföldön úgy tudták, hogy Báthory Gábor elevenen egy kútba dobatta. In: Kraus, 83.; Nagy Andrásal kapcsolatban vö.: Nyakas Miklós: Nagy András hajdúgenerális. Biharnagybajom, 2008.

szemben nem dacolhat pusztán a Brassó rendelkezésére álló katonai eszközökkel. A konfliktus megoldását a diplomáciai manőverekben látta. Felismerte, hogy a Habsburgok megkörményezése mellett a másik nagyhatalom, az Oszmán Birodalom támogatására is szükség van. A török fegyverek ismét arra figyelmeztettek, hogy Brassó számára csak a Porta jóindulatának megnyerése kínálhat menekülő utat, mi több, a megbékélés során talán arra is lehetőség nyílik, hogy Konstantinápolyt rábírák a Brassó és a szászok számára kedvező beavatkozásra.

Megalapozott azonban a gyanú, hogy a szász diplomáciai gépezet nem ekkor, hanem már jóval korábban működésbe lépett mindkét területen. A hagyományos szász kelet-nyugati kapcsolatrendszerre építkezve már Szeben elvesztését követően megkezdődött az aktív segítségkeresés az említett birodalmi centrumokban. Georg Kraus egyértelműen állítja, hogy ettől az időponttól kezdve „*Brassó a többi város nevében közbenjárt a török, Segesvár pedig a római császárnál segítségért és megváltásért*”¹⁸⁴. Úgy tűnik tehát, hogy a diplomáciai feladatokat a kiiktatott Szeben helyébe lépő Brassó-Segesvár koalíció osztotta meg egymás között.

A távoli hatalmasságok megnyerése mellett azonban a kézzelfogható közelségben fenyegető veszélyen is úrrá kellett lenni. Így nem kis jelentőséggel bírt az a tény, hogy a török ügyeket felvállaló Weiss Mihálynak sikerült leválasztania a portai szövetségeseket Báthoryról.¹⁸⁵ Omér (Ömer) pasa hadai 1611 szeptemberének végén végül kivonultak a Barcaságból, valamint Báthory is visszavonult Szebenbe, ahol rendezhette sorait, illetve újabb sarcot vethetett ki a kollektív bűnösséggel sújtott szászokra. Weiss Mihály és köre eközben lélegzetvételnyi időhöz jutva folytathatták diplomáciai praktikáikat. A fejedelem biztonságban érezte magát Brassó felől, hiszen Havasalföldén a törökök által beültetett Radu Mihnea személyében barát uralkodott, a Barcaságot megrendszabályozták, a renitens várost pedig a fogarasi és a székelyföldi hadak tartották sakkban. A fejedelem joggal gondolhatta, hogy a keletről fenyegető veszélyt Brassó sarokba szorításával és a Porta támogatásának elnyerésével megszüntette. Megnyugodva fordulhatott a nagyobbban tűnő baj, a Forgách Zsigmond

¹⁸⁴ Kraus, 83. A szászok bécsi összekötője a fiatal szebeni polgár, Valentinus Bakos volt, aki leveleket, hitleveleket hozott II. Mátyástól. Erről Báthory Gábor is tudott, mert proskribálta és üldöztette az országban. 1612 márciusában Medgyesen kis híján el is fogták a nála lévő császári hitlevelekkel együtt, ám furfangos módon sikerült elmenekülnie és átadnia a II. Mátyás várható segítségéről szóló leveleket a segesváriaknak. Uo.

¹⁸⁵ Johannes Benkner, aki szintén tevékeny részese volt az eseményeknek, szintén úgy tudta, a törökök feltétlenül hallgattak Weiss Mihály szavára, hiszen már régóta ismerték őt. Weiss malmára hajtotta a vizet az is, hogy konstantinápolyi kapcsolatai révén maga a szultán is jól ismerte a nevét. Benkner, 156. r.

kavarta vihar felé. Nem volt vitás, feltétlenül rendezni kellett a királyi Magyarországhoz, szükségszerűen a Habsburgokhoz fűződő szerencsétlen viszonyt. A megoldatlan hajdúproblémával súlyosbított helyzetet végül a decemberi tokaji kiegyezés rendezte el, amelynek értelmében a tárgyaló felek letették a fegyvert, jöllehet a Habsburg vezetés nyilvánvalóan nem mondott le az „erdélyi vajdaságra” vonatkozó reményeiről.¹⁸⁶

Az 1612-es esztendő azonban újabb nyugtalanságot hozott, amennyiben azt bizonyította, hogy a brassóiak helyzete korántsem olyan reménytelen, mint azt Báthory Gábor gondolta, Bécsnek pedig Forgách Zsigmond sikertelen hadjárata sem vette el a kedvét az erdélyi praktikálástól. Annak ellenére sem, hogy a Báthory fejedelem ellen felkelők Erdélyben nem sok irgalomra számíthattak. Az emigráns Sennyey Pongrác 1612. január 12-én Szatmárból keltezett levelében nemcsak töretlen császárhűségét bizonygatta Hans Molartnak és II. Mátyás többi tanácsosainak, hanem arról is beszámolt, balsikerű akciójukkal hatalmas veszedelmet zúdítottak a továbbra is kitartó Báthory ellenes erőkre Erdélyben. A menekült főúr levelében külön kitért a szászokra, akikről úgy tudta, továbbra is megmaradtak II. Mátyás hűségén, ezért pedig a fejedelem „szörnyűségesen bünteti őket”.¹⁸⁷

Báthory Gábor bosszúja elérte Radu Șerbant is, aki kénytelen volt lemondani a havasalföldi trónról. A fejedelem és a török segéderő együttes fellépése azonban nem oltotta el a viszály parazsát Havasalföldén. Úgy tűnik, az új vajda, Radu Mihnea támogatottsága sem volt kizárólagos országában, Brassó könnyedén rést üthetett rajta: egy 1612. február 4-én kelt kémjelentésből úgy tudjuk, számos havasalföldi katona találta meg az utat az elszigeteltségét fokozatosan leküzdő rebellis centrumhoz, Brassóhoz.¹⁸⁸ Ugyanebből az időből, február elejéről származik a szatmári kapitány Dóczy András tudósítása, mely röviden összefoglalja az Erdélyben uralkodó állapotokat. Ebből arra is fény derül, hogy az ellenállás erdélyi csomópontjainak számító Brassó és Segesvár további érintkezésének nem tudták elejét

¹⁸⁶ A tokaji kiegyezés. 1611. december 21-27. EOE VI., 211-217.

¹⁸⁷ „[...] miseris Saxoni[bus] et civitati[bus] quae ad hoc usque tempus in fidelitate Maies[tatis] Suae Sacra[tissimae] persistentes, dire affliguntur.” Sennyey Pongrác Hans Molartnak és II. Mátyás tanácsosainak. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. C. Nr. 29.

¹⁸⁸ 1612. február 4-én Dóczy András szatmári kapitány kémei jelentése alapján arról tájékoztatta Forgách Zsigmondot, hogy bár Radu Șerban menekülésre kényszerült, a vele szimpatizálók most Brassót szolgálják: „Betsky Laßlo erkezek tegnap Zylagybul, restekalya (sic!) hogy bizoniossan ertette oda be, kiys Radul melleöl el allottak az olahok, es hogy nagioib reze mind Brassohoz keötette volna magat”. Dóczy András Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. február 4. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 12.

venni, mi több, falaikat sem sikerült áttörni, és még Szebenben is nyugtalanság ütötte fel a fejét. Mindez pedig éppen elég okot adott Báthory Gábornak a fegyverkezésre.¹⁸⁹

A Báthory uralmát ellenzők értesüléseit némiképp módosítja azonban egy dátum és név nélkül álló, „Gábiel deáknak” címzett levél Báthory Gábor környezetéből, melynek tartalma azt sugallja, hogy a február 3-ra hirdetett kolozsvári országgyűlés idején keletkezett. A névtelen levélíró elismerte ugyan a szász városok dacos magatartását, ám elmondása alapján az is kiderül, a fejedelem korántsem aggodalmaskodott hatalmának gyengülése miatt. Mi több, a hírmondó arra a tanácsstalanságra is rávilágított, ami a szászokban keletkezett annak hallatán, hogy Bécs két szalmaszálat sem tett kereszbe értük az 1611 végén zajló tárgyalások során.¹⁹⁰ Valóban, a Porta védelmező árnyékában¹⁹¹ és a tokaji pontok tükrében úgy tűnhetett, a fejedelem a nehézségek dacára is uralja a helyzetet, a renitenskedők megbüntetése pedig nem sokáig várat magára.

Ennek függvényében 1612 elején a fejedelmi hadak feldúlták a barcasági falvakat és mezővárosokat, az erődített helyek többségét el is foglalták¹⁹², mi több, április 4-én a havasalföldi áruforgalom szempontjából kulcsfontosságú Törösvárat is hatalmukba kerítették¹⁹³. Brassó azonban megcsappant befolyási övezete ellenére is szilárdan kitartott a

¹⁸⁹ „Der Bathori lest wiederumben werben, den Jungen Radul Vayda haben die Tartarn auß dem Landt geschlagen, Cronstatt in Schespur in 7bürgen halten sich noch vest in [ir]er devotion, pauen (sic!) unnd correspondirn steeths mitainander. In der Hermannstatt hat sich ein aufruhn erhebt und d[er] obrist Nemethi Gergl selbstt hett verwundt.” Dóczy András levele Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. február 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 14.; Mindez összhangban áll Dóczy bizonytalan keltezésű, de bizonyosan ebben az időszakban keletkezett, ugyancsak Forgáchhoz intézett levelével, melyben kifejti: „Az Zebenij dologh a kyrul irtam volt kegyelmednek], bizonios, hogy volt harc keoztek, seött Nagy (sic!) Gergelys az Capitaniok sebben fekbik, ezis bizonios hogy havas al feöldiben ezer Teöreöknel teöb Vagion. Brassois kemenien tartia magath, seöt mostis epittenek, es az Bastiakat kemenien teöltik.” Dóczy András levele Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. január 1. (február 1.?) ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 19.

¹⁹⁰ „Segesvar Latvan azt hogy az Vegezesben, sem az Varasok felöll, sem az Rabok felöll semmi emlekezet nem volt oda ky az Uraktoll, megh ijedven, megh ada magat, nagh sommatis fizetven az Feiedelemnek, Barassoys veven eszeben, hogj az Tractatusban semmj emlekezet nem volt felöllie es sehonnann semmy bizodalma nem Leven, igen futt[att]iak dolgiokat az Feiedelemmel, de igen kemenien viseli magat Urunk. Mostis Hadat bocziatta Alaja. Az modovay Vaydasagh megh változot, követekys jönnek most onnat Urunkhoz. Radul Vayda [Radu Mihnea] Havasalföldben az vayda, az kit Urunk tött vala Vaydava. [...] Az Feyedelem Kolosvarot vigan Lakik, Gueles volt, kinek az vegie cziak sincz volt. Holnap vagh az utan Szebenben megien, eö bizon vigan Lakik, senkitüll nem fell. Kivaltokon semmit nem ad [királyotokra]. Ez Uram az Tellies Hír.” Sine loco, dato et nomine. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 50.

¹⁹¹ Konstantinápoly nemcsak Erdélyben, hanem a román vajdaságokban is rendet akart. Ennek érdekében szilárdították meg Radu Mihnea trónját, illetve üzték el a lengyelekkel és Béccsel összejátszó Constantin Movilát.

¹⁹² 1612 őszére csupán

¹⁹³ A súlyos veszteséget a kortárs brassói krónikások elbeszélése szerint roppant kegyetlenséggel torolták meg a városiak a fejedelmi hadak visszavonulása után. A várat könnyedén feladó porkolábokat megkínózták és kivégezték. Diarium des Andreas Hegyes. In: Quellen zur Geshichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und

szász koalíció élén, sőt falai között élénk diplomáciai tevékenység folyt az árulásba belekeveredett magyar nemesek és székely főemberek közreműködésével. Az év elején meglepő fordulatként elpártolt a fejedelemtől konstantinápolyi követe, Giczy András is, aki a brassóiakkal szövetkezve maga jelentkezett a fejedelemségért a Portán. Giczy alakja az 1611-es hadi események során vonta magára a figyelmet. A szász történészek a népükön esett legnagyobb gyalázatok között számolnak be az 1611 nyarán bekövetkezett medgyesi ostromról, amelyet követően a városba szorult, Forgách-párti szepességi német katonaságot Báthory Gábor fogságba vetette.¹⁹⁴ A katonák egy részét kegyetlen kínzások után kivégezték, másokat rabláncra vezettek Konstantinápolyba. Utóbbi feladattal a rövidesen portai követségbe indított Giczy Andrást bízta meg.¹⁹⁵

A súlyos helyzetben jelentős szerep jutott a Szász Universitas és a brassói vezetés egybecsengő megoldáskereső koncepciójának, amennyiben Weiss Mihály irányítása alatt a szászság és a közvetlenül szorongatott Brassó három ponton próbált meg kitörni elszigeteltségéből: Bécs, Havasalföld és a török Porta irányában. Korábban már szó volt róla, hogy a bécsi diplomácia mozgásbantartása elsősorban Segesvár hatáskörébe tartozott. A város és a Habsburg udvar között a fiatal segesvári polgár, Valentin Bakos – Bakos Bálint – hozta a híreket. Kraus krónikája alapján tudhatjuk, Bakosnak köszönhetően 1612 márciusában már Szászföldön volt a császár hitlevele, melyben támogatást ígért a szorongatottaknak.¹⁹⁶ Am e téren Brassó és a falai között megbúvó nemesség sem maradt tétlen. Sükösd Miklós székelyföldi uraság és Michael Gorges brassói polgár 1611 végén már megtalálták a lázadók nevében megfogalmazott panaszokkal II. Mátyást.¹⁹⁷ 1612 márciusában pedig ismét az erdélyiek bécsi tevékenységéről hallunk, mégpedig a Bécsben meghúzódó Radu Șerbannal egyetértésben: azt ugyan nem tudjuk pontosan, vajon Bakos Bálintot, Michael Gorgest vagy Sükösd Miklóst, esetleg mindhárójukat egyszerre takarja-e Hans Molart 1612. március 21-én kelt jelentése, annyi azonban bizonyos, hogy a haditanács feje ebben arra buzdítja az uralkodót, mielőbb fogadja a bujdosó Radu Șerbant és az „erdélyieket”. Az indoklásban felbukkan az a józan érv, hogy a perzsa háború terhe alól felszabadult, Báthory pártját fogó és

Tagebücher II. Brassó, 1909. (A továbbiakban: Hegyes: Diarium.) 452.; Ex Martini Banfi calendario. i.m. 266.; Tagebuch des Petrus Banfi. i.m. (A továbbiakban Petrus Banfi.) 425.

¹⁹⁴ Kraus, 76.

¹⁹⁵ Benkner, 153.r.v.

¹⁹⁶ Kraus, 84.

¹⁹⁷ Mika, 146.

moldvai, havasalföldi akcióiban is sikeres török haderő ellenében – háborús szükség esetén – valamennyi támogatójukra égető szükség lesz.¹⁹⁸

A brassói számadáskönyvekből az derül ki, hogy a városból a már bentlévők mellé 1612. március 31-én újabb követek indultak a „magyar királyhoz”¹⁹⁹. Kézzel fogható eredményre azonban nem juthattak, hiszen Bécs képtelen volt tettel is támogatni az erdélyi ellenállókat.²⁰⁰ Egyértelmű, hogy a brassóiak kapcsolatban maradtak azokkal a magyarországi urakkal, akik 1611-ben kísérelték meg a Habsburgok hűségére hajlítani Erdélyt. A brassói források alapján megállapítható, hogy különösen a még 1610-ben összeesküvéssel vádolt főúr, Kendy István keltett érdeklődést a városban. Kendy maga is járt Brassóban még az 1611 késő nyarán zajló hadjárat során. Egy brassói polgár, Valentin Gockesch emlékei szerint Kendy 1611. augusztus 22-én – Forgáchék hadjárata során – érkezett meg Brassóba kétszáz emberével.²⁰¹ A menekülésre kényszerített Kendyék az őszön elhagyták Brassót, a számadáskönyvek adatai alapján azonban bizonyosra vehetjük, hogy néhány emberét hátrahagyta a városban.²⁰² A szűkös források alapján azonban nehéz eldönteni, vajon kik is voltak pontosan ezek az emberek. Mivel azonban az 1612-es számadáskönyv mindvégig „knechten” azaz legények névvel illeti ezt a csoportot, feltételezhetően egyszerű katonák lehettek csupán, nem pedig diplomáciai cselekvésre is felhatalmazott megbízottak. Létszámuk sem lehetett túl jelentős, hiszen egy 1612. április 2-án kelt bejegyzés mindössze három katonáskodó főt említ Kendy úr szolgálaként.²⁰³ Név szerint csupán egyet emelnek ki közülük, egy Pototzky nevű lengyelt december 14-én, akinek 5 forintot adtak a bíró parancsára.²⁰⁴ Pototzky nyilvánvaló tanúja a lengyel beavatkozásnak a királyi csapatok oldalán, megbecsült brassói jelenléte pedig a városból Lengyelország felé – valószínűleg Moldván keresztül – futó diplomáciai szálak

¹⁹⁸ „Euer Königl[iche] May[estät] berichten wir gehorsambist das den Radul Waiwoda und die Siebenbürger welche bey Ime sich alhier aufhalten, der lange Verzug zuschwär sein will und bitten sy zum fall Euer Königl[iche] May[estät] hieher khunfft sich verweillen solte, Inen nach Praag zuverreisen verwilligen, die haben wir abermals zu geduldt und Euer Königl[iche] May[estät] alhien zuerwarten gewissen, wir vermeinen aber gehorsambist des gedachtn Raduln und der Siebenbürger abfertigung nicht zu diferirn und zum fall Euer Königl[iche] May[estät] bevelhen daß dieselben gehn Praag raissen sollen, Zu ihrer reiß gehörige Zehrung und Underhaltung hieher gnedigist zuordnen.” Hans Molart jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1612. március 21. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. A. Nr. 1.

¹⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 38.

²⁰⁰ Paul Sutoris az 1612 októberi portai küldöttség indoklása során így panaszkodik: „man schickte aber darum zum Türken um Hülfe, weil vom römischen Kaiser, unangesehen, dass man erstlich ihn hatte beschicket, keine Hülfe konnte kommen”. Diarium des Paul Sutoris. In: Quellen zur Geshcichte der Stadt Kronsadt IV. Chroniken und Tagebücher I. Brassó, 1903. (A továbbiakban: Sutoris.) 32.

²⁰¹ Diarium des Valentin Gokesch. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VI. Chroniken und Tagebücher III. Brassó, 1915. (A továbbiakban: Gokesch.) 8.

²⁰² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 21.

²⁰³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 41.

²⁰⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 370.

létezését igazolja.²⁰⁵ Tudomásunk van továbbá egy német tűzmesterről, akit Forgách Zsigmond hagyott hátra a brassóiaknak. Ő 1612 februárjában esett a Bolonyában prédáló székelyek fogságába, majd Báthory Gábor parancsára kivégezték.²⁰⁶ Ezen adatok alátámasztják a sejtést, hogy a felső-magyarországi Báthory-ellenes erők, bár erősen korlátozott lehetőségek közé szorítva, de Brassóban is képviseltették magukat, sőt minden jel arra utal, hogy a Habsburg diplomácia által bevont lengyel kapcsolat is működött Brassóban és Brassó érdekében.²⁰⁷ Tudomásunk van arról is, hogy Kendy a következő esztendőben kapcsolatban maradt a brassóiakkal: bizalmas embere 1612. október 20. és december 13. között tartózkodott a városban.²⁰⁸

Visszatérve a szász külpolitika irányvonalaire, Brassó szemszögéből a diplomáciai feladatok terén az 1611 végére kialakult helyzetben a legégetőbb szükséglet a havasalföldi viszony rendezése jelentette, hiszen a háború dúlta Barcaságban fokozódó élelmiszerhiány és a kieső kereskedelmi bevételek súlyosan gyengítették a fegyverben álló Brassó pozícióit. Azontúl Havasalföld vajdája a Porta embere volt, így a szultán jóindulatának elnyerése szempontjából is szükségesnek tűnt a jó viszonyt ápolni vele. A Radu Mihneával történő kiegyezést továbbá az a remény is sürgette, hogy kedvező körülmények esetén a vajda talán hajlandó katonai segítséget nyújtani Báthory Gábor ellen. A helyzet nem volt teljesen reménytelen, hiszen a kiegyezést a Porta december 28-án Brassóba érkező levele is sürgette.²⁰⁹ December 30-án a Johannes Benkner és Michael Forgatsch vezette brassói követség törte meg a jeget, amely elérte a határ megnyitását és az áruforgalom fokozatos helyreállítását, s a két fél békekötése sem váratott sokat magára.²¹⁰ Havasalföld a szívós brassói diplomácia következtében ellenségből mintha lassan ismét baráttá változott volna, bár

²⁰⁵ A Pototzky (Potocki) család brassói kapcsolatai különösen érdekesek, tekintettel arra, hogy Moldva, illetve a kozákok és lengyelek történetében is kiemelkedő szerepet játszottak. Ebben az esetben valószínűleg az 1611-ben elhunyt Jan Pototzky lengyel kancelláriai jegyző és hadvezér egyik fiáról, talán éppen Nikolaus Potozkyról, a későbbi kozák háborúk hősről van szó. Vö. *Grausame Zeiten in der Moldau. Die Moldauische Chronik des Miron Costin. 1593-1661. Übersetzt, eingeleitet und kommentiert von Adolf Armbruster.* Verlag Styria, Graz-Wien-Köln, 1980. (A továbbiakban: Miron Costin.)

²⁰⁶ Sutoris, 22.

²⁰⁷ A Brassóban tartózkodó lengyel katonákról Andeas Hegyes nyújt bőségesebb információt. Szerinte a Forgáchcsal felvonuló lengyel fegyveresek egy részét Báthory ejtette fogságba, és a Medgyesen hagyott szepességi német katonákkal együtt Giczy vitte el őket fogolyként Konstantinápolyba 1612 tavaszán. Hegyes úgy tudta, többségüket el is adták rabszolgának, egy századot azonban Giczy megtartott „saját céljaira”. A lengyel gyalogságot és az élére állított Andreas Szalóczkyt 1613. június 1-ig, a Báthory Gáborral kötött kényszerű béke megkötéséig tartották Brassóban. Vö.: Hegyes: *Diarium*, 461.

²⁰⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 376.

²⁰⁹ „28. Decem[bris]. Gab auff befehl des F[ürsichtigen] W[eisen] H[errn] Richters dem Türcken Kaputsi Aga, so von der Port Brieff an die Stadt bracht, mit dem Radul Wayda frieden zumachen 20 Tukaten.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 20.

²¹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 20.

Radu Mihnea Báthory Gáborral is igyekezett biztonságos viszonyt fenntartani. Így annak ellenére, hogy 1612. szeptember 25-én a brassóiaknak sikerült szövetséglevelet kitraktálni a vajdából, a Brassó érdekében vállalt szerepe meg sem közelítette az elődét, Radu Șerbanét. Az események kortárs elbeszélői úgy sejtették, Radu Mihnea tulajdonképpen Báthory Gábor embere, és a brassóiak számára megbízhatatlan szövetséges.²¹¹

Emellett a szászok konstantinápolyi diplomáciai szálait mozgató Brassó a Portán komoly eredményeket ért el 1612 folyamán. Döntő jelentőségű volt a Giczy Andrással még az év elején kötött megegyezés fejedelemségre emeléséről, melyet elvben bizonyos portai körök – Mehmed aga (Deák Mehmed), Magyarogli Ali pasa, majd a nagyvezír Naszuh pasa – és színlég a havasalföldi vajda is támogatott, ám jelentékeny haderő rendelkezésre bocsátása nélkül. Johannes Benkner, aki közvetlen értesülésekkel rendelkezhetett Giczyvel kapcsolatban, úgy látta, hogy bár Giczynek jelentősebb haderőt is felajánlottak a Portán, ő mégis elutasította azt, arra hivatkozva, hogy Erdély már nem viseli el több felvonuló hadsereg pusztítását. Benkner azt is tudta, Giczy meggyőzte a Portát, mihelyst erdélyi földre ér, az egész ország behódol majd neki. Giczy még Konstantinápolyból értesítette a brassóiakat szerencsés helyzetéről, és biztatta Weiss Mihályt, készüljenek méltó fogadására.²¹² Benkner a maga részéről úgy vélte, hogy Giczy fellépése, még inkább portai megerősítése volt az a lökés, amely a szász Universitas másik pólusát, Segesvárt is végleg az ellenállók táborához kötötte.²¹³ Igaza is lehetett ebben, hiszen csak egy konstantinápolyi legitimizációval rendelkező trónkövetelő biztosíthatta annak lehetőséget, hogy a szászok bármily elszánt, mégis igencsek felaprózott küzdelme az ország fejedelme ellen több legyen hamvába holt lázadásnál.

A szász krónikások mélyen hallgatnak afelől, hogy a brassóiak és Giczy között pontosan milyen formát öltött az együttműködés a mozgalom e szakaszában. A Rozsnyay Dávid hagyatékában fennmaradt iratokból azonban nyerhetünk néhány hasznos információt erre vonatkozóan. Eszerint a szászok, különösen pedig a brassaiak biztatták Giczyt a fejedelemségre, a tavaszon a szultánhoz küldött panasziratukban azonban az egész ország nevében kérték a beavatkozást.²¹⁴ A brassói vezetés valóban helyesen érzékelte, hogy a

²¹¹ Sutoris, 25. Hasonlóan nyilatkozik a Báthory Gábor oldalán harcoló Hídvégi Mikó Ferenc is. Mikó, 66.

²¹² Benkner, 167.v.

²¹³ A segesváriak kétkulacsos politikájáról szólva: „*die Schäsp[ürger] fielen auch vom [Báthory] Gabor ganz ab, weil sie zuvor weder Cronerisch, noch Gaborisch waren.*” Benkner, 167.v.

²¹⁴ Puncta lamentabilia contra Gabrielem Báthory. Szilágyi Sándor: Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai. Pest, 1867. (A továbbiakban: Rozsnyay). 53-58.

fejedelem megbuktatása merész terv ugyan, de megfelelő konstantinápolyi támogatással és Bécs hallgatolagos beleegyezésével mégis megvalósítható. A Habsburgok erdélyi törekvéseit szemlélve úgy tűnik, Bécsnek akár kapóra is jöhetett volna az újabb fordulat. II. Mátyás ugyanis Forgách Zsigmondék sikertelen expedíciója mellett azt is kénytelen volt végignézni, hogyan szűkül be lengyel és moldvai mozgástere 1612 elején²¹⁵, ezenfelül a török határvidék eseményeiből is kiefejezett fenyegetést szűrt le. Figyelemreméltó, hogy Hans Molart 1612. március 16-án és 21-én kelt józan helyzetértékelései alapján Habsburg részről gyenge kilátásokat sugallt a háború nagyon is fenyegetőnek gondolt lehetőségére.²¹⁶ Mivel mindezek dacára Bécs továbbra sem mondott le Báthory megbuktatásának tervéről²¹⁷, ebben a helyzetben robbant a hír Konstantinápolyból, új trónkövetelő gyengíti Báthory Gábor pozícióját.²¹⁸ Az öröm azonban korán ürmre változhatott, hiszen júniusban már aggasztóbbnál aggasztóbb hírek keringtek Bécsben a törökök gyanús erdélyi beavatkozásáról²¹⁹, jóllehet ezek között nyilvánvaló túlzásokat is találunk. Michael Starzer

²¹⁵ Az 1612 elején és kora tavaszán Bécsbe befutó jelentések nem túl rózsás képet festettek a Habsburg lehetőségekről. Januárban sorra érkeztek a lengyel és Habsburg-barát Moldvából Konstantin vajda panaszos levelei a törökök ellenséges szándékairól, majd kényszerű meneküléséről, az „ellenvajda” érkezéséről, a lengyel segítség hatástalanságáról. A moldvai hírekkel kapcsolatban bőséges információk találhatók az osztrák állami levéltár Hungarica-gyűjteményében, vö.: Konstantin vajda levelei Forgách Zsigmondnak. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. C. Nr. 39-44.

²¹⁶ Molart az uralkodónak kifejtette, Moldva és Havasalföld a törökök szigorú felügyelete alá került, Brassót Báthory nagyon szorongatja. Aggasztó továbbá, hogy a Temesvár és Gyula alá máris összegyűjtött haderejük is sokkal erősebb és felkészültebb, mint a Bécs számára rendelkezésre álló. Beigazolódni látszott tehát a félelmük, hogy a perzsákkal békét kötő törökök Báthoryval összefogva indulnak a keresztények ellen. Molart úgy látta, a pénzhiánnyal és ellátási zavarokkal küzdő magyar végvárrendszer nem bírna ki egy esetleges támadást, megítélése szerint különösen Szatmár helyzete volt kritikus. Hans Molart jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1612. március 16. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. A. Nr. 31.; Hans Molart jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1612. március 21. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. A. Nr. 1.

²¹⁷ Starzer egyezkedése Mehemet agával, Báthory megbuktatására. Konstantinápoly, 1612. május 4. EOE VI. 217.

²¹⁸ Giczy András portai aktivitásáról május 19-én tudósították a bécsi vezetést. A névtelen konstantinápolyi hírforrás – feltehetően Mátyás portai orátora – már a Giczy kihallgatását megelőző napon értesüléseket szerzett az új helyzetről, ez alapján pedig rekonstruálható, hogyan is képzeltek Giczy és a brassóiak a hatalomátvételt. Jelentésében elmondta, Giczy már nem Báthory Gábort képviseli a Portán, hanem az erdélyi rendeket. Az ország nevében kéri tehát, hogy a szultán szabadítsa meg Erdélyt „tirannusától”. A jelentés szerzője azt is tudta, Giczyék milyen cselekvési tervet tártak a díván elé: Konstantinápolyból Brassóba térnek majd vissza, ahol országgyűlést hívnak össze, hogy „új vajdát” válasszanak. A török segéderőt a Starzer követ által is támogatott Deák Mehmed aga vezetné, nála lesznek a beiktatási jelvények „és a többi szükséges dolog” is, ők azonban nem tartanak Giczyvel, hanem Temesváron várják be a választás eredményét. Az elképzelés szerint csak a megválasztott vajda megerősítésére mennek az országba. Konstantinápolyi követjelentés. 1612. május 18. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. B. Nr. 60.

²¹⁹ Fazekas Lőrinc, a felső-magyarországi hadak egyik tisztje június 21-én azt jelentette Dóczy Andrásnak, hogy sok török érkezett Erdélybe, ezért az országban nagyon fegyverkeznek. Azt is tudni vélte, hogy Báthory erős esküvel kötötte magát a törökökhöz, akiknek odaigérté Váradot az előző évben nyújtott segítségükért, mi több, Brassót is megkapják, ha segítenek leküzdeni a rebelliót. Auszug aus dem Brief 21. Juni. Laurentius Fazekas General Obrister in Ober Hungern schreibt Andreae Dóczy. ÖStA HHStA Hungarica, F. 158. Konv. B. Nr. 66.; Dóczy András június 4-én azt jelentette, a törökök hidat építettek a Duna havasalföldi részén és Jenő felé tartanak, jóllehet a török végeken, Temesváron és Gyulán csendesség van. Dóczy András II. Mátyásnak. Szatmár, 1612. június 4. EOE VI. 232.; Miksa főherceg 1612. június 23-án kelt levelében

1612. június 30-án Konstantinápolyban kelt jelentésében részletesen beszámolt Giczy felvonulásáról Havasalföldén, a Portával való kapcsolattartásáról, mindazonáltal megjegyezte, nem lehet tudni, vajon nem a törökök színjátéka-e mindez annak érdekében, hogy kicsalják Lippát és Jenőt Báthory Gábortól.²²⁰

Brassónak az év közepéig sikerült tárgyalásokkal elterelni a fejedelem figyelmét. A város június 30-án kapta meg azokat a portai leveleket, melyben a szultán pártfogásáról és segítségéről biztosítja a brassóiakat, s úgy tűnik, emellett biztosak voltak II. Mátyás támogatásában is.²²¹ Maga Giczy csak júliusban érkezett meg Brassóba, a várakozásokkal és hírsztelésekkel ellentétben szerény török és havasalföldi segítséggel.²²² Voltaképpen meglepő, hogy a Giczy és a brassói diplomácia által megtévesztett Báthory Gábor viszonylag időben értesült a kellemetlen fordulatról. Legkésőbb június első napjaiban ugyanis már tisztában volt vele, Giczy András érkezésével mekkora veszély fenyeget ismét a rebellis város

összefoglalva a beérkező információkat Erdély feletti komoly aggodalmának adott hangot. Úgy tudta, Giczy Andrással máris 60.000 török és tatár toborozott a brassói határvidéken, hogy elűzzék Báthoryt. A képtelen szám ugyan hamis információ volt – alig néhány százan érkeztek Brassóba, zömében havasalföldiek –, a szituáció mégis komoly félelmeket keltett a főhercegben: „*so ist doch die beysorg, ob nit die Turggen, weiln sie mit einer so starcken macht vorhanden, solche Provinz selbsten behalten, einen begler beeg dorthin ordnen, und mit gewalt einsetzen mögten*”. Továbbá kifejti, még ha Báthory minden erejét Szebenbe gyűjtené is, akkor sem lenne képes ellenállni ekkora erőnek. Tekintettel arra, hogy Báthory milyen kedves embere volt mindig a törököknek, és milyen rafinált praktikákat vetett be eddig, a főherceg azon a véleményen volt, hogy mindez csupán Giczy, Báthory és a törökök közös cselfogása, hogy eltereljék a figyelmet és együttes erővel rohanják le Felső-Magyarországot: „*darbey den abermal die beysorg fürfällt, weiln des Bathori vielfeltige Prackticken, so er sowol an der Türckischen Portten, alß in andere weeg bißhero getrieben, Ja noch unaufhörlich teiben thuet, gnugsam am tag, Er Bathori auch bißhero von denen Turggen allen favor und assistenz gehabt, ob nit diß alles von dem Gizy alß dem Bathori Und den Turggen auch einen betrug, und allein dahin angesehen, damit sie bey dieser gelegenheit mit gewalt sich, wo nit ganz ober hungern, jedoch der beszt und fürnembsten örten impatroniren und also den fueß in ober hungern zum höchsten verderben, deß gantzen Konigreichs setzen mögten*”. Miksa főherceg II. Mátyásnak. Bécs, 1612. június 23. ÖStA HHStA Hungarica, F. 158. Konv. B. Nr. 67.; Ezt erősíti meg a Habsburg udvar és a szatmári végeken örökdő Dóczy András fennmaradt levelezése is, különösen: MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 42. 46. 50. 52.

²²⁰ Michael Starzer követjelentése. Konstantinápoly, 1612. június 30. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 35-39.

²²¹ Hegyes: Diarium, 452.

²²² Báthory Gábor Dóczy Andrásnak. Gyulafehérvár, 1612. július 29. EOE VI. 241.; Johannes Benkner arról számol be, hogy a Giczyvel érkező 700 havasalföldi fegyveres hűsége kérdéses volt, hiszen a Portáról utasított Radu Mihnea voltaképpen Báthory Gáborhoz húzott. Véleménye szerint az „oláhok” hűtlenségét igazolta az is, hogy a katonák java része hamarosan visszatért Havasalföldre és mindössze 40 ember maradt Giczy mellett Brassóban. Benkner, 168. v.; Radu Mihneát leginkább az kötötte Báthoryhoz, hogy segítséget remélt tőle a trónja ellen törő Radu Şerbán ellen. Mihnea 1612. augusztus 24-én kelt levelében kifejezetten esedezett Báthorynak azért, nehogy riválisát részesítse előnyben. A vajda már azt is tudni vélte, hogy Radu Şerban Lengyelországon keresztül Báthoryhoz küldte egy bizalmas emberét, nyerje meg az erdélyi fejedelmet havasalföldi terveinek. Amennyiben „Papa viszter” valóban a lengyel határ felé vette útját, célja vélhetőleg inkább a Habsburg udvarral és a magyarországi urakkal való kapcsolattartás lehetett. Radu Mihnea Báthory Gábornak. Sine loco. 1612. augusztus 24. ÖStA HHStA Hungarica, F. 160. Konv. B. 83.

felől.²²³ Az árulás folytán kialakult feszült helyzetről természetesen Bécs is hamarosan értesült: a június 13-án Radnótról befutó hírek arról tájékoztatták Dóczy Andrást, az udvar egyik legbuzgóbb informátorát, hogy török és tatár hadak érkeztek Brassó megsegítésére²²⁴, a hírre pedig Báthory maga is erősen fegyverkezni kezdett.²²⁵

Jóllehet a májusi szebeni országgyűlés a „manifesta rebellióba”²²⁶ bonyolódott Brassóval békés megegyezést sürgetett, a fejedelem a fegyveres megoldást részesítette előnyben, és több rendben vezényelte hadait a Barcaság erődjébe húzódott lázadók ellen. A nyár folyamán folyamatosan egyeztetett Thurzó nádorral és rajta keresztül a bécsi udvarral is, ahol sikerült elhinteni a bizalmatlanság magvát korábbi reménységük, Brassó iránt. Olyannyira, hogy II. Mátyás július 10-én már arról tájékoztatta a lengyel királyt, illetve a bambergi és nürnbergi püspököket, hogy a brassóiak politikája Giczy és a törökök bevonásával veszélyes fordulatot vett.²²⁷ Azt javasolta, hogy a túlzott török beavatkozás kockázata folytán a továbbiakban Brassó és a fejedelem megbékítése volna kívánatos, ennek érdekében pedig a legmesszemenőbben hajlandó közbenjárni a felség. A dokumentumból az is kiderül, a legfőbb cél Bécsben ekkor az volt – gondoljunk Molart márciusi jelentésére a határvidék rossz állapotáról –, hogy a bizonyosnak vélt török háborút feltétlenül elodázzák, legalább a nyár végéig.²²⁸ Csak átmenetileg lélegezhetek fel Bécsben a július 14-ről keltezett

²²³ Báthory Gábor Thurzó Györgynek. Szeben, 1612. június 21. EOE VI. 233-235. Báthory fejedelem Giczy árulását hírüladvá természetesen nem mulasztotta el a lehetőséget, és alaposan kidomborította a trónkövetelő keltette veszedelmet: a felvonuló török hadaknak az árulók már oda is ígérték Arador, Váradot, Lippát, Jenőt, Karánsebest és Lugost. Mint láthattuk, a török hódoltsági övezet látványos növelésének eshetősége Bécsben erős visszhangot váltott ki, egyben a felső-magyarországi végek elleni támadást is készpénznek vették. Lásd még: Báthory Gábor levele Dóczy Andrásnak. Gyulafehérvár, 1612. július 29. EOE VI. 241.; Sennyei Pongrác és Sarmasági Zsigmond levelei Bécsbe 1625.június 25-én. (Extractus.) ÖStA HHStA Hungarica, F 159. Konv. A. Nr. 77.

²²⁴ Dóczy jelentésében nyilvánvalóan eltúlozta a helyzetet. Az 1612-es brassói számadáskönyvből világosan kiderül, a kis létszámú – mintegy 25 főnyi – török csapat június 25-én érkezett a városba. Bevonulásuk egybeesett annak a 400 főnyi havasalföldi katonának az érkezésével, akiket a kifejezetten katonaként kiküldött Benckner toborzott a havasokon túl. A két csoport Havasalföldén találkozott, és együtt érkeztek Brassóba. „25. Juny. Kompt der Hannes Benckner auß der Walachey heim, bringt ettliche Thürcken Und andere kriegsvolck auff die 400 Personen herein, der fürnemsten Thürcken seind 3 der 1 heist Memhet Beck, der anter heist Amhat Schaius, der dritt heist kapuchy Aga welcher auch furmaln hie ist gewesen, haben auff die 25 diener bey ihnen.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 75.; Ami a „félelmetes tatár haderőt” illeti, csupán 1612. október 4-én jelentek meg Brassóban, szám szerint húszan: „4. Octobris. Kam der Horvatth György auß Thürkey, bracht 20 Tatteren Undt ettlich Thürcken mit ihm”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 268.

²²⁵ Nicolaus Dengelegi avisiert herrn Andreae Dotzy vom 13. Juny. Anno 1612. (Translation.) ÖStA HHStA Hungarica, F. 158. Konv. C. Nr. 91.

²²⁶ A szebeni országgyűlés határozatai. 1612. május 15-25. EOE VI. 222.

²²⁷ „[ist zu vermerken,] das die Cronstetten, auß einem gegen den Bathori gefochten und villeicht nit unverschulten widerwillen zue einer schedlichen alteration unnd Abfahll gantzlich inclinirt.” II. Mátyás a lengyel királynak, a bambergi püspöknek és a nürnbergi püspöknek. Bécs, 1612. július 10. ÖStA HHStA Hungarica, F. 159. Konv. A. Nr. 200.

²²⁸ Uo.

konstantinápolyi követjelentést olvasván, melyből arról értesültek, Giczy Tîrgovişteben hiába kért segítséget a havasalföldi vajdától, ezért ismét a Portához folyamodott, mert Brassót is már igencsak szorongatták a fejedelem hajdúi. A követ úgy tudta, a Porta valószínűleg nem tud majd hadat küldeni, hiszen a lengyelekkel gyűlt meg a baja a moldvai határon.²²⁹

Ezen a helyen megjegyzendő, hogy a lengyel-török konfliktus Moldva területén tökéletesen illeszkedik a Habsburgokkal szimpatizáló keresztény államok és az Oszmán Birodalom egyre inkább elmélyülő konfliktusának folyamatába. A barátságosnak éppen nem mondható Lengyelország befolyási övezetének moldvai kiterjesztése egyben a Habsburg erőter növekedését jelentette a szultán számára, nem is csoda, ha válogatott fenyegetések közepette indult meg III. Zsigmond ellen. A lengyel-török vita hangneméről kiválóan tájékoztat Ahmed szultán 1612. július 12-én Konstantinápolyban kelt levele a lengyel királynak, melyet egy Habsburg ügynök másolt le és juttatott el Bécsbe. Ebben a szultán kifejti, a lengyel király eddig békességet tartott vele, került minden csatát és ellenségeskedést, ám most tévútra keveredett, és titkon terveket kovácsol a szultán ellen más királyokkal szövetségben.²³⁰

Nem tudjuk pontosan, eközben Brassóban hogyan magyarázták a török befolyás miatt elborzadt udvar diplomáciai támogatásának gyengülését, illetve mennyit érzekelt az erdélyi fejedelem és a Habsburg uralkodó lassan-lassan körvonalazódó érdekegyezéséből. Annyi azonban bizonyos, hogy Weiss városbíró és köre reálisan mérte fel az erdélyi befolyáson marakodó nagyhatalmakat: egy török által támogatott trónkövetelő még akkor is többet ért az erélyes fellépésre képtelen bécsi udvarnál, ha az akció terhének és kockázatának jelentősebb részét a városnak kellett is viselnie. Az is tisztán körvonalazódik, hogy Forgách Zsigmondék szerencsétlen hadjárata megtörte azt a folyamatot, amely a szász diplomáciát Bécshez kötötte. A Habsburg udvarban folytatott hiábavaló segítségkeresés helyett stabilan elkötelezték magukat a törökök által patronált trónkövetelő, Giczy András²³¹, majd Bethlen Gábor mellett.

²²⁹ Konstantinápolyi követjelentés (sine nomine). Konstantinápoly, 1612. július 14. MOL Archivum Familiae Thurzó E 196. Fasc. 28. Nr. 61.

²³⁰ „Du hast vorlangst unser freundschaftt verfolgt, kein krieg oder Schlacht wider uns zu führen, nun aber so du ein heimlichen Raht hast, mit Andern König und deinen Rächten, dich auch unser Viconssatorrischen macht zu entledigen, davon Thustun unweislich und unbedacht, dero wegen fürchte dich vor dem Thodt, mit sambt deinem Volckh” – hangzik a padisah ígérete, egyéb apokaliptikus víziókkal is fenyegetve a királyt és egész népét. Copia des Absagg brieff des Türggischen Kaisers, so er Ihr. Kön. Mtt. in Poln, jetzo in der Moldau zu geschickt, dieses Lauffenden Jahr 1612. di. 12. July. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 84-85.

²³¹ Giczy Andrást valóban fejedelemhez méltó fogadtatásban részesítették Brassóban. Értékes ajándékokkal és készpénzzel halmozták el, hintót készítették számára, illetve a kizárólag fejedelmi látogatás esetén jellemző főzőházat is felállították Giczy és kísérete ellátására. Giczyre vonatkozóan Paul Sutoris kortárs elbeszélő

A Barcaságot feldúló állóháború végjátéka az 1612. október 16-án vívott földvári csatával vette kezdetét, ahol a brassóiak jelentős vereséget szenvedtek.²³² Ám a csatavesztés, mi több, Weiss Mihály bíró halála és Giczy András visszavonulása²³³ sem jelentette azt, hogy a város és az általa képviselt szászság meghódolt volna Báthory Gábornak.

E ponton egy pillanatra érdemes elidőzni azon a későbbiek szempontjából nem mellékes kérdésen, vajon Bethlen Gábor mikor vette fel a kapcsolatot a brassói körökkel. Erre vonatkozóan igencsak ellentmondásos adatok állnak rendelkezésünkre. Bethlen – már az emigrációból – 1612. október 13-án kelt levelében azt bizonygatta Thurzó nádornak, hogy a fejedelem a szászokkal való összeesküvéssel vádolta meg, *„noha sem Gyczivel sem az szászsággal, bizonyságom az isten és az én lölkemisméreti, hogy semmi értelmem nem volt”*²³⁴. Ezzel szemben Hídvégi Mikó Ferenc históriájának folytatója, Bíró Sámuel úgy tájékoztat bennünket, hogy Bethlen szökését megelőzően a szászokkal egyetértésben már írt egy segélykérő levelet a temesvári pasának.²³⁵ Valóban úgy tűnik, a krónikás nem lőtt messze a céltól. Ismerjük Bethlen Gábor 1612. szeptember 8-án, Déván kelt levelét, melyben az erdélyi hatalomátvitelre vonatkozó terveit osztja meg Mehmed aga²³⁶ kapucsi basával. Egyelőre ez a legkorábbi pont, amikor Bethlen már bizonyíthatóan Giczy táborá mellett tett hitet. A levélben kifejti, a legszerencsésebb az volna, ha Temesvárról 4-5000 fős sereg vinné be az új fejedelmet Gyulafehérvárra. Ha azonban erre nincs mód, ő talál más megoldást: *„mert mostan engeömet akar Brasso alá az feyedeleöm küldeni, ha ebben mod ninchien hagi had innet [Temesvárról] nem iöhet, en oda medgiök Brassoba, ott leszök, az Brassaiakkal*

megjegyzí: "Er wurde aber zu Kronen herrlich gehalten schier ein ganzes Jahr, nicht anderes als einer, auf den man wartet, dass er Fürst soll sein; und ging viel Kost auf ihn und die Seinen." Sutoris, 27.

²³² Az esemény a szász történetírás frekventált témája, így ezzel kapcsolatban bőséges szakirodalom áll az érdeklődő rendelkezésére. Mi több, a földvári csatavesztés és Weiss Mihály városbíró „hősi halála” a szász irodalomnak és képzőművészetnek is gyakori témája lett, évszázadokon át megőrizve a tirannusi uralom és szabadság örök küzdelmének sajátos erdélyi szász allegóriáját.

²³³ Az eseményekről Dóczy Andrást értesítő tokaji „szegin szolga”, Kovács János úgy tudta, a Weiss Mihály fejével Szebenbe érkező hajdú 50 forintot kapott Báthory Gábertól, Giczy András pedig a havasokba bújdosott, csak nehezen jutott vissza Brassóba. Kovács János Dóczy Andrásnak. Tokaj, 1612. október 30. ÖStA HHStA Hungarica, F. 160. Konv. C. Nr. 114.; Ezzel szemben Benkner úgy tájékoztat bennünket, hogy Giczy közvetlenül a csata után tért vissza a városba, ahol életben maradt embereivel a továbbiakban is menedéket talált. Benkner, 175. v.

²³⁴ Bethlen Gábor a nádornak. Buda, 1612. október 13. EOE VI. 248.

²³⁵ Mikó, 68.

²³⁶ Kérdéses, vajon ugyanarról a személyről van-e szó, aki júniusban Giczy Andrással bukkant fel Brassóban. Mehmed bég július végén indult vissza a Portára a szászok küldötteivel együtt, a levél keletkezésének idején pedig már útban volt vissza Brassóba, ahova 13-án érkezett meg Mikulaki klucser havasalföldi bojárral és 25 fős kíséretével. A brassói ügy iránti elkötelezettségére utal az az adat is, mely szerint szeptember 21-én az előre kiutalt 100 forinton túl további 130 forintot adott neki a városgazda, a követségben keletkezett kiadásai utólagos térítésére. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 240.; Mivel azonban brassói források kifejezetten bégként nevezik meg Mehmedet, Bethlen Gábor pedig agának titulálja levelezőpartnerét, feltehetően inkább egy másik személyt takar a név.

szömben leszök. Nag[ysago]dis meönnien Havasalföldeben Indiczia megh az Hawasaly Moldoway Vaydakath, Magiar Ogliwal egiütt, chiak akarmy kewes haddal: Enis itt szep haddal warlak Uram”²³⁷. A levélből Bethlen nyilvánvaló árulása mellett az is kiderül, szándékáról az ottaniakat is értesítette. Kérdéses azonban, vajon a trónkövetelő mit értett „szép had” alatt – a brassóiak embereit vagy a fejedelmi sereget. Tekintettel arra, hogy az októberi döntő ütközetben a brassóiak serege mind képzettségben mind pedig létszámban, még havasalföldi segéderővel kiegészülve is elmaradt a fejedelmi hadaktól, joggal hihetjük, hogy Bethlen ebben az esetben nem csupán a felkelők, hanem Báthory Gábor embereire is számított.²³⁸

Ha Bethlen Gábornak a várossal és Giczyvel folytatott konspirációjáról nem is maradt fenn közvetlen levelezésbeli adat, azt azonban mégis leszögezhetjük, Bethlen tevékenysége – ami egyértelműen az uralkodó fejedelem elárulását jelentette – csupán a brassóiak és Giczy András tevékenységével együtt nyer értelmet. Az idézett szöveg tanúsága szerint Bethlen Gábornak ugyanis több terve is volt a fejedelemség megszerzésére, ha a fejedelemjelölt ekkor még nem is ő, hanem Giczy András volt. Ezek közül a „B terv” érintette Brassót, hiszen az oda gyűjtött seregnek nem kis szerepe lett volna az akcióban. Így a levél arra a máig vitás kérdésre is választ ad, miért vállalt csatát Weiss Mihály és Giczy András 1612. október elején: hittek abban, hogy ez lesz az az ütközet, amelyben a hozzájuk húzó, noha már emigrációba szorult Bethlen Gábor által megszervezett török és azon keresztül havasalföldi támogatással letaszítják a trónról Báthory Gábort. A Weiss Mihály mellett tevékenykedő Benkner ekkor egyenesen úgy vélte, az akció célja végsősoron az volt, hogy Giczyt Gyulafehérvárra vigyék és beültessék a fejedelemségbe.²³⁹

A fenti levél egyébként Bethlen Gábor szeptemberi menekülésére, illetve annak indítékára is vet némi fényt. Bethlen azt írja ugyanis Mehmed agának, hogy a havasalföldi vajda – Radu

²³⁷ Bethlen Gábor Mehmed agának. Déva, 1612. szeptember 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 22-23.; Veress Endre: Bethlen Gábor fejedelem ifjúkori levelei. Erdélyi Múzeum Egyesület (A továbbiakban Veress: Bethlen), Kolozsvár, 1914. 326-328.

²³⁸ Bizonyos azonban az is, hogy a fejedelmi haderő is komoly gondokkal küzdött, elsősorban a pénzhiány miatt. Maga Bethlen is kifejti ugyanezen levelében, hogy Báthory Gábor hét havi zsolddal tartozik katonáinak, és nagy elégedetlenség van emiatt a fegyveresek között. Úgy tudta, Brassó alatt ezer fejedelmi katona állomásozott, míg a városba folyamatosan szivárogtak be a titokban felfogadott zsoldosok. Uo.; Érdekes azonban az is, hogy a Brassóban már bent lévő zsoldosok és a Havasalföldről toborzott katonák mellett augusztus végétől folyamatosan érkeztek „magyar darabontok” a városba, tízes-húszas csoportokban. A városgazda őket pénzzel és élelemmel látta el. Vö. ANR Stadthannerechnungen V/19, 200-234.; A városbíró bizalmasa, Johannes Benkner 3000 főre tette a földvári csatát megelőző napokban a brassói hadsereg létszámát, ehhez számított még 800 havasalföldi lovaskatonát. Benker, 171.r.

239 Benkner, 171. r.

Mihnea – nem megbízható, minden információt Báthory rendelkezésére bocsájt. Bethlen komolyan aggódott amiatt, hogy egy korábbi levelének mását Havasalföldön keresztül volt kénytelen elküldeni Brassóba.²⁴⁰ A bekövetkező események alapján pedig azt mondhatjuk, az aggodalom nem is volt alaptalan. Bethlen távozása a fejedelmi udvarból néhány nappal a Mehemed agának szánt levél megírását követően bekövetkezett. Ilyen körülmények között megalapozott a gyanú, hogy a Havasalföld felé bonyolított levelezés illetéktelen kezekbe került, s rövid időn belül eljutott Báthoryhoz.²⁴¹ Nyilvánvaló, hogy a kialakult helyzetben ennél kevesebb is elég lett volna ahhoz, hogy a fejedelem árulással vádoljon meg valakit, akár bizalmas tanácsosát is. Ha valóban Báthory kezében volt az a bizonyos levél, a kompromittált Bethlennek sürgősen távoznia kellett. Árulkodó Báthorynak Bethlen ellen irányuló szidalma, amelyben a hajdani Kendy-csoportot ért gyászos véggel példálózik: „*De meglátja esze-lelke áruló, hogy bizony Kornis Boldisár tánczára vonszok rövid nap*”²⁴². Az erdélyi események híre természetesen a Habsburg udvarba is elért, ahol az új fejlemények csak megerősítették azt a sejtést, hogy a határon török csapatösszevonások és rövid időn belül támadás várható. Ennek értelmében a magyar végvári vonalon is fokozott készültséget rendeltek el.²⁴³

Bethlen távozásának körülményei egyébként nemcsak a magyar, hanem a szász kutatókat is foglalkoztatták, különösen Maja Philippi brassói történész foglalkozott a kérdéssel. Philippi maga azt a véleményt képviseli, hogy Bethlen Gábor szökése előtt már kapcsolatban állt Weiss Mihályékkal, s pályája kezdetén hangot adott azon véleményének is, hogy Bethlent trónrajutásáig vezető útját tekintve leginkább a politikai kalandor kifejezéssel lehet jellemezni.²⁴⁴ A brassói számadáskönyvekben egyébként augusztus 24-én találunk először arra utaló nyomokat, hogy Havasalföldön keresztül újabb magyar elégedetlenek jutottak be a városba, jóllehet nem igazolható minden kétséget kizáróan, hogy közülük volt Bethlen

²⁴⁰ „*Nag[ysa]gtok az Havasaly Vaydanak semmytt ne hidgiön, mertt mindön hirrel eö Tartia az feyedelmött: bizony banom hogy az en lewelemnek massatt Hawasalfolden altal kültek Brassoban, mertt az Vayda ha megh erty mindgiarast ertesere adgia az feyedelemnek*”. Brassóba küldött levelére/leveleire feltételezhetően választ is kapott, hiszen jól tudta, „*Gezy Andrasis Moldovaban möntt Aly Bassahoz, hofi ha leöhetne el inditana eöket*”. Uo.

²⁴¹ Bethlen Gábor igen szorgalmasan levelezhetett bizalmas kapcsolattartóival. Déváról ugyanis – feltehetően a hátrahagyott Károlyi Zsuzsanna segítségével – jó néhány levél ment ki ebben az időszakban: „*[Bethlen Gábor] Itt benn is penig Déva várából hozzá tartozói által felséged és birodalma ellen mint nyilvánvaló ellenség opponálta magát. Felséged penig mind Bethlen Gábort, mind az Dévában lévőket evocáltatta, s nem compareáltanak*.” A szebeni országgyűlés határozatai. 1612. november 20-29. EOE VI. 255.

²⁴² Bethlen Gábor levele Thurzó Györgynek. EOE VI. 248-251.

²⁴³ Hó elején vett hírek alapján II. Mátyás környezete úgy tudta, hogy tatár, török betörés várható a határvidéken. Ezért pénzt rendelt a határmenti subsidiumok erősítésére, védelmére. Lásd: II. Mátyás Dóczy Andrásnak. Prága, 1612. szeptember 28. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 40.

²⁴⁴ „*[...] die Vergangenheit Bethlens, die mehr der eines Abenteurers als der eines Fürsten gleicht*.” In: Maja Depner (Philippi): *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges*. Stuttgart, 1938. 31.

Gáborhoz.²⁴⁵ Az azonban feltétlenül figyelemre méltó, hogy a szóbanforgó két úr mindössze két napot töltött a városban, és egy kisebb, havasalföldi katonákból álló csapat biztosította átkelésüket a havasokon.²⁴⁶ Különösen érdekes az a körülmény, hogy a jövevények egyik tagja, egy budai török, még aznap tovább indult a Portára Giczey András hírével.²⁴⁷ Valószínűleg már a portai reakció részét képezte Mehmed bég és Mikulaki klucser megérkezése Brassóba szeptember 13-án.²⁴⁸ A kis küldöttség – mintegy harminc főről tesznek említést a számadáskönyvekben – néhány napi brassói jelenléte arra indította a városvezetést, hogy Havasalfölddel is tárgyalásokba bocsátkozzon. Szeptember 17-én Georg Heltner és Michael Forgatsch tanácsurak kerekedtek fel gazdag ajándékokkal Tîrgovişte felé, hogy „Radul vajdát traktálják”²⁴⁹, továbbá ajándékokat küldtek a krajovai bánnak is²⁵⁰. Velük tartott a Brassóban állomásozó törökök közül Deli Musztafa is.²⁵¹ Nem tudjuk biztosan, mit végeztek az említett urak Havasalföldén, ám a későbbi események tükrében valószínű, hogy terveik között szerepelt legalább a vajda semlegességének biztosítása egy esetleges összecsapás során a fejedelem és a brassóiak között. Már egyértelműbb a szeptember 21-én kelt bejegyzés, mely szerint Bethlen Gábor „inasa”, Basa István ezen a napon levelet hozott urától a városba²⁵². Bizonyosan jó hír hozója lehetett a küldött, hiszen szolgálataért 20 forint

²⁴⁵ Bethlen Gábor ekkoriban még Báthory Gábor szolgálatában állt. Egy 1612. augusztus 16-án kelt levél alapján éppen azzal volt elfoglalva, hogy – látszólag Báthory fejedelem érdekében – kapcsolatot létesítsen a nándorfehérvári és temesvári török vezetőkkel. „*Der Bethlen Gabor und Praepostvari Sigmond rüsten sich, die Er [Báthory Gábor] auf Lippa zugeschikht, daß sie von dannen mit dem Vezir Vonn Griechischen Weissenburg Und denen Bassen von Ofen und Teömeösvär tractiern sollen, damit Er fürst in seinen fürstenthumb bleiben müge.*” Sine loco et nomine. 1612. augusztus 16. ÖStA HHStA Hungarica F 160. Konv. B. Nr. 50-51.; Dóczy Bécsbe küldött következő értesítése is megerősítette, Bethlenék Lippán török tisztviselőkkel tárgyalnak Báthory megtartása érdekében. A szatmári kapitány nem mulasztotta el kihangsúlyozni a Habsburgok szemében véres kardnak számító témát: Bethlenék éppen Nagyáradot, Lippát, Jenőt ígértek oda Báthory trónjáért. Dóczy nem tudhatta, a későbbi események tükrében azonban nagyon valószínű, hogy Bethlen Lippán nem Báthory érdekében tárgyalt, hanem éppen megbuktatására törekedett. Dóczy András II. Mátyásnak. Szatmár, 1612. augusztus 29. ÖStA HHStA Hungarica, F. 160. Konv. B. Nr. 92.; Dóczy András kitűnő hírszerzőinek köszönhetően Bécsben szeptember 4-én arról is értesültek, hogy amikor Bethlenék Lippáról Jenőre utaztak, egy Mehmed nevű csauossal léptek kapcsolatba, „titkon tractáltak”, majd nagy sietséggel visszatértek Erdélybe. Dóczy András Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. szeptember 14. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 11.

²⁴⁶ „[24. Augusti] Khompt der Pribeck Janos Undt Sirocky Mihaly Vonn Owen Undt mit Ihnen sein auß der Walachey auff die 60 Thrabanten mit kommen, so diesen das geleit über das gebirg haben geben, ist biß auff den 26. Augusti auff die Thrabanten verthan werden [...] R 62.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 176.

²⁴⁷ „[24. Augusti] Gab auff bevelch des Herr Richters dem H[errn] Götz, so er einem Thürcken welcher vonn Owen kommen ist, so wiedrumben die Portt geschickt ist worden Verehrt hat 20 taller der taller zu 1,30 R 26.-, ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 177.

²⁴⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 226.

²⁴⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 232.

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 233.

²⁵² „21. Septembris. Gab auff befelch des Herr Bettlen Gabor Inaschen mit namen Bassa Istwan derweil er brieff an Uns bracht haett.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 240.

borravalót kapott, jóllehet egy hétköznapi posta brassói bére abban az időben napi 4-7 dénár²⁵³ volt, főember követé is csupán 25 dénár. Sajnos a levél nem maradt ránk, azonban a Brassó és Bethlen Gábor közötti kapcsolat e nélkül is szépen kirajzolódik egyéb források tükrében, igazolva Philippi sejtését, mely szerint a Weiss városbíró halála után is kitartó Brassó és Bethlen Gábor tudatosan együttműködött. Sajnálatos tény, hogy a témában folytatott kutatásai nem találtak utat a magyar történészekhez a nyolcvanas évek Securitate-tevékenységének következtében.²⁵⁴

A fenti adatok tükrében tehát igen valószínű, hogy a fejedelem és a lázadók között végül bekövetkező földvári csatát komoly egyeztetés előzte meg a Báthory Gábor megdöntésében érdekelt felek, Weiss Mihály, Giczy András, Bethlen Gábor, valamint Magyarogli Ali pasa és Deák Mehmed részéről. Valószínűnek látszik azonban az is, hogy a rebellisek számításába komoly hiba csúszott. Bethlen ugyanis hiába unszolta török pártfogóit²⁵⁵, képtelen volt érdemi lépéseket kicsikarni belőlük. Sem a temesvári sereggyűjtés nem sikerült, sem pedig a brassói akció. A fiasco-ban a legnagyobb súllyal nyomhatott Bethlen árulásának kipattanása és kényszerű távozása Erdélyből, hiszen így elesett attól a lehetőségtől, hogy „helyben” egyengesse Giczy fejedelemséghez vezető útját.

A fejezet főszereplője, Johannes Benkner egyébként ekkor, 1612 októberében, a földvári csatavesztést követően került a figyelem középpontjába. Figyelemreméltó, hogy Johannes Benkner brassói politikai karriere szorosan összefonódott Michael Weiss pályafutásával. Jóllehet Weiss évek óta a brassói politizálás domináns egyéniségének számított, csupán 1612-ben került a városbírói posztra, Benknert pedig ugyanebben az évben választották a patrícius elit által uralt szenátusba. Benkner bekerülése a tanácsba nyilvánvaló összefüggésben állt az ugyancsak igen fiatalon a hatalmi hierarchia csúcsára került Weiss Mihály városbírásgával.²⁵⁶ Jól tudjuk, Brassóban voltak ellenzői Weiss Mihály terveinek és módszereinek, ez pedig nem kis csatározásokhoz vezetett a városi tanácsban. Úgy tűnik, a megosztott városvezetésben felülkerekedő Weiss-Benkner koalíció a szenátus és különösen a patrícius vezetőket bizalmatlanul méregető Százak Tanácsa hozzájuk húzó tagjaival

²⁵³ 1 forint = 100 dénár.

²⁵⁴ Maja Philippi: „...ein echter Pater Patriae”. Gabriel Bethlen und die Siebenbürger Sachsen. In: Philippi: Kronstadt, 169-170.

²⁵⁵ A feszült helyzetre utal Bethlen már idézett levelének hangvétele is, melyben a diplomáciai levelezésben szokatlan kirohanásokkal ostromolja a címzettet: „*En nem tudom mytt aluztok? Mert bizony mostan wagion mindön dologban modunk.*” Lásd a 237. lábjegyzetet

²⁵⁶ Auszug aus „Virorum Coronae eximiorum etc. vita”. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909. 102.

kovácsolta ki a brassói politika azon ívét, amely az 1612-13-as esztendőben nemcsak a város, hanem egész Erdély sorsára meghatározó befolyással bírt.²⁵⁷

Benknerről biztonsággal állíthatjuk, hogy a városbíró bizalmasaként²⁵⁸ jelentős feladatokat bíztak rá. Egyfelől az ő nevéhez kötődött a Havasalfölddel kötött béke tetőaláhozása az 1611. december 28. és 1612. január 28. közötti kritikus időszakban.²⁵⁹ Másfelől városgazdaként a városban tömörülő haderő fizetése és koordinálása is az ő megbízatásai közé tartozott²⁶⁰, sőt 1612. június 15-én személyesen küldték Havasalföldre katonáért²⁶¹. Ő kísérte be a Giczyt fejedelemségre hozó Mehmed béget és a vele érkező katonaságot is Brassóba június 25-én.²⁶² Magát Giczy Andrást is ő vezette a városba, 1612. július 21-én.²⁶³ Nem volt azonban része a július 28-án Petrus Kammer szebeni és Michael Gockel segesvári polgárokkal elindított konstantinápolyi követségben²⁶⁴, mely katonai segítséget próbált kijárni a szultánnál.²⁶⁵ Konstantinápolyi szerepvállalásáról leghamarabb 1612 végén értesülünk. Mindent összevetve azonban kétség sem férhet hozzá, hogy a háború közepén álló Brassóban mekkora becsülete is volt Benkner tanácsúrnak a mindenható bíró, Weiss Mihály, valamint a török diplomácia szerplői előtt. Az is világosan kitűnik,

²⁵⁷ A brassói vezetés pártszakadására utal Weiss 1610-ben, a Százak Tanácsa szószólójaként elmondott beszéde, melyben a városban uralkodó széthúzás megszüntetéséért és a polgárok egyetértésének előmozdításáért emelt szót. Weiss: Liber annalium, 212-215.

²⁵⁸ Weiss Mihály naplójában maga számol be arról, hogy bizonyos stratégiai döntéseiről egyedül Benknert tájékoztatta. Weiss: Liber annalium, 223.

²⁵⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 20-28.

²⁶⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 38. 49. 58. 65. 195. 223. 239.

²⁶¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 69.

²⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 75.

²⁶³ Az 1612-es számadáskönyvi bejegyzésekből világosan kitűnik, Giczy csupán július 21-én vonult be Brassóba. A Havasalföld felől érkező trónkövetelő elé július 19-én küldték ki Hans Benknert, aki két nappal később kísérte be Giczyt és török kíséretét: „21. July. Khompt der Götzi Andrias mitt etlichen Thürcken, als mit dem Ibrayhim undt seinem bruder Undt mit dem kapuschy Aga sampt einem Armaschön (?) Undt mit im auff 600 kriegsvolck. Zufor ist der Amhatt Chaius Undt Memhett Böck sampt ihren dienern alhir, Undt der Ayngaluschy (Angyalossy) Mihaly Undt Sucky Benedeck mit ihren knechten.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 124. Brassóba tehát két részletben érkezett meg a Portáról küldött támogatás: először júniusban Mehmed aga és a Havasalföldön toborzott 400 fős segédcsoport, majd egy hónappal később Giczy és Ibrahim pasa, 600 katonával. Az adatok a Brassó körül gyülekező had létszámáról is árulkodnak, a Havasalföldről érkezett csapatok és a brassóiak által kisebb csoportokban fölfogadott katonák ekkor összesen körülbelül ezeröttszázan lehettek.

²⁶⁴ A városgazda feljegyzése alapján pontosan ismerjük a Konstantinápolyba delegált brassói-török legáció résztvevőit: Mehmed bég, Petrus Kammer szebeni és Michael Gockel segesvári urak, Bonyhay András, Giczy András egy név nélkül említett embere, egy névtelen kapucsi, Tatár Cselebi, Jahja bég portai tolmács, Zulfikár aga és további öt török Mehmed emberei közül. A csapattal küldtek némi pénzt Giczy András Konstantinápolyban hagyott fivérének, az erdélyi házban tartózkodó Péternek is. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 148.

²⁶⁵ A brassói Simon Nösner krónikájában tévesen rögzítette Benknert a követségben résztvevők névsorában. Vö. Res actae quaedam in partibus Hungariae et Transsilvaniae (Simon Nösner). In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV. Chroniken und Tagebücher I. Brassó, 1903(a továbbiakban: Nösner). 167.

feladatkörébe olyan kulcsfontosságú ügyek tartoztak, mint a város haderejének szervezése, illetve a fontos diplomáciai küldetésben járókkal való kapcsolattartás.

Benkner a brassói ellenállás élére a vesztes földvári csatát és Weiss Mihály halálát követően került, ekkor ugyanis rá hárult a feladat, hogy tovább vezesse a várost a néhai városbíró által megkezdett úton. Ebben a városi tanácson kívül a jelenlévő magyar és székely előkelők, valamint a brassói török megbízottak, Mehmed bég, Amhat (Ahmed) és Ibrahim csauszok is támogatták. Figyelemreméltó tény, hogy a veszített csatát követően Brassó két nap alatt rendezte sorait, és új tervet kovácsolt az ellenállás életben tartására, ebben pedig nem csekély szerep jutott Johannes Benknernek. A város a legfőbb utánpótlási vonalnak számító Havasalfölddel a háta mögött még a háborús viszonyok közepette is rendelkezett annyi tartalékkal, hogy a végső győzelemben reménykedve kitartson néhány hónapig. Mint a későbbi események igazolták, ez a remény nem is volt alaptalan. A siker érdekében azonban diplomáciai támogatásra is szükség volt, ezért sürgősen fel kellett venni a kapcsolatot a két érintett hatalommal, a Portával, illetve a Habsburg udvarral. Benkner tájékoztatása alapján úgy tudjuk, a brassóiak feltétlenül számítottak volna Bécs támogatására, ám törekvéseiket Báthory Gábor megghiúsította. A fejedelem ugyanis hamis leveleket írt az udvarba a brassóiak nevében, amelyben úgy tüntették fel a helyzetet, mintha a brassóiak nem számítanának Bécs beavatkozására.²⁶⁶

Ennek fényében a brassói tanács úgy határozott, végleg a Porta mellett kötelezi el magát. E döntés eredménye lehetett a Konstantinápolyba kiküldött sürgős brassói követség is, melynek indítására már néhány nappal a földvári csata után sor került. Sajnos a küldetés lezajlásáról rendkívül kevés információ áll rendelkezésre, a Benkner által kompillált krónika is csak annyit jegyez meg ezzel kapcsolatban, hogy „sikerrel járt”.²⁶⁷ Maga Benkner egy későbbi levelében pedig azt állította, hogy személyesen Naszuh pasától kért és kapott kihallgatást.²⁶⁸ A hiányos forrásokból adódó információban a Habsburgok konstantinápolyi követe, Michael Starzer siet segítségünkre, hiszen a Haus- Hof- un Staatsarchivban őrzött levelezésében fennmaradt egy olyan beszámoló is, amely megemlékezik Benkner konstantinápolyi követségéről, sőt roppant érdekes színben tünteti fel azt. 1612. december 7-én Konstantinápolyban kelt jelentésében ugyanis arról tájékoztatta az udvart, hogy nagy csatát vívtak a brassóiak és Báthory, melyben előbbieket alulmaradtak. A városiak Giczy Andrással

²⁶⁶ Benkner, 176. v.

²⁶⁷ Benkner, 177. r.

²⁶⁸ Johannes Benkner Naszuh pasának. Brassó, 1614. március 15. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 7.

egyetértésben nyomban követséget küldtek a Portára, hogy a szultán pártfogását kérjék a fejedelem ellen. Naszuh azonban felszólította őket, hogy egyezzenek ki Báthoryval, egyben megígérte, hogy nyomást gyakorolnak a fejedelemre, ő is tegyen engedményeket a szászoknak.²⁶⁹ A követek látszólag elfogadták a Porta parancsát, ám csalódásuk határtalan lehetett. A brassói diplomácia rugalmassága azonban ismét mentőövet dobott a szorult helyzetben lévő város, hovatovább az egész szászság és a velük egy követ fújók számára: Benkner a nagyvezírral folytatott tárgyalások kudarca után a másik lehetséges szövetséges, a Habsburg udvar felé fordult, amellyel Bécs portai követe, Michael Starzer révén lépett kapcsolatba. A brassói uraság személyesen hívta titkos találkozóra Starzer követet, ahol mézes-mázosan ecsetelte számára a szászok Basta generális óta töretlen császárhűségét. Kitért arra a körülményre is, hogy csupán a közvetlen katonai fenyegetés vitte őket arra, hogy a törökkel egyezkedjenek. Szorongatott helyzetük akadályozta meg őket abban is, hogy közvetlenül Bécsben kopogtassanak segítségért, ezért próbálkoznak most a portai követ útján. Benkner kifejtette Starzernek, számítanak a Habsburgok támogatására, hiszen Báthoryval sohasem fognak megbékélni, legalábbis addig bizonyosan nem, amíg vissza nem adta Szebent és szász szabadságokat. Azt is megjegyezte, hogy erre vélekedésük szerint sosem fog sor kerülni, hacsak őfelsége a császár garanciát nem vállal az ügyért, és szárnyai alá nem veszi Báthoryt és az erdélyi fejedelemséget. Benkner azt állította, ha Báthory elismerné II. Mátyás és a Magyar Királyság főségét, a szászok is megnyugodnának Szeben visszaadása felől.²⁷⁰ A

²⁶⁹ „Unnd ob wol nach erhaltenem [Sieg] des Bathoreo sich von der Cronstatt etlich Personen darunder der fürnembst Hannß Pinckhner ein Sax wider den Bath. von hinnen hülffzubegehren hie ankumen, haben doch dieselben schlechten beschaidt bekhomben, und ist des Ob. Vezir will, das sich Giezi so wol die Cronstetter mit dem Bathori versönen, und er sie zu gnaden annehmnen, aber nit mehr wie zuvor molestiarn, die Saxen ruehig vey Ihrn alten privilegien verbleiben lassen, und hermannstatt wider restituiren sol.” Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1612. december 7. ÖStA HHStA Turcica I. 95. Konv. 1. Nr. 178-186.

²⁷⁰ „Dann der Bathori hermanstatt restituiren werde zweiffeln die die anreisenden Sachsen selbst, obgedachter H[err] hat sich in der still bey mir an einem Vertrauten ort befunden, Unnd mir Ursach seiner legation angezeigt, das Er nemblich nicht zue schaden der Provinz Sibenbürgen oder der Cron hungern hieher geschikht, hülff von den Türkhen zu sollicitiarn oder daß sich die Cronstetter ganz Ir Kay[serliche] M[ajestät]t oder der Cron Ungern begeben wolten, sondern weillen sie dem Türggen so gar im rachen ihrem fürsten zum Erzfeindt, so Es mit dem Türggen halte, haben sie auch niemandt hinaus schickhen, weeder von drausn wenig aus der Moldaw, noch Wallachey hülff hoffen khönnen, auf daß aber die Türggen nit verursacht zugleich mit dem Bathori sie zu überziehen, haben sie per forza den Türggen Umb hülff ansprechen müessen, sonst hetten sie hoffend dem herrn Basta, sowol vor einem Jahr dem Sig[ismundus] Forgach allen gehorsam geleist, Und zu Underthenig gemüeth zuerkennen geben, wie sie sich dann noch stettigs auf denselben, wegen der in Ihr M[ajestät]t namen gethanen Vertröstung verliessen, auch daß so es darzue Khomben solt, sie demselben Ihre Thor zuegewachren, Umb mehrer Ir M[ajestät]t dero Trewe Sicherheit halben, wie auch vor dießen beschehen, willig Übergeben wollen, dann sie sich mit dem Bathori in Ewigkeit nicht werden vergleichen khönnen, Es sey dann, daß derselbe den Sachsen hermanstatt wider restituire, Und sie versichert, daß Ihr M[ajestät]t allergnedigist will denselben sich zu Undergeben sein werde, wie sie dann hiemet gehors[amist] wöllen gebetten haben, so Ihr M[ajestät]t den Bathori zu gnadn angenohmbn, oder khünfftig annehmen wurden, Ihrer der armen Sachsen besonders hermanstatt allergnedigist eingedenckh sein wöllen.” Uo.

követjelentés rendkívül fontos abból a szempontból, hogy egyértelműen igazolja, Benkner a szászok nevében már ekkor, 1612 őszén felajánlkozott a Habsburgoknak, ami az 1614-es események közvetlen előzményeként tekinthető.

Az ellenállás tüzének ébrentartása érdekében október 19-én²⁷¹ Brassó egyébre is vállalkozott: míg Johannes Benkner és brassói urakból, illetve török tolmácsokból és egyéni személyzetből álló kísérete Konstantinápoly felé vette útját, a Tamás és György nevű brassói kengyelfutókkal Temesvárt értesítették a történekről.²⁷² A temesvári kapcsolat ébrentartása azt jelzi, hogy a földvári fiaskót követően a diplomácia terén rendkívül körültekintő Brassó továbbra is szükségesnek tartotta az emigráns Bethlennel folytatott egyeztetést, annak ellenére, hogy nem tudott hathatós segítséget kijárni érdekükben török pártfogóinál. Mindez azonban egyelőre még nem jelentette azt, hogy a város Giczy Andrásba vetett bizalma megrendült volna. Az óvatos városvezetés ugyan határozottan a Bethlen Gábor körül tömörülő erők felé nyitott, de Giczyvel sem szakította meg a kapcsolatát, hiszen ő és emberei továbbra is a városban tartózkodtak. Mindenképpen felébred azonban a gyanú, hogy ekkor Brassó már két vasat tartott a tűzben: bármelyik uraság lesz is a befutó a Portán, a barcasági rebelliseknek ne származzon hátránya belőle.

Másfelől a város tanácsa ugyanezen a napon – október 19-én – a szász ellenállás másik pólusával, Segesvárral is kapcsolatba lépett²⁷³. Ez a döntés az Universitas maradványával folytatott egyeztetésen túlmenően a bécsi diplomáciai szálak megmozgatását, legalábbis az udvar álláspontjának feltérképezését valószínűsíti. A Brassóba szorult, a várossal szövetséges, ám nem a szász rendi nemzethez tartozó ellenállók²⁷⁴ 1612-ben maguk fogalmazták meg a rendekhez intézett állásfoglalásukban, hogy *„minekünk követink vannak immár az hatalmas és győzhetetlen török császárhoz, az magyar királyhoz azonképen, valameddig azok onnét meg nem jönnek”*²⁷⁵, nincs értelme a békéről tárgyalni. Emellett Brassó felelevenítette Havasalföldhöz fűződő kapcsolatát is. A városi számadáskönyvekből kiderül, október 24-én több napi bolyongás után hazatért az a városi kengyelfutó is, akit Radulhoz – Radu

²⁷¹ A kortársak véleménye eltér arra vonatkozóan, mikor is indították a követséget. Petrus Banfi tudósítása alapján erre már október 18-án sor került. Lásd: Petrus Banfi, 428.

²⁷² ANR FB Stadthannenrechnugen V/19. 299.

²⁷³ ANR FB Stadthannenrechnugen V/19. 300.

²⁷⁴ 1612-ben a következőket ismerjük név szerint a Brassóban meghúzódó Báthory-ellenzékéből: Petki János, Nemes Balázs és fia Tamás, Nemes János, Mikes Zsigmond, Nagy Menyhárt, Kálnoky János, Horváth György, Mikó, 67. 70.

²⁷⁵ A Brassóba szorult urak válasza a rendeknek. 1612 novembere. EOE VI. 264.

Mihneához – küldtek.²⁷⁶ Szükség is volt a havasalföldi átjárók biztosítására, hiszen Brassó nem nélkülözhetette a vajdaságból befolyó szállítmányokat. A kortársak elbszéléséből kitűnik, Brassóban élelmiszerválság alakult ki a vesztes földvári csatát követő hetekben, amit csak a november végén befutó havasalföldi szállítmányok enyhítettek.²⁷⁷

A Benkner-követség 1612. október végétől 1613. január 13-ig²⁷⁸ tartózkodott Konstantinápolyban, ahova időközben Bethlen Gábor híre is megérkezett. Úgy tűnik, az őszi zajló portai diplomáciai hadjáratban e két fél szövetsége végleg megpecsételődött. Az első híradás a követség részéről 1612. október 31-én érkezett meg Brassóba Bonyhay András városi kengyelfutó révén, aki két újabb török megbízott és egy kisebb tatár csapat kíséretében érkezett meg Konstantinápolyból.²⁷⁹ Bonyhay Nemes Balázs nevű társával együtt november 5-én indult vissza, ugyanezen a napon fizették ki a temesvári és a segesvári postákat is²⁸⁰, tehát Konstantinápolyban Benknerék már feltétlenül a Szász Egyetem, a Brassóban tartózkodó nemesi ellenzék, illetve a temesvári emigránsok együttes véleményét képviselhették. Bethlen Gáborral a városban tartózkodók nemcsak levélben, hanem követek útján is értekeztek, december 8-án ugyanis Deli Musztafa²⁸¹ és Nagy Bálint, Giczy András embere indult útnak hozzá.²⁸²

Az erdélyi eseményeket, Bethlen Gábor menekülését természetesen Bécs is érdeklődve figyelte. Különösen a szökött uraság törökökkel folytatott egyezkedései keltettek nyugtalanságot az udvarban. A bécsi források alapján úgy tűnik, nem tudták pontosan, mire is készül Bethlen, de kifejezetten veszélyesnek tartották titkos kapcsolatait és hirtelen felbukkanását a határvidéken. Ebben a szellemben vethette papírra aggodalmait Hans Molart is Gázi Haszán pasa budai helytartóhoz intézett leveleiben. E tárgyban fennmaradtak a pasa novemberi válaszevelei, melyből világosan kitűnik, Molartot igencsak nyugtalanította a határvidék békétlensége, az emigránsokkal kapcsolatban pedig mindhiába próbálta eloszlatni a tapasztalt Habsburg-tanácsos aggodalmait: „*Levelenek Utollyaban penigh mit Irot legyen N[agyságod] Betlen Gabor feleöl aztis megh ertettünk. Hogy ugy ertette volna N[agyságod]*

²⁷⁶ „24. Octobris. Zalt dem Thalpas Marthon, derweil er dem Radullwayda nach ist mußen reitten biß er in funden hadt, also daß er ettlich tag lenger ist außblieben.” Stadthannenrechnungen V/19. 306.

²⁷⁷ Petrus Banfi, 428.

²⁷⁸ Nösner, 168.; Petrus Banfi, 428-429.

²⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 316.

²⁸⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 325.; Petrus Banfi 428.

²⁸¹ Deli Musztafa neve gyakran vetődik fel a brassói forrásokban: ő volt a város és török pártfogói legfőbb összekötője.

²⁸² „[8. Decem.] Wirdt der Nagy Ballindt des Herr Götzi sein diener undt der Dely Mußtapha bey den Herr Bethlen Gabor geschickt, gab ihnen auff zerrunck 50 Rf.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 360.

hogy az mí engedelmiünkből az hatalmas chiaßar vitezivel Erdelre ismegh be akarnanak menni. Mely ha ugy volna ne lenne [mi]ert. De ne engedgye Isten azt hogy az ßent bekessegnek ellen valót valamit ollyat engednek lenni, az ket chiaßarnak egy mas keözeöt valo veghezesek ellen, semmit azerth abban Nagod eleöne vegyen es el se hidgyen, mert nem engedtem s ez uttan sem engedem: hanem seöt inkab azon vagyok, hogy az ßent bekessegh ennelis Jobban megh ereossedgyek keözettünk Isten akarattyabol, es sok Ideökik nagy bodoghul allando lehessen.”²⁸³

Pedig nem valószínű, hogy a pasa legalább ne sejtette volna, mekkora tétre is játszanak Bethlen Gábor és szövetségesei. Annál is inkább, mert a Portán komoly támogatókat tudhattak maguk mögött. Ezt támasztja alá az is, hogy a Benkner-követség nem egyedül tért haza Konstantinápolyból: a tanácsúr január 13-án vonult be Brassóba egy újabb csasz kíséretében, akit már aznap este gazdagon megvendégeltek.²⁸⁴ Így a Kapu utcán²⁸⁵ már-már saját rezidenciát fenntartó Mehmed bég és Ahmat (Ahmed) csasz, illetve a szintén a városban elszállásolt kisebb tatár csapat mellett újabb török tisztviselő rendezkedett be Brassóban. A „városi vendégek” tekintetében a fogyasztási listák alapján egy bizonyos Oszmán agáról volt szó, aki hamarosan újabb jövevények is követtek. A városgazda már január 19-én hírt vett, hogy előkelő török tisztviselő érkezik a Portáról, ezért hozzálátott a készletek feltöltéséhez.²⁸⁶ Abdi aga két nappal később, január 20-án érkezett meg a városba, 400 darabonttal egyetemben.²⁸⁷ A helyiek úgy tudták, hamarosan tovább utazik, hogy Báthory Gáborral is tárgyaljon.²⁸⁸ Az agáért a „török ügyek referense”, Johannes Benkner felelt, a város által az agának kiutalt pénzek kézbesítése is az ő feladata volt.²⁸⁹ Mindenképpen megalapozott az a gyanú, hogy a brassói török jelenlét erősen kétarcú volt: míg hivatalosan a rebellisek és Báthory Gábor megbékélését egyengették, a háttérben már Bethlen támogatói éreztették hatásukat, akik fokozatosan teret nyertek a Portán Báthory Gábor ellenében.

²⁸³ Gázi Vezír Haszán pasa Hans Molartnak. Buda, 1612. november 7/8. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 145-146.; Gázi Vezír Haszán pasa Hans Molartnak. Buda, 1612. november 21. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 172-174.

²⁸⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 26.

²⁸⁵ Purzengasse, ma Str. Republicii. Brassó legelőkelőbb, központi fekvésű utcája, ennél fogva a magas rangú vendégek szállásait is az itt lakó gazdag polgárok házaiban alakították ki.

²⁸⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 29.

²⁸⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 31.

²⁸⁸ „20. Januarii. Kompt ein fürnemer Türck von der Portt mit Namen ABDIAGA mit 16 knechten, da ser was solt vertragen mit dem fürsten Batthoreo Gabor.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 30.

²⁸⁹ “[19. Februarii.] Eodem auff befehl meiner Herren schicket ich durch den W[eisen] H[errn] Hannes Benckner dem Abdi Aga R 40.-“. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 58.

Az 1613-as esztendő városgazdai feljegyzései segítségünkre lehetnek abban is, hogy tisztázzuk legalábbis a jelenlévő jelentősebb pozícióban álló törökök kilétét. Február 23-án, a török csapat távozásához kötelezően kapcsolódó ajándékozás során név szerint rögzítették, ki mit kapott a várostól: Mehmed bég ezüst edényeket és pénzt, nürnbergi kelyhet és pénzt, Rusztem bég egy közönséges kelyhet és pénzt, a mufti szintén egy egyszerűbb kelyhet és némi készpénzt, Hüszejin bég, Fekete Dávid tolmács, illetve a pontosabban meg nem határozott Zülfikár, Haszán, Mehmed, Musztafa és Amhat (Ahmed) pedig 3-3 tallért kapott.²⁹⁰ A városban azonban továbbra sem szűnt meg a törökök jelenléte, hiszen Abdi aga, Rizván bég, Kaplan (másutt Ali) bég, Deli Musztafa,²⁹¹ illetve a tatárok²⁹² továbbra is Brassóban maradtak.

Eközben a Benkner-követség híre nem csupán Starzer követ révén jutott el Bécsbe. Sennyei Pongrác 1613. február 16-án írt levelében tájékoztatta II. Mátyást és tanácsosait arról, Segesvárról és Brassóból néhány néven nem nemezett nemesúr révén leveleket kapott, melyekben Benknerék hazatérését jelentik. A császárnak címzett jelentéséhez csatoltan megtalálható az egyik levél, mely magyar nyelven keletkezett 1613. január 21-én, pontos adat hiányában feltételezhetően a fent említett városok egyikében. Különös érdeklődésre tarthat számot az a mód, ahogyan az ismeretlen szerző a konstantinápolyi eseményeket „tálalta” a címzettnek: a brassóiak panaszát hallván a szultán annyira felháborodott az Erdélyben dúló igazságtalanságokon, hogy menten hadat akart küldeni az országba, „*de ezekben wewen az Követek hogy ellen nagy had az orzag karara es nagy fogyatkozásara lenne [...] Instaltanak azon hogy ő Hatalmasaga mas modal segítene zegeny orzagunkat.*”²⁹³ A magát csak „jó jámbor embernek” nevező levélíró ennek tulajdonította, hogy a szultán felszólította Báthoryt, helyezze vissza székhelyét Fehérvárra és állítsa vissza alattvalói szabadságát. Beszámolt arról is, hogy a szultán és Naszuh pasa követeket küldött Brassóba és Szebenbe a fejedelemhez²⁹⁴,

²⁹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 65-66.

²⁹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 68.; A Brassóban maradt törökök közül Delli Musztafának és Alinak a város havonta 6 forintot juttatott. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 77.; A törököket Brassóban szállásaik alapján is könnyedén meghatározhatjuk, hiszen a városgazda is így tartotta számon őket. Ennek megfelelően 1613 februárjának végén számoltak a Kapu utcán elhelyezett Abdi agával, illetve a város vendégházában elszállásolt alacsonyabb rangú többiekkel. Kiemelendő Deli Musztafa jelenléte, aki az adatok tanúsága szerint egyfajta kapcsolattartó szerepét töltötte be Brassó, Havasalföld – az oda beszivárgó hírek révén a Porta és az emigráció – és Szeben között.

²⁹² Ugyanekkor könyvelték a városban tartózkodó tatár katonák zsoldját is, mely 1612. december 26-tól február 25-ig 651,50 forintot tett ki. A törökökhöz hasonlóan egyébként megajándékozták a tatárok vezérét, Mirzát is.

²⁹³ Sine loco et nomine. 1613. január 21. ÖStA HHStA Hungarica F 161. Nr. 102.

²⁹⁴ Brassóba Abdi Aga mütefferrika pasát, Szebenbe Naszuh legátusát, Meziri Mehmed agát küldték. Uo.

ha pedig nem békélnek meg, tűzzel-vassal jön Báthory ellen. Ez utóbbi eshetőség „nem igen tetszett” a levélírónak, és megjegyezte, „*job az kerezteniektől Isten után varnunk*”.²⁹⁵

A Habsburg udvar magatartását vizsgálva érezhető, hogy fokozódó nyugtalansággal szemlélte a „felforgatott tartományban” zajló eseményeket, a magyar tanács kifejezetten sürgette a védelmi intézkedéseket.²⁹⁶ Közvetett adatok alapján tudhatjuk, hogy a Bécsbe delegált erdélyi szász követek²⁹⁷ szava elért a Habsburg uralkodók országaiba, és nem maradt visszhang nélkül a Német-római Birodalomban sem. Nem vitás, végsősoron a kereszténységet fenyegető újabb pogány invázió réme sejlett fel előttük. Sajnos arról nincsenek elsődleges híradások, pontosan mit is mondhattak a szász náció újra és újra megjelenő követei a császárnak 1612-13 fordulóján. II. Mátyás 1613. február 5-én kelt válaszából csupán az általánosságok szintjén derül fény a szászok helyzetéről: elpanaszolták az udvarban, hogy Moldvát és Havasalföldet megszállták a törökök, és magában Erdélyben is harcok dúlnak. A követek azt is megvallották, szorongatott helyzetükben ők maguk is segítségért küldtek a szultánhoz. Bécsben azonban nem tudtak egyebet elérni, minthogy a császár cirkalmas szózatában megígérte, megtárgyalják az ügyet tanácsosaival, illetve a február 24-én tartandó magyar országgyűléssel és az április 24-re összehívott birodalmi gyűléssel²⁹⁸. Konkrétumokról nem esett szó, ami nem is csoda, ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy Bécs szemszögéből a fenyegető török háború ellen a trónja megőrzése érdekében nyugat felé tapogatózó Báthory fejedelem egyre előnyösebb partnernek tűnt a gyanúsán élénk konstantinápolyi forgalmat bonyolító szászoknál.²⁹⁹ E folyamat végpontját az 1613 áprilisában megkötött pozsonyi kiegyezés jelentette, amelyben Báthory Gábor – érzékelve pozíciója megrendülését a Portán – a Habsburgokhoz kötötte saját maga és országa sorsát.³⁰⁰ A szászok és Brassó számára ez lényegében azt jelentette, hogy az előző évben a szultántól

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ A magyar tanácsosok előterjesztése Mátyáshoz az erdélyi ügyekben. Sine loco. 1613. január 7-12. EOE VI., 265-266.

²⁹⁷ 1613. február 10-én Segesváron kelt az a level, melyet a szászok intéztek II. Mátyáshoz, és amelyben bejelentik, a helyzet megköveteli, hogy követeik útján, szóban tájékoztassák őfelségét az eseményekről. Abschrift der Saxischer Nation in Sibenbürgen schreibens an Ir Majestät. Segesvár, 1613. február 10. ÖStA HHStA F 161. Nr. 137-138.

²⁹⁸ Mátyás király válasza az erdélyi szászok felterjesztésére. Bécs, 1613. február 5. EOE VI., 266-267.

²⁹⁹ II. Mátyás Báthory Gábor követeivel is tárgyalt, s abba is beleegyezett, hogy azok ügyüket a pozsonyi országgyűlésen is előadják. Erre vonatkozóan lásd: Mátyás király leirata a magyar tanácsosokhoz. 1613. március 2. EOE VI., 268-269.; Mátyás király a tárgyalások befejezését az erdélyi követekkel a Pozsonyi országgyűlésre halasztja. 1613. március 6. EOE VI., 267-268.

³⁰⁰ A béke egyben arra is kitérő példát szolgáltat, milyen könnyedén szerelte le a szászokat a bécsi udvar, ha törekvéseik már nem szolgálták a Habsburgok érdekét. Bécs ugyanis a fejedelem és a szászok között valóban elmérgesedett helyzet megoldását egyszerűen abban látta, hogy vitás kérdések esetén a szászság saját követ révén kérhessen jogorvoslatot és segítséget az udvarnál. Vö. A pozsonyi kiegyezés pontozatai. (Hatodik pont.) EOE VI., 270.

kiinduló békeközvetítést követően most Bécs is ugyanarra szólította fel őket: egyezzenek meg Báthory Gáborral. A brassóiak bécsi követe, Martin Gorgias sem tehetett egyebet, április 29-én arról tájékoztatta a várost, hogy ne várjanak Bécs segítségére, állapodjanak meg Báthoryval.³⁰¹ Az adott helyzetben nem volt mit tenni, az Universitas látszólag megbékélt a helyzettel, de Brassó falai mögé sáncolva ugrásra készen várták az utolsó reménység, Bethlen Gábor és lassan-lassan gyarapodó támogatói köre diadalát.

A brassói terveket, illetve a Giczy Andrásához és Bethlen Gáborhoz fűződő viszonyt vizsgálva ekkor, 1613 elején már óhatatlanul felmerül a kérdés, hogyan egyeztethették érdekeiket a lázadásba bonyolódott felek. Különösen a fejedelemjelölt Giczy és Bethlen helyzete tűnik kritikus pontnak, hiszen ekkor már egyre inkább vetélytársakról volt szó. A magyar történetírás máig tisztázatlan kérdése az, hogy Bethlen milyen mértékben és egyáltalán meddig támogatta Giczy fejedelemségét, egyáltalán a kezdetektől fogva komolyan gondolta-e, hogy őt segíti trónra, és mikor érkezett el arra a pontra, hogy a saját útját kövesse a fejedelmi trónhoz. Bizonytalanok a brassói adatok is, ahol azonban február elején bizonyára újraértékeltek lehetőségeiket a befutó információk tükrében. A Porta hivatalos álláspontját megismerhették a jelenlévő törököktől, és Bécs halogató magatartása felől sem lehettek kétségeik. Báthory álláspontjáról és helyzetéről a február 8-án jegyzett szebeni levelek alapján következtethettek.³⁰² Emellett természetesen nem tévesztették szem elől az emigrációt, a Bethlen Gábor támogatói közé számító Temesvár álláspontjáról is körültekintően tájékoztak.³⁰³ A kialakult helyzetben – pillanatnyilag egyik birodalom sem mutatott hajlandóságot Báthory uralmának megdöntésére, az emigráció pedig pengeélen táncolt – az egyetlen ésszerű lehetőségnek az időhúzás mutatkozott, akár tárgyalások útján is. Ebben a szellemben nem lett volna tanácsos állástfoglalni egyik fél – Giczy vagy Bethlen – oldalán sem. Mi több, minden jel arra mutatott, hogy a fejedelemmel való egyezkedést lehetetlen megkerülni³⁰⁴, s a bécsi tárgyalások súlya alatt maga Báthory is kénytelen volt közeledni

³⁰¹ Petrus Banfy, 429.

³⁰² "[8. Februarii.] Eodem Kompt der Marie[n]burger Honn auß der hermanstadt mit brieffen, mit ihm waren kommen 3 fogarascher." ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 49.; Brassó február 16-án fizette ki Kálnoky János székely főember munkáját, aki a fejedelemnek szánt propozíciót fogalmazta. A következő napon pedig újabb adag levél érkezett a fejedelemtől. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 56. A levelezés bonyolítóit fogarasi katonák, illetve a földvári városgazda voltak, akik február folyamán folyamatosan hozták-vitték a híreket Brassó és Szeben között. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 58.

³⁰³ A városgazda 1613. február 5-én könyvelték a temesvári levélvivő, Pribék János költségét. Feltételezhetjük, hogy a január második felében megérkező portai követek információit, illetve a Bécsből befutó értesüléseket a temesváriakkal is megvitatták. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 45.

³⁰⁴ Benkner krónikájában utalt a brassóiak kritikus helyzetére, és arra, hogy elengedhetetlenül fontos volt a lélegzetvételnyi szünet biztosítása a szüntelen háborúskodások során. Voltaképpen mindkét félnek – Báthorynak és Brassónak is – időre volt szükségük soraik rendezéséhez. Benkner, 178. r.

rebellis alattvalói felé. Brassóból február 20-án indult útnak az első követség, mely a Báthoryval való kiegyezést, vagy legalábbis a tárgyalásos viszony helyreállítását célozta.³⁰⁵ Úgy tűnik, a portai követek ezzel bevégeztnék tekintették feladatukat, hiszen jelentősebb csoportjuk február 23-án elhagyta a várost³⁰⁶. Jól tudjuk azonban, hogy az év tavaszán Giczy András továbbra is Brassóban tartózkodott³⁰⁷, ő maga és a nevében felfogadott katonák a városnak szolgáltak, emellett Abdi aga személyében továbbra is jelen volt az a török megbízott, aki Naszuh pasa utasításai alapján a Brassó és Báthory Gábor közötti béke útját egyengette.³⁰⁸

Minthogy március folyamán folytatódott a fejedelemmel megkezdett tárgyalás, illetve folyamatosan gyűjtötték a híreket Szebenből, Segesvárról és Havasalföldről is³⁰⁹, nyilvánvaló, hogy Brassóban korántsem tekintették bevégeztnék a békesség dolgát.³¹⁰ Értékes adalékokkal szolgál erre az időszakra vonatkozóan az a levél, amelyet Naszuh pasa köldött Brassóba Giczy Andrásnak 1613. március 15-én. A levél voltaképpen válasz Giczy egy korábbi – ismeretlen – üzenetére, amelyre vonatkozóan szintén elárul néhány információt: Brassóban továbbra is a szultántól vártak megoldást a kialakult helyzetre, a törököket képviselő Abdi agát pedig különleges tisztességgel tartották a városban. Abdi agáról tudjuk, hogy a szultán békülésre felszólító parancsát hozta Brassóba, amely nem kis csalódást válthatott ki Giczyben és a brassóiakban. A rebellek feltétlenül megpróbálták a döntés újragondolására, legalábbis számukra kedvező módosítására bírni a Portát, mint Naszuh leveléből kiderül,

³⁰⁵ „[20. Februarii.] Eodem werden die F[ürsichtigen] W[eisen] H[err] Michael Forgatsch, H[err] Thomas Blauweber und Lucas Greissing in die hermanstadt geschickt, mit F[ürstlicher] G[naden] Bathoreo Über friden zu tractiren.” Szebenből Cserényi Farkas és Putnoki János érkezett túszként helyükbe. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 60.; Elsőként Lucas Greissing tért vissza Szebenből friss hírekkel február 26-án. A másik két polgár csupán március 7-én tért haza. Érdekes, hogy a Brassóban tartózkodó fejedelmi túsok közül csupán Putnoki János hagyta el a várost március 9-én, Cserényi Farkas ottmaradt. Ezt igazolják a számadáskönyvek azon adatai is, melyek szerint a városban folyamatos hadi készültséget tartottak fenn: gondoskodtak a zsoldosok megfelelő ellátásáról, javították a védműveket, illetve tűzszer számokat, valamint salétromot főztek, lőport készítettek. Különösen érdekes az a „feuerwerck”, amelyet a városi festő tervezett és egy Lázár nevű „városi cigánnyal” együtt állított össze március 15-én. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 69. 81. 86. 90-91.

³⁰⁶ Lásd az V. melléklet táblázatát.

³⁰⁷ Az 1613-as esztendőre vonatkozóan először február 16-án tűnik fel a neve a számadásokban, ugyanis ekkor könyvelték 100 forintnak megfelelő illetményét. Ugyanekkora összeg ütötte a markát a következő hónapban, március 8-án is. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 55. 83.

³⁰⁸ Naszuh pasa levele Giczy Andrásához. Drinápoly, 1613. március 15. ANR FB Colecția Stenner. Documente slavă. Nr. 603.

³⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 89. 94-95. 100.

³¹⁰ Ezt igazolják a számadáskönyvek azon adatai is, melyek szerint a városban folyamatos hadi készültséget tartottak fenn: gondoskodtak a zsoldosok megfelelő ellátásáról, javították a védműveket, illetve tűzszer számokat, valamint salétromot főztek, lőport készítettek. Különösen érdekes az a „feuerwerck”, amelyet a városi festő tervezett és egy Lázár nevű „városi cigánnyal” együtt állított össze március 15-én. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 69. 81. 86. 90-91. 103. 138.

sikertelenül. A nagyvezír ugyanis udvariasan megköszönte a felséges padisah iránt tanúsított hűséget, mégis határozottan felszólította Giczyt, hogy „*az eleobeli lewelunkheoz az kitt irtunk ahoz Tarcz magadott, es Bekel megh Batthori Gaborral*”.³¹¹ Naszuh arra is hivatkozott, hogy Báthory maga is jelentette a béke dolgában járó delegáltjainak Brassóba indítását. Figyelmeztette Giczyt, a béketárgyalásokról pontos tájékoztatást vár tőle, hogy biztos lehessen benne, Báthory nem jár túl az eszükön valamely cselfogásával. Naszuh az indokokra terelve a szót rejtélyesen megjegyezte, hogy „*az Bettlen Gabor lewelebeol Keg[yelm]ed mindentt megh ertthett, es tarttczja Keg[yelme]d magatt az eleobeli dologhoz*”³¹².

Az a bizonyos levél Bethlen Gábortól, amit Naszuh pasa említett, 1613. március 27-én már a havasok túloldalán volt, Julay Mihály, Bethlen szolgája hozta egyenesen Edirnéből. A küldöncnek azonban útját állták a Báthoryhoz húzó Radu Mihnea emberei Havasalföldén, és csak a brassói török megbízott, Abdi aga személyes közbenjárására engedték tovább Brassóba.³¹³ A számadáskönyv bejegyzéséből kiderül, a brassói törökök szüntelenül úton járó összekötőjét, Deli Musztafát indították el ebből a célból március 28-án,³¹⁴ így Julay Pál végül április 2-án futott be.³¹⁵ Andreas Hegyes tanácsúr elmondása alapján azt is tudhatjuk, a brassói tanácsban már március 21-én tárgyaltak a továbbiakban követendő tervről, melynek eredményeként a hónap végére már körvonalazódott az újabb szebeni béketárgyalás. A város végső döntését etéren mégis 1613. április 4-én hozta meg, amikor a brassói tanács gyűlésén Báthory fejedelem levele mellett végre felolvashatták Bethlen Gábor Edirnéből írt üzenetét is.³¹⁶ A levél tartalma ismeretlen, ám minden jel arra mutat, hogy csekély reményeknél többet nem tartalmazhatott a közös ügyre vonatkozóan: Bethlen áprilisban Szkender (Iszkender) pasához csatlakozott, Pécsen, majd Budán időzött, ügye korántsem haladt olyan gyorsan, mint remélte.³¹⁷ A tanács tehát józanul mérlegelve a helyzetet, nem változtatott azon a szándékán,

³¹¹ Naszuh pasa levele Giczy Andrásához. Drinápoly, 1613. március 15. ANR FB Colecția Stenner. Documente slavă. Nr. 603.

³¹² Naszuh pasa levele Giczy Andrásához. Drinápoly, 1613. március 15. ANR FB Colecția Stenner. Documente slavă. Nr. 603.

³¹³ Hegyes: Diarium, 454.

³¹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 107.

³¹⁵ Uo.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 111.

³¹⁶ Hegyes: Diarium, 454.

³¹⁷ Bethlen Thurzó nádorhoz Budáról írt levelében április 23-án felajánlotta szolgálatait a nádornak és mendéket kért tőle, mintha még mindig nem lett volna biztos benne, valóban elnyeri-e a Porta feltétlen bizalmát. Azt is megjegyezte, hogy ő maga Pécsen várja be a nádor válaszát. Bethlen Gábor Thurzó Györgynek. Buda, 1613. április 23. In: Veress: Bethlen, 330.; Ezzel teljesen egybevág Szkender pasa levele Széchy Tamásnak, melyben tudatja, hogy egy ideig Budán lesz, mert oda rendelte a szultán, hogy közreműködjön a két vitatkozó fél, Bethlen Gábor és Báthory Gábor közötti megbékélésben. A szultán ugyanis meghallgatta Bethlent és a vele panaszkodó urakat, és megparancsolta, hogy Báthory többet ne zaklassa őket és béküljenek ki. Szkender pasa Széchy Tamásnak. Pécs, 1613. április 13. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 35-36.

hogy folytatja a Báthoryval megkezdett tárgyalásokat, így Giczy András³¹⁸ és néhány brassói tanácsurat Szebenbe indították³¹⁹. A brassói követség testi épségének szavatolása végett Báthory Gábor „nagyságos urai” érkeztek a városba.³²⁰

A városvezetés természetesen gondoskodott arról, hogy minden Brassóban zajló eseményről időben és kellő részletességgel tájékoztassák a Portát is. Egy Brassóban megőrzött, április elején, Konstantinápolyban kelt és a „Hatalmas és Győzhetetlen Török Császárnak” mint kibocsátónak tulajdonított levélmásolat alapján pontosan tudhatjuk, mi is volt a szultán álláspontja a kialakult helyzetben. A levél hivatkozik arra, hogy már Abdi agával is megüzenték a brassóiaknak, békéljenek meg Báthory Gáborral. Továbbá azt is jelezték, a Portán örömmel vették, hogy beszámoltak a fejedelemmel folyó tárgyalások részleteiről, de továbbra is arra intették a városiakat, *„hogy eű keg[yelme]tekis annak az jo bekessegnek es annak elemenetelenek utyatt hogy keovesse, es hogy keg[yelme]tek abban ellen tarto ne legyen, az minth Abdi Agatol küldet lewelunkben megh paranchyoltuk volth, azerint megh bekeliak keg[yelme]tek.”*³²¹

Az adatok tanúsága szerint ekkor már érzékelhetően fokozódott a feszültség a kétesztendei ostromállapottól megkínzott városban. A lakosság hangulatának megnyugtatózásában, a kitartásra buzdításban úgy tűnik, a lelkészeknek jutott elsődleges szerep, akiket a város meg is jutalmazott tevékenységükért.³²² Nem csoda, ha tetőfokára hágtak az izgalmak a városban: Giczy András Szebenből küldött levele nagy csalódást váltott ki Brassóban. A tanácsurak úgy érezték, a fejedelemnek sikerült leválasztania Giczyt a vele érkezett brassói urakról.³²³ A

³¹⁸ Különös egybeesés, hogy Giczy éppen Kendy István Brassóban hagyott hintáján hajtattott Szebenbe, amit külön ebből a célból hozattak rendbe március 30-án. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 107.

³¹⁹ Brassót a városgazda, Johannes Christiani (Chrestels) és egy másik tanácsúr, Bartholomeus Kattner képviselte. A városgazdát hivatalában május 18-ig Lucas Greissing helyettesítette. A Brassóban tartózkodó Cserényi Farkas mellé ekkor érkezett túszként Tököly és Jancsó Pál. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 114.

³²⁰ Hegyes: Diarium, 454.; A helyzetről az erdélyi ügyekben mindig kiválóan értesült Dóczy Andrásnak a következőket írja bizalmas embere, Pernyeszi Gábor: *„Gychy Andras kett fű brassai polgaral immar ßebenbe vagion ßaz gialog eörzy ßallasokon eokett, hofi senki velek ne ßolhasson, es hofi bantassa ne legien. Mivelhogi N[agys]agos uram Teokeoly uram eo Naga es Putnoky uramek vadnak Zalaghban Brassoban, megh megh eskűven az Brassaiak, hofi ha Gichynek es az kett Polgarnak holtok veßedelmek teortenek, konchrul [...] haniak az Zalogokatt”.* Pernyeszi Gábor Dóczy Andrásnak. Szatmár, 1613. április 26. MOL Archivum Familiae Dóczy. E 173. Nr. 67.

³²¹ Versio literar[um] 1613. den 19. April ankommen. ANR FB Colecția Stenner. Documente slavă. Nr. 602.

³²² A „magyar prédikátort” éppen ebben az időben, április 8-án jutalmazta borral a város, amiért közreműködött az emberek tájékoztatásában. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 120.

³²³ *„Der Geczy aber, welcher der Stadt ein uberaus grossen und erschrecklichen und unerhörten Eid getan, dass er wider den [Bathory] Gabor nebenst der Stadt und fuer die Stadt wollt Leib und Leben lassen, ja, sich auch von unseren Herren nit scheiden, ist stracks, wie er fuer den Bathory kompt, auf die Knie gefallen und fuer sich und fuer seine Diener umb Gnad gebeten, welche ihme der Bathory auch stracks widerfahren lassen.*

brassóiak ugyan árulásként értékelték Giczy Szebenben tanúsított magatartását, ám az események tükrében ésszerű magyarázatot találhatunk a történetekre. A szebeni követség indítása pillanatában a befutó portai és bécsi hírek mérlegelését követően Brassóban nyilvánvalóan úgy ítélték meg, az adott pillanatban egyik nagyhatalom részéről sem várható érdemi intézkedés Báthory Gábor elmozdítását illetően. Giczy – aki minden bizonnyal tisztában volt Brassó diplomáciai levelezésének minden részletével – és a mellé adott brassói urak feladata ebben a helyzetben nem lehetett más, minthogy a lehető legkedvezőbb feltételek mellett egyezzenek meg a fejedelemmel. Másfelől azt sem zárhatjuk ki teljesen, hogy Brassó – soha fel nem adva Báthory megbuktatásának tervét – átértékelt a fejedelmi trónra törők lehetőségeit, és az események tükrében már inkább Bethlen Gábort tartotta esélyesebbnek. Ilyen körülmények között a Báthory Gáborral folytatott tárgyalásoktól azt remélhették, talán lélegzetvételnyi időt biztosítanak arra az eshetőségre, hogy Bethlennek sikerül cselekvésre ösztönözni a törököket. Amennyiben ez így volt, Bethlen Gábor árnyékában a korábbi fejedelemjelölt egyszerre légüres térben találta magát, ahonnan csak egy módon menekülhetett: Giczy a brassói követség álcája mögött eljutott Báthory Gáborhoz, és kegyelemért esedezett. Hegyes bosszúsan kommentálja az esetet: az „áruló” Giczy jó tanítómestere lett Báthorynak³²⁴, és mindent kivallott neki a brassóiak ügyeiről.

A Portáról április 18-án érkezett újabb hírnök Brassóba³²⁵, ám a levél ezúttal sem maradt ránk. Egy Bécsben kelt korabeli összefoglaló alapján azonban legalább annyiról tudomást szerezhetünk, hogy ebben az időben a szultán és a nagyvezír Bethlen Gábor szolgája révén értesítették a brassóiakat, békéljenek meg, és ha Báthory záros határidőn belül nem egyezik meg velük, személyesen tesznek rendet a tartományban.³²⁶ A befutó reménykeltő hírek jelentőségét jelzi, hogy rögvest továbbították azokat Segesvárra.³²⁷ Ha bíztak is a brassóiak Bethlen Gábor sikerében, áprilisban úgy tűnt, a fejedelemmel való megegyezés szolgálja a leginkább a város érdekeit. Ezt támaszthatták alá a Szebenből gyűjtött információk is.³²⁸

Hat also der Herr Geczy seinen Eid redlich als ein ehrvergessen Schelm an den Cronen gebrochen und in das Hinder geschossen.” Hegyes: Diarium, 456.

³²⁴ *“Bei dem Bathory ist dieser Geczy hernacher der Schulmeister gewesen und ihn auf alles gelehret und certificiert”.* Uo.

³²⁵ *„[18. April.] diesen tag kompt Begzade von der port mit brieff sampt 8 personen.”* ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 140.

³²⁶ *“[...] sonst weil der Sultan selbst und der Obrist Vezir bey des Betlehem Gabor diener denen zu dem Cronstatt zuegeschriebl, imfal sich Bathori einer Khürzer Zeitt mit seinen Ständen nit vergleichen würde, selbst eindweder aigner Person in Sibenbürgen zurückhen [wolt].”* Diarium von denen türckischen Verfallenheiten de 1613 ad 1615. ÖStA HHStA Hungarica F. 161. Nr. 5-6.

³²⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 142.

³²⁸ Április 19-én egy szegény asszonyt küldtek Szebenbe, kifejezetten kémkedés céljából, ő 29-én tért haza. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 141. 165.; Április 25-én Havasalföldre küldtek ki embereket Brassóból,

Legkésőbb 1613 májusának első napjaiban már bevezették tényként kezelték a fejedelemmel kötött – átmenetinek tartott – békét Brassóban.³²⁹ Arra gondolhatnánk, a fejedelmváltásba vetett remények megfakulására utal a tény, hogy április végén elhagyták Brassót azok a befolyásos török tisztviselők, akik az elmúlt hónapok folyamán falai közül egyengették a feldúlt erdélyi viszonyok rendezésének útját.³³⁰ A brassóiak azonban úgy tudták, a törökök azért vonulnak Konstatinápolyba, hogy elejét vegyék a Báthory által beküldött Borsoskövetség mesterkedéseinek.³³¹ Ha ez valóban így történt, feltételezhetjük, hogy a megkötött béke a Porta részéről is csupán átmeneti állapotot jelenthetett, legalábbis Brassó, Bethlen Gábor és török pártfogói mindent elkövettek a Báthory részéről várható, ezzel ellenkező törekvések blokkolására. Nyilvánvaló, hogy a Bethlen Gábor által folyamatosan „puhított” törökökben – legalábbis egy igen befolyásos csoportjukban – hajlandóság mutatkozott a beavatkozásra, érdeklődésüket tehát feltétlenül fent kellett tartani.

Ugyancsak a béke jelentőségét árnyékolja be az, hogy a török jelenlét a Konstantinápolyba látványos külsőségek közepette elindulók távozásával mégsem szűnt meg teljesen Brassóban. A számadáskönyvek fogyasztási listáin továbbra is ott találjuk azt a „három törököt”, akik a városi vendégházban tartották szállásukat.³³² Cselfogás volt-e a béke vagy sem, a civakodó felek kiegyezését a május 1-14. között ülésező országgyűlés szentesítette³³³, ahol a fejedelem elleni lázadás részesei – Brassó és néhány néven nevezett nemes és székely személy³³⁴ mellett általánosságban véve minden országlakos, aki a

hogy hírt hozzanak Muszerli (Miszirli) Mehmedtől, aki, miután Szebenben tárgyalt Báthoryval, hazafelé vette az irányt. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 154.; Április 28-án tért haza a két héttel azelőtt Szebenbe küldött Deli Musztafa. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 163.

³²⁹ Gokesch, 11.; Április folyamán folyamatos volt a levélváltás Brassó és Szeben között. Brassói részről a Havasalföldről csak nemrégiben visszatért – március 28-án indították a városból – Deli Musztafa szerepe különösen érdekes a hírek továbbításában. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 205. 132.

³³⁰ Mehmed aga 300 forintot és négy lovat, név nélkül említett szolgája 50 forintot, Mehmed bég 100 forintot és egy lovat, a tolmácsuk 25 forintot kapott a várostól. A városgazda feljegyezte azt is, hogy velük együtt távozott Brassóból Rizván bég Julay Mihály kíséretében, illetve Abdi aga és a Márkházy Pál fiának nevezett Begzade. A közrendű törököknek süteményt süttettek. Nem maradt azonban lakatlan a törökök városi vendégházban fenntartott szállása, ahol továbbra is tartózkodtak összekötők. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 160.; Hegyes: Diarium, 458.

³³¹ Hegyes: Diarium, 457.

³³² Köztük volt a Szebenből visszatérő Deli Musztafa török összekötő is, aki továbbra is hatforintnyi fizetést húzott a várostól havonta szolgálataiért cserébe. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 200.

³³³ A szebeni országgyűlés törvényei. 1613. május 1-14. EOE VI., 278-279.; A békességről bizonyára az a levél tájékoztatta a városvezetést, amelyek május 5-én hoztak meg a Szebenben tartózkodó brassói uraktól. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 171.

³³⁴ Giczy András, Kálnoki János, Nemes Balázs, Nemes János, Nagy Menyhárt, Bernáld Ferenc, Geréb György, Csoma György, Kálnoki Benedek, Horváth Mihály, Mohai István, Ádámosi Nemes János, Balon (Vallon) Jakab, Pribék János, Angyalossy Mihály. Figyelemreméltó, hogy az említettek között szép számmal találjuk Bethlen Gábor későbbi fejedelemségének befolyásos embereit, tisztségviselőit. A szebeni országgyűlés törvényei. 1613. május 1-14. EOE VI., 278-279.; A listát kiegészíthetjük a brassói katonaság között fellelhető

fejedelem ellen praktikált – amnesztiát kaptak, és birtokaikat is visszaadták. A helyzet visszásságára utal az a hír, mely szerint még Károlyi Zsuzsanna is szolicitált a békeországgyűlésen férje érdekében.³³⁵ Brassóba május 18-án érkeztek meg Szebenből a város megbízottai, ekkor távoztak a fejedelmi túsok is. A városgazdát helyettesítő Lucas Greissing bejegyzése szerint velük tartott Giczy András is.³³⁶ A korábbi fejedelemjelölt most már Báthory embereként, Balling János fogarasi kapitány társaságában érkezett. Minden jel arra mutat azonban, hogy a város teljesen tájékozatlan volt Giczy páfördulását illetően. Hegyes még azt is feljegyezte, hogy Giczy május 31-én megismételte a városnak tett hűségesküt.³³⁷ Brassó a rákövetkező napon hosszabb idő elteltete után végre bécsi ügynökétől, Martin Gorgiastól³³⁸ is hírt kapott³³⁹, aki Kassáról megírta a brassóiaknak, csak a Portától remélhetnek segítséget.³⁴⁰ A Habsburg befolyás és a lengyel koalíció szertefoszlását támasztja alá Brassóban az a számadáskönyvi bejegyzés is, mely szerint ekkor, május 31-én bocsátották el az utolsó lengyel hadnagyot is, aki a városban tartózkodott.³⁴¹ A béke pontosítására még sor került a következő napokban, erre utal Brassó élénk kommunikációja a fejedelemmel és az Universitas másik pólusával, Segesvárral.³⁴² Mindent mérlegelve a város végül letette a hűségesküt. Maga Giczy június 4-én hagyta el ismét a várost. Ha már tudtak is a brassóiak árulásáról, ennek semmi nyomát sem leljük a számadáskönyvekben, hiszen közelgő utazására még bőségesen ellátták élelmiszerekkel³⁴³, sőt egy értékes nürnbergi kehellyel is megajándékozták.³⁴⁴ Aznap indult útnak Michael Forgatsch és Andreas Hegyes is Szebenbe, hogy pontot tegyenek a békefolyamat végére.³⁴⁵ Az utazók elsőként Fogarasban álltak meg, itt

magyar tisztekkel, akik eltérő időpontban csatlakoztak a felkelőkhöz. A számadáskönyvek tanúsága szerint közöttük volt Julay Pál, Julay Mihály, Sükösi Miklós, Horváth György, Demjén Ferenc, Wégh Mihály és a már említett Vallon Jakab. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 125. 134. 146.

³³⁵ *“Des Bethlehem Gabor frau Gemahel heltt Umb gnad an, beim Bathori für ihren herrn.”* Diarium von denen türckischen Verfallenheiten de 1613 ad 1615. ÖStA HHStA Hungarica F 161. Nr. 5-6. A híradás eredetileg Dóczy András kolozsvári informátorától, Nagymihályi Ferencről származott. Másolati példányát lásd: Nagymihályi Ferenc Dóczy Andrásnak. Kolozsvár, 1613. május 16. ÖStA HHStA Hungarica F. 161. Nr. 205-207.

³³⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 189.

³³⁷ Hegyes: Diarium, 461.

³³⁸ Martin Gorgias bizonyíthatóan Brassó polgár volt. Tagja volt a szenátusnak, 1603-ban városgazdai tisztséget is betöltött, tehát egyértelműen a polgárjoggal rendelkezők közé, mi több, a városi elithez tartozott. Vö. Weiss: Liber annalium, 145.

³³⁹ *“[19. May.] Dem Jungen gesellen, so vom H[errn] Mertten Gorges kommen ist, auff befehl geben R 2.”* Uo.

³⁴⁰ Hegyes: Diarium, 458.

³⁴¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 202.

³⁴² Május 30-án Boér István érkezett a fejedelemtől Brassóba, 31-én brassói futár indult Segesvárra. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 201.

³⁴³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 206.

³⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 208.

³⁴⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 207.; A követség természetesen gazdak ajándékokkal tisztelt meg a fejedelmet és főembereit, Kákonyi István, Kamuthy Farkas és Balázs, Keresztesi Pál, illetve a Törösvár

találkoztak Giczyvel is, aki – a brassóiak legnagyobb döbbenetére – már nem rejtette véka alá pálfordulását.³⁴⁶

Mi sem valószínűbb annál, hogy Brassóban a Báthory Gáborral kötött békét csupán átmeneti állapotnak tekintették, jóllehet a béke pontjai, illetve Giczy magatartása nagyon is komoly felháborodást keltettek a városban.³⁴⁷ Tudjuk, bár a Porta hivatalosan támogatta 1613 tavaszán a fejedelem és Brassó között kibontakozó békét, a város nem szüntette meg kapcsolatát bizonyos török körökkel. Bizonyára a fejedelem háta mögött zajló diplomáciai tevékenység elemeit képezték a nagy fénnel távozó brassói török delegáció után hátramaradó kis török csapat Brassóban, a Deli Musztafának kiutalt rendszeres pénzek, illetve a Csukás István és Bonyhay András brassói megbízottak által június 6-án a Portára küldött gazdag ajándékok. A megajándékozottak között a brassóiak régi ismerőseit sejthetjük: Abdi agát, Mehmed és Oszmán bégeket.³⁴⁸ A fényes ajándéklista árnyékában mintegy mellékesen jegyzi meg a városgazda, hogy Deli Musztafát 30 forint készpénzzel látták le, mert Bethlen Gáborhoz küldték.³⁴⁹ Az ajándékok előállításában, a törökökkel való kapcsolattartásban, ha volt is szava, ezúttal nem Benkneré volt a kivitelezés feladata. Ő ugyanis a fejedelemmel történt kiegyezést követően hasonló horderejű kérdés rendezésével volt elfoglalva: június első napjaiban a béke értelmében visszakapott, Brassó szempontjából létfontosságú töröcsvári domíniumot vette át a javak kezelésével két éve megbízott Balling János fogarasi kapitánytól.³⁵⁰ Benkner Töröcsvárott személyesen irányította a vár és a vámszedőhely helyreállítását, illetve erősítését.³⁵¹

átadásával megbízott Balling János előtt. Az erőforrásai végén járó Brassóban a gazdag polgárok adták össze a szükséges értéktárgyakat. Különösen kinos tételt képvisel az ajándéklistán az a drága nürnbergi kehely, amelyet Weiss Mihály örökösei szolgáltatottak be, éppen a fejedelem számára. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 208-209.

³⁴⁶ Andreas Hegyes továbbra sem tévesztette szem elől az áruló sorsát. Később nem titkolt kárörömmel jegyezte meg Giczyről, lám, „*Were einem Andren die Gruebe gräbt, der fällt selbes darin.*” Báthory ugyanis soha többé nem bízott meg rosszhírű szolgájában, Giczy Báthory utolsó hónapjaiban mellőzött személy lett. Hegyes: Diarium, 463.

³⁴⁷ Hegyes: Diarium, 460.

³⁴⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 209-210.

³⁴⁹ „[6. Juny.] Mehr dem Delly Mustapha, weil er bey den H[errn] Bethlehem Gabor geschickt wardt geben. R 30.-, ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 210.

³⁵⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 208-211. A birtokok visszavétele nem ment zökkenőmentesen. A hónap folyamán a brassóiak többször is egyeztettek Balling Jánossal, illetve a fejedelemmel, a szóban forgó birtoktestek átadásáról, az átvett javakon – különösen Töröcsváron – pedig komoly javításokat és erősítéseket kezdeményeztek. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 211. 216. 218.

³⁵¹ A városban végzett feladatait eközben a többi tanácsúr osztotta meg egymás között. Kiemelkedő jelentőséggel bírt továbbra is a fegyveresek felügyelete, ahol a távollévő Benkner rendre Andreas Hegyes helyettesítette. Hegyes: Diarium, 461-463.

A fejedelemmel kötött béke ügyét kétségkívül meghányták-vetették az ekkor már a Portán tartózkodó Bethlen Gáborral is. Deli Musztafa igen rövid idő, mindössze néhány nap alatt célba érhetett fentebb említett küldetésében járva, mert már június 9-én megérkezett Bethlen válasza Brassóba. Egy bizonyos „Ferru (Ferruk) Aga” nevű csausz hozta négyfős kíséretével, akiket nagy gonddal szállásoltak el Brassóban. A kis hírvivő csapat a sürgős levélváltás körülményeire jellemzően mindössze egy napot töltött a városban, majd a szokásos ajándékok fogadását követően elhagyták Brassót.³⁵² Bár a felek kommunikációjának tartalma nem ismert, joggal gondolhatjuk, hogy az aga kitartásra buzdíthatta a városiakat, Bethlen Gábor ügyének szerencsés májusi fejleményei alapján: ekkorra született meg a döntés a Portán, hogy esélyt adnak Bethlennek Báthory Gábor ellenében. Bethlen Gábor ezen levelét június 11-én egy városi megbízott, Mihály deák továbbította Szebenbe³⁵³. A futárt június 25-én Andreas Hegyes tanácsúr követte, talán azért, hogy Brassó képviselőjében személyesen is értekezzen az ottani szászok maradékával a várva várt fordulatot követendő cselekvésről.³⁵⁴

A Brassó körül kialakult helyzet 1613 júniusában látszólag nyugvópontra jutott. Míg Bethlen Gábor portai indítása igencsak váratott magára, Brassó a fejedelemmel kötött békesség alapján birtokai visszaszerzésén, erőforrásai feltöltésén munkálkodott. Ez utóbbi célt szolgálta a Havasalföld felé féltő gonddal őrzött jó viszony is.³⁵⁵ Midezeket figyelembe véve nem csoda, ha a brassói városvezetés nagy igyekezettel őrizte a látszatot, mintha Báthory Gábor hűséges alattvalói volnának. Szebenben most már „barátként” túrték meg a brassói tanácsurakat, helyreállt a rendszeres kommunikáció a két város között³⁵⁶, június 16-án Brassó még adót is küldött a fejedelem kicstárába³⁵⁷, s úgy tűnik, Báthory Gábor – mintha mi sem történt volna – a régi idők szellemében számított megtért alattvalói szolgálatára. Kitűnően illusztrálja ezt a helyzetet, hogy portai követségéhez kötődően kiegészítő támogatást várt el éppen Brassótól, holott a város falai között nem szűnt meg a hatalma ellen irányuló fondorkodás. Nem lehet véletlen, hogy a 645 forinttal a Portára küldött fejedelmi megbízottat,

³⁵² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 212-213.

³⁵³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 213.

³⁵⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 216.; Andreas Hegyes és Michael Forgatsch június 29-én tértek haza Szebenből. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 217.

³⁵⁵ Havasalfölddel Brassó 1612-1613 fordulójától folyamatos kapcsolatban állt, egymást érték a futárok és a brassói, illetve havasalföldi főemberek a határon. Brassó közvetlen szükségleteinek kielégítése mellett Havasalföldnek azonban egyéb kompetenciája is volt, amely indokolta az ebben az irányban bonyolított élénk diplomáciai forgalmat: mint Bethlen Gábor 1612. szeptember 8-ról idézett leveléből is kitűnik, ez volt az az útvonal, amelyen keresztül a brassói ellenállás kapcsolatot tarthatott az emigrációval. Vö.: 237. lábjegyzet, továbbá: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 173. 220. 229.

³⁵⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 219. 221. 225.

³⁵⁷ „[16. Juny.] Eodem schicket ich mit dem W[eisen] H[errn] Andrea Heigiesch F[ürstlicher] G[naden] an dem Zintz R 2500.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 214.

Pollack Jánost csak a tapasztalt, konstantinápolyi ügyekben is jártas kengyelfutóval, Bonyhay Andrással bocsátották útnak Brassóból.³⁵⁸ Bonyhay egyébként július 13-án már újabb küldetést teljesített: a városvezetés Szebenbe küldte Báthory Gáborhoz.³⁵⁹ Szebenből ugyanis előző nap levél érkezett, melyben Báthory katonákat és felszerelést kért, nyilvánvalóan azzal a hírrel összefüggésben, ami aznap Brassóba is eljutott: a törökök felkerekedtek Erdély felé.³⁶⁰

Konstantinápolyban a nyár elején már kész volt a Brassóban várva várt döntés Báthory fejedelemsége ellen. Július elején indították útnak az erdélyi rendezéssel megbízott török különítményeket, Magyarogli Ali pasa és Szkender pasa vezetésével, amelyekhez Sahin Giráj tatárjait, majd a havasalföldi és moldvai vajdákat is mellérendelték. Már a változások előszeleként érkezett Brassóba Hüszejin csász 16 emberével július 16-án.³⁶¹ Ő volt az, aki a városba hozta Magyarogli Ali pasa július 12-én, Ruszcsukban kelt levelét, amelyben várható érkezését jelentette be a brassóiaknak. Ebben a pasa megnyugtatta híveit, a szerencse végre melléjük szegődött, hiszen a felséges padisah meghallgatta könyörgésüket és sereget indított a megszabadításukra. Tudatta azt is, hogy új fejedelmet választhatnak majd a nekik tetsző személyek közül. Egyben szigorúan intette a városvezetést, legyenek résen, és tartsanak ki az őket körülvevő ellenséggel szemben is – itt nyilvánvalóan a Báthory körül szerveződő hadseregre utalva –, őriztessék jól a határaikat, nehogy ellenség tévedjen be. Az akció részleteire vonatkozóan annyit közölt, hogy ő és Szkender pasa már átkeltek a Dunán. Magyarogli seregrésze is gyülekezik egy pontosan meg nem nevezett helyen, majd onnan vonulnak be Brassóba. Figyelmeztette a brassóiakat, hogy katonáikat is táborukba várják, azontúl ne feledkezzenek meg a felvonuló sereg tisztaságáról se, hiszen végsősoron az erdélyiek barátaiként érkeznek. A pasa azt is megígérte, gondoskodik róla, hogy sem a székelyek, sem más nép nem fogja háborgatni a szászokat. Az írásból az is kiderült, Magyarogli érkezéséig a levelet kézbesítő Hüszejin aga és Behram aga volt kijelölve, hogy képviselje a törököket a városban. Cserébe a pasa azt kérte, Brassó is küldjön egy megbízottat mellé.³⁶²

³⁵⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 218.

³⁵⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 221.

³⁶⁰ Hegyes: Diarium, 464.

³⁶¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 226.

³⁶² Magyarogli Ali pasa levele a brassói bírónak. Ruszcsuk, 1613. július 12. A brassói levéltár privilégiumgyűjteményében található török iratokat Mihail Guboglu adta ki 1965-ben, így a továbbiakban ezen kiadásból idézek: Mihail Guboglu: Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile

A csasz felbukkanása érthető kíváncsisággal, sőt valószínűleg nyugtalansággal töltötte el Báthory Gábort, akinek követei másfél hónapja próbálták visszafordítani a kedvezőtlen folyamatokat a Portán, s nem lehettek kétségei a küszöbön álló konfrontáció felől. Július 19-én futott be fejedelmi posta Brassóba³⁶³, másnap pedig egy brassói futár, András deák vitt levelet Szebenbe³⁶⁴, 25-én egy másik küldönc, Kis András.³⁶⁵ A Báthory Gáborral folytatott élénk levelezésről tudjuk, elsődleges célja az időhúzás volt: Brassó ugyanis arról igyekezett meggyőzni a törökök kiadását türelmetlenül követelő fejedelmet, a szultán követének biztonságát Brassóban kell szavatolni.³⁶⁶ Mindez egyértelműen utal arra, hogy a város frissen erősített falai között Magyarogli portai védelmező árnyékában már a fejedelmváltás cselekvési tervéről folytak tárgyalások. 27-én jelent meg Sztavorno György, egy moldvai bojár Brassóban³⁶⁷, ami azt sejteti, hogy Moldva szerepét is gondosan megtervezték a jelenlévők a küszöbön álló Báthory-ellenes fellépés során. Másnap, 18-án Mikó György és Gáspár János érkezett néhány nemessel, a székely székek képviselőjében³⁶⁸, jóllehet céljuk éppen az volt, hogy a Háromszék határán gyülekező székely haderő számára megnyerjék a Brassóiakat, eredménytelenül.³⁶⁹ A városgazdai bejegyzésekből kitűnik továbbá, hogy Havasalföld felé is felélénkült a városi levelezés.³⁷⁰ Ilyen körülmények között hajmeresztő diplomáciai manővernek számított, hogy mindezenközben a szászok nem adták fel Bécshez fűződő reményeiket sem. II. Mátyás egy 1613. augusztus 5-én a titkos tanácsosai számára adott utasításából az derül ki, hogy a Szász Universitas ismét követet küldött hozzá, aki éppen Szatmáron tartózkodik és kitartóan panaszkodik Báthory tirannussága ellen. Őfelsége a fennálló helyzetben úgy határozott, hogy a szászokat nem szabad elhanyagolni, ezért nevezzenek ki biztosokat – közöttük Daróczy Ferencet, aki később is szerepet kap a

Transilvaniei cu Poarta Otomană la începutul secolului al XVII-lea. In: Revista Arhivelor.VIII/1. București, 1965. (A továbbiakban: Guboglu.) 241-245.

³⁶³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 228.

³⁶⁴ Uo.

³⁶⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 231.

³⁶⁶ Andreas Hegyes arról is tudott, Brassóban kifejezett védőőrizetet kellett biztosítani az öreg csasznak, mivel a fejedelem mellé állt Giczey emberei minden áron megpróbálták a közelébe férkőzni. Hegyes: Diarium, 465-466.

³⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 232.

³⁶⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 232.

³⁶⁹ Hegyes: Diarium, 465.

³⁷⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 233.; A havasalföldi levelezés továbbra is irányulhatott a vajdára és a felvonuló törökökre egyaránt.

szászokkal folytatandó tárgyalások során – a sérelmeik orvoslására vonatkozó lehetőségek megállapítására.³⁷¹

Bármit is végezhetek a brassói tárgyalások során az érintettek, az óvatos városvezetés továbbra sem vállalkozott nyílt szakításra a fejedelemmel. Július 31-én két városi tanácsúr, Thomas Blauweber és Hans Georg indultak útnak Szebenbe, méghozzá nem is üres kézzel. Ezer forint adót vittek, illetve fegyvereket – sisakot, páncélzatot – további 364 forint értékben.³⁷² Mivel a császár még Brassóban tartózkodott, mindez az ő tudtával történt. Feltételezhetjük tehát, hogy maga a Porta sem kifogásolta a brassóiak eljárását: látszólag kedvében járni Báthory Gábornak, míg meg nem érkezik a török haderő Bethlen Gábor trónrasegítésére. Blauweberék egyébként a fejedelem mellett maradtak, hiszen augusztus 13-án még a szászsebesi táborba küldték utánuk a város utasításait³⁷³, hazatérésükről pedig csupán augusztus 20-án értesülünk.³⁷⁴ A brassói urakat lényegében túszként tartotta maga mellett a fejedelem, hiszen szabadonengedésüket Hüszejin császár kiadásához, és Brassó egyértelmű – számára kedvező – állásfoglalásához kötötte.³⁷⁵

A brassói tanács 1613 nyarán tanúsított magatartását vizsgálva feltűnő a város olykor a következetlenség határát súroló, lavírozó magatartása a két fél, Báthory Gábor és a törökök közötti konfliktus során. Ebben az esetben olyan jelenséggel szembesülünk, amely már Weiss Mihály tevékenysége idején csaknem szakadáshoz vezetett a városvezetésben, és ami lényegében véve az erdélyi szászokat is megosztó németes és törökös párt szembenállásából sarjadt ki. Andreas Hegyes tanácsúr szemtanúként számol be arról a szóváltásról, amely augusztus 4-én, a török hadak felvonulásának biztos tudatában zajlott le a városbíró és Johannes Benkner között, és ami kishíján tettelegességgig fajult. Benkner ugyanis – Weiss Mihály Báthory-ellenes politikájának folytatójaként – minden követ megmozgatott a törökök behívása és az aktuális fejedelemjelölt, Bethlen Gábor trónrasegítése érdekében. Politikája azonban nem váltott ki osztatlan lelkesedést a városban, hiszen maga Draudt bíró állt annak a

³⁷¹ „Und nach dem Wir von unserm Obristen zu Sakhmar berichtet werden, wie daß kurtz verwichner Tagen die gantze Sächsische Nation ainen Gesandten zu Ihme geschickht, und etliche Puncten, wie Ir hinbey zusehen, weilln Ihnen ye ainmahln deß Bathori Tyranny lenger zuertragen Unmöglich, anbringen laßen, damitt nun gemelte Nation von Unß zum öfffern vertröster maßen nicht hülfloß gelaßen, sondern beede unsere Ráth, der Urschenbeckh und Doroczy, alls die Ir Unnß hierzu zu commißarien fürgeschlagen, allspaldt dahin abgefertigt werdenn, sollet Ir disemnach die nottwendige Instruction auff Sy allspaldt verfaßen, und Unnß unverlengt zue außfertigung ybersenden.” II. Mátyás titkos tanácsosainak. Regensburg, 1613. augusztus 5. ÖStA HHStA Hungarica, F 162. Nr. 4-7.

³⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 234.

³⁷³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 239.

³⁷⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 243.

³⁷⁵ Hegyes: Diarium, 467.

csoportnak az élén, amely a Báthoryval való megbékélést pártfogolta. Hegyes keserűen jegyezte meg a történetekről, hogy három év szakadatlan küzdelem után a „törökösök” és „gáborosok” közötti belső egyenetlenség sodorta a legkomolyabb veszélybe a legfőbb ellenség, Báthory Gábor megbuktatásának ügyét. Úgy tűnik, ebben a helyzetben a belviszályba mélyedt városi tanács helyett a Százak Tanácsa mondta ki a végső döntést: Magyaroglit szívélyesen kell fogadni, de a fejedelemmel sem kerülhet nyílt kenyértörésre sor.³⁷⁶ A józan döntés hátterében nem alaptalanul sejthetjük a háborúba belefáradt város túlbiztosításra épülő, az erőviszonyok végleges kialakulásáig várakozó álláspontot képviselő cselekvési tervét.³⁷⁷

A városgazda 1613. augusztus 9-én jegyzett be először olyan adatot, amely már a török sereg felvonulásáról árulkodik: Magyarogli Ali pasa elé brassói futárt szalasztottak levelekkel Havasalföldre.³⁷⁸ Brassóban a pasa júliusi írásának kézhezvétele óta tudatosan készültek a török sereg ellátására.³⁷⁹ A Magyaroglival fenntartott kapcsolatért a város „török-referense”, Johannes Benkner felelt.³⁸⁰ Benkner ugyanis legkésőbb konstantinápolyi követsége során olyan pozíciót vívott ki magának a törökök szemében, hogy a portai megbízottak őt tekintették a brassóiak – mi több, az erdélyi Báthory-ellenzék – legfőbb szószólójának közös ügyükben. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a Brassóba befutó török levelek címzésében következetesen kiemelik nevét a brassói tanácsosok közül. Szokatlan eljárás ez, hiszen legfeljebb a bírót volt szokás külön megemlíteni a címzettek között. Az is sokat elárul a Báthory-ellenes portai körökhöz fűződő viszonyáról, hogy Magyarogli egyértelműen „barátjának” nevezi, és személyes hangot üt meg vele szemben.³⁸¹ Benkneren kívül azonban természetesen a városi tanácsosok nagy része is feladatot kapott a törökök fogadása során. A városvezetés folyamatosan kapcsolatban maradt a Báthoryt támogató székelyföldiek táborával

³⁷⁶ Hegyes: Diarium, 467.

³⁷⁷ A város Benkner-párti táborának köszönhetjük a városbíró politikáját kritizáló korai brassói falfirkát, melyet egyenesen a bíró házának falára festettek: „*Du Richter, warumb bist du so ein gottlos Mann und lässt die Leut so plagen? Willst auch nit wissen, was du glauben kannst.*” Hegyes: Diarium, 467.

³⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 238.

³⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 239.

³⁸⁰ Erre utaló adat a városi számadáskönyvekből elsőként augusztus 19-re vonatkozóan nyerhető, ekkor könyvelték ugyanis a városban azt a szolgát, aki Benkner parancsára Magyaroglihoz utazott Havasalföldre. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 242.

³⁸¹ Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1614. augusztus 24-e előtt. In: Guboglu, 248.; Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1614. augusztus 25. In: Guboglu, 252-253.

is³⁸², mi több, augusztus 16-án brassói darabontokat – noha mindössze két tizedet – is vezényeltek közéjük.³⁸³

A székelyek jelenléte roppant kínos volt a Barcaságban, hiszen az elmúlt két év folyamán rendkívül elmergesedett a helyzet Háromszék és a Barcaság határán. Most sem barátként voltak jelen, hanem Báthory embereiként, akik Mikó György, Gáspár János és más főember követek révén³⁸⁴ hetek óta győzködtek a várost, álljanak melléjük. Brassóban csupán augusztus 20-án, a török sereg szándéka felőli teljes bizonyosságban mertek úgy dönteni, „búcsút mondanak a székelyeknek”.³⁸⁵ Kevésbé meglepő módon a brassóiak komolyan tartottak is attól, hogy összetűzésekre kerül sor, így Magyaroglival folytatott levelezésükből kitűnik, igyekeztek a törököknél bebiztosítani magukat ellenük.³⁸⁶ A székelyek egyébként maguk is küldtek követeket a pasához, aki nemcsak meghallgatta őket, hanem személyes ígéretet is tett arra, hogy sem a székelyek, sem a barcaságiak javaiban nem esik kár, csak legyenek készségesek.³⁸⁷ A Havasalföld felől közelítő török-tatár-havasalföldi³⁸⁸ haderő első egységei augusztus 21-én érkeztek meg Brassó alá, és Óbrassóban helyezték el őket.³⁸⁹ Úgy tűnik, ekkor végképp megszakadt az érintkezés a fejedelemmel, a brassóiak csupán Fogarassal

³⁸² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 241. 243.

³⁸³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 241.; Andreas Hegyes úgy tájékoztat erről, hogy a brassói darabontok kiküldése csupán a székelyek gyanakvásának elaltatását célozta. Mi több, a 16-án menetkész teljes századot a városkapuból fordították vissza, mivel hírért vették a Porta Báthory Gábor ellen érkező, közelgő hadainak. Hegyes: Diarium, 467.

³⁸⁴ Uo.

³⁸⁵ Hegyes: Diarium, 468.

³⁸⁶ Lásd Magyarogli Ali pasa vonatkozó levelét a 381. lábjegyzetben.

³⁸⁷ Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1614. augusztus 24-e előtt. In: Guboglu, 248.; A pasa ígérete természetesen füstbe ment, mihelyst a hadak erdélyi földre értek. Mind a számadáskönyvek, mind pedig a szemtanúk elbeszélése arról árulkodik, hogy a tatárok rendszeresen portyáztak a szász és székely falvakban, ahol foglyokat ejtettek. Azt is tudjuk azonban, hogy a pasa megkísérelte megakadályozni a tatárok garázdálkodását. Szeptember elején e kérdésben erélyesen lépett föl a Mirzának nevezett – a mirza köznevet a brassóiak következetesen tulajdonnévként alkalmazták, ezért a továbbiakban én is így adom vissza a dolgozatban – tatár vezér ellen, és el akarta venni tőle a foglyokat. Amaz természetesen tiltakozott, sőt tettelesen is szembeszállt a pasával, olyannyira, hogy dulakodásra került sor a tábor vezetésében. Állítólag Magyaroglit csak vezérei akadályozták meg abban, hogy ott helyben meg ne ölje a szóbanforgó Mirzát, így a tatár főember csupán néhány napi elzárást kapott. Vö.: Hegyes: Diarium, 468-470.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 254.

³⁸⁸ A tatárok vezetői közül név szerint említik Ali Mirzát, akinek augusztus 26-án külön tételként számoltak el élelmiszereket. Ezenfelül említik Delliman „hadnagyot”, illetve Sahin Girájt, akinek szolgálai érkeztek Brassóba szeptember 25-én. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 247. 266.; Andreas Hegyes továbbá említést tesz Tatár Cselebiről és Balánról, a csupán Mirza névvel jelölt tatár főember testvéréről. Hegyes: Diarium, 468.

³⁸⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 244.; Valószínűleg erről az első seregrésről tesz említést Magyarogli Ali pasa egyik bizonytalan keltezésű, ám feltétlenül augusztusban íródott levele Benknernek, amelyben bejelenti ezer iszlám katona érkezését Brassó falai alá. Egyben azt is tudatta, hogy személyes bevonulása a városba egyelőre várat magára. Magyarogli Ali pasa levele Johannes Benknernek. Havasalföld, 1613 augusztusa. In: Guboglu, 245-246.

– zömében fogarasi bojárokkal³⁹⁰ – maradtak kapcsolatban, hiszen augusztus végén brassói futárokat könyveltek ezzel a céllal.³⁹¹ A Báthoryval a végéhez közeledő levélváltás utolsó hírmondójaként futott be Giresch Jakab brassói futár 21-én, aki – Báthory egyik emberével együtt – az Óbrassóban táborozó tatárok fogságába esett. A fejedelem levelét hordozókat Tatár Cselebiék egyértelműen ellenséggként kezelték, a náluk talált levelet feltörték és felolvasták a táborban. A tatárok vészjósló magatartása egyértelmű üzenetet sugallt a brassói vezetés felé: a többfelé kacsintó politika ideje végképp lejárt, a jövőben egyedül Magyaroglitól fogadhatnak el üzenetet.³⁹² Ez egyben a városban dúló pártharc végét is jelentette, hiszen az események tükrében már egyedül a benkneri iránynak maradt létjogosultsága a város politikájában.

Magyarogli és a brassói városvezetés személyesen csupán augusztus végén lépett kapcsolatba. Christoph Greissing már 21-én csatlakozott a pasa havasalföldi táborához a város parancsára³⁹³, és három napot töltött ott. A pasa rögvést értesítette a brassóiakat Greissing úr megérkezéséről, és arról is tájékoztatta őket, Erdélybe vonulása még várat magára, mivel be kell várjon néhány tatár csapatot is, valamint István moldvai vajda seregét. A levélből továbbá az is kiderült, hogy nem jártak hiába a brassói urak a törökök udvarlására, hiszen Magyarogli többször hangsúlyozta, részletesen beszámolt a szultánnak a brassóiak igazáról.³⁹⁴ Greissing tevékenységénél azonban sokkal jelenősebb Benkneré, aki személyesen és levelezés útján is állandó kapcsolatot tartott fent a pasával, Magyarogli pedig különös figyelemmel övezte őt a tárgyalások során. Benkner kiváltságos helyzetével teljesen összevág a pasa azon kérése is, hogy Brassóba jövetele előtt kifejezetten Benknerrel akar tárgyalni néhány fontos kérdésben. Augusztus végén, talán szeptember elején még Havasalföldön kelt levelében arra utasította a városvezetést, hogy a brassóiak előtt álló feladatok és szolgálatok megbeszélése végett küldjék el hozzá Benknert, és majd vele együtt vonul be a városba. Árulkodó az a követelése, hogy Benkner egyedül, egy órával korábban érkezzen, mint a fogadására indított városi különítmény.³⁹⁵ Tudjuk, hogy Benkner 26-án és 31-én is átvágott a havason, hogy megjelenjen a pasa színe előtt. Elsőként Andreas Hegyes és Hirscher, másodszor csak

³⁹⁰ Hegyes: Diarium, 253.

³⁹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 246.

³⁹² Hegyes: Diarium, 468.

³⁹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 242.

³⁹⁴ Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1613. augusztus 24-e előtt. In: Guboglu, 247-248.

³⁹⁵ Magyarogli Ali pasa levele Binder Jánosnak és a brassói tanácsnak. Havasalföld, 1613. augusztus vége. In: Guboglu, 250-251.

Hirscher tartott vele, ám kétség sem férhet ahhoz, hogy a brassóiak szószólja mindvégig Benkner maradt.³⁹⁶

A brassóiak ekkoriban vették kézhez Naszuh pasa augusztus 16-án Konstantinápolyban kelt levelét, melyben megerősítette a Magyaroglitól már korábban kész tényként közölt hírt, a szultán elüzi trónjáról Báthory Gábort. Naszuh, amellet hogy részletesen beszámolt a várható haderő összetételéről, kitért a brassóiak többszörösen is bizonyított hűségére, s arra kérte a városvezetést, levelének mását küldjék szét más erdélyi városokba is, nehogy felesleges pánik legyen úrrá az országon érkezésük miatt.³⁹⁷ A város magasrangú követei még augusztus 28-án tették tiszteletüket Magyaroglinál³⁹⁸, akivel nyilvánóan a bevonulás részleteiről értekeztek. A fejleményekről Brassó nem mulasztotta el az Universitást is tájékoztatni: augusztus 29-én jegyezték fel néhány futárt, akik Segesvárról érkezett³⁹⁹, 30-án pedig ugyanők vitték Magyarogli levelét és a brassói híreket visszafelé.⁴⁰⁰

Végül a felvonuló sereg több hullámban közelítette meg a várost: a vajda Hosszúfalunál, a pasa Prázsmárnál ütött táborn szeptember 2-án. A felek közötti egyenetlenségről árulkodik Andreas Hegyes azon megjegyzése, mely szerint a felvonulás sehogy sem egyezett a brassóiak tevével.⁴⁰¹ A városnak mindenesetre nem sok cselekvési szabadsága maradt, így az ilyenkor szokásos szertartások sem maradhattak el: a város tisztelgő ajándékait szállító, szintén magas brassói méltóságokból álló küldöttség szeptember 4-én indult útnak a török tábor felé.⁴⁰² A jelek szerint Magyarogliék Brassóba vonulása volt az a tárgyalási pont, ami érthető módon komolyabb ellenállást váltott ki a városvezetésben, és felerősödtek azok a hangok, amelyek Benknerrel szemben elutasították a törökökkel való együttműködést. A brassóiak bizalmatlanságát támasztja alá az a kínos jelenet, mely szeptember 4-én játszódott le a két fél között. Az ajándékok prezentálását követően ugyanis Magyarogli magához rendelte a brassói előljárókat, ám azok – Benkner, Hegyes és Loy – olyannyira vonakodtak ettől, hogy

³⁹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 250.; Hegyes: Diarium, 469-470.

³⁹⁷ Naszuh pasa levele a brassói főbírónak. Konstantinápoly, 1613. augusztus 16. In: Guboglu, 237-239.

³⁹⁸ Hegyes: Diarium, 470.

³⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 249.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ Hegyes: Diarium, 470.

⁴⁰² A megajándékozottak között találjuk Magyarogli Ali pasát és fiát, a basa tiháját, Ichtár csauszt, Radul vajdát és Bernardo nevű „nagy posztelnyikját”, az ajándékok értéke összesen csaknem 500 forintot tett ki, ezenfelül nagyobb mennyiségben szállítottak élelmiszereket – különösen nagy tételt jelentett a pasának prezentált 9 ejtelnyi pálinka – a törökök elé. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 252-253. A moldvai vajdáról csupán 1613. szeptember 13-14-től tesznek utalást, valmint Miklós nevű deákjáról és más magas rangú bojárokról. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 259-260.

csak a felfingerelt pasa kifejezett parancsára, „kényszerűségből” kerekedtek fel a török táborba.⁴⁰³

A török sereg szeptember 7-én vonult be Brassóba. Létszámukra vonatkozóan nincs pontos számadat, viszont beszédes tény, hogy elhelyezésük során a nagyobb tömegek jelenlétére érvényesített szabályt követték Brassóban: a városfalakon kívül, az egyik befolyásos brassói polgár, Cirillus Greissing birtokán helyezték el őket.⁴⁰⁴ Elhelyezésük arra a hosszadalmas vitára tett pontot, ami feltehetőleg már augusztus óta húzódott a város és a törökök között. Brassó – érhető módon – a lehető legmesszebb kívánta tudni magától a hadsereget. Nem volt azonban beleszólása a török haditervekbe, így ez volt a legtöbb, amit elérhetett: legalább a falakon belülre nem engedett jelentősebb idegen csapatot. Mi több, minden jel arra utal, hogy a Brassóban július közepe óta tartózkodó Hüszejin csausz és Behram aga is csatlakozott a városfalakon kívül tábort ütő sereghez, hiszen szeptember 8-án búcsúajándékokat fogadtak a városiaktól.⁴⁰⁵

A Greissing-birtokon természetesen egymást váltották a városi méltóságok: az állandóan ott tartózkodó Benkner mellett Georg Nadescher, Andreas Hegyes, Simon Loy, rótták le kelletlen, ámde kényszerű tiszteletüket a baráttá tett ellenségek előtt⁴⁰⁶, s folyamatos volt a forgalom a tábor és a város között. Johann Draudt bíró azonban nem jelent meg, sem ekkor, sem korábban, arra a nyilvánvaló kifogásra hivatkozva, hogy a városbíró nem hagyhatja el veszély esetén a várost. Mint tudjuk, Draudt nem támogatta a Benkner által a törökökkel és Bethlen Gáborral kovácsolt tervet, ellenérzésének pedig többször hangot is adott. Feltételezhetjük, nemtetszésének kellő táptalajt adott a tény, hogy Benknerrel szemben szót emelt a Báthoryval való megegyezés mellett, ami bizonyára a pasa előtt sem maradt titokban. Nem lehetett alaptalan a brassói bíró bizalmatlansága, hiszen akár árulással is megvádolhatták volna, a kényes helyzetben pedig könnyen a tatárok rabszíjában találhatta volna magát. Ebben az esetben nyilván a bírói tiszre is akadt volna jelentkező, talán éppen Benkner személyében, hiszen könnyen elképzelhetünk egy olyan szituációt, amelyben Bethlen fejedelemsége egyben bíróváltással is járt volna Brassóban, a minden tekintetben Weiss Mihály méltó örökösének vélte Benknert előnyre juttatva. Mindez azonban bizonyíték híján nem egyéb spekulációnál, a források alapján csupán annyi állítható bizonyosan, szeptember 7-én Magyarogli akár a fiát is

⁴⁰³ Hegyes: Diarium, 470.

⁴⁰⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 255.

⁴⁰⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 256.

⁴⁰⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 256.; Az urak 44 napot voltak úton, visszatértüket november 9-én könyvelték Brassóban. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 283.

hajlandó lett volna túszként Brassóba küldeni, hogy meggyőzze a bírót békés szándékáról. Mivel azonban Draudt továbbra sem állt kötélnek, a pasa „beérte” azzal, hogy nagyobb mennyiségű hadianyagot szállítottak a városiak a török táborba, illetve a bírót helyettesítendő, városi katonákat és tanácsurakat rendeltek a továbbvonuló sereg mellé.⁴⁰⁷

Mindezek alapján Draudt bíró és Magyarogli viszonya semmiképp sem nevezhető szívélyesnek, és úgy tűnik, a közöttük tapasztalható feszültséget Brassóból is gerjesztették. Hegyes maga számol be arról, hogy a pasa mellett tomácsként működő Horváth György Draudt ellensége – és minden valószínűség szerint Benkner barátja – volt és mindent megtett a bíró tekintélyének aláásására. Ott találjuk a pasa körül udvarló brassóiak között a Benkner-rokonsághoz tartozó Christian Benkner városi jegyzőt is, akiről Hegyes rosszállóan jegyezte meg, annak ellenére Magyarogli mellett tartózkodott, hogy senki sem küldte oda. A szemtanú elmondása alapján tudhatjuk, a Benkner-párt tevékenységének köszönhetően Magyarogli odáig jutott, hogy Draudtot nyíltan a szultán ellenségének nevezte.⁴⁰⁸ Ennek függvényében a brassói tanácsurak berendelését is az a bizalmatlanság indokolhatta, amelyet Magyarogli a városbíró iránt érzett. A Draudt-párt azonban nem adta meg magát egykönnyen: szeptember 8-án kereken megtagadták a pasa kérését, ami nem kis bátorságról árulkodik a jelenlévő többezres török-tatár sereg árnyékában. Ezzel Magyarogli türelme is véget ért, és olyan hangnemben válaszolt a brassóiaknak, hogy delegáltjaik – Hegyes, Benkner és Loy⁴⁰⁹ – már másnap jelentkeztek a török táborban.⁴¹⁰ A brassóiak képviselői már innen köszöntötték az érkező István moldvai vajdát szeptember 12-én.⁴¹¹ A brassói elitben tapasztalt ellenségeskedés azonban rendkívül veszedelemes volt a kialakult helyzetben. Magyarogli ugyanis szeptember 17-én megnevezte az áruló brassóiakat⁴¹², és kiadatásukat, illetve 70.000 forint váltságdíjat követelt a várostól. Bár az összeget végül sikerült leszállítani 6.000 forintra, mindenki számára világos volt a tanulság: a városi pártharcok török fórum elé vitele csakis kárt okozhat Brassónak.⁴¹³ Ezek után a tábor szeptember végén lassan megindult Erdély

⁴⁰⁷ Hegyes: *Diarium*, 471.

⁴⁰⁸ Uo.

⁴⁰⁹ Érdekes módon a városgazda, Johannes Christiani úgy tájékoztat erről, hogy nem Benkner, hanem egy másik tanácsúr, Georg Nadescher jelent meg Magyaroglinál. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 256.

⁴¹⁰ Hegyes: *Diarium*, 472.

⁴¹¹ Uo.; A városgazda feljegyzéseiben is e naptól kezdődően könyvelik a moldvai előjáróknak küldött kisebb-nagyobb tisztelgő ajándékokat. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 259.

⁴¹² Johann Draudt városbíró, Johannes Christiani városgazda, illetve Michael Forgatsch, Michael és Daniel Fronius, Johannes Hirscher és Thomas Riemer tanácsurak. Hegyes: *Diarium*, 472.

⁴¹³ Uo.

belseje felé. Már elhagyták Vidombákot, mire megérkezett Sahin Giráj serege is, a becslések szerint 15.000 tatárral.⁴¹⁴

Kínos, mi több fájdalmas helyzet volt a török-tatár haderő jelenléte a vidéken, hiszen a „pogányok” nemcsak a brassói és barcasági erőforrásokat élték fel, hanem lélektani szempontból is komoly próbatétel elé állították a lakosságot. A kereszténység ellenségeit nemhogy megtérni, de kedvükre tenni is kényszerültek a helybeliek, ennek pedig csak egyetlen összetevője volt az, hogy özönlöttek az idegen táborba az értéktárgyak és élelmiszerek.⁴¹⁵ A fejedelmváltás szörnyű kísérelésekként azt is végig kellett nézzék a brassóiak, rabláncon vezetett keresztény hittestvéreiket, nem ritkán földijeiket, rokonaikat, ismerőseiket hogyan bocsátják áruba a tatárok rögtönzött rabszolgapiacán.⁴¹⁶

És míg a szászok rendezték soraikat, Brassó pedig mostmár nyíltan elkötelezte magát a felvonuló Magyarogliék mellett, Báthory Gábor is fegyverkezett.⁴¹⁷ A brassói tanácsurak már úton voltak a fejedelem ellen vonuló Magyarogli táborában, mire a délnyugat felől Bethlen Gáborral felvonuló Szkender pasa levele szeptember 25-én befutott Brassóba, az összekötő Deli Musztafának köszönhetően.⁴¹⁸ A levélvivővel együtt érkezett Brassóba egy tatár egység egy Mirza megjelölésű és Dellimán nevű hadnagy vezetésével, akik csak később csatlakoztak a fősereghez.⁴¹⁹ Az érkezőkkel ismét bőkezűen bántak a városban: Deli Musztafa pénzt és egy pár csizmát, a tatárok pénzt kaptak, illetve foglyaik költségét is a városra tehették. Egyúttal ajándékot küldtek Hüszejin csausznak, Magyarogli fiának és Sahin Girájnak – utóbbiak egy-egy szép órát kaptak a városbírótól.⁴²⁰ Szkender pasa október 5-én vonult fel Fehérvárhoz,

⁴¹⁴ Hegyes: Diarium, 473.

⁴¹⁵ A városgazda szeptemberi bejegyzései arra utalnak, hogy a város erőforrásait szinte teljes egészében a jelenlévő sereg igényeinek kiszolgálására fordította. Ajándékokat küldtek a hatalmasságoknak, élelmiszerszállítmányok indultak folyamatosan a táborba, gondoskodtak a fegyverek és lovak rendben tartásáról, és az egyéni igényeknek is igyekeztek eleget tenni: szeptember 17-én például Magyarogli még a csizmáját is megjavíttatta a brassói vargákkal, a fia pedig 20-án javíttatni küldte a várostól kapott kelyhet, mert eltörte a fedelét. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 250-267.

⁴¹⁶ A rabok közül maga a város is sokat kiváltott. Vö. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 257.; A tatárok gátlástalan zsákmányszerzése kiterjedt egész Erdélyre, a Báthory elűzésére küldött sereg mozgásának megfelelően. A táborukban „vendégeskedő” Andreas Hegyes szívbemarkolóan írja le az embervadászatot, mely egyaránt tépázott székelyeket, szászokat, románokat. A tatárok hatalmas rablást vittek végbe lábasjóságban is, melyeket legnagyobbreszt a szintén felvonuló moldvaiaknak és havasalföldieknek adtak el. Hegyes: Diarium, 474.

⁴¹⁷ Brassóban komolyan aggódtak a Báthory-hadsereg mozgása miatt. A városi megfigyelők éberem őrködtek a Barcaság határán, szeptember 3-án be is futott az első nyugtalanító jelentés: Zernyestnél észleltek ellenséges katonákat. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 251.

⁴¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 266.

⁴¹⁹ Uo.

⁴²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 267.

Bethlen Gábor kíséretében, ahol csatlakoztak Magyarogliékhoz. A jelenlévő brassói delegáció másnap tette tiszteletét az újonnan érkezett hatalmasságok előtt.⁴²¹

A befutó híradásokat megvitatták a török táborban és Brassóban is, erre utal a következő napokban elinduló információáradat: október 8-án a brassóiak Segesvárt értesítették a várható fejleményekről, Magyarogli pedig 10-én havasalföldi és moldvai futárokat küldött sürgős üzenettel Konstantinápolyba, nyilvánvalóan annak a tárgyalásnak eredményeként, amit még aznap folytatott Szkenderrel és a vajdakkal.⁴²² Különös véletlen, hogy utóbbiakat az apácai erdőn rablók támadták meg, néhányukat megölték, másokat fogságba vetettek, a náluk lévő leveleket pedig elvették. Brassó minden lehetséges eszközt bevetett, hogy előkerítse a pórul járt csapat értékes küldeményét, jöllehet a moldvaiak közül néhányan kiszabadultak a rablók karmai közül. Végül a közhalmiak kerítették elő a hiányzó leveleket, és visszaküldték őket Brassóba.⁴²³

A törökök legközelebb október 18-án hallattak magukról, hiszen az akkor már Tordánál táborozó Magyarogli ekkor indította útnak újabb portai hírvivőjét Brassó felé.⁴²⁴ Valószínűleg ő volt az egyike annak a két csausznak, akik október 22-én érkeztek a városba, és akikről azt jegyezte fel a városgazda, hogy Szkender és Magyarogli Brassón át küldi a Portára.⁴²⁵ Érkezett velük még 80 szász darabont is, akiket elláttak, majd elindítottak Medgyes és Kőhalom felé. A szász katonák megjelenésére ismét csak Hegyestől kapunk magyarázatot: ahhoz a 150 darabonhoz tartoztak, akiket Kolozsváron találtak az október 13-án a városba érkező brassói urak.⁴²⁶ Nyilvánvalón az Universitas azon katonáiról lehetett szó, akiket törvény biztosította jogával élve rendelt maga mellé Báthory Gábor még a nyáron.⁴²⁷ Egy nappal korábban – október 21-én – egyébként már érkezett egy posta Konstantinápolyból, akit

⁴²¹ Hegyes: Diarium, 475.

⁴²² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 268.

⁴²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 269-270.

⁴²⁴ A küldetés azon ritka esetek közé tartozik, melynek közvetlen írásos bizonyítéka is megmaradt a brassói levéltárban. A pasa ma is hozzáférhető levelében a következőket várta el a városiaktól: „*Ezen levelmutatto hű es feő zolgankot küldöttük az Hatalmas Czyazar fenies Portaiara bizonios dolgokert, hagiuk azert es keryükis zeretettel ke[gye]l[m]e[te]ket hogy keg[yelme]dtek zabad utat nekiek engedien [...] által az Havasson, Teorczyvararais megh parancziolvan megh ne Tartoztassanak.*” Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Torda, 1613. október 18. ANR FB Colecția Schnell. I. Nr. 52.; A levél pecsétani szempontból is szolgál érdekességgel: Magyarogli Ali pasa az oszmán hatalmasságok körében szokatlan módon ugyanis latin betűs pecsétjét – „ALI PASA – MAGIAR OGLI” felirattal – használta a levél hitelesítéséhez. Erre a különlegességre Dr. Papp Sándor hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.

⁴²⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 272.

⁴²⁶ Hegyes: Diarium, 475.

⁴²⁷ A szászok katonaaállításai kötelezettségéről bővebben a hadügyi szolgáltatásokról szóló részben.

Brassóban bőkezűen megvendégelték.⁴²⁸ Ő hozhatta azt a választ, amelyet Magyarogli október 10-én kelt levelére adhattak.

Eközben a táborban is felgyorsultak az események. Benknerék brassói delegációjához október 15-én csatlakoztak a szász székek és városok küldöttei, így három nap múlva a teljes szász náció képviseletében kísérték be a „német urak” Bethlen Gábort fejedelemségére.⁴²⁹ Bethlen megválasztására október 23-án került sor, országgyűlés keretén belül ugyan, de a török jelenlétnek köszönhetően erősen vitatott körülmények között. Ekkor esküdtek fel a kíséretében jelenlévők is az új uralkodó hűségére, közöttük Johannes Benkner és szász társai, fogadván, hogy új urukhoz mindenben hűek és igazak lesznek.⁴³⁰ Kétségtávol emelkedett pillanat lehetett ez Benknerék számára még a törökök nyugtalanító közreműködése ellenére is, hiszen háromesztendőnyi polgárháború, megannyi anyagi és személyes áldozat után maguk is a győztes oldalán álltak, egy olyan fejedelem oldalán, akinek trónrajutásában nem csekély szerepet játszottak.

III.2.3. JOHANNES BENKNER MINT BETHLEN GÁBOR TANÁCSURA

Mint láthattuk, a brassói Johannes Benkner kulcsfigurája volt annak a diplomáciai hadjáratnak, amely Báthory Gábor megbuktatására irányult. Különösen a fejedelemváltás török vezetőihez fűződő közvetlen kapcsolata kelti fel a figyelmet, és az a tény, hogy Bethlen Gáborral szorosan együttműködve ténykedett előbb Giczzy András, majd maga Bethlen Gábor trónra juttatása érdekében. Ezek után mi sem lehetett természetesebb annál, hogy az új fejedelem őt is beválasztotta legszűkebb tanácsába, annak dacára, hogy Benkner ekkoriban nem tartozott a szász hatalmi hierarchia városbírákból és királybírákból álló legfelső rétegébe, akik voltaképpen a szászság szűk „tanácsképes” rétegét alkották. Biztosak lehetünk afelől, hogy a hatalom tűzterében a Bethlen Gábor mellett kitartó, „homo novusnak” számító személyekhez – gondoljunk Péchy Simonra, Angyalossy Mihályra, Mikes Zsigmondra, Kassai Istvánra és még sok más erdélyi uraságra – hasonló fényes karrier várt rá.

⁴²⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 273.

⁴²⁹ Hegyes: Diarium, 475.

⁴³⁰ Hegyes: Diarium, 477.

A korábbi törökbarát magatartással homlokegyenest ellentétben, Benkner Bethlen Gábor szolgálata idején kifejtett további tevékenysége jelentős mértékben kötődik Bécshez, és ahhoz a kérdéshez, vajon II. Mátyás és tanácsadói hogyan vélekedtek az „erdélyi vajdaság”, azonbelül az erdélyi szászok helyzetéről 1613-1614 fordulóján. Éppen ezért, e viszony vizsgálata előtt érdemes röviden áttekinteni azt a kérdést, Bethlen Gábor trónra kerülésének körülményeit hogyan értékelte a tartományra igényt tartó Habsburg udvar. Természetesen az 1613 elején Báthoryval kötött egyezség balsikere, illetve a tény, hogy Erdély ismét kicsúszott a kezükből, nem kis csalódására volt II. Mátyásnak és tanácsosainak. Törekvéseiket, illetve a vezető bécsi politikai körök hangulatát közelebbről szemlélve néhány alapvető következtetés vonható le, amelyek döntően befolyásolták az Erdéllyel és azon belül a szászokkal kialakított álláspontjukat.

Elsőként azt a kérdést kell szemügyre vennünk, amely Közép-Kelet-Európában minden diplomáciai és katonai cselekmény alfája és omegája volt a korszakban: a Habsburg-oszmán viszony aktuális súlypontjait. Ha betekintünk az 1610-es évek bécsi török vonatkozású irataiba, minduntalan „az szent békesség” ügye kerül a szemünk elé. A zsitvatoroki-bécsi békerendszer a Bécs-Konstantinápoly viszony meghatározó keretét adta ezekben az években, ami azonban csak elodázta, nem pedig megoldotta a problémákat a Kárpát-medencében, hiszen újra és újra eszközzé vált a két világbirodalom befolyási övezetekért vívott harcában. Az uralkodó, Ferdinánd főherceg, illetve tanácsosaik, valamint a portai követek és ágensek, Michael Starzer és Andreas Negroni üzenetváltásai alapján rekonstruálható, hogy a zsitvatoroki béke csupán ideiglenes érvénnyel bírt.⁴³¹ Az is nyilvánvaló, hogy Bécs csupán arra használta fel a „fegyverszünetet”, hogy erőt gyűjtsön és diplomáciai taktikázás révén belevigye az Oszmán Birodalmat egy újabb háború kirobbantásába.⁴³² A legfőbb támadási pont az a mondvacsinált ürügy volt, hogy Bécs szerint a törökök titkon megváltoztatták a zsitvatoroki béke szövegét, ez pedig nyilvánvalóan elfogadhatatlan az udvar számára.

⁴³¹ A béke előzményeiről, megkötésének körülményeiről bővebben lásd: R. Várkonyi Ágnes: A Bocskai-szabadságharc nemzetközi háttere. In: „Frigy és békesség legyen...” A bécsi és zsitvatoroki béke. Szerkesztette Papp Klára és Jeney-Tóth Annamária. Debrecen, 2006. 21-28; Papp Sándor: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg ígélet háttéréhez. i.m. 267-298.

⁴³² II. Mátyás és környezet számára a háború folytatására csak egyetlen lehetőség kínálkozott: olyan helyzetet teremteni a határvidéken, amely szükségszerűen maga után vonja a török hadüzenetet. Ilyen módon vélték biztosítani a „védelmi háború” látszatát, ami a nemzetközi közvélemény, a pápai és spanyol támogatás elnyerése, illetve a Habsburg tartományok és a birodalom rendjeinek hadbalépését biztosíthatta volna. A birodalmak ütközőzónájában a hatalmi egyensúly melléktermékeként mesterségesen önálló életre keltett Erdély kézenfekvő tűzfészke volt egy ilyesfajta provokációnak. Vö.: A Titkos Tanács előterjesztése Erdély ügyében, Melchior Khlesl saját kezű megjegyzéseivel. Linz, 1613. november 19. ÖSt HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

Valójában azonban sok egyéb kérdést megelőzve, Erdély helyzete jelentette a legsúlyosabb disszonanciát az érintett felek között. Ezen az alapon húzódott már évek óta a békeszerződés ratifikálása, ami már eleve meglehetősen feszültségek forrása volt Bethlen Gábor színrelépése idején.⁴³³

Másodsorban megjegyzendő, a béke véglegesítésének minduntalan elodázása összefüggött II. Mátyás és környezete azon szándékával, hogy a keresztény világ nevében ismét fölvegye a harcot a pogányokkal. Tudjuk, hogy létezett egy nagyon erős háború-párti klikk az udvarban, akik gyakran hallatták hangjukat a titkos tanácsban és a hadi tanácsban is. A párt legelszántabb képviselője minden bizonnyal Melchior Khlesl bécsi püspök⁴³⁴ volt, de ezt a véleményt osztotta maga az uralkodó is. A csoport minden meggyőzőerejét latba vetette, hogy rávegye a bécsi kormányzat valamennyi tagját, valamint a Habsburg Birodalom tartományait és országait a hadbalépésre. Legfőbb érvként azt hangoztatták, hogy az Oszmán Birodalom közeli tervei között szerepel a „Hauptkrieg”, amit bizonyára a keresztény világ végső megsemmisítésére indítanak. A háborús párt képviselőinek, elsősorban Khleslnek 1613 augusztusától a titkos tanács tagjainak prezentált véleményei kifejezett fokozatváltásra engednek következtetni Bécs Erdély-politikáját illetően, amennyiben sorra veszik a háború közeli kirobbanására utaló jeleket és mielőbbi cselekvést szorgalmaznak: a török hadak európai telelése, a szultán megjelenése Edirnében, a határmenti csapatösszevonások, készletfeltöltések, a békeszöveg meghamisítása, és Bethlen Gábor támogatása Báthory Gábor ellenében mind-mind olyan figyelmeztetések voltak a háborús párt szemében, amelyeket nem lehetett válasz nélkül hagyni.⁴³⁵ Annál fájdalmasabb lehetett számukra, hogy alkalmas eszköz híján Bécs mégis tehetetlenül nézte végig, hogyan viszi be a török Bethlen Gábort az erdélyi fejedelemségre. A háborús párt természetesen óriási baklövésnek tartotta, hogy nem

⁴³³ Erdély története II. 643-644.; A két birodalom közötti vita hangnemére és a kifogások erőltetett voltára kitűnő példa Hans Molart utasítása Negroninak 1613 tavaszán. Ebből kiderül, a diván teljesen elzárkózott a béke korrekcióitól és ragaszkodott az 1606-os, Herberstein követ által behozott változathoz. Molart ezzel kapcsolatban adott néhány ötletet Negroninak, hogyan érveljen „a hamis béke” ellen. Ezek közül a leghajmeresztőbb talán az, hogy Herberstein egy szót sem értett törökül, így könnyű volt az orránál fogva vezetni őt. Ezzel párhuzamosan a kétes hitelű és a bécsi taktikázásra veszélyes Bethlen-csoportról pedig olyan hírek is keringtek, hogy Bécs Negroni révén 4000 aranyat ígért volna a nagyvezírnek, ha ellehetetleníti az emigránsokat a szultán előtt. Hans Molart Andreas Negorninak. Bécs, 1613. április-május (?). ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 59-81.

⁴³⁴ Bővebben lásd: Joseph Hammer-Purgstall: Khlesl's, des Cardinals, Directors, des geheimen Cabinetes Kaiseres Mathias, Leben: in vier Bänden. Wien, 1847-1851.

⁴³⁵ Melchior Khlesl tervezete a titkos tanács számára. Regensburg, 1613. augusztus 12. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. 65-67.; Melchior Khlesl véleménye a titkos tanácsban. Linz, 1613. november 19. (október 20?). ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

avatkoztak közbe, amíg lehetett. A hibáért Báthory Gábor szerencsétlen lépéseit⁴³⁶, és kifejezetten Thurzó György nádor békepárti fellépését, illetve a hozzá húzó magyar rendeket okolták.⁴³⁷

Harmadszor pedig ott volt Bethlen Gábor személye, Khlesl terminológiájában a „Privatperson”, aki már a kezdetekkor komoly fejtörésre adott okot a vezető török tisztségviselők körül folytatott gyanús udvarlása révén.⁴³⁸ Mégis, ellene irányuló határozott fellépésre Bécs csak 1613 tavaszán szánta el magát, miután a török Portán – nem utolsósorban Brassó és Bethlen Gábor összehangolt diplomáciai offenzíváinak köszönhetően – ellehetetlenített Báthory Gábor a jól ismert, vissza-visszatérő koreográfia szerint a Habsburgok mellett kötelezte el magát. Bethlen Gábor és köre tehát kifejezetten veszélyesnek tűnt Bécs szemében, hiszen úgy vélték, török támogatással megvalósuló fejedelemsége egyenes úton maga után vonja Erdély bekebelezését az Oszmán Birodalomba, ezt az eshetőséget pedig a már említett nagy háború első lépéseként valószínűsítették. Ennek megfelelően Bethlen Gábor portai pártfogásának biztos tudatában már határozott Bethlen-ellenes fellépésre kaptak utasítást a konstantinápolyi Habsburg követek.⁴³⁹ Starzer és Negroni mindent meg is tettek annak érdekében, hogy Bethlen portai támogatóinak, különösen Naszuh pasának tekintélyét is aláássák, jóllehet egyhamar be kellett látniuk, ezen a téren egyelőre nem számíthatnak nagy sikerre.⁴⁴⁰

Mindezek tükrében Bécs komolyan készült a háborúra legkésőbb 1613 augusztusától, erre vonatkozóan pedig a titkos tanács háborúpárti tagjai és II. Mátyás konkrét cselekvési tervet dolgoztak ki. Az udvarban keringő vélekedések közül az egyik legfontosabb az volt, hogy Bécs nem tűr meg semleges vajdát, „ügynevezett fejedelmet” Erdélyben, hiszen az

⁴³⁶ Az 1613 május-júniusi konstantinápolyi követjelentések arról számoltak be, hogy Báthory, akinek követei május végén futottak be a Portára, elárulja Bécsnek, valójában a törökökkel cimborál. Vö. Der Bathori postulata an Thürnggischen Portt. An Herrn Hannsen von Molart Uberschrieben. Von Pietro Heinczik/Arancia. Konstantinápoly, sine dato (1613. június?). ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 137-139.; Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1613. június 12. (Érkezett július 26-án.) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. 150-153.

⁴³⁷ II. Mátyás Ferdinánd főhercegnek a török békeszegés tárgyában. Bécs, 1613. szeptember 18. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Konv. 1. Nr. 47-49.; Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1613. június 12. (Érkezett július 26-án.) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 150-153.

⁴³⁸ Bethlen Gábor Thurzó György nádornak. Buda, 1612. október 13. EOE VI., 248.; Bécs azonnal értesült Bethlen Thurzó Györgynek tett ajánlatairól is. Lásd: Bethlen Gábor Thurzó Györgynek. Translation. Buda, 1613. április 25. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 24-26.

⁴³⁹ Hans Molart Negroninak. Bécs, 1613. április-május(?). ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 59-81.; Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1613 augusztusa. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 43-46.

⁴⁴⁰ Melchior Khlesl a Haditanácsnak. Bécs, 1613. április 27. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 18.

egyenértékű a török fennhatóság elismerésével.⁴⁴¹ Jelentős eltérés tapasztalható azonban Erdély bevonását és a háború kirobbantását illetően az augusztusi és őszi álláspontok között. Augusztusban, még Báthory Gábor fejedelemsége idején, de már a török beavatkozás árnyékában, a titkos tanácsban – valószínűleg az ingatag erdélyi fejedelem iránti bizalmatlanság folyományaként – felvetődött az ötlet, hogy Báthoryt akár olyan áron is fel kell használni Bécs érdekében, hogy hajdúkkal fogassák el vagy ölessék meg, az érvényes Habsburg-erdélyi megegyezés értelmében pedig ezután tegyék rá a kezüket Erdélyre.⁴⁴² De az események hamar túlhaladták ezt a tervet. Szeptemberben, miközben Magyarogli és Szkender pasa hadai behatoltak Erdélybe, Khlesl vezetésével a háború pártolói abban reménykedtek, hogy talán Bethlen Gábor sem lesz majd rosszab Báthorynál, hátha vele is sikerül majd megegyezésre jutni. A vélemény képviselői azt a kissé merész ötletet is megkockáztatták, hogy Bethlennel akár még a pozsonyi szerződésnél is kedvezőbb feltételekkel sikerül majd megegyezni.⁴⁴³ Bethlen Gábor és a mellé adott jelentős török-tatár haderő megjelenése Erdélyben egyébként megoldotta Bécs egy nagyon komoly aggodalmát: a háború kirobbantásának problémáját elintézettnek vélték, hiszen Bécs szerint a török asszisztenciával zajló fejedelemválasztás, mint a békeszegés nyilvánvaló bizonyítéka, már önmagában felért egy provokációval.

⁴⁴¹ Az erdélyi semlegesség – „Neutralität” – szinte önálló életre kelt fogalomként vált Bécsben, és teljességgel megosztotta a Habsburgok környezetét az udvarnál, Magyarországon és a birodalmi rendek között egyaránt, ugyanis az udvarban két tábor alakult ki Erdély vonatkozásában: a neutralisták és azok támogatói, valamint az Erdély elfoglalását szorgalmazók. A háborúpártiak – ide tartozott maga az uralkodó is – érvelése szerint teljesen értelmetlen a neutrális Erdély támogatása, eleget látták már, hogy az ilyen hatalom mennyire ingadozó a túlzott cselekvési szabadsága miatt. Ha ugyanis a neutrális állam válaszául elé kerül a római és a török császár bármely konfliktusában, hajlamos inkább a török felé húzni – mint ahogyan ezt Moldva és Havasalföld példája is ékesen bizonyítja. Szerintük Erdélyben is ugyanez jellemezte a neutrális vajdákat, akik teljesen együttműködtek a törökökkel és tatárokkal, annak ellenére, hogy Bécs támogatta volna őket. A konklúzió az, hogy inkább legyenek ellenségek vagy barátok, de ne „semlegesek” a Habsburg érdekszférában. Nyilvánvaló, hogy a háborúpártiak szemében Bethlen Gábor éppen ilyen veszedelmes és gyanús alak volt, jószándéka sűrű bizonygatása mellett is. Számos vádat hoztak fel ellene, cinkosságait a törökökkel, hogy időtlen idők óta összejár velük, benne volt minden cselszövésükben, és lám, most is török hadat zúdított Erdélyre, ezernél is több keresztényt adott el rabszolgának, esküszegő, áruló stb. *„Mit diesem solle ich rathen, daß Ir M[ajestät] die alten Pacta sollen aufrichten und Ine für einen Neutralisten halten?”* – kiált fel magából teljesen kikelve a háborúpártiak szószólója, Melchior Khlesl. Ő maga úgy vélte, Erdélynek is mielőbb állást kell foglalnia: a törökhöz hajlik vagy hozzájuk. Ha pedig a „neutrális” törökösök kerülnek hatalomra, az olyan, mintha a Porta már el is foglalta volna Erdélyt, onnan pedig szabad az út Magyarország felé, ez pedig igencsak valószínű eshetőség. Melchior Khlesl véleménye a titkos tanácsban. Linz, 1613. november 19. (október 20?) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

⁴⁴² *„Ist die höchste Notturfft, das Batori oder lebendig oder Todter, es sey mit was Uncosten es wölle, [Ihre Majestät] bekhommen werde, dann so baldt dises geschiecht, ist der Krüeg aus, und die Provinz in Irer M[ajestät] handen, welches bey heyduggen leichtlich geschehen khan.”* Melchior Khlesl tervezete a titkos tanács számára. Regensburg, 1613. augusztus 12. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 65-67.

⁴⁴³ Melchior Khlesl véleménye Erdély ügyében. Sine loco, 1613. szeptember 22. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 25-31.

Az a tény, hogy a szultán nevében voltaképpen Szkender és Magyarogli ültetett fejedelmet Erdély trónjára mintegy kinyilvánítva kizárólagos illetékességét a tartomány ügyeiben, a háborús párt szerint szerves részét képezte volna a kereszténység ellen indítandó török „Hauptkriegnek”. Nem is láttak más megoldást erre a helyzetre, csak azt, hogy mielőbb mozgósítsák szövetségeseiket és tartalékaikat egy erdélyi hadjáratra. Ha erre nem is kerülhet időben sor, legalább a stratégiai fontosságú erősségeket – Váradot, Husztot, Ecsedet – vegyék be a könnyeb védekezés céljából – javasolták. A háború ennél fogva a nyilvánvaló nehézségek és a birodalmi rendek makacskodása dacára is eldöntött kérdésnek tűnhetett a II. Mátyás közvetlen környezetéhez tartozó udvari klikk számára.

Az 1613 második feléből származó valamennyi titkos tanácsi dokumentum megegyezett abban a kérdésben, hogy az egész keresztény világot informálni kell a törökök aljasságáról és a háború védelmi jellegéről. További célként jelölték meg Spanyolország, a pápa és a német fejedelmek mielőbbi bevonását az akcióba, illetve a Habsburg-lengyel-moldvai-havasalföldi szövetség felélénkítését.⁴⁴⁴ És természetesen az udvarnál nem feledkeztek meg az „Ostpolitik” dolgában megkerülhetetlen magyarországi urakról sem. Kire is számítottak Khlesl környezetében? Míg Thurzó nádort kifejezetten megbízhatatlannak tartották, a hangadó vélemény szerint kevésbé képzett, ám lojális Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitányra és Dóczy András szatmári kapitányra dicső szerep várt a háborús tervek megvalósításában.⁴⁴⁵

Bármily elszántak voltak is azonban a „Hauptkrieg” szószólói, a linzi birodalmi gyűlés hamarosan lehűtötte a kedélyeket. 1614 februárjában Khlesl keserűen számolt be Ferdinánd főhercegnek arról a sajnálatos fejleményről, hogy hiába minden rábeszélés, mert bebizonyosodott, *„immár senki sincs, aki háborút akarna; inkább azon vannak, hogy Őfelségét minden lehetséges úton és módon megakadályozzák e szándékában, mivel az a*

⁴⁴⁴ Melchior Khlesl tervezete a titkos tanács számára. Regensburg, 1613. augusztus 12. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 65-67.; Melchior Khlesl beszéde a titkos tanácsban. Linz, 1613. november 19. (október 20?) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

⁴⁴⁵ Különösen érdekes az a jellemzés, amit Khlesl a vezető magyar tisztségviselőkről adott a haditanácsban 1613 őszén. Eszerint a háborút ellenzők élén álló Thurzó nádortól mielőbb meg kell szabadulni, mert lojalitása kétséges, és nem várhatnak tőle semmit, egy újabb Bocskai-rebellión kívül. Ameddig posztján van, az Erdélyt illető ügyekből ki kell hagyni, és külön megbízott – Cesare Gallo – révén kell tartani a kapcsolatot Forgáchékkal. Utóbbival ugyanis kénytelenek együttműködni, bár a „general in Ober Ungarn” ingadozó, nincs katonai képzettsége, inkább egyházi mint világi műveltségű, és a saját magántermészetű ügyei izgatják a leginkább. Szerintük a legbiztosabb pont Dóczy András, aki igen tekintélyes ember, jóllehet sem előkelő udvari nevelést, sem pedig megfelelő katonai képzettséget nem szerzett. Mellette szól azonban az, hogy Bécs utasításait azonnal végrehajtja és feltétlen híve az udvarnak. Melchior Khlesl beszéde a titkos tanácsban. Linz, 1613. november 19. (október 20?) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

meggyőződésük, ez a háború szükségtelen.”⁴⁴⁶ Nem is csoda, hiszen a kincstár rettenetes hiánnyal küzdött, a kiváltságait féltő rendek, különösen a protestánsok pedig nem voltak hajlandók áldozni egy olyan háborúra, amit az udvar a „spanyol inkvizícióra emlékeztető módszerekkel”⁴⁴⁷ akart rájuk erőltetni, és amelynek csupán egyetlen következménye volt bizonyos: siker esetén az udvar megerősíti pozícióit a rendi ellenállással szemben.⁴⁴⁸ Az sem volt mellékes szempont, hogy Dóczy Andrásón és szűkebb környezetén kívül nem számíthattak a magyarok együttműködésére, akikkel Khlesl szerint lehetetlen szót érteni, „*mivel inkább meghalnának, semhogy Öfelségét fegyverben lássák*”.⁴⁴⁹ Ha mégis erőltetnék a háborút, a szerző nem megalapozatlan félelmei szerint inkább maguk hívnák be Bethlent és a törököket öfelsége ellenében.⁴⁵⁰

Dolgozatunk szempontjából nem mellékes kérdés az sem, vajon a szászok hogyan illeszkedtek a Habsburgok terveibe és hogyan helyezték el őket a már említett szövetségi hálóban. Nyilvánvaló, hogy diplomáciai csatornáik, erősített városaik és bőséges pénzügyi forrásaik olyan pozíciót biztosítottak számukra, amely nem csekély előnyökhöz juttathatta az erdélyi befolyásra törőket, legyenek a németes vagy a törökös párt tagjai. Ezt szükségszerűen az udvar is felismerte, hiszen a titkos tanácsban keringő vélemények arról árulkodnak, Bécs kifejezetten nehezményezte, hogy a szászok Bethlen pártjára álltak. Mindez azért hangzik ellentmondásosan, mert – mint korábban láthattuk – 1613 tavaszán, Báthory Gábor felajánlkozásától meghatva, Bécs feladta tárgyalásait a szászok küldötteivel, és maga is a Báthoryval való megbékélésre szólította fel őket. Mégis, 1613 októberében már egy esetleges erdélyi beavatkozást tervezgetve feltétlenül számítottak rájuk, mi több, Radu Șerbanra⁴⁵¹, majd a Kendy István-Sarmasági Zsigmond vezette erdélyi emigránsokra is.⁴⁵²

⁴⁴⁶ „[...] daß nunmehr kein Mensch keinen Krieg haben will; Sondern dahin gedacht, Er Ir M[ajestät]t auf alle Mittel unnd weeg zuverhindteren, weil sie Inen endlich imprimiert, diß seye ein unnotwendiger Krieg.” Melchior Khlesl votuma a titkos tanácsban, Ferdinánd főhercegnek továbbítva. Linz, 1614. február 26. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 15-24.

⁴⁴⁷ Uo.

⁴⁴⁸ Khlesl idézett véleményében a Habsburgok országaiban uralkodó széthúzásra is kitért, s egy látnokot meghazudtoló pontossággal jósolta meg a harmincéves háború formájában meg is valósuló válságot: „*So ist es diser Zeitt, do man alle Augenblickh erwartten mueß, wann die Catholischen und die Sectischen im Reich einander ins Haar fallen, welches gewißlichen minima data occasione geschehen wirdt*”.Uo.

⁴⁴⁹ „[...] weil sie lieber sterben, alß Ir M[ajestät]t armiert sehen werden.” Khlesl püspök votuma a titkos tanácsban, Ferdinánd főhercegnek továbbítva. Linz, 1614. február 26. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 15-24.

⁴⁵⁰ Uo.

⁴⁵¹ II. Mátyás Ferdinánd főhercegnek a török békeszegés tárgyában. Bécs, 1613. szeptember 18. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Konv. 1. Nr. 47-49.

⁴⁵² „*Interim in 7bürgen mit denen Saxen und Confidentibus, die Mittel an die handt nemben, welche sich unß praesentiren werden, dann sie wol sehen, daß sie durch den verloffenen Proceß zu sclaven des Türkgens*

Hogy mindvégig alábecsülték a szászok jelentőségét, mi sem bizonyítja jobban, mint Melchor Khlesl 1614 májusában lejegyzett véleménye, melyben a Titkos Tanácsot tájékoztatja a török vonatkozású eseményekről. Ebben komoly kritikát fogalmaz meg a Habsburg-ház Báthoryval és a szászokkal szemben folytatott politikájára vonatkozóan: 1611-ben elszalasztották a lehetőséget, amikor a szász náció maga fordult Bécshez számos követ útján, kérve, avatkozzon be Erdélyben. Mivel nem cselekedtek időben, és fölösleges tárgyalásokba bocsátkoztak Báthoryval, aki végül is nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a szászok által felkínált lehetőséget végül is Bethlen ragadta meg. A szerző megvallotta, hogy az e téren tanúsított ügyetlenségük a törökök és Bethlen karjába hajszoalta az egyetlen érdemleges szövetségest Erdélyben.⁴⁵³ Ilyen előzmények után egyáltalán nem meglepő, hogy az udvar a továbbiakban fokozott figyelmet szentelt az erdélyi szász kapcsolatnak.

Míg a bécsi elefántcsont-toronyban a nagyszabású terveket szövögették, Bethlen Gábort a török fegyverek segítségével, a Habsburgok beavatkozása nélkül választották meg Erdély fejedelmévé október 23-án. Két napra rá jelentkezett a Tordánál állomásozó török táborban. Oda már megérkezett Mikulaki klucser, Vaszilij viszter és néhány török és moldvai küldött a Portáról, akik október 24-én Brassón át léptek erdélyi földre, feltehetően a szultán által küldött ajándékokkal és jelvényekkel.⁴⁵⁴ Bethlen átvette Szkendertől a beiktatási jelvényeket, egyben bemutatta tizenkét tanácsosát is, akik az ilyenkor szokásos kaftán ajándékban részesültek. Közöttük volt Johannes Benkner, akiről honfitársai úgy tudták, Bethlen mellett „Consiliarius Principis” volt.⁴⁵⁵ A szertartást követően a fejedelem a jelenlévő magyar és szász urakkal Kolozsvárra vonult, Szkender pedig megkezdte a kivonulást Erdélyből, ugyanazon az útvonalon, ahol érkezett, a Vaskapu felé. Magyarogli seregrésze Brassó felé

werden. So nun unßer hilff vorhanden, machten sie den Gabor selbst nider hauen und eine neue election fürnamben. Auf disen fall, haben wir noch des Radul Vayda in der Walachey Persohn, welche mit 50.000 Tallern in die Walachey fallen, und also den Türggen Macht discipiren kann.” Melchior Khlesl véleménye a titkos tanácsban. Linz, 1613. november 19. (október 20?) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.; Az eredeti szövegben Radul helyett Mihály vajda neve szerepelt, utólag javították ki Radul vajdára. A tévesztés akár „freudi elszólásnak” is tekinthető, hiszen Bécsben nyilvánvalóan Radu Șerbánnak is ugyanazt a szerepet szánták, mint kezdetben Vitéz Mihálynak.

⁴⁵³ „*Da sich nun die Sächsische Nation, also verlassen befunden, hat solche ex desperatione der zueflucht zum Türkhen gesucht, Unnd demselben Umb hülf Und beystandt gebetten, welcher als pald zu disem Werkh berait Unnd willig gewesen, Und den Bethlehem Gabor zum Mittel gebraucht und fürgenumb[en], welcher ohne Mittel hierauf gehrn als balt zuhülf khommen.*” Khlesl előterjesztése a Titkos Tanácsban a török ügyekről. Linz, 1614. május 10. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Konv. 1. Nr. 68-83.

⁴⁵⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 276-277.

⁴⁵⁵ Hegyes: Diarium, 479.

fordult és Rozsnyónál hagyta el az országot.⁴⁵⁶ A török és tatár csapatok kivonulása az országból viszonylag lassan zajlott. Az a rész, amely Brassó felé vette az irányt, Rozsnyónál, illetve Keresztényfalvánál kelt át a havasokon november első felében.⁴⁵⁷ Utolsóként vonult el az a tatár sereg, amely „Effi aga” vezetésével november közepén Brassón át hagyta el Erdélyt.⁴⁵⁸ Úgy tűnik azonban, a „szövetségesek” informálásától, a velük való kapcsolattartástól a brassóiak továbbra sem tekintettek el. November 6-án ugyanis maguk értesítették Magyarogli Ali pasát arról, hogy „a tirannus Báthory” Váradon szerencsétlen véget ért.⁴⁵⁹ Eközben a Benkner által vezetett brassóiak továbbra is Bethlen mellett maradtak, és közreműködtek a közügyek stabilizálásában. Legfontosabb feladatuknak azt tekintették, hogy a szászok között Báthory-pártinak számító Besztercét és a falai között meghúzódó „gáboros”⁴⁶⁰ nemeseket megnyerjék Bethlennek.⁴⁶¹ November 1-én azonban elvált a brassói urak útja egymástól. Míg Andreas Hegyes és Simon Loy hazatérhettek⁴⁶², a fejedelem megbecsült tanácsura rendkívüli megbízást kapott: a feltörekvő Kassai Istvánnal és Sarmasági Zsigmonddal képviseljék Bethlen Gábor ügyét II. Mátyás előtt.⁴⁶³

És mire Hegyes és Loy hazaértek, már a brassói tanács is kézhez vette Bethlen Gábor parancsát, melyben fejedelemsége során először kötelezte szolgálatra kétségkívül leghűségesebbnek tartott városát. Ennek értelmében fogadták Brassóban november 5-én Gerendi Márton Konstantinápoly felé indított követségét.⁴⁶⁴ Gerendiék brassói tartózkodásával egyidőben érkezett meg a hír, Váradon megölték Báthory Gábort. A brassói hírszerzés rejtett csatornáira és gyorsaságára utal a tény, hogy Báthory halálhíre már úton volt Magyaroglihoz, mire a hivatalos üzenet befutott a kőhalmi királybírótól: Báthory saját katonái áldozata lett.⁴⁶⁵ Az óvatos brassóiak nem hamarkodták el a fejedelemváltással járó örömnünnepet. Csak miután hazatértek az országgyűlésre delegált embereik – Andreas Hegyes és Simon Loy –, a török és tatár hadak elvonultak, a fejedelem megerősítését kérő Gerendi-

⁴⁵⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 282.

⁴⁵⁷ Petrus Banfy, 430.

⁴⁵⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 280.

⁴⁵⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 279.

⁴⁶⁰ A „gáboros” („Gabrisch”) jelzőt a szászok kizárólag Báthory Gábor támogatóira használták. Besztercéről tudjuk, Bethlen Gábor uralkodása idején is szilárdan kitartott fejedelempárti politikája mellett. Még 1614 tavaszán, a Habsburg beavatkozás reményében folytatott szász tanácskozásokon is köztudott volt, Beszterce megbízhatatlan szövetséges.

⁴⁶¹ Hegyes: Diarium, 480.

⁴⁶² November 9-én érkeztek meg Brassóba. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 283.

⁴⁶³ Hegyes: Diarium, 481.

⁴⁶⁴ Bővebben lásd az 197. oldalon és az V. melléklet táblázatában.

⁴⁶⁵ Az örömhírt meghozó két kőhalmi 10 forint jutalomban részesült. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 280.

küldöttség elindult, sőt még Báthory Gábor halálhíre is minden kétséget kizáróan beigazolódott, csak ekkor, november 11-én adta ki a városbíró az üdvözlésre szólító parancsot.⁴⁶⁶ Még a városvezetés is rég nem látott békességgel ünnepelt, fátylat borítva a közelmúlt ellenségeskedéseire.⁴⁶⁷ November 18-án a város testületei felesküdték Bethlen Gáborra.⁴⁶⁸ A város csöndes bizakodással tekintett a jövőbe, hiszen nem csekély érdemeket szerzett az új fejedelem trónhoz vezető küzdelme során. Az előző évek változó intenzitású és eredményességű konstantinápolyi és bécsi patronátusa után most valóságos reményt kelthetett Bethlen Gábor személye és békességet kereső magatartása. Az új helyzetben a szászok nem is késlekedtek sokat, december elejére összehívták az Universitas gyűlését Segesvárra, mivel Szeben továbbra is fejedelmi székhely maradt. Brassó november 19-én delegálta megbízottjait, Johannes Greissing, Caspar Rosenauer és Johannes Honterus tanácsurakat az eseményre⁴⁶⁹, ahol Szeben visszaadásáról, a szász privilégiumok helyreállításáról, hovatovább a Szász Universitas sérelmeinek teljeskörű orvoslásáról tárgyaltak.⁴⁷⁰

A városgazda számadásai alapján úgy tűnik, a hosszú idő után bekövetkező békességgel a hétköznapi világ is visszatért Brassóba. Az elmúlt két esztendő bejegyzései a háborús készülődések és a szüntelenül jövő-menő követségek tetemes költségeit tükrözik, amelyek 1613 novemberétől ismét átadják a helyüket a város nyugalmas mindennapjait idéző kiadásoknak a bíró házának javításától a városi megbízottak fizetéséig. Néhány adat azonban visszautal közvetlenül a Bethlen megválasztása előtti időre: a Magyarogli havasalföldi megjelenéséig visszadátumozott költségtérítések arról árulkodnak, hogy a város jócskán kifogyott pénzből, mire új fejedelem választására kerülhetett sor. A helyzet végletességét jól érzékelteti az az adalék, hogy még a törökök városi szállásán októberig szolgálatot teljesítő mosónő jelentéktelen fizetsége is csupán december 6-án került sorra, emellett folyamatosan fizették az őszi török és tatár jelenléthez kötődő kártérítéseket is.⁴⁷¹

A december mindamellett az erdélyi konszolidáció tekintetében több olyan fejleményt hozott, amely a brassóiakat is érintette. December 9-én a városiak nem kis meglepedésére tudomásukra jutott, hogy Bethlen Gábor vasba verve vitette Fogarasba a korábbi szövetségest

⁴⁶⁶ „11. 9bris. Ward ein frewden Schissen gehalten, wegen der heilsamer Zeittung, das der Tyran Bathori Gabor, zu Wardein umb das leben kommen war, und uns der liebe Gott mit einem neuen Landtfürsten begnadet hatt. Die Schuller haben auch einen Proceß gehalten mit singen unnd musiciren, der Trommetter haben gleicher weise musiciret.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 283.

⁴⁶⁷ Hegyes: Diarium, 482.

⁴⁶⁸ Uo.

⁴⁶⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 285.

⁴⁷⁰ A Szász Universitas feltételei Bethlen Gábor számára. EOE VI., 383-389.

⁴⁷¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 287-289.

és fejedelemljelöltet, Brassó „árulóját”, Giczzy András.⁴⁷² December 10-én azonban ennél különösebb bejegyzés kelti fel az éves számadáskönyv olvasójának figyelmét: hazatért Martin Gorgias, s vendéget is hozott magával, Golopy Farkast, a bécsi emigrációban élő Kendy István szolgáját.⁴⁷³ Gorgiasról tudjuk, hogy Brassó udvari összekötője volt a Habsburgok környezetében, Sükösd Miklóssal együtt. Sükösd Báthory által elűzött nemesúr volt, családját Brassó tartotta el bécsi szolgálataiért cserébe. Ő maga már október 30-án hazatért Bécsből, ekkor találkozott a Kolozsvárott tartózkodó Benknerékkal.⁴⁷⁴ Gorgias és Sükösd – illetve az általuk képviselt szászok – ilyen formán kézenfekvő szövetségesei lehettek a szintén az udvarhoz húzó, Bécsben tartózkodó erdélyi katolikus uraknak, e kapcsolatot pedig Bécs is támogatta. Elhamarkodott volna azt gondolni, hogy Brassó már ekkor felmelegítette volna Habsburgokhoz fűződő diplomáciája szálait, hiszen Sükösd, majd Gorgias megjelenése elsősorban arra utal, hogy a szászság beszüntette bécsi tevékenységét. Golopy jelenléte azonban gyanakvást kelt, annak dacára, hogy a városgazda feljegyzései alapján jól rekonstruálható, az 1611-es hadjárat során Kendy által felhalmozott adósság dolgában érkezett.⁴⁷⁵ Gorgiasról tudjuk, hogy többé nem tért vissza Bécsbe, valószínűleg Brassót sem hagyhatta már el. 1614 márciusától rendszeresen visszatér az a bejegyzés a városgazda számadásában, melyből kiderül, a városbíró jelentősebb – 10 forint körüli – összeget utaltatott számára „nagy betegségében”.⁴⁷⁶ Mivel hasonló bánásmódban csupán a legkivételesebb személyek részesültek, mindez kitűnően alátámasztja Gorgias megbecsültségét a városban.

A Porta és Bethlen Gábor kommunikációjának Brassó továbbra is fontos közvetítője maradt, még akkor is, ha a szászság fejedelemehez fűződő viszonyára hamarosan újabb

⁴⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 290.; Giczzy Andrásban nemcsak korábbi riválisát, majd a Báthory Gábor hatalmát ellenző csoport árulóját látta a fejedeleml, ennél több oka is volt arra, hogy lefogassa. Úgy tűnik, 1613 őszén, tehát abban az időben, amikor Báthory bukása már bizonyossággá vált mindenki számára, Giczzy fejárlkozott a magyarországi uraknak és Bécsnek is. Legalábbis erre utal Forgách Zsigmond kassai főkapitány egy megjegyzése, melyet Dóczy Andrásnak írt novemberi levelében, amelyben Giczzyről alkotott rossz véleményének is hangot adott: „Az K[egyelme]d Leveleth megh hozák ennekem, kybeöll Geczy András mih Iryon K[egyelme]dnek megh értettem. Azért eő mindenkoron illjen teőklethlen volth, es ez utannis abban az teőklethlenseghben marad, Effele roß teőklethlen Emberekkel nemis kellene olj dolgoth Inditani. De ha Immár igy teőrténth, maradgyon abban, hihető, hogy eő feölsegenek gondyya lezen mindenekre.” Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1613. november 8. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 117.

⁴⁷³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 290.

⁴⁷⁴ Hegyes: Diarium, 481.

⁴⁷⁵ Kendy adósságának kezelésében mindeddig ismeretlen szerep jutott Kálnoky János székelyföldi nemesnek. A brassói számadáskönyvek alapján megállapítható, hogy az adósság ügyét a város vele tárgyalta meg. Kálnoky december 11-én kereste fel egy brassói úr, és feltehetőleg a városba hívta tárgyalni. A nemes december 14-én érkezett meg Brassóba más, néven nem nevezett székely urakkal együtt, Háromszék vármegye képviselőjében, bár jövetelük konkrét céljára nem derül fény. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 290-291.

⁴⁷⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 354.

árnyékok vetődtek. December 15-én csasz érkezett a Portáról, s még aznap brassói futár vágatott a hírrel Szebenbe⁴⁷⁷, míg maga a csasz csak két nap múltán indult útnak.⁴⁷⁸ A Konstantinápolyból érkező híreket maga Gerendi Márton követte, aki december 30-án tért be Brassóba, bevégzett portai követsége után.⁴⁷⁹ Míg Brassó teljesítette a követfogadás körüli kötelezettségeit, a városi ügyekről vitt tájékoztatást a bíró vezette brassói követségnek az a futár, aki december 19-én indult el Segesvárra. Visszafelé azonban már igencsak nyugtalanító hírek érkeztek: a brassóiak csalódottan üzenték haza 21-én, hogy sehogy sem tudnak dűlőre jutni a fejedelemmel a szász követelések dolgában.⁴⁸⁰ A szászok gyűlésén zajló eseményekről egyébként rendszeresen tájékoztatták Brassót, erre utalnak a december végén szinte naponta befutó újabb segesvári hírvivők.⁴⁸¹ Nyilvánvaló csalódást okozott a fejedelem magatartása, aki a szászok követeléseinek teljesítését korántsem tekintette minden mérlegelés nélkül elfogadhatóknak. Mindezek fényében lassan világossá vált az újjászervezett Universitas számára, hogy segítség nélkül nem lesznek képesek rákényszeríteni az akaratukat Bethlen Gáborra.

Mint már szóba került, a szászok közül megválasztott fejedelmi tanácsurat, Johannes Benknert novemberben delegálták a Habsburg udvarba. Tudjuk a követségről, hogy tagjai Felső-Magyarországon át közelítették meg céljukat, tehát míg a szász atyák Segesváron a fejedelemmel szemben követendő stratégiát tervezgették, Benkner már Kassa felé járt, ahonnan Bécsbe, majd Linzbe utaztak az uralkodó után. Benkner tevékenységéről azt is tudjuk, Ferdinánd főherceggel is tárgyalt Bécsújhelyen. Mielőtt tovább utaztak volna Linzbe, a követek itt is látogatást tettek, s kapcsolatba léptek az udvar néhány vezető emberével. Benkner bécsújhelyi tevékenysége igen érdekesítő részleteket tartalmazott, amiről Illésytől, a Habsburgok egyik török írnokától értesülünk, akit Benkner mellé rendeltek az udvarban tartózkodása idejére. Illésy december 21-én jegyezte fel Benkner Hans Molartnál tett bizalmas látogatásai hátterét. Információi alapján nyilvánvaló, Benkner és az általa képviselt szászok már a kezdetek kezdetétől fogva tápláltak némi bizalmatlanságot Bethlen Gábor és török patrónusai iránt, s biztos ami biztos, több vasat is tartottak a tűzben. Az Illésy által lejegyzett beszélgetésből kiderül, az egyik „vas” Tomşa moldvai vajda volt. Ő már 1613 őszén tudtára adta Benknernek, hajlandó összefogni a Habsburgokkal Bethlen Gábor és a törökök

⁴⁷⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 292.

⁴⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 294.

⁴⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 322. Hegyes december 31-re helyezi a követ érkezését. Hegyes: Diarium, 486.

⁴⁸⁰ Hegyes: Diarium, 484.

⁴⁸¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 320-321.

ellenében. Egy személyes találkozás alkalmával – 1613 októberének végén, Bethlen beiktatásának idején – megbízta Benknert, diszkrétan jelezze mindezt öfelségének tervbe vett bécsi követsége során. A szász tanácsúr azonban nagy körültekintéssel kezelte a megbízatást: úgy döntött, csak akkor közli a vajda felajánlkozását a bécsi kormányzattal, ha az erdélyi fejedelem nem állítja helyre az erdélyi szászok jogait, tehát az Universitas szemében végképp nemkívánatos személlyé válik. Mivel 1613 decemberében még függőben voltak a szászok tárgyalásai Bethlen Gáborral, Benkner Molart előtt végül mégsem tett egyértelmű kijelentést a moldvai vajda nevében.⁴⁸²

A követek Bécsújhelyről tovább utazva a linzi birodalmi gyűlésen adhatták elő a megbékélésre irányuló hivatalos megbízatásukat II. Mátyásnak. Láthattuk, Bécsben már 1613 őszen újraéledt a szándék, hogy kapcsolatot keressenek az erdélyi szászokkal, mint a Habsburgok „természetes szövetségeseivel”. Kapóra jöhetett Bethlen Gábor delegációja, melyben éppen egy brassói szász, nem mellékesen a fejedelem tanácsura és Bethlen külkapcsolatainak avatott ismerője, Johannes Benkner is jelen volt. Míg tehát a követek hivatalosan Bethlen Gábor fejedelemségét voltak hivatottak elismertetni a Habsburg udvarral⁴⁸³, ott már készen álltak arra, hogy az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalások háttérében pártot szervezzenek a Habsburg befolyás erősítésére Erdélyben. Ne feledjük, a háború szószólói rendkívül komoly pozíciókkal rendelkeztek Bécsben és maga az uralkodó is feléjük hajlott. A nagy háborút szükségszerűnek gondolták, és azon a véleményen voltak, „*a nagy háború kérdése eldöntetett: tehát vegyük el és tartsuk meg, amit lehet.*”⁴⁸⁴. A linzi tárgyalások idején mindez kiegészült azzal a követeléssel, hogy Bethlen Gábor ismerje el a magyar király uralmát⁴⁸⁵, valamint biztosítékként engedje át legalább Erdély kapuját, Váradot. Az udvar úgy vélte, ez akkor biztosítható, ha a szászok is feltétlenül támogatják a tervet. Úgy tűnik tehát, hogy ekkor két elképzelés uralkodott II. Mátyás környezetében a követendő

⁴⁸² Illésy Benknerre vonatkozó jelentését lásd a VI.2. mellékletben.

⁴⁸³ Benkner a következőket említi megbízásával kapcsolatban, egy utóbb Naszuh pasa magyvezírnek elküldött levelében: „*Emmelet talam erthette Nagisagod, hagi negi holnapnak ennek eleotte, az mi kegielmes Urunk feyedelmunk teob feo keovetivel egyut bocziatot volt az Nemet Kiralihoz Beczi Varosaban, hagi emlekezetetnők az io zomzedsagnak meg tartasara Melyet mind ez ideig az teob Erdeli feyedelmekelis eo felseget meg tartatanak [...] es hagi az melli Varakat el foglaltatot Erdeli hatarabol minden igassag ellen, azokat eo felsege mingarast viza adatnia, Jelenben aztis hagi hakezunkhoz nem ereszti eo hatalmassaga ereobelis hi bezi.*” Johannes Benkner Naszuh pasának. Brassó, 1614. március 15. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 1. Nr. 7.

⁴⁸⁴ „[...] *der haubtkrieg ist resolvirt: so müssen wir einnehmen und behalten was wir können.*” Khlesl beszéde a titkos tanácsban. Linz, 1613. november 19. (október 20?) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

⁴⁸⁵ Bécs határozottan kijelentette, hogy a fejedelmi címet minden erdélyi vajda maga kell kérvényezze öfelségétől megválasztását követően, amit abban az esetben ítél oda, ha megbizonyosodik hűségük felől. Khlesl püspök votuma a titkos tanácsban, Ferdinánd főhercegnek továbbítva. Linz, 1614. február 26. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 15-24.

taktikára vonatkozóan. A könnyebbik útnak Bethlen Gábor vajdai minőségben való elfogadása és az esetleges török támadás ellen védelmet nyújtó kulcsfontosságú erősségek biztosítása ígérkezett. Ha azonban Bethlen nem vállalkozott volna erre a szerepre, Erdély meghódítása és egy új vajda behelyezése lett volna kívánatos Erdélyben. A szászoknak mindkét esetben szerepet szántak: Bethlen mellett támogassák a Habsburg kormányzat előretörését és a várak megszerzését, illetve a második, radikálisabb megoldás esetében minden rendelkezésre álló eszközzel legyenek segítségére a Habsburg hatalomátvételnek az országban.

A Bethlen által kiküldött követség tagjai közül egyedül Johannes Benknerről állíthatjuk bizonyosan, hogy elvi síkon – hiszen egyelőre még pontosan nem is körvonalazták a megállapodás lényegét – megegyezett II. Mátyás megbízottaival. Kassai István láthatóan mit sem tudott a háta mögött zajló szervezkedésről. Sarmasági Zsigmond tevékenységének megítélése ad a legtöbb fejtorésre okot. Róla Khlesl egy 1613 őszén kelt véleménye alapján biztosan tudjuk, az udvar megkönyékezte, mert – nem tudni milyen indokkal, talán Kendyhez fűződő kapcsolatai révén – az uralkodó hűséges hívének gondolták, sőt számítottak szolgálataira Erdély esetleges átvétele esetén is.⁴⁸⁶ Látszólag természetesen valamennyi követ azon munkálkodott, hogy elfogadtassa Béccsel Bethlen Gábor uralmát és Erdély területi integritását.⁴⁸⁷ Az udvartól a pozsonyi szerződés fiaskója után és a rettegett török háború rémképei közepette azonban mi sem állt távolabb, mint a gyors elhatározás a Bethlen Gáborral megújítandó béke mellett. A részletek kidolgozására és a további kapcsolattartásra tehát Bécs saját diplomatákat jelölt ki, jóllehet a látszatot megőrizve, a Bethlen Gáborral folytatott tárgyalások keretein belül. Az uralkodó és környezete nyilvánvalóan különféle ürügyekkel halogatta az érdemi döntéseket Erdély dolgában, ami azt sugallja, hogy minden lehetséges eszközzel igyekeztek húzni az időt erdélyi pozícióik megerősítése és az elkerülhetetlennek vélt háború megfelelő előkészítése érdekében.

Lassú és hosszadalmas folyamatnak néztek elé tehát Erdélyben, amikor – kénytelen kellen – elfogadták a döntést, hogy az 1613 telén zajló tárgyalásokat halasszák el a következő évre: a császár különmegbízottakat küld Erdélybe, hogy a „helyszínen” vitassák meg a béke lehetőségeit. A fejedelemmel kötendő béke ügyét egy felső-magyarországi nemesre, Daróczy Ferencre és egy régi, már a tizenötéves háború idején kipróbált sziléziai

⁴⁸⁶ Melchior Khlesl véleménye a titkos tanácsban. Linz, 1613. augusztus 12. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 67-69.

⁴⁸⁷ Bethlen Gábor megbízólevele a császárhoz küldött követi számára. 1613. november 11. EOE VI. 380-381.

diplomataira és kamarai tanácsosra, Erich Steblau von Lassotára bízta.⁴⁸⁸ A választás mindkét esetben a Birodalom hű szolgálaira esett: Daróczy Ferencről tudjuk, hogy magyarországi közép-hivatalokat töltött be és Dóczy András szorosabb klientúrájához tartozott⁴⁸⁹, ezenfelül Erdélyben is megfordult már, tehát rendelkezett a megfelelő helyismerettel. Mindazonáltal Bécs nyilvánvalóan a másodhegedűs szerepét szánta neki, a követség vezetője Lassota volt, s Daróczyt a szászokkal folytatott tárgyalásokról sem tájékoztatták. Ezzel szemben Lassota, a hivatalos követutasítás mellett kapott egy titkos instrukciót is, melynek fontos részét képezte a szászok előtt képviselendő álláspont. Ebben II. Mátyás a Bethlen uralmát ellenző csoportok feltérképezése mellett arra adott parancsot, hogy Lassota a török uralom szokásos rémképeinek puffogatása mellett a szászokat konkrét cselekvésre ösztönözze, kötelezzék el magukat öfelsége mellett és működjenek közre Várad Habsburg kézre kerítésében, az uralkodó Erdélyre vonatkozó minimális elképzeléseinek megfelelően.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ A „keményvonalas” Khlesl természetesen még a Dóczy környezetéből kikerülő Daróczival sem volt megégedve, helyére egy megbízhatóbb német küldöttet, Georg Teufelt javasolta. Melchior Khlesl votuma a titkos tanácsban, Ferdinánd főhercegnek továbbítva. Linz, 1614. február 26. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 15-24.

⁴⁸⁹ A Forgách-Dóczy levelezésből kiderül, szoros kapcsolatban álltak nemcsak a szatmári kapitánnyal, hanem a felső-magyarországi kapitánnyal is. Vö. Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1613. június 27. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 58.; Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Herknecht, 1613. május 2. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 60.; Daróczy Ferenc egyébiránt a Szepesi Kamara tanácsosa, Bereg megye főispánja volt. Azt is tudjuk róla, a császári kormányzat őt bízta meg 1610-ben a Báthory Gábornak ítélt kelet-magyarországi bányavidék átadásával. Vö.: Rausch Petra: A szatmári bányavidék bérlői Báthory Gábor uralkodása alatt (1608-1613) – Gerhard Lisbona tevékenysége (?-1618). In: Báthory Gábor és kora. Szerkesztette: Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária és Ulrich Attila. Debrecen, 2009. 226.

⁴⁹⁰ *“1. Denen Sachsen wol außzuführen, daß nunmehr am tage [gekommen], daß die Ungarn die Teutschen wollen außrothen, Und Inen keinen glauben halten. 2. Daß dise die Teutschen Regiren sollen, welche Inen spinnen feundt, ist bey der Yezigen Constellation[en] unmöglich, im fall die Teutschen, nicht ein superioritet haben. 3. Man ist nunmehr an deme, daß sich die [Ungarn-kihúzza] Sachsen denen Türggen Und anderer Inen widrig[en] Nation zugleich vertrauen, Und also des Römischen Kaisers Veunndt sein [müessen-kihúzza]. Oder aber, Ir Kays. M. ein superioritet lassen müessen, damit die Teutschen erhalten, Und die Ungarn nicht außreissen kinnen. 4. Dem Türggen aber, kinnen wed[er] Teutsche, noch Ungarn trawen, weil darselbe keinen Menschen glauben haltet. 5. Dem Gabor ist weder auf sein Jurament, noch einige weiß zutrawen, weil er so offft sein glauben gebrochen. Die [Ungarn-kihúzza] andere ausser d[en] Teutschen wären Unbeständig, So seye disem nach, sowol denen Sachsen, alß der Christenheit, einer andern real und würrkhlichen Assecuration, alß, Pacta, Sigl und Brief, damit der Fürst wider die Undterthonen nicht exorbitiren, die Ungarn wider die Teutschen nicht procediren, Und die Christenheit versichert sein kinne, vonnöten. Welches geschehen wirdt, doman Ir[e]May[estät]die Partes Hungariae, waß sich albereit ergeben, Und dann die Vessung Wardein eingebe. Soll aber dises wegen des Türggens beschwärllich sein: Mechte man Irer May[estät] von 7bürgen auß heimlich glegenheit machen, mit Accordo solches Hauß ein zunehmen, Destomehr kundte man sich endtschuldigen gegen dem Türggen. Von Wardein, mueß man gar nicht aussetzen und erzaigen, daß Irer M. determinierte Resolution wäre, Von disem termino nicht außzusetzen, Und wol inprimiren, dann ohne dise Vessung wären die Sachsen nicht versichert, noch auch die Christenheit. Kundte man dises nicht erhalten: So müesste man mit Wardein, auf ein 6. od[er] zum wenigstens 2. oder 3. Jahr gehen, damit man solches Hauß Zu Irer Kayserl[iche] May[estät] handten, gegen genuegsamer Assecuration, Überliesse, Und sehen kundte, wie sich der Fürst in 7bürgen anlassen, Und beständig bleiben wolitten. Khundte man auch alda nicht fort: Müeste man auf diß gehn, daß halber theil Ungarn, Und halber theil Teutsche, bey einen Teutschen Obristen, welche beede sowol Irer May[estät] alß dem Landt 7bürgen geschworen wären, daselb hette. Mechte aber der Gsandte einen Teutschen Obristen*

Mindazonáltal a két követ közül Daróczy megbízásának időpontjáról rendelkezünk valamelyest pontosabb információkkal, akit a várható követségről 1613 legvégén értesítettek, ekkor rendelte ugyanis magához Forgách Zsigmond, a szokásos katonai és ellátási kérdések megvitatása helyett ezúttal „bizalmas ügyben”.⁴⁹¹ Lassota – utóbb Andreas Hegyes, aki személyesen is találkozott vele, „finom idős német úrként”⁴⁹² jellemezte – régi sziléziai Habsburg-hű családból származott és ekkorra már rendkívül mozgalmas katonai és diplomáciai pályát tudhatott maga mögött, hiszen szolgált az Ibériai-félszigeten, illetve Lengyelországban, a kozákok és a svédek között, továbbá a tizenötéves háborúban is részt vett.⁴⁹³ Minden azt igazolja tehát, hogy Bécs a megbízatás jelentőségéhez mérten egy tapasztalt és felkészült, megbízható régi diplomatát vetett be az erdélyi kérdés megoldására.

A követek kassai találkozájáról és elindulásáról Dóczy András levelezése tájékoztat. Valamennyi fennmaradt levélből kitűnik, hogy a küldetést roppant titokzatosság vette körül. A fennmaradt dokumentumok azt is igazolják egyben, hogy a szervezés részleteit Forgách Zsigmond, a Habsburgok által favorizált kassai főkapitány hangolta össze Kassán, de szerepet kapott Dóczy András is, akit maga Forgách értesített a várható eseményekről.⁴⁹⁴ Minden jel arra mutat, hogy rajtuk kívül mást nem vontak be a követség indításába. Thurzó György nádort szánt szándékkal hagyhatták ki. Ez természetes is, ha figyelembe vesszük Bécs

nicht erhalten: So liesse man es bey dem Ungarischen Verbleiben, doch das solchen Ir[e] May[estät] zusetzen macht/machn hetten. Dises alles, wirdt der Gsandte Vertraulich ad partem, wo es noth, denen Teutschen un Ungarn, nach gelegenheit Und Umständt insinuiren, [reoccupiren-kihúzza], wir auch seinen Mitgesandten (dich nichts wider die Ungarn) informirn, inprimirn und preoccupirn, damit man nicht vergebens sine plenipotencia sonderlich dises Hauß halben 7bürgische Gsandten herauß schicket. Die Gsandten mögen auch wol gegen denen interessierten allerley vermelden, daß Ir[e] M[ajestät] wol avisirt gewesen, wie die 7bürgische Gsandten, mehr auß zukundtschafften, als zutractiren, geschickt worden, Sonderlich was Sarmasaghy in 7bürgen tractiert Weil aber Ir[e] Kay[serliche] Majes[tät] Ier Autoritet an disen privat Persohnen nicht, Sond[ern] vilmehr das Heroische gemüeth erzaigen wollen: haben sie dissimuliert, und dieselben auf solche weeg abgefertiget.” Lassota gehaimbe Instructions Puncta. Linz, 1614. január 24. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. 116. 122.; A dokumentum latin változatát január 20-ra dátumozva lásd: II. Mátyás titkos utasítása Erdélybe küldendő követei számára. Linz, 1614. január 20. EOE VI. 395-399.; Várad terítékre kerülésében közrejátszott az is, hogy a Habsburg udvarban komolyan hitték, Bethlen és sógora, Rhédey Ferenc a törökök kezére adja a kulcsfontosságú erősséget. Ennek megfelelően Várad követelése prevenciós megoldásként jöhetett szóba a török térhódítás ellen. Vö. Mátyás Bethlen Gábor portai törekvéseiről. Linz, 1614. március 25. EOE VI. 433-435.

⁴⁹¹ Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Herknecht, 1613. december 27. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 75-76.

⁴⁹² Hegyes: Diarium, 495.

⁴⁹³ Detlev Kraack: Reisen für Habsburg. Die autobiographischen Aufzeichnungen des schlesischen Adeligen Erich Lassota von Steblau (um 1550-1616). In: Joachim Bahlcke – Volker Dudeck (szerk.): Welt-Macht-Geist: das Haus Habsburg und die Oberlausitz 1526 bis 1635. Ausstellung städtische Museen Zittau. Görlitz, 2002. A tanulmányt Dr. Oborni Teréz bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

⁴⁹⁴ „Erdelben Ugyan Daroczy uramnak kelletik be mennyi, mostanis eő feölsege serio paranchollja, hogy eő kegme menyen be Lassotawal.” Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 21. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 156.

egyértelmű bizalmatlanságát a Bethlen-pártinak – „neutralistának” – tartott főúr irányában. Felmerülhet azonban a gyanú, hogy a bizalmas és igen fontos feladatról nemcsak Forgách Zsigmond, hanem annak testvére, Forgách Ferenc, az esztergomi érsek is értesült. 1614. január 21-én szívélyes üdvözlét küldte „urambátyám” Dóczy Andrásnak, s megemlékezett arról, hogy a szatmári kapitányt most bizonyára lefoglalják az uralkodó által rábízott fontos feladatok.⁴⁹⁵ Nem igazolható azonban, hogy Forgách ebben az esetben a Lassota-követségre célzott volna, hiszen Dóczy számos más fontos feladatban – akkoriban éppen a magyar király hűségére tért volt Báthory-birtok, Ecsed átvételében – volt illetékes, továbbá a levelek alapján az látszik valószínűnek, hogy erről a küldetésről Dóczy maga is csak februárban értesült. A követek a kassai kiindulási pontra külön-külön érkeztek, elsőként Daróczy, majd Lassota is, legkésőbb február 21-én. A követek már Kassán tartózkodtak, amikor Forgách Dóczy Andrást is odarendelte, aki abban az időben Ecseden tartózkodott. A szatmári kapitány késedelmesen ugyan, de megérkezett február utolsó napjaiban.⁴⁹⁶ A Forgách gyámkodása alatt zajló kassai tárgyalások a legnagyobb titokban zajlottak. A felek kizárólag szóban érintkeztek a legfontosabb ügyekben, ezért nem maradt nyoma annak, pontosan mi is került szóba 1614 elején Kassán.

Kétség sem férhet ahhoz, hogy Forgách és Dóczy Bécs felé az összekötő szerepét játszották az ügyben. Egy későbbi levélből megtudhatjuk, utóbbi kifejezetten arra kapott parancsot az udvartól, hogy gondoskodjon Lassota bizalmas jellegű leveleinek továbbításáról.⁴⁹⁷ Megjegyzendő, hogy az idézett január-februári levelezésben egyetlen szó sem esik Johannes Benknerről vagy az erdélyi követségről, ennek alapján feltételezhetnénk, hogy a két delegáció nem érintkezett egymással. Az észszerűség is azt diktálta volna, hogy megőrizték a látszatot, semmi közös ügyük sincs egymással. Mivel Benknerék korábban

⁴⁹⁵ „[...] ne felekeztek el rolam, en bizoni mindenkor elevene[n] hordozom előttem az K[egyel]med io emlekezetet. K[egyel]mednek most sok dolog vagio[n] előtte az ő felsege szolgálattiában, K[egyel]med czelekedgiek mindent az ő felsege nagí satisfactioiara es maganak io hirere nevere.” Forgách Ferenc Dóczy Andrásnak. Herknecht, 1614. január 21. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 229-230.

⁴⁹⁶ Forgách 22-én azt írja, megértette Dóczy 19-én kelt levele alapján, hogy még nem kapta meg az előző levelét, amelyben Kassára hívja, hogy találkozzanak Lassotával: „mivelhogy Lassota uram Ith waygon, s Eő feőlsége Paranchollja hogy Kgtekkal egyűth tanachkozwan, mindenekreöll Informallyuk eőfeőlseget mentüll hamaráb.” Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 22. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173.Nr. 194.; Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 23. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 253.; Forgách Zsigmond levele Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 25. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 174.

⁴⁹⁷ „Hat auch hierbey Irer Kays. Mtt. an die Siebenburgische Gesandten den Daroczj und Lassota bevelch Zuendpfahen, dieselben sovil müglichen in gehaimnis Und mit gewissen gelegenheit disen Kayserlich[en] Gesandten, die nunmehr in Sibenbürgen sich befinden sollen, in deinen schreib[en] einschliessen, und also dirigirn, damit dieselben Inen Unvermerckht, und in d[en] still gewiß zuekhummen, und anghendigt werden, wie Ime zuthuen wissen würdest.” II. Mátyás nevében Ferdinánd főherceg Dóczy Andrásnak. Bécs, 1614. április 17. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr.131-133.

viszont átutaztak Kassán, gyaníthatjuk, hogy ott a tanácsúr kapcsolatba lépett Forgáchcsal, akit egyébként személyesen is ismerhetett még az 1611-es erdélyi hadjáratból.⁴⁹⁸ Lassota később keletkezett végső jelentése titkos megbízatásáról azonban elárulja, Benknerrel már itt, Kassán folytatott előzetes tárgyalásokat. Benknert, mivel már nyilvánvaló volt, hogy jóval Lassotáék előtt érnek Erdélybe, azzal bízták meg, hogy a medgyesi országgyűlésen „egyengesse az utat a jövőbeni tárgyalások előtt”, tehát tájékoztassa a szászokat őfelsége szándékairól és győzze meg őket, támogassák a Habsburgok erdélyi terveit.⁴⁹⁹

Az összeesküvés előkészítésére vonatkozó háttéreseeményeket a fennmaradt adatok alapján tehát a következőképpen foglalhatjuk össze: bár 1612 végén Benkner a szászság nevében felajánlotta szolgálatait Bécsnek⁵⁰⁰, az 1613-as esztendő az udvar mégis a Báthory Gáborral kötendő szövetségnek szentelte, a szászok ellenében. Csupán a Báthory mellett tett erőfeszítéseik kudarca után, II. Mátyás és bizalmasai szászokkal kapcsolatos tervei folyamányaként került ismét előtérbe a szász szövetség, mint belső Bethlen-ellenzék és potenciális erdélyi Habsburg hatalmi bázis gondolata 1613 végén. Kapóra jött a „régis ismerős”, Johannes Benkner linzi követsége, akit a háborús párt könnyedén megnyert ügyének és – fenntartva a Bethlen-követség biztosította látszatot – hazaindították Erdélybe azzal a titkos feladattal, hogy szítsa föl a szászok hajlandóságát az együttműködésre vonatkozóan. Kapcsolattartónak a Bethlen Gáborral hivatalos tárgyalásokat lebonyolító Erich Lassotát jelölték ki, akivel Benkneréknek a tavaszra meghirdetett országgyűlésen titokban kellett kapcsolatba lépniük, miután tájékoztak szász honfitársaik hajlandósága felől.

Benkner és Kassai hazaindításának körülményeit vizsgálva az a részlet sem kerülheti el figyelmünket, hogy Sarmasági Zsigmondot követársairól leválasztva Bécsben tartották. Mindezt azzal indokolták, hogy „biztosítékként” marasztják az erdélyi követet. Khlesl már idézett véleménye alapján azonban valószínű, hogy e cselekedet mögött nem húzódott semmi ilyesféle szándék, inkább a Bethlen ellen megnyert úr befogadásáról lehetett szó. Benknerék visszaútja ismét Kassán át vezetett, ő maga 1614. január 2-án bizonyosan ott tartózkodott, hiszen ekkor adott hírt magáról Demién Ferenc küldött révén. Demién Sükösd Miklóssal hozott hírt Benknertől Brassóba, Andreas Hegyes megjegyzése szerint „roppant veszedelmek

⁴⁹⁸ 1611-ben Forgách Zsigmond erdélyi expedíciós serege Brassónál hagyta el az országot. Tejességgel valószínűtlen, hogy a város vezető rétegébe tartozó Benkner ne ismerkedett volna meg vele.

⁴⁹⁹ Erich Lassota relatiója. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 96-112.; EOE VII., 139-147.

⁵⁰⁰ Lásd a 269. számú jegyzetet.

közepette”.⁵⁰¹ Demién egyébként már nem először közvetített Kassa és Brassó között: december 18-án jegyezték fel Brassóban első érkezését, s azt is tudjuk, Radu Șerbanról szerzett értesüléseket is továbbított, majd visszatért Kassára.⁵⁰² Különös egybeesés, hogy második felbukkanását követően kerekedett fel Lengyelországba a Johannes Benkner brassói környezetéhez tartozó Georg Cziegler és Christian Benkner.⁵⁰³ Nem tudjuk, mi is volt utazásuk pontos célja, ám figyelembe véve azt, hogy Lengyelország, Radu Șerban és a kassai Habsburg-párti urak valamennyien kulcsfigurái voltak a Bécsből távvezérelt Erdély elleni taktikázásnak, azt sejthetjük, hogy már ekkor készülődött valami Brassóban a fejedelem háta mögött.

A két követ – Benkner és Kassai – hazatéréséről azt is tudjuk, megálltak Ecseden is, ahol Pernyeszy Gábor vendégszeretetét élvezhették. Mint Benkner utóbb Lassotának is megvallotta, itt komoly bonyodalomba keveredett. Kissé elragadták ugyanis indulatai, s minden diszkréciót mellőzve, Pernyeszy füle hallatára kijelentette, ha nem lesznek megelégedve Bethlen Gábor uralkodásával, már indul is Konstantinápolyba, hogy elteresse láb alól a kellemetlenkedő uralkodót, mint ahogyan annak idején Báthory Gáborral is cselekedte. A magabiztos tanácsos nem számolt azonban azzal, hogy vendéglátójának első dolga lesz megjelenteni Bethlen Gábornak az árulást súroló beszédet. A fejedelem helyzetére illetve türelmes politikájára utal az a tény, hogy utóbb számonkérte ugyan Benknert a felelőtlen kijelentés miatt, ám elfogadta mentegetőzését és bocsánatkérését, és nem büntette meg érte. Ezzel kapcsolatban Lassota megjegyezte, hogy „az előző fejedelem alatt Benkner a fejével lakolt volna” hasonló vétségért.⁵⁰⁴

Benkner indulatos ecsedi nyilatkozata mögött azonban minden bizonnyal valós indokok, frissiben kapott értesülések álltak. Az erdélyi eseményekre irányítva a figyelmünket megtudhatjuk, hogy a szászok szénája meglehetősen rosszul állt a fejedelemnél. A decemberben nagy reményekkel összehívott Szász Universitas januárban is folytatta

⁵⁰¹ Hegyes: Diarium, 487.

⁵⁰² Hegyes: Diarium, 484.

⁵⁰³ Hegyes: Diarium, 487.

⁵⁰⁴ „Den, sie beyde gesandten, In hineinreisen sich zu Echied bey den Obristen Perneszi Gabor angemeldt, Und wie sie unter andern des Wayda gedacht, und eine red die andere geben, Sey Er Benckner heraus gefahren und gesagt: Wird Er nicht gueth thuen wollen, Steht mir der Weeg nach Constantinopl allzeit bevor. hatt der vorige, der wohl so fest gesetzen, als dieser von dem Stuel herunter gemüest, Mächt es Ihm wohl auch wiederfahren. Welche red Er Obrister dem Wayda soll zu wisseem gethan haben Und Er Bengner solches zue seiner Ankunfft furgehalten und starck verwiesen. Er aber sich mit dem Trunck und Unwissenheit mit noth entschuldigt. Bey den nechst abgeleibten Bathori Gabor wer Er mitt dem kopff nicht davon kommen.” Erich Lassota relatiója. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 96-112.; EOE VII., 139-147.

tanácskozását. Brassóba 6-án tértek haza a gyűlésre delegált urak⁵⁰⁵, majd 18-án indult vissza a két új megbízott, Andreas Hegyes és Michael Fronius.⁵⁰⁶ Brassót január első napjaiban nem csupán az Universitással folytatott tárgyalássorozat kötötte le, hanem ugyancsak élénk diplomáciai forgalmat bonyolított országos kérdésekben is. Január 3-án érkezett a városba Balling János fogarasi főkapitány Kovacsóczy Farkas kancellárral és Károlyi Boldizsárral, a fejedelem parancsára. Január 6-án újabb magas rangú vendég érkezett a városba: Bethlen Ferenc. Megjelenésük kétségkívül ahhoz az eseményhez kapcsolódott, hogy 9-én megérkezett a várvavárt kapucsi basa a Portáról Bethlen Gábor fejedelmi megerősítésével.⁵⁰⁷ Az említett urak január 11-én, a basa társaságában hagyták el a várost, és indultak útnak a továbbra is fejedelmi központként működő Szeben felé.⁵⁰⁸ A magyar urak magatartása valószínűleg nem keltett jó benyomást a városban.

Az sem vitás, hogy Hegyesék Segesváron egy igen határozott, és jogsérelmeit tekintve mindenre elszánt tanácskozásba kapcsolódtak be, amely ultimátumot intézett Bethlen Gáborhoz: amíg vissza nem adja Szebent, a szászok sem adófizetési, sem egyéb kötelezettségüknek nem fognak eleget tenni.⁵⁰⁹ A kellemetlen küldetéssel a brassói delegációt bízták meg, melynek tagjai 26-án jelentkeztek is Szebenben a fejedelem előtt kihallgatásra. A szászok szószólója, Andreas Hegyes ismerősként üdvözölte a fejedelmet, hiszen alig néhány hónappal ezelőtt már találkoztak, Bethlen fejedelmi beiktatása idején. Hegyes nyomban meg is kezdte a tárgyalást Szeben átadásáról, amelyet sikerre is vitt, majd február 8-án visszatértek Segesvárra, 14-én pedig Brassóba.⁵¹⁰ Mindkét helyen azonban a Szeben visszaadása felett érzett örömet beárnyékolta az ugyancsak a brassóiak által közvetített hír: a fejedelem Segesvárra tervezi a soron következő országgyűlést. Ez a döntés az adott szituációban rengeteget ártott a szászság és Bethlen Gábor ügyének. Nem nehéz elképzelni ugyanis, hogy a Szeben körül hónapok óta tartó huza-vona, illetve a fejedelem azon szándéka, hogy Segesvárra hívja országa előljáróit, ismét elhintette az ellenségeskedés magvát az önállóságuk felett szorongva őrködő szászok körében. Mi több, a fejedelem és a szászok közötti

⁵⁰⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 327.

⁵⁰⁶ A számadáskönyvek alapján elutazásuk január 16-ra tehető. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 335.

⁵⁰⁷ „[7. Januar.] Eodem ward der H[err] Geörgy Nadescher khegen Rosenaw geschickt khegen den Kapuchy Bassa, so F[ürstlicher] G[naden] den Stantert bracht.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 329.; „9. Januar. Kompt der Kapuchy Bassa bringt F[ürstlicher] G[naden] den Stantert mit villem gesindt.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 330.; A török követ január 28-án érkezett vissza Brassóba Szebenből. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 338.

⁵⁰⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20,333-334.

⁵⁰⁹ Hegyes: Diarium, 488.;

⁵¹⁰ A szász metropolisz, Szeben visszaadása körül kialakult feszült helyzetről bővebben lásd a fejedelem befogadásáról szóló IV.1.2. fejezetet.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 346.

ellenségeskedés híre a Portára is hamar eljutott. 1614 februárjára datálták azt a szászoknak szóló szultáni levelet, amelynek másolata a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban maradt fent, és amelyben a „két világ ura” figyelmezteti szász alattvalóit, legyenek hűségesek a Portához és engedelmesek fejedelmük iránt.⁵¹¹

Benknerről, illetve a vele kapcsolatba hozható személyekről legközelebb február hónap folyamán érkezett hír Brassóba, hiszen 18-án jegyezte fel a városgazda ismét, hogy Sükösdí a városban tartózkodik. A napi ellátás mellett még 25 forintnyi készpénzben részesült, melynek indoklására vonatkozóan Johannes Christiani városgazda csupán annyit árult el, „hogy a városi urak parancsára” történt.⁵¹² Nem tudjuk miért jött, de nagyon is valószínű, hogy ekkor is a Benkner-körrel kötötte össze a várost. Március 1-jén a medgyesi országgyűlésről érkező Johannes Armbruster – a Százak Tanácsának feje – végre bizonyíthatóan is hírt hozott Benknertől⁵¹³, mi több, 11-én a tanácsúr személyesen is megjelent Brassóban. A hazatérő követ Kolozsváron tett jelentést a fejedelemnek, majd a mellé adott Kassai Márton deák kíséretében hazatért. A városgazda feljegyzéseiben március 12-20. között találunk Benkner jelenlétére utaló jeleket, ekkor ugyanis a város pénztárából fizették ki a tanácsúr szolgálát és kocsisát.⁵¹⁴ Küldetéséről két nappal érkezését követően, március 13-án tett jelentést – viszont a szokással ellentétben nem a városházán, hanem a bíró házában összehívott urak előtt!⁵¹⁵ Ekkor már Brassóban tartózkodtak a medgyesi országgyűlésről hazatérő urak is, tehát a legfrissebb információk kerülhettek megvitatásra ezen a bizalmas megbeszélésen. A későbbi események tudatában valószínű, hogy a Habsburg támogatás kérdése is itt kerülhetett terítékre. Benkner azonban nem sokáig tartózkodott a városban, 20-án ugyanis Bethlen Gábor ismét maga mellé rendelte.⁵¹⁶ Benkner és a melléje adott Andreas Hegyes Nagyselykig utazott, ott érték utol a medgyesi országgyűlésről már eltávozott fejedelemet.⁵¹⁷ A brassóiak – Benkner legalábbis bizonyosan – a fejedelem mellett maradt, hiszen 28-án olyan kengyelfutót fizettek

⁵¹¹ Diarium von denen türckischen Verfallenheiten de 1613 ad 1615. ÖStA HHStA Hungarica F 161. Nr. 5-6. Eredetijére Dr. Papp Sándor hívta fel a figyelmemet: I. Ahmed szultán a szászoknak. Edirne, 1614. február 11-20. ANR Bucureşti. Doc. turc. XX/2000.

⁵¹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 347.; Benkner Brassóból keltezte március 15-én azt a levelét is, amely Naszuh pasának bizonygatja iránta tanúsított hűségét és beszámol linzi küldetéséről. Johannes Benkner Naszuh pasának. Brassó, 1614. március 15. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 7. Talán erről a levélről tájékoztat Starzer 1614. március 21-én kelt jelentésében, melyben közli, hogy Bethlen Gábor három levele mellett sikerült megszerezni a brassóiak frissen befutott levelét is. Michael Starzer követjelentése. Konstantinápoly, 1614. március 21. ÖStA HHStA Tucica I. 96. Konv. 3. Nr. 103-114.

⁵¹³ Hegyes: Diarium, 492.

⁵¹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 352.

⁵¹⁵ Hegyes: Diarium, 492.

⁵¹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 353.

⁵¹⁷ Hegyes: Diarium, 493.

a városban, aki Fogarason szolgált a tanácsúr mellett.⁵¹⁸ Már ide, Fogarasra indították el azokat a brassói méltóságokat is, akik a fejedelem várható érkezésének előkészületei közepette tették tiszteletüket a fogarasi várban.⁵¹⁹ A teljes brassói delegáció – beleértve Benknert és Hegyest is – március 29-én tért haza a városba.⁵²⁰

A városba visszatérő Benknerről biztosan tudjuk, hogy ha meg is tárgyalta szűkebb környezetével, mire bízatták Linzben, a látszat fenntartására kínosan ügyelt. Továbbra is együttműködött Bethlen Gáborral, s látszólag régi pártfogója, Naszuh pasa iránti hűségéről sem feledkezett meg, szemernyi okot sem adva a gyanakodásra. A császári udvarra vonatkozó jelentésében továbbadta az ott tapasztalt félelmeket: „*eok az szent bekessegnek fel bontassara okot nem adnanak, ha eo hatalmassaga veztegsegben lenne, de eok igen felnek, mind hogi eo hatalmassaga nagi kezuletit hallyak, hogi az ieobe nyarra reayok megien. Igaz az hogi eo nekiek mostan semmi kezuletek ninczen de bizonial irhatom Nagisagodnak, hogi az egez Romay birodalom meg egyezet rayta, hogi ha eo hatalmassaga az frigyek Velek fel bontya kiczinteol fogva nagyok az utolso szerencziet proballyak meg eo hatalmassaga, kire az Romay Papa, es az Spanyol Kirali nem keves okot adot, es az hadakozasra nagi summa penztis igirtenek*”.⁵²¹ Bár Benkner ekkor már a Habsburgok malmára hajtotta a vizet, a pasának szóló levele meglepő hitelességgel ábrázolja a Bécsben szerzett információkat. Nyitott marad azonban a kérdés, hogy az udvar által a szász-fejedelmi követ meggyőzése érdekében vajon milyen mértékben túloztak a Habsburg országok harckészültsége és háborús kedélye tekintetében.

És vajon mikor és hogyan lépett kapcsolatba a két kulcsfigura, Lassota és Benkner? Az Erdélybe küldött Habsburg követek útja meglehetősen viszontagságosan alakult, ráadásul kényszerűen több helyszínhez kötődött. Kassáról csak igen későn, március elején indultak útnak. Maga Bethlen Gábor is nyugtalankodott késlekedésük miatt, efeletti bosszúságának március 19-én Dóczyhoz intézett levelében hangot is adott.⁵²² A késlekedésben

⁵¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 354.

⁵¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 355.

⁵²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 356.

⁵²¹ Johannes Benkner Naszuh pasának. Brassó, 1614. március 15. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 1. Nr. 7.

⁵²² Bethlen Gábor levele Dóczy Andráshoz. Medgyes, 1614. március 19. EOE VI. 427-428.; Bethlen Gábor a nagyobb nyomtérkedvéért hűségeseinek vélt tanácsurát, Kendy Istvánt küldte el Dóczy Andráshoz, igyekezzen sürgetni a császár követeit. Kendy, az 1610 márciusában történt széki merénylet főszereplőjének első nagyobb hivatalos megbízatása volt ez azt követően, hogy a fejedelem a február-márciusi medgyesi országgyűlésen törölte a száműzöttek sorából, visszahelyezte birtokába és tanácsosai közé fogadta. Nem tudhatta, hogy Kendy ismét árulóvá lesz, s Dóczy és Forgách kegyeit keresve II. Mátyás környezetében a megbuktatására törő csoport elkötelezett tagjává válik.

közrejátszhatott az is, hogy 1614 kora tavaszán csausz érkezett a Portáról. A vele folytatott tárgyalások főbb vonalairól II Mátyás májusi leveléből értesülhetünk, melyet valamelyik főhercegnek – valószínűleg Ferdinándnak – írt. Ebből kiderül, a követ igen erélyesen szólította fel őfelségét, tartsák meg a békét Erdéllyel, ám semmi erre vonatkozó ígéretet nem volt képes kicsikarni II. Mátyásból. A csausz bécsi közlendőjének témánk szempontjából legfigyelemreméltóbb eleme az, hogy rendkívül ügyesen felhasználta II. Mátyás előtt a szászok által Konstantinápolyba küldött segélykérő üzeneteket és a padisah erre adott válaszát is.⁵²³ A szászok felvetődése a tárgyalási témák között semmi esetre sem lehetett a véletlen műve. Kétség sem férhet hozzá, a szászokra gyanakodtak Konstantinápolyban, ezt igazolja egy későbbi árulkodó eset is, 1614 áprilisából. Úgy tűnik ugyanis, hogy a márciusban Brassón áthaladó Hüszejin csausz – aki nem mellékesen a szászokat ismét megbékélésre szólította fel a szultán nevében – nem állt meg Erdélyben, hanem tovább utazott Magyarországra, Thurzó nádorhoz, állítólag az elvett várak ügyében.⁵²⁴ A nádor azonban nem volt hajlandó fogadni⁵²⁵, Kassán őrizetbe vetette, a mellé adott erdélyiekkel együtt. Az öreg csausz természetesen igencsak fölháborodott a „hallatlan eseten”, dühében pedig a vele együtt tisztos rabságban ülő Angyalossyt átkozta, a tőle telhető legnagyobb sértéssel: nem igaz magyar, hanem szász.⁵²⁶ Az is elképzelhetetlen, hogy ne tudták volna a Portán, Benkner a szászság nevében felajánlkozott Starzernek még 1612-13 fordulóján kivitelezett követsége során. Végsoaduként a Bécsbe delegált csausz által bemutatott szultáni levélben elhangzott az is, hogy a németek által többszörösen átvert és megnyomorított szászok ügyét a legutóbbi incidens alkalmával – Báthory német ösztönzésű tirannussága idején – a jelenlegi fejedelem, Bethlen Gábor révén könyörögtek megváltásért a Portán, és mivel pártfogójukat, Bethlent méltónak találták a fejedelemségre, most hát a szászok is legyenek hűségesekek hozzá. Megjegyzendő, hogy a szultán ezzel párhuzamosan többször és komolyan figyelmeztette a szászokat, mindenben engedelmeskedjenek Bethlen Gábornak, mint ahogyan erre a hozzájuk delegált

⁵²³ Melchior Khlesl véleménye a Titkos Tanácsnak a török ügyekről. Linz, 1614. május 10. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 68-83.

⁵²⁴ Szilágyi Sándor az Erdélyi Országgyűlési Emlékekben Mehemet csauszról beszél. Véleményem szerint azonban Hüszejinről van szó, aki 1614. március 3-4. között tartózkodott Brassóban, majd átvonult az országgyűlésre, onnan pedig a szultán és a Szkender pasa által ugyancsak az országgyűlésre delegált Mehmed aga kapucsi levelével tovább indult Biccsere. Tokajnál feltartóztatták, s Kassán a kíséretében lévő erdélyiekkel együtt fogságra vetették, ahonnan április végén-május elején szabadulhatott, mert Hegyes szerint május 13-án ért vissza Erdélybe, Várad felől. A számadáskönyvekben május 16-17-én jegyzik ismét, határozottan azt állítva, hogy Magyarországról érkezett. Vö.: Hegyes: *Diarium*, 496.; ANR FB *Stadthannenrechnungen* V/20, 350. 407-408.

⁵²⁵ Thurzó György Forgách Zsigmondnak. Biccse, 1614. április 4. EOE VI., 441-442.

⁵²⁶ „Az Angyalosit gyakorta nevezi murtatnak, amaz csak hallgat szegény, hol szásznak nevezi, hol cigiánnak, hazuknak nevezi, nem igaz magyarnak, hanem szásznak nevezi és azt mondja neki, ha te Konstantinápolyba jössz, bemártatlak tengerbe.” Gyulay István Forgách Zsigmondnak. Kassa, 1614. április 12. EOE VI., 444.

levélvivő, Hüszejin csasz is inti őket.⁵²⁷ Maga Hüszejin csasz, aki egyfajta békítő szerepre volt hivatott a fejedelem és háborgó szász alattvalói között, megjelenésével és küldetésével voltaképpen csak tovább szította az ellenségeskedés tüzét, ennek pedig végzetes következményei lettek. Mivel az 1614 kora tavaszi szultáni kommunikációkban szó sincs a szász jogokról és azok biztosításáról, csak hosszas dorgálásról, hogy ne feledkezzenek meg a Bethlen és a szultán iránti kötelezettségeikről⁵²⁸, nyilvánvalóan ez is a Habsburgok karjaiba hajszolta a kétségbeesetten támogató után kutató szászokat. Végző soron ez, a fejedelemmel szemben is érvényre jutó szultáni pártfogásba vetett bizalom elvesztése billentette el a mérleg nyelvét az összeesküvés irányába Szászföldön. A Bécsbe delegált csasz által közölt információk még egy fontos üzenetet közvetítettek: ismét csak azt szűrték le belőlük az udvarnál, hogy Bethlen a szultán embere, és nem lehet megbízni benne, ráadásul a szászokat, reménybeli szövetségeseiket is komolyan szorongatják Konstantinápolyból, Erdély és a Magyar Királyság pedig végveszélyben van. A helyzetet csak tovább súlyosbította, hogy menet közben az Erdélybe irányított fő követ, Lassota személye ellen is kifogások merültek föl. Közvetlen forrás hiányában csak következtethetünk arra, Lassota bizonyos, pontosabban nem ismert aggályoknak merészelt hangot adni küszöbön álló küldetésével kapcsolatban, ami meglehetősen nagy felháborodást váltott ki Bécsben.⁵²⁹

⁵²⁷ Lásd fentebb, az 523. jegyzetben.

⁵²⁸ „Nach ableiben aber des Botschkhay und der Bathori Eur Fürst worden, hat er nach seinem fleischelichen (sic!) wollusten anfangen zuleben, unsern gebotten nicht gefolgt, und über die Teutsche Tyranei, das Joch über Euch schwärer gemacht, solches nun Unnß zuverstehenden, habt Ier Jezigen Euren Fürsten, den wolgebornen Beilehem Gabor zu unser durch[euchtigsten] Portten abgefertigt, Nach dem derselbe ankomen, hat Er nach notturft euren Zuestand Unnß zuverstehen geben” Türkischer Kaisers schreiben an die Sachsen in 7bürgen. Translation. Adrianopolis, 1614. február 3. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. 20-22.

⁵²⁹ Az uralkodó már említett utasításán túl fennmaradt egy olyan levél is, melyben II. Mátyás környezetének egyik befolyásos, ám aláírás hiányában azonosíthatatlan tagja – a szóhasználat alapján talán Melchior Khlesl – adott hangot Lassota iránt érzett csalódásának. A levél különös érdekessége, hogy a hátán található megjegyzés szerint sohasem küldték el a címzettnek. Hozzá kell tenni azonban, hogy a levélből két példány maradt meg, a másikon nincs ilyen jegyzet. A levélíró panaszkodott afelől, hogy Lassota nem ad hírt magáról és kifejtette, „vil anders ist der herr vom herrn von Molärd und andern commendiert und gerhuemet worden, Sich auf so gemeßnen Bevelch anderen zuunterwerffen, haisset sich selbst an seiner wolfart verhindernen”, majd finom célzasként megjegyzi „ich weiß, wie Zart Ir M[ajestät] Irer Commissarien Actiones examiniren, und noch darzu inquiriren, wie hoch aber dieselben, so Ire sachen wol verrichten, von Irer M[ajestät] wegen remuneriert werden”. A szerző nyilvánvalóan a pártját fogta Lassotának, hiszen bátorította volna, még nincs minden veszve, s biztos ami biztos, röviden összefoglalta az Erdély körül kialakult helyzet veszélyeit a Habsburgok birodalma számára. Különösen érdekes a levél szövegében fennmaradt háttérinformáció, mely szerint a szultántól érkezett csasz felbukkanása olymértékben igazolta Konstantinápoly háborús terveit, hogy valamennyi Habsburg-funkcionáriust a követektől az egyszerű postáig tájékoztatták, közvetlen háborús veszély fenyeget, ezért megbízatásuknak is ebben a szellemben tegyenek eleget. Továbbá szigorúan intette Lassotát, úgy traktál, ahogy akar, de az uralkodó parancsát kövesse, mindenek előtt pedig vigye véghez a szászok és – talán Kendyék híreszteléseinek következtében – a székelyek beszervezését. Rationes wegen Sibenburgen. Sine nomine. Linz, 1614. április 5. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. Nr. 1-4.; Ugyanattól a szerzőtől származik egy április 12-én kelt levél is,

Midezek folyományaként a felső-magyarországi veszteglés arra szolgált, hogy a követek itt várják be azt az újabb utasítás-csomagot, amelyet II. Mátyás küldött el számukra március 12-én Linzből. Az uralkodó ebben ismét megparancsolta követeinek, ne sajnálják a fáradságot, igyekezzenek felmérni a helyzetet, hogyan viszonyulnak az erdélyiek általában a háború kérdéséhez, harcolni akarnak vagy megbékélni. Emellett továbbra is arra buzdította Lassotát és Daróczyt, igyekezzenek megbízható szövetségeseket keresni az országban, vészhelyzet esetére, Bethlent pedig biztosítsák afelől, Bécs és keresztény szövetségesei nem fogják megtorlás nélkül hagyni azt a módot, ahogyan a fejedelmet a törökök trónjához segítették. A felesleges vérontás elkerülésére öfelsége egyelőre nem látott más módot, csak a Báthoryval kötött egyezmény megújítását, Bethlen elköteleződését a keresztény világ mellett. A császár a továbbiakban óvatosságra intette követeit: követeléseikkel, a Bethlentől várt „zálogok” dolgával csak akkor álljanak elő, ha szép szavaikkal már megpuhították a fejedelmet és meggyőződtek hajlandóságáról, akkor pedig nem marad majd más hátra, mint hogy plenipotenciáriusait kiküldje Bécsbe és megkössék a szerződést. II. Mátyás egyébként határozottan ingerült hangot ütött meg Lassotával szemben: megróttá, miért kérdezi újra a biztosítékok dolgát, azt már eldöntötték Báthorynál is a pozsonyi országgyűlésen is, sőt a neki adott titkos pontokban is világosan szerepel, Váradot meg kell szerezni, legalábbis arra az időre, amíg meg nem bizonyosodnak Bethlen hűségéről.⁵³⁰ Öfelsége azt is nyomatékosította, hogy ha minden veszni látszik is, legalább annyit traktáljanak ki Bethlenből, adja írásba, török felvonulás esetén nem adja török kézre Váradot.

A tárgyalással kapcsolatos tervek arra engednek következtetni, hogy sem a saját békepárti csoportjai és a kedvezőtlen anyagi helyzet miatt szorongatott Bécs, sem pedig a szászok nem rontottak ajtóstól a házba. Először a könnyebbik úttal, Bethlen megnyerésével próbálkoztak, illetve megvárták, hogy ő maga tegye meg az első lépést a nyílt szakítás felé. A szászok Szeben és jogaik restitúálásától, a Habsburgok a konföderáció megújításától, a biztosítékok szavatolásától tették függővé, tovább lépnek-e az Erdélyért szőtt összeesküvés útján. Ezt minden jel szerint Bethlen Gábor is világosan látta, ezért a „jóságos fejedelem” utóbb misztifikált erdélyi békepolitikájának és a rendek kiegyezését célzó döntései hátterében leginkább az állhatott, hogy – gondoljunk Szeben visszaadására és a szász jogok restituálására

melyben megerősíti, Bethlen Gábor veszélyes, éppen ezért kell kicsikarni tőle olyan biztosítékokat, melyek szavatolják a Habsburgok érdekeit, függetlenül attól, hogy éppen ki uralkodik Erdélyben. Sine nomine. Linz, 1614. április 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. Nr. 25-26.

⁵³⁰ Instructio für herrn Daroczy und Lassotta Abgesandten in Sibenbürgen. Linz, 1614. március 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. B. Nr. 18-23.

– megkísérelte kifogni a szelet a Habsburgok erdélyi vitorlájából. Mindez azonban nem sikerült maradéktalanul, hiszen – mint utóbb Lassota is megtapasztalhatta – a magyarok és szászok között olyan súlyos ellentétek feszültek, hogy a fejedelem képtelen volt a kívánalmaknak minden félt kielégítően eleget tenni.

Egy április 9-én kelt levél alapján tudjuk, Daróczy és Lassota ekkor még Fábiánházán, Ecsed környékén vesztegeltek Dóczy Andrásnál, ahol a szöveg tanúsága szerint leginkább a vitatott hovatarozású erősségek, Várad és Kővár kérdésével voltak elfoglalva. Ide érkezett meg Öfelségétől a követek által kikért újabb, korábban már idézett, pótlólagos instrukció is.⁵³¹ Maga a vendéglátó – Dóczy András – később arról számolt be, itt igyekezett a lehető legalaposabban felkészíteni a követeket a várható nehézségekre, általában az erdélyi helyzetre. Ezenfelül adott melléjük egy titkos küldöttet is, talán Szombathelyi Mártont, akinek az volt a feladata, hogy lelkesítse a szászokat.⁵³² Megérkezésüket követően a két követ Erdélyben azzal a helyzettel szembesült, hogy Bethlen fejedelemségét olyan erők ássák alá, amelyeknek határozott elképzelése, mi több, kész haditerve van a Habsburgok segítségével remélt hatalomváltásra. Név és dátum nélkül maradt fenn, mégis egy későbbi levél alapján Kendy Istvánnak tulajdonítható⁵³³ az dokumentum, mely tartalma alapján megvilágítja a Bethlen-ellenzék koncepcióját.⁵³⁴ A hajdúk megnyerése, Radu Șerban trónra segítése, valamint Kővár, Huszt és még három erdélyi erősség elfoglalása mellett ebben a szászokról is szó esik: „Az Zaß Uraim ha hitt leveleket nemis de feö polgarok tarsait ky küldik ky megh esküdgyek eö kepekben, Doczy Andras Uram kezen, hogy valmihelt eö Feöl[se]ge neve alath ezek el kezdeödnék, eökis minden erejekkel, ereössegekkel es varassakkal az eö Feöl[se]ge nevet keövetik.”⁵³⁵

Egy másik levél alapján tudjuk, a követek mellett forgolódó Szombathelyi Mártont Bethlen Gábor környezetében folytatott kémkedéssel és szükség esetére a császári követekkel való kapcsolattartással bíztak meg. Valószínű, hogy az előbb idézett helyzetjelentés szerzője

⁵³¹ Dóczy András, Daróczy Ferenc, Erich Lassota levele II. Mátyásnak. Fábiánháza, 1614. április 9. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. Nr. 68.

⁵³² Dóczy András II. Mátyásnak. Szatmár, 1614. április 29. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 81-82.

⁵³³ Vö.: Erich Lassota Melchior Khleslnek. Kassa, 1614. június 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 83-88.

⁵³⁴ „Latvan Erdeljben feökeppen az Zaß nemzetsegh de az feö embereknekis teöb es nagiob reszeis, hogy Erdelje ujobban Teöreök es Tatar segetseget hozvan reövid nap utolso veszedelme keövetkezik beleöle Erdeljne. Eö Feölsegenek essedezik hogy kegyelmes gondoth visseljen reaiok, hogy Fejedelmeknek Valakyt Valaszsanak, ha eö Feöl[se]ge azt az Uthanra halasztanais, az mikor minden dologh veeghez menne, de eö Feöl[se]ge ezeketaz occasiokath benigne amplexallia, meljek most hertelenebe, addigh lehetne megh, meddigh az Teöreök es Tatar ky nem erkezik, azuthan az Electio legyen az Eö Feöl[se]ge kegyelmes akarattia szerint bator.” Sine dato et nomine. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 6-7.

⁵³⁵ Uo.

is ugyanő lehetett. 1614. május 10-én kelt leveléből kiderül, Bethlen udvari hadai között is talált a császár pártjára csábíthatókat, akik Kolozsváron ígéretet tettek neki, signo dato Bethlen ellen fordulnak. Megnyerték Putnoki Jánost is, aki Báthory Gábor régi katonái között toborzott embereket őfelsége hűségére. Mi több, az éppen a tatár kánhoz delegált Putnoki azt is felajánlotta, Bethlen levelezését Moldván keresztül kiszolgáltatja a felső-magyarországi uraknak. Szombathelyi azzal magyarázta készségességét, hogy birtokát, mely korábban a Daróczy-család tulajdonát képezte, most a fejedelem odaígérte Daróczy Ferencnek.⁵³⁶ Szombathelyi állítása szerint a havasalföldi követtel is tárgyalt Bethlen udvarában, aki azt állította, országában annyira bíznak a lengyelek moldvai sikereiben, hogy készek Radu Șerban mellé állni. Radullal kapcsolatban egyébként fokozott óvatosságra intett: mert a török és Bethlen Gábor is igen fél tőle, behelyezéséből azonnal háborúság keletkezhet. Egyébként a levél alapján kiderül az is, Bethlen Gábor bizonyos volt afelől, forrallnak valamit ellene. A fejedelem ugyanis figyeltette Szombathelyit, s elfogására, a nála levő levelek elkobzására is parancsot adott, a császári kém pedig csak nagy nehézségek árán tudott Várad felé, erdőkön-hegyeken keresztül kijutni Erdélyből.⁵³⁷

A követek első hivatalos fellépése Kolozsvárhoz kötődött, ahol Bethlen – talán kellemetlen késlekedésüket viszonzva – hosszasan várakoztatta őket április 14-21. között.⁵³⁸ A hiábavaló várakozásban türelmét vesztett fejedelem ugyanis már Fogarasban volt, mire II. Mátyás két követe nagy sokára Kolozsvárra érkezett. Fogarásról pedig Brassóba utazott, ahol a moldvai követekkel folytatott tárgyalásait intézte, illetve felügyelte az új erdélyi követség elindítását Konstaninápolyba. Innen Marosvásárhelyre vonult, az oda összehívott részországyűlésre, és végül ide rendelte a várakozó Lassotát és Daróczyt is.

A két követ nem tétlenkedett a kolozsvári kényszerpihenő alatt, igyekeztek értesüléseket szerezni minden őket érdeklő dologban. Lassota április 16-án Kolozsvárott kelt levelében tájékoztatta II. Mátyást az Erdélyben uralkodó hangulatról: Bethlen Gábor komoly támogatottságnak örvend országában, annak dacára, hogy állandóan török megbízottak

⁵³⁶ Szombathelyi állításai alapján körvonalazódik, miért nem bíztak a szászok a magyar követben. Miután Bethlen ősei elvesztett, Lápos nevű birtokaival „kínálta meg”, megingott a személye iránti bizalom. Szombathelyi május első napján már azt jelentette, a fejedelem maga indította be Daróczyt régi-új birtokába, s erősen kétséges, hogy a követ ezek után visszatér-e Magyarországra. A kém az erdélyi zavaros helyzetet igen találóan summázta: „*It ebben az birodalomban mindenutt igen kezuľnek az hadban, de magok sem tugiak hova.*” Szombathelyi Márton Dóczy Andrásnak. Zsibó, 1614. május 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 120.

⁵³⁷ Szombathelyi Márton relatiója. Sine loco. 1614. május 10. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 66-67.

⁵³⁸ Daróczy Ferenc és Erich Lassota jelentése II. Mátyásnak. Marosvásárhely, 1614. április 28. ÖStA HHStA Hungarica, F 164 Konv. C. Nr. 157-158.

ténykednek az oldalán. A török jelenlét kifejezetten nyugtalanította a követet, és annak a reményének adott hangot, hogy hamarosan az egész ország belátja majd, mekkor hibát követnek el a török patrocíniummal.⁵³⁹ Mindazonáltal a követség már Kolozsvár felé közeledtében értesült azokról a rémhírekről, amelyek rettegésben tartották Erdélyt, különösen pedig a szászokat. Néhány órával Kolozsvárra érkezésük előtt már az a rémhír is fülükbe jutott, mely szerint török segédhadakért küldtek Erdélyből, akiket Bethlen Gábor a szászok megregulázására kívánna bevetni.⁵⁴⁰ Első hallásra talán túlzásnak tűnhet a szászok félelme a törököktől. Rettegéseiket azonban indokolja az, hogy a Habsburg udvarhoz fűződő gyanús kapcsolataik híre eljutott Konstantinápolyba is. Időről időre felbukkantak olyanok a Portán, akik árulással és németbarátsággal vádolták a szászokat. Erről tanúskodik egy brassói levél 1614 februárjából, melyben a szászok kikelnek az öt rágalmazók ellen, s arra kérik a címzettet, Naszuh pasát, ne adjon hitelt az efféle mendemondáknak.⁵⁴¹ Úgy sejtjük, a szászoknak a törökök szemében tapasztalható hitele valóban nem lehetett túl nagy. Érdekes adalék ebből a szempontból annak a csausznak a szitokáradata, aki 1614 áprilisában haladt át Magyarországon, hogy Bécsben II. Mátyással tárgyaljon a függőben lévő Habsburg-Oszmán békével kapcsolatban. A csauszt Kassán tartóztatták fel arra az időre, amíg Mátyás követei az erdélyi fejedelemmel tárgyaltak. Fogsága komoly indulatokat váltott ki belőle, s haragjában a szászokhoz hasonló hazugnak nevezte Angyalossy Mihályt, akinek intézkednie kellett volna az érdekében.⁵⁴²

Kolozsváron egyelőre még nem került sor tárgyalásra a szászok és Lassota között. Üzenetváltásra azonban igen, hiszen a követ itt értesült nagy örömmel arról, hogy Benkner is

⁵³⁹ *„So viel Ich bisher spühren Und mercken kommen, Ist das Volck in In gemein, mitt Itzigen Ihren herr wohl Zufinden dieweil es sich nichts eigen machtig unterpergt, sondern alles mit vorwissen des von allen Nationen, Ihrer zugeordnet Rathen handelt, Und vormainen das sie unter Ihm gleich wie respirirn und sich wieder erholen. Da sie zuher unter den entlaib von Bathorj (welcher alles nach aignen Kopff auff angeben oglicher böser lauff, so er Umb sich gehabt gehandelt) wegen seiner großen wanckeleintigkeit und das Er allzeit mitt nehmen inventionibus und beschwerrung der Unterthanen – aufgezogen – was sicher gewesen weren.”* Erich Lassota II. Mátyásnak. Kolozsvár, 1614. április 16. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 2-3.

⁵⁴⁰ Daróczy Ferenc és Erich Lassota jelentése II. Mátyásnak. Marosvásárhely, 1614. április 28. ÖStA HHStA Hungarica F 164. Konv. C. Nr. 157-158.

⁵⁴¹ *“[...]so fern wihr Unßere heubter trag[en] Wihr Dem großmechtig[en] Unnd Unüberwundlich[en] Khayßer getreue sein Unnd Von solicher getreueit nit mehr weich[en] wollen. Undter dessen Aber so fern Iergendt Jemand Neben E[uer] G[naden] Unßeren Nahmen verdachtig mach[en] wolte, Unnd Unß bej E[uer] G[naden] Auff Angeben wolthe Unnd Machten, so bitten wihr E[uer] G[naden] wolle solichen kheinen Glauben geben, Den glaub E[uer] G[naden] ohn allen Zwiffel daß soliches Nur auß freindtschafft geg[en] unß führgebracht, Unnd Nuhr Ungebührliche khlagen sein.”* Brassó levele Naszuh pasának. Brassó, 1614. február 4. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr.34.; A brassóiak levele, Hans Benkner Naszuh pasának 1614. március 14-én kelt jelentésével együtt a Habsburgok portai ágense, Michael Starzer révén jutott el Bécsbe 1614 májusának végén. Vö. Michael Starzer követjelentése. Konstantinápoly, 1614. április 17. Érkezett: 1614. május 31-én. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 30-46.

⁵⁴² Lásd fentebb a 526. jegyzetben.

a tárgyaló partnerek között lesz.⁵⁴³ Április 17-én is még csupán arról tájékoztathatták Öfelségét, hogy találkoztak ugyan a fejedelem néhány főemberével, de érdemi tárgyalásokra nem kerülhetett sor.⁵⁴⁴ A két követ Marosvásárhelyre 23-án érkezett meg, majd 26-án kaptak lehetőséget, hogy személyesen keressék fel Bethlen Gábort. A fejedelem a hosszú várakoztatás után szívélyesen fogadta a Habsburg követeket, Daróczy meg is jegyezte egyik Forgách Zsigmondhoz intézett jelentésében, annyit köszöntötte rá a fejedelem a poharát, hogy két éve nem ivott ennyit vendégasztalnál.⁵⁴⁵ Míg azonban Daróczy uram az asztali örömmel foglalatoskodott, követtársa akcióba lépett: április 28-án titokban találkozott Benknerrel és a szászok képviselőivel, akikkel II. Mátyás Bethlen ellen kilátásba helyezett segítségéről, valamint a titkos követutasításból már megismert együttműködési feltételekről tárgyalt. Lassota utóbb kissé csalódottan értesítette urát az eseményről, hiszen a szászok közül mindössze heten voltak jelen a találkozón, azok is igencsak bizalmatlanul méregették egymást és a Habsburg követet. Emellett kifejezetten kérték Lassotát, nehogy beavassa követtársát, mondván, egyetlen magyarban sem bíznak meg.⁵⁴⁶ Sőt azt is kikötötték, hogy Öfelségével kizárólag saját futáruk, Forgách Zsigmond 1611-es beavatkozása során a Habsburg oldalon már komoly érdemeket szerzett szebeni királybíró, Valentin Seraphin révén hajlandók csak a kapcsolattartásra.⁵⁴⁷ Mindez Lassota szemszögéből talán kellemetlenkedésnek tűnhetett, Benknerék azonban úgy hitték, nyilvánvalóan árulásnak minősülő tettük a török befolyás alatt álló Erdélyben a halálosítélettel egyenlő, mi több, a Báthory Gábor idején már megismert általános szászellenes fellépéshez vezethet. Nem is csoda, ha a szászok többségének komoly aggályai voltak a „földalatti mozgalommal” szemben, ezt pedig az éles szemű Habsburg-követ is észrevette. Az, hogy egyáltalán megjelentek a titkon szervezett találkán, Lassota sejtése alapján annak volt köszönhető, hogy Bethlen Gábor épp az előző nap utasította el a szászok néhány beadványát, ez pedig roppan felháborodást eredményezett körükben.

⁵⁴³ „*Wie ich vernaimb soll der Benckner auch einer aus den deputatis sein welches Ich gahr gerne sehe.*” Erich Lassota II. Mátyásnak. Kolozsvár, 1614. április 16. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 2-3.

⁵⁴⁴ Erich Lassota és Daróczy Ferenc II. Mátyásnak. Kolozsvár, 1614. április 17. ÖStA HHStA Hungarica F 165. Nr. 41.

⁵⁴⁵ Daróczy Ferenc Forgách Zsigmondnak. Marosvásárhely, 1614. április 30. EOE VI., 456-457.

⁵⁴⁶ Utóbb Lassota számára is világossá vált, valójában mi szolgáltatja a Daróczy ellen irányuló bizalmatlanság alapját: követtársának 400 jobbágylelket számláló birtoka húzódott Erdélyben, Lapos nevű faluban Nagybánya környékén, amit korábban ugyan elveszített, de a kiváló taktikai érzékeléssel rendelkező Bethlen Gábor jóvoltából visszanyert erdélyi tartózkodása idején. Mindazonáltal később elismerte, bár éberén figyelte Daróczy magatartását, semmi sem utalt arra, hogy kételkedni kellene hűségében. Erich Lassota II. Mátyásnak. Kassa, 1614. június 9. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 91-92.

⁵⁴⁷ Erich Lassota II. Mátyásnak (?). Marosvásárhely, 1614. április 30. ÖStA HHStA Hungarica F 164. Konv. C. Nr. 157-158.

Mindazonáltal megjegyezte, voltaképpen csak két ember van, aki valóban elkötelezettnek tűnik a Habsburg ügy iránt: Hans Benkner és Johann Rhener szebeni polgár.⁵⁴⁸

Hogy mit is végzett a Habsburg követ a szászokkal, arról pontosan értesülhetünk II. Mátyásnak tett jelentéséből.⁵⁴⁹ Lassota először is átadta a szászok képviselőinek II. Mátyás levelét, amelyben támogatásáról biztosította őket. Ezenfelül azzal a határozott kéréssel fordult a szász nációhoz, Erdély és a Magyar Királyság biztonsága érdekében feltétlenül támogassák az országgyűlésen a követek azon előterjesztését, amely a végházak biztosítására irányul.⁵⁵⁰ Öfelsége levelének átadása annál nagyobb jelentőséggel bírt, minthogy Bekner nyíltan megvallotta Lassotának, Bethlen uralma olyannyira megosztotta a szászokat is, hogy már maguk sem tudhatják, kiben is bízhatnak meg. Valóban nagy lehetett a félelem és a bizalmatlanság a szászok között, hiszen több napig is eltartott, míg Lassota meggyőzte őket, II. Mátyás megvédelmezi őket akár Bethlen Gábor ellen is. A félelem nem is volt alaptalan, mert még aznap, hogy Lassota írásos másolatot készített II. Mátyás leveléről Valentin Seraphin, illetve a szebeni és brassói városbíró számára, a fejedelem a rendek tanácskozásán szász tanácsura, Benkner orra alá dörgölte, biztosan tudja, hogy a szászok leveleznek a császárral. Benkner meg sem próbálta letagadni, hogy valóban így történt. A fejedelem környezetében a hangulat ennek következtében a szászok ellen fordulhatott, mert erre hivatkozva sorra utasították el a náció kérvényeit.⁵⁵¹ Ez természetesen a szászok között is hatalmas felzúduláshoz vezetett, a jelenlévő szász képviselők sértetten jelentették be, hazamennek, s Kolozsvárra se várják őket.⁵⁵² Az elmérgesedett helyzet egyértelműen a Habsburgok malmára hajtotta a vizet, hiszen az addig bizalmatlan szászok most készségesebbnek mutatkoztak az együttműködésre.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Uo.; Johannes Rhenerről tudjuk, hogy 1614 februárjában maga is járt Bethlen Gábor megbízásából Bécsben, ám ott átállt az összeesküvők oldalára. Georg Krauss úgy tudta, ebben Sarmasági Zsigmondnak és Kornis Zsigmondnak volt legnagyobb szerepe, de összejátszott velük Valentin Seraphin is. Rhener Bécsben császári tanácsos lett, ott is nősült meg, majd 1625-ben Bethlen Gábor kegyelmével visszatért Erdélybe, ahol rövidesen elhunyt. Vö.: Kraus, 97-98.

⁵⁴⁹ Erich Lassota relatiója. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 96-112.; EOE VII., 139-147.

⁵⁵⁰ Mein Erichen Laßota den Sachsen in Siebenbürgen zu Vasarhely übergebne schrift. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 105-106.

⁵⁵¹ Uo.

⁵⁵² Mint utóbb kiderült, ezt az ígéretüket a szász atyák nem tartották be. Elmentek Kolozsvárra, sőt Lassotával is tárgyaltak, mint ahogyan ez a követ jelentéséből is kiderül. Uo.

⁵⁵³ Lassota alaposan tájékozódott afelől, pontosan kire is számíthat öfelsége a szászok között. Benkner a következő személyeket nevezte meg: Szebenből Gallus Lutsch polgármester, Johannes Roth jegyző, Hans (Johann) Rhener volt kamarai tanácsos, Kolomann Gotzmeister királybíró – bár utóbbiról megállapította, hogy képtelen titkot tartani –, Segesvárról Martinus Orent királybíró, Paulus Literatus Roth polgármester – Lassota régi jó ismerőse még az 1597-es havasalföldi hadjáratból –, Brassóból Johannes Greissing bíró,

Mindezek természetesen a hivatalos tárgyalásokkal párhuzamosan zajlottak, ahol Bethlen Gábor és országa előjárói azon fáradoztak, hogy elismertessék az új erdélyi uralmat a Habsburgok birodalmával is. Mivel azonban a nyilvánvalóan időhúzásra berendezkedett követekkel nem sikerült dűlőre jutni, a tárgyalásokat tovább halasztották a kolozsvári törvénykezési ciklusra, ahova Bethlen Gábor udvarával és a Habsburg-követséggel együtt vonult át május elején. Lassota, ismét csak Daróczy bevonása nélkül, újból kapcsolatot létesített a szászokkal. Akikkel Marosvásárhelyen nem sikerült találkoznia, azok most az elsők között keresték fel Kolozsváron, természetesen szigorúan az éj leple alatt, mert napközben erősen figyelték őket, nehogy kapcsolatba lépjenek egymással. A titkos találkozók a szászok „kiöntötték szívüket” a Habsburgok követének. Panaszáradatukban kikeltek a magyarok rajtuk elkövetett visszaélései és a fejedelem be nem tartott választási ígéretei ellen, amiből azt a következtetést vonták le, a magyar náció a szászok megsemmisítésére szánta el magát, hogy annál könnyebben tehessék rá kezüket gazdag városaikra. A szászok nem mindennapi retorikai készségről tanúságot tevő panaszának konklúziója az volt, ilyen körülmények között nem maradt más választásuk, mint II. Mátyáshoz fordulni, könyörögve, ne hagyja pusztulni ezt a kicsiny, ám ősi és hűséges német népet. A szászok egyébként a császári támogatás megnyerése érdekében igen ügyesen pendítették meg a diplomácia húrjait. Finoman céloztak ugyanis arra, hogy Bethlen Gáborral és a rajta keresztül megvalósuló török hatalommal nemcsak a Magyar Királyság, de a cseh korona és annak tartományai – Morvaország és Szilézia – is elvész a kereszténység számára, ez pedig hovatovább a Német-római Birodalmat is végromlásba taszítja majd.⁵⁵⁴

Rendkívül érdekesítőek – bár valljuk be, kissé elrugaszkodottak – azok az intézkedések, amelyeket a szászok a kereszténység és Erdély védelmében vártak volna öfelségétől. Nemcsak jelentős német katonaság ide irányítását és német helyőrségek létesítését kérték, hanem német telepésekkel feltöltött kolóniák alapítását is, amely a magyarokkal szemben biztosította volna az erdélyi németek megfelelő számarányát. Természetesen nem mulasztották el szóba hozni a Forgách Zsigmond által 1611-ben tőlük felvett összeg visszafizetését sem, hogy megfelelően ellátva, felkészülten várhassák városaikban a császári

természetesen Hans Benkner és Valentinus Seraphin, Besztercéről az itáliai származású és kiterjedt lengyel kapcsolatokkal rendelkező Franz Koch, Franciscus Graff, a bírót ellenben teljesen megbízhatatlannak találta. Benkner állítása szerint a medgyesiekre és szászvárosiakra egyáltalán nem lehetett számítani, olyannyira ki voltak szolgáltatva a magyaroknak. David Weyrauch kőhalmi királybíróról pedig az volt a véleménye, hogy bár jó és becsületes ember, sajnálatos módon túlságosan is kedveli a magyarokat. Erich Lassota titkos jelentése II. Mátyásnak. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 96-112.

⁵⁵⁴ Uo.

beavatkozást. A Habsburg ház és a szászok viszonyának legproblematisabb pontja is terítékre került azáltal, hogy protestáns vallásuk háborítatlanságát kérték. A szászok abban is bíztak, öfelsége helytartót vagy vajdát nevez majd ki Erdély élére, székhelyeül pedig Szebent ajánlották. A szabad fejedelemválasztásról alkotott véleményüknek is hangot adtak: inkább károsnak tartották, mint hasznosnak, hiszen Erdélyben dinasztikus uralkodói rendszer híján valamennyi fejedelem azzal volt elfoglalva leginkább, hogy saját és családja boldogulását biztosítsa, bármi áron. Ezek alapján úgy tűnik, a szászok nem sok különbséget láttak a román vajdaságok és Erdély hatalomgyakorlási tendenciái között. Példaként meg is említették Bethlen fejedelmet, aki állítólag rövid regnálása alatt minden mozdítható kincset Déva várába hordatott.⁵⁵⁵

Különösen érdekes az a burkolt fenyegetés, amelyet a szász képviselők megfogalmaztak Lassotának. Ha másképp nem megy, hajlandók akár az „Erbfeind” törökkel is tárgyalni érdekeik érvényesítés végett. A szászokkal folytatott beszélgetést követően Lassota ráébredt, panaszait hasonló vehemenciával adták elő a török félnek is. A követ véleménye szerint ravasz és mindenre elszánt Szkender pasa például le is csapott a szászok és magyarok ellenségeskedésére, és azt ajánlotta, éves adó ellenében kiveszik Szászföldet az erdélyi fejedelem hatásköre alól és közvetlenül a Porta alá rendelik. Állítólag Magyaroglítóltól indult ki az ötlet, aki 1613 őszén csodálkozását fejezte ki afelett, hogy bár az ország valamennyi érdemleges városa a szászok kezén van, mégis hagyják, hogy a magyarok diktáljanak nekik. Hogy ebből mi volt igaz és mi nem, ma már nem tudhajtuk. Annyi azonban bizonyos, a szászok meggyőző fellépése alapján 1614 tavaszán Erich Lassota valóban azt hitte, Erdélyben ütött a végítélet órája, a magyar és szász náció mély ellenségeskedése a Portának érlel gyümölcsöket. Nem is tanácsolt egyebet II. Mátyásnak és környezetének, mint hogy ragadják meg a Kendy Istvánék és a melléjük szegődött magyar urak javasolta lehetőséget, és egyszer s mindenkorra tegyenek rendet Erdélyben, ne hagyják, hogy ez a gazdag ország ebek harmincadjára jusson.⁵⁵⁶

Figyelemreméltó az is, Lassota milyen egyszerűen megvalósíthatónak látta mindezt 1614 kora nyarán. Jól érzékelte, Bethlen trónja rendkívül ingatag országában, sokan ellenzik uralmát. Egyedül a törökök leszerelése adott okot a fejtörésre, de ha igaz volt a szászok Szkenderről tejesztette információja, a velük való megegyezése sem látszott teljesen

⁵⁵⁵ Uo.

⁵⁵⁶ Uo.

reménytelennek. Erre a célra a követ egy jelentősebb pénzösszeg felajánlását látta szükségesnek éves adó gyanánt. Mindent összevetve Kendyék – Lassota egyértelműen Kendy Istvánt támogatta Homonnai Györggyel szemben – és velük párhuzamosan Radu Șerban beavatkozása Erdélyben a szászok által javasolt módszerekkel Lassota számára teljesen kivitelezhetőnek tűnt. Különös módon nyilatkozott Lassota Sükösd Miklósról, a brassói szászok egyik összekötőjéről. Úgy tudta, a fejedelem embereivel és Brassó nyílt ellenségeivel is cimborált. Ő volt az, aki – egyébként Greissing bíróval egyetemben – bizonyos dolgokat Daróczynak is kiszivárogtatott, így például a német katonaság elhelyezésének kérdését a szász városokban. Lassota erre azt tanácsolta Benkneréknek, lehetőleg ne avassák be se Sükösd, sem pedig Daróczyt.⁵⁵⁷

A két Habsburg követ május végén hagyta el Erdélyt. Lassota 31-én arról értesítette II. Mátyást, hogy ő maga 27. óta ugyan már Kassán van⁵⁵⁸, követtársa azonban Szatmáron elvált tőle és Bereg megyén kersztül birtokaira utazott. Ameddig Daróczy nem fut be Kassára, a követjelentés nem készülhet el. Levelében arról is tájékoztatta urát, hogy vele van a szászok „titkos megbízottja”, Valentin Seraphin is.⁵⁵⁹ Az említett jelentés végül június elején, Daróczy megérkezését követően készült el, és – természetesen – egyetlen szóval sem tesz említést sem a szászokról, sem pedig a Benknerrel folytatott tárgyalásokról.⁵⁶⁰ A követek júniusi kassai tartózkodása egészen más szempontból tarthat számot érdeklődésünkre. A szászokkal

⁵⁵⁷ Uo.

⁵⁵⁸ Erről Forgách Zsigmond is nyomban hírt adott a császárnak. Forgách Zsigmond II. Mátyásnak. Kassa, 1614. május 27. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 10.

⁵⁵⁹ „Der Sechsischen Stände In gehaimb, inscio Bethlemio, abgefertigte Valentinus Serafin, ist alhir bey mir, Wirdt auch, da Inmittels Eur Kay[serliche] Maj[estät] nicht anders berichten, mit mir zugleich hinnen reisen.” Erich Lassota II. Mátyásnak. Kassa, 1614. május 31. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 298.; Seraphint hivatalosan is azzal bízták meg, hogy „curierweis” kézbesítse Lassota jelentését Öfelségének, és adja elő a szászok üzenetét is. Erich Lassota II. Mátyásnak. Kassa, 1614. június 9. ÖStA HHStA Hungarica F 166 Nr. 91-92.; 1614. július 24-én érkezett be Seraphin révén a szászok panaszgyűjteménye, amely tartalmát tekintve semmi újat sem mondott, voltaképpen a Báthory óta elszenvedett sérlmeket és a Bethlen uralkodása miatt érzette csalódásukat, a török befolyás erősödése miatti félelmüket ismételte. Pia postulata Saxonum Transylvanorum ad Sacratissimam Caesaream. Sine dato et loco. Khlesl kézírásával: 24. July. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 97-98.

⁵⁶⁰ Gesandten in der Sibenburghen Hauptrelation. Kassa, 1614. június 7. Érkezett: 1614. június 21. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 52-60.; A jelentést egy nappal később kiegészítették. Ekkor – megkésve – kapták ugyanis kézhez II. Mátyás május 22-én kiküldött utasítását, amelyet természetesen már nem tudtak figyelembe venni a tárgyalások során. Kifejtik: „Atvero absoluta tunc iam legatione, non nisi universa acta et processus illius, omnium item illic peractorum synceram relationem Mai[estat]i Ves[tri] Sac[ratissimi] mittere habuimus, quae omnia a preasentium Exhibitore Valentino Seraphino certere, Mai[estat]as V[estras] Sac[ratissimas] clementer recipere dignabitur: illa quae hinc desiderar. forte possent, a me Lassota, brei, dante DEO, affuturo, itideni benigne intellectuta. Unum est quod subtere neitiguanu debuimus, quod nimirum nobis a primario quodam Transylvano in secretis dictum fuit, Turcae pacis confirmationum petenti caute[m] fidem adhibendum esse, et praeparationes contrarias negligi non debere, non enim intermissurus esset hoc Anno, vel contra [...]” – folytatva azzal, hogy a törökök vagy a császár vagy a lengyel király ellen, de biztosan megindulnak. Erich Lassota és Daróczy Ferenc II. Mátyásnak. Kassa, 1614. június 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 81-82.

folytatott eredményes tárgyalások folytatásaként újabb erdélyi ajánlkozott fel Lassotának: Kendy István, aki ekkor már Bethlen Gábor kegyelmét élvezte és a fejedelem képviselőjében tartózkodott Kassán. Lassota elmondása szerint a főúr június 5-én kereste fel őt kassai szállásán este 9 és 10 óra között. A bizalmas beszélgetés alkalmával Kendy ismét tanújelét adta az uralkodóház iránti hűségének, egyben arra kérte Lassotát, Melchior Khlesl útján teremtsen kapcsolatot számára II. Mátyáshoz. Kendy hosszasan ecsetelte aggodalmát Bethlen elhibázott politikájára vonatkozóan, utalt arra is, hogy sokan ellenzik uralmát, mint ahogyan Kolozsváron Lassota is megtapasztalhatta,⁵⁶¹ saját katonái és bizalmas főemberei között is. Mi több, már Lengyelországból is szerzett segítséget egy esetleges beavatkozás megsegítésére, egy bizonyos Domaraczky lengyel nemes útján.⁵⁶² Lassota megbízhatónak tartotta Kendyt és azt ajánlotta, bocsátkozzanak tárgyalásokba vele, lehetőleg Forgách útján, de tartsanak mindent a legnagyobb titokban, csupán Ferdinánd főherceget és Molartot értesítsék, a magyar főembereket semmi esetre se avassák be az ügybe. Lassota elárulta azt is, hogy Kendy Seraphint is bevonta az elképzeléseibe, nem is beszélve arról, hogy a szászok hűségéről a lehető legnagyobb elismeréssel nyilatkozott. Mindezek alapján feltételezhető, hogy a főúr és a szászok képviselői között már korábban sor került valamiféle megállapodásra. Levelében Lassota kifejtette a küszöbön álló békével kapcsolatos aggodalmait is: ha sor kerül az egyezsége, azzal öfelsége mindörökre elveszíti Erdélyt és Havasalföldet. A töröknek a megállapodást követően első dolga az lesz – és itt visszacsengenek a korábban Benknertől hallott rémképek –, hogy török helyőrséget helyeznek a szászok erősségeibe és onnan uralják majd a beglerbégséggé alakított tartományt, hovatovább egész Magyarországot hatalmukba kerítik. Lassota megjegyezte, sürgősen meg kell szerezni a Partiumot az erdélyi vajda

⁵⁶¹ Lassota Kendytől teljesen függetlenül, a besztercei Franz Koch révén szerzett tudomást azokról a személyekről, akik készségüket fejezték ki Bethlen megbuktatása iránt: Kun Miklós Belső-Szolnok megye ispánja, sógora Török István, valamint Mochony Gergely és Folti Gergely, velük együtt pedig Vécs és Görgény is a császár kezére hajlana. Erich Lassota titkos jelentése II. Mátyásnak. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica F 167. Konv. A. Nr. 96-112.

⁵⁶² A lengyel kapcsolat olyannyira kedvező fogadtatásra lelt az udvarnál, hogy június hónap folyamán Forgách Zsigmond öfelsége zsoldjába is fogadott egy csapat lengyel katonát. A „polnische confederation” jegyében 10.000 forintot kapott Ferdinánd főhercegtől a katonák felszerelésére és zsoldjára, akiket egyébként egy esztendőre szerződttetett azzal a kitéttel, hogy a határmenti erősségekben és Erdélyben egyaránt az uralkodó rendelkezésére állnak majd. Ferdinánd főherceg jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1614. július 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 1.; A lengyel szövetség patronálása egyébként Ferdinánd és Miksa főhercegek hatáskörébe tartozott, mint ahogyan ez Lassota és Daróczy egyik jelentéséből is kiderül. Erich Lassota és Daróczy Ferenc relatiója. Appendix. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 107-108.

behelyezését előkészítendő, ami Kendy állításai szerint nem lesz nehéz, hiszen „egész Bihar” elégedetlen már Rhédey Ferenc uralmával.⁵⁶³

Kendy István a régi jó kapcsolatrendszer felelevenítésével sem késlekedett. 1614. július 5-én Radu Șerbant is megkereste levelével, Homonnáról.⁵⁶⁴ Ekkor már meggyőződött a császár iránta való jószándékáról és támogatásáról, saját bevallása szerint már Bethlentől sem volt semmi félnivalója, így feljogosítva érezte magát arra, hogy tárgyalásokba bocsátkozzon a volt havasalföldi vajdával. Kendy azon a véleményen volt, hogy öfelségének soha jobb alkalma nem adódik az erdélyi beavatkozásra mint most. Ennél fogva, ha katonát nem is tud adni, csak bocsássa ki Radu Șerbant némi pénzzel, Kendy tud annyi hajdút és lengyelt szerezni, amennyi elég lesz Erdély és Havasalföld kézrekerítéséhez. Érvelésében újra és újra felmerül az az elem, hogy az erdélyi fejedelemnek mennyi ellensége van a saját környezetében is. Mi több, ingatag hatalmához a Portáról sem remélhetett támogatást. A szökött főúr úgy tudta, onnan megüzenték Bethlennek, csináljon békét a császárral, mert a szultán most semmi esetre sem tud segítségére lenni egy esetleges konfliktus esetén. Kendy ügyesen kijátszotta a brassói kártyát is: „*az Brassaiakkal zörnien veződik az Havaseli Vaida, es mostis az Brassaiak zörnien tudatiak töllem, mit hallok Na[gysago]d feleöl, mert alig varnak, hogi Isten Na[gysago]dat Orzagaba vinne*”⁵⁶⁵. Radu Mihneáról mellesleg megjegyezte, annyira retteg a törököktől, hogy már kincseit is kimenekítette az országból. Kendy felbukkanása azonban korántsem keltett általános meglepedést az erdélyi beavatkozás pártján állók körében. Forgách és Lassota is hangot adtak azon aggodalmaiknak, hogy megjelenése – pontosabban látványos eltűnése Erdélyből – nagy feltűnést fog kelteni, természetesen felszítja Bethlen Gábor gyanúját is. De ha már így esett, nincs más út, csak a háború, traktálják csak Bécsben az erdélyi követeket, amíg le nem jár a türelmi idő Bethlen Gábor felé, addig készítsék fel Kendyt – augusztus 15-ét javasolta az expedíció elindításához „spirantibus induciis” – és a szászokat, akikkel legutóbb megállapodtak, bizton számíthatnak rájuk.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Lassota egyben mellékelte Kendy javaslatait is, amelyeket még Kolozsváron nyújtott át Daróczynak, ő maga azonban csak most értesült róluk. Erich Lassota Melchior Khleslnék. Kassa, 1614. június 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 83-85.

⁵⁶⁴ Kendy István Radu Șerbánnak. Homonna, 1614. július 5. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 5-6.

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ Erich Lassota Melchior Khleslnék. Kassa, 1614. július 14. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 21-22.; Lassota egyébként éppen ebben a levelében adott tájékoztatást egy korábbi beszélgetésről, amely közte és Kovacsóczy kancellár között játszódtott le. A követ nagy reményeket fűzött a II. Mátyás által követelt „biztosítékok” megszerzéséhez, hiszen így látták garantálva a Magyar Királyság helyzetét függetlenül attól, hogy milyen érzelmű fejedelem ül Erdély trónján. Ilyen körülmények között azt sugalmazta Kovacsóczynak, Bethlen Gábor nagy érdemeket szerzett II. Mátyásnál a szász jogok restitválása és Szeben visszatámasztása folytán, tehát nagyon is valószínű, hogy öfelségének nem lesz kifogása Bethlen uralma ellen. Uo.

Minden jel arra utal tehát, hogy 1614 júliusától már helyükön voltak azok a kulcsfigurák – Forgách és Dóczy koordinálása mellett Kendy István és néhány menekült erdélyi főúr, Radu Șerban és a havasalföldi emigránsok, a lengyel szövetségesek, valamint a háttérben Homonnai Drugeth György, reménybeli erdélyi vajda⁵⁶⁷ –, akik két évvel később a Bethlen Gábor elleni fegyveres fellépés vezetői voltak. Ekkor, 1614 nyarán az udvar ugyan jó néven vette felajánlkozásukat, ám a törökkel és Bethlen Gáborral kötendő béke lehetőségét sem zárta ki egyértelműen, amelynek okát leginkább a birodalmi rendek háborút elutasító magatartásában és a roppant pénzhányban kell keresnünk.⁵⁶⁸ A háború kérdése ugyanis sehogyan sem haladt előre 1614 őszén. Végül az udvar elszánt háborús párti tagjai – mindenekelőtt Melchior Khlesl – 1614 decemberében úgy látták, a hosszas huzavona után végre elérkezett a pillanat, hogy az uralkodót kibillentsék a holtpontonról és határozottabb cselekvésre bírják.⁵⁶⁹ Az apropót Naszuh pasa halála szolgáltatta, ugyanis Khlesl úgy vélte, pártfogója vesztével Bethlennek is kicsúszott a lába alól a talaj a Portán. Ennél fogva nem látta már semmi alapját sem annak, hogy Bethlent megtűrjék Erdély trónján, hiszen ha Bécs későn avatkozik be, majd Konstantinápoly állít helyére új „vajdát”, vagy ami még rosszabb, helytartót. Úgy vélte, át kell értékelní a törökökkel és Bethlen Gáborral folyamatban lévő tárgyalásokat, továbbá haladéktalanul Erdélybe kell küldeni Valentin Seraphint, hogy biztos híreket kapjanak a tartományból.⁵⁷⁰

A továbbiakban azonban a szászok egyre inkább perifériára sodródtak az Erdélyi akció szervezése során, a hangsúly nyilvánvalóan a trónkövetelőként színrelépő Homonnai György felé tolódott el. E dolgozat keretei szűkösek ahhoz, hogy a Homonnai-mozgalom valamennyi

⁵⁶⁷ Név és dátum nélkül, ám bizonyosan 1614 júliusából maradt fenn az a gyűjtemény, amely az udvar e szereplőkhöz intézett leveleit foglalja össze. Sine nomine, dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 29-30.

⁵⁶⁸ Maga Lassota és követőrsa, Daróczy Ferenc is elismerte 1614 nyarán kelt jelentésében, hogy az Erdély elleni akciónak komoly nehézségek állnak útjában, többek között az ország erőforrásainak teljes kimerülése, Bethlen portai támogatottsága, amit még a szászok és az erdélyi katolikusok készségessége és Radu Șerban fellépése is nehezen kompenzálhat. Erich Lassota és Daróczy Ferenc II. Mátyásnak. Sine dato. A titkos tanácsban felolvasva: 1614. augusztus 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 61-63.

⁵⁶⁹ Melchior Khlesl votuma Erdélyre és a törökre vonatkozóan. Sine dato et loco. Utólag kiegészítve: 1614. december 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 239-242.

⁵⁷⁰ *“Des Nassuff Todt giebt ein rechte handlung, das wier nichts schliessen, oder tractiern, der Gabor sey dan hünweckh, unnd alles in alten Stanndt gericht, baide Tractationes mit Türggen Unnd Gabor müessen mehr auf andere weiß angestellt werden. Ain grosses schelbmstückh müeß Undter des Palatini Tractation steckhen, das Ime geschriben worden, ist woll geschehen, Seraphin soll man in 7bürgen schickhen, von Sachsen unndt andern gewissen Khundtschafft einzuziehen, damit wir desto leuchter unnd gewisser unser Intent Practicirn khundten.”* Melchior Khlesl Hans Molartnak. Neustatt, 1614. december 13. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 208.; Khlesl és Molart levelezése egyébiránt arról is tanúskodik, hogy a közeli akció biztos tudatában már Homonnai számára is elkészítették azokat a javaslatokat, amelyekhez a közelgő fellépése alkalmával tartania kell magát. Melchior Khlesl Hans Molartnak. Neustatt, 1614. december 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 228-230.

aspektusát, szerteágazó kapcsolatrendszerét vizsgálja. A mi szempontunkból elegendő csupán annyit kiemelni, hogy miközben a Magyar Királyságban bécsi támogatással szövögették az erdélyi hatalomátvétel terveit, a szászság jelentősége háttérbe szorult. Érthető is volt mindez, hiszen a fentebb vázolt tervek csupán abban az esetben szántak szerepet a szászoknak, ha már a királyi expedíciós sereg felvonult Erdélyben. Erre azonban nem, csupán hosszas diplomáciai manőverezésre került sor, melynek során Bethlen Gábor rendkívüli eréllyel védelmezte trónját a vajdaságot követelő Habsburgok, valamint a Lippp és Jenő átadásáért hangoskodó oszmán elit között. Ebben az összességében véve rendkívül mozgalmas, mégis a szászok számára kedvezőtlen időszakban öfelsége reménybeli szövetségesei meglehetősen mellőzöttekké váltak.

A szászok mellőzése annál kellemetlenebb lehetett a közösség számára, hogy a Habsburgok akcióiba fektetett jelentős tőkéjüknek is bottal üthették a nyomát. Valentin Serpahin mint II. Mátyás udvari familiárisa⁵⁷¹ és „exul” vagyis hivatalos erdélyi menekült, 1615-ig próbálkozott, hogy legalább a szász kölcsönök egy részét térítse meg a császári kincstár. Bár ezügyben többször elutasították⁵⁷², egy szebeni társával, Nathan Wagnerrel és feltételezhetően Johannes Rhenerrel együtt az augsburgi birodalmi gyűlésig „üldözte” a császárt⁵⁷³, sőt ott befolyásos szószólót is szerzett ügyüknek János György szász választófejedelem személyében. Utóbbi 1615 augusztusában II. Mátyásnak címzett levelében némi iróniával utalt arra, hogy a szászok nem keveset szenvedtek öfelsége érdekében Erdélyben, ezek után pedig az volna a legkevesebb, hogy kifizetik a tőlük felvett

⁵⁷¹ Valentin Seraphin Erdélyből történt kényszerű távozását követően mai értelemben véve menekült státuszt élvezett, a Habsburg udvar familiárisaihoz tartozott, ilyen minőségében pedig havidíjat is kapott. Vö. Az Udvari Kamara és a Szepesi Kamara levelezését 1614 szeptemberéből Valentin Seraphin aulae familiarius jogcímén folyósítandó járandóságairól. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 106. Konv. 1614. September. Nr. 360-363.

⁵⁷² Serpahin 1614 júniusában Lassota és Daróczy követek társaságában hagyta el Erdélyt, majd tovább utazott II. Mátyáshoz. Már ekkor, 1614 nyarán előtérbe került az akkoriban 147.000 magyar forintban megállapított szász kölcsön ügye az udvarban, amelynek kifizetése – pontosabban a birodalom állandó pénzzavarában ennek lehetetlen volta – enyhén szólva is kínosan érintette a császárt. Vö. A Szász Universitas nevében Valentin Seraphin Erich Lassotának és Daróczy Ferencnek. Sine dato. ÖStA HHStA Hungrica, F 167. Konv. B. Nr. 1-2.

⁵⁷³ Ekkor már szó sem volt a teljes összeg térítéséről. A csüggedt szász követek mindössze 2000 rajnai forintot kértek hosszú távollétük költségeinek fedezése végett, jöllehet az adósság kifizetéséről ezúttal sem mondtak le végleg. Valentin Serpahin és Johannes Rhener II. Mátyásnak. Sine dato et loco. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 8-9.; Hasonló tartalmú levél ugyanazon szerzőktől a császárnak, mellékelve az udvari tanácsosok ajánlásával július 4-ről. Az anyagot az Udvari Kamarához továbbították 1615. augusztus 18-án. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 14-16.

összegeket.⁵⁷⁴ Fölöttébb kínos lehetett ez a helyzet, hiszen a választó ugyanarra hivatkozott, mint néhány évvel korábban az uralkodó és háborús pártja, amikor a közelgő háborúra pénzt próbált meg kisajtolni a birodalom méltóságaiból: könyörüljenek meg az erdélyi szászokon, hiszen a német testvérek iránti szeretet, hovatovább a keresztényi kötelesség is ezt követeli meg.

A helyzet végletes voltát kiválóan summáza egy további dokumentum ebből az időszakból, Rhener egyik kompenzációért könyörgő levele, melyet ugyan 1616 szeptemberében vett jegyzékbe az udvari kamara adminisztrációja, tartalma alapján azonban még a nagyszombati béke, tehát 1615 májusa előtt keletkezett. Ebben Rhener kifejtette, hiába nevezte őfelsége annak idején Linzben Erdély ütőerének a szászságot, most a legcsekélyebb ellenségnek sem volnának képesek ellenállni, különösen így, hogy már őfelségére sem számíthatnak.⁵⁷⁵ A szebeni polgármester nem is fűzött vérmes reményeket a teljes összeg térítéséhez, csupán negyedét kérte, hogy legalább városaikat megerősíthessék egy esetleges támadás ellen. Ezenfelül – mintegy a közös tervek végjátékaként – arra kérte II. Mátyást, járjon közbe Bethlen Gábornál annak érdekében, hogy az Erdélyen kívül tartózkodó „menekültek” amnesztiát kapjanak, és hazatérve birtokaikat is visszakapják, lehetőleg sürgősen, még mielőtt lezárulnának a nagyszombati béketárgyalások.⁵⁷⁶

Bár az erre az időszakra vonatkozó forrásadottságok nem a legszerencsésebbek, közvetett adatok alapján úgy tűnik, maga Benkner is veszteglésre volt ítélve. 1614 nyaratól csupán a város és a fejedelem megbízásából teljesített feladatairól hallunk.⁵⁷⁷ Az is különös, ahogyan az 1614 augusztusában érkező Habsburg-követről, Károlyi Istvánról nyilatkoztak Brassóban: Andreas Hegyes, aki Johannes Benknerrel együtt utazott Medgyesre Szkender pasa kíséretében⁵⁷⁸, azt hangsúlyozta, hogy a követet elbocsátották még mielőtt ők odaértek volna,

⁵⁷⁴ János György szász választófejedelem II. Mátyásnak. Augsburg, 1615. augusztus 4. Mellékelve Valentin Serpahin és Nathaniel Wagner levele János Györgyhöz. Sine dato et loco. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 4-7.

⁵⁷⁵ *„Es haben sich Eur[e] Kay[serliche] Ma[jestät] auß dennen zu Lintz fürgehaltenen Propositionibus allergnädigst Zue erinnern, waß massen dero Kay[serliche] Ma[jestät] und der gantze Christenhaytt, vill an Sybenbürgen gelegen, der Nervus aber des Lands die Saxische Stätt seien, welche nun mehr gewalthätiger weiß aller haab, gütter undt wehr beraubt sein, also daß sie auß mangl gelts und munitiön, nit nur einer zimligen gewalt nitt widerstanden thuen, sonderen auch einem gar schlechttten feindt underligen müsten, wo ferren Eure Kay[serliche] Ma[jestät] nit ihnnen allergnädigste hülf thuen werden.”* Johannes Rhener II. Mátyásnak. 1616. szeptember 23-án könyvelve. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 21-22.

⁵⁷⁶ Uo.

⁵⁷⁷ Hegyes: *Diarium*, 499-539.

⁵⁷⁸ Bővebben lásd a követségekkel foglalkozó fejezetben, a 187. oldalon.

anélkül, hogy tudomást szerezhettek volna arról, miféle hírt hozott Medgyesre.⁵⁷⁹ Sejthető, hogy Bethlen Gábor tökéletesen tisztában volt azzal, miben is sántikálnak Benknerék és a szászok. Ennek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy a főkolompos brassói uraknak bőségesen adott dolgot Szkender pasa fogadása körül: így egyfelől testközelből tapasztalhatták meg, mit is jelent a török fennhatóság, másfelől pedig gondosan elkülönítette őket az újabb lehetséges praktikás úrtól, a császári megbízottól. A medgyesi tanácskozásoknak Szkender pasával volt egy nagyon komoly következménye: Benknert minden valószínűség szerint árulóként bélyegezték meg. A tárgyalások során a szultáni követelések – Lippa és Jenő átadása – körül forgott a szó, ám a végső döntést Bethlen elodázta, mondván, azt majd legfelsőbb tanácsaival hozza meg Gyulafehérváron. Az említett urak között volt természetesen Johannes Benkner is, ki is hirdették, a többiekkel együtt Fehérvárra várják. Úgy tűnik azonban, hogy Szkendernek nemcsak a döntéshozatal menetével, hanem Benkner tanácsúri jelenlétével is komoly gondja akadt: megüzente ugyanis neki, hogy ha kedves az élete, nem ártja magát ebbe a dologba. Így Benkner, ahelyett, hogy Fehérvárra vonult volna a többi tanácsúrral, augusztus 13-án az éj leple alatt lóhalálában vágatott korábban hazaindított társai, Andreas Hegyes és Michael Forgatsch után, akiket rendkívüli mértékben megdöbbenett hirtelen felbukkanásával, méginkább paprikás hangulatával.⁵⁸⁰

Benknerről a brassói források alapján bizton állíthatjuk, hogy nem szerepel az országgyűlési delegátusok között és a városi ügyek intézése során is ritkán bukkan fel a neve. Csupán annyit tudunk biztosan róla, hogy az 1615-ös esztendőre városgazdának választották, ezzel kapcsolatos hétköznapi feladatairól a számadáskönyvek tájékoztatnak. Mindazonáltal bizonyos, hogy a Habsburg kapcsolat, ha nem is szűnt meg az erdélyi szászok között, bizonyosan válságba jutott. Az összeesküvésbe Lassota és Benkner révén belekeveredett szászok közül ketten is komoly bajba kerültek 1615 májusában. Andreas Hegyes elmondása alapján tudhatjuk, hogy a segesvári polgármester, Martin Orend beárulta az összeesküvés részleteit Bethlen Gábornak. Orend úr ugyanis az Universitas tudta és engedélye nélkül „múlhatatlan” audienciát kért a fejedelemtől, ahol pontosabban meg nem nevezett, a szászságra nézvést terhelő bizonyítékokat tárt fel a fejedelem elleni praktikálásra vonatkozóan. Állítólag a segesvári polgármester a vallomás után menekülést kísérelt meg, így

⁵⁷⁹ „[8.] Ist des [!] Römisch Kaiserlichen Majestät Legat Caroly Istuany, ehe der Turk is ankommen, weg gelassen worden. Niemand aber kann wissen, was er gebracht, oder aber was ihm vor Bescheid geben worden.” Hegyes: *Diarium*, 501.

⁵⁸⁰ Hegyes: *Diarium*, 501-502.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 412.

Bethlen Gábor darabontjai vasba verve hozták vissza és tömlőbe vetették.⁵⁸¹ Annál kínosabb volt a helyzet, hogy a beszercei Franz Koch szolgáját, egy Magnus Mihály nevű románt hasonló tartalmú levelekkel fogtak el.⁵⁸² Bizonyos tehát, hogy a szászok továbbra is tartották a kapcsolatot a Habsburg kormányzattal, ha igen korlátozott körülmények között is, az sem vitás azonban, hogy Bethlen Gábor az utolsó részletig tisztában volt minden lépésükkel. A Martin Orend körüli események magyarázatában arról sem szabad megfeledkezni, hogy hirtelen vallomása éppen egy időbe esett a nagyszombati béketárgyalásokkal, ahol II. Mátyás végre kiegyezett Bethlen Gáborral, így tehát nem meglepő, hogy az összeesküvők között felütötte a fejét a gondolat, kicsúszott a lábuk alól a talaj, ideje kegyelemért esedezni. A fejedelem azonban fokozott óvatossággal járt el az ügyben, hiszen az utolsó pillanatig, egészen a Lipppa átadását és ehhez kapcsolódóan a Homonnai vezette Habsburg expedíció megindulását közvetlenül megelőző vészterhes időkig tartózkodott a szász összeesküvés felgöngyölítésétől és a megtorlástól.

Ekkor még különben sem tudhatta senki, hogy a Habsburg támogatással Erdély ellen készülődő akcióról Felső-Magyarországon még nem mondtak le végleg. Brassóban tanácsstalanság lett úrrá, amelynek jele, hogy májusban a nagyszombati pontok hírét meghozó Sarmasági Zsigmondot sürgős levéllel bocsátották vissza II. Mátyáshoz. Gyanús körülmény, hogy a hírvivő érkezését Johannes Benkner a szokással ellentétben nem jegyezte fel városgazdai számadásaiban⁵⁸³, csupán Andreas Hegyes egy elejtett megjegyzéséből értesülhetünk róla.⁵⁸⁴ A fejedelem az incidenset követően magához rendelte Johannes Benknert is, jóllehet nem tudjuk, pontosan mit is végzett vele.⁵⁸⁵ Annyi azonban bizonyos, Benkner és más brassói urak is résztvettek Kolozsváron azon a nagyszombati megegyezés értelmében visszaadott várak dolgát érintő tárgyaláson, ahol a jelenlévő magyarországi megbízottakkal együtt hallhatták, a fejedelem Kendy Istvánnak és a vele egy követ fűjőknak kegyelmet ajánlott azzal a feltétellel, hogy nem viselnek többé közhivatalt.⁵⁸⁶ Benkner ezt

⁵⁸¹ Az Universitas közbenjárt a segesvári polgármesterért, de csupán annyit ért el, hogy fogsága helyéül a közhalmi tömlőcöt jelölték ki, ahol hetente meglátogathatta a felesége és egy segesvári tanácsúr. Bethlen Gábor azonban rövidesen be is nyújtotta e csekély engedményért a számlát: a szászok ki kellett adják a még Báthory Gábor idején zsoldjukba fogadott, Bethlen elől Szebenbe menekült Macedóniai Horváth Györgyöt, aki a hír hallatára öngyilkosságot követett el. Hegyes: *Diarium*, 521-522.; Krauss, 97.; Kraus egyébként a segesvári bíró színvallásának történetét tévesen 1616-ra helyezte. Vö.: Kraus, 100-101.

⁵⁸² Hegyes: *Diarium*, 520-521.; Franz Koch Bethlen Gábor darabontjai elől Máramaroson keresztül Lengyelországba menekült, ahol a lengyel király udvarában húzódott meg. Kraus, 101.

⁵⁸³ A bejegyzést hiába keressük az 1615-ös számadás megfelelő helyén. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 513.

⁵⁸⁴ Brassóba egyenesen Sarmasági Zsigmond hozta meg a hírt, 1615. május 16-án. Hegyes: *Diarium*, 521.

⁵⁸⁵ Hegyes: *Diarium*, 523.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 518.

⁵⁸⁶ Hegyes: *Diarium*, 524.

követően visszatért Brassóba, ahonnan nem is mozdult ki, csupán a fejedelem fogadására 1615 nyarán, illetve ehhez kapcsolódóan egy rövid havasalföldi küldetés erejéig.⁵⁸⁷

A vihar előtti csendet elsőként egy december 31-én befutó szebeni üzenet törte meg: a fejedelem Johannes Rhener szebeni szász polgár, Habsburg-ágens és Franz Koch ügyét rótta föl az Universitasnak. Tudomására jutott ugyanis, hogy a nevezett urak tovább praktikáltak Homonnai Györggyel. Bethlen felszólította az Universitást, adjon magyarázatot a történetekre, egyben nevezzék meg a cinkosokat, és valamennyi szász város pecsétetes levélben nyilatkoztassa ki, nem működik együtt Homonnaival.⁵⁸⁸ Csupán közvetett adat hivatkozik arra az eseményre, hogy a szebeni levél kézhezvételét követően Johannes Benkner Gyulafehérvárra utazott. A városban is alaposan felfordult az élet, a városi tisztviselők megválasztására is csupán egy hónap késéssel, január végén került sor. Maga Benkner is előző évi városgazdai ténykedéséről csak megkésve, január 26-án adott számot, ráadásul képviselő útján, hiszen ő maga még a fejedelemnél volt.⁵⁸⁹

Mivel az Universitas nem adott érdemleges választ a decemberi követelésekre, Bethlen Gábor a Homonnai György támasztotta újabb zavarok nyomása alatt ismét levélben szólította fel a szász városokat, határolódjanak el Homonnaiéktól.⁵⁹⁰ A fejedelem azt is elvárta, a szászok közös küldötteik révén biztosítsák Homonnait, Thurzót, illetve Khleslt afelől, hogy megbékéltek fejedelemségével és nem hajlandók együttműködni a magyarországi urakkal. Bethlen azzal is megpróbálkozott, hogy a szászok a levél révén vegyék rá az említett személyeket, nevezzék meg a praktikásokat.⁵⁹¹ Andreas Hegyes ezzel kapcsolatban gúnyosan jegyezte meg, „bolond az, aki így tesz”.⁵⁹² Brassó továbbra is ellenállt mindenféle fenyegetésnek. A brassóiak és a fejedelem közötti viszony tehát fölöttébb rosszul alakult 1616 elején, amit nem kis mértékben súlyosbított a körülmény, hogy a nyilvánvalóan lázadásba keveredett város makacsul ellenállt Bethlen Gábor minden követelésének. Ebben a helyzetben került sor 1616 február-márciusában a fejedelem brassói látogatására, mely minden valószínűség szerint legalább olyan kellemetlennek bizonyult, mint Szkender pasa fogadása 1614 augusztusában.⁵⁹³ A veszekedésektől és egyéb kínos jelenetektől sem mentes fejedelmi látogatás azonban nem érte el a kívánt eredményt, Brassó továbbra sem állt kötélnek, mindent

⁵⁸⁷ Hegyes: Diarium, 525-527.

⁵⁸⁸ Hegyes: Diarium, 538-538.

⁵⁸⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 605.; Hegyes: Diarium, 539-541.

⁵⁹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 606-607.; Hegyes: Diarium, 541.

⁵⁹¹ Kraus, 98.

⁵⁹² Hegyes: Diarium, 541.

⁵⁹³ Az 1616-os fejedelmi látogatás részleteit lásd a fejedelem befogadásával foglalkozó fejezetben, a 178. oldalon.

tagadott, a városvezetés szorosra zárt sorait a fejedelem egyszerűen nem tudta áttörni a megfélemlítés módszereivel.

Az összeesküvőkkel való leszámolás ideje végül 1616 májusában jött el. Május 13-án a fejedelem Johannes Benknert Gyulafehérvárra rendelte, városgazdai feladatait a bíró, Johannes Christiani vette át.⁵⁹⁴ Az indoklást hiába keressük a brassói forrásokban, valamennyi szemtanú mélyen hallgat az okokról. Nyilvánvaló azonban, mi is állt a fejedelem határozott fellépésének háttérében: jól tudta, Lippa és talán Jenő átadása csak idő kérdése, a várak ügye pedig olyan kanóc, amely könnyen berobbantathatja a szívélyesnek éppen nem mondható Habsburg-erdélyi viszony puszkaporoshordóját. Erre az eshetőségre felkészülve mindenképpen kívánatos volt a Habsburgok – a nyílt színen természetesen Homonnaiék – erdélyi bázisának ártalmatlanná tétele, kézenfekvő volt tehát, hogy Benkner, akinek fontos szerep jutott az összeesküvés során, biztos őrizet alatt Fehérvárott legyen mindaddig, amíg a konfliktus megnyugatóan el nem rendeződik.⁵⁹⁵ Brassóba csak a lippai ostromot követően, június 27-én ért oda a hír, a fejedelem bűnösnek találta Benknert és a vele együtt letartóztatott urakat.⁵⁹⁶ A brassói városvezetés még aznap útnak indította Nagy Mihály városi kengyelfutót, hogy magyarázatot kérjen a történetek miatt.⁵⁹⁷ Másnap meg is érkezett az a – sajnos pontosabban nem ismert – levél, melyben Bethlen megindokolta döntését⁵⁹⁸, 30-án pedig a fejedelemnek készített csemegékkel útnak indult az első delegáció, akik közbenjártak Benkner szabadonbocsájtásáért.⁵⁹⁹

A város tanácsának természetesen nem kis fejtörést okoztak az események. A városatyák július 4-én vitatták meg a teendőket, ekkor olvasták fel nyilvánosan Bethlen Gábor levelét is. Volt azonban egy másik levél is, ami szóba került: Johannes Rhenertől, a szászokat II. Mátyás mellett képviselő ügynöktől érkezett az Universitashoz, amelyben „igen gyalázta a fejedelmet és szörnyű dolgokat írt felőle”⁶⁰⁰. A tanácsban azonban már azt is tudták, hogy a levélről a beszercei bíró szerzett elsőként tudomást, aki rögvest meg is jelentette Bethlen Gábornak. Hogy Brassót és Benknert valamiképp tisztára mossák az ügyben, másnap négy befolyásos

⁵⁹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 641.; Hegyes: Diarium, 552.

⁵⁹⁵ Nemcsak Benknert fogták perbe, hanem – a júniusi lippai ostrommal párhuzamosan – a Lassota titkos jelentéséből megismert Bethlen-közi pártütöket, Mocsony Gergelyt, Folti Gergelyt és másokat is. Hegyes: Diarium, 554.

⁵⁹⁶ Hegyes: Diarium, 555.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 652.

⁵⁹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 652.

⁵⁹⁸ Uo.

⁵⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 653.; Hegyes: Diarium, 561-562.

⁶⁰⁰ Hegyes: Diarium, 555.

brassói tanács tagja indult útnak Gyulafehérvár felé, jóllehet két hét múlva dolguk végezetlenül tértek haza.⁶⁰¹

A brassóiak Bethlen Gáborral szemben tanúsított elutasító magatartásának most érett be a keserű gyümölcse. A fejedelem még csak megközelíteni sem engedte Benknert az árulók ügyét tárgyaló októberi országgyűlésig, egyedül a feleségének adott rendkívüli engedélyt látogatására. Gyaníthatjuk, hogy a szóbanforgó gyűlés színhelyét nem véletlenül Segesvárott jelölték ki: a város szintén belekeveredett a fejedelem elleni praktikákba, ezt pedig éppen polgármestere vallotta ki, azonfelül a hatalmasabb és védettebb Brassóval, Szebennel ellentétben a fejedelem könnyebben érvényesíthette is rajta akaratát. Ide hozták sorjában azokat a személyeket, akiket a Homonnai György gerjesztette, immár másfél évre visszamenő szervezkedésben árulás vádjával illették: Johannes Benknert, Szalay Tamást, Kálnoky Jánost, Daczó Pált, Szilvássy Boldizsárt, Kornis Zsigmondot, Keresztesy Pált⁶⁰². Ezenkívül jószágvesztésre és száműzésre ítélték azokat, akik nem jelentek meg: Johannes Rhenert, Franz Kochot, Kendy Istvánt, Sarmasági Zsigmondot, Mochony Gergelyt, Foltý Gergelyt és még 12 másik embert.⁶⁰³ A perek napokon át zajlottak az országgyűlés színe előtt, a fejedelem és a szászok szerint alaposan megvesztegetett ítélőmester, Angyalossy János vezetése alatt. Benkner ügyét október 31-én és november 1-én tárgyalták, a szászok közbenjárására csak a fejedelmi tanács, nem pedig az egész ország képviselői előtt. A volt fejedelmi tanácsúr a procedúra során bűnösnek vallotta magát, és írásban nyilatkozott árulásáról. Bethlen Gábor végül az Universitas rendkívül erélyes fellépését is figyelembe véve megkegyelmezett neki⁶⁰⁴,

⁶⁰¹ Hegyes: Diarium, 556.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 655. 658.; A Benkner-ügyben még számos alkalommal indultak megbízottak a fejedelemhez, ezek részletes bemutatásától itt eltekintünk. Annál érdekesebb viszont az a versike, amelyet Andreas Hegyes tanács tagja idézett az események summázataként, s amely arra enged következtetni, hogy Benkner tevékenysége igencsak megosztotta magát a városi tanácsot is: „*Wer da dienet der Gemeine/Desselben dank ist kleine/ Und wenn's ein wenig übel will/Lässt man ihn baden alleine!*” A brassói tanácsról egyébként tudjuk, hogy egyes tagjai titokban leveleztek a fogságban lévő Benknerrel, amelyben a fejedelem titkára, Bölöny Gáspár is kivette a részét. Hegyes: Diarium, 557-558.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 660.; Azt is tudjuk, hogy Péchy Simon kancellár júliusban értékes török szőnyeget fogadott el a brassóiaktól Benkner ügyében. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 657.

⁶⁰² A volt lippai kapitány ellenszegült Bethlen Gábor parancsának, és megtagadta a vár átadását a törököknek. Büntetését 7000 forinton váltotta meg az országgyűlés alkalmával. Hegyes: Diarium, 566.

⁶⁰³ Hegyes: Diarium, 566.

⁶⁰⁴ A fejedelem kegyelmében közrejátszhatott továbbá az is, hogy a szászok ennek fejében magasabb adóösszeg kifizetésébe is belementek, továbbá az a körülmény, hogy egy látványos bosszúhadjárat csak még tovább fokozta volna az országban a feszültséget, ami nyilvánvalóan ismét csak a magyarországi urak és a Habsburgok malmára hajtotta volna a vizet. Gondja volt azonban arra, hogy kifinomultabb eszközökkel leckéztesse meg renitens városát, Brassót: ekkor került először terítékre a brassóiak által bérelt, létfontosságú törökvári vám ügye, melyet a fejedelem egész uralkodása alatt tarsolyában tartott a város megszorongatására. Vö.: 29. old.

azzal a feltétellel, hogy soha többé nem vállal közhivatalt sem Brassóban, sem pedig Erdélyben, aminek Benkner minden jel szerint eleget is tett.⁶⁰⁵

Így végződött tehát Johannes Benkner pályafutása Bethlen Gábor tanácsuraként. Rendkívül ellentmondásos tevékenysége kiváló példa arra, hogyan váltak az erdélyi szászok eszközzé a Habsburgok Erdély annektálására irányuló terveinek. E ponton nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ez, a Benkner-epizód is csupán egyetlen építőköve volt annak a folyamatnak, amely a zsitvatoroki békével vette kezdetét és egészen 1619-ig, Bethlen Gábor Habsburg-ellenes háborújáig terjedt, és amelynek gyűjtópontjában az erdélyi vajdaság Magyar Királyságon belüli helyreállítása állt.⁶⁰⁶ A Benkner körül tömörülő szász vezetők tragédiája ugyanaz volt, mint a tizenötéves háborúban, illetve 1551-52 folyamán: a Habsburgok ebben az esetben sem voltak képesek semmilyen érdemleges erőt felmutatni arra irányulóan, hogy az Oszmán Birodalom ellenében is sikerüljön megtartani Erdélyt a magyar király hűségén. Az igazsághoz hozzá tartozik azonban az is, hogy a szászok körében is sokan voltak azok, akik Benknerékkal ellentétben soha nem hittek a Habsburg tervekben. Ezt igazolja Brassó példája is, hiszen maga a városvezetés is igencsak eltérő nézeteket vallott a Habsburg kapcsolat felélesztéséről. A fentebb vázolt események mindenképpen azt támasztják alá, hogy a szászság nem vádolható összességében az összeesküvés vádjával, bőven akadtak olyan józan hangok, akik a Bethlen Gáborral való megegyezést szorgalmazták. Az 1616-ot követő évek valóban őket igazolták. Pillanatnyilag semmi arra utaló írásos dokumentum nem ismert, hogy a szászok a továbbiakban a Habsburg császárral szövetkeztek volna az erdélyi fejedelem ellenében. A török fennhatóság alatt álló Erdély kézzelfogható valósága évtizedekre kioltotta a szászokból a Habsburg uralkodó gerjesztette álmokat, erőiket sokkal kézzelfoghatóbb feladatokra, az országon belüli erőviszonyokra, a szászság gazdasági súlyának, tekintélyének megőrzésére koncentrálták. Ebben a helyzetben pedig megkerülhetetlen volt a fejedelemmel kényszerű kompromisszumokon alapuló, de mégis stabil jó viszony kialakítása.

⁶⁰⁵ Hegyes: *Diarium*, 565-567.

⁶⁰⁶ A Johannes Benkner személyéhez kapcsolódó összeesküvés és annak külpolitikai dimenziói úgyszólván a Bethlen Gábor korával foglalkozó történetírás vakfoltjának számítanak, annak ellenére, hogy néhány kulcsfontosságú dokumentumot már Szilágyi Sándor is közölt az Erdélyi Országgyűlési Emlékekben. Olyan alapvető munkákból is kimaradt, mint Szekfű Gyula Bethlen Gáborról szóló monográfiája. Csupán Lovas Rezső foglalkozott a témával részletesebben a múlt század negyvenes éveiben, jóllehet "a szász kérdést" meglehetősen torzítva, értékítéletektől sem mentesen adta vissza. Vö.: Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. Történelmi Tanulmány. Helikon Kiadó, 1983.; Lovas Rezső: A szász kérdés Bethlen Gábor korában. Századok 1944. (78.) 7-9. 419-462. (A továbbiakban: Lovas.)

IV. LOGISZTIKAI JELLEGŰ SZOLGÁLTATÁSOK

IV. 1. A FEJEDELEM BEFOGADÁSA

IV.1.1. A FEJEDELEM BEFOGADÁSÁRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSOK

Az uralkodó iránti kötelezettségek vizsgálata során minden esetben az erdélyi szászok első ismert⁶⁰⁷ jogbiztosító rendelkezése, az 1224-ben kibocsátott Andreanum szolgál kézenfekvő kiindulási pontként. Az oklevél ugyanis foglalkozik a descensus kötelezettségével, vagyis az uralkodó befogadásának terhével, mely a középkori közösségek kötelezettségei között jelentős tételnek minősül.⁶⁰⁸ Erre vonatkozóan II. András király hűséges „teuton” alattvalóit többek között abban a kegyben részesítette, hogy az uralkodói látogatások számát legfeljebb háromban határozta meg. Mindezt kiegészítette azzal a tétellel, hogy a telepesek a királyt képviselő és országos ügyben eljáró erdélyi vajdát is kötelesek befogadni, ám két alkalomnál nem többször, a kiváltságos szász területen történő átkelése során oda és vissza.⁶⁰⁹ Ez a szabályozás megszületésének idején még csak a kiváltságlevélben lazán körülhatárolt Királyföldét érintette, tehát a Szászvárostól Barótig⁶¹⁰ terjedő dél-erdélyi határvidéket. Brassóra és a Barcaságra nem vonatkozhatott, hiszen a település egészen a 15. századig kívül esett a szászok királyi privilégiumokkal biztosított területén. Mint már korábban szó volt róla, a Barcaság csupán az Andreanum kiállítását követően szabadult fel a Német Lovagrend hűbérurasága alól, ezt követően igazgatását a székely ispán hatáskörébe

⁶⁰⁷ A szász történészek körében továbbra is tartja magát az nézet, mely szerint az Andreanumot megelőzően létezett egy másik, a szászok betelepítése – tehát II. Géza uralkodása – idején kiállított kiváltságlevél. A „Geysanum” névre keresztelt rejtélyes dokumentum létezését ugyan mindmáig nem sikerült igazolni, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a vélekedést, hogy a Nyugat-Európa legfejlettebb területeiről befogadott vendégek Magyarországon élvezett különleges státusát a telepítést kezdeményező magyar király szükségyszerűen szóbeli megállapodás vagy kiváltságlevél formájában rögzítette. Így a privilégiumok ma ismert legkorábbi foglalata, az Andreanum is e korábbi kiváltságokra volna visszavezethető. Vö. Karl Kurt Klein: Geysanum und Andreanum. Fragmentarische Betrachtungen zur Frühgeschichte der Deutschen in Siebenbürgen. In: Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der siebenbürger Sachsen. Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Dritte Folge 1971. 8. 54–62.

⁶⁰⁸ Blazovich László: Az Andreanum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: Erdélyi Múzeum 2005/3-4. <http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro>. 9. Letöltés időpontja: 2009. október 24.

⁶⁰⁹ „Statuimus insuper dictis fidelibus, ut cum ad expeditionem ad ipsos nos venire contigerit, tres descensus tantum solvere ad nostros usus teneantur. Si vero vaivoda ad regalem utilitatem ad ipsos vel per terram ipsorum transmittitur, duos descensus, unum in introitu et unum in exitu solvere non recusent.” Urkundenbuch I. Nr. 43. 34-35.

⁶¹⁰ „... universus populus incipiens a Waras usque in Boralt cum terra Syculorum terrae Sebus et terra Daraus unus sit populus...” Uo.

rendelve önálló kerületként visszakapcsolták a vajda által összefogott erdélyi központi közigazgatásba. Brassóban és vidékén az Andreanumban foglalt „arany szabadságok” csupán Hunyadi Mátyás 1486-os erdélyi közigazgatási reformja után léptek érvénybe.

Jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, középkori királyaink személyes látogatása Szászföldön nem volt gyakori jelenség, még ritkábban jutottak el a birodalmuk keleti peremén őrt álló brassói districtusba. Ha mégis sor került a látogatásra, az esemény hátterében rendkívüli esemény, leginkább az egész dél-kelet-európai régióra irányuló határozott külpolitikai és hadászati indítékok álltak. Erre vonatkozóan a legkézenfekvőbb példát éppen Brassó városa szolgáltatja: amikor Luxemburgi Zsigmond és udvara 1426 decembere és 1427 júliusa között felkereste a várost, a török háború már több volt a Kárpátok biztonságos hegyein túl játszódó távoli eseménynél. Az ország, egyben a nyugati kereszténység határát képező dél-erdélyi szász városok már megszenvedték a török betörések első hullámain, melyek a tatárjárás óta nem tapasztalt pusztítással söpörtek végig az érintett területeken. A csupán félkész védművekkel rendelkező Brassó maga is súlyos veszteségeket szenvedett a legutóbbi, 1421-es betöréskor. Zsigmond király tehát brassói tartózkodása során kiemelt figyelmet szentelt a török háború aktuális kérdéseinek – az al-dunai védelmi vonal megerősítésének, illetve a Havasalföld biztosítása érdekében vezetett hadjáratnak – ezenfelül személyes jelenlétével is ösztönözte a török betöréseket felfogó Dél-Erdély lakosait. Ám nem feledkezett meg vendéglátóiról, a brassóiakról sem, hiszen látogatása során számos kedvezményrel, illetve birtokadománnyal gyarapította a város erejét, nem csoda tehát, ha Brassóban a legutóbbi időkig különleges tisztelettel emlékeztek kiemelkedő pártfogójukra, Luxemburgi Zsigmondra.⁶¹¹

A mohácsi csatavesztést követően, az erdélyi fejedelemség kialakulásával párhuzamosan azonban alapvető változás következett be a fent röviden vázolt helyzetben. Erdély kényszerű leválasztása az Oszmán Birodalom által annektált és a Habsburg igazgatás alá került magyarországi területekről a 16. század közepén új uralkodói központ kiépítését tette szükségessé az önálló életre keltett tartományban, ami sok tekintetben ugyanúgy igényt formált a néhai budai királyi székhely örökségére, mint a Habsburg királyok udvara.⁶¹²

⁶¹¹ Teutsch, 104-105.; Gündisch, 59-63.; Maja Philippi: Kaiser Sigismund in der Schulerau. In: Philippi: Kronstadt, 81-83.

⁶¹² Utóbb Pálffy Géza hívta fel arra az Európában csaknem egyedülálló jelenségre a figyelmet, hogy 1526 után a középkori Magyar Királyság legitim örökösei udvartartásuk és udvari méltóságai révén voltaképpen nem is két, hanem három uralkodói centrumhoz kapcsolódtak: a Habsburgok kettős, magyarországi és bécsi kötődésű, illetve a Szapolyaiak kelet-magyarországi (erdélyi) udvarához. Az átmeneti helyzetet követően, a század végére azonban már egyértelművé vált Bécs dominanciája a magyar királyi országrészekben, valamint

Erdélyben az uralkodói központ kérdésében kezdetben több lehetőség is szóba jött.⁶¹³ A választás végül a Báthory-korszakban jelentősebb fejlődésnek induló Gyulafehérvárra esett, de a város fejletlenségénél, még inkább Erdély és a fejedelmek sajátos hatalmi helyzeténél fogva nem tölthette be ugyanazt a szerepet, amit a budai udvar képviselt a középkori magyar királyságban.

Emellett az erdélyi uralkodók udvarának jellegzetes vonása volt az uralkodó és környezete gyakori helyváltogatása, jóllehet ez nemcsak az erdélyi viszonyokra volt jellemző, hanem a 17. század számos európai udvarára is. Természetesen háborús időben az erdélyi haderővel személyesen hadba szálló fejedelmet és a legszükségesebb személyzetre korlátozott udvarát rend szerint a felvonuló sereg táborában találjuk. Más lapra tartozik azonban a fejedelem és udvarának befogadása békesség idején. Jelen dolgozatnak nem lehet célja a fejedelmi udvar mozgásának, még kevésbé térhasználatának és térszimbolikájának vizsgálata. Annyit mindenesetre le kell szögezni, hogy a „vándorló udvar” középkori eredetre visszavezetett szokása Erdélyben a 16-17. század folyamán is tartotta magát, amelynek következtében a fejedelem gyakran kért bebocsátást országa nagyobb városaiba. A „kiszállás” háttérében leggyakrabban országos jelentőségű kiváltó ok – rész- vagy teljes országgyűlés, diplomáciai tárgyalás, igazságszolgáltatás, az aktuális hatalmi helyzettől függően erődemonstráció – állt, melynek anyagi terheit legnagyobb mértékben a kiszemelt városi közösség viselte.⁶¹⁴ A költségek pedig szerény becslések szerint is több száz, nem ritkán több ezer forintba rúgtak, ami korántsem meglepő, ha figyelembe vesszük, mennyi szolgálattevő tartozott a fejedelem és hitvese udvarához. A Bethlen Gábor udvarmesterének, Csúti Gáspárnak intézett utasításában foglaltak alapján a fejedelem udvarához tartozó személyek a következő csoportokra terjedtek ki: az étel-ital elkészítése és felszolgálása körül tevékenykedő konyhamesterekre, asztalnokokra, étékfogókra, pohárnokokra, bortöltőkre, felszolgáló inasokra és egyéb, pontosabban meg nem nevezett belső konyhai szolgálókra, a fejedelem által használt helyiségek őreire, a fejedelem és fejedelemszony inasaira – „bejáróira” – és egyéb udvarló népeire, akiket a főúri udvarok szokása szerint az előkelő családok fiatal tagjai közül válogattak, valamint a rendfenntartás feladatát ellátó fejedelmi

a korábbi, kényszerűen vándorló Szapolyai-udvar is Gyulafehérvárra hagyta a fejedelmi székhely kialakítását. Vö.: Pálffy, 45-59.

⁶¹³ Szapolyai János királysága idején az uralkodói központ szerepére a legújabb kutatások szerint a szászok egyik csekélyebb városa, Szászsebes is esélyes volt. Vö.: Kovács András: Gyulafehérvár, az erdélyi fejedelmi udvar színtere a 16. században. In: *Idővel paloták...*, (A továbbiakban: Kovács: Gyulafehérvár.) 237.

⁶¹⁴ Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617-1708. Milleniumi Magyar Történelem. Források. Szerk. Bertényi Iván, Benda Gyula, Pótv János. Budapest, 2001. (A továbbiakban: Magyar udvari rendtartás.) 9.; Szabó Péter: A kihelyezett udvarok az Erdélyi Fejedelemség hatalmi harcaiban. In: *Idővel paloták...*, 314-315.

darabontokra.⁶¹⁵ Hozzájuk kell számítanunk továbbá a fejedelem hétköznapi tevékenységében részes tanácsurakat és „udvari fő-fő embereket”⁶¹⁶, akik leggyakrabban maguk is családjukkal, személyes kis udvartartásukkal voltak jelen, és akik az országos ügyeiktől függően útjában is a fejedelem mellett tartózkodtak. A fejedelmi kíséret holdudvarába tartoztak még az udvari hitélet, tudományosság és szórakoztatás képviselői, prédikátorok, orvosok, tudósok, diákok, muzsikuskok és táncosok is, valamint a fejedelmi testőrség fegyveresei. Az udvarlók létszámáról nem áll rendelkezésünkre biztos adat, mint ahogy arra vonatkozóan sem, a fejedelem közülük mennyit vitt magával utazásai alkalmával. Mindent figyelembe véve azonban annyi bizonyosra vehető, hogy egy-egy vendégség létszáma több száz fős nagyságrendet is elérhette. Ezt támasztja alá 1613-ban a szászoknak azon kérése is, melyben 400 főben kísérelték meg maximalizálni a fejedelmi vendégcsereg létszámát.⁶¹⁷ Ez a szám már a fogadó fél által is elfogadott kompromisszumos helyzetre utal, addigi szokás szerint tehát a befogadott fejedelmi udvar és a kísérő had ennél jóval nagyobb létszámot is képviselhetett.

Nem csoda tehát, ha a fejedelmi udvar befogadásának súlyos terhe az elvárt szolgáltatások mennyiségénél és minőségénél fogva leggyakrabban a „tőkeerősebb”, privilégiumokkal bőségesen körülbástyázott taksás illetve szászföldi városokra nehezedett. A városok kiváltságai által biztosított előnyös helyzet ugyan megteremtette a szükséges infrastrukturális és gazdasági háttérrel ahhoz, hogy rövid ideig „az ország első városává” lépjenek elő, ám el is zárták az uralkodót az ebből fakadó előnyök korlátlan élvezésétől. A megfelelő törvényi háttér biztosítása nélkül tehát remény sem volt arra Erdélyben, hogy a partikuláris érdekeiket erélyesen védelmező rendek tudomásul vegyék a fejedelmi udvar költséges eltartásának rendszeres terhét.

A szokásjogon és a korábbi szabályozásokon – így a legkorábbi Andreanumon – túlmenően az erdélyi törvényalkotás tehát arra kényszerült, hogy külön is foglalkozzon az uralkodó elszállásolásának kérdésével. Az erre vonatkozó végzésekről a II. Rákóczi György által 1653-ban elfogadott összefoglaló erdélyi törvénytár ad felvilágosítást rendi jogokat tárgyaló harmadik részében. Eszerint az alattvalói hűség és kötelesség azt diktálja, hogy a városok bebocsássák fejedelmüket vagy az ő képviseletében eljáró személyeket falaik közé, méghozzá – a Szászföldön érvényben lévő Andreanumtól eltérően – mindenféle korlátozás

⁶¹⁵ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem utasítása hopmesterének, Csúti Gáspárnak. Kolozsvár, 1622/23. In: Magyar udvari rendtartás, 69-77.

⁶¹⁶ Uo.

⁶¹⁷ A szász universitas feltételei Bethlen Gábor szebeni telelése tárgyában. 1613. december 17. EOE VI., 383.

nélkül.⁶¹⁸ Érdemes kihangsúlyozni továbbá azt a már az Andreanum szövegében is megfigyelhető tény, hogy a törvény világosan megkülönbözteti az országos ügyekben eljáró hivatalos személyeket – fejedelem, illetve nevében eljáró tisztségviselők – a magánszemélyektől. Az utóbbiak helyzete a kiváltságolt területeken ugyanis gyakori vita tárgyát képezte Erdélyben. Különösen Szászföldön éleződött ki a helyzet, hiszen a területiális autonómia korabeli elve alapján gazdasági, politikai és kulturális előnyöket élvező vidék már a középkorban is kedvelt célpontja volt a vármegyei nemesség lakhelyváltztatásának. A szász vezetők természetesen minden rendelkezésre álló eszközzel küzdöttek a folyamat ellen. Kezdeti sikereik dacára már a 16. században engedményre kényszerültek, hiszen a jogalkotásban is teret hódított a „tempore necessitatis” elve, melynek értelmében veszedelem esetén kénytelenek voltak beengedni a falaik között menedéket kereső vármegyei nemeseket és székelyeket. Az Approbata Constitutionesban foglaltak már a harc számukra kedvezőtlen kimeneteléről árulkodnak, miután az idegenek szabad birtoklási, letelepedési, „szabados ki s bé bocsáttatási”⁶¹⁹ jogáról rendelkeznek.

De milyen szabályozások lehettek érvényben a vizsgált korszakban, Bethlen Gábor uralkodása idején? A Báthory fejedelem leköszönését és Bethlen Gábor trónra lépését szentesítő országgyűlés idején az országban a rendezetlen kül- és belpolitikai helyzet következtében fokozott belső nyugtalanság uralkodott. Közvetlen aggodalomra adott okot továbbá az a tény is, hogy az országgyűlés a jelenlévő nagyszámú török és tatár katonaság árnyékában kezdte meg a rendteremtést. Bethlen Gábor és az összegyűlt rendek erőfeszítései ilyen körülmények között arra irányultak, hogy orvosolják a közelmúlt főbb sérelmeit, illetve visszatérjenek a Báthory Gábor uralkodását megelőző gyakorlatokhoz. Ami a sérelmeket illette, az előző fejedelem városi látogatásai bőven adtak okot a diskurzusra. Az előzményeknek megfelelően a fejedelem megválasztását követő napokban hozott törvények a „romlott országban” járó fejedelemnek – nyilvánvalóan a Báthory fejedelem idején eluralkodó, valóban tirannusi önkényt idéző fejedelmi látogatásokra és „gazdálkodásokra” emlékezve – azt írták elő, hogy udvarát maga mellett tartsa, ne a szászokon, vagy az ország

⁶¹⁸ „Hogy az országnak legitimus fejedelmi akármely kerített, privilegiumos vagy költsos városokban birodalmokbéliék közül, [...] valamikor akarják, mind békességes és háboruságos időkben, mind magok személyek szerint, udvarok népe, ország népe, fizetett és egyéb rendbéli hadas praesidium locumtenensi, avagy arra rendeltetett tisztviselői, az állapotoknak és szükségeknek mivoltához képest, szabadosan bebocsáttasának, lakhassanak és a közönséges haza s fejedelmek javára szép egyező értelemmel vigyázhasanak, [...], azoknak egyébiránt való szabadságoknak s privilegiumoknak való megsértődése nélkül, sub poena nota infidelitatis, amissioneque libertatis et omnium immunitatum”. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1540-1848. évi erdélyi törvények. Approbata Constitutiones. Budapest, 1900. (A továbbiakban: Approbata Constitutiones.) III. R. LXXXI/ I. art. 153.

⁶¹⁹ Az 1613. októberi országgyűlés törvényei. EOE VI., 361.

más lakosain. A fejedelem befogadásának kötelezettségétől a rendek természetesen mégsem zárkózhattak el, erre vonatkozóan a régi szokásokat tartották mértékadónak – minden bizonnyal ismét a Báthory Gábor rossz emlékű regnálása előtti időszakra utalva.⁶²⁰ A vizsgált téma szempontjából külön figyelmet érdemelnek azok az artikulusok, amelyekben a szász vezetők terjesztették az új fejedelem elé kéréseiket.⁶²¹ A dokumentum 7. pontja a szász városoknak arra a kötelezettségére irányítja a figyelmet, mely kiegészítette a fejedelem befogadásának feladatát: más erdélyi városokhoz hasonlóan a fejedelem igényének megfelelően helyet kellett biztosítani az összeülő országgyűlésnek. A szászok megkísérelték kicsikarni Bethlen Gábortól, hogy mentesítse őket e teher alól, ám a fejedelem elutasította őket, hiszen „az régi fejedelmek idejében is volt gyűlés közöttük”⁶²². Ezt a követelésüket a szászok egyébként mérsékelt formában ugyan, de fenntartották a Szeben visszaadását kísérő tárgyalások során is: a nagyobb szász városok elzárkóztak – Szebenben, Brassóban, Besztercén, Segesváron – az országgyűlés befogadásától.⁶²³ Bár Bethlen Gábor sok engedményre volt hajlandó a szászok megbékítése érdekében, ennek a kérésüknek nem tett, az erdélyi viszonyokból és hagyományokból fakadóan nem is tehetett eleget. Noha az erdélyi földön tartott országgyűlések színhelye rendre Gyulafehérvár, esetleg Kolozsvár volt, a fejedelem 3 alkalommal – 1616-ban Segesvárott, 1618-ban Szebenben, 1622-ben pedig Besztercén – tartott országgyűlést. Valójában azonban még ez a szám is csekélynek minősül Fehérvár jelentőségéhez képest, ahol szinte minden évben összeültek az ország képviselői. Bethlen Gábor a szász városok szolgálataira nyilvánvalóan az erdélyi ügyek egyéb vonatkozásaiban számított: az utazó fejedelem és kísérete befogadása, a portai követségek felszerelése, a követek fogadása és indítása, különböző bevásárlási megbízások és pénzügyi tranzakciók terén.

A további események ismeretében úgy tűnik azonban, hogy a „régis szokásokra” hivatkozó, a fejedelem befogadását csak felületesen tárgyaló artikulusok a hétköznapi gyakorlat során mégis elégtelennek bizonyultak. Az 1625 májusában Gyulafehérvárott tartott országgyűlés fejedelmi propozíciója ugyanis már arra az Erdélyben uralkodó áldatlan állapotra hivatkozik, hogy az ország menedékeinek számító városok vonakodnak befogadni a fejedelmet és udvari embereit. Bár Bethlen Gábor csak általánosságban említi a városokat, egy-egy kiszólása mégis arról árulkodik, hogy mondandóját kifejezetten a szászoknak, sőt

⁶²⁰ Uo.

⁶²¹ *Articuli totius gentis Saxonicalis veriusque ordinis ad illustrissimum dominum nostrum gratiosissimum. Anno dom. 1613. 23. Octobris. EOE VI., 365-367.*

⁶²² Uo.

⁶²³ A szász universitas gyűlésének feltételei Bethlen Gábor szebeni telelése tárgyában. EOE VI., 383-389.

ezen belül is a tehetősebb városoknak, Brassónak, Szebennek, Segesvárnak, Besztercének szánhatta. Kemény hangon emlékeztette az érintetteket, hogy privilégiumaikat uralkodói kegyből élvezik, ezért cserébe pedig feltétlen engedelmességet vár el. Ez a körülmény önmagában még más kulcsos városok esetében is helytálló volna, ám a fejedelem azon megjegyzése, hogy nincs ok a Báthory Gábor idején tapasztaltaktól tartani, nem teszi állandó fejedelmi lakhelyévé egyik privilégiumos várost sem, már kifejezetten a szászoknak szóló célzásként értendő. A dokumentum végén már nem is hagy kétséget afelől, kinek is címezi mondanivalóját, amennyiben arról biztosítja alattvalóit, hogy „atyai gondviselését” birodalma minden rendjére kiterjeszti, nem különben a szászokra is. A fejedelem külön hangsúlyozta, hogy jogos igényének nem a csekély véderővel és gazdasági kapacitással rendelkező helységek – mint például a fejedelmi nyomásnak önerőből ellenállni képtelen Medgyes vagy Szászsebes, Szászváros – esetében kíván érvényt szerezni, a címzettek tehát egyértelműen a vezető szász városok.⁶²⁴ A felvetés kimenetele nem lehetett kétséges, Bethlen Gábor a magyar és székely rendek támogatását élvezve sikerre vitte a szász városokba szállás ügyét az erdélyi országgyűlésben. Kevésbé meglepő, hogy a fejedelmi indítványra válaszoló első országgyűlési artikulusban a fejedelmi akarat mellett már a vármegyei nemesség hangja is megszólalt, amennyiben elhatározott, hogy a mindenkori „legitimus fejedelem és successori” mellett, valamint a „tempore necessitatis” elvén túlmenően a „nemzetségek egymáshoz való szeretete” alapján a főrendek is szabadon letelepedhessenek, birtokot szerezhessenek a városokban.⁶²⁵ Ezzel a döntéssel bezárult a kör a szászok körül, többé nem akadályozhatták a Szászföldön kívülről érkező, elsősorban előkelő betelepülő érvényesülését területükön. A folyamat végpontjaként, az így kialakult helyzetet rögzítette a fentebb említett 1653-as törvénygyűjtemény.

Bethlen Gábor uralkodása idején megszilárdultak tehát azok a szokások, amelyek korábban az uralkodó befogadását szabályozták Szászföldön és egész Erdélyben. Megállapítható, hogy a kezdeti bizonytalanságok dacára a fejedelemnek a nemesség támogatását is elnyerve sikerült keresztülvinnie akaratát az országgyűlésen, és a szász városokat engedelmességre szorították a fejedelmi udvar kiszolgálását tekintve. Az országgyűlésen a fejedelem befogadása terén elért eredmények csekély jelentőségűnek tűnhetnek ugyan, mindenesetre kiválóan rávilágítanak a fejedelem azon törekvésére, hogy a központi hatalom erősítése érdekében megtörje a centrifugális erőként ható szász rendi

⁶²⁴ A gyulafehérvári országgyűlés határozatai. 1625. május 1-29. Propositiones. EOE VIII., 254-257.

⁶²⁵ A gyulafehérvári országgyűlés határozatai. 1625. május 1-29. EOE VIII., 264-66.

ellenállást. A fentiek alapján már ismerjük a jogi kereteket, a továbbiakban pedig arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a háttérükben álló eseménytörténeti folyamatokat, és azt, hogyan is zajlott a gyakorlatban a fejedelmi udvar vendéglátása Brassóban.

IV.1.2. A FEJEDELEM ÉS KÍSÉRETE BRASSÓBAN

A fejedelem befogadása Erdély szász városaiban egészen új színben tűnt fel 1613 végén, Báthory Gábor leköszönését követően. A már említett törvények és szokások alapján, döntően a két fél – nem ritkán kényszerű – megegyezésén alapuló, ám mégis csak működőképes rendszert egy csapásra felrúgta Szeben elfoglalása 1610 decemberében. A Szász Universitas „fővárosának” kézre kerítése már önmagában is megbocsáthatatlan tett volt a szászok szemében.⁶²⁶ Szeben, a 12. században alapított Villa Hermanni majd Hermannstadt, a kezdetektől fogva a szász telepések közigazgatási központjának számított, a privilégiumok és a Királyföldéhez tartozó területek bővülésével pedig fokozatosan a szász autonóm közösséget összefogó és azt kifelé képviselő várossá vált, melynek erejét gazdasági erőforrásai és áttörhetetlennek tartott falai mellett bőséges uralkodói kiváltságok biztosították.⁶²⁷ Amikor Báthory Gábor 1610. december 17-én csellel hatalmába kerítette a várost, a krónikák tanúsága szerint maga is elcsodálkozva kiáltott fel: „Ezt soha nem hihattuk volna!”⁶²⁸ Valóban hihetetlennek tűnt, ami történt, hiszen a későbbiek során bebizonyosodott, a város fejedelmi székhellyé tétele egyet jelentett az évszázados szász privilégiumok sárba tiprásával, erre pedig ilyen közvetlen formában még soha nem volt példa Erdélyben⁶²⁹. Az ország egyetlen lakosának sem lehettek kétségei afelől, hogy Szeben, a „metropolis Saxonum” elestét követően a szászok többi kincses városa is erre a sorsra jut majd, a papíron ugyan még létező

⁶²⁶ Sem a kortárs krónikaírók, sem pedig a modern szász történészek között nem akad olyan, aki ne hangsúlyozná a Szeben elfoglalása kapcsán elszenvedett jogsérelmet. Mégis szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az általuk rendre Báthory Gábor pusztító tirannusi hajlamaival magyarázott esemény háttérében olyan indokok is állhattak, melyekről a kortársak és az utókor is csak ritkán tesz említést. A december 17-20 között tartott szebeni országgyűlés második artikulusában a szebenieket azzal vádolták, hogy felújították korábbi, a fejedelem és az ország ellen irányuló tevékenységüket, s ők ezt az országgyűlés színe előtt meg is vallották. Mindez első pillantásra pusztán ürügynek tűnhet csupán a város megszerzésének legalizálására, ám figyelembe véve az előzményeket, nem zárható ki teljesen annak lehetősége, hogy Szebenben valóban Báthory-ellenes erők tevékenykedtek. Bővebben lásd a III.2.1. fejezetben.

⁶²⁷ Vö. Roth, Harald: Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien, 2006.

⁶²⁸ Kraus, 70.

⁶²⁹ Ha Szeben nem is került megszállás alá, a jelentősebb szász városok közül is sokan estek a közelmúlt háborús viszonyainak áldozatául. A tizenötéves háború folyamán, az erdélyi Habsburg-uralom 1602-es visszatérése során Beszterce és Brassó is elvesztette önkormányzatát, és császári katonai parancsnok közvetlen irányítása alá került. In: Philippi: Kronstadt, 147.

szász kiváltságok pedig nem nyújtanak többé védelmet a fejedelem önkényes beavatkozásai ellen. Ez pedig nem csupán a szászokra nézve járhatott súlyos következményekkel, hanem – mint azt később a szászok maguk is kifejtették⁶³⁰ – az ország valamennyi, a rendi privilégiumok bástyái mögül kardoskodó közösségére. A fejedelem gyors és kemény fellépése további, közvetlenül fenyegető veszélyeket rejtett azokra a magyar vagy székely főemberekre nézvést is, akik ellenezve Báthory Gábor politikáját, szász város – elsősorban Brassó – erős falai mögé menekültek.

A szebeni események egyik legfontosabb erdélyi következménye az a változás volt, ami Brassó magatartásában következett be: a város korábbi csöndes ellenállása a Báthory Gábor politikájával szembenállók – függetlenül attól, hogy szászok, magyarok, székelyek voltak-e – nyílt lázadásává alakult át. A fejedelemnek ugyan 1612 októberében sikerült megtörni a felkelés lendületét, Brassót azonban a felvonuló török erők dacára sem tudta térdre kényszeríteni. Sem fegyver, sem tárgyalás nem változtatott azon a tényen, hogy a város és a falai mögé zárkozó elégedetlenek kívül esnek Báthory Gábor gyengülő fejedelmi hatalmának hatósugarán. Mint a diplomáciatörténeti fejezetből kiderült, a fejedelemnek ellenállók jövőjüket már máshoz, a városi számadáskönyvek tanúsága alapján nem is Giczy Andráshoz, hanem Bethlen Gáborhoz kötötték.⁶³¹

Azonban a brassóiak és az emigrációban tevékenykedő Bethlen Gábor közötti jó viszony önmagában még nem volt elég ahhoz, hogy elaltassa a Báthory Gábor uralkodása idején keserű tapasztalatokat szerzett szászok gyanakvását. Bethlen Gábor fejedelemmé választását követően a szász közösség éppúgy elzárkózott a fejedelemmel történő együttműködéstől, mint a bizalmukat eljátszó Báthory Gábor uralkodása utolsó éveiben. A fejedelemhez fűződő viszony normalizálásának elsődleges feltétele a szászok szemében Szeben visszaadása és ezzel párhuzamosan a szász szabadságok helyreállítása volt. Erre vonatkozóan már október 23-án megszületett az új fejedelem ígérete, miután Bethlen Gábor választási feltételihez olyan artikulusokat is kapcsoltak, melyek Szeben kiürítésére és a szász privilégiumok helyreállítására tettek ígéretet. Ugyanezen dokumentumból kitűnik, a szász várakozásokkal ellentétben a fejedelem nem mondott le arról a gyakorlatról, hogy szász városok is fogadjanak be országgyűléseket.⁶³² Az adott szót azonban tett nem követte. Nincs okunk kételkedni abban, hogy a fejedelem valóban elszánta magát ígéretei betartására, igaz, talán nem egy

⁶³⁰ A szászok ultimátuma Szeben átadása ügyében folytatott alkudozásokban. EOE VI., 389-891.

⁶³¹ Bővebben lásd a III.2.2. fejezetben.

⁶³² Articuli totius gentis Saxonicalis (...) Anno dom. 1613. 23. Octobris. EOE VI., 365-367.

csapásra, ahogyan a szászok remélték, hanem egy lassabb folyamat részeként, hatalmának stabilizálását követően, az ország három rendi nemzetének együttműködését erősítő terveinek megfelelően. Az azonnali cselekvés hiánya azonban szerencsétlen módon tovább izzította a szász ellenállás kohóját.

Ebben a helyzetben a szász koalíció, melynek élén Szeben kiiktatását követően Brassó és Segesvár állt, helyesen érzékelte, a frissen megválasztott fejedelem trónja még nem elég szilárd ahhoz, hogy ellenállhasson a Szász Egyetem következetes és követeléseiből jótányit sem engedő fellépésének. A szászok Segesváron újra összeülő gyűlése – Szeben elfoglalása óta nem volt példa erre – 1613. december 10-én megújította „a szász atyák ősi szövetségét”⁶³³ és Szeben visszaadásáig kereken megtagadta a hűségesküt Bethlen Gábortól. A fejedelem, aki Gyulafehérvár „felettébb való pusztasága”⁶³⁴ folytán Szebenben csak a tél erejéig kívánt időzni, hiába alkudozott a szász vezetőkkel.⁶³⁵ Erdély belső nyugalma, mely nem kis mértékben a három nemzet egyetértésén és készséges magatartásán állt vagy bukott, elsődleges fontosságú volt a kialakult külpolitikai helyzetben: a Porta Lipa és Jenő átadását sürgette, a Habsburg udvar pedig csak az alkalmat kereste az „erdélyi vajdaság” visszaszerzésére. És mintha a feszült külpolitikai helyzet önmagában nem lett volna még elég, Brassó is ismét beleártotta magát a nagypolitikába, a fejedelem nem kis bosszúságára. Fölöttébb kellemetlen volt ugyanis a körülmény, hogy a szászok a brassói tanács útján éppen Naszuh pasát, Bethlen harcos támogatóját találták meg panaszukkal, legfőbb pártfogójuknak nevezve és egyben arra kérve őt, érje el a fejedelemnél, hogy végre megkaphassák Szebent és helyreállítsák a szász szabadságokat.⁶³⁶ Ebben a helyzetben a legkevésbé ártalmas megoldásnak Szeben átadása és a szászokkal való megbékélés számított. A várost Bethlen Gábor 1614. február 18-án ünnepélyes külsőségek közepette adta át a még jelen lévő, szám szerint 53 szebeni polgárnak⁶³⁷, Szeben leromlott állapotára való tekintettel pedig két

⁶³³ Teutsch, 352.

⁶³⁴ Bethlen Gábor a szász nációnak követihez. Szeben, 1613. december 4. In: Bethlen Gábor – Levelek. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sebestyén Mihály. Bukarest, 1980. (A továbbiakban: Levelek.) 52.; Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde III. 1858. 227-229.

⁶³⁵ Szeben lepusztított állapotában is méltó helyet biztosított Bethlen Gábor számára, annál is inkább, hiszen a városban sokminden megmaradt az előző fejedelem ingó javaiból is. Andreas Hegyes 1613 őszén a Magyarogli Ali pasa felvonuló hadával érkezett Szebenbe, és pontosan beszámolt az ott talált holmokról. A brassói tanácsúr számbavette a menekülő Báthory által hátrahagyott nemesfém értéktárgyakat, hintót, huszonnégy szép török lovat szerszámostól és más fejedelmi holmikat, amiknek állítása szerint később Bethlen Gábor is jó hasznát vette. Hegyes: Diarium, 474.

⁶³⁶ Brassó város levele Naszuh pasának. Brassó, 1614. február 4. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr.34.

⁶³⁷ Kraus, 94.

esztendei adóját is elengedte.⁶³⁸ Brassó hivatalosan február 20-án értesült az örvendetes hírről egy közhalmi szolga révén.⁶³⁹

Csalódást okozott azonban az a tény, hogy a bizalom a szászság és fejedelme között nem állt helyre ezután sem. Bár a szászok hajlandók voltak felesküdni Bethlen Gábor hűségére, a februári országgyűlés helyszínéül kiszemelt Segesvár elzárkózott a fejedelem és az országgyűlés befogadásától. Segesvár tiltakozása természetesen egyet jelentett az újult erőre kapó szász obstrukció gépezetének beindulásával, melynek Brassó is tevékeny részese volt. Bethlen Gábornak az országgyűlés dolgában írt, február 15-én még Szebenben kelt leveléből megtudjuk, hogy Segesvárra Brassó gyalogokat küldött a város véderejének erősítésére, az Universitas pedig az adófizetés további halogatásával fenyegetőzött.⁶⁴⁰ A brassói számadáskönyvekben a Segesvárra küldött darabontok és tizedeseik zsoldját február 20-án, visszamenőleg regisztrálták. A bejegyzésből kiderül, hogy 20 főről van szó, akiket azért küldtek Segesvárra, mert „ott tartották volna az országgyűlést”⁶⁴¹. Egyébként az országgyűlés kijelölt helyszíne ekkor, február 20-án már kétségtelenül Medgyes volt, Brassó városa ugyanezen a napon delegálta küldötteit – Michael Froniust, Michael Draudtot, a jegyzőt és a városgazdát – az eseményre.⁶⁴² Ha tehát a fejedelem bízott is abban, hogy Szeben elhagyása megváltoztatja a szászok Segesvárra vonatkozó döntését, február derekán már világossá vált előtte, hogy ez nem fog bekövetkezni. A fejedelemnek nem kis bosszúságot okozó vitában végül mindkét fél engedményekre kényszerült, így történhetett, hogy a kompromisszum eredményeként a gyűlés színhelyét végül Medgyesen jelölték ki.⁶⁴³

⁶³⁸ Az 1614-es medgyesi országgyűlés 42. artikulusa. EOE VI., 424.; Nagyszeben valóban elnéptelenedett a viszontagságos évek alatt. Ezt ellensúlyozandó, nagyszabású telepítési program indult meg a szászok között, melynek lényege az volt, hogy a többi szász telepekről régi-új lakosokat költöztessenek Szebenbe, a város feltöltésére. A kezdeményezést mindazonáltal nem övezte osztatlan lelkesedés, hiszen a városok és falvak ezáltal adófizető polgáraik sokaságától estek el. A folyamat kompenzációjaként hozták Brassóban azt a rendeletet, hogy csak azok távozhattak a városból, akik megfizették az éves adójukat, valamint elbocsájtó igazolást nyertek a várostól, illetve – mesteremberek esetében – a céhektől. Vö.: Hegyes: Diarium, 417.

⁶³⁹ „20. Febru[arii] Bracht ein Reppesser diener die gutt Zeitung daß F[ürstliche] G[nade] die H[er]manstadt auff [gab] undt einer löb[lichen] Universitet restituirt hatt.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 348.

⁶⁴⁰ „Hogy kegyelmed elmene, másnap reggel bizonyosan hozzá, hogy Segesvárat az gyűlést celebrálni nem akarnák engedni, sőt az várban igen költöznek a szászok, Brassóból is gyalogot küldtek volna nekik, mely dolognak semmi okát nem látjuk és értjük, mert mi igazak lévén, kegyelmed tudná, ha valami fraus az mi szívünkben volna, sőt azt is beszélük, hogy az adót sem akarnák beadminisztrálni ezután is.” Bethlen Gábor Péchy Simonhoz. 1614. február 15. Levelek, 60.; Szilágyi Sándor – Szalády Áron (szerk.): Török-magyarokori állam-okmánytár. I. Pest, 1868. 118.

⁶⁴¹ „Schickt ich auff die Schespur auf meiner H[err] bevhel 20 Trabanten, dieweil der Landtag alda gehalten solt werden.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 348.

⁶⁴² Uo.

⁶⁴³ A vezető szász városok Bethlen Gábor uralkodása kezdetén betöltött szerepével kapcsolatban lásd a diplomáciai fejezetet.

Bethlen Gábor személyében olyan uralkodó került az ország élére, aki hosszú évek óta először tárgyalások útján kívánta orvosolni a fejedelmi hatalom és a szász náció közötti feszültséget. Bár a Báthory Gábor idején tapasztalt visszaélések még sokáig visszhangoztak a szászok között, utóda engedményekre hajló, józan politikája Szászföldön is meghozta gyümölcsét, lassan helyreállt a megegyezésre hajló párbeszéd a két fél között. Ennek ellenére nyilvánvalóan túlzás volna azt állítani, hogy a szász városok szívesen vállalkoztak a fejedelem és udvara költséges és kockázatos befogadására. Tekintve azonban a történeti előzményeket, már az is a fejedelmi hatalomgyakorlás komoly eredményeként értékelhető, hogy 1614-től – voltaképpen mintha mi sem történt volna – a fejedelem és udvara bejutott, sőt a körülményekhez képest kedvező fogadtatásra talált a szászföldi városokban, így Brassóban is, ahol elsőként tett látogatást 1614 áprilisában.

Bethlen Gábor brassói fejedelmi látogatásra⁶⁴⁴ készülve a Gyulafehérvárt a Barcasággal összekötő régi dél-erdélyi utat használta, melynek jelentőségét kitűnően jelzi az a tény, hogy ez a mai napig az erdélyi vasút- és közúthálózat egyik legforgalmasabb útvonala. Nem csoda, hiszen az út az alföldi területek felől érkezik, fontos gazdasági centrumok mentén fut és számos kapcsolódási pontot biztosít a kereskedelmi és hadászati szempontból is fontos területek felé: Szebennél Havasalföld felé (Vörös-torony szoros), Brassónál Havasalföld (Töröcsvári- és Tömösi- szorosok), Moldva (Bodzai-szoros) illetve a Székelység (Prázsmár-Illyefalva) felé szolgál alkalmas utakkal, mindez pedig a 17. században az Oszmán Birodalom és Lengyelország elérésére teremtett lehetőséget. Az út mentén fekszik a fejedelmi birtokok egyik legjelentősebbike, Fogaras, mely gyakran szolgált Bethlen Gábor tartózkodási helyeként, s mint alább látni fogjuk, brassói utazásai kapcsán is kiemelt jelentőséggel bírt. A fejedelem és kísérete Fogarasföldről, az Olt folyása mentén, leggyakrabban Feketehalomnál lépett be a Barcaságba.

Az útvonal mellett az útirány is jellemzőnek mondható. Bethlen Gábor brassói látogatását rendszerint hosszabb-rövidebb fogarasi tartózkodás előzte meg, majd rövid brassói időzést követően, Prázsmárnál hagyva el a Barcaságot, a Székelyföld felé vette az irányt. Ettől a szokásától eltért 1616-ban, amikor Brassóból elindulva Fogarasra vonult, illetve 1619-ben, 1628-ban és 1629-ben, e három alkalommal ugyanis az útvonal megtartása mellett megváltoztatta az útirányt, a Székelyföld felől közelítette meg a várost, majd Fogaras felé

⁶⁴⁴ Bethlen Gábor brassói látogatásai: 1614. április 3-7., 1616. március 5-8., 1619. június 29-július 3., 1622. augusztus 4-11., 1624. szeptember 12-19., 1626. április 11-16., 1627. február 27-március 7(?). és augusztus 2(?)-13., 1628. február 6-13., 1629. február 6-11.

haladva távozott. A változás oka a Székelyföldhöz kötődő katonai ügyek intézésében, illetve abban keresendő, hogy uralkodása végén már előrehaladt betegségéből adódó súlyos panaszokkal küzdő fejedelem a brassói tartózkodást megelőzően a Székelyföld és a Barcaság határán található gyógyfürdőkben⁶⁴⁵ kezelte magát. A fejedelmi látogatások jogi háttérét tárgyaló fejezetben már láthattuk, hogy a fejedelem elméletileg korlátlan alkalommal kérhetett bebocsátást az ország bármely városába. A személyesen is hadba szálló Bethlen Gábor természetesen gyakran volt úton, ám békeidőben is gyakran hagyta el a fejedelmi székhely, Gyulafehérvár falait. Brassói látogatása mégsem jelentett évi egy alkalomnál többet, ez alól csak az 1627-es esztendő jelentett kivételt, ekkor ugyanis kétszer, áprilisban és augusztusban is felkereste udvarával a várost. Úgy tűnik, erdélyi ügyeinek intézését jellemzően más városok – ha nem Gyulafehérvár, akkor Kolozsvár, Várad, Marosvásárhely, ritkábban a szász helységek közül Medgyes és Segesvár – köré szervezte. Ennek okát a fejedelem befogadása ellen gyakran ágáló szász városok többé-kevésbé sikeres hárító magatartásán túl abban sejthetjük, hogy a rendi nemzetek uniójának stabilitását mindig is szem előtt tartó fejedelem nem kívánta túlfeszíteni a húrt szász alattvalói körében, különösen távol állhatott érdekeitől a hangadó – egyben legtehetősebb – szász centrumok ingerlése. Azontúl ne tévesszük szem elől azt az egyszerű szempontot sem, hogy a vég nélküli háborúkba bonyolódó fejedelem a leggyakrabban talán éppen az Erdély határain kívül eső harctereken időzött. Viszonylag ritka felbukkanása Brassó vidékén tehát nem azt jelentette, hogy Bethlen Gábor „kivételezett” volna a szászokkal. Egyéb gyakorlati szempontokon felül inkább arról lehetett szó, hogy egyszerűen átcsoportosította a terheket egy olyan közösség esetében, ahol a Báthory Gábor idején történtek miatt a fejedelem befogadásának kérdése mindvégig kínos asszociációkat keltett. A források tanúsága szerint Brassó – és más szász városok – esetében inkább egyéb ellátási feladatok kerültek előtérbe, a fejedelem látogatásainak számát pedig a minimumra mérsékelte. Tartózkodásának időtartama sem volt jelentős, ha tekintetbe vesszük, hogy másutt – Fogarasban, Székelyföldön – akár hetekig is időzött: a Brassóban töltött napok száma

⁶⁴⁵ Valószínűleg a Székelyföld és a Barcaság határán fekvő Zajzon, Tatrang, Pütkörcs falvak közelében fakadó forrásokról lehetett szó, valamint az erdővidéki Száldobosról. Ásványi anyagokban gazdag vizüket a középkortól fogva alkalmazzák gyógyászati célokra. A fejedelem 1629-es fürdőkúrájáról részletesebben beszámol Don Diego de Estrada visszaemlékezéseiben. In: Makkai László (szerk.): Bethlen Gábor emlékezete. Budapest, 1980 (a továbbiakban: Bethlen Gábor emlékezete). 252. A számadáskönyvek alapján úgy tudjuk, 1629 májusában Bethlen Gábor éppen Száldobos savanyúvíz-forrásainál kezelte magát. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 547.

általában „ötöd napig”⁶⁴⁶ terjedt, ettől eltért az 1616-os év hat-, az 1622-es év tizenegy- és az 1628-es év nyolcnapi időtartamával.

A fejedelmi látogatás valamennyi esetben ugyanazon menetrend szerint zajlott le. Miután tervbe vette, Bethlen Gábor levélben tudatta a brassói előljárókkal érkezési szándékát, valamint az érkezés várható időpontját. Már említettük, hogy udvarával rendre Fogarasban szállt meg, mielőtt a Barcaságba indult volna. A brassói krónikáirók és a városgazda számadáskönyvei alapján úgy tűnik, hogy a fejedelem és a városvezetés között már azelőtt élénk forgalom bonyolódott, hogy betette volna a lábát a Barcaságba: egymást érték a fejedelmi és brassói posták Brassó és Fogaras között, azontúl a város előljárói is gyakran tették tiszteletüket ajándékokkal megrakott szekereiken a fogarasi udvarban. Bethlen Gábor szívélyes invitálásához hozzátartozott az is, hogy Fogarásból megindulván Feketehalomnál magas rangú brassói tisztviselő várta, aki ünnepélyes keretek között kíserte be urát a városba.⁶⁴⁷ Talán nem túlzás úgy értelmezni mindezt, hogy a város és a fejedelmi hatalom közötti diplomáciai hadviselés már a városfalakon kívül megkezdődött, hiszen a fejedelem személyes és nem ritkán nyomasztó jelenléte – gondoljunk bele, 1613-16 között a brassóiak a Habsburgokkal titkon szövetezve törtek Bethlen Gábor uralmának megdöntésére⁶⁴⁸ – magában foglalta a város ügyeinek közvetlenül a legfelsőbb hatalmi fórumon történő rendezésének számos előnnyel kecsegtető lehetőségét. 1614 márciusában Michael Forgatsch tanácsúr a késedelmes szász adóval sietett Fogarasba a fejedelem elé⁶⁴⁹, továbbá tíz napot töltött ott két másik tanácsúr, a korábban Bethlen bécsi legátusaként tevékenykedő fejedelmi tanácsstag, Johannes Benkner és a köztisztviselőben álló, idős Andreas Hegyes is.⁶⁵⁰ Az adóhátralék sietős beszolgáltatása egyébként a fejedelmi látogatás visszatérő elemei között

⁶⁴⁶ Bethlen Gábor Rhédey Ferencnek. Prázsmár, 1619. június 28. In: Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Budapest, 1879. 117.

⁶⁴⁷ A fejedelem invitálására Fogarasba vagy Feketehalomra delegált brassói előkelők a vizsgált időszakban: 1614-ben Michael Forgatsch, Johannes Benkner, Andreas Hegyes (ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 355-356.); 1616-ban Christianus Hirscher, Stephen Filstich, a városi jegyző, Christoph Greissing, Andreas Hegyes (ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 610, 612-613.); 1618-ból és 1619-ből nincs adat; 1622-ben a bíró, Christianus Hirscher (ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 99.); 1624-ben Michael Schmidt, majd Andreas Hegyes és Paul Bánfy (ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 599, 603.); 1626-ban Georg Draudt (ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 72.); 1627 februárjában és júliusában Georg Nadescher (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 309, 416.); a Székelyföld felől érkező fejedelem elé utazik 1628-ban Michael Draudt és a városgazda, majd Paul Bánfy és Michael Schmidt (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 529, 568.), 1629-ben a városgazda és Michael Schmidt, majd Georg Nadescher és Michael Goldschmidt (ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 430, 460.).

⁶⁴⁸ Lásd az összeesküvéssel foglalkozó III.2.3. fejezetet.

⁶⁴⁹ A történethez az is hozzátartozik, hogy Michael urat rablók támadták meg útközben, s kénytelen volt visszafordulni a pénzzel. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 355.

⁶⁵⁰ Hegyes: Diarium, 493.

tartandó számon: 1616. február 13-án Christianus Hirscher és Stephan Filstich tanácsurak utaztak Bethlen Gábor elé ugyanezen okból.⁶⁵¹

A pénzügyi restanciák kiegyenlítésén túlmenően a fejedelem jóindulatának megnyerését célozták azok az ajándékok is, amelyekkel a brassóiak már a városba érkezését megelőzően tisztelegtek a fejedelemnél. Különösen látványos az a buzgalom, amellyel az erdélyi limitációk idején igyekeztek a brassóiak „megtalálni” fejedelmüket. Brassó ugyanis rendre túllépte az árutermelés és kereskedelem mesterségesen szabott korlátait, az ebből fakadó következményeket pedig körültekintő udvarlással próbálta mérsékelni.⁶⁵² Az ajándékok jellemzően csemegének számító élelmiszerek voltak: válogatott minőségű sózott és friss halak, keleti luxuscikkek (citrom és citromlé, narancs, füge, gránátalma, serbet, mazsolaszőlő), valamint a szezonnak megfelelő gyümölcs (alma, körte, szilva, cseresznye, dió). Az ajándékozott áru változó mennyisége és összetétele miatt ugyan nehéz általánosítani, mégis megállapítható, hogy összértéke körülbelül 10 forint körül mozgott, mindez azonban elenyésző tétel a fejedelmi vendégség több száz, több ezer forintos költségvetésében.⁶⁵³ A tisztelgő ajándékok mellett további költséget jelentett a városi ügyben eljáró tanácsurak és a mellékük rendelt személyzet – szakács, ajtónálló vagy legény, továbbá egy vagy több városi futár, fuvaros – több napra terjedő ellátása és napidíja. Ugyanis, mint a számadáskönyvek adataiból kitűnik, nemcsak a fejedelemnek járt első rangú ellátás, hanem a mellé rendelt brassói uraknak is. Vesepecsenye, fehér pecsenye, szárnyasok, szalonna, ecet, kenyér és zsemlecipó, petrezselyem, fűszerek, sózott hal, gyümölcs, bor és gyertya szerepel az útravalóként mellékük adott csomagban, melyek értéke 1,11 és 4,5 forint között mozgott az utazók és a kint töltött napok számától – általában 3-5 nap – függően. Ehhez járult még az utazók „trinkgeldje” vagyis borralaló néven könyvelt napidíja, mely a vizsgált korszakban nem változott, tanácsurak esetében 25, személyzetük esetében 4 dénárt tett ki.⁶⁵⁴

Bethlen Gábor érkezése viszonylag ritka, nagy erőfeszítéseket igénylő eseménynek számított Brassó városában. Mivel szerencsés esetben Brassó számára a „kegyelmes úr” előnyös befolyásolásának lehetőségét is magában rejtette, nem csoda tehát, ha a városban

⁶⁵¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 610.

⁶⁵² 1628-ban a fejedelem februári látogatását megelőző két hónapban már intenzív tárgyalások folytak Brassó és a fejedelem között, melynek keretében tisztelgő ajándékokkal szolgáltak a fejedelemnek, illetve a brassóiak limitációs ügyeivel megbízott Kapi Andrásnak. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21. 529. Ez az eljárás szinte szóról szóra ismétlődött meg 1629-ben. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 438.

⁶⁵³ Jellemzőnek mondható az 1629-es látogatása alkalmával a fejedelem számára elküldött invitáló ajándékok listája: viza 5 forintért, 36 darab citrom 3,60 forintért és 5 szép gránátalma 1,25 forintért, tehát összesen 9,85 forint értékben. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 430.

⁶⁵⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 612.

lázás előkészületek kezdődtek a fejedelmi udvar fogadását megelőzően. A fejedelem befogadása – ami ráadásul gyakran esett egybe idegen követek brassói tartózkodásával, illetve erdélyi követek indításával ⁶⁵⁵ – nagy létszámú csoport szállásának, étkeztetésének, mozgatásának precíz megszervezését kívánta, ez pedig csak gondos előkészületek árán volt kivitelezhető. Úgy tűnik, a munka koordinálása a városi pénzforrásokat is kezelő városgazda kezében összpontosult, ő volt az, aki összefogta és összehangolta a részfeladatokkal megbízott felelősök ⁶⁵⁶ munkáját, és nyugta ⁶⁵⁷ ellenében kifizette a vásárolt termékért vagy szolgáltatásért járó díjat. A legfontosabb kérdés magától értetődően a vendégek elszállásolása és ételmezése volt. Tudjuk, hogy a városnak saját vendégháza volt, melyet a források „Stadthoff” néven említenek. Legrégibb említése a 16. század elejéről származik, ekkor még a Szent János utca ⁶⁵⁸ egyik épületét jelentette. A vendégház hamarosan szűknek bizonyulhatott, hiszen a városi számadásokból kiderül, 1573-ban két másik épületet vásárolt meg hasonló célra a brassói tanács, egyet a Kolostor utcában ⁶⁵⁹ 975 forintért, egyet pedig a Rózsapiacon ⁶⁶⁰ 100 forintért, melyeket költséges – 568,77 forintra rúgó – átépítés során tettek a célnak megfelelővé. Egyéb adat híján el kell fogadnunk, hogy a város hivatalos vendégeit a vizsgált korszakban is itt helyezték el. ⁶⁶¹ Azonban Bethlen Gábor és környezete számára ez a két épület sem férőhelyeit, sem pedig minőségüket tekintve nem biztosíthatott kielégítő szálláslehetőséget. ⁶⁶² A felmerülő igények vizsgálata során a fejedelem saját szavaira hagyatkozhatunk, hiszen – 1614 eleji remélt segesvári tartózkodására vonatkozóan ugyan – maga fogalmazta meg szállásosztója ⁶⁶³ számára, milyen helyiségekre is van szüksége: *„Felette kérem kegyelmedet, az szállásom felől provideáljon, úgy hogy legyen minden jó alkalmatossággal még ebédlő, palota, tanácsház, antecamara, magamnak való házam, annak*

⁶⁵⁵ Bővebben lásd a követségekről szóló IV.2. fejezetben.

⁶⁵⁶ A vizsgált korszakból alig néhányukat ismerjük név szerint. 1614-ben a fejedelmi udvarral érkező lovak számára szükséges takarmányról két brassói intéző, Andreß Graser és Merten Kloscher gondoskodott. 1624-ben a konyhai alapanyagok beszerzésével Martin Heltner tanácsurat, valamint Johannes Kleint és Andreas Altstettert bízták meg. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 611.

⁶⁵⁷ A számadáskönyvekben a „Zettel” vagyis „cédula” kifejezés szerepel.

⁶⁵⁸ Johannsgasse, Stradă Sfintul Ioan

⁶⁵⁹ Klostergasse, Stradă Mureşenilor

⁶⁶⁰ Rosenanger, Prundul Rozelor, újabban Piață George Enescu

⁶⁶¹ Jekelius, Erich (szerk.): Das Burzenland. I. Kronstadt. Kronstadt, 1928. 48.

⁶⁶² Mindazonáltal a város fejedelmi látogatás esetén egyetlen férőhelyet, így a vendégházat sem hagyhatta kihasználatlanul. Erre utal a számadáskönyvek egy-egy adata, mely a látogatást megelőző takarításról, karbantartásról számol be a vendégháznál: 1628. február 3-án *„Zahlt 6 Blochen, welche auffm Stadthoff fegetten”*. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 558.

⁶⁶³ A fejedelmi udvar elszállásolásának megszervezésére alkalmazott személy, a „szállásosztó” rendszerint már jóval ura érkezése előtt felkereste a várost, és együttműködve az erre kirendelt helyi tisztviselőkkel, hozzálátott a szállások kiosztásához és a látogatás zavartalan lebonyolítását biztosító infrastruktúra ellenőrzéséhez. Arra is volt azonban példa, hogy csupán egy nappal vagy alig néhány órával a fejedelem érkezése előtt érkezett a városba. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 358.

kamarája, feleségemnek jó házai, fűrészeszkákból egy jó öreg konyhája, a szállásokat közönségesen osszák úgy, hogy gyalogim és szolgálaim között más szállók [ne] legyenek. Az uraknak illendő szállások legyen.”⁶⁶⁴ Mindezt kiegészíthetjük Bethlen fejedelem udvari rendtartásának információival, melyek tanúsága szerint rendes körülmények között a fejedelem számára több, ma szobaként vagy teremként értendő palota vagy ház, előszoba, audientia-ház vagyis fogadóterem, hálózó és egyéb kamarák álltak rendelkezésre.⁶⁶⁵

A brassói források csupán elszórtan tesznek említést a szállásosztásról. Annyi azonban megállapítható, hogy a fejedelmi udvar különböző funkcióira vonatkozó igényeknek csak úgy tudtak eleget tenni a városiak, ha felosztották a helyszíneket egymás – azaz a tehetősebb, tehát vendégfogadásra képes – polgárok között. Ennek megfelelően a fejedelem és legszűkebb környezete befogadására a városi patríciusok, leggyakrabban maga a városbíró vállalkozott. A fejedelmet kísérő udvari méltóságok és kíséretük – kancellár, gubernátor, a fejedelmi tanács tagjai – szintén a gazdag polgárok házaiban jutottak a társadalmi állásuknak megfelelő szálláshoz, az alacsonyabb státusú udvari embereket pedig csoportosan szállásolták el a városi háztulajdonosoknál. Mivel a vaskos falak és bástyák övezte város korlátozott befogadóképességgel rendelkezett, nagyobb tömeg elhelyezésére a városfalon kívül elhelyezkedő mezőn – akár sátrakban – és a tehető polgárok külső majorságaiban nyílt lehetőség.⁶⁶⁶

A fejedelmi udvar zökkenőmentes kiszolgálása érdekében a szállások előzetes kiosztásán túlmenően még számos hétköznapi igényről kellett jó előre gondoskodni. A „készletfeltöltés” körülményes folyamata számos termékre kiterjedt, ezért itt csak a mennyiségükből fakadóan legjelentősebb tételeket vesszük szemügyre. A főzéshez, hideg évszak esetén a fűtéshez szükséges tűzifát a helyiektől vásárolták, illetve a brassói városi kezelésben lévő erdőkből hozatták, ilyen esetben kitermelésükre és feldolgozásukra külön favágó csapatot alkalmaztak.⁶⁶⁷ Arról is gondoskodni kellett, hogy valamennyi szálláson rendelkezésre álljon megfelelő mennyiségű fa, hiszen hiány esetén a beszállásoltak a vendéglátó saját készletét emésztették fel. Ha véletlenül ilyen visszaélésre került sor, akkor a város megtérítette a

⁶⁶⁴ Levelek, 61.; TMÁO I. 119.

⁶⁶⁵ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem udvari rendtartása hofmeisterének, Csúti Gáspárnak. Kolozsvár, 1622/23. In: Magyar udvari rendtartás, 71-72.

⁶⁶⁶ Brassóba csak néhány száz fő, a fejedelem „szűkebb környezete” nyert bebocsátást. Az 1626-os fejedelmi látogatásról egy kortárs feljegyezte, hogy a vendégek létszáma mintegy 2000 fő volt. Így valószínű, hogy a kevésbé előkelő vendégeket, illetve nagyobb létszámú fegyvereseket és szolgálattelvőket a városfalakon kívül helyezték el. Vö.: Ex Stephani Kemmelii calendario. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VI. Chroniken und Tagebücher III. Brassó, 1915. 48.

⁶⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 357.; V/21, 311; V/22, 113.

vendégek által okozott kárt.⁶⁶⁸ A vendégssereggel érkező lovak ellátása is kihívás elé állította a városiakat, hiszen jelenlétük nagy mennyiségű széna, szalma és zab beszerzését tette szükségessé. A fejedelmi látogatás előkészületeit részleteiben élénk táró számadáskönyvekben tucatjával állnak azok a beszállítók, akiktől nagy tételben vásároltak az említett cikkekből.⁶⁶⁹ Ezenfelül a város saját kaszálóiról is tetemes mennyiségű szénát hordattak be a városba, melynek lekaszálására a helybeli közrendű legények, leányok, románok illetve cigányok körében toboroztak napszámosokat, továbbá hasonlóan jártak el a városi zab betakarítása esetén is.⁶⁷⁰ Ha még ez sem volt elegendő, akkor a jelentősebb készletekkel rendelkező polgárok siettek a város segítségére. Így történt a fejedelem 1627-es látogatása során, amikor a városbíró a sajátjából pótolta a szükséges mennyiséget.⁶⁷¹ Szintén számottevő mennyiséget képviseltek a fejedelem és kísérete által elhasznált világítóeszközök, lámpások, fáklyák, illetve a legjelentősebb tételt kitevő gyertya, melyet helyben készítettek faggyúból és viaszból.⁶⁷² A fejedelmi vendégség előkészületei kiterjedtek a konyhai fűszerek előzetes beszerzésére és előkészítésére is. A fűszerfélék rend szerint a vámból kerültek a városi raktárba, a hiányzó mennyiséget pedig a jelentősebb készletekkel rendelkező brassói polgároktól szereztek be.⁶⁷³ Feldolgozásukra a gyertyaöntéshez hasonlóan városi asszonyokat

⁶⁶⁸ Így történt 1622. augusztus 4-én, amikor megtérítették a Fiotáné kertjében soron kívül elégetett 20 dénár értékű tüzelőt. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 110. 1629 februárjában az „öreg papnénál” jogtalanul eltűzelt, 1 forint értékű fát térítették. ANR FB Stadthannenrechnungen, V/19,

⁶⁶⁹ A nagyságrend érzékeltetése végett csupán egyetlen példát kiragadva álljon itt az 1614-es fejedelmi látogatás során szénát beszállító brassóiak vagy Brassó-vidékiek névsora.

„Zue vermerkhen waß Ich für hew und haber auf des Fürsten notturff hab einkauffen lassen durch den Andreß Graser undt Kloschen Merten:

Erstlich vom Andreß Hennig hew	R 8.
Vom Bamffy Pitter hew	R 3,30.
Von meiner Mutter hew	R 6.
Vom Bürsten Giörgen	R 7.
Vom Paul Binkner	R 14.
Vom Kys Peter hew Undt Strö	R 1,80.
Vom Merten Heltner hew	R 4.
Vom Mathes Erger hew	R 0,80.
Vom Kemels Thomes Unnd Schespers Gerg	R 2,75.
Vom Gieörg Meldner Undt Andreß Kirschner	R 5,75.
Vom Pitter Zeidner Undt Mechel Kammer	R 2,20.
Von einem Zeckel so er ihm Porczengesser	
Thor hatt abgeladen	R 3,20.”

Stadthannenrechnungen V/20, 363.

⁶⁷⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 603, 607.; V/21, 427.; V/21, 561., 567.

⁶⁷¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 325.

⁶⁷² Az elhasznált gyertya mennyiségéről árulkodik a Bethlen Gábor 1622. augusztusi látogatása során lejegyzett adat, mely szerint 3 asszony 3 napon keresztül öntötte a gyertyát. Munkájuk eredményeként Brassó 2300 darab faggyúgyertyát és 8 fontnyi viaszgyertyát készített elő a fejedelmi udvar számára, a munkabérrel együtt 17,36 forint értékben. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 109.

⁶⁷³ A fűszerbeszállítók között a legtehetősebb – gazdag kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező – brassói családok képviseltették magukat: Benknerék, Draudtok, Froniusok, Bánfyak, Forgácsok, stb. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 624.

alkalmaztak, továbbá gondoskodtak a szükséges tárolóeszközökről, ládákról és fűszeres zacskókról is.⁶⁷⁴ A fűszerekkel egy árucsoportban kezelték a kimért vagy „cukorsüveg” formájában átvett finom cukrot, illetve a kősót, melyet bér munkásokkal törettek meg felhasználás előtt.⁶⁷⁵ Amennyire a romlandó élelmiszerek eltartása lehetővé tette⁶⁷⁶, húsról is igyekeztek előre gondoskodni. A fejedelem érkezését megelőzően százával szereztek be az élő baromfit – tyúkot, csirkét, kacsát és libát –, vörös húst pedig a helyi mészárosoktól vásároltak. A hússal egyenlő arányban fogyott a hal, melyet frissen készített és hordókban eltett, sózott formában fogyasztottak. A halat a 17. században a mainál lényegesen gazdagabb vízrajzú Barcaságból – magát Brassót is patakok szőtték át, a városfalakon kívül pedig nagy kiterjedésű halastavak terültek el – és Havasalföldről szerezgették be. A várost jellemzően románok látták el ezzel a termékkel, akik vagy önálló vállalkozásból vagy pedig a város közvetlen megbízásából, a város saját vizein halásztak. Utóbbi esetben Brassó akkor is kifizette munkájukat, ha történetesen nem fogtak semmit sem.⁶⁷⁷

A fejedelem megérkezését követően a legfontosabb, élelmezéssel kapcsolatos feladatokat egy központi konyha látta el. A fejedelem fentebb idézett levelében szereplő deszkákból ácsolt konyha brassói megfelelője a brassói forrásokban „Kochhaus” azaz főzőház⁶⁷⁸ néven emlegetett épület volt, melyet a fejedelem brassói tartózkodása idejére állítottak fel a város közepén, a piactéren⁶⁷⁹. A tűzhellyel, a főzéshez és az élelmiszerek előkészítéséhez szükséges eszközökkel jól felszerelt főzőházban készítették el és osztották szét az ételleket „herberge”, azaz a vendéglátó szállások szerint. A kenyér- és kalácsfélék előállítása ettől elkülönülve, a brassói sütőházakban történt. Jelen dolgozatnak nem célja, hogy részleteiben tárgyalja a fejedelmi udvar brassói élelmiszerfogyasztását, csupán egyszerű felsorolással érzékeltetjük az ellátás színvonalát, bepillantást engedve egyben a kor étkezési szokásaiba.

Az előkelő étkezések alapját a 17. századi szokásoknak megfelelően a kenyér, a hús, esetleg hal, valamint zöldség képezte, Brassóban is ebből fogyott a legnagyobb mennyiség. Kenyérfélék közül fehér és barna kenyeret, zsemlet, kalácsot fogyasztottak, a húsok között

⁶⁷⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 104-105.; V/21, 311, 432.; V/22, 121, 605-606.

⁶⁷⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 604.

⁶⁷⁶ A városnak saját hűtőhelysége – „Eysgruben” – volt, melyet a tavasz közeledtével tört jéggel, hóval töltettek meg.

⁶⁷⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 311.

⁶⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 359.

⁶⁷⁹ Marktplatz, Piața Sfântului. Brassónak más kereskedővárosokhoz hasonlóan a központi piac mellett különböző, a térség kereskedelmi viszonyaira utaló, árucsoportokra specializált piacai voltak, így alakultak ki a ma is használatos helynevek, mint lópiac, halpiac, búzasor. A főzőház egyébként jellemző kísérőeleme a fejedelmi látogatásoknak a koraújkori Erdélyben. Vö.: Jeney-Tóth Annamária: Báthory Gábor udvara 1612-ben Kolozsvárott (Városi számadások alapján). In: Dám László (főszerk.): A Báthoryak kora. (A Báthoryak és Európa.) Tanulmánykötet. Nyírbátor, 2008. (A továbbiakban: Jeney-Tóth.) 148.

nagy mennyiségű szárnyas-, marha- és borjúhús, birka és kecske⁶⁸⁰, sertéshús, illetve régi és új szalonna, továbbá vadkacsa, őz-, szarvas- és nyúlhús szerepel, halfajtákból pedig a vizát, pontyot, csukát, pisztrángot, valamint a rákot találjuk meg a fogyasztási listákon.⁶⁸¹ Tejtermékek között a nyers tej mellett nagyobb tételt képviselnek a jellegzetes erdélyi sajtok és a vaj, ritkábban a tejszín. Jelentős mennyiségben fogyott az ecet, a zsír és az olaj – lenolaj, ritkábban olívaolaj –, a méz, a tojás. Zöldségből és gyümölcsből a friss vagy savanyított káposzta, borsó, vöröshagyma, fokhagyma, gomba, alma, körte, szilva, egres, cseresznye, dió és mogyoró került az asztalokra. A fűszerek között a helyi eredetű petrezselyem és kapor mellett a keletről behozott bors, szegfűszeg, fahéj, szerecsendió-virág, gyömbér és sáfrány szerepel. Előkelő vendégekről lévén szó, bőségesen fogyasztottak a Brassóban mindig rendelkezésre álló keleti luxuselelmiszerekből, mazsolaszőlőből, citrusféléből, fügéből, mandulából, sőt eredete alapján ide számították a rizst is. A csemegék sorát a fejedelem vasárnapi asztalára kerülő marcipán zárta.⁶⁸²

A bevezetőben már tárgyalt, az egyes városok, közösségek eltérő könyvelési menetéből adódó sajátosságok bőven hagynak nyitott kérdéseket az események teljességre törő ábrázolása során. Így, a brassói számadáskönyvek gyakran differenciálatlan felsorolási rendje alapján nem tudjuk szóról szóra rekonstruálni, pontosan mit is tálaltak fel a vendéglátók a közös étkezéshez gyűlt urak számára a városban. Ebben az esetben alkalmas viszonyítási pontként sietnek segítségünkre Kolozsvár sáfránpolgárainak feljegyzései, akik a fejedelmi étkeztetéseket aprólékos pontossággal örökítették meg az utókor számára. Csupán egyetlen példát kiragadva vessünk egy pillantást arra az átlagosnak mondható vacsorára, amit Bethlen Gábor 1613. november 26-án költött el a kolozsvári urak társaságában! Az egybegyűltek számára több nagy tálon hordták be az ételt, melyek a következőket tartalmazták: az első tálon csuka törzse levével, borssal, sáfránnyal, gyömbérrel, petrezselyemmel és hagymával; a második tálon „tehén hús” kék káposztával; a harmadik tálon citromos tyúk borssal, sáfránnyal és gyömbérrel; a negyedik tálon pedig pecsenye tyúkból és disznóból, kolbász,

⁶⁸⁰ A birka és kecske – a helyi szóhasználatban „berbécs”- fogyasztása a városban tartózkodó török vendégekre volt leginkább jellemző.

⁶⁸¹ A tetemes halfogyasztás helyi jellegzetességgént értékelhető. A brassói és kolozsvári fogyasztási listákat összevetve ugyanis kitűnik, hogy – talán az eltérő földrajzi és kereskedelmi viszonyokból kifolyólag – Kolozsváron csak alig-alig találkozunk halfélékkel a fejedelem étellemezése során.

⁶⁸² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 625.

hozzávaló uborkával és cipóval. Az étkezést gyümölcs, sajt, dió és perec zárta, a jó ízű falatokat pedig 28 ejtelnyi⁶⁸³ borral öblítették le.⁶⁸⁴

A számadáskönyvek adatai alapján az a várostörténeti szempontból különösen érdekes folyamat is rekonstruálható, ahogyan az igényelt áruk beszerzése zajlott. Brassó – ahol a reprezentatív vendégfogadás állandó jelenség volt – saját raktárkészletet tartott fent a vendégfogadás során igénybe vett alapvető cikkekből. Ez a készlet azonban mindig kiegészítésre szorult, ha nagy és előkelő követséget, vagy magát a fejedelmet várták a városba. A hiányzó mennyiség pótlására több eszköz állt a városvezetés rendelkezésére. Egyfelől közvetlenül kiemelhették a brassói vámjövendelmek árucikkekben beszállított tételeiből – ez elsősorban a kereskedelmi árukra, kivált fűszerekre vonatkozott. Ami a helyi termékeket illette, ezeket a városiaktól, esetleg a környező falvak és mezővárosok lakosaitól szerezhették be közvetlen vásárlás vagy az Erdély-szerte elterjedt cédulás módszer révén. Utóbbi lényege abban állt, hogy a beszerzéssel megbízott városi tisztviselő sorszámozott nyugtát – Zettelt vagyis cédulát – állított ki a beszállítótól átvett termékről, melyek készpénzes térítését utólag a városgazdánál kezdeményezhették. Az összegyűjtött cédulák jelentősége abban is megragadható, hogy a városi jegyző ezek alapján állította össze az éves számadásokat. A rendszer nem volt tökéletes, hiszen még az ország legtehetősebb városai között számon tartott Brassó is gyakran küzdött azzal a problémával, ami olyannyira jellemző volt a 17. századi Erdélyben, történetesen a pénzhiánnyal. Erre a helyzetre a kifizetés átütemezése jelenthetett megoldást⁶⁸⁵, de szóba jöhetett a termék beszámítása a beszállító adójába is⁶⁸⁶. Előfordult az is, hogy az adott termékből még vásárlás útján sem volt biztosítható a szükséges mennyiség. Ilyen esetben a város maga kezdeményezte az árucikk behozatalát vagy – mint a gyertyaöntés esetében már láthattuk – készíttetését. Gyakori jelenségnek számított továbbá, hogy a tehetős városiak a magukéból előlegeztek meg különböző termékeket a városnak. Ez befektetésnek sem volt rossz, hiszen a város utólag borsos áron térítette a legmegfelelőbb pillanatban érkező „segítséget”.

⁶⁸³ Ejtél (Achtel), középkori eredetű űrmérték, 1 ejtél = kb. 1,25 liter. Itt tehát 35 liternek megfelelő mennyiségről van szó. Vö.: Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Budapest, 1991.

⁶⁸⁴ Kolozsvár város számadáskönyvei (Fond primaria municipiului Cluj- napoca socotelile orasului cluj- napoca). MOL Mikrofilmtára. Kolozsvár város levéltára. Tekercs: 28962. 1613. XIV. 191. A kor étkezési szokásaira vonatkozóan lásd: Benda Borbála: Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban. In: Idővel paloták..., 491-507.

⁶⁸⁵ A városgazda még hónapokkal a fejedelmi látogatást követően is fizetett ki akkor felhasznált termékeket.

⁶⁸⁶ Az adóbeszámítás városi és barcasági szinten is működött, hiszen a barcasági településektől igénybe vett termékek és szolgáltatások értékét gyakran az éves adó arányos mérséklésével kompenzálták.

Hasonló volt a helyzet az élelmiszerek között különálló csoportot alkotó italok esetében is. Brassóban a legnagyobb mennyiségben a bor fogyott – jellemzően helyi új és óborok, havasalföldi borok, illetve a legelőkelőbb vendégek asztalára kerülő malvázia –, de bőven fogyasztottak sört, továbbá kisebb mennyiségben mézsört⁶⁸⁷ és párlatokat⁶⁸⁸ is. Mindez azért is fontos, mert az egyik, 1616-os fejedelmi látogatás borbeszállítása részleteiben maradt ránk a városi számadáskönyvekben, és kitűnő példaként szolgál a fent vázolt brassói beszerzési rendszerre. A februári bejegyzések szerint a fejedelem várható látogatására készülve a város tulajdonát képező borból a százatyák jóváhagyásával a „Weinherrek”⁶⁸⁹ által hitelesített hordókban 107,58 forintnyi értéket képviselő 1793 ejtelnyi⁶⁹⁰ mennyiséget helyeztek el a város pincéjében. Mivel ez mégis kevésnek bizonyult, később további 112 ejtelnyi⁶⁹¹ bort hozattak a város külső pincéiből 15 forint értékben. Azonban ez sem volt elég, ezért a fejedelmi udvar ellátásának folyamatosságát biztosítandó a városgazda több alkalommal is kisegítette a várost, a saját pincéjéből származó havasalföldi bort szállítatva a vendégek szállásaira, összesen 157 ejtelt⁶⁹² 94,26 forint értékben. Hasonlóan járt el a bíró, a jegyző és egy további városi tanácsúr, Lucas Greissing is. Mindezt kiegészítették azoknak a polgároknak⁶⁹³ a borbeszállításai, akik így törlesztették az előző esztendő borválságából⁶⁹⁴ visszamaradt adósságukat.⁶⁹⁵

A fejedelmi udvar befogadása a szükséges munkaerő biztosítása szempontjából is roppant feladat elé állította a várost. Az előkészületek alkalmával végzett javítási és építési munkákhoz, majd az ideiglenes épületek elbontásához az alapanyag költségén túlmenően ácsokat, kőműveseket, napszámosokat kellett fizetni. Az élelmezéssel kapcsolatban tudjuk,

⁶⁸⁷ A mézsör a számadáskönyvek adatai alapján a török vendégek kedvelt itala volt. Hogy a mézsör adott esetben a diplomáciai kapcsolatoknak is jó szolgálatot tett, bizonyítja Szefer budai pasa kérése, melyet Caspar Gratiani konstantinápolyi Habsburg-agens továbbított Bécsbe 1614 szeptemberében, és amely egy az Udvari Haditanácsnak szóló fogalmazvány alapján így hangozhatott: „*Zefir Jetzig bascha Zue offen verlautten lassen, weil er alt und khain wein trinckhe, daß er gern ainen gueten meeth haben möchte, bit also gratiano Ihme Zefer bascha ain par vasser meeth zuschickhen zuemaln diselben bey Ihme nicht Ubl angelegt sein würden.*” Kivonat Graziani leveleiből az Udvari Haditanács számára. Bécs, 1614. szeptember 30. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 3. Nr. 152.

⁶⁸⁸ Tetemes pálinkafogyasztásra jellemzően tatár vendégek fogadása során került sor.

⁶⁸⁹ A borral kapcsolatos ügyekért felelő városi tisztviselők.

⁶⁹⁰ kb. 2241,25 liter

⁶⁹¹ kb. 143,75 liter

⁶⁹² kb. 196,25 liter

⁶⁹³ A szóban forgó személyek – Hans Hirscher, Daniel Schespurger, Paul Lang, Thomas Schlösser, Hans Valthütter – között gazdag brassóiakat látunk. Felmerül a kérdés, vajon „adósságuk” valóban fizetéseképtelenségüknek vagy inkább a városi felvásárlásra apelláló üzleti spekulációnak köszönhető-e.

⁶⁹⁴ Weinlosung, Weinlösung: Brassó korcsmáltatási jogából fakadó városi adófajta, melyet a városba be illetve ki fuvarozott bor után fizettek.

⁶⁹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 623-624.

hogy bár a fejedelem saját szakácsaival⁶⁹⁶ és udvari bejáróival készítette és szolgáltatta fel az ételeket, a több száz fős vendégsereg kiszolgálása megkövetelte számos helybéli segítő alkalmazását a főzőházban⁶⁹⁷. Fejedelmi látogatás alkalmával a város rendes alkalmazásában álló városi darabontoknak, ajtónállóknak és vámos legényeknek is bővült a feladatköre. Régi szokás szerint előkelő vendég fogadása esetén őrséget álltak a város vezető tisztviselői háza előtt, de ennél kevésbé magasztos feladatokkal is megbízták őket: lényegében bárhol bevethetők voltak, ahol fizikai erőre volt szükség, a földhordástól a baromfifeldolgozásig.⁶⁹⁸ A nagy mennyiségű árucikk beszállítása folytán első sorban érintett pékek és mészárosok mellett Brassó egyéb kézműveseinek is bőven jutott feladat. A fejedelmi udvar brassói tartózkodása közvetlenül érintette a kovácsokat, szíjgyártókat, kötélverőket, bognárokat, hiszen magától értetődő volt, hogy a város kiszolgálja a fejedelem és kísérete lovainak patkolására, szekereinek, hintajainak és szánjainak javítására vonatkozó igényeket, sőt 1628-ban arra is sor került, hogy a fejedelem értékes lovát hetekig a városban tartatta, ellátásáról, gondozásáról Brassó gondoskodott.⁶⁹⁹ A fejedelem a látogatás közben megsérült használati tárgyait is a helybéliekkel javíttatta.⁷⁰⁰ De elő kellett teremteni a fejedelem által igényelt holmikat is, amelyek megfelelő kezeléséről, csomagolásáról is helyben gondoskodtak.⁷⁰¹

A rendelkezésre álló források alapján a Brassóba érkező fejedelmi kíséret összetételéről is világos képet alkothatunk, a vendégek létszámáról azonban már nehezebb pontos összegzést

⁶⁹⁶ A vizsgált korszakból a számadáskönyvek alapján ismerjük a fejedelem Tamás és János nevű szakácsait. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 372.

⁶⁹⁷ A legalapvetőbb feladat volt a folyamatos vízellátás biztosítása a főzőházban, erre románokat alkalmaztak napi díj ellenében. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 110.

⁶⁹⁸ ANR FB Stadthannerechnungen V/21, 437.; V/19, 476.

⁶⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 568.

⁷⁰⁰ Jellemző az ón- és üvegedények foltoztatása a helyi céhesekkel. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 567-568.

⁷⁰¹ Jelen dolgozat keretei között nincs mód arra, hogy teljes terjedelmében bemutassuk a fejedelem rendkívül változatos igényeit. A következő példák azonban jól érzékeltetik azt a sokszínűséget, amit a fejedelmi megbízások jelentettek a városban. 1622-ben ezüst edényeket csomagoltattak (ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 110.), mosónőket alkalmaztak a fejedelem külön kérésére (ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 606.). 1627 februárjában 4 tokot készítettek a fejedelem pisztolyai számára (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 313.), valamint – szinte minden fejedelmi látogatás alkalmával – ládákat és edényeket (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 314.). A város a megkövetelt személyzet tekintetében is kiegészítésre szorulhatott, hiszen a vezetés arra kényszerült, hogy szolgálólányokat kölcsönözzön az iskolamesternétől (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 316). Bethlen Gábor külön számot tartott a brassói szabók szolgáltatásaira, amennyiben több rend ruhát varrtak a fejedelmi udvar számára (V/21, 341.443.). Emellett román, német, cigány napszámosokat kellett soron kívül alkalmazni a legkülönbözőbb munkákra a zsákvarrástól a földhordásig (Stadthannerechnungen V/21, 430, 438, 567, 584.), fuvarosokat az udvari méltóságok szállítására (Stadthannenrechnungen V/21, 444-445, 572-574.). A fejedelem 1629-ben aranyos és fehér nyergeket, aranyfűstöt, sátrakat, fürdőkádakat kért, ládját bőrrel vonatta be Brassóban. A precíz városiak még annak a helybelinek a munkadíját sem felejtették ki a lajstromból, aki Zólyomi Dávidnak segített cipekedni az 1629-es fejedelmi látogatás alkalmával. (ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 472, 475-476.).

adni. Már szó volt róla, hogy a vendégsereget Brassóban szállásonként tartották számon, melyeket az ott ellátott főember neve alapján különböztettek meg egymástól. Ez azonban magába foglalta egyben az illető saját udvartartásához tartozó személyeket is, akár a közvetlen rokonoktól az egyszerű cselédig. A különböző szállásokon kiszolgáltak létszáma ennek megfelelően a csekélyebb rangú udvari emberek 4-6 fős kíséretétől a magasabb méltóságok több tucat főre rúgó kis udvartartásáig terjedhettek.⁷⁰² Mindehhez járult még a brassóiak által egyszerűen csak „gesindel” vagyis csöcselék néven emlegetett udvarnép, akiknek létszámát konkrét számok helyett csupán a „sok” vagy „roppant sok” jelzővel jellemezték.

Bethlen Gábor brassói tartózkodása gyakran kapcsolódott országos jelentőségű diplomáciai eseményhez, ennél fogva a fejedelmi udvar aktuális létszámán túlmenően is jelentős vendégsereggel kell számolnunk. Gyakran fordult elő az, hogy a fejedelem előre küldte Brassóba előkelő vendégeit, akik néhány nap veszteglésre kényszerültek, mielőtt ő maga is a városba ért volna. Így érkezett 1614. április 1-jén Mehemet aga és 39 fős kísérete a városba, a mellékük rendelt Suky Benedek, Szalánczy István és Székely György társaságában, Brassót pedig csak napokkal a fejedelem távozása után hagyták el. Hasonló volt a helyzet 1622 augusztusában, amikor Bethlen Gábor 4-iki bevonulása előtt néhány nappal megkezdődött a fejedelemtől érkező török követség – a János deák kíséretében érkező Musztafa aga, Mehemet és Juszuf csausz, a budai pasa néhány szolgálja, továbbá a Keresztesi Pál körül szerveződő portai követség – elszállásolása a városban. És a vendégeskedésnek csak ritkán szakadt vége a Bethlen Gábor távoztával. Arra is bőségesen akad ugyanis példa, hogy a távozó fejedelem valamilyen oknál fogva – leggyakrabban betegség vagy magántermészetű ügy miatt – hátrahagyta Brassóban egy vagy több udvari emberét. A számadáskönyvekből az is kiderül, hogy a Bethlen Gábor kíséretében érkezők „naponta ki s be vándoroltak”⁷⁰³ a városba. Ilyen körülmények között érthető, hogy a fejedelem várható érkezését hírül vevő városvezetés elsődleges törekvése a népes és költséges vendégsereg létszámának leszorítása volt. Különösen Bethlen Gábor uralkodásának első éveire volt jellemző a fejedelem és a

⁷⁰² Erre a jelenségre a számadáskönyvek számtalan példával szolgálnak, csupán egyet kiragadva essék szó Kornis Zsigmondról, a fejedelem szálláosztójáról, aki az emlékezetes 1616-os látogatás alkalmával családjával együtt kereste fel Brassót. Ő maga már február 18-án megérkezett 7 fős kíséretével, hogy megrendelje Bethlen Gábor számára a szállást, másnap pedig újabb 30 fő csatlakozott hozzá. Úgy tűnik, hogy a Kornis-szálláson tartózkodott felesége és más rokona is, hiszen a számadáskönyvek adataiból kiderül, bár Kornis február 21-én Prázmárra utazott a fejedelemhez, udvartartása Brassóban várta meg, míg 29-én visszatért újabb sereg vendéggel – „mit ein hauffen gesindl”. A fejedelmi vendégségen túlmenően, március 2-áig maradtak Brassóban, a szintén feleségével érkező Kamuthy Farkashoz hasonlóan. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20. 612-615. 618.

⁷⁰³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 616.

városiak között kibontakozó heves vita a létszám felett. Mint már a diplomáciai tevékenységről szóló fejezetben szó volt róla, Bethlen fejedelemsége a szászok hite szerint pengeélen tancolt 1613-16 között, uralmát rövid átmeneti állapotnak gondolhatták, Báthory Gábor városfoglaló emlékezete azonban annál elevenebben élt valamennyi szász alattvalóban. Brassó az első fejedelmi látogatás alkalmával 1614 áprilisában kétszáz főt engedett be a városba⁷⁰⁴, a következő alkalommal, 1616-ban háromszázat.⁷⁰⁵ Ezek a számok még a Szeben visszaadását illetően kiadott 1613. decemberi szász ultimátum⁷⁰⁶ követelésénél – legfeljebb 400 fő – is szigorúbbak voltak. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy 1614-ben még a városba érkező fejedelemnek kijáró üdvölvés is elmaradt⁷⁰⁷, világos képet alkothatunk a fejedelem és a brassóiak közötti fagyos hangulat külső megnyilvánulási formáiról.

A fejedelem befogadása szempontjából is rendkívülinek számított az 1616-os év, amikor a brassóiak ismét megpróbálták korlátozni Bethlen Gábor kíséretének létszámát. A kortárs brassói krónikáirók tudósítása szerint a fejedelem ezen felháborodva azonban elhalasztotta brassói tartózkodását, ezzel nem kis kavarodást okozva a városban.⁷⁰⁸ Bethlen Gábor Fogaras felől érkezett, és a Székelyföld felé tartott a székely hadak mustrálása végett, erről pedig február 12-én értesítette Brassót. A városvezetés ilyenkor kötelező meghívását a Johannes Chrestels városbíró vezette küldöttség adta át a fejedelemnek. Bethlen Gábor február 18-án küldte a városba Kornis Zsigmondot és Kamuthy Farkast, hogy hivatalosan is szállást készítsenek az udvarnak. A brassói tanácsnak alapos fejtörést okozhatott a látogatás, hiszen ekkor már a levegőben lógott a Habsburgokkal titkos kapcsolatban álló városgazda, Johannes Benkner letartóztatása. Ilyen körülmények között, ha lehet, még kockázatosabb vállalkozás volt szembehelyezkedni a fejedelmi akarattal, ám úgy tűnik, Brassó biztos volt a dolgában. A fejedelem mellett február 13. óta egymást váltották a brassói méltóságok, mégsem sikerült megegyezésre jutni a kényszerűségből felvállalt látogatás körülményeit illetően. Bethlen Gábor már február 19-én eldöntötte, hogy kivonul a Barcaságból, sértetlen Prázsmárra utazott, ahová odarendelte Chrestels városbíró is. Mivel továbbra sem sikerült megegyezésre jutni, a fejedelem tovább utazott a Székelyföldre, ám ellátásának költségét az egyébként alaposan felkészült Brassóra terhelte. Szakácsát küldte be a városba, aki összeszedett két konyhaszekérre való élelmet, melyet a Brassóiak tizenkét lóval vitettek a fejedelem után

⁷⁰⁴ Hegyes: Diarium, 494.

⁷⁰⁵ Petrus Banfy, 431.

⁷⁰⁶ A szász universitas gyűlésének feltételei Bethlen Gábor szebeni telelése tárgyában. EOE VI., 383-389.

⁷⁰⁷ Hegyes: Diarium, 493.

⁷⁰⁸ Petrus Bánfy, 431.; Hegyes: Diarium, 542-543.

Marosvásárhelyre. Bethlen Gábor azonban távollétében is számos udvari emberének eltartását hagyta Brassóra. Ura visszatértéig időzött a városban Szalai László, néven nem nevezett udvari szolgák, doktorok, továbbá Kornis és Kamuthy Farkas családjukkal együtt. Mivel brassói tartózkodása diplomáciai tárgyalásokkal esett egybe, a fejedelem azzal is megbízta a várost, hogy „jól traktálják” az ott tartózkodó török és moldvai legátusokat, amíg maga vissza nem tér. Erre március 5-én került sor, kísérete a brassóiak által engedélyezett 200 főnyi gyalogos és 100 főnyi lovas katonából állt.⁷⁰⁹ A városban a fennálló hatalmi viszonyok iránti ellenérzés beszédes tanúja az a pletyka, mely rettegésben tartotta a várost. Eszerint március 1-jén egy szolgálólánynál olyan levelet találtak, amely leleplezi a magyarok és székelyek Brassó elfoglalására és felprédálására irányuló terveit.⁷¹⁰ Nem maradt fenn semmilyen adat, ami alátámasztaná ezt a feltételezést, ám az adott helyzetben a Prázsmárra rendelt székely mustra kellő nyomatékot adhatott a rémhírnek.

Miután a város vendéglátói kötelezettségei közé tartozott a jelen lévő tisztségviselők rangjukhoz méltó megajándékozása, a városgazda a látogatás költségeihez kapcsolódóan pontos kimutatást készített az ajándékokról és a megajándékozottakról.⁷¹¹ Az ajándéklistán tulajdonképpen az erdélyi állami méltóságviselők illetve a fejedelmi udvar tömör lenyomatát jelenítik meg, hiszen a fejedelem és felesége mellett szerepeltetnek számos jelentős és kevésbé jelentős udvari személyt a gubernátortól az udvari bejáróig.⁷¹² A pozíció jelentősége az ajándékozott holmi értékében is kifejezésre jutott. A fejedelmi pár ezüst nürnbergi kelyheket, illetve mosdótálakat, kannákat kapott 100-200 forint értékben, a legmagasabb

⁷⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 612-615.

⁷¹⁰ Petrus Banfi, 431.

⁷¹¹ Vö.: IV.5. fejezet a főúri ajándékokról.

⁷¹² A fennmaradt ajándéklistán alapján a fejedelmen és feleségén kívül megajándékozottak névsora: 1614-ben Bethlen István, Rédey Pál, Péchy Simon kancellár, Bölöni Gáspár fejedelmi titkár, a fejedelem sáfárjai, szállásosztója, konyhamestere, ajtónálló, illetve a Portára induló török és magyar urak (ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 664-664.). 1616-ban ismét a kancellár, Tököly István, Marco vajda, Bethlen Farkas, a funkcióját tekintve ismeretlen Kelemen mester, a fejedelem sáfárjai, ajtónálló, konyhamestere, szállásosztója, kengyelfutói, gyaloghadnagyai, illetve Deli Kozma és egy bizonyos Anschina (ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 626.). 1627 februárjában a kancellár, Mikó Ferenc, Balling János fogarasi kapitány, Béldi István, Dániel Mihály udvarmester, Macskássy Ferenc, Balassi Ferenc, Várkonyi pohárnok, a fejedelemné udvarmestere és prefektusa, a „Kusch Graff”, azaz ifjabb Bethlen István, a fejedelem udvarnépét irányító Bíró Mihály, Nagy Pál udvari kapitány, Bojár Simon és Kemény János „bejárók” (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 324-325.). Kivételt képez az 1627 augusztusi látogatás, ekkor az udvart fuvarozó óvárosiak fizetési listája árulkodik a vendégek kilétéről: ifjabb Bethlen István, Petneházy, Kornis, Bélaváry, a kancellár, Zólyomi Dávid, Mikes, Mikó (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 444-445.). 1628-ban: a kancellár, Zólyomi Dávid, Balassi Ferenc, Dániel Mihály, Macskássy, Kékedy Zsigmond főudvarmester, valamint Nagy Pál (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 571.). 1629-ben: Mikó, a kancellár, Bethlen István, Kornis Zsigmond, Zólyomi Dávid, Kékedi Zsigmond, Bethlen Péter, Macskássy Ferenc, Dániel Mihály, Balassi Ferenc, Nagy Pál, Török János, a fejedelem asztalnokai és bejárói, szállásosztója, valamint Nagy Benedek (ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 477-479.).

rangúak – kancellár, Bethlen István az éppen aktuális pozíciójától függetlenül, Zólyomi Dávid, az adott időszakban betöltött hivatalához mérten – 1 vagy 2 perzsa szőnyeget 25-60 forint értékben, a ranglétra alacsonyabb fokán állóknak – udvari kapitányoknak, bejáróknak – pedig brassói posztót, prémeket vagy csizmát ajándékoztak. A fejedelmi kíséret csekélyebb jelentőségű szolgálattelvői – „lumpen gesindel” vagyis mihaszna csöcselék néven említve – között készpénzt osztottak ki, melynek összértéke 40-50 forint közötti összeget képviselt. Egy-egy fejedelmi látogatás alkalmával tehát a jelenlévők létszámától függően csupán az ajándékok költsége ezer forintos nagyságrendet képviselt.⁷¹³ Ennek ellenére arra is volt példa, hogy a fejedelem kevesellette a bemutatott értéktárgyakat. Így történt az emlékezetes 1616-os látogatás alkalmával, amikor a fejedelmi sereg létszámán folytatott vitán túlmenően a kelletlen ajándékok csekély száma is hozzájárult az egyébként sem felhőtlen hangulat további romlásához.⁷¹⁴

Bethlen Gábor udvarában különleges figyelemnek örvendtek a művészet és tudomány avatott képviselői. A korszak egyéb elbeszélő forrásain túl a szász krónikások is beszámolnak erről. Különösen érdekesek Georg Kraus segesvári jegyző a fejedelmi udvarban alkalmazott muzsikuskra vonatkozó megjegyzései, akik ráadásul a szász elitbe házasodtak be, és Besztercén, Szebenben, Brassóban telepedtek le.⁷¹⁵ Rajtuk kívül még számos udvari muzsikust ismerünk a hangszeres zene és az énekművészet területéről, akik a német területek mellett Lengyelországból, Csehországból, Franciaországból, Itáliából érkeztek Erdélybe.⁷¹⁶ Az udvartörténeti kutatások megoldatlan problémáját jelenti azonban, hogyan is tagozódtak be az említett művészek és tudósok az udvari hierarchiába. A brassói források adalékként szolgálhatnak a kérdés eldöntése során, amennyiben arra következtethetünk belőlük, hogy a kérdéses személyek teljesen különálló csoportot alkottak az udvaroncok között. A számadáskönyvek kivált a fejedelem orvosairól, diákjairól és különféle muzsikusaikról nyilatkoznak, egészen pontosan arról a kivételes bánásmódról, amelyben a fejedelem

⁷¹³ Az összeg látványosan megemelkedett Bethlen Gábor uralkodásának végére: 1614-ben 360,87 forint, 1616-ban 159, 1 forint, bár nem tüntették fel a fejedelem nürnbergi kelyhének értékét, ami pedig megduplázhatta az összeget, 1627-ben 927, 02 forint, 1628-ban 643,32 forint, 1629-ben pedig 807,31 forint.

⁷¹⁴ Petrus Banfi, 431.

⁷¹⁵ Johannes Preussinger organist Besztercén, Johannes Thosselius bécsi kórista Szebenben, Michael Hermann organista Brassóban telepedett le. Utóbbi éppen az 1626-os fejedelmi látogatást követően került a városba, ahol a városbírói tisztségig emelkedett. Kraus, 104. Szebenben telepedett le Bethlen kedvelt „muzsikása”, a német földről származó Virginás György is. Levelek, 64.; Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Budapest, 1887. 33.

⁷¹⁶ Király Péter: Külföldi zenészek a XVII. századi fejedelmi udvarban és hatásuk. Erdélyi Múzeum 1994/1-2. <http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro>. (a továbbiakban: Király) 2-5. Letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.

parancsára a helybeliek részesítették őket. Áruklódó adat, hogy az ajándéklísták nem tesznek említést róluk, és azt sem tapasztaljuk, hogy a fejedelmi udvar vezető méltóságaihoz hasonlóan önálló kis udvartartással szállásolnák el őket. A számadáskönyvek mégis arra engednek következtetni, hogy a fejedelemnek különös gondja volt rájuk, hiszen parancsa szerint az udvar többi szereplőjétől világosan megkülönböztetve kezelték őket. A fejedelmi kegynek köszönhető figyelmes bánásmód élesen megkülönbözteti őket az udvari szolgálok hadától is. A művészek, tudósok megbecsült udvari pozíciójuk ellenére is elhatárolódtak az erdélyi udvari emberektől. Feltűnő kívülállásuk oka az „úri környezettől” eltérő társadalmi helyzetük mellett talán külföldi származásukban is keresendő – a nyelvi és kulturális akadályok az esetek többségében olyannyira áthághatatlanak bizonyultak, hogy jó részük nem is maradt Erdélyben a fejedelmi megbízatás lejárta után. Kivételt ez alól éppen azok a német anyanyelvű mesterek képeztek, akik otthonra leltek szász „rokonaik” körében. A művészek és a bejárók különös státusára utal az a tény is, hogy Bethlen Gábor két lantos gyermeket is – Konrad és Dietrich – tartott maga mellett, akik vélhetően Brandenburgi Katalinnal érkeztek az országba, s zenész mesterségük mellett egyben az asszonyház bejárói voltak.⁷¹⁷ Sajnos a Bethlen Gábor udvarához tartozó muzsikuskok létszámáról hallgatnak a brassói források. Csúpán Báthory Gábor uralkodásáról ismerünk hasonló adatokat, akinek környezetében megközelítőleg 17 fő lehetett jelen ilyen minőségben⁷¹⁸, valószínűleg utóda mellett is hasonló létszámban kereshetjük a zene mestereit.

Bethlen Gábor tudomány- és művészetpártolása közismert tény a magyar történetírásban. A tehetséges fiatalok taníttatása, felkarolása a kezdetektől fogva megjelenik a fejedelem művelődéspolitikájában. Bethlen Gábor uralkodása kezdetén évente két-két diákot taníttatott külhoni akadémiákon, ez a szám uralkodása végére megtöbbszöröződött.⁷¹⁹ A városi számadáskönyvek Bethlen Gábor uralkodására vonatkozóan 1621-ben regisztrálják először a „király diákjait”, akiket augusztus 4-én csekély élelemmel láttak el. Szeptember 7-én két további külföldi diákról tesznek említést, akiket a garázdálkodó katonák fogságából mentettek ki. Sajnálatos módon a városgazda csak ritkán tartotta érdemesnek nevüket feljegyezni, figyelme csúpán az uralkodó parancsára teljesített szolgáltatásokra és azok költségeire terjedt

⁷¹⁷ U.o.

⁷¹⁸ Jeney-Tóth, 147.

⁷¹⁹ „Mi is immár amíg élünk, annuatim két-két ifjat akarunk az odafel való Academiákba bocsátani tanolásnak okáért. Reméljük ezután többülni az tudós ifjakat.” Bethlen Gábor Alvinczi Péterhez. Gyulafehérvár, 1615. augusztus 14. Levelek, 66.; Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor és a kassai pap. Magyar Protestáns Egyháztörténelmi Monográfiák XIII. Budapest, 1880. 3-5.

ki.⁷²⁰ 1623 júliusában Brassó szállásolta el a Fogarasban tartózkodó fejedelem udvarának egy részét, így udvari orvosát és muzsikusait, Kobzos Tamást és az irányítása alatt álló 4 főt.⁷²¹ Hasonló volt a helyzet 1625 márciusában, amikor a fejedelem orvosán kívül trombitásait is Brassóban helyezte el, szeptemberben pedig fejedelmi ajánlólevél biztosította a brassói ellátást és fuvarozást néhány diák számára.⁷²² 1626 áprilisában a Székelyföldön tartózkodó fejedelemhez utazó diákokat látták el, valamint májusban a visszafelé utazó zsidó orvosát.⁷²³ 1627-től a fejedelem brassói látogatásai során mindvégig megtaláljuk a magyar és német muzsikusokat, valamint doktorokat a vendégek listáján,⁷²⁴ 1629 júniusában még arra is példát találunk, hogy a fejedelem Brassóban kezelteni idős, beteg muzsikusát⁷²⁵. Tudománytörténeti érdekességet képvisel az az újonnan felfogadott talján doktor, aki 1629. március 12-15 között tartózkodott Brassóban fejedelmi megbízásból. Az orvos nagy becsben állhatott, hiszen a fejedelem saját hintáján érkezett és rá vonatkozóan a fejedelem azt parancsolta, „tisztességesen traktálják a városban”.⁷²⁶ Talán ugyanarról a személyről lehet szó Jacobus Carlo doktor esetében, aki júniusban időzött a fejedelem megbízásából Brassóban, ahol ebben az időpontban a fejedelem „feredőse”, fürdőmestere és muzsikusai is tartózkodtak, ismét csak Bethlen Gábor fogarasi tartózkodásához kötődően.⁷²⁷ Az adatokat összevetve arra a meglepő következtetésre jutunk, hogy a városi tisztviselők napidíjához hasonlóan a diákok ételmezését is egy bizonyos nagyságrendhez kötötték, melynek értelmében mindegyikükre általában és legfeljebb 26 dénárnyi bort és kenyeret költöttek, ami gyakorlatilag egy közrendű szolgálattelvő – kengyelfutó vagy ajtónálló – ellátmányának felelt meg. A muzsikusok ellátása hasonló nagyságrendet képviselt, a doktorok tekintetében azonban már lényegesen bőkezűbb volt a város: rájuk másfél-két forint körüli összegben áldoztak naponta, ezáltal is érzékeltetve a pozíció súlyát a fejedelmi udvarban.

A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy a fejedelmi látogatással kapcsolatos kötelezettségek nem értek véget akkor, amikor Bethlen Gábor elhagyta Brassó falait. Nincs olyan esztendő a vizsgált időszakban, hogy ne kellett volna a fejedelem valamilyen utólagos megbízásának eleget tenni. A hátrahagyott udvari emberek jóltartásán túlmenően főként a

⁷²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22. 1051. 1066.

⁷²¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22. 339.

⁷²² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22. 752. 914.

⁷²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23. 77. 86.

⁷²⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21. 415. 742.

⁷²⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 562.

⁷²⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 507.

⁷²⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19. 564.

fejedelem és kísérete igény szerinti szállításáról, vezetéséről kellett gondoskodni.⁷²⁸ A fejedelem a helyi ellátás színvonalától függően gyakran rendelt élelmiszereket, használati tárgyakat, vagy akár nélkülözött mesterembereket, ötvösöket, kovácsokat, szabókat maga után.⁷²⁹ Hasonló helyzet alakult ki akkor is, amikor a fejedelem nem szállt meg ugyan Brassóban, ám a közelben – Székelyföldön vagy Fogarasban – tartózkodott. Erre évente akár több alkalommal is sor kerülhetett, attól függően, hogy a politikai helyzet Erdély mely részére szólította. Ilyen esetekben – ha csökkentett ráfordítás mellett is – a fejedelem legszűkebb környezete elszállásolásán kívül ugyanazon funkciók jelennek meg a brassói szolgáltatások terén. A fejedelem ekkor is folyamatos kapcsolatban állt Brassóval a mellé delegált városi vezetők révén, valamint saját emberei is gyakran jelentek meg a városban, már csak a fejedelem igényeinek közlése miatt is. Bethlen Gábor ugyanis fogarasi vagy székelyföldi tartózkodása idején is nagy mennyiségben rendelt a fentebb már említett élelmiszerekből, használati cikkekből és gyakran vette igénybe a brassói mesterek munkáját. Bizonyos esetekben azt is megkövetelte a várostól, hogy elszállásolják a környezetéhez tartozó urakat, illetve szolgáltevéket. Mivel a fejedelem által igényelt szolgáltatások összetétele és minősége nem különbözött lényegesen azokétól, amelyeket brassói látogatások alkalmával vett igénybe, ezek részletes bemutatását itt nem tartom feltétlenül szükségesnek. A szolgáltatások mértékére vonatkozóan viszont érdemes utalni arra, hogy ezen költségek elszórtan jelennek meg a városi számadáskönyvekben, értékük pedig rendkívül széles skálán mozog, néhány hordó körtétől a Brandenburgi Katalin agarainak készített ezüst nyakörveken át a fejedelmi kíséret számára konyhaszekerekre szállított nagy mennyiségű élelmiszerig. Mindezen körülmények csaknem lehetetlenné teszik a Brassó vidékén tartózkodó fejedelem számára biztosított szolgáltatások rendszerezett ábrázolását. Bethlen Gábor személyének és udvarának kiszolgálására vonatkozóan tehát azt a fent bemutatott adatcsoportot tartom elsődleges fontosságúnak, amely közvetlenül kötődik a fejedelem személyes brassói jelenlétéhez.

⁷²⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 366.; V/21, 572-574.

⁷²⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 341. 517. 628.; V/22, 609. A fejedelem rendelkezései között olykor egészen meglepőeket is találunk: 1629-ben például asztalos munkákat rendelt brassói mesterektől Fogarasban, melyek között 18 festmény bekeretezése szerepelt. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 590.

A fejedelem brassói tartózkodásával kapcsolatos szolgáltatásokhoz sok szempontból igen hasonló a városban Bethlen Gábor parancsára befogadott és kiszolgált vendégek ellátása, azzal a kiegészítéssel, hogy ezt a szolgáltatáscsoportot nem szabályozták olyan aprólékos gondnal, mint a fejedelem befogadását. Brassóban a hivatalos körülmények között zajló vendéglátás megszokott jelenségnek volt mondható, már a legkorábbi időktől fogva. Nem is meglepő ez, elég ismét csak arra hivatkozni, hogy a város kereskedelmi csomópont volt, fontos országutak találkozási pontjában, Havasalföld és Moldva, hovatovább Kelet és Nyugat határán feküdt, e helyzetéből fakadóan pedig sok utazó pihent meg falai között. A vendégek gyakori és nagyszámú jelenléte ebben a környezetben egyáltalán nem volt szokatlan, ám egyes csoportjaik között lényeges eltérések mutatkoznak. A dolgozat szemszögéből mellékes jelentőségű magánjellegű vendégfogadás mellett jelentős létszámban fordultak meg Brassóban azok az útonjárók, akiket üzleti – mindenekelőtt kereskedelmi természetű – ügyeik hoztak a városba. Közöttük természetesen egyaránt felfedezhetünk erdélyi és külföldi személyeket, a rendszeres bevásárlásait Brassóban intéző székelyföldi vagy vármegyei nemestől a havasalföldi vagy éppen örmény kereskedőig. A „jövő-menő emberek” között bőségesen találunk azonban olyanokat is, akik valamely hivatali ügy intézéséből kifolyóan tartózkodtak a városban. Utóbbiak közül különösen azok tarthatnak számot különös érdeklődésre, akik az Erdélyből kiinduló vagy éppen az országot célként tekintő diplomáciai tevékenység részesei voltak.

A városgazdai számadáskönyvekben valamennyi felsorolt hivatalos esetre vonatkozóan találunk bejegyzéseket, esetenként még a kereskedelmi tevékenységhez kapcsolódó brassói jelenlétekre is, jóllehet ezek elsődleges forrásaként inkább a törcsvári várnagy számadásai tekinthetők. A városgazda feljegyzései kétségtől azokban az esetekben szolgálnak a legértékesebb információkkal, amelyek a város hivatali ügyvitelének mindennapos elemei voltak: a vármegyével, székelyföldi és fogarasi tisztviselőkkel folytatott napi ügyek szereplőit és tevékenységét, különféle megbízatásokat teljesítő fejedelmi biztosok és küldöttek jelenlétét, a brassóiak figyelmét felkeltő idegenek – leggyakrabban protestáns menekültek – megsegítését, külföldi követségek átutazását, fejedelmi követek érkezését, erdélyi követségek felkészítését tükrözik híven az aprólékos pontossággal bejegyzett adatok. Rendkívül szerteágazó információk ezek, melyeknek itt csupán egyetlen szegmense kerül

bemutatásra. A dolgozat célkitűzéseit szem előtt tartva tehát alább azokat az eseteket tekintjük át, amelyekben egyértelműen és bizonyíthatóan fejedelmi utasításra történt egy adott személy vagy csoport ellátása Brassóban, mindezek közül is messze a legjelentősebb tételt képviselő, brassói támogatással bonyolított fejedelmi diplomáciai tevékenységet.⁷³⁰ Azt is fontos kihangsúlyozni, hogy valamennyi esetben a követek jelenlétének logisztikai, nem pedig diplomáciatörténeti vonatkozásait helyeztem a figyelem középpontjába. Bethlen Gábor külkapcsolataira vonatkozóan bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, ebben a fejezetben inkább azt vizsgáljuk, hogyan és mennyiben járult hozzá az erdélyi szászok brassói közössége a fejedelmi diplomácia kiszolgálásához, ezért is került ez a téma a logisztikai jellegű szolgáltatások csoportjába.

A számadáskönyvekből kinyert adatok alapján azonosítható, brassói támogatással fogadott vagy kiküldött követségeket a könnyebb áttekinthetőség kedvéért táblázatos formában is közöltem.⁷³¹ A forrás sajátos jellemzőiből adódóan a városgazda adatainak a tartalmi elemzés szempontjából érdekes lényegi részeit tekintve az esetek többségében meglehetősen kompakt információk – követek neve, hazája, megbízója, küldetése, személyzete, létszámadatok – állnak rendelkezésre, amelyeket a táblázat a fogyasztás részletezése nélkül ad vissza. Amennyiben a bejegyzés a szokásos lényegretörő megfogalmazástól elütő kísérszöveget is tartalmazott, azt külön jeleztem, s az eredeti szóhasználatot is a lehető leghívebben igyekeztem visszaadni.

Némely esetben azonban bizonytalan adatközlés nehezítette a munkát. Helyenként datálási nehézségek merültek fel: míg a követek, követségek érkezését a városgazda bejegyzésében – rendre „eodem kompt” mondatkezdéssel – általában pontosan jelezte, távozásukat már nem minden esetben rögzítette ilyen egyértelműen. Az is előfordult, hogy elírások, a dátumok összezavarása nehezítette az azonosítást. A bizonytalan adatokat valamennyi esetben lábejegyzetben jeleztem. Zavarónak tűnhet továbbá az a sajátos helyzet, amely a havasalföldi vajdák követségeire vonatkozóan tapasztalható: Brassóban ebben az időszakban két „Radul vajdát” is számon tartottak: a Bethlen Gábor uralkodása alatt kétszer is

⁷³⁰ Az erdélyi belső ügyek intézéséhez kötődően Brassóban ellátott személyek tárgyalásától itt két okból tekintünk el. Egyfelől a Bethlen Gábor parancsára Brassóba érkező és ott valamely feladatot ellátó személyek létszáma a vizsgált időszakban messze elmarad a diplomáciai feladatot teljesítőkéitől. Másfelől – részben ebből fakadóan – a rájuk fordított összeg is elenyésző az erdélyi és külföldi követek számlájára írható tételekhez képest. Ezenfelül az adatok feldolgozása során azzal a módszertani nehézséggel is szembesülünk, hogy számos esetben a rendelkezésre álló információk alapján nem dönthető el egyértelműen az, hogy egy adott személy - leggyakrabban a Brassóval élénk kapcsolatban álló székely előkelők – a városhoz vagy a városvezetéshez kötődő magánügyben, esetleg fejedelmi parancsot teljesítve tartózkodik-e Brassóban.

⁷³¹ Lásd az V. mellékletben.

Havasalföld élén álló Radu Mihneát, illetve a Brassóban mindig is nagy becsben tartott, száműzetésben élő Radu Șerbant. Mivel számos bejegyzésben csupán a „Radul vajda” megjelöléssel találkozhatunk, elméletileg lehetetlen volna eldönteni, éppen melyik vajdáról van szó. A megoldásban a városi jegyző sietett segítségemre, aki – elkerülendő az értelmezavaró adatokat – a trónfosztott vajdát „Sorbán vajda” néven különböztette meg, így biztosak lehetünk abban, hogy Radul vajda neve alatt Radu Mihneát értették.

A számadáskönyvek bejegyzései alapján a Brassóban azonosítható követek és követségek hat nagy csoportba oszthatók: törökök, tatárok, havasalföldiek, moldvaiak és Bethlen Gábor Brassóból indított követségei. „Egyéb” kategóriába soroltam az előbbieknél lényegesen ritkábban előforduló német, francia, svéd, cseh és lengyel követeket, valamint azokat az eseteket, amikor az egyébként meglehetősen precíz adatközlő városgazda mégis elmulasztotta feljegyeztetni, pontosan honnan is érkezett az adott követ. Megjegyzendő, hogy ez rendszerint a vajdaságokból érkező követségek alkalmával fordult elő, az esetek zömében feltételezhetően azért, mert a városvezetésnek egyértelmű volt, melyik megbízóról is van szó. Mindezen apróbb bizonytalanságok dacára azonban elmondható, hogy a táblázat adatai megbízható képet festenek a Brassóban ellátott külföldi és erdélyi követségekkel kapcsolatban, s a számadáskönyvek információi alapján számos ponton egészítik ki ide vonatkozó korábbi ismereteinket.

A Brassóban fejedelmi parancsra ellátott vendégek között a legjelentősebb csoportot az ebben az irányban közlekedő török tisztviselők adták. Az Oszmán Birodalomból érkezők számára három megszokott útvonal állt rendelkezésre, ha az Erdélyi Fejedelemségbe tartottak: a Nándorfehérvár vagy Temesvár felől érkezők a Vaskapun keresztül közelítették meg az országot, Konstantinápoly felől pedig legegyszerűbben Havasalföldön át vezetett az út, jellemzően a két legnagyobb város, Szeben vagy Brassó felé. Mivel a brassói útvonalon feküdtek Havasalföld jelentősebb városai – Bukarest és Tîrgoviște –, aki ezt az irányt választotta, az egyben a havasalföldi vajda vendégszeretetét is élvezte, s egyúttal a Porta havasalföldi kommunikációjában is közreműködhetett. Mivel a török-havasalföldi-erdélyi ügyek gyakran közös intézkedést kívántak, az is előfordult, hogy török és havasalföldi követek együtt közlekedtek Erdély délkeleti kapuján, Brassón át.⁷³² Ugyanezen

⁷³² 1615 januárjában: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 574. 676.; 1617 márciusában és novemberében: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 775. 788. 868-871.; 1621 májusában: ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1095-1096.; 1626 júniusában és októberében: ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 94. 103. 154.

gondolatmenetet követve figyelhetjük meg azt is, hogy a török követek, futárok gyakran a Konstantinápoly és Erdély között mozgó erdélyi követekkel együtt vonultak fel. A Brassóba érkező török követeknek alapvetően három típusa különböztethető meg. Egyedül, esetleg egy-két segítővel utazott az egyszerű hírvivő vagy futár, akinek nevét általában fel sem jegyezte a városgazda, legfeljebb annyit közölt, hogy „csausz érkezett a Portáról”. Jelentősebb küldetésben a korábbiakhoz képest rangban magasabban álló török középhivatalnok érkezett a fejedelemhez, őket már név szerint különböztették meg a népesebb – akár 30-40 főre is rúgó – delegáció ellátása során.⁷³³ Ritkán ugyan, de előfordult az is, hogy az oszmán vezető réteghez tartozó méltóságot láttak vendégül Brassóban⁷³⁴: Bethlen Gábor trónraemelése idején Magyarogli Ali pasát⁷³⁵, később Szkender pasát⁷³⁶ vagy a nándorfehérvári beglerbéget⁷³⁷. A követeket számbavevő táblázat alapján jól nyomon követhető a Brassón átutazó törökök sora, így alább csupán azt az egyetlen esetet vesszük közelebbről szemügyre, amely Brassó egész történetét tekintve rendkívülinek mondható, Szkender pasa 1614-es látogatását.

Fejedelmi vendégeknek kijáró körültekintés előzte meg ezt az eseményt 1614 augusztusában. Szkender a medgyesi országgyűlésre tartott mintegy 200 főnyi kíséretével⁷³⁸, hogy nyomatékok adjon a Porta Lippra és Jenő átadására irányuló követelésének. Akkoriban a helyzet rendkívül veszélyes volt a Bécs és Konstantinápoly ellentétes elvárásai között őrlődő fejedelem, hovatovább egész Erdély számára, ezt tükrözik a pasa brassói fogadásának körülményei is. A város Bethlen Gábor parancsára nyilvánvalóan mindent bevetett, hogy a török követeknek ne legyen okuk panaszra. A városvezetés augusztus 3-án vonult ki a pasa és vele együtt érkező Mehmed aga, illetve a szintén mellettük tartózkodó, hazatérő erdélyi követség elé. A fogadóbizottság tagjai mintegy száz lovat is magukkal vittek. A visszatérő népes társaság a sorfalba rendezett brassói lakosok előtt, a várfalakon és bástyákon elsütött ágyúk mennydörgése közepette vonult be Brassó városkapuján, feltehetően a reprezentatív fogadások során használt Kapu utcai kapun.⁷³⁹

⁷³³ Csupán egyetlen példát említve, ilyen volt Bethlen Gábor uralkodásának kezdetén a szászok dolgában rendszeresen eljáró Hüszejin csausz, aki néhány fős csapatával gyakran fordult meg Brassóban a szászok, Bethlen Gábor és a Porta között közvetítve. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 250. 256. 277. 282. 350. 377. 378.

⁷³⁴ Brassóban az volt a szokás, hogy a „pogányokat” a városfalon kívül, valamelyik külvárosban helyezték el. Brassó története során Bethlen Gábor uralkodása idején került sor először arra, hogy törököket mindenféle „biztonsági szűrés” nélkül a városfalon belülré is beengedtek. Vö.: Hegyes: Diarium, 500.

⁷³⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 272-273.

⁷³⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 402-408.

⁷³⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1085-1087.

⁷³⁸ Petrus Banfi, 430.

⁷³⁹ Hegyes: Diarium, 500.

Szkender pasa és kísérete két éjszakát töltött Brassóban, ám ellátásuk e rövid idő alatt is komoly összeget emésztett fel. Élelmiszerekre, italokra, a vendéglátó szállásokra kiosztott különféle fogyasztási cikkekre és egyéb szolgáltatásokra a város összesen 341 forin 9 dénárt adott ki.⁷⁴⁰ Mivel a pasa Rozsnyóról érkezett és Földvár felé indult tovább, a városkák pedig csak nehezen tudtak megfelelni a magasrangú vendég igényeinek, bizonyos szükségleti cikkekből és élelmiszerekből – különösen mézsörből – oda is Brassónak kellett szállítani. A városi céhmesterek ezalatt megjavították a török méltóságok járműveit, illetve a lovaikat is újrapatkolták, gondozták. De akadt dolguk a városi darabontoknak is, akik a városi tisztviselők otthona előtt álltak őrseget.⁷⁴¹ A számadáskönyvek adatai alapján az a kép rajzolódik ki előttünk, hogy Szkender pasát a fejedeleméhez nagyon hasonló fogadtatásban részesítették Brassóban.

Ahhoz sem férhet azonban kétség, hogy mindezek mellett Szkenderék jelenléte nagy megrökönyödést váltott ki Brassóban. Andreas Hegyes, az események részese és krónikása megbotránkozva rögzítette naplójában a hallatlan skandallumot, hogy Brassó történetében először teszi lábát török a belvárosba. A rendkívüli esemény több szempontból is elgondolkodtató. Egyfelől alátámasztja Bethlen Gábor és Erdély helyzetének ingatag voltát, a portai befolyással szembeni kiszolgáltatottság súlyosságát, mely egyaránt nyomaszthatta a fejedelmet és a szászokat is. Biztosra vehetjük, hogy a pasa drámai jelenetektől sem mentes brassói vendégeskedése a brassóiak és a szászok politikájára is kihatással volt: felerősödtek azok a hangok, akik Bethlen Gábor törökbarát uralma helyett inkább a Habsburgok pártfogását keresték. A törökök látványos erődemonstrációja, illetve a medgyesi országgyűlésen a szász posztulátumok kedvezőtlen fogadtatása mind abba az irányba hatottak, hogy a Johannes Benkner körül tömörülő szász ellenállók megerősödjenek abbéli hitükben, a törökök uralma valósult meg Erdélyben, jót pedig csak a Habsburgoktól remélhetnek.⁷⁴²

Valóban, Szkender pasa és a mellette lévő török és magyar urak mai turistákat megszégyenítő érdeklődéssel, szabadon jártak-keltek Brassóban, sőt még a legszentebb helyet, a mai Fekete templomot is meglátogatták, ahol kitűnő orgonamuzsikát élvezhettek. A török hatalmasság körül kelletlenül ugyan, de ott udvarolt a brassói elit színe-java: a városbíró, a városgazda, a városi jegyző és a legtekintélyesebb városi tanácsurak, természetesen Johannes Benkner is. A szó szerint megfélemlített város – sőt Hegyes

⁷⁴⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 402-406.

⁷⁴¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 404.

⁷⁴² Lásd a III.2.3. fejezetet.

értésülései alapján bizonyos magánszemélyek is – gazdag ajándékokkal találták meg az előkelő vendégeket.⁷⁴³ A közösség hivatalos ajándékairól a városgazda pontos feljegyzést készített: Szkender pasa három szép serleget és egy ezüst kannát kapott, egy jól felszerelt kocsit hat lóval, Szkender két fiának egy-egy mívés csákányt, Mehemet agának egy fedeles kupát és egy serleget, Tatár Cselebi tolmácsnak pedig egy serleget és hat felnyergelt lovat adtak, összesen 710 forint 31 dénár értékben. Ehhez járult még a társaság ad hoc igényeinek kielégítése. Ebbe a csoportba tartozott a pasa étkezéseihez hamarjában készítettett ón étkészletet a városi ónöntő céhtől 36 forint értékben és a Mehmed pasának biztosított kocsi minden tartozékával, melyet ráadásul rendkívüli futárral kellett a törökök után küldeni Tîrgoviştebe.⁷⁴⁴ Ha mindent összevetünk, arra jutunk, hogy Szkender pasa rövid brassói tartózkodásának költségei az 1000 forintot is meghaladták. Az esemény jelentőségét Erdély és Brassó történetében egyaránt alátámasztja a tény, hogy egyetlen követre sem áldoztak ennyit a városban Bethlen Gábor uralkodása folyamán.

Az oszmán hatalom holdudvarába tartozó tatárok a törökökhöz képest lényegesen ritkábban, rendre oszmán követségek kísérőiként bukkannak fel a brassói számadásokban.⁷⁴⁵ Természetesen ott voltak Magyarogli Ali pasa mellett, amikor török-tatár seregrésze 1613 őszén Brassó felől érkezve közreműködött Bethlen Gábor trónfoglalásában. A városba ugyan nem engedték be a hadat, mégis rendszeresen feljegyezték, hogy a tatár előkelő, Zame Mirza és kísérői többször külön is részesültek ellátásban a jelenlévő török és havasalföldi főemberekhez hasonlóan.⁷⁴⁶ Hasonló körülmények között kezelték azokat a tatárokat is, akik a havasalföldi török-tatár táborból látogattak Brassóba 1621 végén. Róluk azt is tudjuk, hogy élelmiszerért jöttek, ugyanis Brassó külön megbízottat és kilenc darabontot rendelt ki a tatároknak szánt marha és berbécs kiosztására.⁷⁴⁷ Nevek és mindenféle kommentár nélkül említették azokat a tatárokat, akik 1623 augusztusában és októberében⁷⁴⁸, illetve 1624 januárjában⁷⁴⁹ haladtak át a városon.

Önnálló tatár követségek 1615-től tűnnek fel a brassói városgazda feljegyzéseiben, létszámuk a kisebb megbízatással útonjárók néhány fős csoportjától a jelentősebb küldetést

⁷⁴³ Hegyes: Diarium, 500.

⁷⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 369.

⁷⁴⁵ Általában cserkeszekkel kiegészülve, mivel azonban a városgazda rendre egy csoportként kezelte őket, a továbbiakban megkülönböztetésüktől eltekintünk és egyöntetűen tatárokként említjük őket.

⁷⁴⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 251. 260. 278.

⁷⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1010-1011.

⁷⁴⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 384. 409.

⁷⁴⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 465-466.

teljesítők esetében tapasztalt 18-20 főig terjedt. 1615 tavaszán a tatár kán követei Brassón keresztül közlekedtek a fejedelemhez oda és vissza.⁷⁵⁰ 1620 januárjában nyolcfős követség utazott át Brassón és Fogarason át Kassa felé, majd márciusban vissza.⁷⁵¹ Ugyanebben az évben Fábián Márton fejedelmi megbízott kíséretében olyan tatár csapat is áthaladt a városon, akik csak a visszautat tették meg erre.⁷⁵² Az 1621-es évből ugyancsak Felső-Magyarországra tartó tatár követségeket ismerünk.⁷⁵³ Nagyobb tatár delegáció választotta a brassói utat 1625 márciusában⁷⁵⁴, Sahin Girai kán 10 fős követsége 1626 elején⁷⁵⁵, 1628-ban pedig egy Mirzának nevezett tatár követ és kísérői haladtak át Brassón Fehérvár felől⁷⁵⁶. A legtekintélyesebb tatár követséget 1628-1629 fordulóján látták vendégül a brassóiak: 17 tatár követ érkezett Bekyam nagy kántól, illetve Golga és Muratin „szultánoktól”, akiket székely kalauzok kísértek oda- és visszaútjukban az országban.⁷⁵⁷ Bethlen Gábor életében utoljára, 1629 októberében utazott át tatár követség Brassóban, ezúttal Váradra.⁷⁵⁸

Nagyobb létszámú török és tatár vendégek brassói jelenlétének vissza-visszatérő kísérelése a velük lévő rabok ellátása, esetenként kiváltása. Különösen háborús időkben volt ez jellemző, kortárs krónikáirók elmondása alapján tudjuk⁷⁵⁹, nem kis anyagi és lelki megterhelést okozva ezzel a városiaknak. A rabok kiléte valamennyi esetben homályban maradt, egyszerűen csak „Robben” néven emlegették őket. Úgy tűnik, nagyobb török-tatár sereg barcasági tartózkodása esetén kifejezetten jellemző volt az a szokás, hogy a városfalon kívül elhelyezett rabtartók rendszeresen belátogattak a városba, hogy ott, esetleg a városfal tövében kínálják eladásra emberi portékáikat. És bár kétség sem férhet hozzá, kihez is húzott a brassói keresztények szíve, a számadások kíméletlen egyszerűséggel adják vissza a korabeli szabályokat: a rabok nem, csak az őket fogvatartó törökök és tatárok számíthattak bármiféle ellátásra városi költségen.⁷⁶⁰ Kivételes esetben ugyan előfordult, hogy a városgazda egy kevés kenyérrel vagy borral szánta meg valamelyik foglyot, ám ebben az esetben ott találjuk a

⁷⁵⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 508. 511-512.

⁷⁵¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 11. 32.

⁷⁵² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 62-63.

⁷⁵³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1138-1139. 1046-1047.

⁷⁵⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 744-745. 762-763.

⁷⁵⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 10-11. 42-43.

⁷⁵⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 633-634.

⁷⁵⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 431-434. 445-446.

⁷⁵⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 640-641.; A tatárok a nagy kán levelét hozták Bethlen Gábornak. Vö.: Ivanics Mária: Két krími-tatár oklevél Bethlen Gáborhoz. Nyelvészeti dolgozatok. József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Szerk. Mikola Tibor és Nyíri Antal. Szeged, 1975-1976.

⁷⁵⁹ Hegyes: Diarium, 474.

⁷⁶⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 254.

rendkívüli alkalomnak szóló magyarázatot és azt, hogy kifejezetten „szánalomból” vagy „alamizsnára” történt.⁷⁶¹

Havasalföld kiemelt fontosságú terület volt Erdély számára. A két ország között fennálló gazdasági és diplomáciai kapcsolatok, bizonyos esetben határozott érdekszövetség, nem utolsó sorban pedig az a geopolitikai helyzet teremtette meg a gyakori kapcsolattartás szükségét, hogy az Erdélynél lényegesen szigorúbb török ellenőrzés alatt álló Havasalföld lényegében az egyik fő beavatkozási útvonalat jelentette az Oszmán Birodalom számára Erdély és azon túl a Magyar Királyság felé. Mindezek fokozottan igaznak bizonyultak Brassóban, Havasalföld közvetlen közelségében. Nem is csoda, ha Brassó saját szakállára is gazdag kapcsolatrendszert épített ki a havasalföldi fejedelmekkel, bojárokkal és gazdag kereskedőkkel. A városgazda számadásaiban természetesen bőségesen állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek a város Havasalföldhöz kapcsolódó „privát” ügyeit dokumentálják. Annál figyelemreméltóbbak azonban azok, amelyek a Bethlen Gábor kori Erdély külkapcsolatainak részét alkotják, és különlegesen számítanak a fejedelem havasalföldi diplomáciájában.

A havasalföldiek brassói jelenlétével kapcsolatban mindenképpen felkelti a figyelmet az a tény, hogy a táblázatban felsorolt, a havasalföldi vajdát képviselő legátusok között vissza-visszatérnek azok a követek vagy bizalmas küldetéssel megbízott „szolgák” is, akik az uralmon lévő vajda ellenében más hatalmasságokat támogattak. Brassó tehát – Bethlen Gábor uralkodása idején természetesen a fejedelem tudtával és ösztönzésével – a trónkövetelők és lázadóknak biztosított menedék vagy kapcsolattartás révén részesévé vált az erdélyi fejedelem azon játszmáinak, amelyek a vajdaság uralmi viszonyaiba való beavatkozásra irányult. Így húzódott meg Brassóban „Lupul pohárnok” vagyis Lupu Mehedințeanu havasalföldi bojár, aki 1617-ben vállalkozott az Alexandru Iliaș vajda uralkodásával elégedetlenek vezetésére. A brassói városgazda szeptember 7-9. között jegyezte le jelenlétét a városban, hozzátevé, hogy épp a fejedelem táborából érkezett.⁷⁶² Bethlen Gábor ugyanis 1617 moldvai hadjárata idején találkozott Iliaș vajdával is, s megpróbálta összebékíteni a hozzá menekült bojárokkal. Mivel

⁷⁶¹ „[7. Marty.] Gab einem Caluger so aus der Rabey erlöst war ein Almos R 1.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 780.

⁷⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 841.

ez a kísérlet kudarcba fulladt, Mehedințeanu és társai Erdélyben – Brassóban – húzódtak meg, innen indulva a havasalföldi vajda ellen 1618 júniusában.⁷⁶³

A Bethlen Gáborral szövetséges és összetartó vajda, Gavril Movilă is Erdélybe bújdosott, miután 1620 nyarán másodszor is letaszították Havasalföld trónjáról. „Gábrilás vajda” támogatása tetten érhető a brassói számadáskönyvekben is: a környezetéhez tartozó személyek 1620 és 1625 között többször felbukkantak a városban, ahol bőséges ellátásban, támogatásban részesültek.⁷⁶⁴ Maga a menekülésre kényszerített vajda is megjelent a városban, ugyanis 1620. augusztus 9-én Brassón keresztül utazott Bethlen Gáborhoz Fogarasba. A vendég jelentőségét mi sem támasztja alá jobban, mint az a körülmény, hogy két városi tanácsúr, Andreas Gorgias és Paul Rosenauer alkották kíséretét a fejedelmi birtokig.⁷⁶⁵ Gyanakvást ébreszthetne bennünk továbbá az a néhány bejegyzés, mely a Habsburgok oldalán Bethlen Gábor ellen szervezkedő trónkövetelőhöz, Radu Șerbanhoz kötődik. Ő maga ugyan nem jelenik meg a városgazda feljegyzéseiben, 1620-ban azonban többször is előfordult, hogy a környezetéhez tartozó személyek tűntek fel a városban. Október végén a száműzött vajda nejének⁷⁶⁶ írnoka⁷⁶⁷, novemberben maga Elena 34 fő kísérettel⁷⁶⁸, decemberben pedig két ismeretlen szolgálja fordult meg a városban⁷⁶⁹. Nem tudjuk pontosan, mi dolga akadt Radu Șerban feleségének Brassóban. Mivel azonban „Sorbán vajda” 1620. március 23-án meghalt, annyit biztosra vehetünk, hogy felbukkanása mögött nem állt a Habsburg udarból kiinduló politikai szándék. Radul egyértelműen nem kívánatos személy volt Bethlen Gábor Erdélyében, joggal feltételezhetjük tehát, hogy özvegye és a hozzátartozó látványos kíséret „ártalmatlanságáról” meg voltak győződve Brassóban és a fejedelmi udvarban egyaránt.

Mindkét fejedelemség esetében figyelemre méltó a számadáskönyvek anyaga abból a szempontból is, hogy megbízható adatokat közölnek a korszak vajdai tisztségviselőiről. A posztelnnyikok mellett megismerhetjük a moldva és havsalföldi vajdák udvarához tartozó pohárnokokat, dvornikokat, írnokokat, vizstereket, egyházi méltóságokat és bojárokat.

⁷⁶³ Demény Lajos: Bethlen Gábor és kora. Bukarest, 1982. (A továbbiakban: Demény.) 48-49.; Fogarasföld az ott húzódó román bojároknak az erdélyi uralkodótól kapott birtokai révén jelentős összekötő szerepet töltött be Havasalföld és Erdély között. Bővebben lásd: Daniel Prodan: Bojaren und „vecini” des Landes Fogarasch im 16. und 17. Jahrhundert. Bukarest, 1967.

⁷⁶⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1145. 39. 58-59. 61. 133-134. 159. 546. 752.

⁷⁶⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 119.

⁷⁶⁶ Elena Udriște, Margineni bánjának lánya. Radu Șerban számára roppant előnyös volt ez a házasság, hiszen Elena nemcsak fontos kapcsolatokat, de jelentős vagyont is hozott a családba. Vö.: Stoy, 54.

⁷⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 171-173.

⁷⁶⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 175-177.

⁷⁶⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1157.

Moldva tekintetében is bőséges a névsor, jóllehet az ottani követek vagy akár egyszerű vendégek ritkábban fordultak meg Brassó falai között. Ennek okát elsősorban abban kereshetjük, hogy Brassó mellett Beszterce is lényeges átmenő forgalmat bonyolított a vajdaság felé, és ha lehet, még intenzívebb szálak fűzték ehhez a régióhoz. Tudjuk, hogy Beszterce a Moldva és Lengyelország irányából érkező jövevények útján jelentős állomáshely volt, már a középkortól fogva. Brassóban a moldvai vendégek a havasalföldiekhez képest kisebb számaránya tehát semmi esetre sem vezethető vissza arra, hogy az északkeleti vajdasággal csekélyebb mértékű lett volna a kapcsolattartás. A moldvai ügyek semmivel sem lehettek kevésbé „érdekesekek” az erdélyi fejedelemség számára, már csak azért sem, mert az Oszmán Birodalom szorításában e két vajdaság ügye – lényegében a Porta e régióra gyakorolt befolyási erősségének indikátoraiként működtek – együttesen is roppant fontosnak számított Erdély számára.

A moldvaiak brassói jelenlétét vizsgálva különösen az 1615-1620 közötti időszakban figyelhetünk meg gyakori követfogadást a városban, nyilvánvalóan a moldvai trón körül kialakult viszály kapcsán, amelynek során Havasalföld, Erdély, az Oszmán Birodalom és Lengyelország is érintett volt. A vajdaságban uralmon levő vajda, Ștefan Tomșa ellen 1615 nyarán lengyel támogatással felkelés robbant ki.⁷⁷⁰ A Porta utasítására Bethlen Gábor köteles lett volna minden eszközzel a vajdát támogatni, ám tudjuk, a fejedelem egyáltalán nem örvendett Tomșa uralmának.⁷⁷¹ Konstantinápolyt megtévesztve, már 1615 decemberében kapcsolatba lépett Alexandru Movilával, Tomșa ellenlábásával. A Bethlennel tárgyaló bojár küldöttek Brassóban pihentek meg 1615. december 24-26. között⁷⁷², majd a következő év februárjában értesülünk a városban időző követről, Dumitru posztelnyikről.⁷⁷³ Mindez roppant kockázatos volt, hiszen ebben az időszakban Tomșa vajda követei is gyakran utaztak át a városon, közöttük április 5-én az a 8 fős küldöttség, amely – természetesen a török tisztviselők megerősítésével – táborba hívta a vonakodó fejedelmet.⁷⁷⁴

Nem mehetünk el szó nélkül a Brassóban feltűnő egyéb idegen követségek mellett sem. A török követek állandó és nagyszámú jelenléte mellett Brassóban Bethlen Gábor

⁷⁷⁰ Miron Costin: 67-72.

⁷⁷¹ Tomșa vajda már 1613 októberében, Bethlen Gábor trónraemelésével egyidőben csatlakozott az új fejedelem hatalma ellen dolgozó csoporthoz: Johannes Benkner révén tudatta Béccsel, hogy hajlandó lenne részt vállalni Bethlen Gábor megbuktatásában. Lásd a 482. jegyzetet.

⁷⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 573-575.

⁷⁷³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 610-611.

⁷⁷⁴ „5. Aprilis. Kommen Aber mal des Tomscha Vayda Gesandten, willens zu F[ürstlicher] G[naden] und F[ürstlicher] G[naden] ihns lager zu ruffen.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 632.

uralkodásának első felében láthatóan a román vajdaságok küldöttei fordultak meg leggyakrabban, míg ez a folyamat meg nem torpant, s 1620 után a korábbiakhoz képest megnövekedett az északi és nyugat-európai országokból érkezők száma. Mindez összhangban áll Bethlen Gábor diplomáciai mozgásterének bővülésével, ami szükségszerűen számos külföldi diplomatát hozott Erdélybe, természetesen elsősorban a Habsburgok uralmát ellenzők táborából. Brassóban „a fejedelem ajánlásával” vendégül láttak több francia küldöttet⁷⁷⁵, cseheket⁷⁷⁶, lengyeleket⁷⁷⁷, svédeket⁷⁷⁸ és a brandenburgi házassággal összefüggésben németeket⁷⁷⁹. Utóbbiak között nemcsak követeket, katonákat, hanem a Brandenburgi Katalin révén Erdélybe érkező német nemeseket – Rudolf Juncker⁷⁸⁰, Franz Beck⁷⁸¹, Felicianus Herberstein⁷⁸² – is találunk a vendéglistákon. Bethlen Gábor uralkodásának utolsó évének északkeleti irányultságú diplomáciai aktivitásának köszönhetően 1629 februárjában és márciusában, a Portára tartó francia-magyar delegáció mellett moszkovita követséget láttak vendégül Brassóban.⁷⁸³

Brassóban a követek ellátása fejedelmi akarathoz kötött, de jelentős mértékben a szokásokon alapuló kötelezettségnek számított. A követek ellátásából pontosan rekonstruálható, hogy a „diplomáciai vendéglátás” egységesen és szervezeten, jól bevált gyakorlatot követve zajlott, a fejedelmi vendégsereg brassói tartózkodásához nagyon hasonlóan. A jövevényeket ugyanúgy szállásokon helyezték el, a városi vendégházban, magánszemélyeknél, nagyobb létszám esetén a városon kívüli majorságokban. A követek

⁷⁷⁵ 1620. július 25-30. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 110-112.; 1624. augusztus 8-11. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 571-574.; 1629. március 10-15. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 503-519.

⁷⁷⁶ 1621. március 19-21., április 15-16., június 23-24. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1129-1130. 1112-1115. 1087-1085.; 1624. július 22-24. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 559-561.

⁷⁷⁷ 1622. szeptember 16-18. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 137-139.; 1623. március 21. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 276.; 1625. március 31. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 792.; 1626. január 2. ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 7.; 1627. december 23-24. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 528-529.; 1629. január 24-25. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 452-453.; Köztük kivételes helyet foglal el az a néhány ismeretlen lengyel, akiket Konstantinápolyból hazafelé 1621 júliusában megvámoltak Brassónál. Az esetet annyira méltánytalannak tartották, hogy megváltoztatva tervezett útjukat, rövid brassói tartózkodást követően Kolozsvárra indultak, hogy panaszt tegyenek a fejedelemnél. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1073.

⁷⁷⁸ 1629. május 23-26. Stadthannenrechnungen V/19, 545-554.

⁷⁷⁹ 1624. július 20. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 556.; 1624. augusztus 22-23. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 579.; 1624. augusztus 31. - szeptember 1. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 582-585.; 1625. június 17. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 823.; 1627. február 29. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 308.; 1628. június 27-28. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 663-664.

⁷⁸⁰ 1629. április 29. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 538.

⁷⁸¹ 1624. október 25-29. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 635-638.

⁷⁸² 1628. június 17-20. 25-27. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 650-652. 661-663.

⁷⁸³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 504-517.; A moszkoviták szerepéről a konstantinápolyi irányultságú közép-kelet-európai diplomáciában lásd: Victor Ostapchuk: The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628. harvard University, 1990.

brassói tartózkodásának időtartama változó volt, egyetlen naptól egy-két hétig terjedhetett. A legjellemzőbb azonban az volt, hogy az átutazó postakövet vagy követ csupán megaludt a városban, másnap már haladt is tovább. Igen gyakori volt követségek esetében a háromnapos pihenő Brassóban, ennél hosszabb tartózkodásra jóval ritkábban került sor. Az ellátás minősége és mennyisége természetesen a vendégek rangjától függött. Egy egyszerű posztelnnyik csupán a minimális, kenyérből, borból, húsból vagy halból álló étkezésre volt jogosult. Ezzel szinte össze sem hasonlítható a jelentősebb külföldi követek fogyasztási listája: kenyér, cipó, sajt, vaj, hús – törökök, tatárok esetében kizárólag marha-, borjú-, szárnyashús –, hal, méz, egyszerű fűszerek és zöldségek, mandula, sütemény, ecet, olaj, bor, pálinka és egyéb párlatok, törökök és tatárok esetében mézsör került terítékre, illetve a mindennapi teendőkhöz szükséges fogyasztási cikkek, viasz- és faggyúgyertya, fáklya, tűzifa, ritkábban edények, esetleg papiros. Ezenfelül a követek kiszolgálásához tartozott még a szállásukon elhelyezett népes kíséret, személyzet ellátása is, nem is szólva a velük együtt érkező lovak és – török csauszok esetében – szamarak, öszvérek gondozásáról. Amennyiben a vendégeknek szükségük volt rá, ezenfelül is lovakat, alkalmas szállítóeszközöket kellett biztosítani számukra.

A költségek között külön tételt képvisel a vendégeknek kötelezően bemutatott tisztelgő ajándékok sora, jóllehet csupán a Brassóban feltűnő török és tatár méltóságokhoz kötődően. A Szkender pasa brassói látogatásán kiadott drágaságokról már volt szó. Ezzel kapcsolatban feltételenül meg kell jegyezni, hogy ez kirívó tétel volt Brassó történetében, hasonló nagyságrendben más külhoni vendég nem részesült ajándékokban. Hogy mit és milyen értékben kapott a vendég, az az általa teljesített küldetéstől, illetve rangjától függött. Az a kapucsi például, aki 1614 januárjában Bethlen Gábor trónralépésének portai megerősítését hozta Konstantinápolyból, visszaútja alkalmával – 1614. február 4-én – Brassóban 75 forint 50 dénár értékű felszerelt kocsit kapott a hozzá tartozó lovakkal együtt. Huszonnégy fős kísérete között ezenfelül 100 forintot osztottak szét.⁷⁸⁴ 1617 augusztusában, a moldvai konfliktus megoldására felvonuló török táborból Brassóba „bejáró” törökök a háborús helyzetre való tekintettel kaptak ajándékot: lőport és pisztolyokat.⁷⁸⁵ Hasonló volt a helyzet 1621 novemberében, amikor a határon túl felvonuló török és tatár had főembereinek – Mehmed pasának és a tatár kán egy ismeretlen nevű femberének – élelmiszer mellett mives

⁷⁸⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 342.

⁷⁸⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 839-840.

késeket, szablyát küldtek ajándékba.⁷⁸⁶ Mindezen ajándékok között szinte valamennyi esetben – nemcsak törökök és tatárok számára – ott találjuk az „ehrung” legáltalánosabb formáját, az érkező vendégnek a városvezetés által küldött, csekély élelemből álló figyelmességet.⁷⁸⁷

A brassói számadások azt is alátámasztják, hogy Erdélyben nem járhatott-kelhetett semmiféle idegen helyi kísérő nélkül. A kalauzok több szempontól is hasznosnak bizonyultak: egyfelől valóban az útmutatás volt a dolguk, másfelől azonban az a feladat is rájuk hárult, hogy szemmel tartsák az idegeneket – különösen a tatárok és törökök jelenléte keltett aggodalmat – és hozzájáruljanak a követség konfliktusoktól mentes átutazásához. A jövevények mellett egyaránt találunk magyarokat és szászokat, attól függően, Bethlen Gábor honnan rendelte ki a szolgálatot teljesítő kísérőt. Jellemzőnek mondható, hogy Brassón áthaladó követség esetén helyben rendelték a kalauzt a követek mellé. Ebben az esetben a városvezetés leggyakrabban saját fizetett kengyelfutóit bocsájtotta a fejedelem szolgálatára, akik elkísérték a vendégeket a fejedelemhez, velük maradtak a tárgyalások idejére, majd kikísérték őket az országból. Küldetésük végpontja rendszerint valamely határátkelő pont vagy a határ túloldalán fekvő közelebbi város volt. Utóbbi esetben a városgazda nem ritkán egyéb feladatokkal – városi üzenet közvetítésével, brassói lovak visszahozatalával – is megbízta őket. A küldetések idejére a kalauzok szokás szerint napidíjat és ellátást kaptak. Így szolgált a tatárok és törökök mellett: György szakács („Georg der Koch”), Nagy Mihály, Szabó János, Bandi Pál, Talpas Márton.⁷⁸⁸

Külön megítélés alá esnek a fejedelem azon követei, akik Brassóból indultak küldetésük helyszínére. Többségében portai küldöttekről volt szó, akik a városban gyűjtötték egybe követségük tagjait és a feladat végrehajtásához szükséges holmikat, anyagiakat.⁷⁸⁹ Ha

⁷⁸⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1001-1002.

⁷⁸⁷ A felsoroltak mellett Brassóban olyan ajándékokat is készítettek, amelyeket nem a jelenlévő követeknek, hanem a portai méltóságoknak szántak a fejedelmi udvarban. E téren feltűnő a brassóiak részvétele a Konstantinápolyba szánt díszes kocsik és hintók előállításában Szkender pasa, Mehmed pasa és Gürcsi Mehmed nagyvezír számára. Szkender pasa kocsijának elkészítési körülményei különösen érdekesen alakultak: „[1614. 5. Novembris] Item Zuwissen daß F[ürstliche] G[nade] hangen wagen dem Zkender Pasa auf die Portt zue geschenk schickt, mit den H[errn] Legatis weil aber der selb wagen ihn der h[er]manstadt nit ganz fertig worden, hab ich denselben alhie durch den Gorges Michel lassen außfertigen undt gesteht al zugehör sampt dem macherlohn zusammen gerechnet R 30,91.-., ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 429.; V/22, 1072-1071. 1104.; A fejedelem saját számadásai alapján tudomásunk van egy 1627-ben Brassóban a budai pasa számára készített hintóról is. A költségeket a fejedelem teljes egészében térítette, talán ez lehet az oka annak is, hogy ez a tétel a brassói számadáskönyvekben nem szerepel. Vö. Radvánszky Béla: Udvartartás és számadáskönyvek. I. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest, 1888. (A továbbiakban: Radvánszky.) 153-154.

⁷⁸⁸ Bővebben lásd a postálkodással foglalkozó fejezetben, illetve a III. mellékletben.

⁷⁸⁹ Bethlen Gábor diplomatáival kapcsolatban lásd: Benda Kálmán: Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. Századok 1981 (115.) 4. 725-730.

áttekintjük Erdély portai követségeinek lajstromát⁷⁹⁰, kitűnik, hogy Bethlen Gábor alaposan kihasználta a Brassó biztosította lehetőségeket, hiszen alig-alig volt követség, ami nem ebből a városból indult a Portára. Bíró Vencel nyomán az erdélyi konstantinápolyi követek négy típusát különböztethetjük meg: a főkövetet (continuus orator vagy kapitíha), rendkívüli követet (internuncius), adóvivő követet és postakövetet.⁷⁹¹ A brassói számadáskönyvekben bőséges adatok állnak rendelkezésünkre e tisztségek Bethlen Gábor kori betöltőiről, akiket hosszabb-rövidebb ideig elláttak a városban. A sort Gerendi Márton, az új fejedelem első portai megbízottja nyitotta meg 1613. november 5-én, kisebb létszámú török és magyar kísérelével. A követség tagjai november 8-án hagyták el a várost, ahol 133,33 forintot utaltak ki számukra a fejedelmi küldetés teljesítésére. Gerendiék ezenfelül 66,67 forintot kaptak kifejezetten arra a célra, hogy kihozzák a Portáról a még Báthory Gábor által odaküldött Borsos Tamást. A szemlátomást sebtében összeállított követség kistafirungolását Brassó végezte, a követeknek gránátvörös új ruhát varrattak 105 forint értékben.⁷⁹² Gerendi Márton személy szerint egy gazdag brassói polgár, Michael Draudt 40 forint értéket képviselő lovát kapta meg az útra, valamint újonnan készítettettek számára a levelek tárolására alkalmas óntokot is. A távozó követséget a szokásoknak megfelelően egy brassói kengyelfutó, Bonyhay András kísérte el Tîrgovişteig.⁷⁹³

Az indulással járó teendők komoly kötelezettségként nehezedtek a városra, s már jóval a követek megérkezése előtt kezdődtek. A városvezetést fejedelmi parancsban előre értesítették arról, hogy mekkora létszám várható, milyen és mennyi felszerelést, ellátást, készpénzt, illetve ajándékot kell előkészítsenek az indulásra.⁷⁹⁴ Az apránként Brassóba érkező követségi tagokat és kíséretüket – a gyülekezés nem ritkán több napig, sőt hétig is eltartott, míg össze nem gyűlt minden és mindenki, és a követség vezetője is befutott – előre kijelölt szállásokon helyezték el, ellátásukat is e „herberge” köré szervezték. A követségért felelős személy vagy személyek mellett ugyanis jópáran voltak még, akik a küldetés sikeréért dolgoztak: kisebb rangú erdélyi funkcionáriusok, tolmácsok, doktorok, szakácsok, étkefogók, lovászok, egyéb bejáró szolgák, kocsisok, futárok, darabontok⁷⁹⁵, sőt trombitások, zenészek⁷⁹⁶

⁷⁹⁰ Bíró Vencel: Erdély követei a Portán. Kolozsvár, 1921. (A továbbiakban: Bíró.) 118-122.

⁷⁹¹ Bíró, 10.

⁷⁹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 279-281.

⁷⁹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 282.

⁷⁹⁴ Bíró, 14-15.

⁷⁹⁵ Kísérő katonaságra abban az esetben volt feltétlenül szükség, ha a követség az erdélyi adót szállította a Portára. Ők nem minden esetben fejedelmi darabontok voltak, az is előfordult, hogy brassó kölcsönzött katonai kíséretet erre a célra: Sövényfalvi Nagy Dánielt és Toldalaghi Mihályt a Portára szánt „tributtal” 15

is, a követség nagyságrendjétől függően. Ide tartoztak az erdélyiek jellegzetes portai ajándékát, a vadászsólymokat szállító, rendszerint udvarhelyi, orbai székelyek vagy fogarasiak is, akiket általában nem is a városban, hanem Óbrassóban helyeztek el.⁷⁹⁷ A követek gyakran családotul érkeztek Brassóba: Sövényfalvi Nagy Dániel, Toldalaghi Mihály, Angyalossi Mihály, Daniel Mihály, Balassi Ferenc, Mikes Zsigmond rendre Brassóban búcsúzott feleségétől és házanépétől.⁷⁹⁸ Ráadásul a követséghez gyakran csatlakoztak más küldöttek is – elsősorban törökök –, tehát egyidejűleg az ő ellátásukat is meg kellett oldani. Ritkán az is megesett, hogy a fejedelem személyesen felügyelte a követség elindulását: 1622 augusztusában Bethlen Gábor brassói tartózkodása például éppen egy időre esett Keresztési Pál Konstantinápolyba indításával.⁷⁹⁹

A jelenlévő követeket és személyzetüket nemcsak etetni, itatni kellett⁸⁰⁰, de a küldetés teljesítéséhez lazábban kapcsolódó igényeiknek is eleget kellett tenni a városban. Jellemző volt az illő ruházat – dolmányok, cipők, csizmák – készíttetése⁸⁰¹, a fegyverek és használati tárgyak – mindenekelőtt a társzekerek hintók, a hozzájuk való ponyvák, kötelek, utazóládák – javíttatása és kiegészítése⁸⁰². Az egyéni igények kielégítéséhez tartozott az a szélsőséges eset, amikor az egyidőben Brassóban tartózkodó, ám különböző megbízatást teljesítő követek megvendégelték egymást: a vendégség számláját természetesen a város fizette.⁸⁰³ A városvezetésnek nyilvánvalóan nem volt más választása, hiszen a követségekhez tartozó „gesindel” egyébként is mindent megszerzett magának, amire csak szüksége volt. A követségek brassói ellátásának vissza-visszatérő eleme a kártérítés: kisebb összegekről volt ugyan szó, tűzifa önkényes kisajátításáról, nyereg és lószerszám elvételéről, mégis az esetek

brassói darabont kísérte át a hegyeken 1620. november végén. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 193.474.; V/23, 107-111.

⁷⁹⁶ Csak 1625 után jelennek meg a számadáskönyvek vendéglistáin egy-egy alkalommal. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 616.; V/22, 786-795.

⁷⁹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 782.; V/21, 131-133. 727.

⁷⁹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 190. 192.; V/22, 531. 779.

⁷⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 98.

⁸⁰⁰ A húszas évekre bontakozott ki Brassóban az a jelenség, hogy a követség tagjainak ellátása szétvált az egyes személyek rangja szerint. Míg korábban a követség vezetői a többiekhez nagyon hasonló, egyszerűbb, alapvető élelmiszereket kaptak a város raktárából, ekkorra megjelentek a drága „kiegészítők” a főkövetek asztalán. A vámból kivett keleti fűszerek és csemegék, gyümölcsök, különleges minőségű sör és bor, vesepecsenye, valamint a só. A követség többi tagja a korábban megszokott szerényebb ellátásban részesült. Vö. az 1629. szeptemberi követség bevásárlólistája, Stadthannenrechnungen V/19, 625.

⁸⁰¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 632-633; V/20, 368.

⁸⁰² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 643-634.; V/20, 783.; V/21, 195. 734-735.

⁸⁰³ 1620. március 18-án a havasalföldre delegált Daniel Mihály hívta meg brassói szállására a fejedelem portai követét, Kékedy Zsigmondot, aki szintén ebben az időszakban tartózkodott a városban. Az összejövetelre a városgazda 3 forint 38 dénár értékben adott ki élelmiszert, marha- és borjúhúst, két tyúkot, háromféle halat, olajat, petrezselymet, ecetet, kenyeret, zsemlecipőt, kétféle szalonnát, valamint sört és bort. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 27.

egyértelműen arra utalnak, hogy a városiak ki voltak szolgáltatva a vendégek önkényeskedéseinek.⁸⁰⁴ Hogy nagyobb összetűzésekre mégsem került sor, valószínűleg a városvezetés körültekintő szervezési és elosztási munkájának volt köszönhető.⁸⁰⁵

A hosszú és nehéz út megkövetelte, hogy a szükséges lovak és kocsik is a kellő létszámban, lehetőleg minél jobb állapotban álljanak rendelkezésre. Ehhez kapcsolódóan a város kétféle kötelezettségnek tett eleget. Egyfelől a követséggel érkező lovak gondozását és a szállítóeszközök „karbantartását” vállalta magára: a lovakat rendszerint újra kellett patkolni, ezenfelül az útra is adtak patkókat és szegeket.⁸⁰⁶ Ha sólymokat is vittek magukkal, a kényes madaraknak nyers húsról, a fejükre való csuklyáról és „tokról” vagyis kalitkáról kellett gondoskodni.⁸⁰⁷ Amennyiben a követség higanyt⁸⁰⁸ szállított a Portára, annak elhelyezéseért és fuvarozásáért felelős külön megbízott csatlakozott a követséghez, aki a munkájához szükséges eszközöket – ládákat, bőr tartókat, csomagolóanyagokat – a várostól igényelhette.⁸⁰⁹ Az is előfordult, hogy a követek elegendő ló és szállítóeszköz nélkül érkeztek meg, ebben az esetben Brassó a magáéból pótolta ki az állományt, illetve helyi lakosoktól vásárolt.⁸¹⁰ A lovak és szekerek sorsa egyébiránt igencsak kétséges volt: Brassó azzal is megpróbálkozott, hogy ajándékokkal – készpénzzel, süteménnyel, ruhával – megvesztegessék a követség tagjait a brassói tulajdon óvása érdekében.⁸¹¹ Szükség is volt erre, már csak azért is, mert a követ rendszerint pénzzé tette a lovakat Konstantinápolyban, ezzel egészítve ki az otthonról hozott apanázst. Éppen ezért Brassóban inkább azt a megoldást részesítették előnyben, hogy a követeket és szolgálókat kiszolgáló lovakat csak egy meghatározott helyig, jellemzően Rozsnyóig, Tîrgovişteig vagy a Dunáig adták, onnan pedig postával hozatták vissza.⁸¹² Az útra élelmiszert – füstölt húst, kétszersültet, érett sajtot – és tömlőkbe töltött bort csomagoltak az utasoknak.⁸¹³ A számadáskönyvek idevágó adatait összesítő táblázatból

⁸⁰⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 632.; V/21, 194.

⁸⁰⁵ Borsos Tamás, aki 1618-ban maga is Brassóból indult követségbe, úgy emlékezett, hogy „*az brassai uraim nagy böcsülettel s bőséggel gazdálkodának*”. Borsos, 31.

⁸⁰⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 368.; V/21, 135. 472.; V/22, 519.

⁸⁰⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 612-622.; V/20, 782.; V/21, 131-135. 473.; V/22, 959.; V/23, 167-179.

⁸⁰⁸ A higanykereskedelem jelentőségéről a portai adó és az erdélyi követségek vonatkozásában lásd: Mráz, 527.; Borsos, 105.

⁸⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 633.; V/22, 962. 984.

⁸¹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 781-787. 851. 858.; V/21, 612. 735.; V/22, 993. 66.

⁸¹¹ Egy erre vonatkozó bejegyzés 1621-ből: „*[Den 28. July] Ließ ich 9 groß pfeffer kuchen machen, welche dem Czaus und dem Kokeni Sigmund verehrt, damit sie beßer achtung auff die unser wegen, roß und knechtt soltten haben, kosten in allem R 3,6.-*” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1070.

⁸¹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 757. 984.

⁸¹³ A legteljesebb feljegyzés 1625-ből maradt rank, amely pontosan tükrözi, hogyan is nézett ki Keresztési Pál és népes kísérete úticsomagja. A városgazda erre az alkalomra külön füstöltetett húst az egyik brassói gazdánál,

az is kiolvasható, hogy a követség célbaérkezését követően Brassó közreműködött a fejedelem és portai képviselője kapcsolattartásában is, gondoskodott az átutazó követségi és fejedelmi hírvivőkről. A megbízatás lejártával az érkező követeket is tiszteSSéggel fogadták.

A brassóiaknak a Portára beküldött adóval is akadt dolguk. 1620 májusában az előzőleg hiányosan beküldött adó maradék összegét szállították Brassóba, a „Neuner” néven ismert kilences garasban. A pénzt a városban váltották át tallérokra, amit a bíró parancsára rendkívüli megbízott, Lupul Roznowanul – talán egy konstantinápolyi érdekeltségű barcasági román kereskedő – szállított a Portára.⁸¹⁴ A brassói adatok alapján úgy tűnik, 1628-ban az erdélyi adó, a „Tribut” kipótlására került sor a Szász Universitas által. Ebből a célból Brassó 2000 forintot küldött el Szebenbe, a szászok gyűlésére.⁸¹⁵ Továbbá a fejedelem arra is kötelezhette Brassót, hogy készpénzt adjon az erdélyi követnek konstantinápolyi költségeire. Ebből a célból általában nagyobb összeget utaltak ki a város kasszájából fejedelmi kötelezvény ellenében, hogy a kincstár megtéríti majd.⁸¹⁶ Hasonló volt a helyzet, amikor rendkívüli futárt bocsátottak a Portára: 1623. január 16-án Petendy György és Nagy Mihály konstantinápolyi útjukra vettek fel Brassótól 50,50 forint értékű készpénzt, kilences garasokban.⁸¹⁷ Ugyanezen év március 6-án Mikes Zsigmond kapott a brassóiaktól 100 forintot fejedelmi parancsra, hogy a Portán tartózkodó Nagy Pálnak adja át.⁸¹⁸ De ha a fejedelem ki is fizette a követek járandóságát, a sok különféle pénznem beváltása során az erdélyi városoktól, közöttük Brassótól kért segítséget.⁸¹⁹

Feltétlenül szót érdemel az a körülmény, hogy a követségeknek időnként brassói tagjai is voltak. Természetesen a városban kiállított szekerek és lovasok mellé helyi kocsiszt, fuvarost rendeltek. A városgazda ebben az esetben pontosan feljegyezte az „expedícióhoz” rendelt helybeliek nevét, szolgálati idejét és az ezért kifizetett zsoldot. Amennyiben valamely barcasági településről való volt az illető, szolgálatait – helyesebben annak kiszámított értékét

mellé kiadott három nagy sajtot, 29 kétszersültet és 20 kenyeret. A kocsisoknak az indulás előtt reggelit adott, ezenfelül húst, kenyeret és sört csomagoltatott az útra. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 983. Lásd még: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 367.; V/21, 710.

⁸¹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1104.

⁸¹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 746.

⁸¹⁶ Az egyes pénzfelvételek összege pontosan 41,60-132 forint között mozog. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 253. 401. 413. 668.

⁸¹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 241.

⁸¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 265.

⁸¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 498.

– beszámították az adott közösség éves adójába.⁸²⁰ Ezenfelül a brassói futárok és városi tisztségviselők közül is csatlakoztak egy-egy követhoz.⁸²¹ A városi futárok hely- és nyelvismeretük révén különösen jó hírnévnek örvendhettek, hiszen a számadáskönyvek adatai arról árulkodnak, hogy a követhoz vezetője nem ritkán név szerint „kért követhoz” a várostól egy-egy személyt a küldetés erejéig.⁸²² Az azonban minden esetben előfordult, hogy a követek leveleit brassói posta hordozta, az egyes csapatokat pedig helyi kalauz vezette célba.⁸²³

A követfogadással, követindítással kapcsolatos teendők arra irányítják a figyelmet, hogy milyen alapos körültekintéssel zajlott a brassói közösség – ha nem is önként – nyújtotta lehetőségek és a rendelkezésre álló erőforrások kiaknázása. Különösen az a jelenség kelt érdeklődést, hogy brassói és barcasági lakosok személy szerint is részesévé váltak egy-egy nagyobb fejedelmi diplomáciai akciónak, elsősorban a Portára kibocsátott követhozok személyzetébe való besorolásuk révén. A szászok önálló diplomáciai aktivitása Bethlen Gábor hatalmának konszolidálását követően lényegében megszűnt Konstantinápolyban. Bár a szászok még a fejedelem uralkodásának kezdetén az országgyűléssel is megerősítették önálló követküldési jogukat⁸²⁴, a brassói adatok nem támasztják alá e kiváltság gyakorlását. A szászok részvétele e portai expedíciókban Brassóra levetítve teljesen más színezetet öltött: olyan helybeliek csatlakozhattak a követhozokhoz, akiknek szolgálataira hely- és nyelvismeretük, az útvonallal szerzett tapasztalataik vagy egyszerűbb készségeik alapján, praktikus okokból tartottak igényt, szigorúan a fejedelmi főkövet hatásköre alá rendelve.

A brassói adatok szolgálnak néhány tanulsággal a fejedelmi követhozok összetételére és nagyságrendjére vonatkozóan is. Bethlen Gábor fejedelemségének első, Gerendi Márton vezette követhoz még kis létszámban, meglehetősen szerény körülmények között eredt útnak Konstantinápoly felé. A portai reprezentáció jelentőségével tökéletesen tisztában levő Bethlen

⁸²⁰ „[1622. 25. Aprilis] Zalt den zwen knechten als Dinzers Michael und Gerig Mariaeburger einem ieden von 2 Monat sold, auff Monat 80 neuner, thuet der beyden lohn 320 neuner, dn 11 [pro stück] R 35, 20.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 66.; V/21, 735. 753-754.

⁸²¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 792.

⁸²² 1615 októberében Balassi Ferenc követ személy szerint Bonyhay Andrászt kérte a várostól, teljesítsen számára egy rövidebb megbízatást. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 546.; 1623 augusztusában a Konstantinápolyban gyakran megforduló Szabó János városi kengyelfutót maga Bethlen Gábor rendelte készülő portai követhoz mellé, zsoldjára előre kifizettetett 25 forintot. Nem kisebb feladat várt rá, minthogy épségben a Portára juttassa azt a kocsit, amelyet Bethlen Gábor ajándékozott a holland követnek. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 357. 371.; Lásd még: ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 634.; V/22, 667. 669. 984.

⁸²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 27. 137.; V/22, 98.

⁸²⁴ EOE VI., 386. (1613/15. art.), 423 (1614/40. art.).

Gábor azonban nem hanyagolhatta el ezt a kérdést, követnek megbízható, kipróbált diplomatát választott, kíséretet pedig – természetesen az ország teljesítőképességéhez mérten – minél fényesebbet rendelt alá. Így a következő évektől létszámukban és léptékükben is jelentősebbé váltak a nagy fejedelmi expedíciók, melyek során hatvannál is többen gyűltek össze Brassóban, s a portai elitnek szánt tisztelgő ajándékok lajstroma is kibővült, ha a kötelező adó összeszedése nem is ment mindig zökkenőmentesen. A fejedelem uralkodásának második harmadától azt is megfigyelhetjük, hogy a Bethlen Gábort képviselő portai követek tekintélye is megemelkedett, legalábbis a brassói források alapján mérhető külsőségek terén mindenképpen. A követséget vezető diplomaták ellátásban, étel- és italszolgáltatásban lényegesen többre voltak jogosultak, mint korábban, s mint a követség más, alsóbb beosztású tagjai. Az is szemetszúr, hogy a főkövetek idővel egész kis udvartartással vágtak neki a nagy útnak, amelyből nem hiányozhattak a személyes szolgálók, szakácsok, lovászok, sőt még a trombitások sem. Az a körülmény sem kerülheti el figyelmünket, hogy az utolsó években a Portára delegált diplomaták mellett idegeneket is találunk, különösen a Brandenburgi Katalinnal Erdélybe érkező németeket, akiket a városgazdák feljegyzései a fejedelemné „hofjunckere” néven emelnek ki. Mindezek mögött az erdélyi külföldi diplomáciai aktivitás egyre szélesedő spektrumát, a szövetségesekkel összehangolt cselekvési sorokat fedezhetjük fel. A háttérben ott sejthetjük még a bethleni igények professzionalizálódás irányába ható megnyilvánulását és Erdély tekintélyének a portai megjelenésben tettenérhető növekedését, valamint – talán a legérzékenyebben – az ország, és pontosan Brassó rendelkezésre álló erőforrásainak egyértelmű növekedését.

IV. 3. 1. JOGI SZABÁLYOZÁSOK

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a kora újkori Európában a hírek továbbítására szükség esetén bárki alkalmazható volt, akit a hír kibocsájtója szubjektív elbírálás alapján alkalmasnak vélt a küldetésre. Az uralkodók és a helyi hatalmasságok körében is egyre határozottabban merült fel azonban az igény, hogy a végsősoron bizalmi pozíciót betöltő hírvivő lehetőleg a megbízó környezetéhez tartozó, szolgálataiért rendszeres jövedelmet húzó személy legyen. A 17. századi erdélyi viszonyokra levetítve igaz volt ez a fejedelemre, és a jelentősebb hatalmi tényezőkre, így a szász városokra is, akik fizetett postákat, avagy kengyelfutókat alkalmaztak.⁸²⁵ Nem könnyű azonban eldönteni, ki minősül „hivatásos postának” és ki alkalmi hírnöknek. A kérdés tisztázását különösen az a tény nehezíti, hogy a 17. századi Erdélyben az egyes funkciók még gyakran kerültek átfedésbe, és ugyanazon szolgálattevő személyre több feladatot is róhattak egyazon időben. A korabeli szász – és megítélésem szerint egyéb – források mégis szolgálnak alkalmas támponttal, hiszen szóhasználatukban általában világosan különbséget tesznek a „posta” vagy „kengyelfutó”, illetve a rendkívüli érvénnyel megbízott hírvivő „szolga” között. Brassó esetében mindezt kiegészítik a városi számadáskönyvek adatai, amelyek név szerint sorolják fel a városi kengyelfutókat, vagyis „Stadtreitereket” szolgálatukért járó fizetségükkel együtt. A forrásokból az tűnik ki, hogy itt is egyértelműen megkülönböztették őket azoktól a személyektől, akik csak alkalmi jelleggel „ugrottak be” egy-egy üzenet továbbítására.

Az erdélyi viszonyokat általában tekintve bizonyosan tudjuk, hogy a fejedelmi leveleket szervezett postaszolgálat révén továbbították, melynek élén általában a postamester, az állami ügyek terén már egyéb tapasztalatot szerzett hivatalnok állt. Ő ügyelt a levéltovábbítás zökkenőmentes és gyors lebonyolítására és a logisztikai háttér biztosítására, ő felelt a postákért, illetve az általuk elkövetett visszaélések kivizsgálásáért. A postaszolgálat a

⁸²⁵ A kengyelfutó kifejezést a brassói számadáskönyvek szóhasználatának megfelelően a posta, hírvivő megfelelőjeként használom.

fejedelmi udvarhoz kötődött, ügye a levelek keletkezési helye, a kancellária hatáskörébe tartozott. Felelőssége, jelentősége vitán fölüli állt, működési körülményeit törvényben szabályozták.⁸²⁶

A fejedelmi levelezés továbbítása nem volt veszélytelen feladat, és komoly terhet rótt a hírvivő vállára. A posta személy szerint felelt ugyanis azért, hogy a levél sértetlenül jusson el a címzetthez. A küldemény elvesztése, eltulajdonítása, felbontása, rongálása súlyos bűncselekménynek minősült, amiért büntetés járt. Aki e téren vétkesnek bizonyult, azt az országgyűlés elé rendelték és ott törvényesen elmarasztalták.⁸²⁷

A „postálkodás” kérdését körüljárva azzal is szembesülnünk kell, hogy az országlakosok szemszögéből tekintve e szolgáltatás alapvetően két részből állt össze. A fejedelem elsősorban saját – helyesebben országos ügyben eljáró – postáinak ellátását és kiszolgáltatását várta el alattvalóitól, ez alól pedig nem voltak mentesek a privilegizált közösségek sem. De arra is bőven akadt példa, hogy egyszerűen „kikölcsönözte” valamely közösség állandó szolgálatban álló fizetett postáját. Brassó esetében mindkét jelenség megfigyelhető, sőt e két alapvető szituáció kiegészül még azzal az esettel is, amikor a várost a fejedelemhez küldött idegen posta ellátására kötelezték. A források alapján úgy tűnik, a gyűjtőnéven postálkodásnak nevezett szolgáltatáscsoport tehát, ha nem is a legköltségesebb, de mindenképpen a leggyakoribb fejedelmi követelések közé sorolható. A továbbiakban arra keresünk választ, vajon hogyan szabályozta e szolgáltatás rendszerét az erdélyi állam, és hogyan jelent meg mindez a szászoktól elvárt szolgáltatások rendszerében.

A szász jogok és kötelezettségek kiindulópontja, az Andreanum nem foglalkozik e kérdéssel, ez alapján azt mondhatjuk, hogy a postaszolgálat nem tartozott a hagyományos szász szolgáltatások közé. A kora újkori Erdélyben mégis azzal a helyzettel szembesülnünk, hogy a postálkodás a szászokra gyakorta kirótt, szokványosnak mondható terhek között szerepelt. Joggal feltételezhetjük, hogy az évszázadok folyamán a szászok ezen kötelezettsége beépült az erdélyi szokásjogba, majd a fejedelemség korában törvényi szentesítést nyert. Mindazonáltal fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a posták tevékenységéhez kötődő szolgáltatások kellemetlen köteleességként nehezedhettek Erdély valamennyi lakójára, függetlenül attól, hogy melyik népcsoporthoz tartozott. Nem csoda tehát, hogy a postálkodás kérdése minden országgyűlés alkalmával bőven adott okot a diskurzusra, vizsgált

⁸²⁶ Trócsányi, 250-252.

⁸²⁷ Approbata Constitutiones III. R. XXIII/1. Art. 97.

korszakunkban sem volt ez másként. Az ország rendjei elsősorban abból az aspektusból vizsgálták a postálkodás kérdését, hogy az ország dolgában járó hírvivők milyen körülmények között és milyen mértékben tarthatnak igényt szolgáltatásokra a postahelyeken. Az artikulusok alapján azonban a posták által megkárosított országlakosok panaszai is kibontakoznak: a posták túl sokan jelennek meg, túlzott követelésekkel állnak elő, és általában mód nélkül gazdálkodnak, elsősorban a szegény embereken. Mindez annak ellenére volt jellemző, hogy Bethlen Gábor „erős fenyegetés alatt rendet is szabott az postáknak”⁸²⁸.

Ezek a panaszok végig kísérik korszakunkat, jóllehet orvoslásukra többször is kísérletet tettek. E tekintetben Bethlen Gábor az ország rendjeivel egyetértésben már uralkodása kezdetén igyekezett tiszta vizet önteni a pohárba, és az 1613. októberi országgyűlésen megerősítette a korábban hozott rendelkezéseket, valamint nagy vonalakban vázolta a postálkodás méltó körülményeit. Eszerint csak annak a postának járt szolgáltatás, aki a fejedelem levelével tudta igazolni jogosultságát, és társakat is vihetett magával, akiket a kancellária írásában név szerint tüntettek fel. A hírvivők csapatos megjelenése azonban ismét csak a lakosság felháborodását válthatta ki, hiszen a posták létszámát újra és újra limitálni kellett, mi több, később magát a postalevelet – tehát a küldetés teljesítését – is határidőhöz kötötték.⁸²⁹ A visszasságok következtében 1622-től már azt is írásban kellett rögzíteni, hogy pontosan mire tarthat igényt küldetése során a posta.⁸³⁰ További beszédes tény az, hogy a jogosultságot igazoló levelet a küldetés végeztével le kellett adni⁸³¹, feltételezhető tehát, hogy a hírvivők több alkalommal is követeltek szolgáltatásokat ugyanazon megbízatásra hivatkozva. Mindezek ellenére továbbra is fennállt az a helyzet, hogy illetéktelenek követeltek ellátást postahelyeken, gyakran a szükségesnél nagyobb mértékben, hiszen még 1627-ben és 1629-ben is vissza kellett térni a kérdés újbóli szabályozására.⁸³²

Kevésnek bizonyulhatott azonban valamennyi arra irányuló törekvés, hogy elejét vegyék a postálkodással kapcsolatos visszaéléseknek, hiszen a Rákóczi-kori *Approbata Constitutiones* – mintha mi sem történt volna – a néhány évtizeddel korábbi problémákról számol be. A rendek külön artikulusban foglalkoztak az „ingyen gazdálkodással”, nemcsak a postákra, hanem valamennyi útonjáróra vonatkozóan, akik mértéktelenségükkel nagy

⁸²⁸ A fehérvári országgyűlés törvényei. 1619. május 5-26. EOE VII., 518.

⁸²⁹ A szebeni országgyűlés törvényei. 1618. április 12-25. EOE VII., 480.; A kolozsvári országgyűlés törvényei. 1618. október 4-21. EOE VII., 493.

⁸³⁰ A kolozsvári országgyűlés törvényei. 1622. május 1-23. EOE VIII., 101-102.

⁸³¹ A kolozsvári országgyűlés törvényei. 1613. október 20-29. EOE VI., 361.

⁸³² A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. EOE VIII., 369-370.; A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. 1629. április 8-24. EOE VIII., 496.

bántódásokat okoztak a „szegény közönségek”. A szöveg újból kihangsúlyozza, hogy az országlakosok *salvus conductus*sal rendelkezők számára is csak akkor tartoznak szolgáltatással, ha arról kifejezett parancsot tudnak felmutatni.⁸³³

Hasonló szellemben nyilatkozik a törvény a szászokról szóló részben⁸³⁴, amely jellemző módon szinte teljes egészében a „gazdálkodás” kérdését járja körül. A szöveg rávilágít arra, hogy Szászföldön – és ennek nyomán egész Erdélyben – két esetben tartoztak kiszolgálni az útonjárókat: „in publicis regni negotiis” – tehát ha igazoltan az ország ügyeiben jártak – vagy a fejedelmek „specialis commissiójokból”, vagyis amennyiben a fejedelem különös parancsát tudták felmutatni a küldetésre vonatkozóan. Illetékességüket a fejedelem *salvus conductus*ával, illetve címerével igazolhatták. Amennyiben az érkező nem rendelkezett a szükséges azonosítókkal, igényt tarthatott ugyan szolgáltatásra, de csak abban az esetben, ha ellenértékét helyben kifizette. A korábbi rendelkezésekhez képest új elemként jelenik meg a visszaélők számonkérhetőségének szigorítása: a törvény ellen vétőket a károsultak perbe foghatták, és az eljárás során akár 200 forint bírsággal is illethették.⁸³⁵

A postálkodáshoz közvetlenül kötődik a postai tevékenység során nélkülözhetetlen postalovak előteremtésének kérdése. A postalovakat elméletileg meghatározott távon, két postahely között lehetett igénybe venni, megfelelő mennyiségű lóról minden postahely maga gondoskodott. Természetesen számos kihágás történt ebben a tekintetben is, melyeket jól summáz a kolozsváriak panasza 1616-ból: “[...] lovakat és marhájokat nem közöl hozzájuk való postáig, meddig tartozának, hanem kit Váradig, kit Husztig vinnének; itt ez országban pedig az posták az meddig akarnák addig vinnék, és marhájokban sokat megbénnítanak és teljességgel el is vesztenének, nyilván való károokra és fogyatkozásokra”⁸³⁶. De “az szász uraink és atyámfiai” is bőséges panaszáradatot zúdítottak a fejedelemre ebben a kérdésben. Elmondásuk alapján tudjuk, az is bevett szokássá vált, hogy a posták erőszakkal szereztek lovat, ökröt, amiket egyáltalán nem vagy csak zsarolás útján, pénzért adtak vissza a tulajdonosnak⁸³⁷, s még azok is visszaéltek a lovakkal, akik egyébként igazoló irat alapján jogosultak voltak igénybevételükre⁸³⁸. A rekvirált ló tulajdonosát nem ritkán a váltott ló eltartására, illetve kiegészítő felszerelés – nyereg, kantar, stb. – biztosítására kényszerítették.

⁸³³ Approbata Constitutiones III.R. XXVIII/I. Art. 101.

⁸³⁴ Approbata Constitutiones III. R. LXXX/1. Art. 150-151.

⁸³⁵ Uo.

⁸³⁶ A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. 1616. április 17 – május 8. EOE VII., 325.

⁸³⁷ A kolozsvári országgyűlés törvényei. 1622. május 1-23. EOE VIII., 101-102.

⁸³⁸ A beszercei országgyűlés törvényei. 1622. szeptember 29 – október 1. EOE VIII., 115.

A helyzet odáig fajult, hogy a fejedelem 1625-re már elfogatással, büntetéssel fenyegette meg az erőszakoskodókat.⁸³⁹

A postalovak biztosítása mellett a közrendűektől különféle terhek fuvarozását is elvárta a fejedelem, ez alól pedig a szászok sem vonhatták ki magukat. A Szász Universitas Bethlen Gábornak szóló, 1613. december 17-én kelt leveléből kiderül, milyen szituációkban is számítottak a fejedelmek erre: *“Valamikor az fejedelem ő na[gysá]ga az székelységről élést avagy egyéb terheket visznek ő naga parancsolatjából, a mellet sendelt, avagy deszkákat, akármi névvel megnevezett onusokat, magok az székelyek szintén az hova kívántatott, vigyék; mi is szászságúl az mi terheinket azonképpen szállítjuk.”*⁸⁴⁰ A fuvarozás gyakran ismétlődő követelés lehetett, hiszen a szászok újra és újra felpanaszolták az e téren tapasztalt visszaéléseket. Különösen az szűrt szemet, hogy a fejedelem szolgálai saját szakállukra is fuvaroztattak. Jellegetben különböző a hadba vonulás során megkövetelt fuvarozási szolgálat, mellyel a hadi szolgáltatások keretén belül külön is foglalkozunk.⁸⁴¹

Mindezek alapján leszögezhető, hogy a vizsgált időszakban központi szabályozásokkal nem sikerült megnyugtatóan rendezni a helyzetet sem a posták gazdálkodása, sem pedig a szállítások terén. Bethlen Gábor erre irányuló kísérletei lényegében nem okoztak érdemi változást, ennek következtében az ország lakói kénytelenek voltak maguk megoldani, illetve elkerülni a visszaélésekből adódó gondokat. A fenti törvényekből és a brassói számadáskönyvekből továbbá arra is következtethetünk, hogy az illetéktelen vagy kikényszerített szolgáltatás elsősorban a szegényebb közösségeket terhelte, azokat, akik saját erejükből nem voltak képesek ellenállni a nyomásnak. Brassóval kapcsolatban ellenben megállapítható, a városnak megvolt az ereje hozzá, hogy ezt elkerülje, illetve saját hatásköréből rendezze el az ügyeit. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy kibújt volna a kötelezettségek alól, hiszen – mint az alábbiakból ez ki is derül majd – e kiszolgáló tevékenység során nyújtott teljesítménye semmi esetre sem nevezhető jelentéktelennek. Ha kellett volna is, de vállalta a feladatokat, azonban a visszaélések ellen sajátos eszközöket vetett be. E téren a város – háta mögött a Szász Universitas rendi jogokra épülő bástyaival és jelentős anyagi forrásokkal – lényegesen szerencsésebb helyzetben volt a többi, kiszolgáltatottabb közösségnél. Az is megfigyelhető, hogy pozíciójának előnyeit nemcsak

⁸³⁹ A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. 1625. május 1-29. EOE VIII, 272.

⁸⁴⁰ A szász universitas gyűlésének feltételei, Bethlen Gábor szebeni telelésének tárgyában. 1613. december 17. In: EOE VI., 387.

⁸⁴¹ Lásd: 282. old.

saját maga, a szó szoros értelmében vett város élvezte, hanem egyfajta védőernyő szerepét töltötte be a környező települések esetében is. A következő alfejezetből egyúttal az is kiderül, Brassó az igazgatási körzetébe tartozó barcasági falvak és mezővárosok esetében is fellépett az ottani lakosok érdekeinek védelmében.

IV.3.2. POSTÁK, KENGYELFUTÓK ÉS FUVAROSOK BRASSÓBAN

Mint már láthattuk, Brassó szerteágazó regionális kapcsolatrendszerrel rendelkezett, és a diplomácia terén is komoly logisztikai tevékenységet folytatott. Erdély-szerte ismert előnyös pozíciójának megszerzésében és megtartásában a zökkenőmentes és gyors információáramlásnak nélkülözhetetlen szerep jutott, hiszen ez biztosította a város naprakésztségét, és az azonnali cselekvés stabil hátterét. Brassó nem nélkülözhetette tehát a hírek közvetítésére szerződött megbízható személyeket, akikből egész kis csapatot alkalmazott: a vizsgált korszakban rendre négy fő állt a város szolgálatában „Stadtreiter”, vagyis kengyelfutóként.⁸⁴² A városi kengyelfutók névsora sajnos nem teljes Bethlen Gábor uralkodása idejére vonatkozóan. A számadáskönyvek szerzői csupán 1625-ig követték azt a szokást, hogy a városi fizetett alkalmazottak között név szerint tüntették fel a postákat, az 1625-29 közötti időszakra vonatkozóan csupán közvetett információkra hagyatkozhatunk.

Mindez mégis elegendő ahhoz, hogy megismerkedjünk az éjt nappallá téve úton járó brassói postákkal. A vizsgált időszakból ismert kengyelfutó Pitter Koch, Bonyhay András, Nagy György, Fekete György, Szabó János, Horváth András, Hans Gonn, Steffen Weißbeck, Georg Koch. A számadáskönyvek bejegyzései alapján valószínűleg fizetett kengyelfutó volt még Brezda János, Forrai György és Talpas Márton az 1625-1629 közötti azon időszakban, amikor a negyedéves fizetési lajstromban már nem jegyezték föl pontosan a posták nevét. A brassói kengyelfutók közé tartozott továbbá a három Nagy Mihály, akiket szerencsés esetben ragadványnevük – Fekete (Nagy) Mihály, Bányai (Nagy) Mihály és Rab (Nagy) Mihály – révén különböztettek meg egymástól. Mivel a jegyzők nem mindig tették meg ezt, e személyek elkülönítése a forrás adatai között igencsak problémás. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a korszakból még egy Nagy Mihályt ismerünk hasonló pozícióban, történetesen Bethlen Gábor saját kengyelfutói közül.

⁸⁴² A fizetett városi kengyelfutók évekre lebontott névsorát lásd az V. mellékletben.

A posták lajstroma ugyan nem teljes, és szembesülünk jó néhány bizonytalansággal, azonban mégis levonhatók belőle bizonyos általános következtetések. A névhasználat alapján rögvest megállapítható, hogy a vizsgált korszakban a szász irányítású Brassóban a magyar kengyelfutók voltak túlnyomó többségben, létszámban őket a német nevűek – szászok – követték. Mindezek oka vélhetően az volt, hogy az erdélyi vonatkozású hivatalos érintkezés nyelve általában a magyar volt, magyarul jól beszélő hírvivőre volt a legnagyobb szükség. Természetesen emellett nélkülözhetetlen volt a németül tudó posta, hiszen a Szász Universitason belül német volt a kommunikáció nyelve. Minden bizonnyal a nyelvtudás is egyike volt a legfontosabb képességeknek, melyek előfeltételei lehettek a kengyelfutók sorába kerülésnek.

A hírvivőkkel kapcsolatos kérdéseket vizsgálva elsőként arra keressük a választ, vajon mi alapján választották ki őket a 17. századi Brassóban? A városi kengyelfutó pozíciója mai fogalmaink szerint valóban bizalmi állásnak minősült, és nem mindennapi képességeket igényelt. A fizikai rátermettségen túl a város iránti feltétlen hűség és megbízhatóság is komoly súllyal nyomott a latban. Bizonyára előnynek számított, ha a jelentkező már jártasságot szerzett olyasmiben, ami megkönnyítette hírvivői tevékenységét. E téren számos kompetencia szóba jöhetett: az illető alapos földrajzi ismeretekkel rendelkezett vagy éppen tapasztalatból ismerte már a török, tatár viszonyokat. Neve alapján bátran feltételezhetjük, hogy Rab Nagy Mihály brassói posta is azok közé tartozott, akik szabadulásuk után előnyt kovácsoltak fogságban szerzett tapasztalataikból. A kengyelfutók közé kerülés első lépcsőfokát tehát az alkalmasság megállapítása jelentette, ami általában egy hiteles személy – elsősorban valamelyik tanácsúr – tanúságtétele alapján történt. Pozíciójukat az adatok tanúsága szerint nem csupán egy évre, hanem „visszavonásig” vagy a kengyelfutó alkalmatlanná válásáig viselték, akár hosszú éveken keresztül. Nyilvánvaló, hogy a város nem szívesen vált meg egy-egy jól bevált postájától. Gyakran találkozunk a forrásokban azzal a jelenséggel, hogy azután is számítanak egy személy hírvivő szolgálataira, hogy már kikerült a fizetett városi kengyelfutók köréből. Mindez általában azzal magyarázható, hogy az illető más városi tisztségben teljesített szolgálatot – leggyakrabban darabontként –, ilyen minőségében pedig bármilyen városi feladattal megbízhatták, természetesen képességeihez mérten. Ez a szituáció a városi funkciók keveredésének már ismertetett kérdéséhez vezet vissza, csakúgy, mint az az eset, hogy a más feladatot ellátó személyt később hivatalosan is kengyelfutóként alkalmazzák.

A városi kengyelfutókat fizetés illetve meg szolgálataikért, melyet a többi brassói alkalmazotthoz hasonlóan negyedévente kaptak meg. Az összeg a vizsgált időszakban nem változott, éves szinten harminckét forintot tett ki.⁸⁴³ Ezenfelül minden küldetésükért külön juttatásban részesültek – ezt „Trinkgeld” vagyis borraavaló néven könyvelte a város, és a vizsgált időszakban napi négy dénárnak felelt meg. Hosszabb megbízatás esetén a város élelemmel, vagy élelmezési célra szánt pénzzel látta el a kengyelfutót, s biztosította a küldetéshez szükséges postalovakat, azok ellátását is. Előfordult azonban az is, hogy a megbízó adós maradt a posta járandóságával, és később pótolták a hiányzó összeget.⁸⁴⁴ A késedelmes kifizetések akár torlódhattak is, így az a helyzet is előállhatott, hogy a posta több küldetése után egyszerre kapta meg jussát.⁸⁴⁵ A sérült vagy beteg kengyelfutó gyógyíttatásának költségeit a város elméletileg magára vállalta, jóllehet a számadások tükrében erre nem került túl gyakran sor.⁸⁴⁶ A város bizonyos mértékig az alkalmazásában állók közvetlen hozzátartozóiról is gondoskodott. A szokásosnál tovább távolmaradó vagy rendkívüli erőfeszítést váró küldetésre utasított posta családját szokás szerint pénzzel kárpótolták. Így például Bonyhay András 1614 őszén hosszabb időt töltött Gyulafehérváron, amiért felesége 3 forint kárpótlásban részesült,⁸⁴⁷ 1620 márciusában pedig a férj kassai tartózkodásáért kapott 5 forintot⁸⁴⁸, áprilisban további hármat⁸⁴⁹. Martin Preßburger ugyan csak alkalmi hírvivő volt, ám feleségének 1617 januárjában másfél forint járandóságot ítélt meg a város azért az időért, amit férje az erdélyi követség mellett töltött a Portán.⁸⁵⁰ A posták társadalmi megbecsültségéről mindezek alapján is csupán nagyon keveset tudunk, még az sem állapítható meg bizonyosan, valamennyien brassói származásúak voltak-e, esetleg barcaságiak. Egyetlen biztos mérceként talán csak a kengyelfutó fizettségére vonatkozó idézett adatok szolgálhatnak. A városi alkalmazottak hierarchiája, és a postai szolgálathoz

⁸⁴³ Összehasonlításképpen Brassóban egy rend jó ruha vagy csizma ára akkoriban 1-1,5 forint volt, egy lovat 20 forint körül kaphatott az ember. A fizetségeket tekintve a legalacsonyabb összeget a városi méltóságok szolgálói kapták (1-5 forintot), a legmagasabbat pedig az orvos, a jegyző és az iskola rektora (25-30 forintot).

⁸⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 765.

⁸⁴⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 246.

⁸⁴⁶ A városi orvos számára december 13-án fizették meg azokat a beavatkozásokat, amelyeket rendkívüli megbízatásként végzett el a város kérésére. Ezek között egy-egy illusztris török személy nevét is olvashatjuk, akik orvosi szolgáltatást vettek igénybe a város költségén:

„[13. Decembris] Item. Zalt ich dem H[errn] doctori auf bevhel, daß er ettlich Patienten curiert hatt, und sonst andere sachen gegeben, wie folgt, Erstlich:

Zalt ihm daß er des Abdi Aga sein 2 diener curiert hatt

R 11,25

Item. Des Magyar Ogly seinem son für Arczeney

R 5, 50”

ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 437.

⁸⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 427.

⁸⁴⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 27.

⁸⁴⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 34.

⁸⁵⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 764.

kapcsolódó egyéb juttatások alapján mindazonáltal úgy tűnik, a posták általában véve a város közepes megbecsültségű, a szolgálok rendjéhez sorolt, ám azok legbecsesebb csoportjába tartoztak. Pozíciójuk természetesen nem mérhető a város tekintélyesebb polgáraihoz, még a céhes mesteremberekéhez sem. A közrendű városi szolgálattevők között azonban – a darabontkapitányt és a képzett tűzmestereket is megelőzve – a rangsor legelején álltak.

Mivel a városi alkalmazottak funkcióinak keveredése számos különös helyzetet eredményezett, érdemes egy pillanatra elidőzni e kérdésnél.⁸⁵¹ A forrásokat vizsgálva számtalanszor szembesülünk azzal a szituációval, hogy nem a városi kengyelfutó, hanem valamelyik darabont, vagy szolga látja el a posta szerepét. A vizsgált időszakban különleges szerepet töltött be egy bizonyos Péter szakács („Pitter der Koch” vagy „Pitter Koch”), aki a három másik városi kengyelfutó mellett rendszeresen továbbított üzeneteket, leveleket, ám a város nyilvánvalóan egyéb szolgálataira – elsősorban szakácstudományára – is igényt tartott. Kettős funkciója illetményében is megnyilvánult. Péter szakácsot a város rendes fizetett alkalmazottai között találjuk, méghozzá az igen tisztességes 12,50-30 forintos jövedelemmel, mely kiválóan tükrözi megbecsültségét, s a rábízott feladatok súlyát.⁸⁵² Hasonló, „többfunkciós” városi alkalmazott a vizsgált időszakból a kengyelfutóként, kalauzként, írnokként, szakácsként vagy darabontként is bevetett Gyresch Jakab, Talpas Márton, Kozma Jakab, Martin Pressburger, Szekercés Tamás, Steffen Erkedder (Herkert), Hans Gonn⁸⁵³, Bandi Pál, Kuti János⁸⁵⁴, Brezda János, Szekercés Tamás, Georg Schmidt, Forró György, Caspar Rauss illetve a vezetéknév mellőzésével említett Miklós és András deák⁸⁵⁵, továbbá György szakács. Ők kiemelt fizetést kifejezetten hírvivői teljesítményükért nem kaptak, csupán az egyes küldetések után járt nekik az ilyenkor szokásos borralaló és ellátás.

Az is előfordult azonban, hogy olyan „civilket” bíztak meg egy-egy üzenet továbbításával, akik egyébként nem tartoztak a városi szolgálattevők kötelékébe. Ennek több oka is lehetett, melyek közül a legkézenfekvőbb az, hogy a nagy forgalmat bonyolító Brassóban éppen nem volt jelen alkalmasabb személy. A városhoz hivatalviselés szempontjából közvetlenül nem kötődő levélvivők között a legnagyobb számban románokat találunk, akiket előszeretettel vetettek be a román nyelvű területekkel – elsősorban

⁸⁵¹ Bővebben lásd a II.2.3. fejezetben a 42. oldalon.

⁸⁵² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 441. 582. 729. 813.; V/21, 214.; V/22, 187. 503. 662. 987. 1119.

⁸⁵³ Hans Gonnról bizonyosan tudjuk, hogy 1620-ban a városi kengyelfutók közé tartozott, a többi évre vonatkozóan azonban más feladatköröket látott el.

⁸⁵⁴ Nem azonos a fejedelmi posták között számontartott Kuti Jánossal.

⁸⁵⁵ Minden bizonnyal az 1624-től a városi kengyelfutók sorába álló Horváth Andrásról van szó, aki már hivatalos alkalmazását megelőzően teljesíthetett hírvivői szolgálatot.

Havasalfölddel, Moldvával, bizonyos esetben Fogarasfölddel – való érintkezés során, jellemzően inkább városi, mint országos ügyekben. A nyelvi és kulturális akadályok kiküszöbölése mellett rendkívüli helyzet is indokolhatta az alkalmi hírvivő kiküldését. Ilyen volt a viharos 1613-as esztendő tavasza, amikor is a Báthory Gábor kezén lévő Szebenben tartózkodó szászokkal „álcázott” hírnökök útján tartottak kapcsolatot.⁸⁵⁶ Jellemző módon a városgazda ilyenkor nem tartotta fontosnak a hírvivő néven nevezését, legjobb esetben is csak annyit rögzített, hogy hová való az illető, leggyakrabban azonban még erre sem tért ki. Az adatok tükrében a románokat a „bolgárszegi” – „ein belger” – vagy „oláh” – „ein walacher” – megjelölés alapján könnyen azonosíthatjuk, tulajdonnével azonban csupán elvétve találkozunk.⁸⁵⁷ Hasonló a helyzet a szász vagy magyar alkalmi hírvivőkkel. Közöttük ugyancsak ritka kivételnek számít a bronzöntő Hans (Hans Bronsemacher), akit 1625 októberében sebtében küldtek a Keresztesy-küldöttség után,⁸⁵⁸ illetve a vezetéknévén nem ismert Mihály mester, aki 1629 szeptemberében hozott levelet Bukarestből⁸⁵⁹.

Visszatérve a fizetett kengyelfutók vizsgálatára, felmerül a kérdés, pontosan mire is terjedtek ki kötelezettségeik. A kengyelfutók feladata mindenekelőtt a szóbeli és írásbeli üzenetek pontos és gyors célbajuttatása volt. A számadáskönyvek tanúsága szerint a brassói hírvivők szinte szünet nélkül járták az országot, illetve a régiót, elsősorban a város megbízásából. Küldetésük időtartama a cél távolságától és a megbízatás jellegétől függően néhány naptól akár hónapokig is húzódhatott. Mindez nem meglepő, ha tekintetbe vesszük, hogy a brassói kengyelfutók által bejárt távolságok a Brassó közvetlen környezetébe tartozó vidékektől a fejedelem aktuális tartózkodási helyén keresztül a román vajdaságokig és a Portáig terjedtek, Erdély határain kívül leginkább kelet-délkelet felé irányulva. A posták küldetését az utazás kezdetleges körülményein túl az is nehezítette, hogy gyakran csupán hosszas bolyongást követően akadtak rá a címzettre.⁸⁶⁰

A kengyelfutókra is igaz volt azonban az, hogy szigorúan vett feladatukon túlmenően egyéb szolgálatot is várhattak tőlük. Feladatkörükbe tartozott az is, hogy fontosabb kiküldetés esetén elkísérjék és kiszolgálják a brassói méltóságokat. Erre leggyakrabban országgyűlés

⁸⁵⁶ Hegyes: *Diarium*, 454.

⁸⁵⁷ 1623. szeptember 21-én egy bizonyos Bogdan vitt fontos portai levelet Bethlen István gubernátornak. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 394.

⁸⁵⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 983.

⁸⁵⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 481.

⁸⁶⁰ Ez a szituáció állandó jellemzője Bethlen Gábor és Brassó kapcsolattartásának, de – a kor viszonyainak megfelelően – visszatérő motívuma a környező hatalmasságokkal folytatott információcserének is. A számadáskönyvek adatai pontosan jelzik, mikor kellett a postának külön borralalót és ellátmányt fizetni azért, mert csak hatalmas kerülővel, a fél országot bejárva találta meg a fejedelmi címzettet.

alkalmával került sor, az országos eseményre delegált tanácsurak kíséretében mindig ott találunk jó néhány – nem ritkán valamennyi – városi postát is.⁸⁶¹ A kengyelfutók kintléte ilyen esetben arra kényszerítette a városvezetést, hogy a városiak közül, ad hoc jelleggel toborozzanak postát vagy szolgálattevőt maguknak. Mindennek látványos példája az 1623 nyarán bekövetkezett helyzet, amikor is a város valamennyi kengyelfutója a gubernátor esküvőjén tartózkodó brassói urakkal volt. A város olyannyira kifogyott az alkalmas emberből, hogy a fejedelem parancsára sürgősen Havasalföldre utazó Andreas Hegyesnek már csak egy fiúcska, „Kis Miklóska” jutott.⁸⁶² A funkciók fentebb már vázolt halmozódása folytán valószínű, hogy a beugró személyek az üzenetközvetítésen túlmenően más feladatokat is – írnokoskodás, inaskodás, fuvarozás, szakácskodás – elláttak. Megfigyelhető az a tendencia is, hogy a brassói urak városi kengyelfutót küldtek előre az országgyűlés színhelyére, hogy megfelelően előkészítsék a delegáció szállását.⁸⁶³ De a kengyelfutókat ott találjuk valamennyi nagyobb brassói követségben, ahol a város vezető tisztviselői jelentek meg akár a Szász Universitas, akár a fejedelem, vagy más Erdélyben tartózkodó méltóság színe előtt.⁸⁶⁴ A magas rangú brassói tisztviselők közeli, barcasági utazásaik során is igénybe vehették a kengyelfutó szolgáltatásait, jóllehet valószínű, hogy ekkor leginkább inasként foglalkoztatták őket.⁸⁶⁵

E ponton érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az elmondottak mellett a kengyelfutók még számos különféle megbízatást kaphattak a várostól. Igénybe vehették őket fuvarosként, jóllehet ilyesmire a számadáskönyvek tanúsága szerint nem túl gyakran került sor. Ilyen esetekben feltűnő, hogy a kengyelfutó gondjaira bízott szállítmány értékénél vagy szimbolikus jelentőségénél fogva rendkívülinek számított. Ide sorolható a fejedelem haderejében szolgáló brassói darabontok zsoldjának⁸⁶⁶ vagy fegyverszállítmányoknak⁸⁶⁷ a fuvarozása, illetve a Bethlen Gábornak szánt különleges ajándékok, csemegék továbbítása⁸⁶⁸. Az is megesett, hogy a kengyelfutót egyetlen személy mellé rendelték, kísérőnek, az ilyen

⁸⁶¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 714. 801.; V/21, 34. 85. 303. 464. 725. 881. 910. 1139-41.

⁸⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 360.

⁸⁶³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 795.

⁸⁶⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 805. 819. 824. 836. 861.

⁸⁶⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 96.

⁸⁶⁶ 1621. január 5-én András deákkal küldték Kolozsvárra a brassói katonák zsoldját. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1050.

⁸⁶⁷ 1623. január 18-án Nagy Mihályt bízták meg az aktuális brassói fegyverszállítmány fuvarozásával. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 244.

⁸⁶⁸ 1626. június 8-án Nagy Mihály egyenesen a Portáról hozott serbetet a fejedelemnek, amellyel rövid brassói pihenő után Fehérvárnak indult. ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 93. Csekély értékkel bírt, mégis nagy jelentőséget tulajdonítottak annak a gyümölcszállítmánynak is, amellyel egy hónap múlva indították útnak András deákot, ugyancsak Fehérvár irányába. ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 127.

jellegű megbízatások lajstromát szemlélve, leginkább a szokványostól erősen eltérő szituációkban.⁸⁶⁹ Minden bizonnyal a legkellemesebb feladatok közé tartozott a város képviselte ünnepélyes alkalmakon, elsősorban esküvőkön. A legmagasabb rangú országos méltóságok menyegzőin – a fejedelem és a gubernátor⁸⁷⁰ esetében – természetesen a brassói elit vett részt, ám Tholdalaghi Mihály 1626. novemberi – második – esküvőjére már Nagy Mihály kengyelfutót delegálták.⁸⁷¹ Ő egyébként már ismerős lehetett a Tholdalaghi-háznál, hiszen három évvel korábban szintén vele tolmácsoltatta jókívánságait a brassói tanács Tholdalaghi lányának esküvőjén. 1627-ben Pitter szakács Köhalomban vett részt hasonló eseményen.⁸⁷² Az igazsághoz még hozzátartozik az is, hogy néhanapján a posta valamilyen oknál fogva nem ért célba. Ebben az esetben a számadáskönyvekbe gondosan bejegyezték, hogy a küldetés teljesítése előtt az illető hírvivő hol fordult vissza, ám magyarázatot az adatok lejegyzője általában nem adott az eseményre.⁸⁷³ Nyilvánvaló, hogy a brassói kengyelfutókat mindenekelőtt a városi ügyek intézése során vették igénybe. A továbbiakban arra a kérdésre keresünk választ, vajon a fejedelem számított-e szolgálataikra, és ha igen, milyen mértékben.

A forrásokból világosan kitűnik, hogy brassói kengyelfutók a városnak tett szolgálataik mellett gyakran voltak úton országos ügyekben is. Különösen a külföldi – elsősorban portai, havasalföldi, esetleg moldvai – követségek bonyolítása során találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a fejedelem saját emberein túl más szolgálattevőket is megbízott az üzenetek továbbításával. Mindez érthető is, ha tekintetbe vesszük a követségek indítása és fogadása körüli sokrétű teendőket és az ehhez kapcsolódó információáradatot. Miután Brassó forgalmas útvonalak mentén feküdt, és az ország egyik fontos kapuját képezte Havasalföld és Konstantinápoly felé, a rajta keresztül vezető követjárással összefüggő üzenetközvetítő feladatokban is tetemes részt vállalt.⁸⁷⁴ Nincs is olyan esztendő a vizsgált időszakban, hogy ne

⁸⁶⁹ 1624. július 14-én Szabó Jánost küldték a fejedelmi ötvös elé Dévára. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 553. Ugyanezen év október 22-én Nagy Mihály indult Fogarasba néhány rabló ügyében. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 632. 1626. szeptember 11-én ugyanőt küldték ki Székelyföldre, az ott tartózkodó brassói a hóhéért. ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 144. Horváth Andrást pedig egy elfogott pénzhamisító székely mellé rendelték 1626. november 25-én, s hat napig járt dolgában. ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 197.

⁸⁷⁰ 1623. június 30-án utazott el a brassói delegáció a jeles eseményre. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 322.

⁸⁷¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 192.

⁸⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 290.

⁸⁷³ 1620. június 24-én a bíró által a Portára küldött Szabó János kényszerült visszafordulni Tîrgovişténél. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 93.

⁸⁷⁴ Bővebben lásd a követfogadással foglalkozó IV.2. fejezetben.

szalajtottak volna brassói kengyelfutót az érkező vagy távozó legációhoz a fejedelem levelével.⁸⁷⁵

Ritkábban ugyan, de megesett az is, hogy a fejedelem hosszabb küldetésre vette igénybe a brassóiak postáit. E funkciót szemlélve kiemelkedik az 1616-os esztendő heves diplomáciai légkörében zajló levélváltás Bethlen Gábor és a Porta között, melyben brassói posták is részt vállaltak. Március 14-én Bonyhay András hozott üzenetet a Portáról az éppen Fogarasban időző Bethlen Gábor számára⁸⁷⁶, áprilisban Gyresch Jakab továbbította a fejedelemnek Balassi Ferenc levelét Konstantinápolyból⁸⁷⁷, június 2-án Steffen Weißbeckkel küldték el a portai leveleket Lippára⁸⁷⁸. A brassói posták portai tevékenysége azonban kimutatható Bethlen Gábor egész uralkodását szemlélve, jóllehet a források sok esetben hallgatnak arról, vajon Brassó vagy a fejedelem érdekében jártak-e. A fejedelmi megbízások tekintetében a küldetés többféle módon játszódhatott le. Az egyik eshetőség szerint a fejedelem kérésére kibocsátott posta Brassóban, az utasítást kézhez vevő városbírótól kapta meg a parancsot, és innen indulva járta meg az úticélt oda és vissza. Az is megeshetett azonban, hogy a fejedelem csak a fele távon vette igénybe szolgálatait, a brassói források alapján Erdély felé. Ebben közrejátszott Brassó folyamatos kapcsolata a román vajdaságokkal, illetve Konstantinápolyal. Mivel a brassói posták városi megbízás alapján gyakori vendégek voltak az említett helyeken, a fejedelmi postákon túl kézenfekvő kiegészítői lehettek az erdélyi diplomáciai levelezésnek. Ilyen esetben könnyen összefonódott a városi és az országos ügy a kengyelfutó személyében. Valószínű, hogy az egyébként a város dolgában külföldön tartózkodó brassói posta egyúttal a fejedelem levelét is hordozhatta. Úgy tűnik, ekkor a posta rövid brassói pihenőt beiktatva kézbesítette az üzenetet Bethlen Gábornak⁸⁷⁹. Természetesen szóba jöhet az is, hogy a posta közvetlenül a fejedelmi udvart vette célba, ám erről a brassói források nem szolgáltathatnak információt. Talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a brassói pihenő arra is lehetőséget nyújtott, hogy a kengyelfutó első kézből tájékoztassa a városvezetést a küldetés során megismert fontosabb információkról.

A számadáskönyvek alapján megismert esetek arra engednek következtetni, hogy Bethlen Gábor brassói kengyelfutóknak szóló portai megbízásai döntően alkalmi jellegűek voltak. Konstantinápolyt megjárt brassói szolgálattevőt ugyan többet ismerünk – Gyresch

⁸⁷⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 711-712.; V/22, 265. 305. 1127.

⁸⁷⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 629.

⁸⁷⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 635.

⁸⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 649.

⁸⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 865.

Jakab⁸⁸⁰, Kuti János⁸⁸¹ –, arról azonban csupán két esetben van tudomásunk, hogy a fejedelem hosszabb távon alkalmazott brassói postát portai levelezése kézbesítésére. Szabó János 1621-től állt Brassó alkalmazásában városi kengyelfutóként, első ismert portai küldetését pedig ez év június 14-én regisztrálták Brassóban⁸⁸², amit további konstantinápolyi utak követtek⁸⁸³. A brassói hírvivő bizonyára elnyerte a fejedelmi udvar bizalmát, hiszen 1623. augusztus 8-án Bethlen portai deputátjai közé választotta, s parancsa értelmében a város máris kiutalt neki 25 forintot a közeljövőben esedékes küldetésére.⁸⁸⁴ Feladatáról egy augusztus 18-án kelt bejegyzésben értesülünk: vele küldték el a Portára azt a kocsit, amelyet Bethlen Gábor az ottani holland küldöttségnek ajándékozott.⁸⁸⁵ A források alapján kétségkívül Szabó János az, akit a leggyakrabban találunk Konstantinápolyban a brassói kengyelfutók közül, hiszen további tíz alkalommal járt a Portán Bethlen Gábor megbízásából 1623 és 1629 között.⁸⁸⁶ Szabó János nemcsak a török, hanem a tatár viszonyok között is otthonosan mozoghatott, hiszen 1628 januárjában a „Tatárországba” rendelt fejedelmi követség kísérői között találjuk.⁸⁸⁷ Hasonló karriert futott be Nagy Mihály brassói kengyelfutó, aki a tudósítások szerint hétszer teljesített fejedelmi küldetést a Portán 1623-29 között.⁸⁸⁸

Brassóban szép számmal fordultak meg idegen posták is. Ők alapvetően négy csoportba sorolhatók: erdélyi posták, igen sokszínű küldetésekkel és megbízókkal – a szász területekről, vármegyékből, Székelyföldről, magánszemélyektől érkezők –, havasalföldi és moldvai posztelníkok, valamint török hírvivők. Első lépésként csupán a szigorúan vett „idegenekkel”, tehát törökökkel és vajdaságbeliekkel foglalkozunk. Valamennyiükre jellemző, hogy a számadáskönyvek jegyzői szinte mindig mellőzik az idegen levélhordó nevének rögzítését. A leggyakoribb idevágó bejegyzés csupán a kengyelfutó vagy posta néven említett személy jelenlétét állapítja meg, illetve az ebből fakadó költségeket. További

⁸⁸⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 388. 394.

⁸⁸¹ Brassóban Kuti János két Portai útját regisztrálták fejedelmi megbízás alapján. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 392.; V/23, 209.

⁸⁸² „[Den 14. Juny] Schickt der F[ürsichtige] W[eise] H[err] Riechter den Szabo Janos mit brieffen, so er von der Portt gebracht dem H[errn] Guber[nator] zu Clausenb[urg] gab ihm Zehrung R 4.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1089.

⁸⁸³ A számadáskönyvek alapján csupán három konkrét megbízását ismerjük tevékenysége kezdeti szakaszából: 1621. július 14-én ugyanő vitte a fent említett portai levélre adott választ Konstantinápolyba, hasonló küldetésben járt 1623 januárjában és júliusában is. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1075. 235. 354. A továbbiak tükrében azonban valószínű, hogy még egyéb feladatokat is teljesíthetett a fejedelmi udvar számára 1621-22 folyamán.

⁸⁸⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 351.

⁸⁸⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 371.

⁸⁸⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 594. 634. V/21, 300. V/22, 395. 416. 668. 461. 528.; V/23, 151. 152.

⁸⁸⁷ „[29. January] Reyßet Szabo Janos mit dem Mikes in der Tartarey, gab ihme auffß Fürsten Mandat Zerungh alttgeldt R 45.-”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 555.

⁸⁸⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 294. 504. 540.; V/22, 380. 394. 538. ; V/23, 93.

nehézséget jelent az, hogy a Brassóban tartózkodó külföldiek esetében általában nem válik szét a postai feladat egyéb megbízatásuktól. Ez elsősorban a portai hírvivőkre, csauszokra igaz, akik rendre valamely követség tagjaként lépik át az országhatárt, egyéb megbízatásokkal bőségesen ellátva.⁸⁸⁹ Összetett feladatuknak megfelelően Brassóban sem egyszerű postaként kezelték őket. A csauszoktól határozottan megkülönböztették a postát, így egy bizonyos Rizvánt, akit 1628. november 1-én a „szultán postájaként” regisztráltak.⁸⁹⁰ További ritka kivételt képez az a Juszuf aga, aki 1629. augusztus 13-án ért Brassóba, és akiről a városgazda fontosnak tartotta megjegyezni, hogy sürgős levelet visz Fehérvárra.⁸⁹¹ Hasonló helyzettel szembesülünk a havasalföldi és moldvai kapcsolattartás vonatkozásában. Havasalföldről rendre a városban megforduló posztelnyikok hoztak levelet, Moldvából is a vajda bojárjai. Ha nem ez a helyzet, a posta nevét rendre elhallgatják: csupán a rövid „posta érkezett Moldvából”⁸⁹² vagy „Sándor vajda postája”⁸⁹³ bejegyzés árulkodik jelenlétéről. A névtelen román és török posták ezenfelül együtt is megjelenhettek az aktuális küldetéstől függően, ilyen esetben a brassóiak együtt kezelték őket.⁸⁹⁴ A vizsgált időszakból csupán két postát ismerünk a román vidékekről név szerint, egy Dudul nevű havasalföldi küldöncöt⁸⁹⁵, illetve a moldvai Zelki Jánost⁸⁹⁶, a vajda deákját.

Az erdélyi „belső posták” brassói jelenlétét vizsgálva egyetlen sajátos csoport vonja magára a figyelmet. A brassói források középpontjában ugyan nyilvánvalóan a városi vonatkozások állnak, ám a helyi kengyelfutók tevékenysége mellett arról is árulkodnak, milyen fejedelmi posták fordultak meg a városban.⁸⁹⁷ Miután a postát megbízója alapján

⁸⁸⁹ Bővebben lásd a követfogadással foglalkozó IV.2. fejezetben.

⁸⁹⁰ „1. Novembr[is] Khompt Rozman, ein Türkisch Post, vom Kayser, selb dritt, mit briefffen [...]”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 737.

⁸⁹¹ „[13. Augusti] Kompt Jussuff Aga von der Port auff der Post reisend in eyl Nach Weissemburg lest alhier 5 Roß unnd 2 diener.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 600.

⁸⁹² „[28. Aprili] Kompt ein Post aus der Moldaw [...]”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 807.

⁸⁹³ „9. Sept[embris] Khompt ein Post vom Alexander Vayda [...]”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 697.

⁸⁹⁴ Egy 1628-as példát kiragadva: „20. Aug. Khommenn 2 Post vom Blöschen wayda mit 3 Türken vom Vezzer Pascha [...]” ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 690.

⁸⁹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 693.

⁸⁹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 285.

⁸⁹⁷ A fejedelmi posta fogalma alatt azon személyeket értem, akikről a forrás alapján egyértelműen eldönthető, hogy Bethlen Gábor megbízásából hordoztak levelet. Őket a számadáskönyvekben leggyakrabban „a fejedelem postája” – „F.G. Post” vagy „F.G. Postreiter” – megjelöléssel illetik, nem ritkán nevük közlése nélkül. Ebbe a csoportba soroltam azonban azokat is, akiket ugyan nem neveztek konkrétan fejedelmi postának, ám minden kétséget kizáróan a fejedelem megbízásából jártak úton levelekkel. Ezek alapján a vizsgált időszakban a következő fejedelmi posták tűnnek fel név szerint a brassói számadáskönyvekben: 1614: Mohács István, Nagy Pál, Babos Gábor (?), Kis János; 1615: Pápay András, Végh Mihály, Apáczai Mihály, Pribék Mihály (?), Valkany (?), Ceglédi Mihály, Almási István (kancelláriai írnok rendkívüli megbízással); 1616: Kuti János, Tury László (?), Ceglédi Mihály, Kiss Pál; 1617: Kuti István, Balogh János, Tót Bálint; 1618: nincs adat; 1619: nincs adat; 1620: Lázár Lőrinc, Váradai János; 1621: Kuti János; 1622: Pál deák; 1623: Nagy Ferenc, Kuthy János, Szabó Péter; 1624: Bányay Nagy Mihály, Kuti János; 1625: Kuti

külnböztették meg, a forrásokban fejedelmi posták mellett 1621-től egyenrangú „kollégaként” megjelennek a gubernátor postái is⁸⁹⁸, így őket is ebben a csoportban kezeljük. A források alapján valószínűnek tűnik, hogy a fejedelem alapvetően az úton járó postáinak, kengyelfutóinak ellátását, feleszerelésüknek javítását várta el Brassótól. Hogyan is zajlott mindez a gyakorlatban? Az általánosan jellemző helyzetre kitűnő példa Balogh János fejedelmi posta brassói tartózkodása, melyre 1617. augusztus 6-8. között került sor.⁸⁹⁹ A fejedelem kengyelfutója általában nem egyedül, ebben az esetben harmadmagával érkezett, és a kis csapat több napot – hosszabb pihenő esetén általában kettőt-hármat, sürgős küldetés esetén egy éjszakát – töltött el a városban. A posta kíséretével együtt a pihenő során az alacsonyabb rendű vendégekre jellemző ellátásban részesült, tehát kenyeret, húst vagy halat és bort kapott a város jóvoltából, naponta két alkalommal, étkezésenként megközelítőleg 30-40 dénár értékben. A kengyelfutóhoz és embereihez tartozó lovakanak elhelyezést és takarmányt biztosítottak, illetve szükség esetén gondoskodtak váltás lovakról is. A posta igénye szerint alkalmas kalauzt is rendelkezésére bocsáthattak. A fejedelmi kengyelfutó kiszolgálása a források tanúsága szerint a lehető legegyszerűbben, és igen szervezeten zajlott, a város kiadásaiban pedig nem szerepel különleges tételként, annál is inkább, mert rendkívül gyakran került rá sor. Korszakunkban csupán egyetlen eset ismert, amikor Brassó a zsebébe nyúlt, s más egyébbel is ellátta a fejedelmi postát: 1628. július 24-én Kis Tamás az ellátás mellé egy pár csizmát is kapott, ekkor is a fejedelem parancsának megfelelően.⁹⁰⁰

Arra is akad példa azonban, hogy a fejedelmi és városi posták közös erőfeszítéssel valósítottak meg egy küldetést. Leggyakrabban arról a szituációról számolnak be a források, hogy a brassói átvállalta a levél kézbesítését a fejedelem emberétől, aki valamilyen oknál fogva alkalmatlanná vált arra, hogy a kívánalmaknak megfelelően fejezze be a küldetést. Ez a feladatmegosztás rendre fontos külhoni információcsere során állt elő, általában a Portával való kapcsolattartás során. Az ilyen helyzetek forgatókönyvét jól példázza az 1615. januári eset, amikor a Konstantinápolyból befutó fejedelmi hírvivő – ismeretlen okból – brassói időzésre kényszerült. A postát ellátták az ilyenkor szokásos élelmiszerekkel, a nála lévő portai

János, Kertész Mihály, Szabó Mihály; 1626: Nagy Márton; 1627: Székely János, Buday Mátyás, Csekely János; 1628: Böer János, Balogh Simon, Kis Tamás, Kovács Péter; 1629: Thar István, Bada János, Aradi Gergely, Kovács Péter, Böer Péter. Rajtuk kívül természetesen még számos más fejedelmi postát regisztráltak Brassóban, ám nevüket nem jegyezték le. Vö.: „[1628] 24. Aug[usti] Khommen 2 Post selb 4 Person[en] vom fürsten mit brieffen an die Port lauttendt [...]”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 691.

⁸⁹⁸ Először egy 1621. május 25-én kelt bejegyzésben bukkannak fel: “[25. May] Gab dem H[errn Gubern[ator] postreiter Nahrung 1/2 Wein R 0,14.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1094.

⁸⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 823.

⁹⁰⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 680.

levelet pedig Bonyhay Andrással küldték tovább Bethlen Gáborhoz.⁹⁰¹ 1620. március 25-én Várad János érkezett Brassóba a fejedelem Daniel Mihálynak szóló levelével. A levelet brassói szolga vette át és kézbesítette a Tîrgovişteben tartózkodó címzettnek, és választ is hozott rá, amelyet a fejedelmi posta Brassóban várt be.⁹⁰² A vizsgált korszak bővelkedik hasonló eseményekben: brassói kengyelfutók vették át és vitték tovább a fejedelem portai bejáróinak és a portai méltóságoknak leveleit, mi több, 1625. június 19-én Nagy Mihály volt az, aki Fehérvárra vitte a követségben elhunyt Gáspár János portai követ halálhírét.⁹⁰³

A fejedelmi és a városi alkalmazottak kapcsolatát vizsgálva a források arra is bőségesen adnak példát, hogy az országos ügyben eljáró tisztviselő mellé brassói kengyelfutót rendeltek. 1615 áprilisában a Portára utazó, fejedelmi levelekkel ellátott Angyalossy Mihályt a brassói Talpas Márton kísérte el Tîrgovişteig.⁹⁰⁴ A fejedelmi és a városi megbízott együttműködésének hátterében azonban nem feltétlenül a levélvívés állt, sokkal inkább a különféle funkciók összekapcsolása. A brassói kengyelfutók már említett változatos feladatkörébe sokminden beletartozott, így a kalauzkodás is, és leggyakrabban ez állt a közös utazások hátterében. De segítséget várhattak tőlük a fejedelmi megbízottak akkor is, ha Bethlen Gábor megbízására bevásárlásokat intéztek a brassói érdekszférába tartozó területeken, elsősorban Havasalföldön.⁹⁰⁵ Hovatovább a kémkedés eshetőségét sem lehet teljesen kizárni, hiszen az élelmes brassói városatyák nyilvánvalóan jól tudták, a fejedelmi ember mellé adott szemfüles kengyelfutó révén az aktuális politikai folyamatokra vonatkozó értékes információkkal lehetnek gazdagabbak.

A számadáskönyvek adatai arról is beszámolnak, hogy az érkező vagy távozó követek mellé kísérőként városi kengyelfutót adtak.⁹⁰⁶ Ebben az esetben szintén valószínű, hogy a

⁹⁰¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 439-440. Hasonló szituáció bőven akad a számadáskönyvek adatai között, lásd még: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 789. 820.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 58. 84. Különösen nagy forgalmat bonyolítottak a brassói posták 1620 augusztusa és novembere között a fejedelem és gubernátor portai, havasalföldi és moldvai levelezése során. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 116-191.

⁹⁰² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 30.

⁹⁰³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 830.

⁹⁰⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 508.

⁹⁰⁵ Bethlen Gábor külföldi vásárlásainak terhére is átháríthatta a brassóiakra. A fent említett esetben – 1615 februárjában – Végh Mihály fejedelmi levelekkel kibocsátott posta 180 forintot vett fel a brassói kincstártól Bethlen havasalföldi bevásárlásának teljesítésére, majd Talpas Mártonnal Rozsnyó és Havasalföld felé vették az irányt. A küldetés hat napot vett igénybe, s bizonyára igen sikeres volt, mert a brassóiak a beszerzett holmikat hat lóval szállították tovább Fehérvár felé február 9-én. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 479-482.

⁹⁰⁶ Csupán egy-egy jellegzetes példát kiragadva, 1617. március 24-én Ibrahim pasa szolgáját kísérte Fehérvárra Bonyhay András (ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 792.), 1620. január 11-től Nagy Mihályt adták a Kassára utazó tatár követség mellé (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 10.), áprilisban pedig Szabó

levélhordás mellett a brassói posta egyéb szolgálataira – kalauzkodás, fegyveres kíséret – is igényt tartottak. E ponton érdemes felhívni a figyelmet arra a jelenségre, amely a tatárok barcasági jelenlétéhez kötődik. A források tanúsága szerint ugyanis a Kárpátok hágóin belépő tatár csapatokat a brassóiak sosem tévesztették szem elől, amire nyilvánvalóan jó okuk volt.⁹⁰⁷ A számadáskönyvekben szereplő nagyobb létszámú tatár küldöttség vagy sereg mellett mindig találunk városi kalauzt, aki elkíséri a csapatot barcasági – vagy erdélyi – tartózkodása során. A brassói tanács leggyakrabban postát választott erre a célra, és – bár a források hallgatnak erről – valószínű, hogy a fejedelem is igényt tartott hasonló szolgálatra, hiszen végsősoron a tatárok őhöz érkeztek, utazásuk célja rendre a fejedelem aktuális tartózkodási helye volt. A kísérő szerepét betöltő kengyelfutók között kevéssé meglepő módon rendszeresen találkozunk Szabó János névvel, szolgálati éveit során összesen öt alkalommal.⁹⁰⁸ De láthatjuk őt számos török küldöttség, csausz, kapucsi basa mellett is⁹⁰⁹, továbbá úton volt lengyel követek társaságában Beszterce felé⁹¹⁰, sőt az 1625 tavaszán a Portára delegált Gáspár Jánost is ő kísérte⁹¹¹. Hozzá hasonlóan – bár csekélyebb mértékben – kísérőként vetettek be két Nagy Mihályt,⁹¹² Kuti Jánost⁹¹³, Talpas Mártont⁹¹⁴ és Horváth Andrást⁹¹⁵. Még arra is találunk példát, hogy egy követség brassói tartózkodása során felmerült különleges igényeket is a kengyelfutó szolgálta ki: 1617 novemberének végén a Kolozsvárról éppen befutó Bonyhay András arra kapott utasítást, hogy a Havasalföld felé elindított Hajdár csausz lovait haladéktalanul kísérje a tulajdonos után. A megbízatás 8 teljes napot vett igénybe.⁹¹⁶

Végezetül az eddigi adatok alapján essék néhány szó a brassói kengyelfutók által bejárt távolságokról. A Brassóból kiinduló posták elsődleges tevékenységi területe természetesen a Barcaságra és az azzal határos Fogarasra és a Székelyföld déli részére, illetve a nagyobb szász városokra terjedt ki. Ezen túlmenően – függetlenül attól, hogy a fejedelem

János látott el hasonló tiszteket (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 38). De kísérték a brassóiak a moldvai vagy a havasalföldi vajda delegációit, követeit is (ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 97.).

⁹⁰⁷ A tatárok kiméletlensége, fosztogatásai elevenen éltek a brassóiak emlékezetében. Még 1614-ből is találunk olyan bejegyzést a számadáskönyvekben, amely olyan családról tájékoztat, amely városi kártérítésben részesült a felvonuló tatár csapatok dúlása miatt. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 348.

⁹⁰⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 322. 1010. 1037. 1046. 1064.; V/23, 10-11. 46.

⁹⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 374. V/22, 295. 1028-1030.; V/23, 71.

⁹¹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 275.

⁹¹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 792. 828.

⁹¹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 264. 275. 468. 667. 744. 1034.

⁹¹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 943. V/23, 166.

⁹¹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 305. 359.

⁹¹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 374. 686.; V/23, 71.

⁹¹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 871.

vagy a város megbízását teljesítették-e – a leggyakrabban a fejedelem aktuális tartózkodási helye, illetve Havasalföld és Moldva irányába mozogtak, ugyanígy megtaláljuk őket a Konstantinápoly-Brassó-Gyulafehérvár útvonalon is. A küldetés időtartama természetesen sok mindentől függött – évszaktól, útviszonyoktól, a pihenők számától, a küldetés jellegétől –, ám durva számítás szerint mégis megállapítható, mennyi időt is vett igénybe egy-egy megbízatás, ha a posta oda és vissza járta meg a távot. Ebben a számadáskönyvek adatai állnak rendelkezésünkre, amennyiben a városgazda feljegyezte, hány nap távollét után utalt ki borravalót az egyes kengyelfutóknak küldetésük teljesítését követően. A fejedelmi székhelyre, Gyulafehérvárra kiküldött brassói posta általában 6 napot töltött a küldetés teljesítésével. Havasalföldön 6-8 napig időzött, míg Moldvában már 10 napig. A kengyelfutók teljesítményét a konstantinápolyi távon már nehezebb megbecsülni. Mivel a posta gyakran nem közvetlenül a Portát vette célba, a kerülőutak miatt az utazás igencsak elhúzódhatott. Nem is beszélve arról, hogy a hírvivő kíséreként is csatlakozhatott portai követségekhez, ilyen esetben pedig hosszabb távon tartózkodott távol a várostól.

A postaszolgáltatás természetes velejárója az alkalmas közlekedési eszköz – leggyakrabban a postaló – biztosítása. A kengyelfutók váltott lovakkal teljesítették a címzettig vezető távot, a kimerült lovakat postahelyenként cserélték. A Barcaságban Brassón kívül több postahelyről van tudomásunk, ezek között a legforgalmasabb útszakaszok mentén fekvő Prázsmár, Rozsnyó, Feketehalom és Földvár a legjelentősebbek. Brassó, mint kiemelkedő postahely maga is nagyobb mennyiségben tartott lovakat, elsősorban saját használatra, de szükség esetén országos ügyben is rendelkezésre bocsátották őket. A számadáskönyvek adatait vizsgálva azonban le kell szögezni, hogy esztendőkre lebontva több száz olyan alkalmat regisztráltak, amikor a brassóiak postaló vagy szekerezés révén szolgáltak a fejedelemnek, így ezek részletes bemutatásától itt eltekintünk. A szolgáltatás főbb irányvonalait demonstrálandó, a továbbiakban csupán néhány jellegzetes példa kiemelésére van mód, amelyek azonban alkalmasak a postálkodás terén kialakult főbb tendenciák bemutatására.

Ami a városi istállóbeli állományát illeti, a városgazdák feljegyzései alapján pontosan nyomon követhető az ott tartott lovak száma, mikor történt gyarapodás az állományban, kitől és milyen feltételek mellett vásároltak, milyen munkát igényeltek az állatok.⁹¹⁷ A lovakon túl, a hivatalos ügyek intézésére a város hintót is tartott – a források „Stadtkutschi” néven említik

⁹¹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 580.

–, a vizsgált korszakban kettőt, egy nagyobb, díszesebbet, üveg ablakkal, és egy szerényebb kivitelezésűt, valószínűleg szekeret.⁹¹⁸ A város lovait, kocsijait természetesen saját emberei számára tartotta fenn, de fejedelmi parancsra idegenek – posták vagy követek, magas rangú vendégek – rendelkezésére is bocsátották őket.⁹¹⁹

A számadáskönyvek tanúsága szerint gyakori jelenség volt Brassóban, hogy a kéznél lévő postalovak kevésnek bizonyultak. Ilyen esetben a város maga keresett alkalmas lovat a helyi gazdáknál, amelyeket szabályosan „kibérelt”, mielőtt az igénylő rendelkezésére bocsátotta volna.⁹²⁰ Rendkívülinek számított az 1628-as eset, amikor alkalmas ló hiányában a bíró saját lovai közül volt kénytelen befogatni egyet a Portára induló társzekerek elé.⁹²¹ Szerencsétlenebb volt az a helyzet, amely gyakran előfordult Erdély-szerte és számos, az országgyűlés állásfoglalásaiban is tettenérhető visszaéléshez vezetett: amikor az idegen posta vagy egyéb „útonjáró” saját hatáskörből szerzett lovat magának. A brassói számadáskönyvekben is vissza-visszaköszönő megjegyzés szerint az illetők a szegény emberektől rekviráltak, melynek díját a város – a fejedelemhez beterjesztett panaszuk alapján kártérítés reményében – általában kifizette.⁹²² A „visszaeső bűnösök” esetében azonban alternatív módszerekkel is megpróbálkoztak: egy 1613. május 13-án kelt bejegyzés szerint a város egy-egy pár csizmával tisztelte meg a fejedelem két postáját egyúttal annak a reménynek adva hangot, hogy többet nem rabolnak el brassói lovakat.⁹²³ További visszatérő

⁹¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 581.

⁹¹⁹ Brassóban a város saját lovai mellett a környékbeliektől „szerzett” és a városban jelen lévő idegenekhez tartozó „vendég” lovak nagy számú jelenlétével kellett számolni, ami időnként szükség szerűen kavargáshoz vezetett. Erről árulkodik a számadáskönyvek 1621. november 28-iki bejegyzése, amelyben a városgazda megvallja, az éppen Brassóban időző Mehemet csasz paripáját egyszerű városi lónak nézte, és eladta egy parasztnak ígáslóként. Ezért a város kénytelen volt 26 forintért új háláslova vásárolni a felháborodott csasz számára. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1001.

⁹²⁰ A számadáskönyvek alapján megállapítható, hogy legnagyobb számban bolgárszegiek és óbrassóiak szerepelnek azok között, akiktől a város lova szerezhetett. Az elvitt lovak „bérleti díja” napi nyolc dénárt tett ki. Az értékek összehasonlítása végett emlékezzünk vissza arra, hogy egy szolgálattevő napidíja küldetés esetén négy dénár volt! Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 447.; V/20, 329. 564. 799.; V/21, 10. 404. ; V/22, 91. 167. 844-46. 1011.

⁹²¹ „Gibt der W[eise] H[err] Richter ein Roß von seinen eigenen Sillen Roßen, an des fürsten Tharwagen, welcher an die Portt mit geschickt worden R 32.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 755.

⁹²² Vö. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 376. 416. 580. 656. 659.; V/21, 21. 31. 322. 394.501. 593. ; V/22, 519. 755-759.; V/23, 39.

⁹²³ „[13. May.] Item zwen Posten ir F[ürstliche] G[nade] so immer den armen Leuthen die Roß verführen Czegledi Mihal undt Kutti Janos verehret 2 Paar Czizma zu 1,28 – R 2,56. auff das sie künfftig die Roß den armen Leuthen nicht solten verführen.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 644.

problémát jelentett a gondatlan bánásmód, ezért a postálkodásra befogott lovakban okozott kár megtérítése is gyakran terhelte a város kasszáját.⁹²⁴

Az előző fejezetből kiderült, a fejedelem és az országgyűlés újra és újra megkísérelte rendezni a postai tevékenységhez kötődő gazdálkodás ügyét, melyben a lovak és egyéb jószágok elhajtása jelentékeny tételt képviselt. A visszaéléseknek, úgy tűnik, mégsem sikerült elejét venni, hiszen a fenti esethez hasonlóan bőven akad a brassói számadáskönyvekben. Mindez arra utal, hogy hatékony központi szabályozás híján a város saját erejéből volt kénytelen megoldásról gondoskodni, nemcsak saját maga, hanem a védelmét élvező barcasági települések esetében is. Mivel a brassói lovak elhajtása, távolléte állandó probléma volt, visszaszerzésükre rendre városi darabontot vagy kengyelfutót bocsátottak ki. Példaértékű Gyresch Jakab 1617. márciusi megbízatása, melynek keretében Havasalföldről kellett hazahozza a kivitt brassói postalovakat⁹²⁵, vagy Nagy Mihály és András deák 1624. szeptember 20-iki akciója, amikor is Kacáról⁹²⁶ hozták vissza az elvitt óbrassói lovakat.⁹²⁷ A lovak visszaszerzése adott esetben egyéb feladatokkal is összeköthető volt. Így például 1624. január 24-én Szabó János nemcsak azt kapta parancsba a brassói tanácstól, hogy elkísérje a tatár követséget Rozsnyóig, hanem azt is, hogy egyúttal gondoskodjon egy rozsnyói ló előkerítéséről.⁹²⁸

A lovak kiállítása azonban még nem fedi az utazáshoz és utaztatáshoz kapcsolódó feladatok összességét, feltétlenül említésre méltó a fuvarosok és szekerek, hintók kérdése is. Brassó természetesen saját ügyeinek intézésére is helyi fuvarosok szolgálatait vette igénybe, ezek részletezésétől itt eltekintünk. A dolgozat témája szempontjából már érdekesebb az a kérdés, országos ügyekben hogyan vállalt részt a város hasonló szolgáltatással. Ismert tény, hogy a szükséges lovak biztosításán túl a privilégizált közösségek esetében, így Brassóban is érvényben volt a fejedelmi parancsra történő fuvarozás kötelezettsége. De vajon milyen szituációban és milyen gyakorisággal tartott Bethlen Gábor igényt erre?

Az adatok tanúsága szerint a szállítási kötelezettség bizonyos feladatcsoportok kiegészítő eleme volt, továbbá személyek és tárgyak fuvarozására egyaránt kiterjedhetett.

⁹²⁴ A postaló a túlerőltetés következtében el is pusztulhatott, ebben az esetben a ló értékét térítette meg a város. Ez történt 1615. szeptember 6-án, amikor Sárközy Miklós "halálra lovagolt" egy lovat, melyért a város 29 forintot fizetett. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 534.; V/22, 278. 435. 713. 997.; V/23, 13. 59.

⁹²⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 788.

⁹²⁶ Katzendorf/Cața, település a Szászföldre tartozó Köhalom-székben.

⁹²⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 610. Számtalan hasonló esetet találunk a számadáskönyvekben, vö. többek között: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20,

⁹²⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 467.

Mivel e feladatcsoportokat a dolgozat vonatkozó fejezetei tárgyalják, itt csak a hozzájuk kötődő szállítások egyszerű felsorolására szorítkozunk. Mint már korábban kitértünk rá, legnagyobb mértékben a követségek brassói jelenléte, barcasági áthaladása idején találkozunk vele, illetve olyan portai követségek indítása során, melyeknek felszerelése Brassó feladata volt. A fuvaroztatott idegenek között a törökök járnak az élen, hiszen csauszaikat, agáikat és pasáikat nemcsak lóval kellett ellátni, hanem a kíséretükhöz tartozó személyek és holmik szállítását is meg kellett oldani, nem ritkán a hozzájuk kapcsolódó erdélyi követséggel összevonva. Számottevő volt még a moldvai és havasalföldi bojárok és hozzátartozóik fuvaroztatása, illetve ritkábban ugyan, de a Brassón áthaladó tatár, cseh, lengyel, svéd és francia követségeké.⁹²⁹ A fejedelem számított a brassói fuvarosok közreműködésére hadba szállás idején, elsősorban élelmiszerek és fegyverek célba juttatására⁹³⁰, illetve Bethlen Gábor brassói tartózkodása során az udvar szállítására vonatkozóan is⁹³¹. E főbb feladatcsoportokon túl a fejedelem kisebb-nagyobb rendelkezéseit is le kellett szállítani, melyek célpontja mindenekelőtt Gyulafehérvár és Fogaras volt⁹³², utóbbi esetben általában Bethlen Gábor személyes jelenlétéhez kötődően. Mindkét esetben az építési anyagok szállítása képezi a legnagyobb tételt, mely kétségtelenül összefügg a fejedelmi építkezésekre kiadott gratuitus laborral.⁹³³ Mindazonáltal nem elhanyagolható tétel a hétköznapi fogyasztási cikkek fuvaroztatása sem. Ezek között elsősorban élelmiszerek – sózott hal⁹³⁴, alkohol⁹³⁵ – és alapvető fogyasztási cikkek – faggyú⁹³⁶, szövet⁹³⁷ szerepelnek. Fogarasba italszállítmányok – főként sör⁹³⁸ –, illetve gyümölcs és hal érkezett Brassóból⁹³⁹, de az is előfordult, hogy egyszerűen „élelem” megjelöléssel illették a szekérszám elszállított áru mennyiségét.⁹⁴⁰ A Barcaságban, illetve a közeli Székelyföldön tartózkodó fejedelem szükség esetén Brassóban rendelt élelmet, amit a városiak szállítottak a helyszínre. A legnagyobb mértékű

⁹²⁹ Bővebben lásd a követségekkel foglalkozó IV.2. fejezetben.

⁹³⁰ Bővebben lásd a hadügyekkel foglalkozó V. fejezetben.

⁹³¹ Bővebben lásd a fejedelem befogadásával foglalkozó IV.1. fejezetben.

⁹³² Sok esetben nehéz eldönteni a fuvar célját, hiszen a városgazda csak az odavezető út első állomását közölte, az útvonalak ismeretében lehet csupán következtetni rá. Eszerint a Feketehalom felé indított fuvaros Fogarasba vagy Fehérvárra, a Földvár felé indulók általában Kolozsvárra tartottak, a prázsmári utat pedig a Székelyföld felé kiküldött fuvarosok választották.

⁹³³ Bővebben lásd a brassói mesterek fejedelmi megbízásait tárgyaló IV.4. fejezetben.

⁹³⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 788.

⁹³⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 790.

⁹³⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 917.

⁹³⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 202.

⁹³⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 611.

⁹³⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 856.

⁹⁴⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 637.

megrendelésre 1617 augusztusában került sor, amikor a moldvai határon tartózkodó Bethlen Gábor Brassóból rendelt kiegészítő élelmiszereket tábora számára.⁹⁴¹

A fejedelem hosszabb időre is igénybe vehette a brassói fuvarosokat, erre külszági küldetések, hadjáratok esetében került sor, Moldva, Havasalföld, Magyarország és Konstantinápoly esetében.⁹⁴² Ilyen esetben a járműveket és a hozzájuk tartozó személyzetet több hónapra rendelték ki. A hosszabb utazások kellemetlen következményeként a szekerezésre behívott járművek holléte – a postalovakéhoz hasonlóan – állandó problémát jelentett a brassóiaknak, visszaszerzésük nem ritkán komoly erőfeszítést igényelt. Jellemző a számadáskönyvek 1617. április 1-én kelt bejegyzése, melyben egy Havasalföldre küldött szekérért küldenek egy városi szolgát.⁹⁴³ A messzire vezető megbízások körül azonban egyéb bizonytalanságok is tornyosultak, melyekre kitűnő példaként szolgál egy 1628-as eset. A nyár folyamán ugyanis Bethlen Gábor parancsára Magyarországra rendelték a brassói fuvarosokat, előre kifizetve nekik két hónapi bért. A történethez azonban az is hozzátartozik, hogy a mondott időnél korábban tértek haza, így a fennmaradó összeget visszafizettette a város.⁹⁴⁴ Külön figyelmet érdemel továbbá az a körülmény, amellyel Bethlen Gábor a fejedelmi monopóliummá tett áruk beszerzését valósította meg. 1628-29 őszi hónapjaiban visszatérő vendégek voltak Brassóban azok a megbízottak, akiket a monopolterméknek nyilvánított méz felvásárlására küldtek ki a fejedelmi udvarból. Ez a helyzet már önmagában véve is igen kellemetlenül érinthette a várost, hiszen maga is kereskedett volna az említett termékkel, de a fejedelem még azt is megkövetelte, hogy a mézet Brassó saját embereivel gyűjtse be és fuvaroztassa.⁹⁴⁵

Ami a személyek fuvarozását illeti, Brassó nyilvánvalóan köteles volt kiszolgálni az erdélyi állam magasabb rangú tisztviselőit, mindenek előtt pedig a fejedelmet. Maga Bethlen Gábor többször is igénybe vette a brassói fuvarosok szolgálatait, és nem csupán barcasági időzése idején. Erre vonatkozó adatokat uralkodása utolsó szakaszából ismerünk: 1629 júniusában a fejedelem Brassóból szerveztette meg saját maga és udvara elszállítását a

⁹⁴¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 825. 837.

⁹⁴² A nagyobb lélegzetvételű fuvarozási kötelezettségnek a Szász Universitas ugyanúgy tett eleget, mint egyéb kollektív kötelezettségének: Szebenben arányosan elosztották a terheket a szász közösségek között. Erre egyértelmű bizonyíték az a számadáskönyvi bejegyzés, amely Bethlen Gábor egyik 1621-es fuvarrendelését kommentálja: "[20. Junii] Auff Königl[icher] Majes[tät] Anhaltten, hatt ein Löblich Universitett 32 beschleg Wagen zu 8 Ochsen geben, Unser Portion wahr 6 Wagen undt 48 Ochsen, kosten sampt aller Zuegehör [...] R 456,87.-" ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1086.

⁹⁴³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 794.

⁹⁴⁴ A fuvarosok bére 10 forintot tett ki havonta. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 755.

⁹⁴⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 645., V/21, 716.

Székelyföld határán fekvő savanyúvízforrásoktól, ahol fürdőkúrán vett részt.⁹⁴⁶ Az ős folyamán utolsó váradi útjára brassói fuvarosok is elkísérték, négy helyi gazdát fizetett meg a város a küldetésre.⁹⁴⁷ A személyek szállíttatására mégis leggyakrabban a hivatalviselő nemesség esetében került sor. Nem könnyű azonban eldönteni, ők mikor tartottak igényt fuvaroztatásra országos ügy intézése során, és mikor magánügyeikben. A számadáskönyvekből mindenesetre arra következtethetünk, hogy az utóbbi eshetőség is gyakori jelenség volt Brassóban, mely kétségtől csupán egyetlen szelete a nemesség és a városok között kialakult konfliktusokkal terhelt viszonyoknak.⁹⁴⁸ Szembeszökő, hogy Brassóban leggyakrabban a Barcaság környezetében birtokos családok igényeltek hasonló szolgáltatást, jóllehet leginkább azon családtagok, akik magasabb országos méltóságot viseltek. Nem vitás, a befolyásos személyektől aligha tagadhatta meg segítségét a város, legfeljebb a szolgáltatás minimalizálására nyílhatott mód. A fuvaroztatottak között Bédiek, Mikók, Mikesek szerepelnek leggyakrabban, őket a szolgáltatás gyakoriságát tekintve a Brassón áthaladó portai követségek vezetői – Angyalossy Mihály, Dániel Mihály, Tholdalaghi Mihály – követik. Az említett nemesek nemcsak személyes holmijuk szállítását hárították a brassóiakra, de szolgálk, illetve családtagjaik neve – feleségek, testvérek, gyermekek a hozzájuk tartozó háznépkel egyetemben – is a fuvarozottak lajstromán szerepel.⁹⁴⁹ A Mikó család esetében rendszeresen előfordult az is, hogy kovácsolt árut, asztalos holmit, építési anyagot, illetve mesterembereket hoztak Brassóból Hídvégre.⁹⁵⁰ Az egyszerű emberek – valamely főúr vagy hatóság szolgálk – szállítása során a brassóiak igyekeztek egyszerűsíteni a fuvarozás feladatát. A 17. századi Erdélyben is ismert jelenség volt a „stoppolás”: ha az illető rangja vagy funkciója nem követelte meg a különleges bánásmódot, az egyéb ügyben járó brassói fuvaros magával vihette az ország dolgában útonjárókat.⁹⁵¹

Az országos ügyben járó személyek fuvaroztatását tanulmányozva az is szemet szúr, hogy fejedelmi parancsra nemcsak a magas hivatal viselő „hatalmasságokat”, hanem olyan

⁹⁴⁶ “4. Juny. Kommen 2 Posten vom fürsten mit befehl wegen 50 führleut den fürsten vom Sauren brunnen zuruck zu fuhren.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 562.

⁹⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 606.

⁹⁴⁸ A nemesek városba költözése, nemesi jogaik városi privilégiumok ellenében történő érvényre juttatása, ingyen gazdálkodásuk, országos hivatalaikkal való visszaélésük számos esetben vezetett konfliktushoz a nemesi és a városi társadalom között a kora újkori Erdélyben. A feszült viszony az országgyűléseken a városok részéről elhangzó panaszok alapján jól nyomon követhető, mivel azonban ez a téma nem képezi a dolgozat szerves részét, a probléma részletes tárgyalásától itt eltekintünk.

⁹⁴⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 809. 856.; V/21, 363.; V/22, 126. 221. 251. 263. 344. 355. 395. 409. 564. 570. 875. 893-894. 948. 1016.

⁹⁵⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 82. 146.

⁹⁵¹ “3. Septemb[ris] Sind abgefertiget worden mit F[ürstlicher] G[naden] khen Wardein 4 führleut, gab iedem auff das Monat 42.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 115.

közrendűeket is célba kellett juttatni, akik szaktudásuk, képzettségük révén élvezték a fejedelem különös figyelmét. Mesteremberre pedig mindig szükség volt Bethlen Gábor udvarában, leginkább Fehérvárott és Fogarasban, de az elszállították listáján egészen különleges mesterségeket űzőkkel is találkozunk. Bethlen Gábor uralkodásának első éveiből ismerünk egy Andreas Stundenmacher néven említett órasmestert, akit Brassóban is, a fejedelmi udvarban is előszeretettel foglalkoztattak. Ő, az „óracsínáló” javította meg a brassói városháza óráját, amiért 1615. június 25-én 1,25 forintnyi fizetést vett fel.⁹⁵² Nem tudjuk, brassói volt-e, de néhány évig bizonyára Brassóban lakhatott a mester, mert a következő években innen hívta magához a fejedelem: 1616 januárjában és áprilisában Fogarasba, illetve Fehérvárra⁹⁵³, 1617 márciusában Fehérvár felé szállították őket.⁹⁵⁴ Bethlen Gábor és testvére, a gubernátor figyelme e téren is kiterjedt a kenyerükön tanuló diákokra, akiknek ellátást és fuvaroztatást rendeltek Brassóban. Nem tudjuk pontosan, kik voltak ők, hiszen a brassói forrásokból csupán annyi derül ki, hogy a „gubernátor diákjai” vagy a „fejedelem diákjai”. Tudjuk azonban, hogy hosszabb időt töltöttek Brassóban 1625 szeptemberében⁹⁵⁵. A művészetek képviselői közül a fejedelem festője is megfordult a városban, őt brassói átutazása során látták el lovakkal 1625. szeptember 19-én.⁹⁵⁶ Bethlen Gábor bekapcsolódása a Habsburg-ellenes koalícióba a protestánsok oldalán többek között azt eredményezte, hogy Erdélyben menedékre találtak a katolikusok elől menekülő protestánsok. A fejedelem lehetőség szerint gondot is viselt rájuk, letelepítette őket, munkát adott nekik. Brassóban ugyan nem maradhattak meg, hiszen a szigorú szász evangélikus közvélemény nem szenvedhette a veszélyes hitújítókat, erdélyi vándorlásuk során azonban érintették ezt a várost is. 1628 márciusában Brassó biztosított lovakat egy kisebb létszámú csoport számára a továbbhaladáshoz.⁹⁵⁷

A fuvarozás kötelezettségéhez ugyan csak lazán kapcsolódik, néhány szó erejéig mégis érdemes kitérni arra, hogy Brassóban fejedelmi parancsra bizonyos javítási munkákat is teljesítettek: megjavították az erdélyi méltóságok és külföldi követek hintáját, kocsiját, lovaikat ápolták, patkolták,⁹⁵⁸ illetve pótolták az esetlegesen hiányzó felszerelést. Mindezek

⁹⁵² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 520.

⁹⁵³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 578. 580. 631-632.

⁹⁵⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 788.

⁹⁵⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 915-917.

⁹⁵⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 915.

⁹⁵⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 587.

⁹⁵⁸ A lovak ellátása során különös figyelmet fordítottak az értékes ajándék lovakra, amelyek Bethlen Gábornak érkeztek, vagy ő küldte őket valamely portai méltóságnak. Vö. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 404.; V/22, 1039. 1103.

közül kiemelkedik az értékes járművek javíttatása, így a fejedelem ezüstözött hintájáé, amelyen 1615 kora tavaszán két hétig dolgoztak a brassói mesterek.⁹⁵⁹ De – csupán a legismertebb neveket kiragadva – javították Brassóban Péchy Simon kancellár kocsiját⁹⁶⁰, a Portára készülő Dániel deákét⁹⁶¹ és Gáspár Jánosét⁹⁶², Bethlen Istvánét⁹⁶³, Keresztesi Pálét⁹⁶⁴, Cserényi Farkasét⁹⁶⁵, Mikes Zsigmondét⁹⁶⁶ és Zólyomi Dávidét⁹⁶⁷, Kassai Istvánét⁹⁶⁸ valamint számtalan török követét. A kocsik javíttatása, lovak patkoltatása kétségtelenül a városban tartózkodó követségek állandó kísérő tevékenysége.⁹⁶⁹ A javítások ideje alatt a kocsi tulajdonosa igénybe vehette a város saját hintáját, így tett a Brassóban időző Juszuf aga is 1623 februárjában.⁹⁷⁰ A kocsi az idegen használat során rongálódhatott is, ilyen esetben a város saját költségen volt kénytelen kijavítani a hibákat, a városgazda nem kis bosszúságára. A városgazda epésen jegyezte meg az 1625-ös brassói fejedelmi tartózkodás során kényszerűen csatasorba állított városi hintóról, hogy „*a magyarok lepusztították, amikor a fejedelem itt járt*”.⁹⁷¹

A fentiekből világosan kitűnik, hogy a postálkodás és a fuvaroztatás a Brassótól megkövetelt fejedelmi szolgáltatások között roppant jelentős tételnek minősül. Mivel a szász autonómia középkori alapjai – gondoljunk itt elsősorban az Andreanumra – nem érintik ezt a kérdést, olyan szolgáltatáscsoporttal van dolgunk, amely, ha nem is teljes egészében újkori eredetű, de mindenképpen e korszakban teljesedett ki. Feltétlenül megjegyzendő azonban, hogy ez a kötelezettség Erdélyben nem csupán a szászokra nehezedett. Mivel azonban Brassó az egyik legforgalmasabb csomópontnak számított az országban, esetében különösen nagy súlyt nyom a latban.

⁹⁵⁹ “[27. Februari] Eodem kompt ihrer F[ürstlicher] G[naden] viceloafmester der Zalay Georgi mit dem sylbern wagen, denselben alhier zu machen laßen [...]”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 491.

⁹⁶⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 862.

⁹⁶¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 195. 208.

⁹⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 796-797.

⁹⁶³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 52. 54. 549.

⁹⁶⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 310.

⁹⁶⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 505.

⁹⁶⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 389.

⁹⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 589-590.

⁹⁶⁸ A hintót nemcsak megjavították Brassóban, de egy fuvarossal a tulajdonos után is küldték Kassára. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 299.

⁹⁶⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 509. 517. 552. 615.; V/22, 388. 505. 988

⁹⁷⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 375.

⁹⁷¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 919.

A fejedelmet szolgáló brassói mesterek kérdése annyiban feltétlenül hasonlítható a postálkodáshoz és a fuvaroztatáshoz, hogy ezt a szolgáltatáscsoportot sem találjuk meg a szász privilégiumok és kötelezettségek középkori rendszerében, úgy tűnik, a fejedelem részéről érkező ilyen irányú követelések a kora újkorra öltöttek kiforrott formát. A 16-17. századi Erdélyt vizsgálva csupán abból az általános megállapításból indulhatunk ki, hogy a jó mesterember komoly megbecsülésnek örvendett, függetlenül attól a tényről, hogy az ország erőforrásai igencsak behatárolták még a legjelentősebbek közé sorolható fejedelmi vagy főúri megrendelések mértékét is. Természetesen az erdélyi építészet, képzőművészet, technika vagy éppen az iparcikktermelés nagyságrendje nem hasonlítható össze az ilyen irányú nyugat-európai teljesítményekkel, ám régiós viszonylatban az élvonalba tartozik. Bethlen Gábor uralkodása Erdélyben különösen hangsúlyos, hiszen a fejedelem a rendelkezésére álló erőforrások jelentős részét fordította fejlesztésekre, amelyek kiterjedtek a fejedelmi domíniumok megerősítésétől a városi építkezéseken át a technikai újítások lehetőségeihez mért támogatásáig számos munkára. A fejedelmi megrendelések Erdélyben tehát egyaránt érintették a tömegesnek mondható „közönséges” munkákat és különleges feladatokat is, melyekre – ha csak lehetett – belföldön igyekeztek embert keríteni. Az egyszerű munkáskéz mellett természetesen szükség volt irányító, tervező és alkotó képzett elmékre is, akik szaktudásukat tekintve a legkülönbözőbb mesterségek között – a kútfúrótól az építőmesterig – oszlanak meg. Maga a fejedelem is számos mesterség képviselői közül válogatott, amikor kialakította udvartartását. Ennek megfelelően környezetében ötvösöket, képírókat, „fundátorokat” vagyis építészeket, kőműveseket, kádárokat és számtalan egyéb mesterembert találunk rendes alkalmazásban.⁹⁷²

Tudjuk, hogy Bethlen Gábor külföldi szakemberek Erdélybe telepítésével kívánta fellendíteni azokat az iparágakat, amelyekben helyi mesterekből hiány mutatkozott. E szándéka a harmincéves háborúba való bekapcsolódását követően egybecsengett közép-európai stratégiájával, melynek kiegészítő elemeként Morvaországból menekült anabaptista mestereket telepített Erdélybe. Ezenfelül tudomásunk van arról is, hogy Európa egyéb részeiből is toboroztatott szakembereket. A „vendégek” érkezése közvetlenül érintette a

⁹⁷² Bethlen Gábor fejedelem Gyula-Fehérvár-i udvarának fizetés lajstroma. 1628 körül. In: Radvánszky, 229-231.

szászokat is, hiszen a külföldi mesterek közül néhányan Szászföldön telepedtek le. Az anabaptisták szervezett csoportjait azonban a fejedelem kifejezett kérésére nem a szász városokban telepítették le, hanem Alvinc fejedelmi birtokán.⁹⁷³ A döntés hátterében minden bizonnyal a szászok ellenkezését sejthetjük, mely egyfelől a szász iparosok piacát védte a konkurenciától. Másfelől a szigorú lutheránus közösség azon ellenérzését vélhetjük felfedezni, amellyel a „gyanús” újítókkal szemben viseltetett, Brassóban legalábbis bizonyosan ez a helyzet állt fenn.⁹⁷⁴

A szászok bevonását a fejedelmi fejlesztésekbe azonban semmi esetre sem lehetett megkerülni Erdélyben. Mivel a szász városok a térség viszonyaihoz képest fejlett iparral rendelkeztek, teljesítményük pedig Erdély élvonalába tartozott, bőségesen érkeztek fejedelmi megrendelések hozzájuk, pontosabban a falaik között tevékenykedő mesterekhez. Természetesen ezek jelentős részét Bethlen Gábor magánmegrendeléseként kezelhetjük, amelyért fizetséggel tartozott. Volt azonban olyan tevékenység is, amely kötelező szolgáltatásként nehezedett számos erdélyi közösségre, közöttük Brassóra is. Ezek közül mindenekelőtt a gratuitus laborokon való részvételt emelhetjük ki, mely Bethlen Gábor uralkodásának idején elsősorban a fejedelmi székhely, Gyulafehérvár újjáépítéséhez kötődött. Brassóra irányítva a figyelmünket a fehérvári munkák mellett még az egyik legjelentősebb fejedelmi birtok, Fogaras fejlesztése bírt jelentőséggel.

Mint már korábban szó volt róla, a fejedelmi székhely kialakítása különösen kényes kérdéseket vetett fel Bethlen Gábor fejedelemségének kezdetén.⁹⁷⁵ Itt csupán annyit érdemes leszögezni, hogy a szászokkal és Erdély többi rendjeivel folytatott alkudozások eredményeként Bethlen Gábor újjáépíttette a tizenöt éves háború viharait igencsak megsínylelt régi fejedelmi székhelyet, Gyulafehérvárt.⁹⁷⁶ A nagyszabású építkezések keretét az a gratuitus labor adta meg, amelyet 1614 kora tavaszán szavazott meg az erdélyi országgyűlés.⁹⁷⁷ Fehérvár kérdése azonban már az országgyűlést kísérő uniós tárgyalások során felvetődött, ahol megállapodás született az erdélyi rendi nemzetek között a fejedelmi követelés megvalósításáról. Bethlen Gábor ugyanis azt az ígéretet csikarta ki a jelenlévő

⁹⁷³ Demény, 23.; Mráz, 534. 555.; Az Erdélybe hívott idegen mesterekről tájékoztat Georg Kraus is, vö.: Kraus, 104-105.

⁹⁷⁴ Vö.: Font Zsuzsa: Erdélyiek Halle és a radikális pietizmus vonzásában. Szeged, 2001. 44-69.

⁹⁷⁵ Bővebben lásd a fejedelem brassói látogatásaira vonatkozó IV.1. fejezetet.

⁹⁷⁶ A dolgozat keretei között nincs mód kitérni Gyulafehérvár építésének történetére, e témával kapcsolatban bőséges szakirodalom tájékoztat. Vö.: In: Kovács: Gyulafehérvár, 235- 258.; Kovács András: Az építkező Bethlen Gábor és székvárosa. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1996. 276-295.;

⁹⁷⁷ A medgyesi országgyűlés törvénycikkelyei. 1614. február 23 – március 16. EOE VI., 415.

küldöttekből, hogy a város újjáépítését és megerősítését a nációk egyenlő arányban vállalják magukra.⁹⁷⁸ A szászok a maguk részéről arra vállaltak kötelezettséget, hogy „*az mi Feirvarnak építését illeti, annak harmadrészét magunkra akarjuk vállalni, noha az fogatkozások nagyok voltak rajtunk, de így: mikor az két natio építéshez fog.*”⁹⁷⁹ Már ez a megfogalmazás is előrevetíti, hogy a rendi nemzetek kényszer szülte közös erőfeszítése óhatatlanul is konfliktusforrássá vált.

A kötelezettségteljesítés megtervezése során az Universitas egyébként a más területen már bevált módszert alkalmazta: a terheket arányosan elosztották az egyes szász közösségek között. Az előzmények tükrében kevéssé meglepő módon, a következő évek országgyűlési rendeletei alapján az a benyomásunk támad, hogy az építkezés korántsem haladt zökkenőmentesen. Már a következő esztendő tavaszán felerősödtek azok a hangok, amelyek a vállalt kötelezettségek kényszerű halasztásáról, szándékos halogatásáról árulkodnak.⁹⁸⁰ A munka azonban lassacskán mégiscsak beindult, s egy 1618-as országgyűlési rendelet már a város helyreállításának újabb fázisára vet fényt. A fehérvári konszolidáció a fejedelmi gratuitus labor mellett ugyanis még a városban található lepusztult magánházak renbehozatalára is kiterjedet.⁹⁸¹ Mivel Brassónak más közösségekhez hasonlóan az országos ügyek intézését elősegítendő saját háza volt a városban, ennek rendezéséről illetve karbantartásáról is az országos igényeknek megfelelően kellett gondoskodnia.⁹⁸² Még ebben az évben újabb erőforrásokat – a korábbi pénzeken túlmenően fuvarosokat, eszközöket és munkásokat – rendelt az országgyűlés a fehérvári munkák kiegészítésére.⁹⁸³ Hasonló szellemű törvények egyengetik a fehérvári építkezések folyamatát, lényegében Bethlen Gábor uralkodásának utolsó szakaszáig.⁹⁸⁴ A számadások alapján kétségünk sem lehet arra vonatkozóan, hogy a fejedelem, sőt az ország vezető tisztviselői gyakorta dolgoztattak brassói mesterekkel magánjellegű kezdeményezéseik során is. Most azonban csupán azokat az eseteket vesszük sorra, amikor a fejedelem kifejezett parancsára, igazolhatóan indultak brassóiak állami munkára.

⁹⁷⁸ Unio tárgyalások az országgyűlésen. 1614. február 23 – március 16. EOE VI., 406.

⁹⁷⁹ Unio tárgyalások az országgyűlésen. 1614. február 23 – március 16. A szászok válasza a fejedelem pontjaira. EOE VI., 410.

⁹⁸⁰ A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. 1615. május 3-19. EOE VII., 252.

⁹⁸¹ A szebeni országgyűlés iratai. 1618. április 12-25. EOE VII., 480.

⁹⁸² A város gyulafehérvári házának karbantartásával kapcsolatban kevés adatot ismerünk. Ezek közül említendő az a csekély adalék, melynek értelmében 1620. szeptember 27-én 4000 zsidelyszöveget vittek magukkal a fehérvári országgyűlésre igyekvő urak. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 161.

⁹⁸³ A kolozsvári országgyűlés törvényei. 1618. október 4-21. EOE VII., 490.

⁹⁸⁴ A fehérvári országgyűlés törvényei. 1620. április 5-20. EOE VII., 541.; EOE VIII., 95; EOE VIII., 369.; EOE VIII., 494.

Az elhúzódó fehérvári építkezésre jelenlegi ismereteink szerint először 1614. szeptember 6-án érkeztek brassói mesterek.⁹⁸⁵ Az országgyűlési rendelkezésekkel teljesen egybecsengenek a számadáskönyvek adatai, amelyekből kiderül, a brassóiak – nyilvánvalóan a Szász Universitas más közösségeivel összhangban – nem nagyon törték magukat a fehérvári építkezéseken. Ímmel-ámmal érkeztek a mesterek és a rendelt építőanyagok a fejedelmi székhelyre még 1615-1616 folyamán is, olyannyira, hogy 1616. június 30-án Brassóban csupán a fejedelem fenyegetőzésének köszönhetően került sor arra, hogy végre kiküldjék az éppen soron következő öt téglavetőt.⁹⁸⁶ A számadáskönyvek alapján 1620-tól⁹⁸⁷ – tekintettel arra, hogy az 1618-19 év adatai hiányoznak, talán korábban is – érzékelhető változás a fehérvári építkezés intenzitásában. Az 1620. január 8-án kelt bejegyzés a szászok által vállalt kötelezettségek szervezési kérdéseire, illetve azok megoldására vetnek némi fényt. A városgazda ekkor ugyanis azt jegyezte fel, elküldött 240 forintot a szászsebesi királybírónak, hogy abból gondoskodjon a fehérvári építkezés Brassóra eső költségeiről.⁹⁸⁸ A pénz azonban nem egyenesen Szászsebesre ment, hanem Szebenbe. Ezek alapján tehát arra következtethetünk, hogy míg az igényelt mesterek közvetlenül utaztak az építkezés helyszínére, a szászok által e célra kifizetett pénzt Szebenben, az Universitas központjában kezelték. A fehérvári munkák szász megbízottja valószínűleg a szászsebesi királybíró volt, aki a szebeni vezetés utasításai alapján gazdálkodott az építkezésre szánt szász erőforrásokkal. Ő állhatott közvetlen kapcsolatban a fejedelem megbízottjával is, akit a források a fehérvári építkezés prefektusaként említenek.⁹⁸⁹ A fejedelmi székhely építésén számos mesterség brassói képviselője fáradozott: a számadáskönyvek adatai alapján kőművesek, kőfaragók, ácsok, téglavetők, asztalosok, fazekasok, kútúrók és üvegesek azonosíthatók a munkák során.

⁹⁸⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 415.; A Bethlen Gábor uralkodása idején brassói mesterek által végzett állami megrendelések részletes kimutatását a IV. mellékletben

⁹⁸⁶ "30. Junii. Auff F[ürstlicher] G[naden] ernster unndt starcker Befehl schickett Ich 5 Zigler gegen Weißenburg, gab einem jeden Zehrung R 3, d 6." In: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 653.

⁹⁸⁷ 1621-ben egy bizonyos Teys nevű kőműves vezetésével háromszor küldtek városi kőműves csapatot a fejedelmi építkezésre, változó létszámban. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1052. 1076. 1109.; 1622. május 22-én három munkást küldött Brassó. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 72.; 1623 márciusában négy ács, majd a már ismert Teys ácsmester és legénye érkezett a fehérvári munkákra. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 264. 357.; 1624-ben 3 ács, 6 kőműves, 1625-ben 9 kőműves, legalább 7 asztalos, 3 ács, 1626-ban 2 festő, 5 ács, 6 asztalos, 1627-ben 17 ács, 6 asztalos, 2 üveges és 1 kőműves, 1628-ban 6 ács, 4 kőműves, 2 üveges, 8 asztalos, 2 fazekas, 1629-ben pedig csupán 2 kútúró érkezett fejedelmi parancsra Gyulafehérvárra. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 523. 577-578.; V/21, 287. 288. 341. 405. 408. 455. 456. 473. 501. 652. 654. 670. 690. 698. 707. 720. 723. 724. ; V/22, 519. 537. 553.; V/23, 12. 18. 29. 56. 91. 112. 121. 127. 133. 143. 144. 145. 193.

⁹⁸⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 9.

⁹⁸⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/537.

A brassói mesterek fejedelmi szolgálatának másik jelentős helyszínére, Fogarasba Bethlen Gábor uralkodása idején elsőként 1615. március 20-án rendelték mestereket, ekkor érkezett ugyanis az a fejedelmi levél, amelyben néhány kőművest kérttek a várba. A mestereket már 21-én útnak is indították Feketehalom irányába, miután ellátták őket 2 forinttal a szükséges kiadások fedezésére.⁹⁹⁰ A következőkben 1616. január 6-án küldtek át asztalosokat Brassóból⁹⁹¹, majd 1617. július 6-án érkezett egy asztalos és egy ács Fogarasra. Az 1618-19-es esztendőkre vonatkozó adataink sajnos hiányosak, ám 1620-tól újra követhetjük a Fogarason tevékenykedő brassói mesterek útját. Ez év decemberében négy asztalos⁹⁹², 1623. május 21-én két ács⁹⁹³, júliusban egy kőműves, majd az ősz folyamán további ácsok és kőművesek keltek útra Fogaras felé, és feltételezhetően ide tartottak a Feketehalom felé indított üvegesek is⁹⁹⁴. Utóbbi eset különlegesnek minősül abban az értelemben, hogy Bethlen Gábor parancsára 23 forintot is adtak a mester mellé a fogarasi munkaköltségek fedezésére.⁹⁹⁵ A következő évek lázas fogarasi fejlesztéseire utalnak azok az adatok, melyek a brassóiak részvételét tükrözik a munkálatokban: 1624-ben 18 brassói kőműves, legalább 6 ács⁹⁹⁶, 1625-ben 3 asztalos, 19 kőműves, sőt még egy kovács, egy szíjgyártó, 1 cserzővarga és 2 ötvös is⁹⁹⁷, 1626-ban 4 kovács, 2 festő, 1 kőműves és 1 ács⁹⁹⁸, 1627-ben 4 asztalos és 1 kőműves⁹⁹⁹, 1628-ban 21 asztalos, 42 ács, 1 üveges, 2 fazekas, 25 kőműves 2 kovács és legalább 5 riemer¹⁰⁰⁰, 1629-ben 2 kútfúró, 1 cserzővarga, 3 ötvös, 26 szabó, 7 asztalos, 17 kőműves, 21 ács, 3 kőfaragó – Steinmetz – tevékenykedett a fejedelmi birtokon. Sajnos a számadáskönyvek adatai arról nem árulkodnak, milyen munkálatok keretében volt szükség a brassóiakra. E téren csupán feltételezhetjük, hogy a Fogarason időről időre kezdeményezett kisebb-nagyobb fejlesztésekre, illetve sürgős javítómunkákra rendelhették őket. A fogarasi építkezések adalékaként Bethlen Gábor uralkodásának utolsó évéből, 1629-ből ismerünk egy Antoni nevű talján építőmestert, akit a fejedelem fogarasi vára erősítésére is alkalmazott. Antoni mester 1629 áprilisában egy Bertalan nevű tekintélyes

⁹⁹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 498.

⁹⁹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 577. 816.

⁹⁹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 608.

⁹⁹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 307.

⁹⁹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 345. 365.375. 395. 398. 408.

⁹⁹⁵ A fogarasra küldött mestert ezúttal név szerint is ismerhetjük, hiszen egy későbbi bejegyzésből kiderül, Bertalannak hívták, s fia néhány nappal rá követte őt Fogargasba. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 347.

⁹⁹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 525.574. 576. 585. 607. 610.

⁹⁹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 756. 788. 799. 804. 816. 832. 865. 896. 917.

⁹⁹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 29. 128. 149. 198. 202.

⁹⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 327. 454. 497.

¹⁰⁰⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 539. 542. 549. 575. 578. 596. 598. 610. 617. 624. 633. 645. 664. 679. 681. 683. 684. 688. 695. 699. 705. 719. 736. 740. 741. 742. 748.

brassói kőműves mesterrel dolgozott együtt a Székelyföldön, illetve Fogarason.¹⁰⁰¹ Talán Antoni személye ebben az időben megegyezik a fejedelmi „fundálóval”, aki az uralkodóhoz kötődő építkezések irányítója volt.

Elvértve olyan bejegyzésekkel is találkozunk a számadáskönyvekben, amelyek arról tanúskodnak, hogy Bethlen Gábor e két meghatározó építési helyszínen kívül más fejedelmi birtokokon is foglalkoztatott brassói mestereket. 1620. május 22-én például egy Teys¹⁰⁰² nevű kőműves utazott négy társával Vajdahunyad várába, „őfelsége munkájára”¹⁰⁰³. Ugyancsak Hunyad volt a célja annak a négy kőművesnek, akiket 1622. március 19-én rendelt ki Bethlen István gubernátor.¹⁰⁰⁴ Váradra 1622. június 9-én kéretett a fejedelem két téglavető,¹⁰⁰⁵ majd 1623. március 10-én egy ácsot¹⁰⁰⁶. 1623. április 8-án újabb három téglavető utazott a váradi várba, akik 18 napot dolgoztak ott, majd 1624-ben négy¹⁰⁰⁷, 1625-ben pedig 5 ácsot¹⁰⁰⁸ rendeltek a helyszínre. Egy-egy alkalommal dolgoztak még brassói mesterek Radnóton¹⁰⁰⁹, Illyén¹⁰¹⁰, Küküllőváron¹⁰¹¹, Kománán¹⁰¹² Borosnyón¹⁰¹³ és Szentkatolnán¹⁰¹⁴ is.¹⁰¹⁵

Néhány esetben nehéz eldönteni a kiküldött mesterek rendeltetési helyét és a megbízatás lényegét. 1615. június 10-én például arra esett példa, hogy a Fehérvárra tartó Angyalossy Mihály kíséretéhez csatlakozott két brassói kőműves, egy bizonyos Simon mester és Hans Maurer. Mivel fuvaroztatásuk költségeit csak a feketehalmi postaállomásig könyvelték, a célállomásra vonatkozóan szóba jöhet Fogaras és Gyulafehérvár is, és természetesen az sem zárható ki teljesen, hogy éppen Feketehalmon akadt dolguk. Mégis, tekintettel arra, hogy a városgazda bejegyzésében hangsúlyos az a tény, hogy Angyalossy Mihályék mellé adták őket, arra következtethetünk, a mesterek maguk is Fehérvárra tartottak.¹⁰¹⁶ 1617. január 31-én ismét csupán Feketehalomig követhető annak a kőfaragóból,

¹⁰⁰¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 535-537.

¹⁰⁰² A Matthias (Mátyás) keresztnév erdélyi szász változata.

¹⁰⁰³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 66.

¹⁰⁰⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 59.

¹⁰⁰⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 77.

¹⁰⁰⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 272.

¹⁰⁰⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 553.

¹⁰⁰⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 794. 819.

¹⁰⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 869-870.

¹⁰¹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 535.; V/22, 819.

¹⁰¹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 577.; V/21, 328. 692. 625.; V/23, 137.

¹⁰¹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 600. 618.; V/21, 556.

¹⁰¹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 588. 605.

¹⁰¹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 613.

¹⁰¹⁵ Utóbbiak nem tartoztak szigorúan véve az erdélyi fejedelmi birtokok kötelékébe, mégis azzal a helyzettel szembesülünk, hogy birtokosuk fejedelmi támogatással vette igénybe a brassói mesterek szolgáltatait.

¹⁰¹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 531.

asztalosból és üvegesből álló csoportnak az útja, melyet a fejedelem rendelt szolgálatra és sajnos a következő esztendőkre vonatkozóan is szembesülünk hasonló bizonytalanságokkal.¹⁰¹⁷

Az elmondottak alapján körvonalazódik előttünk a fejedelem által megrendelt mesterségekhez kötődő szolgáltatások aránya. Világosan látszik, hogy a fejedelem leginkább ácsokat, kőműveseket, asztalosokat és más „építőipari szakembereket” foglalkoztatott a brassói mesterek közül. Ezenfelül alkalmanként előfordultak brassói szabók is nagyobb lélegzetvételű fejedelmi alkalmazásban, akik 1625-ben a fejedelem német zsoldosaira¹⁰¹⁸, 1627-ben a fejedelem kocsisaira varrtak ruhát.¹⁰¹⁹ A hétköznapi mesterségek üzői mellett azonban a városi számadásokban fel-felbukkan valamely különleges foglalkozás mestere is, akit a fejedelem egy-egy kivételes megbízással tüntetett ki. Ilyen volt András, a brassói órasmester – Uhrmacherként vagy a különös csengésű Stundenmacher néven jegyezve. A mester kirendelésére két alkalommal került sor 1616-ban, a fejedelmi parancsnak megfelelően.¹⁰²⁰ A brassói fürdőmester – Hans Bader – a betegeskedő fejedelem kúrálása során kapott megbízást 1626 és 1628 júniusában Gyulaféheváron.¹⁰²¹

A brassói mesterek fejedelmi megbízásának egyik kulcskérdése az, hogy vajon ki fizetett és mennyit a munkájukért. Úgy tűnik, a kirendelt mesterek finanszírozása megoszlott a város és a fejedelem között. A költségeken való osztozkodás mértéke természetesen a kiszabott feladattól is függött, ám a számadáskönyvek adatai alapján általánosnak mondható az a tendencia, hogy Brassó gondoskodott a mesterek eljuttatásáról rendeltetési helyükre, és némi készpénzzel is ellátta őket, melyet élelmezésükre fordíthattak – a városgazda által „auff Zehrung” tételként könyvelve. Valódi fizetséget – „Besoldungot” – azonban a városban nagyon ritkán jegyezték fel, ennél fogva azt minden bizonnyal a fejedelmi kasszából kaptak. Ettől eltér egy 1622. május 23-án kelt bejegyzés, melyben a városgazda rögzíti, hogy három – pontosabban meg nem nevezett – személyt küldött a fehérvári gratuitus laborra, akiknek

¹⁰¹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 768.; Számos további példa található a számadáskönyvekben arra a helyzetre, hogy a városgazda csak Feketehalomig követte a mesterek útját: 1623. június 24-én négy ács és egy kőműves, 1624-ben Theys ács, egy festő legény, illetve ácsok, kőművesek, fazekasok és kútúrók 4-8 fős csoportjai, 1625-ben néhány ács, keltek útra ebben az irányban, eldöntetlenül hagyva a kérdést, vajon Fehérvárra vagy Fogarasra, esetleg más cél felé tartottak-e. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 324. 468. 505. 544. 576-577. 585. 648. 751.

¹⁰¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 875.

¹⁰¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 341.

¹⁰²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 578. 632.

¹⁰²¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 664.; V/23, 92.

összesen 30 forint hópénzt utalt ki.¹⁰²² Bár a szöveg nem árulja el, kikről is van szó, mégis feltételezhetjük, hogy mesteremberekre gondolhattak, hiszen az adat szerint 10 forintot kaptak egyhavi munkájukért. Ez meglehetősen magas összeg, ha tekintetbe vesszük azt a korábban már említett adatot, hogy egy brassói közkatona havi illetménye 3-3,50 forint volt, egy jól fizetett értelmiségié, az iskola rektoráé pedig negyedévente 25 forint. Úgy tűnik tehát, hogy a jó mester megbecsültsége az anyagiak terén is megmutatkozott. Egy másik adat alapján arra is következtethetünk, hogy a fizetség nem volt azonos valamennyi mesterség tekintetében. Az 1622 júniusában Váradra rendelt téglavetők a fent említett ismeretlen mesterekhez képest szerényebb illetményben részesültek, ugyanis csupán 3 forint fizetséget kaptak egy hónapra. A fizetés alighanem alku tárgyát is képezte, hiszen az adatok azt sugallják, Bethlen Gábor uralkodási idejét tekintve is mutatkoznak eltérések az egy hónapra lebontott fizetség tekintetében. A kiadott pénz bizonytalanságára utal az az eshetőség, hogy a kirendelt munkások kifutottak a pénzükből és hitelezők segítségére szorultak. Erről árulkodik az az 1623-as térítés, amelynek keretében Győry György hitelezőnek fizette ki Brassó azt a 2 forintot, amelyet a Váradon dolgozó brassói mestereknek adott kölcsön.¹⁰²³

A munka megrendelésére és teljesítésére vonatkozóan a különféle forгатókönyveket rekonstruálhatunk. A fejedelem általában levélben közölte igényeit a brassói tanáccsal. A mesterek megrendelése bizonyos esetekben szóbeli parancs alapján is történhetett, erre utalnak azok a számadáskönyvi bejegyzések, melyek azt rögzítik, hogy a fejedelem valamely megbízottja „ugrott be” Brassóba a kért mesterért, rendszerint Fogarásból. 1616. május 11-én így állított be Kuthy János fejedelmi megbízott, hogy sürgősen magával vigyen egy téglavetőt a fejedelem parancsára.¹⁰²⁴ Rövid lejáratú megbízás esetén – jellemzően a közeli Fogaras esetében – a város a fejedelmi parancslevél kézhezvételét követően a lehető legsürgősebben, egy napon belül elindította a kért mestereket. Ha a megbízatás messzebre szólt, sőt vélhetően hosszabb időtartamra, az előkészületek akár több napot is igénybe vettek, jöllehet a küldetés pontos időtartamára a számadáskönyvek csak ritkán vetnek fényt. Az elindított mesterek egyénileg lovon, vagy csapatosan szekerekkel indultak útnak, esetleg valamely azonos cél felé tartó csoporthoz csatlakozva. Kivételes esetben – ilyen volt az 1629-es esztendő – fordult elő, hogy Brassó nem tudta azonnal a fejedelem rendelkezésére bocsátani a kívánt mesterembert. Ez év áprilisában, míg az egyik híres brassói kőműves, Bertalan mester Fogarason dolgozott,

¹⁰²² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 72.

¹⁰²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 284.

¹⁰²⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 637.

Bethlen István szolgálja is mesterért kopogtatott Brassóban. A városvezetés egy román fiút szalajtott ki a Barcaságba, hogy az éppen kint tartózkodó, soron következő rangidős mestert, Cirillust előkerítse, akit kisvártatva el is indítottak a küldetés helyére, Illyére.¹⁰²⁵

Az elvégzett munkákról sajnálatos módon nem sok adat maradt fenn, a városgazda ugyanis csak rendkívüli feladatok esetén tartotta fontosnak, hogy kitérjen erre a tárgyra. Így az 1623. március 10-én kelt bejegyzés alapján arról értesülünk, hogy a fejedelem által Váradra rendelt Teys Groß nevű ácsot¹⁰²⁶ egy harang leszerelésével bízták meg¹⁰²⁷, az 1627-1628-as gyulafehérvári építkezések kapcsán pedig a brassói mesterek által épített hidakról hallunk¹⁰²⁸. 1628. november 8-án pedig annak a 13 darab széknek a költségét számolta el a városgazda, amit Bethlen Gábor brassói asztalosokkal készíttetett fogarasi várába.¹⁰²⁹ Azt azonban sejthetjük, hogy a munkavégzés sajnálatos velejárójaként a mester néha megsérült vagy lebetegedett a megbízás alatt. Ebben az esetben a város talált megoldást az illető ápolására: 1624. október 10-én például azt jegyezte fel a városgazda, hogy a Fogarason dolgoztatott és lebetegedett brassói kőműves után küldték a feleségét, hogy ápolja.¹⁰³⁰ 1628-ban történt meg az a szomorú eset, hogy a decemberben Fogarason dolgozó asztalosok közül egy megbetegedett és meghalt. Holttestét a város költségén szállíttatták haza Brassóba.¹⁰³¹ Ami pedig a munkafegyelmet illeti, összetűzésekről is van tudomásunk: 1628 márciusában a fogarasi fejedelmi birtokon dolgozó tizenegy brassói kőműves közül néhányan megszöktek, ami komoly viszálykodásra adott okot a város és a fogarasi kapitány között.¹⁰³²

A mestereket természetesen a megfelelő szerszámokkal, eszközökkel indították útnak. Általában a mester maga gondoskodott ezekről, ám arra is találunk példát, hogy a város saját költségén egészítette ki a felszerelést. 1615 augusztusában Brassó például formákat készíttetett a Fehérvárra rendelt téglavető mesterei számára. Mivel a nyolc főnek mindössze három darabot vettek az asztalostól, valószínűleg csak az eszközök pótlásáról vagy kiegészítéséről lehetett szó.¹⁰³³ A mestereken túl a fejedelmi építkezésekre tetemes

¹⁰²⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 605.

¹⁰²⁶ Ebben az esetben a helyzet nem volt egyszerű, hiszen Teys Groß a brassói ácsok csapatával ekkor már Fehérváron dolgozott. Így a város fiát, a hasonló névre hallgató ifjabb Teyst küldte el Váradra. Mivel a család így kereső nélkül maradt, az otthon maradó asszonyokat a város április 6-án 10 forint rendkívüli segélyben részesítette. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 281.

¹⁰²⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 272.

¹⁰²⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 408. 640.

¹⁰²⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 742.

¹⁰³⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 630.

¹⁰³¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 425.

¹⁰³² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 595.

¹⁰³³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 531.

menyiségű építőanyagot is szállítottak. A fehérvári gratuitus laborra szekérszám hordatták a kellékeket, a nagyobb szállítmányok irányításával pedig megbecsült városi szolgálattevőket, darabontokat, esetleg kengyelfutókat bíztak meg.¹⁰³⁴ Brassótól jellemzően a tetőszerkezet elkészítéséhez és befedéséhez nélkülözhetetlen ács- és zsindelyszögeket¹⁰³⁵ többtízezer darabra rúgó kiserelésekben küldtek a megfelelő helyszínekre. Ezenfelül a fazekasok által elkészített és a rendeltetési helyre szállított kályhacserepet¹⁰³⁶, továbbá tetőcserepet és zsindelyt¹⁰³⁷ találunk a megrendelt holmik között.

Az előző fejezetekben már utaltunk rá, hogy a brassói céhek számtalan alkalommal tettek eleget a fejedelem kisebb-nagyobb óhajainak, jellemzően használati tárgyak vagy ékszerek javítására vonatkozóan. Ebben a fejezetben a nagyobb volumenű, célzottan helyszínekhez kötődő megrendeléseket vettük sorra, melyek között egyértelműen az építkezéseken való közreműködés dominált, jóllehet kivételes megrendelések is felbukkanak a számadáskönyvek vonatkozó bejegyzéseiben. Az elmondottakkal kapcsolatban azonban feltétlenül szükséges megjegyezni, hogy a megrendeléseknek az esetek többségében csupán a gyakorisága állapítható meg. Különösen igaz ez a leginkább foglalkoztatott kőművesek, ácsok és asztalosok esetében: mivel név szerint csak ritkán ismerjük az adott megrendelés teljesítőjét, és egy mester minden bizonnyal többször is kapott megbízást, nem tudhatjuk pontosan, hogy hány brassói mester is dolgozott Bethlen Gábor parancsára. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy hányszor és hol került sor brassói mester kirendelésére. Mivel e szolgáltatáscsoport elsősorban az építkezéseken igényelt munkaerő szerepét domborítja ki, az alábbi táblázat az építő mesterek megbízási gyakoriságát hivatott összesíteni a brassói számadáskönyvek adatai alapján Bethlen Gábor uralkodása során:

¹⁰³⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 69.

¹⁰³⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 449.; V/20, 634. 804. 812.; V/21, 549.

¹⁰³⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 707.

¹⁰³⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 602.

Brassói mesterek részvétele fejedelmi építkezéseken

évszám	Gyulafehérvár	Fogaras	Feketehalom felé	Egyéb	Összesen
1614	2	-		-	2
1615	11	2 ^{≤1038}	2	-	15≤
1616	5	2	1	-	8
1617	4	2	3	-	9
1618		nincs adat			-
1619		nincs adat			-
1620	-	4	-	5	9
1621	2	-	2≤	-	4≤
1622	-	-	-	6	6
1623	4	9≤	7≤	4	24≤
1624	9	22≤	11	4	46≤
1625	19≤	27	2≤	9	57≤
1626	32	8	-	-	40
1627	20	5	4	1	30
1628	22	98	1	8	129
1629	2	52	-	26	80
Összesen	123≤	231≤	33≤	63	459≤

Megjegyzendő, hogy a táblázat néhány ponton bizonyára eltorzítja a valóságot, hiszen számos esetben csak a megrendelések minimális számát lehetett megállapítani, a Feketehalom felé indított mesterek rendeltetési helye kétes, illetve két esztendő adatai teljesen hiányoznak. A felsorolt adatok alapján azonban mégis lehetőségünk nyílik arra, hogy legalább a főbb tendenciákra fényt derítsünk. Először is az tűnik fel, hogy a fejedelmi megrendelések száma megtöbbszöröződött 1623-tól, Bethlen Gábor uralkodásának második felében. Mindez nem különösebben meglepő, hiszen egybecseng azzal a ténnyel, hogy ebben az időszakban a

¹⁰³⁸ Ezt a jelet abban az esetben alkalmaztam, ha a számadáskönyvek adatai alapján csupán a legkisebb létszámadat rekonstruálható szám szerint, utalás hangzik el azonban arra vonatkozóan, hogy az említett esetek ennél többen is lehettek.

fejedelemnek sikerült konszolidálni hatalmát úgy a külpolika mint az állam irányítása terén, ez pedig nyilvánvalóan kedvezett az erdélyi fejlesztéseknek is. Másodsorban a megrendelések helyszínek szerinti eloszlása kelti fel érdeklődésünket. A brassói mesterek nyomát követve két fejedelmi birtok, Gyulafehérvár és Fogaras építése-szépítése emelkedik ki igazán. A fejedelmi székhelyhez kötődően a brassói mesterek közreműködését a gratuitus labor, illetve az uralkodó által ettől függetlenül is igényelt kisebb munkák indokolták. A számok alapján azonban meglepő módon mégsem Gyulafehérvár, hanem Fogaras a brassói mesterek aktivitásának legfontosabb színtere. Mint az egyik legjelentősebb fejedelmi birtok, Fogaras Bethlen Gábor gyakori és kedvelt tartózkodási helye volt, brassói látogatásait is gyakran erről a helyszínről érkezett. Józan döntés eredménye, hogy a vár korszerűsítésére, csinosítására nagy létszámban rendeltek mestert a legközelebb eső iparos városból, Brassóból. A brassóiak fogarasi tevékenységét vizsgálva szembeszökő a fejedelmi megrendelések hullámmozgása. Két periódus volt ugyanis, amikor látványosan megsaporodtak a feladatok, 1624-25-ben és 1628-29-ben. Az okok között nem elegendő csupán a fejedelem hadjáratait időnként megszakító békeéveket sejtteni. Feltételezhetjük, hogy a birtok beemlése a Brandenburgi Katalinnak ígért hozományok közé, és a tény, hogy a fejedelmi pár gyakran időzött Fogarason, számos fejlesztés előmozdítója volt. Harmadrészt az is szembeszökő, hogy 1623 után jelentősen bővült a fejedelmi szolgálatban dolgozó brassói mesterek kirendelési helye. Mindez nem utolsó sorban annak tudható be, hogy – Bethlen Gábor birtokrekonstrukciós politikájának köszönhetően – egyre bővült a korábbi adományból visszaszerzett fejedelmi birtokok köre. Kiegészíthetjük azzal a megállapítással, hogy erre az időszakra Bethlen Gábor már nemcsak kialakította, de hatékonyan működtette is a szász városokkal szemben folytatott kompromisszumokat alkalmazó, de mégis minimális követeléseiben igen határozott stratégiáját, melynek egyik mutatója a Brassó által kivitelezett, fejedelmi szolgálatban végzett iparos munkák megsaporodása.

A brassóiak által bemutatott ajándékokról már esett néhány szó a követségekkel, illetve a fejedelem brassói tartózkodásával kapcsolatban. Az ott felsorolt tételek értéküket tekintve kétségtelenül a brassói ajándékozás jelentősebb részét képviselik, mégis úgy vélem, érdemes külön is foglalkozni e témával. Elsőként tegyük fel tehát a kérdést, vajon miben is áll az ajándékozás jelentősége egy 17. századi erdélyi közösség életében! Örök érvényű tény, hogy az ajándék a személyes kapcsolatok erősítésén túlmenően egyéb hozzáadott jelentést is hordozhat a társadalom egyes tagjai illetve csoportjai, ha úgy tetszik, az ajándékozás kommunikatív szituációjában résztvevő partnerek számára. Midezek által az ajándék jelentése sajátos elemmel egészül ki, a funkcionalitással, mely által különösen a politika, diplomácia terén válik alkalmas eszközzé az érdekek érvényre juttatásában és az események kedvező befolyásolásában.¹⁰³⁹

Az ajándékozás a hivatalos reprezentáció és a nemzetközi diplomácia szerves része térbeli és időbeli határoktól függetlenül. Mégis, számunkra különleges jelentőséggel bír ez a tétel a 17. századi Erdélyben, Kelet és Nyugat határán, ahol az Oszmán Birodalom közelsége kitörölhetetlen nyomokat hagyott az élet valamennyi területén, így a közéleti kultúrában is. Az ajándékozás, mint politikai cselekvési forma – a mai szóhasználatban gyakori korrupció kifejezést szerencsésebb elkerülni ebben az összefüggésben – a török befolyás alatt álló területeken, így Erdélyben is virágzott, és egyetlen közösség sem vonhatta ki magát büvköréből, ha életben akart maradni a kedvező pozíciókért folytatott harcban, legyen szó akár egy egyszerű városi belügy intézéséről, vagy akár a konstantinápolyi diplomáciai szálak megmozgatásáról. De lássuk, hogyan is alkalmazta a brassói közösség ezt a jól bevált régi receptet!

A hivatalos körökben prezentált ajándék hozzáadott jelentéstartalma az erdélyi Szászföldön jól tetten érhető, hiszen már a szóhasználat is egyértelműen utal az ajándék funkcionális jellegére. A magyar nyelv ugyan nem tesz különbséget ajándék és ajándék között, a német azonban lényegesen árnyaltabban fogalmaz. Ugyanis a közismert „Geschenk”

¹⁰³⁹ Az ajándékozás kultúrájának, társadalmi hátterének kutatása az utóbbi időben nagy népszerűsége tett szert a nyugat-európai történetírásban. A késő középkori és kora újkori nyugat-európai ajándékozás szociológiai modelljeivel, kontextusával és megnyilvánulási formáival kapcsolatban vö. Valentin Groebner: *Gefährliche Geschenke. Ritual, Politik und die Sprache der Korruption in der Eidgenossenschaft im späten Mittelalter und am Beginn der Neuzeit*. Konstanz, 2000. (A továbbiakban: Groebner.)

vagy „schenken” kifejezések helyett következetesen az „Ehrung” és a „verehren” főnevet és ígét használja annak kifejezésére, hogy az ajándékozott tárgy elsősorban bizony a megajándékozott pozíciójának szól.¹⁰⁴⁰ Éppen ezért fordításban is célravezetőbb az egyszerű ajándék helyett beszédesebb szóhasználatot élni: talán a „tisztelgő ajándék” kifejezés jeleníti meg leginkább azt a ceremóniális konnotációt, amit az ajándékozott holmi mögött sejtethetünk. A brassói számadáskönyvek esetében mindezt nyomatékosítja az a kitétel, hogy az „Ehrungnak” minősülő ajándékokat rendre a városgazda azon kommentárja kíséri, hogy az ajándékozás „auf befehl”, vagyis parancsra, leggyakrabban a városbíró parancsára történt.

De miféle dolgokkal is lehetett akkoriban tiszteletet kifejezni egy személy iránt, mivel lehetett a leginkább nyomatékot adni a vele szemben támasztott reményeknek és elvárásoknak? A források alapján úgy tűnik, a megajándékozott pozíciójához mérten az ajándékok több kategóriába sorolhatók. Az ellátások különféle szintjeit tárgyalva már megismerhettük, a brassóiak igen jól értették a módját, hogyan kell „megszámlálni és megmérteni” valakit a város érdekeinek függvényében. Az ajándékok kiutalása is ehhez mérten zajlott, mégpedig a következő „fontossági csoportok” alapján: az alacsonyabb szolgáltatók rendre hétköznapi élelmiszert vagy használati tárgyat – ruhát, csizmát, kést – kaptak. Ez a megállapítás azonban csupán az általában jellemző helyzetet tükrözi, és nem állja meg a helyét minden esetben. Az élelmiszer, mint ajándék a magasabb rangúak ajándéklistáin is szerepel. Ilyen esetekben minden bizonnyal szimbolikus jelentőséggel bírt, s a felek a pontos érték helyett inkább a gesztust méltányolták.¹⁰⁴¹ A drágább ajándékok egyben Brassó kereskedelmi és iparos tevékenységének irányultságáról árulkodnak: az Oszmán Birodalom területeivel folytatott kereskedelem luxustermékei közül értékes keleti szőnyegek, illetve a brassói ötvösség csúcstermékei, serlegek, étkészletek, medencék szerepelnek a legmagasabb rangúak ajándékai között. Külön elbírálás alá esik az esküvő, mint rendkívüli ajándékozási alkalom. A nászajándékba küldött holmi az illendőségen túl a házasulók családjának

¹⁰⁴⁰ „Ehrung: adoratio, verehrung; im sinne von verehrung.” In: Deutsches Wörterbuch von Jakob Grimm und Wilhelm Grimm. Dritter Band. Leipzig, 1862. 72.; „Geschenk: sache, die geschenkt wird, freiwillige gabe”. In: Deutsches Wörterbuch von Jakob Grimm und Wilhelm Grimm. Vierten Bandes erste Abtheilung zweiter Theil. Leipzig, 1897. 3852.

¹⁰⁴¹ A közösség figyelmére-figyelmességére méltónak ítélt jövevény alapvető élelmiszerekkel – borral, kenyérral, hússal vagy hallal – történő megajándékozása a késő középkor óta bevett szokás volt Nyugat-Európában, a szászöldi minta alapján pedig azt mondhatjuk, e téren a Kárpát-medencében is kimutatható ez a hagyomány. Az ajándékozott élelmiszer összetételére, mennyiségére vonatkozó regionális eltérésekkel természetesen feltétlenül számolni kell. Csupán egyetlen példát kiragadva, a mai Svájc és a délnémet fejedelemségek kora újkori ajándékozási szituációiban a borajándék, a „Schenkwein” és a borfogyasztás tárgyi kiegészítői – kannák, kelyhek – bírtak különös jelentőséggel, ami úgyszólván kötelező tartozéka volt az ajándék úján kifejezett tisztelgésnek. Vö.: Groebner, 51-53.

megbecsültségét is tükrözte: a legkisebb értéket a „fehér szőnyeg” képviselte, valamivel drágább ajándék volt a török szőnyeg, igazán nagy értéket pedig az ezüstműves értéktárgyak – elsősorban serlegek – képviseltek.

Ám a tisztelgő ajándékok jelentősége nem is annyira az ajándékozott holmiban rejlik, hanem inkább abban, hogy vizsgálatuk során számos következtetés levonható a brassói politizálás irányvonalaire vonatkozóan. A magyar történetírás által az erdélyi szászokról közvetített sematikus kép azt sugallja, hogy a szászság „bezárkózva”, a társnépektől önként vállalt elszigeteltségben élt, és arra törekedett, hogy minél inkább függetlenítse magát környezetétől. Nos, a brassói számadáskönyvek ajándéklistái alapján lehetőségünk van e vélemény árnyalására, hiszen az abban rögzítettek egy meglehetősen gazdag és élénk kapcsolatháló rekonstruálását teszik lehetővé, mely nem csupán Erdélyt, hanem a Kárpátokon túli területet is átszötte. E kapcsolatrendszert vizsgálva elsőként a Brassó vonzáskörzetébe tartozó nemességgel foglalkozunk.

Korábban már esett néhány szó Brassó és a közeli Székelyföldön élő nemesség kapcsolatáról. Mivel az előkelőbb székelyföldi családoknak Brassóban is voltak javaik, illetve Brassó időszaktól függően Székelyföldön földesúri jogon bírt jószágokkal rendelkezett, a folyamatos kapcsolattartás megkerülhetetlen volt. A város – ha nem is kereste feltétlenül a nemesség kegyét – minden jel szerint arra törekedett, hogy legalább egy semleges tárgyalási viszonyt sikerüljön fenntartani a szomszédság hangadóival. Minderre nemcsak a földrajzi közelség és az összefonódó ügyek intézése adott okot, hanem az is, hogy a szóban forgó családok képviselői gyakran jutottak magas országos tisztségekbe a fejedelmek mellett, mindenképpen ajánlatos volt tehát jóindulatuk biztosítása. E nemesi családok közül kiemelkednek a Mikók, Béliéek és Mikek, akikkel a leggyakrabban találkozunk a brassói forrásokban, de a város figyelme kiterjedt a Csomákra, Lázárokre, Forrókra és Kálnokyakra is. Mindannyiuk közül kiemelkedik a hídvégi Mikó család, elsősorban Ferenc¹⁰⁴², aki az első helyet foglalja el a tisztelgő ajándékban részesítettek rangsorában, valamint a család két további férfitagja, György és Mihály. Leggyakrabban élelemmel kedveskedtek nekik a brassóiak, csukával, sózott ponttyal, borral, kenyérfélékkel, valamint narancssal 40 dénár és 4 forint közötti értékben.¹⁰⁴³ Ezenfelül Ferencet 1615-ben megajándékozták egy drága

¹⁰⁴² Hídvégi Mikó Ferenc (1585-1635) Bethlen Gábor tanácsura, 1611-től Csík-Gyergyó-Kászonszék kapitánya, 1618-19-ben udvarmester, 1622-től kincstartó. Számos követség vezetője a Portán, illetve Bécsben és Berlinben.

¹⁰⁴³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 472. 476. 853.; V/21, 399. 739.; V/22, 60. 65. 1092.

szőnyeggel, amelyet Christian Benkner előlegezett meg a városnak.¹⁰⁴⁴ Béldi Kelemen¹⁰⁴⁵ és felesége ugyancsak részesült élelmiszer ajándékokban¹⁰⁴⁶, továbbá tisztelegtek nekik a luxuscikknek minősülő citrommal, karmazsin szőrmével és csizmával is. Ez utóbbi ajándékok nagyobb értéket képviseltek, így az udvariasság határán is túlmutattak: Béldi 1614 folyamán kapta őket a brassói uraktól, akik abban reménykedtek, sikerül megnyerniük maguknak a Kálnoky-családdal folytatott birtokvitájuk során.¹⁰⁴⁷ A vizsgált időszak végén a rendszeresen megajándékozottak körébe tartozott Mikes Zsigmond és családja, leggyakrabban felesége, aki kenyérfélét, sört, bort, ecetet, zöldség- és húsféléket kapott a várostól.¹⁰⁴⁸ Az ajándékok – különösen az élelmiszerek – esetében megfigyelhető az a tendencia, hogy többségében a megajándékozott brassói tartózkodásához köthető. A székelyföldi vonatkozású ajándéklistán szokatlan tétellel szerepel Brassó székelyföldi procuratora, Benkő János, aki a szokványosnak mondható élelem és ruházat mellett 1615-ben egy könyvecskét kapott, mely Justinianus De rebus iuridicus című művét tartalmazta.¹⁰⁴⁹ Érdemes még kiemelni Allia Farkast, Háromszék főkapitányát és Bethlen Gábor udvarmesterét, aki a Báthory Gábor fejedelemsége idején a Barcaságban dülő harcok közepette az életét köszönhette Brassónak, egészen pontosan Weiss Mihály bírónak. A város és a nemesúr kapcsolata nem szűnt meg a békesség idején sem, öt évvel később, 1617 februárjában Brassó Nagy Mihállyal képviseltette magát esküvőjén, és 5,50 forint értékű szőnyeget ajándékozott neki.¹⁰⁵⁰

Az említett nemesekhez hasonlóan, a pozíciónak kijáró tisztelgő ajándékban részesültek a székely székek magasabb tisztviselői, királybírái, procurátorai, kapitányai és vicekapitányai¹⁰⁵¹, illetve néven nem nevezett személyek a brassói „székely jószág” ügyéhez kapcsolódóan.¹⁰⁵² Hozzájuk hasonlóan Brassó rendszeresen megtisztelte Fogaras előjáróit is, elsősorban a fogarasi kapitányt és vicekapitányt, illetve az udvarbíró¹⁰⁵³. A fehértvári

¹⁰⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 485.

¹⁰⁴⁵ Béldi Kelemen 1625-27 között Bethlen Gábor fejedelmi tanácsának tagja.

¹⁰⁴⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 17.

¹⁰⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 396. 437-438.

¹⁰⁴⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 426. 539. 576. 599.; V/21, 621.; V/22, 951.; V/23, 15.

¹⁰⁴⁹ “30. Dito [Decembris]. Verehret der F[ürsichtige] W[eise] H[err] Richter Ime ein buch von der Stadt den Justinianum de reb[us] Juridici[us] [...]”. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 466.

¹⁰⁵⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/ 770.

¹⁰⁵¹ A székely tisztviselőkre a jellemző leginkább, hogy a részükre kiállított – render csekély értékű – tisztelgő ajándék brassói tartózkodásuk kísérőjelensége, feltehetően a brassóiak által illendőségből bemutatott gesztus csupán. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 383. 393. 399. 415. 609. 856.; V/22, 256. 534.; V/23, 178. 208.

¹⁰⁵² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 856.

¹⁰⁵³ A megajándékozott fogarasi tisztviselők: Kemény Boldizsár 1615-től fogarasi főkapitány, illetve 1616-ban a fogarasi udvarbíró, Lészay Gáspár, illetve ismeretlen nevű udvarbírák 1625-ből és 1626-ból. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 345. 576. 685.; V/22, 707. 709.; V/23, 41.

méltóságok – elsősorban udvarbírók¹⁰⁵⁴ – és a vármegyék ispánjai már ritkábban részesültek ajándékokban. Az előttük bemutatott kötelező tisztelgésre jellemzően brassói látogatásuk adott alkalmat, a vizsgált időszakban először 1616. november 11-én¹⁰⁵⁵. Ilyen helyzetben az ispánokat csupán kivételes esetben sorolták fel név szerint. A vizsgált időszakban erre az 1621 tavaszán zajló Fejér megyei vizitáció alkalmával került sor¹⁰⁵⁶, amikor a Brassóba betérő urakkal kapcsolatban azt is lejegyezték, ki mit kapott ajándékba, sőt egy esetben még azt is rögzítette a városgazda, hogy cserébe ellenszolgáltatást is elvár.

Ha összevetjük a megajándékozottak lajstromát, meglepő eredményre jutunk: a számadáskönyvek adatai alapján úgy tűnik, a szászföldi közigazgatás kulcsembereit a megyeiekhez és a székelyföldiekhez nagyon hasonló bánásmódban részesítették. Arányaiban ugyanis sem értéküknél, sem rendszerességüknél fogva nem képviselnek jelentősebb tételt a szász méltóságoknak bemutatott ajándékok. A hivatali pozíció alapján megajándékozottak közé sorolhatók a nagyobb szász városok vezető tisztségviselői: a szebeni polgármester¹⁰⁵⁷, királybíró¹⁰⁵⁸ és lelkész¹⁰⁵⁹, a segesvári polgármester¹⁰⁶⁰, királybíró¹⁰⁶¹ és lelkész¹⁰⁶², a kőhalmi királybíró¹⁰⁶³, a selyki királybíró¹⁰⁶⁴, illetve medgyesi tanácsurak¹⁰⁶⁵, esetenként családtagjaik¹⁰⁶⁶. Érdekes módon beszerceiek nem kerülnek szóba, jóllehet ők is a hangadó

¹⁰⁵⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 428.

¹⁰⁵⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 715-716.

¹⁰⁵⁶ „[den 7. Aprilis] Eodem kamen deß königs Ispanen, Im Feyer warmegi[e] zu Wisitieren, wahren H[err]. Kömyen Boldozar [Kemény Boldizsár] Petri Ferencz, feo Ispanok, Sardy Thamas Balog Lazlo Ellekesi Lazlo Barayn Balint Karoly boldizar, Hozzutelky laßlo, wahren selb 50 Personen Undt mit Viel Roßen [...] Volgtt waß dem Kömien Boldozar dem Petri Ferencz Undt den Andren Allen verehrth, 2 Weiß schön Tepich, Vom W[eißen] H[errn] Notario gestehe[n] R 20,-

Vom F[ürsichtigen] W[eißen] H[errn] Richter 2 Karmesin Fhell ad 1,40

R 2,80,-

6 lib. Reiß 4 lib. Feige

R 0,88,-

13 lib. Pfeffer ad 1

R 13,-

Von der H[err] Michael Froniussin ein Seid[en] girttel, dem Barayn Balindt procurator auff sein künfftig Dienst R 12,- ” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1116-1117.; Ispánoknak prezentált ajándékokról tudunk még az 1624 márciusi brassói tartózkodásukra vonatkozóan, jóllehet ebben az esetben csupán Kemény Boldizsárt említik név szerint, és azt, hogy vele együtt hét ispán, összesen 62 fő érkezett a városba. Vö. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 495.; Hasonlóan szüksézuak az ispánok 1629. januári megjelenésére vonatkozó adatok, ám azt megállapíthatjuk belőlük, mivel is keresték a városiak a megajándékozottak kegyeit. Az ajándékok között elsősorban a brassói vámból kiemelt holmit találunk: borsot, sáfrányt, gyömbért, rizst, mazsolaszőlőt és fűgét, kivételes esetben tulipánt, továbbá különféle szöveteket és szőrméket. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 448.

¹⁰⁵⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 561. 845.; V/21, 195.; V/22, 424. 460. 575. 1143.

¹⁰⁵⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 560.; V/21, 195. 469.

¹⁰⁵⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 560.

¹⁰⁶⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 415. 426. 485.; V/22, 159.

¹⁰⁶¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 845.

¹⁰⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 426.

¹⁰⁶³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 426. 807.; V/21, 62.; V/22, 473. 1053. 1115.

¹⁰⁶⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 254.

¹⁰⁶⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 851.; V/22, 103. 537. 557.

¹⁰⁶⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 676.

szász városok közé tartoztak. A felsorolt személyek a leggyakrabban 0,50-1,50 forint körüli élelmiszer ajándékban részesültek, a székelyföldi és vármegyei tisztségviselőkhöz hasonlóan csupán egyszer-egyszer vehettek át értékesebb holmit.

Brassó nemcsak Erdély, hanem a közeli Havasalföld és Moldva közigazgatásával is hasonló kapcsolatot tartott fent, bár az ajándékozási alkalmak száma csekélyebb. Jellemző módon ebben az esetben is inkább a gesztus számított, hiszen elsősorban élelmiszert kaptak a megajándékozottak, mégpedig brassói tartózkodásuk során. Korábban már említettük, hogy a város gyakori úticélja volt a román előkelőknek, akár hivatalos útról, akár magánjellegűről volt szó. A Brassóban tartózkodó havasalföldi és moldvai méltóságok közül azonban nem mindenki részesült tisztelgő ajándékban. Természetesen mindannyiuknak kijárt az erdélyi urakat megillető ellátás, ám közülük csupán néhányan, a legelőkelőbbek kaphattak ajándékot is. Az ajándéklisták élén a vajdák és családtagjaik helyezkednek el, jóllehet esetenként igen adatokat közölve. 1615. augusztus 1-én a havasalföldinek mondott, azonosíthatatlan „Péter vajdáné” – talán Vitéz Mihály fiának, Petrskónak feleségéről lehet szó – látogatott Brassóba, s az erdélyi uraságok esetében már megismert, csekélyebb értéket képviselő élelmiszerekkel tisztelegtek előtte az udvarias városiak.¹⁰⁶⁷ 1625. február 17-én a Prázsmáron átvonuló havasalföldi vajdának¹⁰⁶⁸ küldetett bort a városi tanács.¹⁰⁶⁹ Az említett ajándékok közül egyik sem haladta meg az egy forintnyi értéket, ezekben az esetekben sem lehetett tehát többről szó, mint az erdélyi méltóságokkal kapcsolatban megfigyelt egyszerű brassói gesztusról. Figyelmes bánásmódban, így tisztelgő ajándékokban részesültek még a vajdaságok legmagasabb tisztviselői, akik közül egyedül egy bizonyos Roska visztert említenek név szerint¹⁰⁷⁰.

Brassó ugyan az egész szászsággal együtt ágostai hitvalláson volt, ám a közigazgatási területéhez tartozó román lakosság, valamint jelentősebb román kereskedelmi partnerei révén kapcsolatban állt a görögkeleti egyházal is. Alighanem a pusztá gesztusokon túlmutató, a város céltudatos kapcsolatépítő és -megtartó politikáját ismerhetjük fel azokban az ajándékokban, amelyekkel az ortodox egyház magasabb szintű képviselőit – a vladikát – támogatták.¹⁰⁷¹ Hasonló módon tisztelegtek a Brassóban feltűnő bojárok előtt, jóllehet

¹⁰⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 526.

¹⁰⁶⁸ Alexandru Mihnea havasalföldi vajda (1623-1627)

¹⁰⁶⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 735.

¹⁰⁷⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 105.

¹⁰⁷¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 531.; V/21, 31.

nevüket a leggyakrabban elhallgatták a számadáskönyvek lejegyzői.¹⁰⁷² Mindezek alapján az a következtetés vonható le, hogy a brassói tanács mércéjével mérve a vajdaságok elitjének csupán egy igen szűk rétege bizonyult érdemesnek a tisztelgésre, a vajdák, illetve az egyházi és világi tisztségviselők legszűkebb köre. Elgondolkodtató az ajándékozott holmi jellege, helyesebben értéke is. A brassói hivatali ajándékozási szokások alapján ugyanis úgy tűnik, még ez a szűk kör sem élvezte ugyanazt a bánásmódot, mint az erdélyi elit, és utóbbiak mellé sorolhatjuk a Brassóban megforduló törököket is. Az adatok tanúsága szerint a román nemesség legnagyobb része nem tarthatott igényt Brassó figyelmességére, s legelőkelőbbjeik is csupán a felsőközép szintű erdélyi vagy török méltóságviselőknek szóló bánásmódban részesültek.

A brassóiak által megajándékozottak között nyilvánvalóan az erdélyi állam legmagasabb rendű hivatalnokai és méltóságai részesültek a legértékesebb és leggyakoribb ajándékokban. Mindőjük közül kiemelkedik a fejedelmi család: Bethlen Gábor, Károlyi Zsuzsanna, Brandenburgi Katalin, az 1621-től gubernátorként regnáló Bethlen István, illetve a „Küs Graff”, ifjabb Bethlen István. A fejedelem brassói tartózkodásai idején neki bemutatott tisztelgő ajándékokról már szoltunk¹⁰⁷³, ám a város ezenfelül is gyakran „megtalálta” őt vagy hozzátartozóit kisebb-nagyobb ajándékokkal, melyek igen változatos értéket képviseltek, az egyszerű élelmiszerektől a brassói posztón át a luxuscikkekig és ötvöstermékekig. Brassói tartózkodásaitól eltekintve évente felbukkan a neve a város számadáskönyveiben olyan ajándékozási alkalmakhoz kötődően, amikor a tanács valamely világosan megfogalmazott saját érdek érvényre juttatása végett, vagy pusztán az uralkodónak kijáró kötelező tisztelgés folytán ajándékozta meg különféle holmikkal, leggyakrabban olyan időszakban, amikor Bethlen Gábor Fogarasban időzött.¹⁰⁷⁴

A brassóiak figyelme azonban kiterjedt Erdély további kulcsembereire is. A megajándékozottak körében a fejedelmi párhoz hasonló bánásmódban részesült Bethlen István, legalábbis gubernátorrá válását követően. A brassóiak szemszögből tekintve szinte ugyanarra volt jogosult, mint maga a fejedelem, így 1621. március 26-án az ország első méltóságát megillető fogadtatásban részesült a brassóiak részéről, hiszen – a fejedelmi látogatások során megismert menetrend szerint – fogarasi tartózkodása során magas rangú városiak érkeztek hozzá, hogy Brassóba invitálják. Ezen alkalomból Andreas Gorges és Paul

¹⁰⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 104. 408.; V/23, 32.

¹⁰⁷³ Bővebben lásd a fejedelem brassói tartózkodásával foglalkozó IV.1. fejezetben.

¹⁰⁷⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 233. 332.

Bánfy 68,25 forint értékű nürnbergi étkészlettel ajándékozta meg.¹⁰⁷⁵ Ugyancsak fogarasi tartózkodásához kötődik ez év szeptemberében az a 69,60 forint értékű serleg, amellyel a brassóiak tisztelegtek előtte. Ebben az időpontban Károlyi Zsuzsanna is jelen volt Fogarasban, s a számára 83,34 forint értékben ajándékozott serleg alapján nyilvánvaló, hogy a brassói alattvalók az ajándékok útján mégis világos különbséget tettek a fejedelmi – sőt ekkor királyi – méltóság és a kormányzó között.¹⁰⁷⁶ A gubernátor hasonló drágaságokkal lett gazdagabb a brassóiak jóvoltából 1622 tavaszán¹⁰⁷⁷, ismét fogarasi tartózkodása alkalmából. Bethlen István bátyjához hasonlóan ennél csekélyebb, csupán a gesztus értékével bíró ajándékokban is részesült, elsősorban élelmiszerekben.¹⁰⁷⁸ A gubernátorral kapcsolatban ugyancsak megállapítható, hogy az ajándékozási alkalmak fogarasi tartózkodásának úgyszólván „kötelező” kiegészítői.¹⁰⁷⁹

A legmagasabb rendű megajándékozottak között ott találjuk még Péchy Simon és Kovacsóczy István kancellárokat¹⁰⁸⁰, utóbbit már kancelláriai titkársága idején is¹⁰⁸¹. A szokványosnak mondható élelmiszerek, szőnyegek és ötvös remekék mellett Kovacsóczy István 1623-ban még építési anyagot is kapott, a bíró ugyanis 6500 tetőszöveget küldetett neki ajándékba.¹⁰⁸² Élelmiszerekkel – szózott hallal – tisztelegtek a brassóiak a fejedelem tanácsurai előtt¹⁰⁸³, akik közül különösen a fentebb már említett Mikó Ferencet, Kemény Boldizsárt¹⁰⁸⁴ és Daniel Mihályt patronálták a brassói urak. Ennek oka vélhetően az volt, hogy az említettek nem csupán országos szinten töltöttek be befolyásos pozíciót, hanem Brassó közvetlen környezetében is megkerülhetetlenek voltak, hiszen Kemény Boldizsár Fejér vármegyei főispán volt, Mikó Ferenc és Daniel Mihály pedig Székelyföldön töltöttek be magasabb hivatalokat. Utóbbit kétségkívül első hely illeti meg a Brassó által ajándékkal megtisztelt rangsorában, a vizsgált időszakban ugyanis legalább tizenháromszor kapott kisebb-nagyobb ajándékot, így a rendelkezésre álló adatok alapján a fejedelmet és feleségét követően ő a leggyakrabban megajándékozott személy a Bethlen korabeli Brassóban.¹⁰⁸⁵ „Népszerűségét” a

¹⁰⁷⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1127.

¹⁰⁷⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1050.

¹⁰⁷⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 75.

¹⁰⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1001.

¹⁰⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 233.

¹⁰⁸⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 429.

¹⁰⁸¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 685.

¹⁰⁸² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 379.

¹⁰⁸³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 48. 639.

¹⁰⁸⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 685.

¹⁰⁸⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 366. 383.; V/21, 84. 368.; V/22, 280. 361. 518. 620. 716. 807. 857. 1106.; V/23, 3.

fejedelem bizalmi embereként fontos megbízatásainak – leggyakrabban portai követségek részeseként tűnt fel a városban – és brassói kötődésének köszönhető, hiszen székelyföldi magánügyeinek intézése során is gyakran volt dolga a várossal. Olyannyira otthonosan érezte magát itt, hogy egyízben még a városi hóhért is kölcsönkérte.¹⁰⁸⁶ A városgazda elejtett megjegyzéséből kiderül azonban, semmi esetre sem tartozott a fejedelemség kedvelt figurái közé Brassóban, egy ízben ugyanis „Bethlen kutyájaként” rótták nevét a számadáskönyvek lapjára.¹⁰⁸⁷ Mindezen tételek telmészetesen kumulálódtak egy-egy fejedelmi látogatás alkalmával, amikor a fejedelem mellett a többi jelenlévő udvari méltóság előtt is kénytelen volt ajándékkal tisztelegni a város.

A megajándékozottak között a szélesebb erdélyi hivatalnokréteg képviselőit is megtaláljuk, hiszen a brassóiak megtisztelték 1623-24-ben Haller István Küküllő vármegyei főispánt¹⁰⁸⁸ és Horváth Györgyöt¹⁰⁸⁹, 1620-ban Bethlen Ferencet¹⁰⁹⁰, Huszár István főlovászmestert¹⁰⁹¹ 1616-os brassói tartózkodása során, 1617-ben Jezernyczky János kincstári számvevőt¹⁰⁹², Kákoni Istvánt 1621-ben¹⁰⁹³, 1621-ben Károlyi Zsuzsanna udvarmestereként Gáspár Jánost¹⁰⁹⁴, Bornemisza Zsigmondot¹⁰⁹⁵, 1625-ben Gyárfás Pál kancelláriai írnokot¹⁰⁹⁶, 1628-ban Kapy András¹⁰⁹⁷ tanácsurat és árszabályozási biztost, 1617-ben Bölöni Gáspár kancelláriai titkárt¹⁰⁹⁸. A számadáskönyvek adatai szerint 1628. december 13-án Székely Mózes előtt is ajándékkal fejezték ki kötelező tiszteletüket a brassóiak, akinek menyegzője alkalmából egy 12 forint értékű fehér szőnyeget küldtek el Fekete György darabontkapitánnyal.¹⁰⁹⁹ Mi több, a hatalmasságok holdudvarába tartozó szolgálattevők is részesültek az uruknak kijáró tisztelegésből. Ennek megfelelően az ajándéklistákon ott találjuk 1615-ben a szombatos kancellár, Péchy Simon prédikátorát¹¹⁰⁰, 1621-ben Bethlen Gábor

¹⁰⁸⁶ “[1625.7. Augusi] Schickt dem Daniel Mihali den hencker auf sein beger, gab ihm zehrung dn 25.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22,

¹⁰⁸⁷ A Brassóban ellátott magyar nemesek ellátásával kapcsolatban: “Eodem modo dem Bethleschen Hundt dem Daniel Mihali ein schön mal ferren [forelle] dn 55, 3/8 bleschen wein, 33 1/8 [achtel] Sieb[enbürgischen] Wein dn 9. ; R 0,97.” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 858.

¹⁰⁸⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 252. 465.

¹⁰⁸⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 465.

¹⁰⁹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 135.

¹⁰⁹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 706.

¹⁰⁹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 790.

¹⁰⁹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1050.

¹⁰⁹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1050.

¹⁰⁹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 685.

¹⁰⁹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 711.

¹⁰⁹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 532. 538. 541.

¹⁰⁹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 791.

¹⁰⁹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 751.

¹¹⁰⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 563.

prédikátorát¹¹⁰¹, illetve Johannes Caspar Appeliust, aki Brandenburgi Katalin mellett teljesített hasonló szolgálatot¹¹⁰². Kivételes esetben még olyan szolgálattelvők is kaphattak csekélyebb ajándékot, mint Böer Péter fejedelmi posta, akinek 1614-ben és 1617-ben volt része e megtiszteltetésben¹¹⁰³, valamint a gubernátor 1623-ban megajándékozott szolgálója, Jeney János¹¹⁰⁴. A fejedelmi adminisztrációban különféle funkciókban szolgáló deákok is rendre részesültek aktuális pozíciójukhoz mért ajándékokban. Így 1623-ban Kovács István deák¹¹⁰⁵, 1625-ben Fogarasi István deák¹¹⁰⁶, 1628-ban Miklós és Berze István deákok¹¹⁰⁷, illetve 1629 folyamán két néven nem nevezett kancelláriai írnok¹¹⁰⁸ – egyikük valószínűleg Márkosfalvy András – szerepel a megajándékozottak sorában. 1617 augusztusában a portai követséget kísérő Házi János török deák kapott egy pár jó csizmát a brassóiaktól szolgálataiért.¹¹⁰⁹

Hogy az ajándékozás egyben a brassói ügyek előmozdítására is kitűnő alkalmat szolgáltatott, számos példa támasztja alá. Rendkívülinek minősül Johannes Benkner helyzete 1615-1617 folyamán, aki a fejedelem ellen szőtt összeesküvésbe keveredve bőven adott okot polgártársainak a közbenjárásra.¹¹¹⁰ Az ajándéklisták arról árulkodnak, hogy a fejedelmi adminisztráció kisebb tisztségviselőit is megmozgatták a brassói ügyek miatt. Egy 1616. január 6-án kelt bejegyzés szerint Gyárfás Pál kancelláriai írnoknak 4,50 forint értékű fajlandi posztóból készült nadrágot ajándékoztak, amiért olyan sokat fáradt a város dolgában, feltehetőleg ugyancsak a Benkner-ügy kapcsán.¹¹¹¹

Ehhez kapcsolódóan nyilvánvaló, a brassói vezetőket sosem érthette felkészületlenül az ajándékozási alkalom. Országos ügyben járva a városgazda gondosan ellátta őket olyan holmikkal, amelyek adandó alkalommal megtalálták az utat a brassói érdek reménybeli

¹¹⁰¹ Feltételezhetően Alvinczi Péterről volt szó. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1136.

¹¹⁰² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 540.; V/21, 558.

¹¹⁰³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 426. 863.

¹¹⁰⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 306.

¹¹⁰⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 375. Valószínűleg Debreceni Kovács Istvánról van szó, aki 1625-től Bethlen Gábor főkomornyikjaként szolgált.

¹¹⁰⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 850.

¹¹⁰⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 604.

¹¹⁰⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 719. 739.

¹¹⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 839.

¹¹¹⁰ Bővebben lásd a Johannes Benkner tevékenységével foglalkozó III.1.2.3. fejezetben.

¹¹¹¹ "[6. Januarii] Item dem Giarfas Pal Kanczellei Schreibern, so wegen Stadtnotturft vil geschriben, schenkten In ein Par hosen fein ländisch 1 ½ Eln R 4,50" ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 577. A brassói számadáskönyvek adata e ponton apró adalékul szolgál az erdélyi tisztségviselők névsorára vonatkozóan. Gyárfás Pálról eddig ugyanis úgy tudtuk, csupán 1610-1612 között töltötte be a kancelláriai írnok tisztségét, a brassói városgazda közlése alapján azonban 1616 januárjában még bizonyosan e pozícióban találjuk. Vö. Trócsányi, 191.

szószólóihoz. Attól függetlenül, hogy a városi tanácsurak országgyűlésre utaztak vagy a fejedelem személyesen rendelte magához őket, bőven volt a tarsolyukban ajándékoznivaló élelmiszer, helyzettől függően akár drágább portéka is.¹¹¹² Az ajándékozás széles skálájának végpontjait jól illusztrálják az 1616-17-es esztendőkből kiragadott példák: 1616 karácsonyát követően a Váradra rendelt Chrestel Hirscher és a mellé adott jegyző csupán sózott halat tartott magánál „készenlétben” ajándékozás céljából¹¹¹³, ám a fejedelem színe elé Fogarasba siető 1617. februári küldöttség már összehasonlíthatatlanul gazdagabb csomagokkal érkezett.

Nem is vitás, hogy ez utóbbi esemény különleges jelentőséggel bírt. Brassó ugyanis itt szolgáltatta be a törcsvári vám árendáját, amire a jövőben is igényt tartott. A fejedelem és környezete jóindulatának megnyerése tehát fontos szempont lehetett ebben a helyzetben, amit az ajándékok listája is tükröz: a jelenlévő Bethlen Gábor, Károlyi Zsuzsanna, Péchy Simon, Rhédey Ferenc, Kovacsóczy István és Mikó Ferenc egyenként értékes serlegeket kaptak 94,50 és 17 forint között, összesen több száz forint értékben.¹¹¹⁴ A törcsvári vám hovatartozása köztudottan létkérdés volt Brassóban, így a fejedelem azon törekvése, hogy visszaszerezze a birtokot, a brassóiakat roppant érzékenyen érintette.¹¹¹⁵ Az 1617-es események csupán a törcsvári jogokért folytatott harc első állomását jelentették, ebben a szakaszban a brassóiak még fűztek reményt ahhoz, hogy a fejedelmet sikerül meggyőzni érveikkel – és bőkezű ajándékaikkal. Ennek fényében további nürnbergi serlegek vándoroltak a fejedelmi kincstárba júniusban is, 112,90 forint értékben.¹¹¹⁶ És a fejedelem körüludvarlása augusztusban is folytatódott, a Moldvába készülő Bethlen Gábort és főembereit székelyföldi tartózkodása során elhalmozták élelemmel és ajándékokkal, amelyeket nem is akármelyik városi beosztott, vagy akár tanácsúr, hanem maga a bíró vitt a táborba.¹¹¹⁷ Mivel a megajándékozottak között egy bizonyos „Menyhárt deák”, illetve sáfárok, pohárnokok, sőt inasok is voltak, feltételezhetjük, hogy a brassói lobbí a fejedelem közvetlen környezetét teljes mélységében megcélozta, függetlenül attól, hogy az illető milyen rangban szolgált.¹¹¹⁸ A törcsvári vámért folytatott brassói takitkázás újabb állomásaként részesült Bethlen István gubernátor és Kákony István főudvarmester és tizedfőárendátor tetemes mennyiségű keleti csemegében

¹¹¹² Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 607. 647-648.; V/21, 745.; V/22, 926.; V/23, 19.

¹¹¹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 762. Hasonló esetekben lásd még: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 861.; V/22, 544.

¹¹¹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 772.

¹¹¹⁵ A törcsvári árenda ügyét bővebben lásd a Brassó gazdasági hátterét bemutató II.2.2. fejezetben.

¹¹¹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 807

¹¹¹⁷ Megjegyzendő, hogy a brassói városi szokások alapján a bíró csak kivételes esetben hagyhatta el a várost.

¹¹¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 828-835.

1622. június 26-án¹¹¹⁹, s valószínűleg ez állhatott az 1623. januári nagy ajándékozási hullám háttérében is, amikor a kancellárt drága serleggel, a fejedelmet szózott hallal, citrommal és narancssal próbálták megnyerni a brassóiak igazságának Udvarhelyen.¹¹²⁰ Miután a törösvári vita lényegében Bethlen Gábor uralkodásának teljes terjedelmére kiterjedt, ez az indok számos alkalommal előfordul az ajándékozások során.¹¹²¹

Az elmondottakat tekintve jogos észrevétel volna, hogy az eddig felsorolt helyzetek csak nehezen gyömöszölhetők be a város fejedelmi szolgáltatásainak körébe. Ennek dacára kétség sem férhet ahhoz, hogy a tisztelgő ajándékok sajátos fényben tükrözik vissza Brassónak a fejedelmi hatalomhoz és a fejedelemség elitjéhez fűződő viszonyát. Volt azonban a brassói ajándékozásnak olyan területe is, amelyen jóval közvetlenebb módon nyilvánult meg a fejedelmi befolyás. Bethlen Gábor idején is találkozunk azzal a szokással, hogy az uralkodó „kiszervezte” a diplomáciájában felhasznált reprezentatív ajándékaihoz kapcsolódó munkákat. Brassóban is számos alkalommal került sor hasonló megbízatás teljesítésére, jellemzően a török főembereknek szánt ajándékokkal kapcsolatban. Brassóban drága hintók és kocsik, mives tárgyak, fegyverek készültek, majd vándoroltak a fejedelmi diplomácia csatornáin külföldre, elsősorban török és tatár főemberekhez.¹¹²²

Mindent összevetve tehát vitán fölüli áll, a „hivatalos ajándékok” igen fontos építőkövei voltak mind a fejedelem és a város, mind pedig Brassó és közvetlen környezete kapcsolatának. Jól tettenérhető ez az ajándékozási alkalmak elemzése során, hiszen minden esetben kimutatható valamilyen konkrét esemény, esetleg egy pontosabban körülhatárolt ellenszolgáltatás, amely az ajándékozást indokolta. Az elmondottak vetnek némi fényt a hatalmi hierarchiához illeszkedő koraújkori szokásokra is, melyek talán legszembetűnőbb sajátossága a kasztszerű elkülönülés a megajándékozottak egyes csoportjai között. Szabályos „sávok” fedezhetők fel ugyanis az ajándékban részesülő személyek között, annak megfelelően, hogy milyen pozíciót töltött be az illető. Ebben a kérdésben természetes, hogy a kora újkori erdélyi protokoll szigorú szabályainak megfelelően a külsőségek terén is világosan megkülönböztették a kisebb funkcionáriusokat, illetve nemeseket a tehetősebb és befolyásosabb személyektől. Érdekes módon az ajándékozási szokások hozadékaként a brassói számadáskönyvek tükrében úgy tűnik, a pozíció Erdély-szerte egységes

¹¹¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 85.

¹¹²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 237. 240-241. 245.

¹¹²¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 657-658.; V/22, 885.

¹¹²² Lásd a követségek logisztikai háttérével foglalkozó IV.2. fejezetet. Lásd még: Fehérpataky László: Bethlen Gábor portái ajándékokra szánt vásárlásai 1620-ból. Történelmi Tár 1878. 678-679.

szabályrendszer alapján került meghatározásra, és nem szabdalták a három rendi nemzet belső sajátosságaiból fakadó egyenetlenségek. Az „erdélyi protokoll” továbbá kiegészült a külföldi méltóságokkal és tisztviselőkkel szemben alkalmazandó bánásmóddal, mely adott esetben – elsősorban a havasalföldi és moldvai példák vonatkozásában – jelentősen eltért a hazaitól. Mindezek fényében az ajándékozás tehát nemcsak Brassó, hanem az Erdélyi Fejedelemség kora újkori kapcsolatrendszerének megismeréséhez is hozzájárul.

A szász városok a kora újkorban a gyakori háborúság dacára megőrizték, sőt kiteljesítették gazdasági erőfölényüket Erdélyben. E kiváltságos státusuknak egyik látványos kísérőjelensége pedig az volt, hogy falaik között jelentős mennyiségű hazai és külhoni áru cserélt gazdát. E téren megmutatkozó szerencsés helyzetükben csupán néhány, a szász territoriumon kívül eső regionális központ osztozott, közöttük találjuk mindenekelőtt Kolozsvárt, a fejedelem számára bonyolított magánkereskedelem tevékeny részesét. A szász városok viszonylagos árubősége természetes módon hozza magával a lehetőséget, hogy az uralkodók ott intézzék bevásárlásaik egy részét. Ennek mértéke természetesen időről-időre változott, ám ez mit sem módosít azon, hogy a fejedelem beszerzési igényeinek kielégítése betagozódott a szászok által nyújtott szolgáltatások újkori rendszerébe. Ha azonban kissé közelebbről szemügyre vesszük az egyes megrendeléseket, feltűnik, hogy a „fejedelmi beszerzés” általánosító fogalma mögött többféle tevékenység húzódik meg. Ide számítjuk az adott városban közvetlenül megvalósított vásárlásokat vagy megrendeléseket csakúgy, mint a város közreműködését a fejedelmi megbízottak¹¹²³ külföldön kezdeményezett beszerzéseiben is. Kiegészítő szolgáltatásként természetesen ebben az esetben is számolnunk kell azzal, hogy a fejedelem gyakran a megvásárolt holmi fuvarozását is a városi közösségre bízta. Ezenfelül azokat az árucikkeket is tekintetbe kell venni, amelyeket a fejedelem nem vásárlásként, hanem egyéb jogcímen – például ajándékként – szerzett be a városiaktól. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogyan jelentek meg e funkciók Brassóban Bethlen Gábor uralkodására vonatkoztatva.

Bethlen Gábor fejedelmi bevásárlásairól általános tájékoztatást nyerhetünk udvari számadáskönyveiből, melyek 1615-27 között kezdeményezett jelentősebb vásárlásait veszik lajstromba számos külföldi és erdélyi helyszíneken.¹¹²⁴ A regestum azonban kevésbé segít

¹¹²³ A külföldi vásárlásokkal igen gyakran bízták meg a külföldi követségben járó erdélyi urakat. Bizonyos azonban az is, hogy Bethlen Gábor udvarában volt olyan személy, akinek kifejezetten a kereskedelmi cikkek beszerzése volt a feladata. Ilyen volt a leggyakrabban megbízott, egyébként saját kolozsvári kereskedést fenntartó Csanádi Antal, aki 1615 és 1627 között számos alkalommal bonyolított nagy értékű vásárlást a fejedelem megbízásából, elsősorban keleti és itáliai luxustermékek beszerzéséhez kötődően, tevékenysége során pedig Brassóval is kapcsolatba került. Az is nyilvánvaló, hogy Bethlen Gábor vásárlásait leginkább kolozsvári, váradi és kassai kereskedőpolgárok koordinálták. Vö.: Radvánszky Béla: Udvartartás és számadáskönyvek. I. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest, 1888.; Kerekes György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. Kassa, 1943. (A továbbiakban: Kerekes.) 250.

¹¹²⁴ Mercium regestum. In: Radvánszky Béla: Udvartartás és számadáskönyvek. I. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest, 1888. (A továbbiakban: Radvánszky: Mercium regestum.) 5-157.

bennünket Bethlen brassói vásárlásainak megismerésében, hiszen a beszerzések között Brassó nevét csak elvétve leljük meg.¹¹²⁵ Ez nem utolsó sorban annak köszönhető, hogy a számadás elsősorban Bethlen Gábor költségesebb, főleg külföldi piacokhoz kötődő luxusbevásárlásait rögzítette, a kisebb – belföldi – tételek másutt kerülhettek elszámolásra. A forrás mégis kitűnően rávilágít a koraújkori fejedelmi vásárlások egyik legfőbb jellemvonására, ami Brassóra is hatással volt: a beszerzések nem ritkán összefonódtak a külföldre vezényelt erdélyi megbízottak diplomáciai tevékenységével. Így fordulhatott elő az, hogy a követségeket felszerelő és fogadó Brassó – más hasonló szerepet ellátó városokkal együtt – a delegáció ellátása során a fejedelem vásárlási listáján szereplő termékekre is gondot fordított.¹¹²⁶

Ha követjük a brassói városgazda feljegyzéseit, hamar arra a következtetésre jutunk, hogy a bevásárlásokkal kapcsolatos feladatok meglehetősen ritkán terhelték a várost. Bethlen Gábor uralkodásának tizenhat éve alatt alig tucatnyi hasonló megbízás futott be Brassóba, aminek következtében ez a szolgáltatástípus értékében és gyakoriságában is igencsak eltörpült a többi mellett. Az okokat vizsgálva kiindulhatunk abból a tényből, hogy az előd, Báthory Gábor regnálása a szélsőségekig fokozta a vásárlások körüli kínos helyzetet, ez pedig hatott az új fejedelem e téren kialakított politikájára is. Ezt igazolja a szászok 1613 decemberében Bethlen Gáborhoz intézett panasz, melyben kifejtik: „[...] az mi az vásárlás dolgát nézi és sok külön-különféle deputatiókat, azokra ő naga ne erőltessen, mert ő ngnak és országának fogyatkozására vagyon, annakfelette mi is elviselhetetlen terhének magunknak és az szegény községnek itiljük lenni. Ha pediglen valamely városban ő naga valamit vásároltatni akar, pénzt küldjön, avagy az következő adóból ante omnes alias deputationes et ante census administrationem afféle vásárlásnak az ára defalcaltassék [...].”¹¹²⁷ Úgy tűnik, a fejedelem igyekezett is eleget tenni ennek a követelésnek, Brassóban legalábbis bizonyosan. A továbbiakban azt vesszük sorra, melyek voltak azok a ritka alkalmak, amikor Bethlen Gábor mégis a város erőforrásaira támaszkodva intézte hivatalos beszerzéseit.

Elsőként a városban eszközölt bevásárlásokat vegyük közelebbről szemügyre! Nyilvánvaló, hogy a magánszemélyektől – városi kereskedőktől – beszerzett holmiktól a számadáskönyvek nem nyújthatnak információkat. Az efféle tranzakciók csak annyiban

¹¹²⁵ Brassóban vásárolt a fejedelem 1625-ben 207,20 forint értékű lószerszámot és Mikes Zsigmond követségének felszerelését csaknem 900 forintért, továbbá 1627-ben a budai pasának szánt kocsit 1255,50 forint értékben. In: Radvánszky: Mercium regestum, 108. 121. 153.

¹¹²⁶ Lásd a követfogadással foglalkozó IV.2. fejezetben

¹¹²⁷ A szász universitas gyűlésének feltételei Bethlen Gábor szebeni telelése tárgyában. EOE VI., 385-386.

érintették a várost, hogy a vásárlással megbízott személyt városi pénzen kellett ellátni brassói tartózkodása idején. A költségek ilyen esetben nem kapaszkodtak túl magasra: mindössze néhány dénár értékű élelemmel – az alacsonyabb rendű szolgák számára biztosított, húsból, kenyérből és borból álló „egységcsomaggal” – látták el azt a fogarasi szabadost, aki a fejedelem megbízásából fűszerekért érkezett Brassóba 1615. február 21-én.¹¹²⁸ Igencsak szűkszavú bejegyzésből értesülhetünk Csanádi Antal brassói tartózkodásáról, aki 1622. december 26-30. között vásárolt nagyobb mennyiségű viaszt a fejedelem megbízásából. Az összegyűjtött holmit Brassó három szánkóval szállíttatta el a fejedelemnek december 30-án.¹¹²⁹ Fejedelmi bevásárlással megbízott szolgák ellátását könyvelték még 1624. november 26-án¹¹³⁰ és 1625. február 29-én¹¹³¹, ám sem a vásárolt holmokról, sem pedig ellenértékekről nem rendelkezünk bővebb információkkal. Tudomásunk van továbbá arról, hogy ugyanezen év júliusának végén és augusztusának elején kétszer is indítottak futárt Gyulafehérvárra, aki a városgazda szerint szíjakat, hámokat szállított.¹¹³² Talán e fuvarok között lehettek azok a díszes lószerszámok is, amelyeket Brassóban rendeltek meg, majd a fejedelem számadáskönyve alapján augusztus 17-iki dátummal ki is fizettek.¹¹³³

Csak elvétve hallhatunk olyan esetről, hogy Bethlen Gábor a város költségén vásároltatott Brassóban: 1622. augusztus 9-én nagyobb mennyiségű ecetet¹¹³⁴, 1624. május 16-án brassói posztót¹¹³⁵, 1627-ben pontosan meg nem nevezett holmikat¹¹³⁶ szereztetett be Brassóban. A fejedelem valamennyi esetben kifizette az igényelt termékeket, bár úgy tűnik, némely esetben alkudott az árra. Erre utal legalábbis a városgazda bejegyzése 1624-ből, melyből kiderül, Bethlen Gábor 4-5 forinttal is kevesebbet adott a vásároltatott posztó darabjáért – végjéért –, mint amennyire az eladó tartotta.¹¹³⁷ Ugyanez a jelenet játszódott le 1627. április 13-án, amikor a Fogarashól bevásárlásra Brassóba küldött fejedelmi megbízott a

¹¹²⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 488.

¹¹²⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 221-229.

¹¹³⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 652.

¹¹³¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 743.

¹¹³² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 870. 876.

¹¹³³ Radvánszky: Mercium regestum, 108.

¹¹³⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 357.

¹¹³⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 669.

¹¹³⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 342.

¹¹³⁷ „Als F[ürstliche] G[nade] die 12 St[ück] Croner thücher mitt Eygnen geltt ließ einkauffen, kaufft 9 St[ück] zu R 22/ St[ück] 3 St[ück] von H[errn] Steffen zu R/23 F[ürstliche] G[nade] aber haben nur zu R 18 geschickt, Gab darzu, hernachen zu sollicitiert bey F[ürstlicher] G[naden] R 51.-, ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 669.

portékákért járó 41,22 forint helyett csupán 31,3 forintot fizetett a méltatlankodó városgazdának.¹¹³⁸

A szolgáltatáscsoport második részére térve több olyan esetet ismerünk, amikor brassóiak működtek közre a fejedelem külföldi bevásárlásaiban. E tevékenység jellemzően Havasalföld és Konstantinápoly esetében került előtérbe, hiszen Brassó mindkét célpont esetében rendelkezett azzal a helyismerettel, amelyet egy hasonló küldetés megkövetelt, nem utolsósorban pedig elegendő pénzzel ahhoz, hogy anyagilag is kisegítse a fejedelem bevásárlással megbízott képviselőjét. 1615. február 3-án a brassói András deákot jelölték ki arra a feladatra, hogy elkísérje és segítse a Tîrgoviştere vásárlás céljából delegált Végh Mihályt. A havasalföldi küldetés lebonyolítására 3 forintot kaptak saját használatra, és további 180 forintot a fejedelmi megrendelés teljesítésére.¹¹³⁹ A megbízottak mindössze hat napot töltöttek a feladat lebonyolításával, hiszen február 9-én már arról hallunk, hogy a vásárolt holmikat a brassóiak hat lóval indították Vidombák felé.¹¹⁴⁰ Minden bizonnyal a fejedelem patikaládájába került az az arzén, amit 1617. április 17-én sürgős küldeményként indítottak el Brassóból. A termék megvásárlására 12-én küldték el Nagy Mihály brassói futárt Havasalföldre, aki négy nap alatt teljesítette a küldetést, majd Gyulafehérvár felé vette az irányt. Az orvosságként használt arzén mégis némi késedelem után ért csak Bethlen Gáborhoz, hiszen Nagy Mihály Gyulafehérvár helyett Déván találta meg őt a küldeménnyel.¹¹⁴¹ Ugyancsak Havasalföldre utazott 1625. április 6-án Kuthy János brassói futár, hogy elintézzon néhány bevásárlást a fejedelemnek. Mivel a városgazda csak Kuthy élelmi kiadásait könyvelte, a vásárláshoz szükséges összeget bizonyára a fejedelem maga bocsátotta rendelkezésre.¹¹⁴²

Arra is volt példa, hogy a bevásárlás lebonyolításával megbízott fejedelmi emberért Brassóból küldtek futárt, invitálná az illetőt a városba, ahonnan a küldetés indult. 1620 márciusában például Hans Gonn városi kengyelfutó indult Marosásárhelyre Kékedi

¹¹³⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 342.

¹¹³⁹ „[3. Februarii] Schickt mit ihm [Végh Mihály] den Andras Deak auff F[ürstlicher] G[naden] bevhel biß ihn die Tervest ihrer F[ürstlicher] G[naden] alda etvas ein zue kauffen gab ihm zehrung R 2.-. Dingt hierczu 3 belger roß, diese waren heraußer zue bringen, zue 2,70 hin undt wider R 8,10.- Eodem gab dem Vegh Mihaly auff bevhel ihrer F[ürstlicher] G[naden] und H[errn] Richters die wahren ein zue kauffen R 180. Zu einlösung alter newer undt klein müncze, gab auffgeldt vom gulden dn 4 R 7,20.-., ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 480-481.

¹¹⁴⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 482.

¹¹⁴¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 797-798.

¹¹⁴² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 798.

Zsigmondért, akit a fejedelem vásárlás végett küldött a Portára¹¹⁴³. Kékedit nemcsak Hans Gonn kísérte Havasalföld felé, hanem 10 brassói darabontot is adtak mellé, akik átvezették a havasokon. Kékedi tífős csapata 17-én ért Brassóba, ahol kevésbé meglepő módon már tartózkodott egy másik fejedelmi küldöttség is. Ugyanis Dániel Mihályt ugyanekkor Havasalföldre delegálták, s kézenfekvő volt a két küldetés összekapcsolása. A praktikus brassói vezetés a két delegációt együtt szerelte fel a szükséges holmikkal és élelemmel, s vezettette kengyelfutóival-kalauzaival Rozsnyón át Havasalföld felé.¹¹⁴⁴ A sikeres küldetést követően Kékedi Zsigmond ismét betért Brassóba, s tudjuk, hogy a vásárolt holmiknak is itt készítettett megfelelő tárolóeszközt, egy nagy ládát.¹¹⁴⁵

Bethlen Gábor mellett a fejedelemség magasabb méltóságai is szerét ejtették, hogy Brassóban intézzék el esedékes bevásárlásaikat. Néha napján pedig az is megesett, hogy a magántermészetű tranzakciók mégis a város kasszáját terhelték. 1617. február 2-án Péchy Simon kancellár szolgálja jelentkezett vásárlási megbízással és azzal az ígérettel, hogy ura később megfizeti a holmikat. Ennek megfelelően a városgazda pontosan feljegyezte a vásárlás legapróbb részletét és költségét, beleértve az intézkedéssel megbízott szolga kosztját is, így pontosan tudhatjuk, mire volt sürgősen szükség Péchy Simon háza táján. Luxuscikkek helyett a legelemibb dolgokra gondoljunk: barna rozs, sózott ponty, viza, petrezselyem, hagyma és némi havasalföldi bor szerepelt a kancellár bevásárlólistáján.¹¹⁴⁶ Az erdélyi méltóságokon kívül a havasalföldi vajdák megbízottai is rendre felbukkantak Brassóban, akik jellemzően a brassói céhek iparos termékeit – különösen brassói posztót – vásároltak.¹¹⁴⁷

Végezetül essék szó arról az ellentmondásról, amely a fejedelem brassói bevásárlásai során fedezhető fel. Akár a számadáskönyveket, akár egyéb Bethlen Gábor korszakára vonatkozó forrást hívunk tanúságul, napnál világosabb, hogy ennél sokkal több áru folyt be nemcsak Brassón, hanem Erdély más városain keresztül is a fejedelmi udvarba. Ezek módja elsősorban a fejedelem saját kezdeményezéséből, fizetség ellenében megvalósuló vásárlás volt, méghozzá meglehetősen nagy értékben, hiszen Bethlen Gábor bőségesen áldozott udvari kiadásaira a rendelkezésére álló nem csekély erőforrásokból. Különös módon a fejedelem

¹¹⁴³ „[17. Marty] Schickt F[ürstliche] G[nade] den Kökedy Sigmundt an die Portt, ettlicher Wasarlasch wegen”. In: ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 25.

¹¹⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 25-29.

¹¹⁴⁵ „den 13. Juny. Kam der Kökedi Sigmundt von der Portt sampt einem Kapuczi und etlich dienern [...] kaufft ich ein groß Ladt die Kleidung und Mancherley sachen so der Kökedi auff F[ürstlicher] G[naden] Notthurfft an der Portt gekauft darin zu legen R, 1,35.-, ANR FB Stadthannenrechnungen V/11, 77.

¹¹⁴⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 768-769.

¹¹⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 492.

számadásai csupán három alkalommal tesznek említést arról, hogy a fejedelem megvásárolt valamit Brassóban.¹¹⁴⁸ Ez a tény, illetve az előbbieket során felsorolt adatok arra engednek következtetni, hogy a fejedelem hivatalos bevásárlásainak színtere nem Brassó volt. Továbbá, ha vásárolt is valamit Brassóban, azért a városiak által számított áránál kevesebbet, vagy egyáltalán nem fizetett. Az előző fejezetek alapján azonban az a kép bontakozik ki előttünk, hogy a beszerzésnek más, rejtettebb módja is volt Bethlen Gábor uralkodói eszköztárában. A városgazdák bejegyzései ugyanis megszámlálhatatlan mennyiségben tárják elénk a személyesen Bethlen Gáborhoz vagy udvartartása valamely magasabb tisztviselőjéhez vándorló termékeket, nyersanyagokat, melyek ellenértékét a város soha nem kapta meg. Ezekben az esetekben ugyanis nem a hivatalosan is vásárlásnak nevezett beszerzésekről volt szó: a kívánt portékát ajándékként könyvelték el vagy egyszerűen parancsra küldték el a fejedelem tartózkodási helyére. De hasonló elbírálás alá esnek azok az ajándékok és használati tárgyak is, amelyeket a fejedelem parancsára Brassó készített el, majd hozzácsatolt a fejedelem kontójára gyűlő éves kiadásaihoz. Az ilyen jellegű költségek megtérítése azonban rendkívül bizonytalan volt. Az ide vonatkozó adatok elszórtan jelennek meg a számadáskönyvekben, illetve rendre más szolgáltatások „álcája” alatt, ezért módszeres feltérképezésük is nehézségekbe ütközik. E téren meg kell elégednünk annyival, hogy a domináns szolgáltatás kiegészítő részeként – például egy követség felszerelése esetében – keletkezett járulékos költségekként-szolgáltatásokként vesszük számba őket a vonatkozó fejezetekben.

¹¹⁴⁸ Radvánszky: *Mercium regestum*, 108. 121. 153.

V. HADÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK

Az erdélyi szász hadügy tekintetében ismét olyan szolgáltatáscsoporttal van dolgunk, amelynek előzményei egészen a középkorig, az Erdélybe hívott német telepések első ismert jogbiztosító iratáig, az Andreanumig vezethetők vissza. Mivel a dél-erdélyi hospesek betelepítését hadászati célok is indokolták, nem meglepő, hogy a rájuk vonatkozó kötelezettségek között kiemelt szerep jutott a katonáskodás kérdésének. Azt ugyan nem tudjuk pontosan, miféle terheket rótt II. Géza a jövevény közösségekre az országba érkezésük idején, II. András 1224-es rendezése alapján mégis fogalmat alkothatunk arról, mit is vártak el középkori királyaink a szászoktól a hadi szolgáltatások tekintetében.¹¹⁴⁹ András király – és az oklevél bevezető szövege alapján valószínűleg elődei is – 500 főnyi fegyveres kiállítására kötelezte a Szászváros és Barót között élő németeket országvédő háború esetében. Amennyiben a király az ország határain kívülre vezetett hadjáratot, ez a szám 100 főre csökkent, egy másik uralkodó megsegítése esetében 50 főre mérséklődött.¹¹⁵⁰ A meglehetősen lényegretörő megfogalmazású diploma ugyan nem tesz említést egyéb, kiegészítő jellegű hadászati tevékenységről, mégsem zárhatjuk ki, hogy a németek már ekkor is részt vállaltak ezekben.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁹ Nem mellékes szempont, hogy az Andreanum kibocsátásának ideje szoros összefüggésben áll a Német Lovagrend kellemetlenné váló barcasági tevékenységével. A napjainkban már általánosan elfogadott nézet szerint II. András király a túlzott önállóságra törekvő lovagok kiűzését éppen a szász hospesek helyzetének rendezésével készítette elő. 1225-ben a Barcaságba vezetett hadjárata során legyőzte a lovagokat, Brassót pedig a székely ispán hatáskörébe rendelve visszacsatolta a királyi közigazgatási rendszerbe. Számolt viszont azzal, hogy a lovagok kiiktatása a térségben komoly veszteséget jelent gazdasági és hadászati vonatkozásban is. A szászok – akkor még „teutonok” – kötelezettségeinek és privilégiumainak rendszerbe foglalása és írásos rögzítése megfelelő biztosítékkal kecsegtetett arra vonatkozóan, hogy a privilegiált közösség betöltse a lovagok után támadt űrt határvédelmi-hadászati és gazdasági tekintetben egyaránt. Vö.: Gündisch, 38-39.

¹¹⁵⁰ „*Milites vero quingenti infra regnum ad regis expeditionem servire deputentur, extra vero regnum centum, si rex in propria persona iverit, si vero extra regnum iobagionem miserit sive in adiutorium amici sui sive in propriis negotiis quinquaginta tantummodo milites mittere tenentur nec regi ultra praefatum numerum postulare liceat nec ipsi etiam mittere teneantur.*” Urkundenbuch I. Nr. 43. 32-35.

¹¹⁵¹ Az Andreanum a szászok hadi kötelezettségére vonatkozó információi a telepés közösség létszámáról is árulkodik. A szász társadalomtörténet kutatói megállapították, hogy a szászföldi falusi és városi közösségekben egyaránt évszázadokon át fennmaradt „Zehntschaften” és „Hundertschaften” szerveződési forma, melyet a jövevények még az óhazából hoztak magukkal, kezdetben katonai jelentőséggel is bírt. A betelepülők valószínűleg családonként érkeztek Magyarországra, a nekik rendelt földön tizesével telepítették le őket, a tizes közösségeket pedig századokba sorolták. Így alakult ki a szász települések máig nyomon követhető szerkezete, amely a közösségszervezésben is meghatározó tényezővé vált. A középkorban, amikor a szászok még személyesen szálltak hadba, a rendszer alapját képező egység, a család, egy katona kiállítását vállalta magára. Az Andreanumban megadott 500 főnyi katona a középkori számítási mutatókat figyelembe véve tehát mintegy 2000-2500 főnyi szász erdélyi jelenlétére enged következtetni, természetesen az Andreanum által megadott, Szászvárostól Barótig terjedő területen. Vö.: Gernot Nussbächer:

Az Andreanum újra és újra történő megújítása folytán bizonyos, hogy a középkor során a szászok hadi kötelezettségei mit sem csökkentek, sőt a 14. század végétől újabb elemmel egészültek ki. A török beütések, majd hadjáratok arra kényszerítették a támadások arcvonalában élő szász közösségeket, hogy állandó védekezésre és harckészültségre rendezkedjenek be. A fenyegetettség légköre egyaránt tetten érhető Szászföld középkori gyökerű épített környezetében és társadalmi-gazdasági rendszerében: a lakosságnak menedéket nyújtó templomerődök és erősített városok éppen úgy a szorongatott idők hírmondói, mint azok a hadi rendek, melyek az erős falak mellett a békeidőben termelésre berendezkedett céhes mesterembereket tették meg a városvédelem pillérévé, egészen a Habsburg-korszakig. Nem véletlen az sem, hogy a szászság élén álló Szeben már a 13. század végén felvette pecsétjébe az „ad retinendam coronam” jelmondatot, mely egyaránt utal a közösség gazdasági és hadászati teljesítményére. A magyar történelem dicsőséges epizódjain elmélkedve ritkán esik szó róla, de ne feledjük, a szászok tevékeny részesei voltak a 13. században a Kárpátokon túli pogányok ellen vezetett hadjáratoknak, majd a török háborúknak, melyekben olyan hadi tettekkel jeleskedtek, amelyek az uralkodó elismerését is kivívták.¹¹⁵²

Ez a helyzet a fejedelemség korára némiképp megváltozott Erdélyben, a szászok támadó és védekező háborúban tapasztalt hadászati jelentősége a fejedelemség haderejében fokozatosan csökkent. A haditechnika és a harcmódor fejlődése természetesen itt is éreztette hatását, jóllehet a kialakuló új állam sokat megőrzött az archaikus hadi elemekből. Nincs módunk a fejedelemségkori erdélyi haderő részletes bemutatására, röviden azonban érdemes emlékezetünkbe idézni annak alapvető beosztását. A fejedelem hadserege egyfelől a feudális hadi egységekből állt, melynek derekát a székely gyalogosok és lovasság valamint a vármegyei-nemesi hadak szolgáltatták, és ide sorolhatók a taksás városok, továbbá a Szász Universitas által kiállított katonák. Mindez Bocskai István korától jelentős kiegészítést nyert a fegyverforgató hajdúság rendszeres felfogadása révén, azontúl jelentős zsoldos hadakkal is számolhatunk a fejedelemség haderejében, melyek létszáma és differenciálása korszaktól függött. A fegyvernemeket illetően a fejedelmi had lovasságra, gyalogságra és a dolgozatban

Verwaltungseinrichtungen der Siebenbürger Sachsen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. In: Aus Urkunden und Chroniken. Kriterion – Bukarest, 1981. 12.

¹¹⁵² Gündisch, 52.; Georg Hecht, a kardforgató szebeni polgármester a legismertebb győző a középkori Szászföldön, akit az 1479-es kenyérmezei ütközetben nyújtott teljesítményéért Hunyadi Mátyás lovagi címmel tüntetett ki. Vö.: Gündisch, 62.; Teutsch, 134.

tárgyalt korszakra vonatkozóan kevésbé jelentős tűzérsgre oszlott.¹¹⁵³ De mi is jellemezte a szászok részesedését a hadi eseményekből a vizsgált időszakban?

Bethlen Gábor korára irányítva figyelmünket, a szászok kivételes helyzetéről, háborús szerepvállalásuk sajátos jellegéről árulkodik az 1614 kora tavaszán zajló rendi uniós tárgyalások egyik pontja: *„Hadakozás és háboró időben, miérthogy az mezei szolgálatból derekasban az nemesség és székelység visel súlyosabb terhet hazánk oltalmazására; az szász uraim pedig közönséges helytartói és az erősségek által gyikeres fundamentuma az megmaradásnak: kéválnképen [...] mikor véletlen szencsétlenség találja, hadainkat olyankor, vagy az had előtt vagy az harcz után, minden javaknak, marhájoknak, magok személyeknek, feleségek, gyermekek, szolgák és minden hozzá tartozóknak, valakik, valamely városhoz közelb laknak, vagy az alkalmatosság úgy kévánja, oltalomért, az melyik közelebb lenne, bátorságos befogadása, szállása és oltalmazása legyen az erősségekben, [...] azon jussal őriztessenek mindenek, mint akarmely városi rendek.”*¹¹⁵⁴ Mindebből arra következtethetnénk, hogy a szászok részesedése a hadi eseményekben inkább passzív jellegű, és elsősorban a defenzív oldalon keresendő.

Mégse higgyük, hogy a szászság kivonta volna magát a harci kötelezettség alól háború idején. Az aktív hadi kötelezettség Szászföldön is jelen volt, és három meghatározó elemből állt. A szászság részt vállalt a hadianyagok, fegyverek előállításában és elszállításában, valamint a fejedelem zsoldosainak kifizetésében, ezenfelül az Universitast bizonyos számú gyalogos katona kiállítására is kötelezték. Hogy mikor és mennyi katonával tartoztak szolgálni Erdélyt, az országgyűlési iratok alapján jól nyomon követhető. Ezek alapján megállapítható, az egész szászságra vonatkoztatott „gyalogok” száma a középkor óta a duplájára, ezer főre emelkedett, ám a fejedelem lecsökkenthette ezt a számot. Mivel a Bethlen Gábor trónfoglalását megelőző időben a szászság nem kis károkat szenvedett, erre hivatkozva a fejedelem csupán ötszáz katona kiállítását kérte a küszöbön álló lippai fegyverkezésre 1614 szeptemberében.¹¹⁵⁵ Úgy tűnik, az ezerfőnyi katona kiállításától továbbra is eltekintettek, Bethlen Gábor uralkodása idején ugyanis csupán 500-600 főről számolnak be a források.¹¹⁵⁶

¹¹⁵³ Vö.: B. Szabó János – Somogyi Győző: Az erdélyi fejedelemség hadserege. Budapest, 1996. (A továbbiakban: Az erdélyi fejedelemség hadserege.); Olchváry Ödön: Bethlen Gábor hadseregének szervezete és hadviselési módszere. Hadtörténelmi közlemények, 1888. 601-616. (A továbbiakban: Olchváry.)

¹¹⁵⁴ Unio tárgyalások az országgyűlésen. 1614. február 23. – március 16. EOE VI., 407.

¹¹⁵⁵ A fehérvári országgyűlés törvényei. 1614. szeptember 27. – október 7. EOE VI., 181.

¹¹⁵⁶ A segesvári országgyűlés iratai. 1616. október 9. – november 7. 7. cikkely. EOE VII., 389.; Bethlen István rendelete a szászokhoz hadak fogadása ügyében. 1621. május 21. EOE VII., 558.

Azt is tudjuk, hogy a szászságtól lovas katonát nem, csak gyalogokat kértek.¹¹⁵⁷ Ezenfelül Bethlen Gábor uralkodása idején már fel-felbukkan az a szokás, hogy a katonaállítást pénzen váltotta meg az Universitas. Az e két eshetőség közötti átmenetet világítja meg Bethlen István gubernátor 1621. május 21-én kelt hadfogadási rendelete, amelyben 600 főnyi gyalogos sereg kiállítására kötelezi a szászságot, jöllehet egyben biztosítja is a lehetőséget, hogy „*ha pedig az magyar gyalognak szerét nem tehetnék ő kegyelmek, kívánja ő felsége, hogy három óra hatszáz gyalognak való hópénzt küldjenek*”¹¹⁵⁸.

A Szász Universitasra kirótt katonállítási kötelezettséget – a szászokra kivetett adókhoz hasonlóan – Szebenben osztották el, a szászságot alkotó közösségek – Szeben, a Hét Szék, Medgyes és Selyk, illetve Brassó és Beszterce – lélekszámához és teherbíróképességéhez mérten.¹¹⁵⁹ A Barcaság fölött a 16. századtól korlátlan uralmat gyakorló Brassó maga intézte a kerületre kirótt csapat összeállítását. Mint alább részletesebben bemutatásra kerül, a Barcaság számára kiszabott létszámot elsősorban nem a városiak közül, hanem a környező barcasági falvakból toborozták. A brassói viszonyokat vizsgálva érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy a szászság történetében olyannyira meghatározó városvédelem elsősorban a helyi polgárok feladata volt. Szükség idején a hadi kötelezettségek alól senki sem vonhatta ki magát, a lakosság feladatait évszázados szokásokon és módszereken alapuló hadi rendek szabályozták, Brassóban csakúgy, mint Szászföld más erődített helyiségeiben.¹¹⁶⁰

Ami a fizetett városi katonákat illeti, Brassóban két, eltérő funkciót betöltő fegyveres csoport különíthető el egymástól. Az elsőbe tartoztak a „*Stadtdrabanten*” vagyis városi darabontok, akiket helyi feladatok ellátására vetettek be, élükön pedig az állandó városi alkalmazottak körébe sorolt tiszt – hadnagy – állt¹¹⁶¹. Létszámukról nem áll rendelkezésre megbízható adat, a számadáskönyvek elszórt információi alapján azonban úgy tűnik, 60-80

¹¹⁵⁷ Vö. A fehérvári országgyűlés törvényei. 1620. április 5-20. 7-8. cikkely. EOE VII., 541-542.; A középkorban ezzel szemben még szász lovasság jelenlétéről is hallunk a hadba szálló erdélyi vajda seregében. Müller, 168.

¹¹⁵⁸ Bethlen István rendelete a szászokhoz hadak fogadása ügyében. 1621. május 21. EOE VII., 558.

¹¹⁵⁹ A brassóiak számára a 17. század első felében általában 95 főben határozták meg a kiállítandó katonák létszámát. Müller, 163.

¹¹⁶⁰ A városi védművek a mai napig őrzik a céheken alapuló védelmi rendszer emlékét: a tornyokat és bástyákat azokról a céhekről nevezték el, akik védelmüket ellátták a hozzátartozó falszakasszal együtt, például Takács-bástya, Kovács-bástya, Ötvösök bástyája, Kötélverők bástyája, stb. A 16. század második feléből már olyan adatokat is ismerünk, mely a szükség esetén fegyvert ragadó céhesek között a tűzfegyverek elterjedésére is utalnak. Egy 1542-ből származó oklevél hátuljára firkálva ugyanis fennmaradt az a lajstrom, mely a tizenhárom brassói céh által kiállított tűzerek létszámát összesíti. Vö.: Verzeichnis der von verschiedenen Kronstädter Zünften gestellten Büchschenschützen. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. Band IX. Aldus Verlag Kronstadt, 1999. 190-191.

¹¹⁶¹ 1613-tól Gyresch Jakab, majd 1626-tól Fekete György.

főről lehetett szó.¹¹⁶² A városi darabontokat június első hetében ünnepélyes külsőségekkel egybekötött mustrára hívták, melyről a városgazda nem mulasztotta el megjegyezni, hogy „régí szokás szerint” történt.¹¹⁶³ Ehhez kapcsolódóan kerítettek sort a brassói és barcasági „pixenschützerék” vagyis tűzmesterek kifizetésére is.¹¹⁶⁴ Brassóra vonatkozóan a városi alkalmazottak negyedéves fizetési lajstromából megtudhatjuk, hogy két fő állt tűzmesterként a város rendes alkalmazásában.¹¹⁶⁵ Hozzájuk hasonlóan külön tartották számon a várostól folyamatos fizetést húzó négy ajtónállót is.¹¹⁶⁶

E ponton érdemes felhívni a figyelmet arra a tényre, milyen szerteágazó területeken is vetette be a városi tanács fizetett katonáit. A helyi fegyveresek legfontosabb teendői között szerepelt a városi méltóságok testi épségének szavatolása hivatalos útjaik során. Erre jellemzően akkor került sor, amikor a brassói delegáció országgyűlésre¹¹⁶⁷ vagy a Szász Universitas gyűléseire indult tanácskozás vagy adóbeszolgáltatás végett¹¹⁶⁸, tehát a katonai kíséret évente több alkalmat jelentett. Az is előfordult, hogy ezen alkalmak egybeestek, ebben az esetben a rendelkezésre álló darabontokat felosztották a delegációk között. Így történt 1616 júliusának elején, amikor egyrészt a Johannes Greissing bíró vezette kolozsvári küldöttséghez csatlakozott, míg egy másik, tízfős csapat Szebenbe indult a 4560 forintnyi adót szállító társzekerek mellett.¹¹⁶⁹ A kíséretnek adott katonák létszáma változó, az aktuális feladattól függött, és minden bizonnyal párhuzamban állt az Erdélyi közbiztonság állapotával is. Összeesküvés ezzel a tény, hogy a katonák kirendelését rögzítő bejegyzések többségében ott találjuk az „über den Waldt” helymeghatározást, hiszen a barcasági erdőkön gyakran ütöttek tanyát haramiak.

Hasonló szerepben találjuk a brassói darabontokat reprezentatív vendégség idején Brassóban. A biztonságot nyújtó, egyben tiszteletet sugalló kíséretet igénybe vehették ugyanis

¹¹⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 561.; V/21, 645.; V/23, 124.

¹¹⁶³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 91.; V/21, 645.

¹¹⁶⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 565.; V/20, 854.; V/21, 648-649.;

¹¹⁶⁵ A brassói és a barcasági tűzmesterek létszámáról, összetételéről és egységes központi fizetéséről a legteljesebb képet egy 1628-as, „Ordinantz der Pixenschützer von Stadt Unndt Landt” címmel ellátott bejegyzés alapján alkothatjuk. Eszerint Brassó mellett tűzmestere volt az Óbrassónak, Rozsnyónak, Feketehalomnak, Prázsmárnak, Hermánynak, Keresztényfalvának, Vidombáknak, Volkányak, Höltövénynek, Veresmartnak, Bodfalunak, Barcaszentpéternek és Szászmagyarósnak, tehát a Barcaság szász mezővárosainak és falvainak, létszámuk helyiségenként 1-2 fő lehetett. ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 648-649.

¹¹⁶⁶ Uo.

¹¹⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 372. 521. 801.

¹¹⁶⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 501.; V/21, 527.

¹¹⁶⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 521.

az átutazó erdélyi¹¹⁷⁰ és idegen követek, elsősorban török csauszok és kapucsi basák¹¹⁷¹, de tatár küldöttek¹¹⁷² és moldvai vagy havasalföldi vajdák, bojárok¹¹⁷³ is. Nem lehetett mellékes szempont természetesen a lakosság biztonsága sem: egy-egy népesebb tatár vagy török követség esetében ugyanis azok védelme, illetve az illendő kíséret kötelezettsége mellett legalább olyan fontos volt a „vendégek” által keltett inzultusok megakadályozása, de legalábbis mérséklése.¹¹⁷⁴ A brassóiak fejlett önvédelmi mechanizmusait tekintve nem alaptalan a gyanú, hogy éppen ez utóbbi indok számított meghatározónak a helyi katonai erők felvonultatásában. Mivel a város hatásköre a Barcaságra terjedt ki, a követek kíséretése során a brassói katonák feladata is megszűnt a Barcaság határán. A számadáskönyvek adatai alapján nyomon követhető, hogy a kis brassói csapat – általában 20-25 fő – valóban a határon fogadta az érkezőket, és ugyancsak a következő határpontig kísérte őket¹¹⁷⁵. A rendelkezésre álló temérdek adat között jellemző szituációt jelenít meg Hüszejin csausz érkezése 1614 májusában. A csausz Magyarországon járt küldetésben, majd Erdély felé vette az irányt. Bethlen Gábor udvarából május 16-án érkezett Brassóba, egy fejedelmi posta, Babos Gábor kíséretében. A Barcaság és Kőhalomszék határán várakozó brassói darabonkülönítmény kísérte a városba, ahol az éjszakát töltötte, természetesen az ilyenkor szokásos illő vendéglátásban részesülve. Másnap, május 17-én indult tovább délre, Havasalföld felé. Ide már Bonyhai András brassói kengyelfutó is elkísérte, illetve a városi festő vagyis „der Moler”, aki ebben az esetben néhány darabonttal együtt a hegyi vezető szerepét látta el.¹¹⁷⁶ Hasonlóan zajlott mindez ellenkező irányba is, melyre szintén szolgáltat példát a feszült 1614-es esztendő: augusztus 2-án Rozsnyóra siettek a darabontok az érkező Szkender pasa elé, mi több, brassói tartózkodása során szállása előtt is őrt álltak.¹¹⁷⁷ Ez utóbbi feladat – a becses vendég szálláshelyén teljesített őrség – egyébként minden magasabb rangú személy brassói

¹¹⁷⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 550-551.

¹¹⁷¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 512. 522.; V/22, 109. 167. 794.

¹¹⁷² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 512.

¹¹⁷³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 123.; V/22, 607. 743.

¹¹⁷⁴ Amennyiben a Brassó „gondjaira bízott” idegenek részéről a lakoságon elkövetett visszaélésekre került sor, a károsult betérjeszthette panaszát a tanácsnál. A számadáskönyvek adatai alapján úgy tűnik, a város megtérítette az okozott kárt. Megjegyzendő azonban, hogy igen ritkán hallunk hasonló esetről, akkor is inkább a kiváltságosokra vonatkozóan. Erre utal a következő példa is 1614-ből: „[20. Februarii] Item auff bevhel einem Edelman Zađi Farkas so mit weib undt khindt von den Tattern geraubt war, gab ihm R 2.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 348.

¹¹⁷⁵ A barcaság szélén található legforgalmasabb pontok Feketehalomnál, Kőhalomnál, Prázsmárnál és Rozsnyónál állapíthatók meg, ezenfelül a forrásokban gyakran szerepel egy bizonyos „Roter Baum” vagyis „Vörös Fa”, mely a Barcaságot Havasalfölddel elválasztó hegylánc ma már nehezen azonosítható határátkelőjét jelölte.

¹¹⁷⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 377-379.; V/21, 123.

¹¹⁷⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 402. 404-406.

tartózkodása idején feltűnik.¹¹⁷⁸ Ugyanígy visszatérő motívum a katonák hegyi vezetőként való alkalmazása a fejedelemség dolgában járók mellett. 1620 februárjában a Konstantinápolyba bevásárlások miatt kiküldött Kékedi Zsigmond mellé adtak 10 brassói darabontot.¹¹⁷⁹ Nagyobb horderejű eseménynek számított az erdélyi fejedelemség portai adójának beszállítása, amelyben szintén közreműködtek brassói fegyveresek, a havason való átkelés során, elsőként 1620 novemberében. A feladat három napot vett igénybe.¹¹⁸⁰

A brassói fegyveresek egyébiránt az egész Barcaságban teljesítettek rendvédelmi szolgálatot, ami leginkább az időről időre megszorodó rablók üldözésében merült ki. Különösen a már említett barcasági erdőségeken válhatott kritikussá a helyzet, amire Brassó úgy talált megoldást, hogy egy megbízható, 15-20 főből álló csapattal néhány napos bevetés során megtisztította a veszélyessé vált területet. Sor került erre szinte minden esztendőben. Mintaszerű az 1616 novemberében zajló akció, amikor a városi tanács feltétlen bizalmát élvező fiatal tisz, Gyresch Jakab és csapata hét nap alatt rendet teremtett a volkányi erdőben¹¹⁸¹, de számos hasonló példáról szerezhetünk tudomást a vizsgált időszakban.¹¹⁸² Az élénk kereskedelmi forgalmat bonyolító és gazdag termelő közösségekkel rendelkező Brassóban szó szerint létkérdés volt a biztonságos utazás, egyáltalán a közbiztonság feltételeinek megteremtése és fenntartása. Ennek érdekében a város megtorló akciókat is szervezett, akár csekély értékben elkövetett bűncselekmény esetén is. Erről hallunk többek között 1617. január 30-án, amikor a városi darabontok 1 forint borraivalóban részesültek, mert megkergették azokat a rablókat, akik elvették egy oláh pásztor, Chiora Tódor bárányát.¹¹⁸³ Ugyanígy közreműködtek a Barcaságban tetten ért bajkeverők, tolvajok és elítéltek kézrekerítésében, illetve a Brassóból kiszálló bíróság munkáját is segítették a perek és ítéletvégrehajtások során.¹¹⁸⁴

Brassó és a szolgálatában álló fegyveresek szükségszerűen együttműködtek a szász vidékeken kívül eső közigazgatási csomópontok erőivel. A legszembevetőbb az a kapcsolat, amely a várost Fogarashoz fűzte, és amely elsősorban arra terjedt ki, hogy Brassó emberei

¹¹⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 826.; V/21, 105. 109. 110. 112. 126.

¹¹⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 25.

¹¹⁸⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 193. 724.

¹¹⁸¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 563.

¹¹⁸² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1051.

¹¹⁸³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 768.

¹¹⁸⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 528.; V/21, 595.; V/22, 45. 298. A városi hétköznapi mosolyfakasztó mozzanata elevenedik meg egy 1629. április 3-án kelt bejegyzésben: *“Zahlt zum andren mahl 4 Thorknechten, welche bey den fischkammern gewacht, Und deß Spetzen Caspers Sohn gefangen haben R 0,40.-“* ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 529.

segítették az elszökött fogarasi darabontok előkerítését a barcasági területen.¹¹⁸⁵ 1620 késő nyarán pedig egy ismeretlen moldvai bojárt tartottak fogva Brassóban a fejedelem parancsára. A rabért Fogarasból érkezett egy hét főből álló különítmény szeptember 19-én Farkas Tamás vezetésével. Maga Brassó is közreműködött a fogolyszállításban, ugyanis 10 városi darabont is a csapattal tartott a visszaúton.¹¹⁸⁶ A vizsgált időszakban máskor is sor került rabszállításra, különösen figyelemre méltó ebből a szempontból a darabontok 1621. júliusi akciója. Ekkor ugyanis a magyarországi hadszíntereken ismét háborúban álló Bethlen Gábor a hadjáratokban szerzett zászlókat és értékes rabokat – a számadáskönyvek „Rabben” néven említik őket – küldött a török szultánnak Konstantinápolyba, Kebeni (Kékedi?) Zsigmond és Demién Ferenc által, akik egy Juszuf nevű csauossal tartottak a Portára. A rabok utolsó erdélyi megállóhelye Brassó volt, ahova fogarasi katonák kíséretében vonultak be július 28-án. Brassóban a küldöttség tagjai mellett ellátták a vendég katonákat és a foglyokat is, utóbbiak húst, kenyeret és sajtot kaptak. A városgazda megjegyzése alapján „aus mittleiden” – részvétből – még némi bort is adtak nekik. A rabok elszállítása egyébként logisztikai szempontból is érintette a várost, hiszen Brassó – és a fennhatósága alá tartozó barcasági szász falvak – gondoskodtak a továbbszállításukhoz szükséges lovakról és társzekerekről, ezenfelül a szokásosnak mondható tízfőnyi darabontot is útnak engedték velük.¹¹⁸⁷

A brassói viszonyokat vizsgálva nem feledkezhetünk meg arról a körülményről sem, hogy a városi darabontokat nem ritkán kevésbé dicső feladatok elvégzésére is utasították. Lényegében fizikai munkásként vetették be őket a városi élet számos területén. Így közreműködtek az éppen Bethlen Gábor uralkodása idején kiteljesedő városi erődrendszer építésében, mit több, a fehérvári gratuitus laboron is dolgoztatták őket.¹¹⁸⁸ De darabontokra volt szükség a Brassóban már akkoriban is felvetődő probléma, a medvetámadások kezelése során: 1623. december 30-án például 4 katonát fizettek ki az állat felkutatásáért.¹¹⁸⁹ Továbbá szükség esetén alkalmas darabontokkal helyettesíthették a város kengyelfutóit is.¹¹⁹⁰ Ezenfelül már a fejedelem brassói vendéglátása során is szóba került az körülmény, a város

¹¹⁸⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 781. 803.

¹¹⁸⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 153-154. 157.

¹¹⁸⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1064-1071.

¹¹⁸⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 79.

¹¹⁸⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 458.

¹¹⁹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 618.

fegyverforgatói egyszerű kétkezi munkával is – fa- és vízhordással, cipekedéssel – segítették a különleges esemény zökkenőmentes lebonyolítását.¹¹⁹¹

A városi katonák második csoportjába azok a zsoldos katonák tartoztak, akiket Brassó rendkívüli okból, a fejedelem által meghirdetett hadfölkelés folytán fogadott föl egy-egy erdélyi hadjárat erejéig. A két csoport különállását jól példázza az 1623-as esztendő, amikor a fejedelem a szokástól eltérően kétszer rendelt katonát magyarországi hadjáratára. Brassó elsőként a fogadott zsoldos századát küldte el Csukás István hadnagy vezetésével, másodjára pedig már a városi darabontok kibocsátására kényszerült Gyresch Jakabbal az élen.¹¹⁹² Vannak azonban bizonyos vonások, amelyek mindkét csoportra érvényesek. Először is a katonákat jellemzően az egész Barcaságból toborozták, feltehetően a szerényebb életvitelűek közül. Ellátás tekintetében is ugyanarra voltak jogosultak, természetesen a szolgálati idő erejéig: a bevetés során lerokkant darabontok szerény fájdalomdíjban részsültek, bármely csapathoz is tartoztak, így az 1614-ben a Szilágyságban fél lábát vesztett Dániel Péter is, akinek évi 4 forint járandóságot utalt ki a város.¹¹⁹³ A város lehetőségeihez mérten támogatta a rendkívüli szolgálatot teljesítő fegyveresek családtagjait is, elsősorban a tisztfeleségek kaptak rendszeresen pénzjuttatást.¹¹⁹⁴ Egységesen vállalt felelősséget a város a zsoldjába fogadott katonák iránt, az általuk okozott esetleges károkat rendre megtérítették Brassóban, sőt azon kívül is. Erről árulkodik egy 1616. december 5-én kelt bejegyzés, melynek értelmében 3 forinttal kárpótolták az oláhfalvi Dániel Pétert a brassói darabontoktól elszenvedett bántalmazás miatt.¹¹⁹⁵ Valamennyi feladattípusra jellemző, hogy a jól végzett munkáért a katonák évi rendes zsoldjukon túlmenően készpénzben vagy természetben fizetett különleges juttatásra számíthattak, jóllehet ezek kiutalása nem történt olyan aprólékos gondnal, mint a posták esetében. Jellemző tendencia továbbá az is, hogy az extra jövedelmet inkább csak a csapat vezetője, a hadnagy kapta meg.¹¹⁹⁶ Íratlan szabályként kezelték a városiak, hogy júniusban, a brassói mustra alkalmával kisebb nagyobb ajándékokban részesítették katonáikat: jófajta késeket, posztót, egyéb használati tárgyakat adtak át, illetve pénzt is ajándákoztak. A vezetők jutalma 25-40 dénártól akár 25 forintig terjedhetett, a

¹¹⁹¹ Bővebben lásd a fejedelem brassói látogatásával foglalkozó IV.1.2. fejezetben. Vö. továbbá: ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 437. A darabontok által a fejedelem brassói látogatása során teljesített szolgálatot summázza egy 1628-ból származó bejegyzés: "[11. Februarij] Zahlt 49 Trabantten, so für des H[errn] Richters Unndt Honnen Hauße gewachett, Unndt sonst hin Undt wieder geholffen hatten zu dn. 40. 19,60.-" ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 575.

¹¹⁹² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 410-413. 471.

¹¹⁹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 436.

¹¹⁹⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 297.; V/22, 893.; V/23, 52. 198.

¹¹⁹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 721.

¹¹⁹⁶ Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 563.; V/21, 342.

közlegények 10-50 dénárt kaphattak.¹¹⁹⁷ A brassói katonák csoportjainak rövid áttekintését követően alább a fejedelmi hadjáratokban részes katonasággal foglalkozunk részletesebben.

Fejedelmi hadjárat esetén Brassó a Szász Universitas elosztásának megfelelően megközelítőleg százfőnyi fizetett gyalogost állított ki¹¹⁹⁸, akik egy „Hauptmann” vagyis hadnagy¹¹⁹⁹ irányítása alatt álltak. A fejedelmi táborba készülő katonákat tizedekre osztották, ezek élére pedig „Zehntmann” vagyis tizedest helyeztek.¹²⁰⁰ Közülük kiválasztottak egyet, akit vicehadnaggyá – „Unterhauptmann”¹²⁰¹ – tettek. A különítményhez tartozott még rajtuk kívül a dobos¹²⁰², a zászlótartó¹²⁰³ és a borbély¹²⁰⁴, valamint a hadnagy rendelkezésére bocsátott szolga. A közkatonákat Brassóban a „Knechten” vagyis legények kifejezéssel jelölték, akik közül kilenc fő tartozott a tizedes alá. Bethlen István már idézett hadba hívó parancsából is kitűnik, a fejedelemség haderejébe „magyar gyalogokat” vártak a szászok részéről is. Ez kézenfekvő magyarázattal szolgálhat arra a jelenségre, hogy a Brassóban kiállított csapat név szerint ismert tagjai túlnyomó többségében magyar nevűek voltak.¹²⁰⁵

¹¹⁹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 75. 644.

¹¹⁹⁸ A városi seregek általában eltértek ettől a számtól, így 1614-ben 90, 1616 májusában 98, novemberében 96, 1620-ban és 1623 augusztusában ugyancsak 96 fő, majd 1623 novemberében 65, 1625-ben 99, 1626-ban 95 brassói katona érkezett a fejedelem táborába.

¹¹⁹⁹ 1614-ben Hans Schuster. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 462.; 1616-1617-ben, illetve 1620-23-ban és 1625-ben Csukás István. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 610. 719. 835. 853.; V/22, 410. 887.; 1626-ban Fekete György. ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 193.; 1623-ban a kiegészítő csapat élén Gyresch Jakab. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 419.

¹²⁰⁰ A tizedesek nevét már ritkábban tartották említésre méltónak a városgazdák, így csak néhány év vonatkozásában ismerjük őket. Név szerint említett tizedesek: 1614-ben Fekete János, Mihály deák (Nagy Mihály), Balaskó Ferenc, (Fölvinczy) Márton deák, Laczó András, Székely András, Monostori János. Stadthannenrechnungen V/20, 425.; 1625-ben Török Bálint, Erdély Mihály, Benkő Jakab, Giresch Tomas, Forgács Bálint, Beldi János, Gergő Mihály, Váncsa János. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 887-888.

¹²⁰¹ 1614-1617-ben, illetve 1620-23-ban és 1625-ben Bandi Pál. Stadthannenrechnungen V/20, 425. 610. 853.; V/22, 410. 887.; 1623-ban a kiegészítőcsapatban Forró György. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 419.

¹²⁰² 1614-ben Fekete Péter. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 424.; 1616-ban Dobos János. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 719.; 1620-ban Dobos Péter és Dobos János, utóbbi valószínűleg 1621-től 1623-ig, illetve 1625-ben. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 73. 205.; V/22, 410. 887.; 1623-ban a kiegészítőcsapatban Bartha György. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 419.

¹²⁰³ 1614-ben Fekete István. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 424.; 1616-ban Benkő Jakab. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 719.; 1623-ban és 1625-ben Feredős Márton. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 410. 887.; Az 1623-as kiegészítőcsapatban Kozák István. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 419.

¹²⁰⁴ 1614-ben Schärer nevű. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 424.; 1616-1617-ben, illetve 1620-23-ban Borbély Lőrinc. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 719.; 1625-ben Borbély János. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 887.

¹²⁰⁵ A számadáskönyvek vezetésére nem jellemző az a gyakorlat, hogy megváltoztatták, lefordították volna a tulajdonneveket, legfeljebb a helyesírás terén tapasztalhatók bizonyos eltérések, németesítések. Ennek megfelelően meglehetősen biztonsággal állíthatjuk, hogy a magyar nevek magyarokat, a német nevek szászokat takarnak. A katonákat rendre Brassó jobbágyfalvaiból és a Barcaság egyéb, Brassótól függő helységeiből toborozták, ahol jelentős magyar és székely lakosságot találunk. Ennek dacára tudomásunk van német nevű katonákról is, akik feltétlenül rendelkeztek a magyar vezényleti nyelvű fejedelmi hadseregben megkövetelt magyar nyelvtudással. Kivételes esetben arról is értesülhetünk, honnan származott az illető:

Mielőtt a katonák fejedelmi szolgálatba léptek volna, a többi erdélyi hadhoz hasonlóan a fejedelem megmustrálhatta őket, jóllehet erre nem került minden esetben sor. A brassói számadáskönyvekben részleteiben maradtak fenn az 1616-os mustra körülményei, amikor a Fogarasban tartózkodó és brassói látogatásra készülő Bethlen Gábor színe elé rendelte a Brassóban kiállított századot. A mustrára a darabontokat soron kívül Fogarasba szállították, és külön ellátmányban részesültek: a közkatonák 50 dénárt, a hadnagy 6 forintot, a vicehadnagy 3 forintot kapott az eseményre.¹²⁰⁶ Bethlen Gábor májusi tábori utasításaiból azt is megtudhatjuk, hogyan osztották be a csapatot az erdélyi fejedelmi haderőbe. A brassói katonákat is „registrumba” vették, majd egyesültek a szász gróf – vagy helyettese – által vezetett szász egységgel. Az így kiállított fekete darabontokat betagolták a szintén feudális alapon szervezett vármegyei és székely gyalogos egységek közé. A hivatkozott évben, 1616-ban a szászokat a nemesség gyalogjaival együtt Besenyei Menyhárt deákra bízta, míg az egész gyalogság vezetését Béli Kelemen látta el.¹²⁰⁷

A fejedelemség kori Erdély hadi normáinak megfelelően a darabontokat Brassó saját szekereivel és fuvarosaival szállította a megadott helyre, és felszerelésük¹²⁰⁸ egy részéről is maga gondoskodott. Külön tételt jelentett a katonák felruházása „von Fuß auff”¹²⁰⁹, azaz tetőtől talpig. A brassói csapat saját zászló alatt vonult harcba, melyet egy helyi szabó készített vörös színű bogáziából vagy egyéb minőségi kelméből, közepére pedig a város címerében is ékeskedő arany koronát hímizte. Ezen kiadások mellett természetesen a zsold kifizetése is a városi kasszárt terhelte, melyet általában havi bontásban, „hópénzként” kezeltek, bár a fejedelem nem ritkán két-háromhavi zsolddal ellátva rendelte magához a fegyvereseket. A katonák fizetsége beosztásuktól és felszereltségüktől függött. A fizetési lajstrom élén természetesen a hadnagy állt, aki 16-20 forintot kapott a megbízatásért.¹²¹⁰ Helyettese, a tizedesek közül kiemelt vicehadnagy 8 forintban részesült. A tizedesek fizetsége 4-4,50

1621 novemberében egy tizedesről jegyzi meg a városgazda, hogy Apácáról való. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1019.

¹²⁰⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 610.

¹²⁰⁷ *Disciplina militaris in expeditione Lippensi ab illustrissimo principe et domino Gabriele Bethlen exhibita*. In: Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor levelei. Történelmi Társulat, 1885. 440.

¹²⁰⁸ A brassói csapat felszereltsége csupán csekély eltéréseket mutat a vizsgált időszakon belül. A fejedelmi elvárásokról árulkodik Bethlen István gubernátor 1621. május 21-iki hadfogatási rendelete, melyben minden tíz legényre rendel egy négyökrös szekeret élelemmel, valamint egy sátrat a hópénzen felül. Ezzel szemben a városi számadáskönyvek csupán két-három szekérnyi élelemről számolnak be. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 424-425. 647. 719. 824. 854-855.; V/21, 205-206.; V/22, 244. 413. 470-471. 887-893.; V/23, 39.

¹²⁰⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 1149.

¹²¹⁰ Ez igen magas fizetségnek minősült a város rendszeres szolgálatban álló, fizetett alkalmazottaihoz képest, hiszen a legbőkezűbben jutalmazott brassói tisztviselők, a jegyző és az iskola rektora sem kaptak többet 25-30 forintnál negyedévente. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 583.

forintot tett ki, ugynennyi járt a zászlótartónak, a dobosnak és a borbélynak is. Ettől mindössze egy forinttal maradt el a közkatonák jussa, akik 3-3,50 forintnyi illetményben részesültek.¹²¹¹ A város megfizette továbbá a kapitány szolgálatára rendelt legényt is¹²¹², aki a maga 3 forintjával a rangsor legalján foglalt helyet. Az első zsold kifizetése az adatok alapján a toborzás idején megtörtént, a további járandóságokat utólag fizették, időről időre a katonák után küldve aktuális szolgálati helyükre. Amennyiben a küldetés nem kerek hónapokat tett ki, töredékösszeget is számítottak. A szolgálatban eltöltött idő alatt a magasabb rangúaknak felszerelésükre fordított költségeit – lószerszám, fegyverek, dobok, zászlók javítása – is megtérítették, illetve különleges alkalmakkor 1-1 forint borraivalóban részesültek.¹²¹³

Brassói darabontokat legalább tíz alkalommal találunk a hadra kelő Bethlen Gábor szolgálatában, aki elsőként a Lippa és Jenő átadása körül fokozatosan kibontakozó, illetve a Habsburg udvar ellenséges magatartását kísérő konfliktushelyzet során rendelte maga mellé őket.¹²¹⁴ A városi számadáskönyv 1614. október 18-án jegyzi a fejedelem szászsebesi

¹²¹¹ A források alapján feltűnő, hogy a tizedesek és a közkatonák esetében az első zsold 50 dénárral több volt, mint a rákövetkezők. Ennek oka feltételezhetően az lehetett, hogy a toborzás során bizonyos felszerelési tárgyakra, élelemre maguknak kellett gondoskodni, s éppen a különbözetet, 50 dénárt kapták, amennyiben a küldetés előtt vették mustra alá őket. Vö. Bethlen István rendelete a szászokhoz hadak fogadása ügyében. 1621. május 21. EOE VII, 558.; Stadthannenrechnungnen V/20, 424-425.; A brassói katonák fizetése egyébként lényegében megegyezik a fejedelmi hadseregben szolgáló fizetett hadak zsoldjával. Vö.: Wittman Tibor: Bethlen Gábor mint hadszervező. Budapest, 1952. 23.

¹²¹² A csapatot vezénylő hadnagynak a személyes szolgálatára rendelt legényen kívül saját sátor és közlekedési eszköz – ló vagy szekér – is járt. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 411.

¹²¹³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 434. 462.

¹²¹⁴ A tizenöt éves háborúban elvesztett erősségeket a törökök kezdettől fogva visszaigényelték, jóllehet változó eréllyel, követelésük alól pedig az erdélyi fejedelmek újra és újra találtak kibúvót. Igazán veszélyessé 1614-től vált a helyzet, amikor a Porta ismét, ezúttal minden eddiginél határozottabban kezdte követelni a várakat. Mindennek háttérében joggal sejthetjük azt a török szándékot, hogy bebiztosítsák magukat a határvidéken „feltűnésmentesen” mozgósító Habsburg udvar praktikái ellen, ami – 1614 kora tavaszán erdélyi követeik útján – ki is nyilvánította igényét számos vitatott hovatartozású erősségre, Ecsed, Huszt és Kővár mellett Váradra, Lippára és Jenőre is. Ennek megfelelően az 1614 nyaráról származó konstantinápolyi követjelentések visszatérő figyelmeztetése, a Porta elszánta magát Lippa és Jenő visszaszerzésére, amire el is indították Szkender pasát és hadait. Ekkor azonban még sikerült elhárítani a veszélyt a két vár fölül, ami nem kis mértékben Bethlen Gábor tárgyalásainak volt köszönhető. Mindazonáltal Lippa és Jenő híre alaposan felduzzasztva keringett Magyarországon és Bécsben is, ezáltal pedig az udvari háború pártiak egyik vesszőparipájává vált az Erdély elleni „védelmi háború” kérdésében. Szkender pasa Lippa ellen készülődő hadjáratát megakadályozandó kapott követutasítást a Habsburgok portai orátora, Michael Starzer 1614 szeptemberében. Vö.: Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1614. június 9-10. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 1. Nr. 57-64.; Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1614. július 2. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 93-136.; Michael Starzer követjelentése. Silibrea, 1614. július 9. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 90-91.; II. Mátyás Forgách Zsigmondnak (fogalmazvány). Linz, 1614. szeptember 5. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 3. Nr. 122.; II. Mátyás Hans Molartnak. Linz, 1614. szeptember 19. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 3. Nr. 124-125.; A szeptemberi lippai eseményekről ezenfelül a vár Habsburgokhoz húzó katonasága is beszámolt Forgách Zsigmondnak: „*Levelünkre Nagysagodtól ez mostani Sz[ent] Mihály hónap 19. napján ezen mi emberink által kegyelmes választ veven, meg értuk Nagysagodnak nyomorult állapotunkon való könyörületességét, Kegyelmes jo akarattját es gondviselesét hozzánk. [...] Mint hogy azért Nagysagos Urunk, szüntelen az ellenségnek mindenfelül reánk való gyűlése, így az Nagysagodnak segítségének szüntelen kívántatnak nálunk való jelen léte: mert ellenség*”

táborába parancsolt fegyvereseket, szám szerint 90 főt.¹²¹⁵ Indulásuk is ekkor történhetett, jöllehet október 19-én még bizonyosan a Barcaságban voltak, hiszen az Enyedről hazafelé tartó Andreas Hegyes brassói tanácsúr ezen a napon még itt, a vulkányi erdőkben találkozott velük.¹²¹⁶ Az őszön Naszuh pasa közbenjárására ugyan sikerült elodáznai a várak átadását, Bethlen Gábor azonban továbbra is fegyverben tartotta táborát, így a brassói különítményt is. Csupán kilenc főt bocsátott haza november 23-án, minden tizedből egy-egy katonát, ismeretlen okokból.¹²¹⁷ A zsoldkifizetések alapján megállapítható, hogy a küldetést meghosszabbították legalább 1614 decemberéig¹²¹⁸, továbbá arról is értesülünk, hogy a brassói katonákat közvetlenül Lippára vezényelték.¹²¹⁹ Bethlen Gábor 1615 januárjában hirdette meg az általános hadfölkelést¹²²⁰, ám erre már nem érkezett újabb brassói csapat. Ezt támasztják alá a számadáskönyvek adatai, hiszen újabb zsoldlisták helyett már csak a lippai helyőrség és a fejedelmi hajdúk zsoldjára fordított további összegeket könyvelnek Brassóban, melyet Szebenben, az egész szászságra kirótt hadi költségekkel együtt kezeltek.¹²²¹

A Bethlen Gábor uralkodásának első éveire jellemző bizonytalan külpolitikai helyzet 1616-ban ismét hadbalépésre szült alkalmat, mely a brassóiakat is érintette, elsőként a csaknem kétesztendei időhúzást követően mégis megvalósuló lippai várátadás során. A küszöbön álló konfliktusok árnyékában – és itt a lippai események mellett joggal gondolhatunk a Homonnai Drugeth György Habsburg hátszéllel folytatott felső-magyarországi tevékenységére is – Brassóban a felkészülés már az év januárjában megkezdődött. A számadáskönyvek adatai a sereg felszerelése során ritkán tesznek említést a fegyverekről: ezúttal is csupán a javítási költségek során találkozunk egy ágyúval, amelyet

eddigis alája szallot volna városunknak, hogy ha az Erdélyi Fejedelem eo Nagysága nem tartoztatta volna őket, biztatván ily remenséggel, hogy egy kevés ideig lennének Várakozásban, mert eo néki vagyon oly embere Lippában, ki az ő kötése és fogadása szerint, minden viadal nélkül kezekben juttattya az helt. Annakfelette, az mulatás alat, az Magyar Orszagi Hadak is leszállanak, az kiktul ez véghelyeknek segítsegek lehetne, es így ezen helyeknek el foglalásában annak utánna job modgyok es alkalmatosságok lenne.” Lippa és Arad méltóságai Forgách Zsigmondnak. Lippa, 1614. szeptember 19. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 132.

¹²¹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 424-425.

¹²¹⁶ Hegyes: Diarium, 506.

¹²¹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 432.

¹²¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 434.; A katonákat Lippáról Váradra vezényelték, majd haza bocsátották őket Brassóba. Hegyes: Diarium, 512.

¹²¹⁹ Stadthannenrechnungen V/20, 462.

¹²²⁰ Bethlen Gábor hadfölkelést hirdet. 1615. január 18. EOE VII., 209-211.

¹²²¹ „29. Dito [May] Schikt durch den Andras Deak und Talpas Marton ihn die Hermanstad an unserer Portion des Lippay Praesedi[um] R 228.-

Item An der auszallung der hayduken wegen der R 1000.- auff uns treffendt R 190.-”
ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 513.

egy helyi kováccsal „foltoztattak”.¹²²² A fejedelmi parancsnak megfelelően a városgazda először február 13-án indított útnak 98 katonát, hogy részt vegyenek a Bethlen Gábor jelenlétében tartott fogarasi mustrán. A városgazda ezesetben nem részletezte a felmerült költségeket, csupán az 503 forintnyi végösszeget rögzítette.¹²²³ Ezt követően történt a katonák ruházatának és a felszerelés alapvető elemeinek elkészítése és javíttatása, melynek költségeiről a számadáskönyvek 1616. májusi bejegyzései részletesen beszámolnak.¹²²⁴ A városbíró utasításait tükröző adatokból¹²²⁵ viszont élénk színekkel rajzolódik ki előttünk, hogyan is nézett ki egy brassói gyalog, és milyen ellátással bocsátotta is őt útjára a város. A darabontok „egyenruhája” dolmányból, mentéből és nadrágból állt, melyekhez 61 vég aba posztót vásároltak 230,30 forintért városi polgároktól, helyi kereskedőktől, illetve egy részét a töröcsvári harmnicad vámtételeiből emelték ki. A zsebekhez és a gallérokhoz 14 könyök vörös morván anyagot és egyéb kiegészítőket, prémeket használtak fel, 9,80 forint értékben. Külön gondoskodtak a hadnagy ruházatáról, melyhez 6 és 5/8 könyök barna fajlandi posztót és 8 könyök zöld karáziát használtak fel 25,85 forint értékben. A darabontok mentéjéhez való fekete és az előljárókéhoz – tizedesek és vicehadnagy, valamint a zászlótartó és a dobos – való vörös anyagot külön említik, erre 125,66 forintot költött a város, míg négy darab vörös mentét készen vásároltak 10,30 forintért.¹²²⁶ A tizedek mellé rendelt élelemszállító szekereket fekete és szürke anyaggal borították be. Ezenfelül megjavíttatták a város címerét viselő zászlókat és sátrakat, amelyeket szintén a csapat mellé adtak, és kifizették a kocsisokat is. A ruházat, a zsold és a mustra díja mellett ez további 13,49 forintjába került a városnak. A darabontokat végül május 21-én indították útnak Lippa felé, egy hónapra való zsolddal ellátva, melynek összege 371, 50 forintot tett ki. Az adatokat összesítve arra jutunk, hogy

¹²²² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 647.

¹²²³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 610.

¹²²⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 644-647.

¹²²⁵ A számadáskönyvek 1616. májusi bejegyzései híven tükrözik a feszült belpolitikai helyzetet Erdélyben. Ekkor ugyanis rendhagyó módon a városbíró kezelte a városi javakat, hiszen a hasonló ügyekben egyébként illetékes városgazda, a Bethlen Gábor elleni összeesküvésben részes Johannes Benkner letartóztatása éppen erre az időre esett. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 641. 644.

¹²²⁶ A százsz katonákat fekete egyenruhájuk – pontosabban mentéjük – után nevezték „fekete darabontoknak” az erdélyi hadseregben. Mint láthattuk, ez a közkatonákra vonatkozott, előljáróik esetében a zöld és vörös színek domináltak. Előfordult azonban az is, hogy a városban nem állt rendelkezésre elegendő mennyiségű fekete posztó, ebben az esetben mással pótolták. Így történt 1621 decemberében, amikor a brassói darabontok egy része zöld mentében volt kénytelen hadba vonulni. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 202.; A ruházathoz kötődően egyéb érdekességekre is fényt vetnek a számadáskönyvek adatai: ugyancsak az 1620-as katonaállítás során következett be az az eset, hogy a szabó olyannyira elszabta az egyik darabont dolmányát, hogy a küszöbön álló indulás végett készen kellett vásárolni egyet Georg Teutsch brassói polgártól 3 forintért. Ám az elszabott ruhadarab sem veszett kárba, a takarékos brassóiak elhelyezték a töröcsvári vámtételek között. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 205.; 1623-ban egy mente hiányzott a csapatnál, amelyet sebtében a magyar prédikátor fekete kabátjával pótoltak. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 413.

Brassóban a darabontok kiállításának költsége tetemes összeget, 1289,90 forintot emésztett fel. Ehhez járulnak még a további zsoldkifizetések, a szolgálati időtől függően.¹²²⁷ A forrásokból az is kiderül, hogy júliusban, Lippa ostromát követően Brassó 32,82 forintnyi összeget fordított arra, hogy helyrehozza a bevetés során keletkezett kisebb-nagyobb veszteségeket: kijavíttatta a ruhákat és a felszerelést, pótolta az elkallódott fegyvereket, és gyógyíttatta azt a három darabontot, akik megsérültek harc közben.¹²²⁸ A számadáskönyvek alapján még arról szerezhetünk tudomást, hogy a brassóiakat Lippa alól Kolozsvárra vezényelték.¹²²⁹ Mivel a brassói zsoldkifizetések július hónappal megszűntek, azt gondolhatnánk, hogy ekkor a darabontok brassói megbízatása is véget ért.¹²³⁰ Ellentmond ennek azonban egy 1617. február 6-án kelt bejegyzés, amely arról számol be, hogy a városgazda 378,50 forintot fizetett ki Bakos Bálintnak¹²³¹, amit az előző év folyamán előlegezett meg a városnak a Váradra rendelt brassói katonák zsoldjára¹²³². Ez tehát arra utal, hogy Kolozsvárról átirányítva a brassóiak még legalább egy hónapig szolgáltak a Rhédey Ferenc váradi kapitányra bízott hadak mellett.

Mivel Szkender pasa 1616-os fellépése a portai érdekeket sértő Movilák ellen a vonakodó Bethlen Gábort is hadba szólította, a hadi készültség nem szűnt meg Erdélyben. A fejedelem augusztusban ütött táborát a Moldvával határos Székelyföldön, ám harcban nem bocsátkozott. Andreas Hegyes augusztus 6-iki naplóbejegyzése szerint brassói darabontok is állomásoztak táborában, feltehetőleg azok közül, akiket még Lippára rendelt magához a fejedelem.¹²³³ És bár a török haderő győzelmet aratott Moldvában, Bethlen Gábor nem eresztette szélnek seregét, hiszen a harcok egészen 1619-ig elhúzódtak. Ennek megfelelően az októberi segesvári országgyűlés úgy rendelkezett, hogy a vármegyei, székely és szász csapatok készen álljanak, a fejedelem parancsára „mindjárt felülhessenek és

¹²²⁷ Ebben az esetben még további két alkalommal küldtek zsoldot a brassói katonák után, június 15-én 378,50 forintot és július 10-én 369 forintot. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 651. 656.

¹²²⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 656.

¹²²⁹ Andreas Hegyes tudósítása szerint július 14-én került sor erre. Továbbá azt is megtudhatjuk naplójából, Brassóban július 23-án vették hírért Bethlen Gábor újabb tervének: Kolozsvárról megindul a moldvai határ felé, Szkender pasa megsegítésére. Hegyes: *Diarium*, 556.

¹²³⁰ Uo.

¹²³¹ Bakos Bálint nem csupán pénzügyi tevékenységével vívta ki a brassóiak bizalmát. Egyike volt azoknak, akik már Báthory Gábor regnálása idején aktív részesévé váltak a szászság önálló Habsburg-diplomáciájának, hiszen számtalanszor kockáztatta életét a fejedelem ellen Bécsben támogatást kereső Szász Universitas titkos levelezésének továbbítása során. Vö.: Kraus, 84-85. Erről bővebben lásd még a diplomáciai tevékenységről szóló III.1.2.1. fejezetet.

¹²³² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 769.

¹²³³ Hegyes: *Diarium*, 559.

indulhassanak”¹²³⁴. Brassóban november 22-én tettek eleget a felhívásnak, és elindítottak 96 felszerelt gyalogot a fejedelmi táborba, miután a fent említett módon felszerelték őket.¹²³⁵

A moldvai beavatkozást sikeresen halogató Bethlen Gábor nem tarthatott igényt huzamosabb ideig a városi különítményre, hiszen egészen 1617 nyarának végéig nem találkozunk zsoldkifizetésekkel, csupán a felszerelés apróbb javításairól hallunk.¹²³⁶ Január 9-én még Prépostvári Zsigmond mellett tudjuk őket¹²³⁷, majd 26-án tértek csak vissza, Váradról¹²³⁸. Az országgyűlés ugyan már júniusban elrendelte az újabb hadfölkelést¹²³⁹, a brassóiak készülődése mégis csak augusztus elején fokozódott. A brassói gyalogokat ugyanis a fejedelem székelyföldi táborába rendelték, hogy csatlakozzanak a moldvai expedícióhoz. Ennek megfelelően a városgazda augusztus 22-én indította útnak a brassói csapatot, a fejedelem engedményének köszönhetően ezúttal csupán 90 főt.¹²⁴⁰ A gyalogokat két hónapig tartották fegyverben, szeptemberben és október értesülünk zsoldkifizetésekről.¹²⁴¹ Az októberi könyvelés esetében azonban egyéb információk is magukra vonják a figyelmet. Úgy tűnik, a fejedelem nemcsak brassói katonákat vitt magával a moldvai hadjáratra, hanem mesterembereket – kovácsokat, bognárokat, ácsokat – és fuvarosokat, a hozzájuk tartozó szekerekkel és lovakkal együtt. Az is kiderül, hogy az expedíció „barcasági ügynek” számított, hiszen Brassóiak mellett szép számmal találunk külvárosiakat és más barcasági településről származókat a dologra fogottak között. A szűnyogszegi, óbrassói, feketehalmi, rozsnói, keresztényfalvi, prázsmári, hermányi, szentpéteri, kilencfalusi, volkányi és botfalusi férfiak számára a város utólag megtérítette a különleges szolgálatot.¹²⁴²

A számadáskönyvekre hagyatkozva az 1620-as hadi eseményekre vonatkozóan vehetjük fel ismét a fonalat, hiszen 1618-19-ből nem állnak rendelkezésünkre hasonló adatok. Azt azonban már bizonyosan állíthatjuk, hogy 1620 decemberében újabb brassói csapat

¹²³⁴ A segesvári országgyűlés irományai. 1616. október 9. – november 7. EOE VII., 389.

¹²³⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 719-720.; A ruhadarabok varratását késedelmesen, csupán 1617. január 12-én fizették ki a szabónak. A bejegyzésből az is kiderül, hogy a dolmányok és menték munkadíja 35 dénár volt, míg nadrágot 15 dénárért varrt a mester. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 764.

¹²³⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 803. 822-824.

¹²³⁷ Hegyes: Diarium, 575.

¹²³⁸ Uo.

¹²³⁹ EOE VII., 438.

¹²⁴⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 835.

¹²⁴¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 845. 855.

¹²⁴² ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 854-855. A költségek összesítése során az aprólékos városgazda még azt a vasalt kereket is feljegyezte, amelyet erőszakkal vettek el és vittek a székelyföldi táborba egy feketehalmi gazdától. Uo.

felszerelésére kapott utasítást a városgazda.¹²⁴³ A város 1621 tavaszáig rendezte zsoldjukat, az utolsó kifizetésre március 26-án került sor, részben Stenzel János kolozsvári megbízott, részben pedig a városgazda által. A bejegyzésben utalnak arra is, hogy több társzekeret is a fejedelmi táborba bocsátottak, amelyekhez 21 legényt alkalmaztak.¹²⁴⁴ Decemberben Gyresch Jakab hadnagy vezetésével küldtek 70 darabontot a hegyekbe¹²⁴⁵, december 11-én ismét megy egy csapat, lőporral bőségesen felszerelve. Az akció annak a hatávédelmi intézkedésnek a részét képezhette, mely során Bethlen Gábor elrendelte a szorosok járhatatlanná tételét a Kárpátok mentén.¹²⁴⁶

Bethlen Gábor 1623-as nyugati hadjárata során újabb brassói század kiállítására került sor, amelyet augusztus 9-én indítottak a kolozsvári táborba, kéthavi zsolddal és a fentiekből már megismert, szokásos felszerelésekkel ellátva.¹²⁴⁷ A fejedelem azonban hamarosan utánpótlás csapat kiállítását kérte, amire a hadi események tükrében már csak késve, november 21-én – éppen a hodolini fegyverszünet napján – került sor. Gyresch Jakab hadnagy vezénylete alatt ezúttal 65 főnyi brassói katonát küldtek az erdélyi hadakhoz. A vállalkozás mérlegét a következő esztendő janurájában vonták meg Brassóban. Az adatok arra derítenek fényt, hogy a három hónapra előre kifizetett zsold dacára Csukás István, aki a teljes brassói csapatért felelt, mégis kölcsönökből oldotta meg a darabontok és a kísérő személyzet kifizetését. A hitelezők között Mikó Ferenc, Balassi Ferenc, Nemes Tamás és maga a városgazda szerepelnek, arra azonban nem kapunk magyarázatot, közreműködésükre miért is volt szükség.¹²⁴⁸

Az 1623-24-es hadjáratot lezáró második bécsi béke csupán lélegzetvételnyi szünetet iktatott a háborús cselekményekbe. Bethlen Gábor egy esztendő elteltével már a Habsburgok ellen irányuló protestáns szövetség mellett kötelezte el magát, ennek fényében lépett házasságra második feleségével, Brandenburgi Katalinnal. A fejedelmet már 1620-tól foglalkoztatta az idegen zsoldosok felfogadásának gondolata, amelyre több ízben sort is kerített, s úgy tűnik, 1623-tól állandó német hadat tartott fegyverben, békeidőre pedig Alvincot jelölte ki számukra lakóhelyül. Létszámuk ingadozó volt, kétszáztól ezerkétszáz főig

¹²⁴³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 201-204. 206.

¹²⁴⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1135.

¹²⁴⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 998.

¹²⁴⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 995-997.

¹²⁴⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 410-413.

¹²⁴⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 471.

terjedt.¹²⁴⁹ Esetünkben az a csoport tart számot érdeklődésre, amelyik 1625 májusában érkezett a protestáns német tartományokból Erdélybe, állomáshelyükként pedig valószínűleg a fejedelmi birtokokat jelölték ki. A jövevények jelenléte Brassót is érintette, hiszen a "Moser" néven említett német katonáknak tett kisebb-nagyobb szolgáltatások rendre feltűnnek a városi számadáskönyvekben. A legjelentősebb tételt mindezek közül 1625-ös felbukkanásuk jelentette, ekkor Bethlen Gábor ugyanis egyszerűen a városra terhelte azoknak a zsoldosoknak az ellátási költségét, akiket Fogarasban helyezett el. Az 1996 forintot kitevő summát hat lóval szállították át a fogarasi várba.¹²⁵⁰ A katonák ruházatát Segesváron készítette a fejedelem, ahova Brassó is küldött tizenöt szabót, hogy közreműködjenek a munkában.¹²⁵¹ A háborús készülődés valójában csak augusztusban érte el a várost, katonaillesztésre ugyanis ekkor került sor Brassóban, a városgazda 21-iki bejegyzése alapján. A 99 főnyi gyalog mellett a fejedelem táborába társzekerek is indultak, a szászságra kirótt mennyiségből tizenhárom szekér felszerelése és Fehérvárra bocsátása terhelte a brassóiakat. Ebben az esetben a szekerekről is részletesebb információkat szerezhetünk: minden jármű mellett két-két legény szolgált, egyenként 4 forintnyi fizetségért, a katonákhoz hasonló ellátás mellett.¹²⁵²

1626-ban nem állított ki fizetett hadat a város, csupán a városi darabontok közül bocsátottak a fejedelemhez Kassára, Rozsnyai György vezénylete alatt, kéthavi zsolddal ellátva. A katonákkal 100 darab nyerget és lószerszámot fuvaroztattak, valamint lőport is adtak melléjük.¹²⁵³ A küldetés bizonyára Brandenburgi Katalin érkezésével függött össze¹²⁵⁴, és el is húzódhatott, mert április 4-én még nyolcnapi zsolddal egészítették ki a katonák járandóságát.¹²⁵⁵ Az 1626-os hadi eseményekben való részvétel már más lapra tartozik. Bár Bethlen Gábor csupán augusztusban vonult hadba a Habsburgok ellen, Brassóban a hadi készülődés már májusban kezdetét vette. Ezúttal a városgazda feljegyzéseiből arról is értesüléseket szerezhetünk, hogy a hadfogadás a városban előzetes mustrával egybekötött toborzással indult. Erre 6 forintot rendelt a város, valamint további 8 forintot az ilyenkor

¹²⁴⁹ Az erdélyi fejedelemség hadereje, 57-58.

¹²⁵⁰ „3. May. Empffing der Hoffrichter von fogarsch wegen der Teutscher Soldaten Proviant auf 2 Monat , für die Proviant R 1996.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 811-812.

¹²⁵¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 875.

¹²⁵² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 887-891.

¹²⁵³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 16.

¹²⁵⁴ Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin esküvőjére 1626. március 1-én került sor Kassán.

¹²⁵⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 52.

szokásos „grosses Schiessen” vagyis „nagy lövetés”¹²⁵⁶ költségeinek fedezésére.¹²⁵⁷ A már felfogadott hadat Brassó július 29-én megmustrálta és jegyzékbe vette, majd elindította a fejedelem radnóti táborába, sajnos pontos létszámadatokat ezúttal nem jegyeztek le a számadáskönyvbe.¹²⁵⁸

A csapat összetételéről az 1627. január 29-én kelt bejegyzés árulkodik, amelyben a városgazda elszámolt Fekete György darabonthadnaggal. Mindebből megtudhatjuk, hogy a 95 főnyi katonának és a melléjük adott két kocsisnak az 1626 augusztusában történt kéthavi kifizetést követően további másfél hónapra fizették ki a zsoldját, ami azt jelenti, hogy a brassói csapat 1626. november közepéig állt szolgálatban. Az adatok azt is tükrözik, hogy Fekete György Kassán 90 forint kölcsön felvételére kényszerült egy bizonyos Kovács István deáktól¹²⁵⁹, amit szintén ekkor rendezett el a város. A városgazda külön tesz említést a katonafeleségekről, akik a szolgálati idő alatt összesen 70 forintnyi juttatásban részesültek.¹²⁶⁰ A brassói különítmény tagja volt még egy ismeretlen funkciójú cigánylegény, akinek 6 forintnyi járandóságát április 21-én utalta ki a város.¹²⁶¹

Bethlen Gábor uralkodásának utolsó két évében mérséklődött a hadkészültség Brassóban, hiszen a fejedelem már nem bocsátkozott háborúba, így a zsoldos gyalogok kiállítására sem került ezalatt sor. Mindkét esztendőben csupán a városi darabontok helyi mustrájáról értesülünk¹²⁶², akiket elsősorban helyi feladatok megoldására vetettek be. 1629 áprilisában találkozunk csak olyan bejegyzéssel, amely némiképp módosítja ezt a képet: a városgazda megállapította, hogy a városi darabontok az utóbbi időben sokat tartózkodtak a fejedelem mellett Magyarországon. Mindez 200 forint kiadást jelentett a városnak, amit Daniel Mihálytól voltak kénytelenek kölcsönözni.¹²⁶³

¹²⁵⁶ A mustrát kísérő nagy lövetés funkciója bizonytalan Brassóban, nem kizárt, hogy valamilyen próba kísérőeleme volt. Valószínűbb azonban, hogy egyfajta díszsortúrról lehetett szó, hiszen a város életében felmerülő jelesebb alkalmakkor – például a fejedelmek beiktatására rendezett ünnepség során – is ugyanezt említik.

¹²⁵⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 91.

¹²⁵⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 124.

¹²⁵⁹ Kovács István deák többször is kisegítette a várost. Április 13-án könyvelték Brassóban azt a 167 forintot, amit a brassói darabontoknak kölcsönzött kocsifogadásra. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 342.

¹²⁶⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 297.

¹²⁶¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 346.

¹²⁶² ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 561.; V/21, 645.

¹²⁶³ *“Ist zu wissen daß in verschiener Zeit, unsere Trabanten, alß sie mit dem fürsten hinauß auff Ungern verreiset, von Daniel Mihaly geldt entlehnt haben, welche ich iezund gezahlt, durch H[err] Valent[inus] Forgatsch R 200.-“* ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 533.

Az 1625-ös esztendő kapcsán már tudomást szerezhettünk arról, hogy a brassóiak részt vállaltak a fejedelem szolgálatában álló zsoldoskatonák kifizetésében és ellátásában. Az említett német katonák fogarasi tartózkodása a maga majd' 2000 forintra rúgó költségével a skála felső végpontját jeleníti meg. Általában ennél szerényebb mértékben várt el hasonló szolgáltatást a fejedelem, még hozzá elsősorban hajdúi vonatkozásában. 1629. május 12-én Bethlen Gábor parancsban tudatta a brassói tanáccsal, hogy 300 hajdúját szállásolják el a Barcaságban. Az említett had három nap múlva érkezett meg, de az előre bejelentett létszámot jócskán túllépték: a brassóiaknak 400 főt kellett elhelyezni Szászmagyaros¹²⁶⁴ és Veresmart¹²⁶⁵ között. A kelletlen vendégek fogadására tetemes mennyiségű sört, borjút és kenyeret küldtek ki. A városba csak a főembereket, azokat is csak kisebb csoporttal eresztették be az óvatos brassóiak. Kerekes Pál hajdúhadnagy húsz emberével május 16-án és 18-án, egy másik hadnagy, Nagy György 18-án nyert bebocsátást Brassóba. A hadi nép eltartásának teljes költsége azonban nem Brassóra hárult, hanem a fejedelem költségére történt.¹²⁶⁶ Hasonló esetre találunk példát 1622 augusztusából is.¹²⁶⁷ Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy Brassóban kismértékű maradt az „idegen” katonák kiszolgálásának, ellátásának terhe.

Mindeddig kevés szó esett a fegyverekről és hadi anyagokról, amelyeket Brassó állított ki saját katonái, illetve a fejedelmi hadsereg számára.¹²⁶⁸ Ebben a kérdésben a szászok vonatkozásában elsőként a költséges és nagy szakértelmet igénylő ágyú- és löfegyverkészítésre gondolhatnánk, hiszen Szászföld közismerten bővelkedett hadi eszközökben, melyek nem kis mértékben járultak hozzá az erődített városok erejéhez és hírnevéhez. Köztudomású, hogy a kézi fegyverek és vérték mellett elsősorban a szászok értékes ágyúi voltak azok, amelyek a fejedelmek érdeklődését is felkeltették. Bethlen Gábor uralkodását vizsgálva mindenesetre az a következtetés vonható le, hogy a korszak kezdetén a szászföldi fegyverállomány igencsak megcsappanhatott, főként az 1612-13-as esztendők hadi eseményeinek következtében. Az 1613. decemberi szász panaszáradat egyik pontja alapján képet alkothatunk a kialakult helyzetről, hiszen a szászok arra kérték a fejedelmet és az

¹²⁶⁴ Nussbach, Măieruş

¹²⁶⁵ Rothberg, Roşia

¹²⁶⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 540-543.

¹²⁶⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 115-116.

¹²⁶⁸ A szebeni számadások alapján a 15. század végétől kimutatható a szászok közreműködése az erdélyi haderő hadianyag és -eszköz ellátásában. Müller, 168.

országot, az elrablott fegyverek, „munitiók” haladéktalanul szolgáltatassanak vissza nekik.¹²⁶⁹ A kérésnek némi foganatja lehetett, hiszen az 1614 eleji országgyűlés törvényt hozott az elidegenített szász ágyúk visszaszolgáltatásáról, bár arról már keveset tudunk, ez valóban megtörtént-e. Mindezt kiegészíthetjük a hadtörténet azon megállapításával, hogy a tüzérség meglehetősen alacsony fejlettségi szinten volt Bethlen Gábor haderejében, aki inkább gyors és ütőképes lovassága erejében bízott.¹²⁷⁰ Erre a brassói források sem cáfolnak rá, hiszen az ágyúk és lőfegyverek kérdését vizsgálva azzal szembesülünk, hogy a mértékadó számadáskönyvek adatai hallgatnak a fejedelem számára teljesített hasonló megrendelésekről. Hiába tudjuk, hogy Brassóban a 16. század elejétől specializált ágyúöntőde működött, addig a harangöntő céh foglalkozott ilyesmivel, a vizsgált időszakra vonatkozóan semmilyen adat sem hivatkozik erre.¹²⁷¹

Úgy tűnik, Bethlen Gábor inkább könnyű fegyverzetű katonák felszerelésében támaszkodott a városra, ami a helyi különítmény kiállítására is vonatkozhatott. A brassói katonák felszereltségét vizsgálva azzal a ténnyel szembesülünk, hogy a számadáskönyvek egyetlen egy fegyver rendelkezésre bocsátásáról sem szólnak a város zsoldos gyalogjainak tekintetében. Egyéb fejedelemségkori mintákat figyelembe véve¹²⁷² valószínűnek vehetjük, hogy a katona Brassóban is maga kellett gondoskodjon megfelelő harci eszközről és annak rendbentartásáról, amit a mustrán le is ellenőriztek, Brassóban és a fejedelmi táborban egyaránt. Közismert, hogy a fejedelemség kori gyalogok, így a szászok által kiállítottak is könnyű fegyverzetben, különösebb védelmi eszközök nélkül, karddal, csákánnyal vagy egyszerű lőfegyverrel vonultak hadba.

Más lapra tartozik azonban azoknak a fegyverszállítmányoknak az ügye, amelyek fejedelmi rendelésre, nagyobb hadjáratok idején hagyták el a várost. Jellemzően könnyű kézi fegyverekről volt szó, kardokról és kopjákról, valamint pajzsokról és sisakokról. Valamennyi közül a kopják előállítását képezte a legnagyobb tételt. Bethlen Gábor 1614-ben két

¹²⁶⁹ „[9.] Mindenféle munitiók is: ágyúk, szakállasok, kik feltaláltatnak Erdélyben és a fejedelem ő nga birodalma alatt restituáltassanak, az szebenieké és az szászoké, kik voltak sine omni tergiversatione habentium et ulteriore dilatione. Jus enim unicuique quod suum est tribuit sub poena flor. 20”. A szász universitas gyűlésének feltételei Bethlen Gábor szebeni telelése tárgyában. 1613. december 17. EOE VI, 385.

¹²⁷⁰ Gyalóky Jenő: Bethlen Gábor mint hadvezér. Hadtörténelmi közlemények, 1929. (30.) 3-4. (A továbbiakban: Gyalóky.) 302.

¹²⁷¹ Meltzl, 655.; Brassónak a tizenötéves háború idején az ágyúöntésben játszott szerepére utal az az adat, mely szerint az egyik itáliai származású ágyúöntő és tüzemester, Giovanni Fiotta 1601-ben a városban szervezte meg műhelyét, miután egy Hirscher-lánnyal kötött házassága révén bekerült a brassói patrícius elitbe. Vö.: Kovács: Gyulafehérvár, 239.

¹²⁷² Lippai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete. I. A honfoglalástól a kiegyezésig. Zrínyi katonai kiadó, Budapest, 1984. (A továbbiakban: Magyarország hadtörténete.) 247.

alkalommal, júliusban és októberben rendelt 300-300 darabot belőlük¹²⁷³, 1615-ben egy brassói ajtónállóval küldtek el ismeretlen mennyiséget¹²⁷⁴. Újabb fegyverszállítmányról 1620-ból hallunk, az év májusában 2000 kopját csomagoltak vászonba és vittek Fehérvárra tizenkét ökrös szekérrel¹²⁷⁵, majd augusztus 30-án érkezett meg Farkas Péter, a „helytartó szolgálja”, hogy újabbakat rendeljen. A szállításra decemberben került sor, 400 darabot küldenek belőle Kolozsvárra.¹²⁷⁶ 1621 májusában újabb 2000 kopját¹²⁷⁷, augusztusban ismeretlen mennyiséget csomagoltak Brassóban¹²⁷⁸. 1623 januárjában 200 kopját és ugyanennyi csákányt indítottak útnak Marosvásárhely felé, egy napos eltéréssel másik 200 kopját pedig Fehérvárra.¹²⁷⁹ Ezenfelül a brassói megbízott, Gyresch Jakab még sátrakat és takaróvásznakat is szállított a fejedelmi táborba.¹²⁸⁰ Ebben az évben még júliusban szállítottak ismeretlen mennyiséget¹²⁸¹, szeptemberben pedig 500 darab kopjatokat¹²⁸². 1625 augusztusában ismét kopják szállításáról értesülünk Brassóban, a gubernátor megbízásából.¹²⁸³ Mennyiségét nem ismerjük, sem az 1626-os szállítmányét, amelyet februárban továbbítottak Fehérvárra¹²⁸⁴. Bethlen Gábor uralkodásának utolsó hadi rendelését 1626. november 20-án teljesítették Brassóban, ekkor 200 darab bőrből készült német katonai vért került ki a brassói mesterek keze alól.¹²⁸⁵

A fegyvereket brassói céhesek állították elő, a kopjakat jellemzően a pajzskészítők céhe. Név szerint csupán egyetlen egyet ismerünk közülük a vizsgált időszakból egy bizonyos Zsigmond mestert, aki az 1620-as kopjarendeléseket gyártotta le. Ő arra is kitűnő példát szolgáltat, hogy – hasonlóan a már említett szabókhoz – esetenként a város adós maradt a munkadíjjal, amit utólag – ebben az esetben 1620. december 28-án 68,30 forintértékben – rendeztek.¹²⁸⁶ A fegyverkészítők mellett a fejedelem esetenként egyéb szakember szolgálatára is igény tartott: 1629. május 6-án két feketehalmi löporkészítő mestert küldtek Bethlen Gábor parancsára Kőhalomba, ahol két hónapig tevékenykedtek.¹²⁸⁷ De arról is tudomásunk van,

¹²⁷³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 399. 426.

¹²⁷⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 525.

¹²⁷⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 62.

¹²⁷⁶ A városgazda arról is tájékoztat ebben az esetben, hogy a küldemény szállításával megbízott Nagy Mihály kengyelfutó 10 kopját elhagyott útközben. ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 213.

¹²⁷⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1093.

¹²⁷⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1054.

¹²⁷⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 242-243.

¹²⁸⁰ Uo.

¹²⁸¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 352.

¹²⁸² ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 413.

¹²⁸³ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 874.

¹²⁸⁴ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 35.

¹²⁸⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 195.

¹²⁸⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1148.

¹²⁸⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 538.

hogy salétromfőzők szolgálatait is igénybevették a fejedelmi megrendelések során Brassóban.¹²⁸⁸

Mint az előző felsorolásból is kiderül, Brassó elsősorban kopjakészítéssel járult hozzá a fejedelmi fegyvertár gyarapításához, ez azonban semmi esetre sem tartozott a költségesebb hadi eszközök közé. A kopja a kora újkori harcterek kedvelt kézfegyvereként azonban Bethlen Gábor hadseregében is igen kelendő volt, a fejedelem mindenekelőtt ütőképes lovassága számára biztosította a megfelelő mennyiséget.¹²⁸⁹ A fenti adatok tükrében Brassó legalább 5400 darabbal járult hozzá mindehhez Bethlen Gábor hadjáratai során. A számadáskönyvek adatai a felmerülő költségekre is vetnek némi fényt: a kopjatók előállításának költsége 14 dénár volt¹²⁹⁰, magát a kopját 16-40 dénárból lehetett kihozni.¹²⁹¹ Tekintve az elkészített kopják mennyiségét, úgy becsülhetjük, hogy ez legalább 1000 forintos többletet jelentett a városnak a hadi kiadásokban.

Mindezt tetézték a fegyverek elszállítására fordított kiadások, a szekérfogadás, a fuvaros bére, és csomagolás költségei is. Mivel ezek meglehetősen rendszertelenül, gyakran az értelmezést lehetővé tevő kommentár nélkül fordulnak elő a számadások között, a ráfordítások mértékét még csak becsülni sem lehet. Egyedül a fuvarozásról vannak általános ismereteink, az egész szászságra vonatkozóan. Bethlen Gábor saját megfogalmazása alapján is tudhatjuk, *„eleitől fogva minden fejedelmek idejében partialis és generalis hadaknak instaurálásakor is az ágyukat, taraczkokat és egyébféle azokhoz való tüzes szerszámokat, machinákat az szász papok lovai hordozták”*¹²⁹² Az idézett szöveg folytatása egybevág a foghíjas brassói adatokkal abban a tekintetben, hogy a szászok valószínűleg minden tőlük telhetőt elkövettek e teher mérséklésére: 1626. július 1-én azt írja ugyanis a fejedelem, hogy a szászság ne akadékoskodjon a kötelezettségvállalás tekintetében, hanem késedelem nélkül küldjenek huszonnégy hatlovas erős szekeret a megfelelő személyzettel együtt, a szász papok szokásos kötelezettségeként.¹²⁹³

¹²⁸⁸ “[17. Augusti] Eodem kam der Czeigward von fognasch Alhier im Revier Saliter zubrennen [...]” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1054.

¹²⁸⁹ Gyalókey, 301.

¹²⁹⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 413.

¹²⁹¹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 251.; Erdélyi limitatiokról. EOE VIII, 458.

¹²⁹² Gabrielis Bethlen mandatum in bellica expeditionis causa anno 1626. In: Szilágyi Sándor: Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez. Történelmi Tár, 1886. 657.

¹²⁹³ Az erdélyi hadsereg körül teljesített fuvarozási kötelezettség 1558 óta terheli a Szász Universitást. Vö.: Az erdélyi fejedelemség hadereje, 67.

A hadi szállítások vonatkozásában különleges esetet képviselt az 1621-es esztendő, amikor is a Bethlen Gábor magyarországi háborújával párhuzamban a lengyelek ellen hadba lépő török had számára is teljesített hasonló szolgálatot a város. Az éves számadás augusztusi bejegyzéseit vizsgálva arra jutunk, hogy Brassóban nemcsak a Demién Ferenc által vezetett, és reprezentatív foglyokat szállító portai küldöttség volt jelen. Augusztus 11-én megérkeztek a „török császár éléshajói”, Lészay Gáspár és Károlyi Boldizsár egy bizonyos Hüszejin csausz társaságában, akik elvezették a brassóiak által kiállított, élelemmel megrakott, másfél havi fizetséggel ellátott társzekeres különítményt.¹²⁹⁴

Bethlen Gábor uralkodásának második felében figyelhető meg az a tendencia, hogy egyszerűbb felszerelési tárgyakat is készíttetett katonáinak Brassóban, jóllehet a szolgáltatás mértéke ebben az esetben minimális. A fejedelmi hadi rendelések kiegészítő összetevőjeként a Brassóiak leginkább sátrakat, különféle ponyvákat és takaróvásznakat szállítottak, illetve „lazsnakot” vagyis pokrócokat.¹²⁹⁵ Az 1626-os az esztendőben különleges tétel is szerepelt a szállítási listákon: a fejedelem 200 pár csizmát rendelt Váradra a brassói vargáktól.¹²⁹⁶ Ezt megelőzően csupán egy hasonló rendelésről van tudomásunk: 1616 agusztusában a hadba szálló fejedelem Brassóban készíttetett jelentősebb mennyiségű katonaruhát, melyet 9-én szállítottak a Székelyföldön állomásozó sereghez.¹²⁹⁷ Általában jellemzi e tételeket, hogy a fejedelem kifizette a felmerülő költségeket. Érdekes kiegészítőként érdemes megemlíteni még azt is, hogy Bethlen Gábor 1617-ben brassói mesterekhez fordult fejedelmi páncélja javíttatása során. A megbízatás teljesítője, Merten Filstich gyapjúval, bogáziával toldotta meg a darabot, Andres Hennek pedig fém kiegészítőkkal látta el mind a páncélt, mind pedig a karvasat.¹²⁹⁸ Hasonló reprezentatív fegyverkészítésre vagy javításra máskor is sor került

¹²⁹⁴ A bejegyzés abból a szempontból is szemléletes példa, hogy tömören összefoglalja a Szász Universitas és a Brassóra eső élelemszolgáltatási és –szállítási kötelezettség körülményeit:
*„Den 10. Aug[usti] Hab Ich auff Unser Portion den 12 tharwagen so der Universitet Kön[iglicher] Maj[estät] Verheißen, dem Keyser Proviant zuführen, ins Lager, 2 Wagen kaufft wie folgtt.
 1 Großen Wagen Vom Pitter Keßler, den andern von Gireschen Paul gestehen R 37.-
 Kaufft für diese 2 Wag[en] 12 Roß, wie Volgtt.*

Vom Sawa belger 1 Roß R 18.-, Barbul Bockos 1 Roß R 18.-, Vom Labor 1 Roß R 19.-, Vom Waßili 1 Roß 18.-, Mayers Andres 1 Roß R 14.-, Von Rosenau 1 Roß R 15.-, Schetzen Georg 1 Roß R 16,50.-, Matthes Glaßer R 2 Roß R 48.-, Von Zunogseck [Szűnyogszeg] 1 Roß R 15,30.-, Schetzen Hans 1 Roß R 18.-, Latzko von Rosenau 1 Roß R 15.-,

Item dingt ein knecht so den Wag[en] geführtt, gab ihm Von 1 ½ Monat Alttgelt R 12, 40.- Neygelt R 14,40.-”
 ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1062-1063. Megjegyzendő, hogy szeptemberben ezenfelül a fejedelem táborába is küldtek élelmes szekereket a brassóiak. ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1038.

¹²⁹⁵ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 242-243.

¹²⁹⁶ ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 22.

¹²⁹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 685.

¹²⁹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 856. 873.

Brassóban. Különösen nagy értéket képviseltek azok az ajándék „csákányok”, amelyeket a tatár kánhoz induló követség készíttetett Brassóban 1621-ben.¹²⁹⁹

Ugyan nem tartozik szigorúan a hadügy kérdéséhez, az ország védelmének mégis fontos elemét képezi a kémkedés, és az „ellenséges” terület folyamatos megfigyelése. Erdély és Brassó érdeke nyilvánvalóan egybeesett ebben a kérdésben, ez pedig mindenekelőtt a határvidék hegyláncain átvezető hágók és átkelőhelyek, illetve a szomszédos területek szemmeltartásában érhető tetten. Mint a korábbiak során már említettük, Brassó közelében több jelentősebb szoros vezetett át az országhatáron, melyeket a város felügyelt és gondozott. A legjelentősebb, a vámszedőhellyel együvé telepített Töröcsvár kiemelkedő szerepéről már szóltunk.¹³⁰⁰ Meghatározó voltát tovább erősítették az 1619-es országgyűlési határozat határrendészeti szigorító intézkedései, melyek következtében csökkentették a hivatalos átkelőhelyek számát és fokozták a határvidék ellenőrzését.¹³⁰¹ Az ország dél-keleti szegletében őrt álló Brassó mindig is éber szemmel figyelte a havasok túloldalán zajló eseményeket, annál is inkább, mert a havasalföldi információk révén a legfenyegetőbb veszélyről, a törökök mozgásáról is közvetlen értesüléseket szerezhetett. Kézenfekvő, hogy a brassói hírszerzés informátorai mindenekelőtt a jövő-menő útonjárók voltak, akikből bőven akadt a forgalmas kereskedelmi csomópontot alkotó Brassóban, és már az első török betörésektől fogva komoly jelentőséggel bírtak nemcsak a város, hanem az egész ország – a

¹²⁹⁹ „den 4. May Lies Ich auff H[err] Gubernat[or] 4 Chikain mit Silber beschlag[en], welche der Balas Deak dem Tattarchan soltt führen. Diweil aber die goltschmidt dieselben nicht seines gefallens gemacht, hat er 2 Chakain zurück gelaßen, welche der Stadt geblieben, gestehen in Allen wie Volgtt:

2 St[ück] Und 20 Piset [sic!] altt Neuner ad 12 ½	R 30, 20.-
Zum Gulden 4 ¼ Dukaten ad 2,80.-	R 11, 90.-
Grün Töpel Samet ½ Eln	R 3,50.-
dem Goltschmidt Macherlon	R 5, 70.-
dem Lakatos Janos Vor die 2. Chakain	R 2,60.-
dem Chisar undt Szabo Macherlon	R 1,25.-
Summa	R 55,15.-”

ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1005.

¹³⁰⁰ Vö.: 29. old.

¹³⁰¹ „Noha igen későre , és most is az Felséged kegyelmes intéséből, de vesszük eszünkbe, mennyi romlásával, fogyatkozásával és kárvallásával legyen hazánknak, holott az úristen sok erős havasokkal, akadályos, ártalmas utakkal vévé környül szegény hazánkat, kik mindenütt nem csak szabadon nyitva állnak, de még akarmely reánk igyekező ellenségnek is okot szolgáltatnak, ha egyiken nem, a másikon bátorsággal való reánk jövésre, sőt csaknem minden havasok alatt való falukról szabados utak nyitattanak és tartatnak az két Oláh országra. Hogy azért minden utakat és ösvényeket teljességgel elveszessünk, bevágassunk és eltiltsunk, úgy hogy a silyi útnál, Verestoronnál, az Király köve vagy Töröcsvári útnál, az Ojtoz útjánál, se Havasalföldére, se Moldovára más és tönn utak, ösvények sohun ne hagyassanak, se tartassanak, hanem örök tilalomban legyenek, bevágattassanak, elhagyattassanak, rajtok feje, jószága vesztese alatt senkinek szabad járni ne legyen, és sub poena notae infidelitatis hír nélkül ki ne tisztíttassanak, se nyitassanak, kire minden tisztviselő, ispánok az vármegyékről, király és főbírák az székelységről és százságról, és az fogarasi kapitán s udarbiro tiszt és tisztessége vesztese alatt, hogy vigyázzon és szorgalmatosan gondot viseljen, Felséged kegyelmes tetszéséből végeztük és jóvallottuk.” A fehérvári országgyűlés törvényei és irományai. 1619. május 5-26. EOE VII., 514.

Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség – szempontjából is.¹³⁰² Az informális híráramlason túlmenően különleges helyzetben – ez alatt elsősorban a Barcaság vonzáskörzetébe tartozó ellenséges csapatok állomásozása és mozgása értendő – a város szükségesnek látta, hogy saját pénzén fizetett informátorok révén szerezzen tudomást az eseményekről. Ilyen szituáció állt elő 1621 végén, amikor Brassó a Havasalföldön felvonuló tatár haderőről kívánt megfelelő híreket szerezni. Ennek érdekében november 9-én küldtek ki két főt a hegyeken túlra¹³⁰³, majd decemberben még kettőt¹³⁰⁴. A tatárok helyzete érthető módon másokat is izgalomban tartott, hiszen már november 5-én felbukkant Brassóban két udvarhelyi kém, akit hasonló céllal indítottak útnak Székelyföldről Havasalföld felé.¹³⁰⁵ 1623 májusában a bíró András deákot küldte el a brassóiak kedvelt havasalföldi információs központjába „Tervischbe”¹³⁰⁶, hogy a Brassóba várt portai legátusokról tudakozódjék.¹³⁰⁷ Ugyanide irányított a bíró egy bizonyos „Miklóst” az év szeptemberében, hogy a törökök felől érdeklődjék.¹³⁰⁸ Megjegyzendő, hogy a hírszerző feladatok legnagyobb részét a város saját hatásköréből intézte. Csupán igazán nagy horderejű ügy esetén került sor arra, hogy a brassói kém kifejezetten a fejedelemtől vagy a gubernátortól kapta parancsát. Ilyen esetről árulkodik egy utóbb kihúzott, 1626. december 5-én kelt számadáskönyvi bejegyzés, amelyben rögzítették, hogy Bethlen István parancsára kémeket küldtek ki a Brandenburgi Katalin fejedelmi megerősítését hozó török kapucsi basa miatt.¹³⁰⁹ A hírek feltűnésmentes beszerzésével kevésbé meglepő módon egyszerű hétköznapi embereket bíztak meg, havasalföldi küldetés esetén jellemzően a határon sűrűn megforduló románokat, közülük is bolgárszegieket. Az alkalmi informátorok élelmiszert vagy borraalót kaptak, legfeljebb fejenként egy forint értékben. Mint már utaltunk rá, az esetek többségében Brassó a saját érdekében folyamodott a tudakozódás e diszkrét módjához. A fent említett eseteken túl a

¹³⁰² Lásd a 128. jegyzetet.

¹³⁰³ „[9. Novembris] Eodem Schickt der F[ürsichtige] W[eise] H[err] Richter, Georg Undt den St[an] Lungul, in die Wallachey wegen der Tartter außzukunschafft[en], gab ihnen zehrung R 2.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1012.

¹³⁰⁴ „[4. Decembris] Zahlt einem Wallachen, so etlich Zeitung weg[en] der Tarter gebracht, drinkgelt R 0,35.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 999. Továbbá: „[7. Decembris] Zaltt einem Wallach[en], so weg[en] der Tatter von busen Marck Zeittung bracht R 0,60.-” Uo. „[9. Decembris] Zaltt einem Wallachen, so etlich Zeittung gebracht weg[en] der Tartter R 0,40.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 997.

¹³⁰⁵ „[Den 5. Novembris] Kamen 2 Udvarhelyi löfuen [lőfő] weg[en] der Tartar zuerforschen gab ihnen nahrung bier R 0,14.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1016.

¹³⁰⁶ A jellegzetes szász kifejezés a havasalföldi vajda székhelyére, Tîrgoviştere vonatkozik.

¹³⁰⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 307.

¹³⁰⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 380.

¹³⁰⁹ „Zuwissen daß vom H[errn] Gubernator ernstlich befehl kommen auß F[ürstlicher] G[naden] Mandat einer auszuschicken, zu erforschen wegen des Kapuczi Bassa so F[ürstliche] G[nade] unserer gnediger frawen den Stantert bringen solt, gab ihm auf befehl R 32.- altgelt R 40.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/23, 203.

város életét számos ponton érintő kérdésekben jártak el, amelyek igen széles skálán mozogtak, akár a borkereskedelmi korlátozásoktól¹³¹⁰ a fejedelmi udvarban vendégül látott urak kilétéig¹³¹¹ vagy Bethlen Gábor aktuális egészségi állapotáig¹³¹².

A fentebb ismertetett adatokat áttekintve biztonsággal állíthatjuk, hogy a szászság Bethlen Gábor uralkodása idején nem katonáskodása révén nyújtotta a legtöbbet az országnak számára. Az összeségében 5-600 főnél nem több szász had – közöttük a brassóiak megközelítőleg száz fős csapata – csupán elenyésző része Bethlen Gábor időszakától függő, 10-20.000 főnyi hadseregének, melyben kétségkívül a hajdúké volt a döntő szerep.¹³¹³ Világos azonban az is, hogy a sajátos erdélyi viszonyoknak köszönhetően nem szűnt meg a feudális jellegű hadak jelenléte sem, ezek közé sorolhatók a szász fekete darabontok is, hiszen történetük egészen az Andreanumig nyúlik vissza. A szász csapatok létszámának és összetételének indoklása azonban több helyen is pontosításra szorul. A magam részéről vitatom azt a szász katonai témában legutóbbi, Lovas Rezső által a negyvenes években feltételezhetően aktuálpolitikai megfontolások alapján felállított, történetírásunkban mégis máig kísértő nézetet, mely szerint a szász katonák bevetését azért kerülte volna a fejedelem, mert „Bethlen nem túlságosan bízott bennük”¹³¹⁴ és „a szászok és oláhok használhatatlannak bizonyultak”¹³¹⁵. A brassói adatok alapján meggyőződhattunk arról, hogy a város jellemzően magyar katonák toborzására törekedett, a fejedelmi igénynek megfelelően. Úgy vélem, ennek magyarázatát gyakorlati szempontokban – utalok az erdélyi hadsereg magyar vezényleti nyelvére – kereshetjük, valamint abban a tényben, hogy a feudális hadakon túl Bethlen Gábor hadseregében eleve a gyors és hatékony lovasság, különösen a hajdúk képeztek jelentékenyebb erőt.¹³¹⁶

Továbbá az is nyilvánvaló, hogy a szászok által kiállított katonák alacsony részesedése a hadjáratokban önmagában nem is jellemzi a szász háborús szerepvállalást. Gondoljunk itt arra, hogy az Universitast a katonaállítás mellett változó mértékű fuvarozási és ellátási kötelezettség is terhelte, nem is beszélve a fejedelemtől rendszeresen érkező

¹³¹⁰ „[14. Decembris] Item schickt Schteffenen auff das Weinlandt, außzuforsch[en], wann der weinkhauff würde frey gelaßen werden? gab ihme Zehrung R 3.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 756.

¹³¹¹ „[5. Februarii] Schickt den Brezda Janos khen Illiefalva zu erforschen, waß für Herr[en] beyen fürsten seyen R 0,25.-, ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 462.

¹³¹² „[19. May.] Wird Stephen der Mautner knecht khen Wargyas geschickt, wegen des fürsten zu erforschen, gab ihn zehrung R 0,60.-” ANR FB Stadthannenrechnungen V/19, 544.

¹³¹³ Magyarország hadtörténete, 252.

¹³¹⁴ Lovas, 452-453.

¹³¹⁵ Uo.

¹³¹⁶ Gyalókay, 303.; Wittman, 27.

fegyverrendelésekről. Mindez azonban nem magyarázható a fejedelmi követelések folyamatos bővülésével. Hiszen ne feledjük, a szászoktól megkövetelt 500 főnyi katonaság kezdetben csupán a Szeben környéki szász közösségekre vonatkozott, arra a területre, ahol az Andreanum érvényben volt! Ha tekintetbe vesszük a privilégiumok kiterjesztését a többi szászok lakta vidékre, illetve a lakosság számának folyamatos növekedését, akkori arányait tekintve a bethlen időszak megszorodó szász katonai szolgáltatások kevésbé tűnnek méltánytalannak. Az európai hadügyi fejlesztések tükrében meglehetősen elavult formában ugyan, de Brassó – és hozzá hasonlóan a Szász Unviersitas – kivette a részét Bethlen Gábor katonai kezdeményezéseiben.

VI. ÖSSZEGLZÉS

A fentiek során áttekintettük a brassói szász közösség által Bethlen Gábor számára nyújtott szolgáltatások sorát, valamint a fejedelem és a közösség viszonyának fontos összetevőjeként, a brassói szász diplomácia főbb vonásait Johannes Benkner fejedelmi tanácsos tevékenységéhez kötődően. A dolgozat alapját a Brassói Állami Levéltár publikálatlan forrásai adják, amelyek mindeddig perifériának számítottak a magyar, a szász és a román történetírásban egyaránt, jóllehet a belőlük nyerhető gazdag információanyag messzemenően igazolja jelentőségüket – ezzel együtt a kevésbé ismert szász forrásokét – a kora újkori erdélyi történelem megismerése során.

Az elsődleges forrásban, a brassói számadásokban rejlő lehetőségek viszonylatában azonban meg kell jegyezni, hogy a bennük rejlő adatok elsősorban minőségi szempontú feldolgozása valósult meg e dolgozat lapjain. Megbízható mennyiségi összehasonlításokra nem nyílt mód, ennek pedig több oka is van. Egyfelől az egész korszak viszonylatában tett mennyiségi szempontú kijelentések semmi esetre sem állnak meg a helyüket, hiszen két esztendő – 1618 és 1619 – adatai hiányoznak. Ennek megfelelően legfeljebb a minimumpontok megadása volt lehetséges bizonyos szolgáltatások kompakt egységként kezelhető összetevői kapcsán, amelyre a dolgozatban több példa is található. Másfelől komoly akadályként tornyosult a mennyiségi elemzések előtt a számadások adatainak túlzott szétaprózódottsága, esetenként lejegyzőjének csapongása vagy következetlensége. Ezenfelül olyan sajtóságos eseteket is tekintetbe kell venni, hogy bizonyos szolgáltatások esetén – különösen a posták ellátása, illetve a lovak, szekerek rendelkezésre bocsátása ilyen – a szolgáltatás összértéke helyett annak gyakorisága és körülményei tarthatnak számot nagyobb érdeklődésre. Mindent összevetve azonban a nyilvánvaló nehézségek dacára is úgy vélem, a bethleni korszakra vonatkozó főbb tendenciák megállapítására, a nagyságrendek érzékeltetésére a forrás így is messzemenően alkalmas, különösen akkor, ha – mint ahogyan a dolgozatban erre kísérlet is történt – egyéb kapcsolódó kútfőket is beemelünk külső viszonyítási pontként.

Megfelelő források hiányában megválaszolatlanul marad az a kérdés is, vajon a fejedelem mennyit térített meg a szükségére keletkezett kiadásokból. Az Erdélyben szokásos rendszer szerint ugyanis a fejedelem által megkövetelt szolgáltatásokért Szászföldön fizetssel tartozott. A város bevételei között azonban csak kivételes esetben – egy-egy portai

követ járandóságára megküldött készpénzt vagy a követindítás költségeit¹³¹⁷ – találhatunk hasonló térítést. Ennek oka azonban nem elsősorban a fejedelmi kifizetés elmaradása lehetett. Erdélyben a kompenzáció legáltalánosabb formája az volt, hogy a szász közösségek a pontosan lajstromba vett fejedelmi szolgáltatások alapján benyújtották a számlát az uralkodónak, aki a ráfordításokat levonta a szászokra rótt és közösségek szerint arányosan elosztott adóból. Sajnos azonban semmilyen eredeti rendszerező adat nem áll rendelkezésünkre, melynek alapján teljes mélységében rekonstruálható lenne, pontosan hogyan is zajlott mindez a vizsgált időszakban. Annyi azonban sejthető, hogy a fejedelem szeretett kibúvót keresni a fizetési kötelezettség alól. Bethlen Gábor e téren tanúsított magatartását kiválóan summázza egy 1621-es bejegyzés, melyben az öccse, Bethlen István gubernátor számára kiadott holmikra vonatkozóan azt jegyzi meg a városgazda, hogy *„bár a gubernátor úr ezeket pénzért kérte, fontos okokra hivatkozva mégsem fizetett értük”*¹³¹⁸. Hasonlóan árulkodó egy 1614-es bejegyzés azon kiadásokról, amelyeket *„a fejedelem be kellett volna számítson a Márton napi adóba, de nem akarta”*¹³¹⁹. Egyértelműen adóbeszámításról ritkán tett említést a városgazda. Kivételes példa az 1616. február 13-án lezajlott eset, amikor a Fogarasban tartózkodó fejedelemmel a brassói városatyák személyesen rendezték el pénzügyeiket. Sajnos ezúttal sem tettek említést a beszámíttatott tételekről, csupán arról az 1060 forintról, amit fennmaradó összegként fizettettek be velük az egyébként is késedelmesen beszolgáltatott adóba.¹³²⁰ Közvetett adatok azonban arról árulkodnak, hogy a szászok az országgyűléseken vették elő a fejedelem számlájára írt költségeiket, s csak az alkudozások lezárultával, illetve a megfelelő igazolások bemutatásával következett el az a pillanat, hogy a kompromisszum eredményeként fennmaradó adóösszeget készpénzben kifizették. Midezekkel egybevágna Bethlen Gábor fejedelem számadáskönyvének információi, melyek tükrében az adóbeszámíttatásokhoz mérten csak igen ritkán került sor készpénzes térítésre.¹³²¹

A közösség teljesítményéből nem sokat von le az, hogy pontosan miért és mennyit fizetett a fejedelem. Sokkal jelentősebb azonban, hogy a város – és példája alapján az e téren

¹³¹⁷ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 241. 253. 265. 401. 413. 668.; A fejedelem számadásaiban egyetlen eset van csupán, amikor Brassóból indított követtség felszerelését fizették: 1625. június 23. Mikes Zsigmond követtségének felszerelését térítették Brassónak. Vö.: Radvánszky, 120.; ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 835.

¹³¹⁸ ANR FB Stadthannenrechnungen V/22, 1053.

¹³¹⁹ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 430.

¹³²⁰ ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 610.; Hasonlóan 1617 februárjában, ismét csak a levont összeg pontosabb meghatározása nélkül. ANR FB Stadthannenrechnungen V/20, 768.

¹³²¹ Radvánszky, 108. 121. 149. 153.

hasonló szabályozási elvek alapján működő Szász Unviersitas közösségei – szolgáltatásait tekintve rendkívül széles panoráma tárul elénk a számadáskönyvek alapján, melyeket a fentiek során részletesen is megismerhettünk. Egy fontos következtetés azonban mindeddig nem hangzott el kellő súllyal: a szászok számára mértékadó, 1224-ben királyi diploma formájában is rögzített szolgáltatások rendszere a kora újkorra jelentős változáson ment keresztül, ezt támasztja alá a számadásokból kiolvasható szolgáltatások és az Andreanum összevetése is. Jelentősen átalakultak a legősibb kötelezettségek, az adózás, a katonai állítás és a fejedelem befogadásának terhei. A középkori állapothoz képest új, a kora újkorra kiteljesedő szolgáltatásokként teljesült Brassóban és Szászföldön a követek és követségek ellátásának, a postaszolgálatnak és fuvaroztatásnak, mesterek kibocsátásának és a fejedelem beosztottjai számára mindenkor biztosított logisztikai asszisztenciának kötelezettsége. Mindez kiegészült a fejedelmi tanácsban időről időre felbukkanó, gyakran valamely különleges területen „szakértőként” alkalmazott szász tisztviselők szolgálataival, illetve a kora újkori erdélyi szokásrendnek megfelelő tisztelgő ajándékok előállításával és bemutatásával. A vizsgált időszakban, a 17. század elején az Andreanum módosulása már bevégzett tény volt Erdélyben, a korábbi századok változásainak végeredménye, a városi számadások pedig minden jel szerint az új, megváltozott keretrendszer és annak működőképességét tükrözik. Ebben az esetben tehát nem szerencsés kizárólagosan középkori – „elmaradott” – jellemvonásokról beszélni. A szász rendi kiváltságok alapja ugyan valóban középkori gyökerekre tekintett vissza, ám a privilégiumokért cserébe nyújtandó kötelezettségek fogalma új tartalmakkal töltődött. Nyilvánvaló, hogy a mindenkori uralkodó célja a terhek növelése, a szászságé pedig azok mérséklése volt. Brassóban sem volt ez másként ebben az időszakban, ezért a központi hatalom és a privilegizált közösség viszonyát alapvetően e két, ellentétes előjelű törekvés egymásrahatása határozta meg.

A dolgozatban tárgyalt szolgáltatásokat vizsgálva arra a megállapításra jutunk, hogy Brassóban rendkívül erősen keltek a közösség érdekeinek a fejedelemmel szemben mutatott védelmére. A jogok és kötelezettségek körül folytatott játszmában szükség esetén mindkét fél felhasználta a rendelkezésre álló eszközöket, ami alatt kevésbé meglepő módon elsősorban a gazdasági erőforrásokért folytatott késhegyig menő küzdelem értendő: vita esetén a szászok pénzforrások visszatartásával, a fejedelem pedig a brassói jövedelmek legjelentősebbikének, a törcsvári árendának megbolygatásával érte el a leggyorsabb eredményt. A „háború” fejedelem és privilegizált közössége között mindazonáltal Bethlen Gábor uralkodásának első éveire volt leginkább jellemző, arra az időszakra, amikor a

fejedelem trónja a sorozatos külpolitikai válsághelyzetek következtében még elég ingatag volt ahhoz, hogy ne léphessen fel kellő eréllyel a választási feltételeit szó szerint betartatni kívánó szászokkal szemben. Nem véletlen az sem, hogy a fejedelem elleni szász összeesküvés is erre az időre esett. A fejedelem uralkodásának első éveiben hozott döntések sora – gondoljunk Szeben visszaadásának elodázására, a rendekre vonatkozó uniós tervekre – nem igazolta a szászok arra irányuló reményeit, hogy személyében a szász rendi érdekek kiszolgálója jut uralomra. Megjegyzendő azonban, hogy Brassó – és hozzá hasonlóan a többi szász közösség – ekkor sem vállalkozott arra, hogy nyíltan szembeszegüljön a fejedelmi akaratral, amiben nem kis szerepet játszhatott a tény, hogy hitük szerint Bethlen Gábort a török fegyverek hozták be és tartották meg a trónon, valamint az a körülmény, hogy erőforrásaik a végsőkéig kimerültek, még hozzá éppen a Bethlen Gábort trónra juttató harc következményeként.

A húszas évekre a brassóiak és a fejedelem viszonya konszolidálódott. Ekkorra ismét előtérbe került a szász politizálás praktikus, a körülményekhez messzemenően alkalmazkodó, mégis a közösség érdekeit mindvégig szem előtt tartó jellemvonása. A terhek józan mérséklésének igénye – lásd a fejedelmi kíséret létszámának megszüntetését vagy a posták mértéktelenségének megakadályozását – nem jelentett egyet a fejedelmi hatalommal szembehelyezkedő magatartással. Az országgyűlési rendeletek, valamint a fejedelem és Brassó között zajló közös ügyek forrásai is azt támasztják alá, hogy rendre minden vitás kérdést megegyezéssel sikerült elsimítani, a végső kompromisszumos megoldásból pedig mindkét fél hasznot húzott. Ennek függvényében a brassói „szász atyák” a közösség évszázados tapasztalataihoz mérten valószínűsítették meg a szász protekcionizmust a Barcaságban, illetve annak határain túl is. Stratégiájukban szó sem volt bezárkózásról vagy elszigetelődésről, ehelyett inkább a környező területekkel – Fogarasfölddel, Székelyfölddel, Havasalfölddel – és a fejedelmi adminisztrációval kialakult és tudatosan formált szimbiózisban – gondoljunk a brassói hivatali ajándékok mögött meghúzódó kapcsolatrendszerre – a szász érdekek céltudatos védelméről beszélhetünk.

A brassói adatok Bethlen Gábor hatalomgyakorlási technikájára vonatkozóan is szolgálnak néhány tanulsággal. Úgy vélem, többről van szó annál az egyszerű tételnél, hogy a szászok addig tarthatták meg középkori kiváltságaikat, amíg kiszolgálták a központi hatalmat. A számadáskönyvek alapján rekonstruálható szituációk ugyanis kiváló példái annak, hogyan kerülte meg a fejedelem a rendi kiváltságok bástyáját. A rendi nemzetek helyzetének reformjára irányuló kudarcba fulladt kísérletek azt jelzik, hogy a közügyek terén a nyílt színen

nem sikerült megtörni a szászok akaratát. Privilegiumaikhoz kötődő szolgáltatásaik alapos kiaknázása révén azonban erőforrásaikat mégis sikerült az erősen központosított állam szolgálatába állítani. A dolgozatban ismertetett adatok alapján úgy tűnik, a fejedelem kiváló érzékkel találta meg azt az optimális pontot, amely még a közösség tűréshatarán belül volt, mégis a lehető legteljesebb mértékben biztosította a bennük rejlő lehetőségek „államérdek” indokolta kiaknázását. Mindez azért különösen figyelemreméltó, mert éppen a szászok testesítették meg Erdélyben azt az erőt, mely a legerőteljesebben képviselte a fejedelmi hatalom korlátozásának gondolatát. Különösen Brassó bizonyult e téren kemény diónak, a város ugyanis tökéletesen tisztában volt azzal, mekkora dolog is az, hogy jelentékeny részt vállaltak egy fejedelem megbuktatásában és egy másik trónrakerülésében. Ennél fogva nem alaptalanul remélhették, hogy lesz elég erejük a választási ígérekhez mérten befolyásolni az új uralkodó tevékenységét. Nem rajtuk múlt, hogy nem így történt, talán nem túlzás azt állítani, hogy a fejedelmi hatalom újbóli megerősödése, a fejedelmi tekintély megszilárdulása Bethlen Gábor uralkodó képességeinek volt köszönhető.¹³²²

A fejedelmi hatalom és a szászság viszonyát számos aspektusból vizsgálhatjuk, a dolgozatban bemutatott, Brassó példáján alapuló kísérlet csupán egyetlen a lehetőségek közül. A magam részéről bízom abban, hogy a feldolgozott anyag hasznos kapcsolódási pont, további kutatások ösztönzője lesz a fejedelemségkori Erdély, illetve a szászság történetének témájában. Azonban remélem azt is, az elméleti okfejtések mellett nem szorult háttérbe az a szempont sem, hogy közelebb kerüljünk egy 17. századi autonóm közösség mindennapi küzdelmeihez, melyben az egyszerű mosónőtől a nagyhatalmú városbíróig mindenki kivette a maga részét. Mindez azért bír nem múló jelentőséggel, mert valamennyi bemutatott esetben ott rejlik az üzenet: azok az erők, amelyek az egyén sorsát a központi hatalomhoz láncolták, nem csekély mértékben befolyásolhatók a kisebb közösségi szerveződés szintjén kidolgozott, autonóm testület felügyeletével és közbenjárásával végrehajtott stratégiák segítségével. Brassó példája kellőképpen igazolja, hogy az így kifejtett, megfelelő anyagi és szellemi háttérrel maga mögött tudó tevékenység olyan, a saját erejébe vetett bizalmon alapuló öntudatot és érdekérvényesítő képességet adott a közösségnek, amelynek fényében a szászok bátran jelenthették ki 1614-ben: *„az fejedelemtől ő nagyságától az universitas szászságul és mindenféle rendbeliektől, tanácsitól, tisztviselőktől tisztességben tartassanak, mint az régi*

¹³²² Bíró: Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése, 84-85.

*bódog emlékezetű királyoknak fejedelmeknek idejiben, nem csufoltattunk jámbor és hű szolgálatunkért, mert mi senkinek pénzen vött rabjai nem voltunk sem nem vagyunk”*¹³²³.

¹³²³ EOE VI., 388.

VII. MELLÉKLETEK

I.MELLÉKLET

Brassói városbírók és városgazdák Bethlen Gábor uralkodása idején

évszám	városbíró	városgazda
1613	Johann Draudt	Johannes Chrestels (Christiani)
1614	Johannes Greissing	Johannes Chrestels (Christiani)
1615	Johannes Chrestels (Christiani)	Johannes Benkner
1616	Johannes Chrestels (Christiani)	Johannes Benkner, Caspar Rosenawer
1617	Johannes Chrestels (Christiani)	Caspar Rosenawer
1618	Johannes Chrestels (Christiani)	Caspar Rosenawer
1619	Johannes Chrestels (Christiani)	Caspar Rosenawer
1620	Johanner Draudt	Daniel Fronius
1621	Johannes Chrestels (Christiani)	Daniel Fronius
1622	Johannes Chrestels (Christiani)	Caspar Rosenawer
1623	Johannes Chrestels (Christiani)	Christian Hirscher
1624	Johannes Chrestels (Christiani)	Christian Hirscher
1625	Johannes Chrestels (Christiani)	Christian Hirscher
1626	Daniel Fronius	Andreas Hegyes
1627	Daniel Fronius	Christian Hirscher
1628	Christian Hirscher	Andreas Gorgias
1629	Christian Hirscher	Andreas Gorgias

II. MELLÉKLET

Brassói fizetett posták Bethlen Gábor uralkodása idején

Év	Posta neve
1614	Bonyhay András, Nagy Mihály, Nagy György, <i>Pitter der Koch</i>
1615	Nagy Mihály, Bonyhay András, Fekete György, <i>Pitter der Koch</i>
1616	Nagy Mihály, <i>Pitter Koch</i> , Steffen Weißbeck, Rab Mihály
1617	Bonyhay András, Nagy Mihály, Rab Mihály, <i>Pitter Koch</i> , Georg Koch,
1618	nincs adat
1619	nincs adat
1620	<i>Peter Koch</i> , Nagy Mihály, (Rab) Nagy Mihály, Hans Gonn, ?
1621	Nagy Mihály, (Rab) Nagy Mihály, Szabó János, <i>Pitter der Koch (?)</i>
1622	(Fekete) Nagy Mihály, (Rab) Nagy Mihály, Szabó János, Giorg Koch, <i>Pitter der Koch (?)</i>
1623	Bányai Nagy Mihály, Fekete Nagy Mihály, Szabó János, <i>Pitter der Koch</i>
1624	<i>Pitter der Koch</i> + Horváth András, Nagy Mihály, Szabó János
1625	<i>Pitter der Koch</i> + 3 fő kengyelfutó ¹³²⁴ (Horváth András, Szabó János, Nagy Mihály)
1626	nincs adat ¹³²⁵ (<i>Pitter der Koch</i> , Szabó János, Horváth András, Nagy Mihály, Talpas Márton)
1627	4 fő kengyelfutó ¹³²⁶ (<i>Pitter der Koch</i> , András deák, Nagy Mihály, Szabó János)
1628	4 fő kengyelfutó ¹³²⁷ (András deák, Forrai György, Nagy Mihály, Szabó János)
1629	4 fő kengyelfutó ¹³²⁸ (Forrai György, Horváth András, Gerg Schmidt, Brezda János, Nagy János, Szabó János)

¹³²⁴ név nélkül említve, a kengyelfutók közvetett utalások alapján azonosíthatók

¹³²⁵ a számadások között nem szerepel a városi alkalmazottak listája, csak közvetett adatok utalnak a kengyelfutók kilétére, jöllehet több személy is számításba jöhet

¹³²⁶ név nélkül említve, a kengyelfutók közvetett utalások alapján azonosíthatók

¹³²⁷ név nélkül említve, a kengyelfutók közvetett utalások alapján azonosíthatók

¹³²⁸ név nélkül említve, a kengyelfutók közvetett utalások alapján azonosíthatók, jöllehet több személy is számításba jöhet

III. MELLÉKLET

Brassói adóbefizetések a fejedelmi kincstárba

(Számítási forintban)

1614

Dátum	megjegyzés	összeg
március 12.	adóhátralék	n.a.
április 22.	az 1613 októberében Kolozsváron kivetett adó, a szászok adója összesen: 18.000	3420
szeptember 26.	a Barcaságra eső rész az aerariumból	399,40
Összesen		3819,40<

1615

Dátum	megjegyzés	összeg
március 14.	hátralék az 1614 márciusában kivetett országgyűlési adóból	3040,53
április 10.	medgyesi adó	571
július 1.	fehérvári adó, a szászok adója összesen: 24.000	4560
Összesen		8171,53

1616

Dátum	megjegyzés	összeg
január 20.	a Barcaságra rótt országgyűlési adó utolsó részlete	1185,40
február 13	adóhátralék	1060
április 7.	kolozsvári adó	639,63
november 7.	Georgiszins a fehérvári országgyűlés alapján, a szászok adója összesen: 16.000	1576,47
december 7.	országgyűlési adó, Georgiszins, a fehérvári országgyűlés alapján a szászok adója összesen: 16.000	1716,53
Összesen		6178,03

1617

Dátum	megjegyzés	összeg
február 1.	segesvári adó a szászok adója összesen: 22.000	2817,36
március 7.	segesvári adó (kézpénzben és bors fűszerben)	1110,56
június 4.	Segesváron kivetett adó	316,04

július 8.	Fehérváron kivetett adó	1520
július 8.	adórészlet, Brassóra összesen: 1200	228
november 19.	a kolozsvári országgyűlés alkalmával befizetve	1531,21
Összesen		7523,17

1620

Dátum	megjegyzés	összeg
április 2.	az 1619-es év adóhátraléka „Landzehrung”	603,10
május 10.	„Landzehrung” a fejedelem kassai útjára	190
augusztus 4.	Fehérváron kivetett adó, az egész országra összesen: 10.000	633,33
augusztus 12.	Georgiszins	2660
szeptember 19.	Martinszins	660
szeptember 19.	élelmiszer beszállítására augusztus 10-én kivetett rendkívüli adó, a szászokra összesen: 3000	570
október 30.	Michaeliszins	1058,56
december 9.	Michaeliszins	1392,90
Összesen		7767,89

1621

Dátum	megjegyzés	összeg
január 5.	Michaeliszins, előző évi hátralék	588,54
június 1.	Georgiszins	2280
július 1.	tordai adó, a szászokra összesen: 4500	855
július 1.	a fejedelem kassai útjára, az egész országra összesen: 1000	145
július 1.	Georgiszins adóhátralék	1313,41
július 5.	Georgiszins adóhátralék	560
július 19.	az 1620-as „Landzehrung” hátraléka	595,12
július 19.	az 1620-as év fejedelmi kassai utazásának hátraléka, az egész országra: 2000	235
július 19.	Georgiszins adóhátralék	150
november 30.	Martinszins	800
Összesen		7522, 07

1622

Dátum	megjegyzés	összeg
február 20.	Michaeliszins, előző évi hátralék	1808,55
szeptember 4.	Georgiszins	4560
november 11.	Martinszins	660
december 20.	adó	3850

Összesen	10.878,55
----------	-----------

1623

Dátum	megjegyzés	összeg
július 16.	a fejedelemnek Fogarasba	1500
december 5.	adó	2000
december 5.	Martinszins	666
Összesen		4160

1624

Dátum	megjegyzés	összeg
január 16.	adóhátralék	558,60
január 16.	kolozsvári rendkívüli adó, az egész országra: 1000	190
április 17.	a szászokra kivetett adóból 400 kapunak megfelelő összeg	760
november 24.	adó	3000
november 24.	Martinszins	660
Összesen		5168,60
március 7.	indoklás nélkül Szebenbe	204,14
december 2.	indoklás nélkül Szebenbe	1960

1625

Dátum	megjegyzés	összeg
január 31.	Michaeliszins adóhátralék	3000
augusztus 21.	1625 évi első adórészlet	3000
szeptember 13.	adó	3100
november 30.	Martinszins	800
Összesen		9900

1626 ¹³²⁹

Dátum	megjegyzés	összeg
október 15.	adó	2506,75

1627

n.a. ¹³³⁰

¹³²⁹ Az 1626-os esztendő vonatkozó adatai hiányosak.

¹³³⁰ Az 1627-es számadásokban ismeretlen okokból egyetlen adóbejegyzés sem található. Egy 1628-as adat alapján valószínű azonban, hogy elszámolási problémák merültek fel Szebenben, és a brassóiaknak utólag kellett igazolniuk, mikor, milyen célra, mennyit költöttek. Vö.: ANR FB Stadthannenrechnungen V/21, 680-681.

1628

Dátum	megjegyzés	összeg
január 28.	adóhátralék	1920,65
július 25.	adóhátralék	3780
július 25.	Michaeliszins adóhátralék 1627-ből	170,51
október 10.	adó	1900
november 20.	Tribut (portai adó) hozzájárulás	2000
december 12.	Martinszins	660
Összesen		10.431,16

1629

Dátum	megjegyzés	összeg
március 14.	adóhátralék	1584,30
augusztus 16.	adó	3000
Összesen		4584,30

IV. MELLÉKLET

Brassói mesterek fejedelmi szolgálatban

Kirendelés ideje	Létszám	Név	Mesterség	Helyszín	Brassói letmény (Összesen)
1614. szeptember 6.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	8 ft
1615. március 20-21.	2 < fő	-	kőműves	Fogaras	2ft
1615. június 10.	2 fő	Simon mester, Hans Maurer	kőműves	Feketehalom	-
1615. augusztus 30.	8 fő	-	téglavető	Gyulafehérvár	24 ft
1615. augusztus 30.	3 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	9 ft
1616. január 6.	2 fő	-	asztalos	Fogaras	-
1616. január 10.	1 fő	Andreas	órászmester	Gyulafehérvár	2 ft
1616. április 7.	1 fő	Andreas	órászmester	Gyulafehérvár	3 ft
1616. május 11.	1 fő	-	téglavető	?	-
1616. június 30.	5 fő	-	téglavető	Gyulafehérvár	15,18
1617. január 31.	1 fő	-	kőfaragó	Feketehalom	-
1617. január 31.	1 fő	-	asztalos	Feketehalom	-
1617. január 31.	1 fő	-	üveges	Feketehalom	-
1617. július 6.	1 fő	-	asztalos	Fogaras	5 ft
1617. július 6.	1 fő	-	ács	Fogaras	
1617. július 6. előtt	4 fő	Hans, Paul, Georg, Hans Schile	kőműves	Fehérvár	8,32 ft
1618			nincs adat		
1619			nincs adat		
1620. május 22.	1 fő + 3 fő +	Teys (Mathias, Mátyás) Maurer	kőműves -	Vajdahunyad	9 ft

	1 fő	-	tanonc		
		-			
1620. december 12.	4 fő	-	asztalos	Fogaras	1 ft
1621. április 26.	1 fő	Teys Maurer	kőműves	Gyulafehérvár	2 ft
1621. július 8.	1 fő	Teys Maurer	kőműves	Gyulafehérvár	2 ft
1621. augusztus 30.	2≤ fő	-	kőműves	Feketehalom	-
1622. március 19.	4 fő	-	kőműves	Vajdahunyad	12 ft
1622. június 9.	2 fő	-	téglavető	Várad	24 ft
1623. március 3.	1 fő + 3 fő	Teys Groß	ács	Gyulafehérvár	6 ft
1623. március 10.	1 fő	Teys Groß fia	ács	Várad	2 ft
1623. április 8.	3 fő	-	téglavető	Várad	12,36 ft
1623. május 21.	2 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1623. június 24.	1 fő	-	kőműves	Feketehalom	-
1623. június 24.	4 fő	-	ács	Feketehalom	-
1623. július 15.	1 fő	Bartolmi (Bertalan)	kőműves	Fogaras	1ft
1623. július 20.	1 fő	Bartolmi fia	kőműves	Fogaras	-
1623. augusztus 6./12.	1 fő + 1 fő	Teys	asztalos tanonc	Gyulafehérvár	4 ft
1623. szeptember 12.	3 fő	-	ács	Höltövény, Fogaras	-
1623. szeptember 25.	2≤ fő	-	kőműves	Fogaras	-
1623. október 21.	2 fő	-	ács	Fogaras	-
1623. október 28.	2≤ fő	-	üveges	Feketehalom	-
1624. január 25.	1 fő	Teys	ács	Feketehalom	-
1624. április 7.	1 fő	-	festő legény	Feketehalom	-

1624. április 16.	3 fő	-	ács	Gyulafehérvár	-
1624. május 5.	6 fő	-	kőműves	Fogaras	6 ft
1624. május 28.	2 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	4 ft
1624. június 22.	2 fő	-	kőműves	Feketehalom	-
1624. július 13.	4 fő	-	ács	Várad, Gyulafehérvár	18 ft
1624. augusztus 11.	4 fő	-	ács	Fogaras	4 ft
1624. augusztus 20.	4 fő	-	kőműves	Fogaras	4 ft
1624. augusztus 20.	2 fő	-	ács	Feketehalom	-
1624. augusztus 20.	1 fő	-	kútfúró	Feketehalom	-
1624. szeptember 3.	2 fő	-	ács	Feketehalom	-
1624. szeptember 3.	2 ≤ fő	-	asztalos	Fogaras	3ft
1624. szeptember 16.	8 fő	-	kőműves	Fogaras	8 ft
1624. november 19.	2 fő	-	fazekas	Feketehalom	-
1625. március 8.	2 ≤ fő	-	asztalos	Feketehalom	-
1625. március 16.	3 fő	-	asztalos	Fogaras	3ft
1625. március 16.	2 fő	-	ötvös	Fogaras	2 ft
1625. március 16.	1 fő	-	cserzővarga	Fogaras	2 ft
1625. március 30.	6 fő + 3 fő	Kőmíes Simon	kőműves	Fogaras	9 ft
1625. április 4.	4 fő	-	ács	Várad	32 ft
1625. április 6.	1 fő	Bartholmi	kőműves	Fogaras	1 ft
1625. május	1 fő	Bartholmi	kőműves	Fogaras	-

1.	1625. május 29.	5 fő	-	kőműves	Fogaras	5 ft
2.	1625. június 2.	1 fő	-	ács	Illye	6ft
2.	1625. június 2.	1 fő	-	ács	Várad	6 ft
1625 júliusa (3 alkalom)	1625. július 25.	1 fő	-	kovács	Fogaras	6 ft
	1625. július 25.	3 fő	-	téglavető	Radnót	4,50 ft
	1625. július 26.	2 fő	-	cserzővarga	Fogaras	-
	1625. augusztus 7.	4 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	12 ft
	1625. augusztus 29.	2 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	6ft
	1625. szeptember 10.	2≤ fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft
	1625. szeptember 18.	2 fő	-	kőműves	Fogaras	6 ft
	1625. szeptember 19.	3 fő	-	ács	Gyulafehérvár	6 ft
	1625. szeptember 19.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft
	1625. szeptember 20.	2 fő	-	kőműves	Fogaras	6 ft
	1625. október 6.	3 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	9 ft
	1625. október 14.	3 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft
	1626. január 7.	2 fő	-	festő	Gyulafehérvár	2 ft
	1626. január 8.	1 fő	Hans Zimmermann	ács	Gyulafehérvár	3 ft
	1626. január 12.	3 fő	-	ónöntő	Segesvár	5 ft
	1626. január 15.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft
	1626. január 27.	2 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	6 ft
	1626. január 27.	2 fő	-	kovács	Fogaras	2 ft

1626. március 18.	17 fő	-	szabó	Szászsebes	42,50 ft
1626. március 19.	1 fő	Hans Brunnenmmacher	kútfúró	Gyulafehérvár	3 ft
1626. június 3.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	4 ft
1626. június 29.	3 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	9 ft
1626. június 29.	1 fő	-	téglavető	Gyulafehérvár	3 ft
1626. július 21.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár (Stadthaus)	16 ft
1626. augusztus 4.	2 fő	-	téglavető	Gyulafehérvár	3 ft
1626. augusztus 6.	2 fő	-	kovács	Fogaras	2 ft
1626. augusztus 19.	3 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	6 ft
1626. augusztus 19.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	4 ft
1626. augusztus 25.	1 fő	Hans	szabó	Küküllővár	1 ft
1626. szeptember 11.	3 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	6 ft
1626. szeptember 12.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	4 ft
1626. szeptember 12.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	4 ft
1626. szeptember 24.	1 fő	Bartholomeus	kőműves	Fogaras	0,50 ft
1626. november 17.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	5 ft
1626. november 30.	2 fő	-	festő	Fogaras	1 ft
1626. december 4.	1 fő	Teys Groß	ács	Fogaras	0,50 ft
1627. január 2.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	3 ft
1627. január 3.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft

1627. március 19.	1 fő	Bartholmy	kőműves	Fogaras	-
1627. március 21.	1 fő	-	ács	Küküllővár	1 ft
1627. április 12.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	4 ft
1627. április 12.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft
1627. április 21.	10 fő	-	szabó	Barcarozsnyó	3 ft
1627. május 8.	4 fő	Teys Zimmermann fia	ács	Feketehalom	8 ft
1627. június 18.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	6 ft
1627. június 29.	1 fő	Hans Schöck	ács	Gyulafehérvár	3 ft
1627. szeptember 25.	2 fő	-	asztalos	Fogaras	-
1627. szeptember 28.	1 fő	Andreas Lux	ács	Gyulafehérvár	2,60 ft
1627. október 5.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	4 ft
1627. október 5.	2 fő	-	román ács	Gyulafehérvár?	3 ft
1627. október ?	2 fő	-	üveges (tanoncok)	Gyulafehérvár	2 ft
1627. november 7.	2 fő	-	asztalos	Fogaras	-
1627. november 22.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	4 ft
1628. január 8.	5 fő	-	kötélverő	Fogaras	5 ft
1628. január 11.	6 fő	-	asztalos	Fogaras	6 ft
1628. január 23.	1 fő	Gergely	kovács	Fogaras	-
1628. február 1.	3 fő	-	asztalos	Komána	1,50 ft
1628. február 11.	4 fő	-	ács	Fogaras	4 ft
1628. február 21.	4 fő	-	ács	Fogaras	4 ft
1628. március 16.	11 fő	-	kőműves	Fogaras	22 ft
1628. március 22.	1 fő	-	asztalos	Fogaras	0,40 ft

1628. március 22.	2 ≤ fő	-	kötélverő	Fogaras	3ft
1628. március 31.	6 fő	-	ács	Fogaras	6ft
1628. április 9.	4 fő	-	ács	Fogaras	4 ft
1628. április 25.	2 fő	Aczy(Ács) János	ács	Fogaras	0,80 ft
1628. április 25.	1 fő	Myse Jakab	kőműves	Fogaras	0,40 ft
1628. április 30.	2 fő	-	ács	Küküllővár	1 ft
1628. május 14.	6 fő	-	ács	Fogaras	6 ft
1628. május 14.	1 fő	-	kőfaragó	Feketehalom	-
1628. május 28.	1 fő	Teyss Pitter	ács	Gyulafehérvár	3 ft
1628. június 13.	4 fő	-	ács	Fogaras	4ft
1628. június 13.	3 fő	-	kőműves	Fogaras	1,50 ft
1628. június 19.	2 fő	-	kőműves	Gyulafehérvár	6 ft
1628. június 22.	2 fő	-	üveges	Gyulafehérvár	6 ft
1628. június 29.	1 fő	Gergely	kovács	Fogaras	0,12 ft
1628. július 5.	2 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	6 ft
1628. július 19.	2 fő	-	kőműves	Fogaras	2 ft
1628. július 26.	2 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1628. augusztus 2.	2 fő	-	ács	Fogaras	1 ft
1628. augusztus 6.	1 fő	Barthes	kőműves	Fogaras	1 ft
1628. augusztus 13.	3 fő	-	asztalos	Fogaras	1,50
1628. augusztus 19.	2 fő	Cirillus Maurer	kőműves	Gyulafehérvár	6 ft
1628. augusztus 24.	2 fő	-	ács	Küküllővár	4 ft
1628. szeptember	3 fő	-	asztalos	Fogaras	1,50 ft

3. 1628. szeptember 8.	3 fő	-	ács	Gyulafehérvár	9 ft
1628. szeptember 9.	4 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1628. szeptember 23.	3 fő	-	kőműves	Fogaras	1,50 ft
1628. szeptember 26.	2 fő	-	fazekas	Gyulafehérvár	2 ft
1628. október 14.	3 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	1,50 ft
1628. október 14.	1 fő	-	kőfaragó	Szászvolkány	-
1628. október 18.	3 fő	-	asztalos	Gyulafehérvár	9 ft
1628. október 21.	2 fő	-	ács	Gyulafehérvár	6 ft
1628. október 21.	2 fő	-	ács	Fogaras	1 ft
1628. október 30.	4 fő	-	kőműves	Fogaras	2 ft
1628. november 6.	2 fő	-	fazekas	Fogaras	1 ft
1628. november 8.	1 fő	-	üveges	Fogaras	0,50 ft
1628. november 8.	2 fő	-	ács	Fogaras	1 ft
1628. november 8.	4 fő	-	asztalos	Fogaras	2 ft
1628. december 21.	4 fő	-	asztalos	Fogaras	4 ft
1629. január 4.	2 fő	-	riemer	Fogaras	1 ft
1629. január 13.	2 fő	-	ötvös	Fogaras	-
1629. január 17.	26 fő	-	szabó	Fogaras	26 ft
1629. január 17.	1 fő	Jeremias Goldschmiedt	ötvös	Fogaras	1,50 ft
1629. március 10.	1 fő	-	asztalos	Fogaras	1 ft
1629. március 19.	1 fő	Jónás	kútfúró	Gyulafehérvár	1 ft
1629.	2 fő	-	kőműves	Fogaras	1ft

március 27.					
1629. április 16.	1 fő	Barthelmy	kőműves	Schuk?	1 ft
1629. április 17.	2 fő	Cirillus Maurer	kőműves	Illye	4 ft
1629. április 17.	2 fő	-	ács	Illye	4 ft
1629. április 21.	3 fő	Vajda Simon	kőműves	Fogaras	6 ft
1629. április 28.	2 fő	Barthelmy Maurer	kőműves, legény	Fogaras	0,70 ft
1629. június 17.	4 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1629. június 18.	1 fő	-	ács	Küküllővár	-
1629. június 21.	1 fő	-	kútfúró	Gyulafehérvár	2 ft
1629. június 22.	1 fő	Barthes	ács	Fogaras	0,50 ft
1629. július 4.	2 fő	-	asztalos	Fogaras	1 ft
1629. július 12.	1 fő	Gall Hannes	téglavető	Borosnyó	1 ft
1629. július 27.	4 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1629. augusztus 14.	2 fő	-	asztalos	Komána	
1629. augusztus 19.	1 fő	Mechel Maurer	kőműves	Fogaras	0,50 ft
1629. augusztus 26.	2 fő	-	asztalos	Fogaras	1 ft
1629. augusztus 30.	1 fő	Cirillus Maurer	kőműves	Illye	3 ft
1629. augusztus 30.	2 fő	-	kőműves	Fogaras	6 ft
1629. szeptember 2.	1 fő	Schailder Thomes	téglavető	Borosnyó	1 ft
1629. szeptember 8.	4 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1629. szeptember 8.	3 fő	-	kőfaragó	Fogaras	1,50 ft

1629. szeptember 8.	1 fő	-	kőműves	Fogaras	0,50 ft
1629. szeptember 17.	6 fő	-	bognár	Porumbák	12 ft
1629. szeptember 17.	4 fő	-	ács	Porumbák	8 ft
1629. szeptember 18.	2 fő	-	asztalos	Szentkatolna	1 ft
1629. szeptember 18.	1 fő	-	kőműves	Szentkatolna	0,50 ft
1629. szeptember 25.	2 fő	-	asztalos	Komana	0,60 ft
1629. október 11.	6 fő	-	kőműves	Fogaras	3 ft
1629. október 19.	4 fő	-	ács	Fogaras	2 ft
1629. november 8.	4 fő	-	ács	Fogaras	8 ft
1629. november 17.	2 fő	-	asztalos	Fogaras	1 ft

V. MELLÉKLET

Követek, követségek, küldöttek Brassóban

1613

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
Mehmed bég	1613. január 12.	1613. február 23.
Ahmat csasz portai küldött Hans Benkner mellett	1613. január 14.	1613. február 23.
Rusztém bég	1613. február 23.	
Huszain bég		
Mufti		
Zülfikár		
Haszán		
Mehmed		
Fekete Dániel tolmács		
Musztafa		
Amhát		
Oszmán aga	1613. január 14.	1613. január 20. ¹³³¹
Abdi aga	1613. január 20.	1613. április 5.
Delli Musztafa	1613. január 26	1613. szeptember 25. ¹³³²
Razvan bég	1613. február 25.	
Lepten bég	1613. február 25.	
Begzade portai csasz	1613. április 18.	1613. április 27.
Mehmed bég	1613. április 22.	1613. április 27.
Mehmed aga	1613. április 26.	1613. április 27.
Razvan bég	1613. április 26.	
Oszmán bég	1613. május 16.	1613. június 6.
Ferru aga, csasz Bethlen Gábortól	1613. június 9.	
Hüszzejin csasz	1613. augusztus 31.	1613. szeptember 8.
Bayram aga	1613. szeptember 14.	
csasz	1613. szeptember 25.	
csasz Szkender pasától	1613. október 22.	
csasz Magyarogli Ali pasától		
török csapat	1613. október 24.	1613. október 25.
újabb 20 fős török csapat	1613. október 28.	1613. november 2.
Hüszzejin csasz	1613. november 2.	1613. november 8.

¹³³¹ január 16-18 között nem tartózkodott Brassóban

¹³³² Delli Musztafa az összekötő szerepét töltötte be Brassó és a Báthory Gábor ellenében tevékenykedő török és magyar erők között. Lényegében folyamatosan úton volt az egyes felek között, szolgálatait pedig Brassótól havi 6 forint fizetést húzott.

Magyarogli Ali pasa és kísérete a szultántól	1613. november 3.	
Effi aga és kísérete Bethlen Gábertól	1613. november 6.	
csausz a Portáról	1613. december 15.	1613. december 17.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
a tatár kán Mirzája	[1612. december 27.]	1613. február 24.
Zamme Mirza	1613. szeptember 3.	1613. szeptember 13.
tatár kísérőcsapat Magyarogli Ali pasa mellett	1613. november 3.	

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
posztelnik	1613. január 22.	
Dinna posztelnik	1613. január 24.	
Dinna posztelnik	1613. március 1.	
posztelnik	1613. március 12.	
Dinna posztelnik	1613. március 13.	
Stan posztelnik	1613. március 14.	1613. március 15.
posztelnik	1613. április 4.	
posztelnik	1613. április 13.	
posztelnik Begzade csausszal	1613. április 18.	1613. április 25.
Stan posztelnik Begzade csausszal	1613. április 18.	1613. április 21. ¹³³³
Radu Mihnea és kísérete	1613. augusztus 21.	
posztelnik	1613. október 21.	1613. október 22.
posztelnik	1613. december 19.	
posztelnik „Radul vajdától” ¹³³⁴	1613. december 21.	

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Sztavorno György bojár	1613. július 27.	
Boull vizster	1613. szeptember 13.	1613. szeptember 14.
Tomşa moldvai vajda	1613. szeptember 14.	
bojár	1613. október 24.	1613. október 25.
Mikulaki klucser	1613. október 24.	1613. október 25.
Vaszilij vizster	1613. október 24.	1613. október 25.

¹³³³ bizonytalan adat

¹³³⁴ „Radul vajda” esetében minden bizonnyal Radu Mihneáról lehet szó, hiszen a brassói szóhasználatban Radu Șerbânt rendszerint „Sorban vajda” néven különböztették meg.

Delliman bojár	1613. november 4.
Cholpan bojár, posztelnik	
követ Bethlen Gáborhoz	1613. december 24.

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
lengyel nemes („freyherr”)	[1612. december 27.]	
Potoczky, lengyel nemes	[1612. december 31.]	1613. március 28.
posztelnik	1613. október 24.	
posztelnik török csapat mellett	1613. október 28.	1613. október 29.

Bethlen Gábor fejedelem követei¹³³⁵

Név	Első említés	Utolsó említés
Gerendi Márton a Portára török kísérők	1613. november 5.	1613. november 8.
Gerendi Márton a Portáról ismeretlen összetételű és létszámú kíséret	1613. december 30.	1614. január 1.

1614

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
kapucsi basa ¹³³⁶ 30 darabont nagy létszámú kíséret	1614. január 9.	1614. január 11.
kapucsi basa Szebenből	1614. január 28.	1614. február 3.
Hüszejin csausz a Portáról Suky Benedek	1614. március 3.	1614. március 4.
Mehmed aga Tîrgovişte felé Suky Benedek, Szalánczy György, Székely György 39 fő	1614. április 1.	1614. április 8.
Hüszejin csausz Magyarországról Tîrgovişte felé	1614. május 16.	1614. május 17.
Szkender pasa, Mehmed aga a Portáról Tatár Cselebi, Szkender két fia, Erdélyi István, Bethlen István, Kemény Boldizsár, Sükösd Miklós, népes kísérettel	1614. augusztus 3.	1614. augusztus 6.
Ibrahim csausz Váradra 10 fő	1614. november 20.	1614. november 23.

¹³³⁵ A táblázat tartalmazza a kint lévő követeket és a fejedelem kapcsolattartása során Brassón keresztül közlekedő, egyértelműen azonosítható hírvivőket is.

¹³³⁶ A bejegyzés a következő kommentárt tartalmazza: „bringt F[ürstlicher] G[nade] den Stantert”.

Ibrahim csasz Váradról Tîrgovişte felé Konstantinápolyba Szalánczy István	1614. december 24.	1614. december 28.
---	--------------------	--------------------

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
posztelnik	1614. március 6.	
Ginna Parippa	1614. augusztus 8.	1614. augusztus 9.
a vajda komornyikja és posztelnikja	1614. október 24.	1614. október 28.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
legátus Bethlen Gábortól Moldva felé ¹³³⁷	1614. január 2.	1614. január 3.
moldvai méltóság	1614. január 25.	
posztelnik	1614. január 31.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Cserényi Farkas Moldvából 12 fő	1614. január 28.	
Suky Benedek a Portáról Hüszejin csausszal	1614. március 3.	1614. március 4.
Suky Benedek Tîrgovişte felé Mehmed agával	1614. április 1.	1614. április 8.
Toldalaghi Mihály a Portára ifj. Balassi Ferenc, Daniel Mihály 7 fő	1614. április 10.	1614. április 12.

1615

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
2 török egy havasalföldi posztelnikkal	1615. január 22.	1615. január 24.
Baly csasz és 2 másik török ¹³³⁸ Szalai György fejedelmi lovászmester, a fejedelem orvosa	1615. október 5.	1615. október 10.
3 kapucsi a Portáról Bethlen Gáborhoz	1615. november 28.	1615. november 29.

¹³³⁷ Lásd 1613. december 24.

¹³³⁸ Az októberi Balassi-követséghez kapcsolódóan vannak Brassóban.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
a tatár kán követei a fejedelemhez	1615. április 30.	1615. május 1.
a tatár kán követei a fejedelemtől	1615. május 21.	1615. május 23.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
posztelnik	1615. január 22.	1615. január 24.
követség Fogaras felé 15 fő	1615. február 12.	1615. február 14.
posztelnik a fejedelemhez	1615. február 27.	1615. február 28.
posztelnik Fehérvár felől	1615. március 31.	
Mihály deák, a vajda írnoka	1615. április 27.	
posztelnik	1615. május 30.	1615. május 31.
posztelnik	1615. június 12.	
2 posztelnik	1615. június 24.	
posztelnik Bethlen Gábortól	1615. július 13.	1615. július 15.
posztelnik	1615. október 27.	
posztelnik	1615. október 28.	1615. október 29.
4 posztelnik ¹³³⁹	1615. december 23.	1615. december 27.
posztelnik Radu Mihneától ¹³⁴⁰	1615. december 30.	

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
bojár követség Fogaras felé 15 fő	1615. február 16.	1615. február 17.
bojár követség Fogaras felől 15 fő	1615. február 23.	1615. február 25.
2 posztelnik	1615. március 29.	1615. március 30.
bojár küldött Bethlen Gáborhoz 5 fő	1615. augusztus 1.	1615. augusztus 2.
Sándor vajda ¹³⁴¹ bojárja néhány fős kísérettel	1615. december 24.	1615. december 26.
2 bojár István vajdától ¹³⁴² 10 fő	1615. december 28.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Angyalossy Mihály a Portáról török és magyar kíséret	1615. június 8.	1615. június 10.

¹³³⁹ Angyalossy Mihállyal és Hans Benkner brassói városgazdával érkeznek Havasalföldről.

¹³⁴⁰ Havasalföldi vajda 1611-1616 és 1620-1623 között.

¹³⁴¹ Alexandru Movilă moldvai vajda (1615-1616).

¹³⁴² Ștefan Tomșa moldvai vajda 1611-1615 és 1621-1623 között.

8 fő		
Angyalossy Mihály a Portára	1615. szeptember 7.	1615. szeptember 8.
Balassi Ferenc és Dániel deák Ugron Pál, Török Gáspár, Nagy István 20 fő sólyomvivő székelyek, doktor, kocsisok, lovászok, darabontok 64 fő	1615. október 8.	1615. október 11.
Angyalossy Mihály a fejedelemtől Havasalföldre 4 fő	1615. november 25.	1615. november 27.
Angyalossy Mihály Havasalföldre Hans Benkner brassói városgazda	1615. december 23.	1615. december 24.

1616

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
csausz a Portáról Bethlen Gáborhoz	1616. január 10.	1616. január 15.
Ibrahim pasa szolgája ¹³⁴³	1616. január 18.	1616. január 19.
Ibrahim pasa szolgája Bethlen Gábortól	1616. január 30.	
török kísérők István vajda bojárjai mellett	1616. január 31.	
Ibrahim pasa szolgálói a moldvai delegáció mellett	1616. április 16.	
Ibrahim pasa szolgálói ¹³⁴⁴	1616. május 2.	1616. május 3.
Ibrahim csausz a Portáról	1616. május 21.	
török követ Szkender pasától, Havasalföldről Bethlen Gáborhoz	1616. július 12.	
2 kapucsi Balassi Ferenc embereivel a Portáról Kolozsvárra	1616. július 19.	1616. július 20.
2 kapucsi és egy török deák a fejedelemtől	1616. július 30.	1616. augusztus 3.
20 ¹³⁴⁵ kapucsi Balassi Ferenc szolgálóival Tîrgoviște felé	1616. augusztus 10.	1616. augusztus 12.
Ahmet csausz 19 fő	1616. augusztus 18.	1616. augusztus 19.
Amhat (Ahmed) csausz 14 fő	1616. szeptember 18.	1616. szeptember 21.
Ahapt (Ahmed?) csausz Balassi Ferencsel a Portáról	1616. október 24.	
Ahapt (Ahmed?) csausz a fejedelemtől 16 fő	1616. november 12.	1616. november 14.
Hüszejin csausz két szolgája	1616. december 4.	1616. december 10.

¹³⁴³ István vajda legátusával érkezett, szolgálait január 19-29 között Brassóban hagyta

¹³⁴⁴ A Moldvából hazatérő erdélyi követek kíséretében

¹³⁴⁵ Bizonytalan adat, talán elírás.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
Radul vajda posztelnikja 4 fő	1616. március 15.	1616. március 16.
Radul vajda követei Bethlen Gáborhoz	1616. március 31	1616. április 1.
posztelnik	1616. április 1.	
posztelnik	1616. április 9.	
Radul vajda 2 posztelnikja	1616. május 21.	
posztelnik	1616. szeptember 19.	1616. szeptember 21.
posztelnik Boer Péterrel a Portáról	1616. november 10.	
Boer Péter Havasalföldre	1616. november 30.	

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
István vajda legátusa Bethlen Gábortól ¹³⁴⁶	1616. január 8.	1616. január 9.
István vajda követ, Sayne dvornik Bethlen Gáborhoz ¹³⁴⁷	1616. január 18.	1616. január 19.
István vajda követ Bethlen Gábortól	1616. január 30.	
István vajda bojárai Bethlen Gáborhoz	1616. január 31.	
Dumitru posztelnik Sándor vajdától	1616. február 15.	1616. február 16.
Tomşa vajda követei Bethlen Gáborhoz, „hogya a táborba hívják” 8 fő	1616. április 5.	
Tomşa vajda követei Fehérvárról	1616. április 16.	1616. április 17.
Georgi Bassitt moldvai bojár követsége nagy kísérettel Bethlen Gáborhoz	1616. május 21.	
Nápolyi Péter és néhány bojár	1616. május 22.	
Nadebajeko és 28 másik bojár Déva felé	1616. május 26.	1616. május 27.
Georg Bassota (Bassitt) és kísérete a fejedelemtől	1616. június 2.	1616. június 3.
Gabrili posztelnik	1616. december 11.	1616. december 14.

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Csoma György a Portára 4 fő	1616. január 4.	1616. január 5.
Sikó Mihály István vajdához 4 fő	1616. január 31.	
Swko (Sikó) Mihály Havasalföldről	1616. február 15.	1616. február 16.
Toldalaghi Mihály Lippai András a Portáról 4 fő	1616. március 31.	

¹³⁴⁶ Lásd 1615. december 28.

¹³⁴⁷ Ibrahim pasa szolgájával, szolgálait január 19-29 között Brassóban hagyta

Bethlen Gábor követei Ibrahim pasától, Moldvából	1616. május 2.	1616. május 3.
Péchy Simon kancellár, Kornis Ferenc Nagy Menyhért Havasalföldre	1616. június 30.	1616. július 1.
Szalay György, a fejedelem lovászmestere a Portára	1616. július 1.	
Péchy Simon kancellár, Kornis Ferenc Nagy Menyhért Havasalföldről	1616. július 7.	
Péchy Simon kancellár, Rhédey Pál, Kemény Boldizsár Moldvából	1616. augusztus 20.	
Balassi Ferenc a Portáról 30 fő	1616. október 24.	
Boer Péter a Portáról	1616. november 10,	

1617

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
6 török a havasalföldi delegáció mellett	1617. március 3.	1617. március 9.
Ibrahim pasa szolgája Fehérvár felé	1617. március 24.	
Karamet (Kara Mehmed) csausz Fehérvárra 6 fő	1617. április 2.	
Ibrahim csausz szolgája a fejedelemtől 4 fő	1617. április 8.	
Karamet csausz 8 fő török-magyar kíséret	1617. április 14.	1617. április 18.
kapucsi (Mehmed?) Angyalossy Mihállyal a Portáról	1617. június 7.	1617. június 8.
Mehmed kapucsi Bornemisza László 10 fő	1617. június 29.	1617. június 30.
Hüszjein csausz Gáspár János szolgája 8 fő	1617. augusztus 29.	
„Schain bég” Ama csausz 16 fő kíséret	1617. augusztus 30.	
Ibrahim csausz Bornemisza Lászlóval	1617. október 19.	1617. október 20.
Hajdár csausz Kolozsvárra 8 fő	1617. november 6.	
Hajdár csausz, Ibrahim csausz Bethlen Gábortól Havasalföld felé Gyárfás Pál és egy posztelnik 24 fő	1617. november 26.	1617. november 27.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
„der gros Spottar” ¹³⁴⁸ és Boer Péter Bethlen Gáborhoz 43 fő	1617. február 18.	1617. február 19.
„der gros Spottar” és Boer Péter Bethlen Gábortól 24 fő	1617. március 3.	1617. március 6.
Száva posztelnik	1617. április 7.	
Nika logofet Bethlen Gáborhoz 30 fő	1617. május 22.	
Nika logofet Bethlen Gábortól 17 fő	1617. június 15.	1617. június 17.
Boer Peter Havasalföldre 7 fő	1617. július 17.	
poharnik Lupul ¹³⁴⁹ a fejedelem táborából	1617. szeptember 7.	1617. szeptember 9.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
posztelnik Moldva felé	1617. február 26.	

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
Mihály Freönkül (?) és egy ismeretlen kapitány Moldva felől	1617. szeptember 22.	1617. október 2.
Frenköl Mihály 3 fő kíséret	1617. december 8.	1617. december 9.

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Angyalossy Mihály a Portáról 3 fő	1616. december 31.	1617. január 1.
Gáspár János Bornemisza László Ötves Mihály súlyomvívő székelyek 3 + 12 + 43 fő	1617. március 5.	1617. március 9.
Balassi Ferenc Gáspár János mellett Havasalföldre Kovacsóczy István és szolgálja Ferenc deák,	1617. március 7.	

¹³⁴⁸ szpatár, román udvari méltóság

¹³⁴⁹ Lupu Mehedințeanu havasalföldi bojár

Nemes Balázs népes kíséret		
Balassi Ferenc és Kóvacsóczy István Havasalföldről	1617. március 22.	
Angyalossy Mihály a Portára 4 fő kíséret	1617. április 17.	1617. április 18.
Gáspár János a Portáról 3 fő kíséret	1617. május 9.	
Angyalossy Mihály a Portáról 6 fő kíséret	1617. június 7.	1617. június 8.
Házy János török deák 6 fő kíséret	1617. október 7.	1617. október 8.
Bornemisza László a Portáról 7 fő Pribék János 4 fő Gáspár János 3 fő	1617. október 19.	1617. október 20.
Angyalossy Mihály Szkender pasához	1617. november 4.	
Angyalossy Mihály Szkender pasától 4 fő	1617. november 21.	1617. november 22.

1620

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
néhány fős török kíséret Balassi Ferencék mellett	1620. április 24.	
kapucsi Kékedy Zsigmond mellett a Portáról	1620. június 13.	1620. június 15.
Begzadi Musztafa csasz, Musztafa aga Szarvasi Györggyel	1620. június 16.	1620. június 19.
Mehmed csasz a Portáról	1620. október 9.	
Musztafa csasz Fehérvár felé	1620. október 14.	
Mehmed csasz Bethlen Istvántól	1620. október 26.	1620. október 29.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
tatár küldöttség Kassára, Fogaras felé 8 fő	1620. január 11.	
Tatár küldöttség 8 fő	1620. március 30.	1620. március 31.
tatár küldöttség Fábián Mártonnal a fejedelemtől	1620. május 19.	1620. május 20.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
Székely András, Gábrilás vajda ¹³⁵⁰ szolgája Fehérvárról	1620. február 22.	1620. február 23.
Székely András, Mihály deák	1620. március 12.	
Székely András	1620. március 31.	
„Misch deák” Gábrilás vajda szolgája	1620. június 6.	
posztelnik Gábrilás vajdától	1620. június 18.	
Székely Balázs (András?) Gábrilás vajdától	1620. június 20.	
Mihály deák	1620. június 26.	
Radul vajda posztelnikja	1620. augusztus 9.	
Gabriás vajda Fogarasra Andreas Gorgias, Paul Rosenauer	1620. augusztus 9.	
Radul vajda posztelnikja	1614. október 14.	
Radul vajda posztelnikja	1620. október 41.	
Şerban vajdáné írnoka	1620. október 24.	1620. október 27.
Şerban vajda feleség 34 fő	1620. november 2.	1620. november 4.
Şerban vajdáné 2 szolgája	1620. december 20.	1620. december 24.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Bonchidai Márton vajdai titkár Fehérvárra	1620. január 17.	
Bonchidai Márton Fehérvárról 4 fő kíséret	1620. január 30.	
Böleniss György Gáspár vajdától 7 fő kíséret	1620. május 1.	
Mayre klucser 14 fő kíséret	1620. május 7.	1620. május 13.
Roska vizster Kassára 32 fő kíséret	1620. május 12.	1620. május 13.
Böleniss György Gáspár vajdához 7 fő kíséret	1620. május 13.	
Böleniss György Gáspár vajdától 8 fő kíséret	1620. május 22.	
Basha Péter	1620. május 30.	
Roska vizster, Winkowith Márton népes kíséret	1620. június 30.	1620. július 1.
moldvai bojár	1620. július 21.	
Dumitras bojár 5 fő kíséret	1620. július 29.	1620. július 30.
Roska vizster Fogaras felé	1620. november 4.	
Roska vizster és kísérete Fogarasról	1620. december 5.	
2 posztelnik	1620. december 13.	1620. december 14.

¹³⁵⁰ Gabriel Movilă havasalföldi vajda 1616-ban, illetve 1618-1620 között.

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
Neacșul dvornik	[1619. december 24.]	
Joan posztelnik	1620. február 24.	
Radul Lumniarul posztelnik	1620. június 21.	
bojárok Brassóban	1620. június 26.	1620. július 2.
egy francia a fejedelem ajánlásával	1620. július 25.	1620. július 30.
Grek Sima (?) a Portára	1620. július 11.	
Grek Sima a Portáról	1620. augusztus 26.	
posztelnik	1620. szeptember 11.	
posztelnik nagy kíséret	1620. szeptember 21.	1620. szeptember 22.
Marko vajda szolgálói	1620. szeptember 25.	1620. szeptember 26.
Marko vajda szolgálói	1620. november 7.	1620. november 10.

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Balassi Ferenc 4 szolgálója a Portáról	1620. január 25.	1620. január 29.
Balassi Ferenc és Korlát István egy-egy szolgálója a Portáról	1620. február 7.	
Korlát István 2 szolgálója a Portáról	1620. március 15.	1620. március 16.
Kékedy Zsigmond, a fejedelem „bejárója” a Portára 10 fő	1620. március 17.	1620. március 19.
Daniel Mihály Havasalföldre	1620. március 17.	1620. március 19.
Balassi Ferenc 2 szolgálója a Portáról	1620. március 26.	
Daniel Mihály Havasalföldről	1620. március 27.	1620. március 28.
Balázs deák Szkender pasához néhány fős kíséret	1620. április 15.	1620. április 16.
Bornemisza László Gábrilás vajdához néhány fős kíséret	1620. április 16.	
Balassi Ferenc, Borsos Tamás a Portáról nagy kísérettel	1620. április 24.	
Bornemisza László Havasalföldről néhány fős kíséret	1620. április 24.	1620. április 26.
Fodor Mihály a Portáról 3 fő kíséret	1620. május 9.	
Fábián Márton a tatár kánhoz 5 fő kíséret	1620. május 19.	1620. május 20.
Korlát István a Portáról	1620. május 21.	1620. május 22.
Kékedy Zsigmond a Portáról népes kíséret	1620. június 13.	1620. június 15.
Thury András, a kancellár szolgálója Moldvából	1620. június 16.	

Szarvasi György a fejedelemtől törökökkel és népes kísérettel	1620. június 16.	1620. június 19.
Lészay Gáspár és Balassi (Bálinthy) Kristóf Gábrilás vajdához 14 fő kíséret	1620. június 17.	1620. június 21.
Bethlen István és „a vajda két szolgája”	1620. június 23.	
Bálinthy Kristóf Rozsnyó felől	1620. június 26.	
Mohácsy István Roska vizsterrel, Winkowith Mártonnal népes kíséret	1620. június 30.	1620. július 1.
Balassi Ferenc, Zsámbokréti Mihály, Daniel Mihály a Portára népes kíséret	1620. augusztus 28.	1620. szeptember 3.
Sövényfalvi Nagy Dániel és felesége, Toldalaghi Mihály a Portára népes kíséret	1620. november 19.	1620. november 21.
Balassi Ferenc 4 szolgája a Portáról	1620. november 23.	
Körösy István Szkender pasához	1620. december 5.	
Bethlen István szolgálai a Portára Belger Miklós brassói kalauz	1620. december 24.	

1621

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
egy csausz néhány cseh és Zsámbokréty Pál társaságában a Portáról	1621. március 19.	1621. március 21.
egy csausz a Portáról érkező cseh követség mellett	1621. április 15.	1621. április 16.
Alazay csausz, Mehmed pasa szolgája Fehérvár felé 3 fő	1621. május 4.	1621. május 9.
egy csausz a gubernátor megbízottai kíséretében, higanyért	1621. május 10.	1621. május 13.
Musztafa csausz, Para posztelnikkal együtt	1621. május 22.	1621. május 28.
Musztafa csausz	1621. június 19.	1621. június 20.
A nándorfehérvári bég a Portáról magyar és cseh követekkel	1621. június 23.	1621. június 24.
Ibrahim bég 3 fő	1621. július 16.	
Juszuf csausz Demién Ferencce a Portára	1621. július 28.	1621. július 29.
Hüszzejin csausz	1621. augusztus 12.	1621. augusztus 14.
Juszuf csausz 10 fő	1621. szeptember 13.	1621. szeptember 15.
egy csausz a török táborból	1621. szeptember 22.	
egy csausz Kolozsvár felé	1621. szeptember 27.	

Hemedt csausz a török táborból Károlyi Boldizsár	1621. szeptember 29.	1621. október 1.
2 török a táborból	1621. október 5.	1621. október 6.
Müteferika aga a török táborba Farkas Péter	1621. október 11.	1621. október 12.
Huszein csausz a török táborból	1621. november 3.	1621. november 5.
Mehmed csausz, Zülfikár aga és a pasa 2 szolgája	1621. november 11.	1621. november 15.
Juszuf aga	1621. november 29.	1621. december 2.
Huszein csausz	1621. december 10.	1621. december 17.
Ibrahim csausz	1621. december 18.	1621. december 19.
Ibrahim csausz néhány szolgál	1621. december 31.	

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
tatár követség a fejedelemhez, Szamosújvár felé	1621. február 23.	1621. február 24.
tatár követség a királytól Havasalföld felé	1621. szeptember 9.	1621. szeptember 10.
Mirzaként említett tatár a táborból 16 fő	1621. november 13.	1621. november 16.
néhány tatár Farkas Péter mellett	1621. december 15.	

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
Radul vajda követsége Bertalan és Para posztelnikok vezetésével	1621. január 21.	1621. január 22.
Gábrilás vajda szolgája	1621. január 26.	
Gráma klucser	1621. február 20.	
Gráma klucser Radul vajdától	1621. február 24.	1621. február 25.
Radul vajda posztelnikja	1621. március 7.	
Radul vajda 2 szolgája	1621. március 13.	
Radul vajda 2 szolgája a gubernátorhoz	1621. március 18.	1621. március 19.
Radul vajda bojárokból álló követsége Bethlen Gábortól Farkas Péter kísérelő 42 fő	1621. [április 1.] ¹³⁵¹	1621. április 2.
Radul vajda posztelnikja	1621. május 15.	
Para posztelnik „a királyhoz”	1621. május 22.	
Radul vajda szolgája	1621. augusztus 12.	
Radul vajda és a krajovai bán szolgálai	1621. augusztus 20.	
a krajovai bán szolgálai	1621. augusztus 23.	
Gábrilás vajda 4 szolgája	1621. december 31.	

¹³⁵¹ Zavaros keltezés

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
a vajda 2 bojárja	1621. szeptember 18.	

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
néhány cseh egy csausz és Zsámbokréty Pál társaságában a Portáról	1621. március 19.	1621. március 21.
cseh követség a Portáról egy csausszal népes kíséret	1621. április 15.	1621. április 16.
csehek Havasalföld felől	1621. április 25.	1621. április 26.
egy posztelnik	1621. május 29.	
magyar és cseh követek a nándorfehérvári béggel Dóczy István, Rimay János 53 fő magyar, 73 cseh, 23 fő török	1621. június 23.	1621. június 24.
egy posztelnik	1621. július 10.	
lengyelek Konstantinápolyból Kolozsvárra	1621. július 16.	
Şerban és Woylla bojárak	1621. augusztus 30.	
Gáspár János, Károlyi Zsuzsanna udvarmestere számos magyarországi nemessel és nemesasszonnyal, a királyné udvarnépével	1621. szeptember 8.	
németek a gubernátor szolgáljaival	1621. szeptember 9.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Szombathelyi Márton havasalföldi követséggel 50 fő kíséret	1621. január 21.	1621. január 22.
Kőrössi István Szkender pasától	1621. január 21.	1621. január 24.
(Sövényfalvi) Dániel deák 4 szolgálja a Portáról	1621. január 24.	
Balassi Ferenc szolgálja a Portáról	1621. február 11.	
Toldalaghi Mihály szolgálja a Portáról	1621. február 23.	
Barcsay Sándor pénzt szállít a Portára 12 fő kíséret	1621. március 19.	1621. március 21.
Zsámbokréty Pál egy török csausz és néhány cseh társaságában a Portáról	1621. március 19.	1621. március 21.
Daniel Mihály Radul vajdához a gubernátortól	1621. április 7.	
Daniel Mihály és Farkas Péter Havasalföldről	1621. április 22.	1621. április 23.
a brassói bíró pasancsára Lupul Rosnowanul az erdélyi adó maradék összegével a Portára	1621. május 5.	
Balázs deák, Mikes Zsigmond Tatárországba népes kísérettel	1621. május 10.	1621. május 15.
Várad Mihály (Várad János fia) Havasalföldre 6 fő	1621. június 13.	1621. június 14.
Várad Mihály Havasalföldről 6 fő	1621. június 24.	
Demién Ferenc a Portára Kökény Zsigmond, Farkas Péter, Mikó Mihály,	1621. július 28.	1621. július 29.

Pataky Mihály, Ebeny Zsigmond, Juszuf csasz		
Lészay Gáspár és Károlyi Boldizsár élelmiszer ellátmánnyal a török császárnak	1621. augusztus 10.	1621. augusztus 14.
Balintéy János a tatár kánhoz 16 fő	1621. augusztus 12.	1621. augusztus 14.
Toldalaghi Mihály a török táborba élésszekerekkel	1621. szeptember 11.	
Ebeny Zsigmond, Bálinthy János a török táborból	1621. szeptember 13.	1621. szeptember 15.
Ebeny Zsigmond Tîrgoviştebe	1621. október 12.	
Ebeny Zsigmond Radul vajdához	1621. november 12.	
Ebeny Zsigmond Havasalföldről	1621. november 25.	1621. november 26.
Suky Benedek a Portára	1621. december 1.	1621. december 2.
Nagy Pál a Portára Mikes Zsigmond, Demién Ferenc, István deák népes kíséret	1621. december 10.	1621. december 17.
Farkas Péter a tatároktól	1621. december 15.	

1622

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
Mehmed csasz a fejedelemtől Farkas Péter	1622. június 6.	1622. június 7.
Mehmed csasz Toldalaghi Mihállyal a Portáról	1622. július 27.	1622. július 28.
Musztafa aga a fejedelemtől János deák	1622. július 30.	
Mehmed csasz a fejedelemtől	1622. augusztus 2.	
Juszuf csasz 8 fő	1622. augusztus 2.	
a budai pasa néhány szolgája	1622. augusztus 2.	
Mehmed csasz a Portáról Barcsay Zsigmond	1622. október 18.	1622. október 19.
Mehmed csasz a fejedelem szolgáljaival	1622. november 3.	1622. november 4.
Mehmed pasa Házy János, Pataky Gáspár 136 fő	1622. november 22.	1622. november 24.
Musztafa	1622. december 22.	
Mehmed aga 6 fő	1622. december 31.	

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
Gráma posztelnik	1622. január 21.	
Roska viszter fogarasi fogságából	1622. február 23.	1622. február 24.
Radul vajda 2 szolgája	1622. március 3.	
Radul vajda 2 szolgája	1622. március 7.	1622. március 8.
Gábrilás vajda pohárnokja	1622. március 23.	1622. március 26.

Gábrilás vajda posztelnikja	1622. április 4.	
Gábrilás vajda posztelnikja	1622. április 7.	
Para posztelnik Radul vajdától	1622. április 10.	1622. április 12.
Para posztelnik Bethlen Gábortól	1622. május 23.	1622. május 24.
Túri János Gábrilás vajda szolgálja	1622. július 18.	1622. július 19.
Székely András, Radul vajda szolgálja	1622. július 30.	
Gábrilás vajda 5 szolgálja	1622. szeptember 9.	1622. szeptember 10.
Radul vajda szolgálja	1622. október 27.	
Dimitrasko, Gábrilás vajda pohárnoka 7 fő	1622. november 13.	1622. november 16.
Para posztelnik	1622. november 24.	
Gyna Paripa	1622. november 28.	
„Marko vajda” szolgálai	1622. december 1.	
Gyna Paripa a fejedelemtől	1622. december 26.	1622. december 29.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Tomşa vajda 2 szolgálja	1622. február 16.	1622. február 17.
Tomşa vajda szolgálja, Kakasi Mihály	1622. május 24.	1622. május 26.
Bertalan nagyposztelnik a fejedelemhez 33 fő	1622. június 20.	1622. június 22.
Bassa pohárnok [posztelnik] a fejedelemhez	1622. június 28.	
Bertalan posztelnik a fejedelemtől Vitéz László 33 fő	1622. július 11.	
Bassa posztelnik a fejedelemtől	1622. július 18.	1622. július 21.

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
egy posztelnik	1622. augusztus 1.	
Stezki dvornik és Donát János 10 fő	1622. szeptember 26.	
Mositzky Gáspár Miklós népes kíséret	1622. szeptember 16.	1622. szeptember 18.
Tódor logofet	1622. november 12.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Mikó Ferenc Kassára	1622. március 3.	
Mikes Zsigmond a Portáról	1622. március 13.	1622. március [17.] ¹³⁵²
Toldalaghi Mihály a Portára népes kíséret	1622. április 28.	
Toldalaghi Mihály Portáról	1622. július 27.	1622. július 28.

¹³⁵² bizonytalan adat

Mehmed csausz 40 fő		
Keresztesi Pál a Portára Pataky Gáspár, Barchay Zsigmond, Horváth Boldizsár, Sárdy György, Nyáry Bernát, Paronyay György népes kíséret	1622. augusztus 2.	
Kakas Mihály a Portáról 3 fő	1622. október 30.	

1623

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
Mehmed csausz Kassára Csuti János 14 fő	1623. február 10.	1623. február 12.
Mehmed aga a fejedelemtől 15 fő	1623. márciu 22.	1623. március 23.
Mehmed csausz a Portáról Zólyomi Dávid és Bornemisza Pál mellett	1623. április 21.	1623. április 22.
Musztafa csausz	1623. május 2.	
Omér (Ömer) aga 15 fő	1623. május 1.	1623. május 2.
Musztafa aga egy csauossal 3 fő	1623. június 24.	124. június 26.
egy csausz a fejdelemhez	1623. július 20.	
Mehmed csausz 6 fő	1623. július 21.	
Mehmed csausz	1623. július 31.	
egy csausz a Portáról Nagy Pál mellett	1623. augusztus 11.	1623. augusztus 12.
Juszuf aga Fehérvárról 5 fő	1623. augusztus 13.	1623. augusztus 15.
dervis [Hajdár] csausz 7 fő	1623. augusztus 31.	1623. szeptember 15.
Oszmán aga 11 fő	1623. október 29.	1623. október 30.
Juszuf aga 4 fő	1623. november 11.	
Hajdár csausz 2 fő	1623. november 16.	1623. november 18.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
3 tatár	1623. augusztus 24.	1623. augusztus 25.
néhány fő tatár brassói kísérettel	1623. október 30.	

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
-----	--------------	----------------

Radul vajda komornyikja	1623. január 3.	
egy posztelnik	1623. február 9.	
egy posztelnik	1623. március 19.	
Bora 4 fő	1623. május 2.	
„Kis Petraskó” 3fő	1623. október 29.	1623. október 30.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Bojár István 4 fő	1623. május 17.	
Bojár István 5 fő	1623. június 20.	

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
lengyel követ Beszterce török kísérő, Jeszernitzky 2 szolgája 50 fő	1623. március 21.	
Gergely posztelnik 2 fő	1623. június 27.	
egy posztelnik	1623. július 6.	1623. július 9.
Nicula posztenyik	1623. július 11.	
Misit poszltenyik 4 fő	1623. július 22.	
Gekuy posztelnik	1623. július 27.	
Mihály deák, a „vajda írnoka”	1623. augusztus 13.	1623. augusztus 15.
Mischa posztelnik 3 fő	1623. augusztus 27.	1623. augusztus 28.
Radul Musat posztelnik 3 fő	1623. augusztus 28.	
Dimitraki viszter 40 fő	1623. augusztus 28.	1623. augusztus 30.
Marko posztelnik	1623. augusztus 30.	1623. augusztus 31.
Gráma posztelnik	1623. szeptember 22.	
egy posztelnik	1623. október 29.	
Kalut dvornik 6 fő	1623. november 1.	1623. november 2.
Kalut dvornik 4 fő	1623. november 24.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Mikes Zsigmond a Portára 20 fő	1623. március 4.	1623. március 7.
Kapy András szolgálai a Portáról	1623. március 8.	
Erdélyi István	március 8. (?) ¹³⁵³	

¹³⁵³ bizonytalan adat

Erdélyi István 2 szolgája a Portáról	1623. március 16.	
Kapy András szolgája a Portáról	1623. április 16.	
Zólyomi Dávid Bornemisza Pál a Portáról 15 fő	1623. április 21.	1623. április 22.
Kapy András szolgája a Portáról	1623. május 2.	
Demién Ferenc a Portáról 4 fő	1623. május 17.	
Keresztesi Pál és a Portáról 14 fő	1623. május 30.	
Toldalaghi Mihály Havasalföldre 20 fő	1623. június 23.	1623. június 29.
Angyalossy Mihály a Portára	1623. július 13.	1623. július 15.
Kakas István Dragomir Stregaza 10 fő	1623. július 27.	
Pávai Nagy Mihály a Portára	1623. augusztus 3.	
Toldalaghi Mihály 2 szolgája a Portáról	1623. augusztus 8.	
Nagy Pál a Portáról egy csasz 18 fő	1623. augusztus 11.	1623. augusztus 12.
Balázs deák a tatár küldöttség elé	1623. augusztus 27.	1623. augusztus 28.
Kádasi Mihály a Portára	1623. szeptember 3.	
Angyalossy Mihály 4 fő	1623. szeptember 7.	
Toldalaghi Mihály	1623. szeptember 4.	1623. szeptember 13.
Török Zsigmond a Portára	1623. október 6.	1623. október 11.
Kádasi Mihály a Portáról	1623. október 11.	
Kakasi István a Portára	1623. december 22.	1623. december 23.

1624

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
Juszuf aga, Inszayen csasz Farkas Lázár népes kíséret	1624. március 27.	1624. április 13.
Ibrahim csasz és szolgálai, számárhajtói	1624. augusztus 3.	1624. augusztus 11.
	1624. augusztus 22.	1624. szeptember 18. ¹³⁵⁴
Juszuf aga szolgálai a Portáról	1624. szeptember 9.	1624. szeptember 18. (?) ¹³⁵⁵
Musztafa	1624. október 6.	
Musztafa csasz és szolgálai	1624. december 23.	1624. december 29.

¹³⁵⁴ szeptember 4-6. között Hidvégen tartózkodott

¹³⁵⁵ Ibrahim szolgálai egy szálláson helyezték el őket, távozásukat külön nem jegyezték fel.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
9 tatár a fejedelemtől	1624. január 18.	1624. január 21.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
a havasalföldi vajda szolgája	1624. június 13.	
Gábrilás vajda szolgálói	1624. június 29.	1624. július 1.
Gyna Paripa a fejedelemhez	1624. július 1.	1624. július 2.
Gyna Paripa	1624. július 16.	
Grama posztelnik Havasalföldre	1624. szeptember 23.	
posztelnik	1624. október 24.	

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
néhány moldvai a fejedelemtől	1624. január 17.	
Bertalan bojár, Radul vajda ¹³⁵⁶ sógora 39 fő	1624. március 13.	1624. március 14.
Bertalan bojár, Radul vajda sógora a fejedelemtől 35 fő	1624. április 23.	1624. április 24.
Bertalan Moldvából 42 fő	1624. július 17.	1624. július 18.
Radul vajda deákja	1624. november 2.	

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
Mihuly szpatár Dragomir Inzbasa	1624. február 13.	1624. február 14.
„a vajda” 2 szolgája	1624. május 7.	
„a vajda” 2 szolgája	1624. május 13.	
Lorincz Plützer, Andreas Lukhl, Weceslaus Karpissek Khänitz városából száműzött protestáns morva nemesek	1624. május 13.	1624. május 14.
egy posztelnik	1624. június 13.	
„a vajda” szolgálói	1624. június 24.	
német nemesúr	1624. július 20.	
cseh úr néhány fős kíséret	1624. július 22.	1624. július 24.
egy posztelnik	1624. július 24.	
Conte de Nant[es] „talján” nemes Tîrgoviște felé 10 fő	1624. augusztus 8.	1624. augusztus 11.
német nemes 13 fő	1624. augusztus 22.	1624. augusztus 23.
„hadnagy”, feltehetően német 12 fő	1624. augusztus 31.	1624. szeptember 1.
2 posztelnik	1624. szeptember 9.	

¹³⁵⁶ Radu Mihnea 1616-1619 és 1623-1626 között moldvai vajda volt.

egy posztelnik	1624. szeptember 13.	
2 posztelnik Segesvár felé	1624. szeptember 20.	
egy posztelnik 3 fő	1624. október 5.	1624. október 6.
„a vajda” szolgája	1624. október 6.	
Herizan viszter 40 fő	1624. október 8.	1624. október 9.
Franz Beck 38 fő	1624. október 25.	1624. október 29.
egy posztelnik	1624. október 29.	
egy posztelnik	1624. október 30.	
egy posztelnik Fehérvárra	1624. november 11.	
4 posztelnik	1624. november 18.	
egy bojár Fehérvár felé 16 fő	1624. november 19.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Bonay (Pávay?) Nagy Mihály pénzt visz a Portára Mikes Zsigmondnak	1624. január 28.	
Cserényi Farkas Tîrgovişte felé Péchy György, Szentrentházy Tamás népes kíséret	1624. április 5.	1624. április 9.
Toldalaghi Mihály Tamás deák, Gávay, Lázár Farkas kocsisok, szolgák 32 fő	1624. április 9.	1624. április 12.
Demién Ferenc a Portára Török Zsigmond	1624. május 15.	1624. május 18.
Gávay szolgálai a Portáról	1624. augusztus 3.	
Vitéz Ferenc Moldvába	1624. augusztus 3.	1624. augusztus 4.
Alwyzy (Alvinczi?) a moldvai vajdától	1624. szeptember 5.	
Nagy Pál 32 fő	1624. szeptember 16.	1624. szeptember 17.
a gubernátor szolgája Havasalföldre	1624. november 10.	
Keresztúry Moldvából	1624. november 18.	
Nagy Pál a Portáról Mikes Zsigmond szolgája	1624. november 22.	1624. november [24.] ¹³⁵⁷

1625

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
egy csasz 21 fő	1625. március 27.	1625. március 31.
egy kapucsi és kísérete	1625. június 17.	1625. június 28.
Ibrahim csasz	1625. június 21.	1625. június 23.

¹³⁵⁷ bizonytalan adat

Musztafa Gáspár Jánosékkal a Portáról		
Ibrahim csasz és kísérete a fejedelemtől	1625. július 21.	1625. július 24.
Ali aga, Deák Mehmed szolgája 8 fő	1625. augusztus 18.	1625. augusztus 20.
	1625. szeptember 10.	1625. október 27.
7 török Mikes Zsigmonddal	1625. szeptember 29.	1625. október 6.
Juszuf csasz 7 fő	1625. szeptember 30.	1625. október 22.
Musztafa Kovács Péter	1625. október 12.	1625. október 13.
Musztafa csasz	1625. október 19.	1625. október 26.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
tatárok 20 fő	1625. március 5.	1625. március 6.
tatárok Tîrgovişte felé	1625. március 21.	1625. március 22.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
Gabriel (Gábrilás?) vajda szolgái	1625. március 12.	
Székely András	1625. április 28.	
Sándor vajda ¹³⁵⁸ szolgái 4 fő	1625. augusztus 7.	

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
moldvai küldöttség 18 fő	1625. február 4.	1625. február 17.
Lupul Kupayrul	1625. február 16.	(?) ¹³⁵⁹
Lupul bojár	1625. március 5.	
a moldvai vajda szolgái	1625. július 26.	
nagy moldvai követség népes kíséret	1625. szeptember 11.	1625. szeptember 12. ¹³⁶⁰

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
Georgio Basra bojár (moldvai?) 36 fő	1625. január 10.	1625. január 11.
viszter	1625. február 4.	1625. február 17.
Nicula viszter	1625. február 10.	1625. február 29.
bojárok	1625. február 25.	1625. február 28.

¹³⁵⁸ Alexandru Mihnea havasalföldi vajda (1623-1627)

¹³⁵⁹ A többi bojárral együtt szállásolják el, távozásának időpontja nem azonosítható.

¹³⁶⁰ A számadáskönyv adatai nem egyértelműek. A zavaros keltezés miatt a moldvai követség tartózkodási idejéről augusztus 28-29. is szóba jöhet.

Száva posztelnik 3 fő	1625. március 15.	
lengyelek 10 fő	1625. március 31.	
„a vajda” szolgálói	1625. április 30.	
Gergely posztelnik	1625. május 18.	
egy posztelnik	1625. május 24.	
német katonák (moserek)	1625. június 17.	
egy posztelnik	1625. július 9.	
Padat posztelnik	1625. augusztus 12.	
egy bojár	1625. augusztus 14.	
egy posztelnik	1625. augusztus 19.	
Stancul posztelnik	1625. augusztus 29.	1625. szeptember 2.
Opra bojár Radnay Mihály	1625. szeptember 19.	1625. szeptember 20.
Naan posztelnik 5 fő	1625. október 14.	
Stancul posztelnik	1625. október 24.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Demién Ferenc a Portára	1625. március 17.	
Gáspár János a Portára Geréb András, Balling György, Páris Pál, Bandy Gáspár, Lázár András, Lázár István, Gimeckozy János, Balásházy László, Pataki Gáspár, Petky Gábor, Mikes Zsigmond, Székely János, Kun Ferenc, Toroczka Ferenc, Ficsor Mátyás, Nemes György, Berky Mihály, Jó János, Demeter János, Gyulay György, Moscha István, Házy János, Horváth Miklós, Wass Ferenc, Bornemisza Ferenc, Duttyn János, Kutter János trombitások, orvos, darabontok, kocsisok, foglyok 95 fő	1625. március 27.	1625. március 31.
Gáspár János a Portáról Mikes Zsigmond, Bethlen Ferenc, Bethlen György, Páris Pál, Balling György népes kíséret	1625. március 21.	1625. március 23.
Keresztesy Pál Iván István, Puy László, Puy János, Puy Péter, Zoka Demeter, Ház András, Kis Gábor, Zólyomi Mátyás, Mihály deák, Kádár Mihály, Horváth András, Buda Péter, Yad István, Vitéz György, Kendeffy Gáspár népes kísérettel	1625. október 23.	1625. október 28.

1626

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
csausz a fejedelemtől Tîrgoviște felé Czeplédi Mihály népes kíséret	1626. február 4.	1626. február 6.
egy előkelő török Keresztesy Pál kíséretében a Portáról kíséret	1626. február 8.	1626. február 10.
egy csausz	1626. február 26.	1626. február 27.
egy török Bukarest felé	1626. március 24.	
törökök 5 fő	1626. március 25.	1626. március 28.
Musztafa csausz a fejedelem brassói tartózkodásához kötődően 6 fő	1626. április 8.	1626. április 15. 1626. április 18. ¹³⁶¹
Juszuf csausz 10 fő kíséret	1626. június 8.	1626. június 15.
Mehmed csausz Budáról Simon bojár	1626. június 8.	1626. június 15.
Musztafa csausz Borsos Tamás mellett a Portára	1626. június 26.	1626. június 29.
török „legények” Toldalaghi Mihály és Balásházy László mellett a Portáról	1626. szeptember 6.	1626. szeptember 18.
egy aga havasalföldi hadi néppel	1626. október 4.	
Ibrahim csausz a fejedelemtől	1626. október 4.	1626. október 12.
hírvivő a fejedelemhez	1626. október 11.	
sürgős hírvivő a fejedelemhez	1626. október 12.	
Hüszzejin aga Tîrgoviște felé 4 fő	1626. október 12.	[1626. október 16.] ¹³⁶²

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
a tatár kán és Shaingran (Sahin Girai) követei 10 fő	1626. január 7.	1626. január 8.
tatár követek a fejedelemtől Tîrgoviște felé	1626. február 23.	1626. február 26.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
havasalföldi bojárok és logofet a fejedelem brassói tartózkodása idején	1626. április [15.] ¹³⁶³	1626. április 16. 1626. április 18. ¹³⁶⁴
Sándor vajda 3 posztelnikja	1626. május 6.	
Sándor vajda posztelnikja	1626. május 24.	
Székely János Sándor vajdától	1626. november	1626. november 11.

¹³⁶¹ Miután elkísérték Bethlen Gábort Székelyföldre, visszatértek Brassóba.

¹³⁶² bizonytalan adat

¹³⁶³ bizonytalan adat

¹³⁶⁴ miután elkísérték Bethlen Gábort Székelyföldre, legalább egy fő visszatért Brassóba

	10.	
vladika és bojárok	1626. november 13.	1626. november 15.
Kozma posztlenyik Sándor vajdától	1626. december 3.	

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Bertalan 40 fő	1626. március 19.	1626. március 20.
egy posztelnik	1626. május 7.	1626. május 8.
Iyenga logofet követ Bethlen Gáborhoz népes kíséret	1626. július 8.	1626. július 9.
Iyenga logofet követ a fejedelemtől	1626. július 21.	1626. július 22.
Dimitrasko logofet népes követség	1626. augusztus 25.	
2 posztelnik 4 fő	1626. december 2.	1626. december 5.

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
lengyel nemesek a fejedelemtől 5 fő	1626. január 1.	
„a vajdától” egy posztelnik 3 fő	1626. január 9.	
Naan posztelnik „a vajdától” 3 fő	1626. február 18.	
Brezda posztelnik 6 fő	1626. február 23.	1626. február 26.
Tódor posztelnik	1626. február 25.	1626. február 26.
Nemzull posztelnik „a vajdától”	1626. március 21.	1626. március 22.
egy posztelnik „a vajdától”	1626. május 3.	
Nago posztelnik	1626. május 25.	
2 posztelnik „a vajdától”	1626. június 5.	1626. június 7.
német nemesurak Toldalaghi Mihály mellett	1626. május 14.	1626. május 15.
egy posztelnik 4 fő	1626. június 26.	1626. június 29.
Marko vajda szolgája	1626. augusztus 4.	
Georg porhárnik	1626. október 7.	1626. október 9.
német („moser”) Toldalaghi Mihály parancsával	1626. december 19.	1626. december 20.

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Zólyomi Mátyás	[1625. december 31.]	1626. január 1.

Bornemisza Pál a Portáról Török Péter 10 fő	1626. január 19.	1626. január 20. [1626. február 4.] ¹³⁶⁵
Keresztesy Pál a Portáról	1626. február 8.	1626. február [10.] ¹³⁶⁶
Páris Pál 3 szolgája	1626. február 16.	
Bornemisza Ferenc	1626. április 23.	1626. április 24.
Toldalaghi Mihály a Portára	1626. június 14.	1626. június 15.
Borsos Tamás a Portára népes kíséret	1626. június 26.	1626. június 29.
Bornemisza Ferenc a Portáról	1626. június 27.	1626. június 28.
Toldalaghi Mihály és Balásházy László a Portáról török segítők néhány fős kíséret	1626. szeptember 6.	
Vitéz László „a vajdától” a fejedelemhez	1626. október 8.	1626. október 9.
Keresztesy Pál a Portára Fogarasi, Orbay, Pávay, sólyomvivő székelyek népes kíséret	1626. október 9.	1626. október 16.
Vitéz László	1626. október 22.	
Vitéz László	1626. november 12.	

1627

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
Musztafa csausz 4 fő	1627. február 15.	1627. február 17.
a kapucsi basa szolgája	1627. március 21.	
egy csausz a fejedelemtől	1627. május 8.	
Juszuf csausz 9 fő	1627. május 10.	1627. május 23.
Musztafa csausz	1627. május 15.	1627. május 23.
kapucsi basa Balázs deák, Dániel deák 67 fő	1627. június 12.	1627. június 13.
kapucsi basa Balázs deák, Dániel deák	1627. július 3.	1627. július 4.
Musztafa	1627. október 7.	
Juszuf aga 11 fő	1627. október 27.	1627. október 28.
Csonka csausz Bukarestbe	1627. november 4.	
Hüszejin csausz	1627. december 17.	

Havasalföldiek

¹³⁶⁵ Török Péter február 4-ig maradt Brassóban Bornemisza távozását követően

¹³⁶⁶ bizonytalan adat

Név	Első említés	Utolsó említés
Grama	1627. március 21.	1627. március 22.
Sándor vajda szolgái	1627. május 13.	1627. május 14.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Mihály deák	1627. január 3.	1627. január 4.
Hora Wornukul (dvornik) pénzzel 7 fő	1627. április 25.	
Baschotta bojár, moldvai bojár követség a fejedelemtől ¹³⁶⁷	1627. április 26.	1627. május 2. 1627. május 10. 1627. június 1. ¹³⁶⁸
Mihály deák	1627. május 3.	1627. május 7.

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
3 német („moser”) a fejedelemtől ¹³⁶⁹	1627. február 29.	
Grama 13 fő	1627. március 21.	1627. március 22.
Waszi Péter (bojárok?) 2 fő	1627. május 10.	1627. május 14.
Tyrza (Heriza) logofet és bojár kísérete Daczó László 30 fő	1627. június 30.	1627. július 2.
Heriza logofet és bojár kísérete	1627. július 12.	1627. július 20.
Marko vajda szolgálói	1627. július 23.	
egy lengyel („a polyák”) 35 fő	1627. december 23.	1627. december 24.

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Szalánczi János török-magyar kíséret	1627. február eleje ¹³⁷⁰	1627. február 29. 1627. március 12. ¹³⁷¹
Balázs deák és Dániel deák a kapucsi basával 11 fő	1627. június 12.	1627. június 13.
Balázs deák és Dániel deák a kapucsi basával	1627. július 3.	1627. július 4.
Demién Ferenc a Portára	1627. július 12.	
Demién Ferenc	1627. szeptember 12.	
Balázs deák	1627. október 7.	1627. október
Daniel Mihály 35 fő	1627. október 8.	
Mikó Ferenc Mikes Boldizsár, Imecs Mózes, Hadnagy Mátyás, Kövér István, Gyárfás Ferenc Balogh Mihály, Dávid János, Sulyok István, Simon György, Porumb Mihály, Somai Zsigmond,		

¹³⁶⁷ A követség egyes tagjai rövidebb időre – legfeljebb 1-2 nap – elhagyták Brassót, a fejedelemmel utaztak

¹³⁶⁸ bizonytalan adat

¹³⁶⁹ Egyikük lebetegedett, Brassóban ápolták 27 napig.

¹³⁷⁰ pontatlan adatközlés

¹³⁷¹ bizonytalan adatok

Farkas Ferenc, Donát János, Spur Mihály, Chomay Simon, Szőts János, Imecs András, Benkő János, Szombathelyi Márton, Mikes Demeter, Mikó Ferenc fia, Mátyus János, Vaszi István, Sepsi János, Orbok István, Apor Mihály, Dóczy István, Bojár Simon, Zombó János, Balassi Ferenc, Derzsi János, Simon György, Kispál Bálint, Rakpathi András étékfogó, Patakfalvy István Mikó Ferenc szakácsa, németek, orbai és udvarhelyszéki sólyomvívó székelyek, kocsisok, darabontok népes kíséret		
Demién Ferenc	1627. október 28.	
Mikó [Ferenc] szolgálai	1627. november 4.	
Mikó [Ferenc] szolgálai 9 fő	1627. november 20.	
2 székely a Portáról	1627. november 27.	
Demién Ferenc Bukarest felé	1627. december 21.	1627. december 23.

1628

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
Csonka csausz és kísérete 12 fő	1628. március 26. reggel	1628. április 3.
Mehmed aga a fejedelemtől	1628. június 17.	1628. június 23.
Csonka csausz Toldalaghi Mihály csatlakozik hozzá 10 fő	1628. augusztus 7.	1628. augusztus 9.
Juszuf csausz a fejedelemtől Bukarest felé	1628. szeptember 25.	1628. szeptember 28.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
Mirza tatár követ	1628. május 16.	1628. május 17.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
„Princz von Kozakul” követsége a fejedelemtől	1628. március 20.	
Ztolnikul Mihalak a vajda követe	1628. március 25.	1628. március 29.
Andreas Bogozlewitth tîrgoviştei püspök a vajdától	1628. március 27.	1628. március 29.
havasalföldi követ	1628. április 10.	1628. április 11.
Zima logofet és bojárai Sándor vajdától ¹³⁷²	1628. május 1.	1628. május 5.
János deák	1628. július 22.	
János deák	1628. szeptember 18.	1628. szeptember 19.

¹³⁷² Alexandru Iliáš havasalföldi vajda 1616-1618 és 1627-1629 között.

Sándor vajda 2 posztelnikja	1628. december 14.	
Paripa viszter Sándor vajdától	1628. december 20.	1628. december 21.

Moldvaiak

Név	Első említés	Utolsó említés
Mihály deák	1628. május 3.	1628. május 5.
Mihály deák Fehérvárról	1628. május 15.	
egy valdika, Mihály deák, népes követség	1628. június 22.	1628. június 23.
moldvai követség a fejedelemtől vladika, dvornik, Vatafy, Jankó Mihály, „Iván vajda” szolgája, Mihály deák	1628. július 1.	

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
Felicianus Herberstein 5 fő	1628. június 17.	1628. június 20.
Felicianus Herberstein	1628. június 25.	1628. június 27.
németek („moserek”)	1628. június 27.	1628. június 28.
Georgius Scultetus elűzött sziléziai prédikátor	1628. szeptember 16.	1628. szeptember 19.

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Balázs deák 3 szolgája a Portáról	1628. január 13.	1628. január 17.
Mikó Ferenc szolgálai	1628. január 15.	1628. január 16.
Dániel deák szolgája	1628. január 23.	
Mikes Zsigmond szolgája Tatárország felé	1628. január 28.	1628. január 30.
Mikó Ferenc szolgálai	1628. február 13.	
Szombathelyi Márton a Portáról	1628. február 22.	
Demién Ferenc a Portára	1628. március 1.	1628. március 2.
Bagyoni István, Balázs deák szolgája 3 fő	1628. március 3.	
Toldalaghi Mihály	1628. április 2. ¹³⁷³	1628. április 3.
Demién Ferenc a Portáról	1628. április 23.	
Imecs Mózes	1628. április 29.	
Vitéz László a Portára	1628. május 3.	1628. május 5.
Mikes Zsigmond Tatárországból „egész háza népével”	1628. május 4.	
Demién Ferenc és Mihály deák 8 fő	1628. május 16.	1628. május 17.
Imecs Mózes Havasalföldről 6 fő	1628. május 26.	
Daniel Mihály Havasalföldre	1628. május 29.	1628. május 30.
Balázs deák szolgája	1628. június 4.	1628. június 5.
Daniel Mihály Havasalföldről	1628. június 15.	1628. június 17.

¹³⁷³ A követség más tagjai, Toldalaghi Mihály szolgálai március 31-től Brassóban.

Kun István a moldvai követség mellé	1628. június 22.	1628. június 23.
Vitéz László a Portáról	1628. július 6.	1628. július 7.
Toldalaghi Mihály (Havasalfölről)	1628. augusztus 5.	1628. augusztus 6.
Demién Ferenc a Portára „egész házanépével”	1628. szeptember 27.	1628. szeptember 28.
Toldalaghi Mihály Donát János, Pál János, Brandenburgi Katalin Rudolf Juncker nevű német nemese, Kemény János, Eötvös Mihály, Damokos Mihály, a gubernátor szolgálai súlyomvivő székelyek, darabontok 24 fő	1628. október 27. ¹³⁷⁴	
Kemény János 2 szolgálja a Dunától	1628. november 10.	
Demién Ferenc a Portáról	1628. november 14.	1628. november 16.
Toldalaghi Mihály szolgálai a Portáról	1628. december 14.	

1629

Törökök

Név	Első említés	Utolsó említés
törökök	1629. január 14.	1629. január 15.
törökök a fejedelemtől	1629. január 31.	1629. február 5.
Musztafa csász a moszkovitákkal együtt török követség	1629. február 21.	1629. február 26.
török követség a fejedelemtől	1629. március 11.	1629. március 15.
Musztafa csász a Portáról	1629. július 10.	1629. július 12.
Juszuf aga a fejedelemtől	1629. szeptember 12.	1629. szeptember 20.
Musztafa csász Házy János 2 szolgálja	1629. szeptember 21. ¹³⁷⁵	1629. szeptember 22.

Tatárok

Név	Első említés	Utolsó említés
követség a fejedelemez 3 csoportra osztva: Bekyam szultán nagy kántól, Golga szultántól, Muratin szultántól 17 fő székely kíséret	1628. december 31.	1629. január 1.
követség a fejedelemtől	1629. január 14.	1629. január 15.
tatár követség Váradra, 3 csoportra osztva 18 fő	1629. október 24.	1629. október 25.

Havasalföldiek

Név	Első említés	Utolsó említés
Paripa viszter a fejedelemtől	1629. január 26.	
János deák Fogarasba a fejedelemez	1629. január 25.	1629. január 26.

¹³⁷⁴ A követség résztvevői október 20-tól folyamatosan érkeztek Brassóba.

¹³⁷⁵ Szeptember 22-25 között nem tartózkodott Brassóban.

Sándor vajda posztlenyikja	1629. március 6.	1629. március 7.
Para viszter Sándor vajdától	1629. április 26.	
2 posztelnik Sándor vajdától	1629. május 8.	1629. május 9.
Para viszter a fejedelemtől	1629. május 9.	
Palaloga és Krisztian viszter a fejedelemhez	1629. május 14.	1629. május 15.
Palaloga és Krisztian viszter a fejedelemtől	1629. május 28.	1629. május 29.
Fejérváry István Sándor vajdától 2 fő	1629. június 1.	
Fejérváry István a fejedelemtől	1629. június 5.	
Hiriza dvornik	1629. június 27.	1629. június 29.
Hiriza viszter népes kíséret	1629. július 19.	1622. július 22.
4 posztelnik	1629. augusztus 5.	
2 posztelnik az új vajdától	1629. augusztus 16.	
2 posztelnik	1629. szeptember 9.	1629. szeptember 10.
Sándor vajda 2 posztelnikja	1629. október 4.	

Egyéb

Név	Első említés	Utolsó említés
egy posztelnik	1629. január 10.	1629. január 11.
Zsigmond nevű lengyel úr a fejedelemtől	1629. január 24.	1629. január 25.
moszkovita legátus a fejedelemhez Musztafa csausszal népes kíséret	1629. február 21.	1629. február 23.
francia követség ¹³⁷⁶ mellettük Gáspár Miklós	1629. március 10.	1629. március 15.
moszkovita legátus a fejedelemtől	1629. március 11.	1629. március 15.
Rudolf Juncker fejedelmi parancssal Székelyföld felé	1629. április 29.	

Bethlen Gábor fejedelem követei

Név	Első említés	Utolsó említés
Mikó Ferenc szolgálja Havasalföld felől	1629. február 18.	
Balázs deák, Szombathelyi Márton, Rudolf Juncker, Toldalaghi Mihály a Portáról	1629. február 21.	1629. február 22. ¹³⁷⁷
Házy János	1629. május 12.	1629. május 13.
Farentzbach és Strassburg svéd követek a Portára Somogyi Zsigmond és Nagy Péter mellettük 18 fő	1629. május 23.	1629. május 26.
Donát János 2 szolgálja a Portáról a brassói Szabó Jánossal	1629. május 23.	
Demién Ferenc Havasalföldre	1629. június 13.	
Demién Ferenc Havasalföldről	1629. június 23.	
Portai követség indítása	1629. szeptember	1629. október 8.

¹³⁷⁶ Valószínűleg Jacques Roussel és Charles Talleyrand Portára delegált vándorkövetek

¹³⁷⁷ Rudolf Juncker és Szombathelyi Márton, a többiek már előző nap elhagyták Brassót.

Conradus von Webel Brandenburgi Katalin „Hofjunkere” ¹³⁷⁸ Házy János és kísérete ¹³⁷⁹ Apafy Gergely ¹³⁸⁰ Donát János ¹³⁸¹ Ugron Pál, Huszti Mihály, Zólyomi Dávid, Nagy Ézsiás, Farkas Ferenc, Nemes Tamás székelyföldi és fogarasi sólyomvivők, trombitások, kocsisok	17.	
futár a Portára a gubernátor parancsára	1629. november 20.	
futár a Portáról	1629. november 23.	

¹³⁷⁸ szeptember 19-től Brassóban

¹³⁷⁹ október 4-től Brassóban

¹³⁸⁰ október 5-től Brassóban

¹³⁸¹ október 6-tól Brassóban

VI. Melléklet

Források

VI.1.

Sine loco (Bécs?), 1612. június.

A szászok által Forgách Zsigmondnak az 1611-ben indított hadjárat során kölcsönzött összegek tételes kimutatása az Udvari Kamara számára.

Consignatio Pecuniae per Civitates Saxonicas in Transylvania, Illustr[issimo] do[mino] Comiti Sigismundo Forgach Generali superiori Hungariae partium Capitano in Anno preaterito 1611 mutuo data.

Civitas Coronensis, mutuo dedit in paratis, Item rebus Argenteis, Hastis Militaribus, pulvere et Tapetibus, hung. flor. 13.708 dn 65.

Civitas Meggiessien[is] in paratis mutuo dedit flor. 1902 dn 48.

[Civitas] Segesvarien[is] similiter flor. 1000.

Eodem Civitates Meggiessien[is] et Segeswarien[is] conjunctim mutuo subministrarunt ad manus spectabilium ac Mag[nifici] dom[ini] Andrae Doczy et Dom[ini] Georgy Homonnay, in paratis, nec non rebus Argenteis et alys mercibus circiter flor. 7097 dn 52.

Oppidum Keöhalom mutuo dedit in paratis flor. 852 dn 72.

Summa preascripta mutuo subministratae Pecuniae facit hung. flor. 24561 dn 37.

Ex hac Summa

Illustrissimus dom[inus] Generalis in rationem Stipendy sui Equitumque ac Peditum percepit hung. flor. 3958.

Praesidiorum Superioris Hungariae Capitaneis caeterisque Militibus soluti sunt hung. flor. 2494 dn 80.

Artellaricis flor. 116 dn 96

Magi[stro] d[omi]no Ludovico Rakoczy Capitano Haidonum Campestrium pro sua Militumque suorum aliorumque haidonum solutione dati sunt flor. 6917 dn 70.

Demetrio Tariani eiusdemque Peditibus flor. 1505.

Stephano Olajos Castrorum Metatori flor. 50.

Nicolao Lenkey Excubiar[io] Magistro flor. 72.

Egreg[io] dom[ino] Nicolao Semsey Judici bellico flor. 49 dn 60.

Egreg[io] dom[ino] Georgio Hoffman Juniori Secretar[io] bellico flor. 40.

Comitatuum Inferioris Hungariae Militibus subministrati sunt flor. 6097 dn 52.

Magistr[orum] domino[rum] Christophori Thurzo, Stephani Teokeoli Ladislai Pethe, Francisci Maghy, Andreae Oztrosyth et Georgy Horvath de Palochia Militibus suppeditati sunt flor. 365.

Magi[stro] dom[ino] Stephano Kendy dati sunt hung. flor. 300.

Magi[stro] dom[ino] Pancratio Senney et Sigismundo Kornis flor. 100.

Monstratori Viarum flor. 100.

Quinque liberarum Civitatum superior[i] Hungariae Peditibus subministrati sunt flor. 215 dn 50.

Scepusium Peditibus flor. 47.

Aurigis Tormenta Vehentibus flor. 50.

Pediti evidam Vulnerato et Eleemosynario. dati flor. 14.

Perysse ponuntur In quatuor Tonnis Pulveris Tormentary flor. 114.

In rebus Argenteis flor. 200.

Summa praescriptarum Erogationum fac[it] hung. flor. 24561 dn 37.

ÖStA Hofkammerarchiv. Hofffinanz Ungarn. Rote Nummer 101. Konv. 1612. Junius. Nr. 46-47.

VI.2.

Sine loco (Bécs?). 1612. december 21.

Illésy János török deák jelentése Johannes Benkner Hans Molartnál, Bécsújhelyen tett látogatásáról.

Relatio von Begner Janos, Sax Abgesanter auß Sibenburgen so disenn Winter in di Naystatt, zu Ertzherzog Ferdinand ankomen sindt, bin ich solch[em] Abgesanten, auß bevehlich Ihr Fürst[lichen] Durchl[euchtigsten] zu geordnet gewest.

Waillen diser Begner, durch Mich begehrt hat, alain zum herrn khrigspresidenten zu komen, und er habe von Underschidlich[en] schach[en] (sic!) zu tractirn, welches ich angestellt gericht habe.

So hat ehr Mier Vermeltt er habe ain haimbliche Ambasciata von Tombsa Vaivoda auß d[er] Moldau, welche ehr ihme hat Auferlegt in Vertrauen an d[en] khaiserlichen hof, bai d[em] gehaimben Rath anzubringen, damit solches Ihr Röm[ische] Khai[serliche] Mai[estät] können bericht werden.

Alß nun In Sibenburgen d[er] Rumor Vieruber, d[er] Betlen gabor Aingesetzt worden, Und dise dray Abgesanten Zu Ihr Röm[ischer] Khai[serlicher] Mai[estät] zu schik[en] sindt elegiert worden.

So ist d[er] Vaivoda auß d[er] Moldau Tombsa in ab Ziehen gewest mit sainen Volkh, begehrt den Begner Janos Tractiert mit Ihme haimblich, Und sub juramento legt ehr ihme dises auf, mit disem wortten.

Ihr Hannß Begner sait ain Taitcher Sax, darumb vertrau ich Euch Main ambasciata.

Ihr seht nun daß dise dray land, Sibenburgen, Moldau, Valachay gantz und gar in deß Turgg gewallt komen ist ietzt So Vil Tausent Kaisten Sindt abgefuert worden. kunfftig alle werden verlohren wehrden.

Jetzt sindt wier wehte [wieder] Tributary deß Turg, es wiertt d[er] Turgg grose Summa geltt Jarlich von Unß nehmen, Vitovalia [victualia] und Monition, Roß, und Viech, Under saine Arteleray also daß ehr dise Länd mit Vlaiß wiertt so arm Machen daß ehre in kurtz selbst possediern wiertt, So lang aber d[er] Romische Khaiser sain handt in Sibenburgen hat gehabt, haben wier dise gefahr nicht gehabt.

Dero wegen Hanß Begner, haltet an bai Ihr Mai[estät] daß si di khaiserliche handt von Unß Nicht abziehe, und Maine Pershon auß gueter Confederation nicht auß schliessen, dan ich den Turgg nie mehr zu dienen begehre.

Ihr Mai[estät] haben zwen Mittl, daß si wider zu disenn ländern komen können. d[as] erste wan sich d[er] Betlen gabor willig Confederiert, wiert ihme zu glauben sain ob ehr d[en] Radull Vaivoda in di Valachay hülfft und ain setzt, ich aber bin zu allen willig, d[em] khaiser und d[er] Khristenhait zu dienen.

Ergibt sich d[er] Betlen Gabor nicht durch Confederation, zu gelegner Zait schiken Ihr Mai[estät] Volkh uber Ihme, Ihr Saxen ergebt Aich, von Mier wiert ehr di groste hülff erwarten. Wan Man mit Mier Corespondents hat willw Ich Main Volk auf halten, wille auch mit Mainem grosen Unkhosten di Tartarische hülff auf halten, biß Ihr Mai[estät] daß landt possedirn und besetzen. also wellet Ihr Begner Mainer gueten willen Ihr Mai[estät] lassen ansagen, und man solle mich nicht auß schliessen auß gueter Confederation und Corespondents dan ich bin alt begehre d[er] kristenhait zu dienen. Und also kommen dise

dray länder von d[er] Turggischen Tirranay und grosen Tribut ledig werden, benebens kan ich dem Romischen khaiser und d[er] kristenhait vil dienen. disen mainen gueten willen, wellet also anbringen.

Alß ich nun den Begner Janos zum herrn von Molart fraiherrn und kriegspräsidenten hab gebracht, daß ehr alain, Zait genug hat gehabt alles vier [vor] zubringen.

Nach dray Tagen frage ich den Begner ob er deß Tombsa Vaida Ambasciata angebracht hat, oder nicht. So antwortt ehr, ehr habe wol etwaß davon Mention gethan, aber di gantze ambasciata hab er nicht angebracht.

So frage ich in warumb, antwortt ehr dieß say di Ursach, ob der Betlem gabor sainen Zuesagen Nach di herrmstatt (sic!) mit unsern Privilegia restituirt, so begehre ich nich deß Tombsa Vaida ambasciata anzubringen, tueths d[er] Betlem gabor aber nicht, so wille ich alles wider ihme Tentiern waß ich kan, wie ich spiere, hat er dise ambasciata außgelassen. Eurер fürstlicher Gnade gehorsamber diener Illesy Ihr Röm[ische] Khai[serliche] Mai[estät] hofdiener Türggisch schreiber interprete m[anu] p[ropia] Sine loco. 1613. december 21.

ÖStA HHStA Hungarica F 163. Nr. 160-161.

VIII. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÉS IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Románia

Arhivele Naționale ale României Filială Brașov

Socoteli vilicale (Stadthannenrechnungen). 1612, 1629-1630. ANR FB Primaria municipiului Brașov. V/19.

Socoteli vilicale (Stadthannenrechnungen). 1613-1617. ANR FB Primaria municipiului Brașov. V/20.

Socoteli vilicale (Stadthannenrechnungen). 1620, 1627-1628. ANR FB Primaria municipiului Brașov. V/21.

Socoteli vilicale (Stadthannenrechnungen). 1621-1625. ANR FB Primaria municipiului Brașov. V/22.

Socoteli vilicale (Stadthannenrechnungen). 1626. ANR FB Primaria municipiului Brașov. V/23.

Versio literar(um) 1613. den 19. April ankommen. ANR FB Colecția Stenner. Documente slavă. Nr. 602.

Naszuha pasa levele Giczy Andrásához. Drinápoly, 1613. március 15. ANR FB Colecția Stenner. Documente slavă. Nr. 603.

Magyarogli Ali pasa levele a brassói tanácsnak. Torda, 1613. október 18. ANR FB Colecția Schnell. I. Nr. 52.

Magyarország

Magyar Országos Levéltár Budapest

Mikrofilmtár

Bethlen Gábor resolútiója a töröcsvári uradalomról. Kolozsvár, 1625. szeptember 1. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 655.

Bethlen Gábor Brassó város tanácsának. Kassa, 1625. november 9. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 656.

Bethlen Gábor a brassói városi tanácsnak. Kézdivásárhely, 1628. április 19. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 657.

Brandenburgi Katalin Brassó város tanácsának. Kolozsvár, 1630. április 16. Brassó város tanácsa. Privilegia et instrumenta publica (Fronius-gyűjtemény). 1525-1643. MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 12874. Nr. 658.

Kolozsvár város levéltára. Kolozsvár város számadáskönyvei (Fond primaria municipiului Cluj- napoca socotelile orasului cluj- napoca). MOL Mikrofilmtára. Tekercs: 28962.

Eredeti iratok

Thurzó-levéltár

(MOL Archivum Familiae Thurzó E 196.)

Konstantinápolyi követjelentés (sine nomine). Konstantinápoly, 1612. július 14. MOL Archivum Familiae Thurzó E 196. Fasc. 28. Nr. 61.

Dóczy-levéltár

(MOL Archivum Familiae Dóczy E 173)

II. Mátyás Dóczy Andrásnak. Prága, 1612. szeptember 28. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 40.

II. Mátyás Dóczy Andrásnak. Prága, 1612. augusztus 23. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 42.

Miksa főherceg, II. Mátyás öccse, a Német Lovagrend nagymestere Dóczy Andrásnak. Bécs, 1612. június 26. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 46.

Miksa főherceg Dóczy Andrásnak. Bécs, 1612. június 22. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 50.

Miksa főherceg Dóczy Andrásnak. Bécs, 1612. május 24. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 52.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1613. június 27. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 58.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Herknecht, 1613. május 2. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 60.

Pernyeszi Gábor Dóczy Andrásnak. Szatmár, 1613. április 26. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 67.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Herknecht, 1613. december 27. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 75-76.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1613. november 8. MOL Archivum Familiae Dóczy E 173. Nr. 117.

II. Mátyás nevében Ferdinánd főherceg Dóczy Andrásnak. Bécs, 1614. április 17. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 131-133.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 21. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 156.

Forgách Zsigmond levele Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 25. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 174.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 22. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 194.

Forgách Ferenc Dóczy Andrásnak. Herknecht, 1614. január 21. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 229-230.

Forgách Zsigmond Dóczy Andrásnak. Kassa, 1614. február 23. MOL Archivum Familiae Dóczy, E 173. Nr. 253

Országos Széchényi Könyvtár

Kézirattár

Chronica seu Historia dni Benckneri. In: Manuskripten-Archiv. Angelegt von Lukas Joseph Marienburg. Rector des Gymn. in Cronstadt. III. Band. OSZK Kézirattár, I. Oct. Germ. 3.

Ausztria

Österreichische Staatsarchive Wien

Hofkammerarchiv

Marcus Schunkabunk Johann Rhenernek. Gyulafehérvár, 1600. december 3. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nr. 70. Nr. 302-303.

Rudolf császár diplomája Marcus Schunkabunk számára. Prága, 1603. augusztus 21. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nr. 79. Nr. 370.

Az erdélyi szászok folyamodványa az Udvari Kamarához a Forgách Zsigmondnak 1612-ben kölcsönadott összegek ügyében. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 101. Konv. 1612. Junius. Nr. 44-45.

Az Udvari Kamara és a Szepesi Kamara levelezése 1614 szeptemberéből Valentin Seraphin aulae familiariatus jogcímén folyósítandó járandóságairól. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 106. Konv. 1614. September. Nr. 360-363.

János György szász választófejedelem II. Mátyásnak. Augsburg, 1615. augusztus 4. Mellékelve Valentin Serpahin és Nathaniel Wagner levele János Györgyhez. Sine dato et loco. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 4-7.

Valentin Serpahin és Johannes Rhener II. Mátyásnak. Sine dato et loco. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 8-9.

Az Udvari Kamara jelentése a szászok követelései dolgában. 1615. augusztus 18. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 14-16.

Forgách Zsigmond a brassói tanácsnak. Réti táborában, 1611. szeptember 9. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 18-20.

Johannes Rhener II. Mátyásnak. 1616. szeptember 23-án könyvelve. ÖStA Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 111. Konv. 1616. September. Nr. 21-22.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica

Radul vajda levele II. Mátyásnak. Románvásár, 1611. május 27. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. B. Nr. 35.

Cesare Gallo II. Mátyás titkos tanácsának. Szatmár, 1611. szeptember 13. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. B. Nr. 43.

Sennyey Pongrácz Hans Molartnak és II. Mátyás tanácsosainak. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. C. Nr. 29.

Konstantin vajda levelei Forgách Zsigmondnak. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. C. Nr. 39-44.

Dóczy András Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. február 4. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 12.

Dóczy András levele Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. február 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 14.

Dóczy András levele Forgács Zsigmondnak. Szatmár, 1612. január 1. (február 1.?) ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 19.

Radul vajda levele II. Mátyásnak. Bécs, 1612. február 14. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 46.

Sine loco, dato et nomine. ÖStA HHStA Hungarica, F 157. Konv. D. Nr. 50.

Hans Molart jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1612. március 21. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. A. Nr. 1.

Hans Molart jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1612. március 16. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. A. Nr. 31.

Konstantinápolyi követjelentés. 1612. május 18. ÖStA HHStA Hungarica, F 158. Konv. B. Nr. 60.

Auszug aus dem Brief 21. Juni. Laurentius Fazekas General Obrister in Ober Hungern schreibt Andreae Dóczy. ÖStA HHStA Hungarica, F. 158. Konv. B. Nr. 66.

Miksa főherceg II. Mátyásnak. Bécs, 1612. június 23. ÖStA HHStA Hungarica, F. 158. Konv. B. Nr. 67.

Nicolaus Dengelegghi avisiert herrn Andreae Dotzy vom 13. Juny. Anno 1612. (Translation.) ÖStA HHStA Hungarica, F. 158. Konv. C. Nr. 91.

Sennyei Pongrácz és Sarvasági Zsigmond levelei Bécsbe 1625. június 25-én. (Extractus.) ÖStA HHStA Hungarica, F 159. Konv. A. Nr. 77.

II. Mátyás a lengyel királynak, a bambergi püspöknek és a nürnbergi püspöknek. Bécs, 1612. július 10. ÖStA HHStA Hungarica, F. 159. Konv. A. Nr. 200.

Sine loco et nomine. 1612. augusztus 16. ÖStA HHStA Hungarica F 160. Konv. B. Nr. 50-51.

Radu Mihnea Báthory Gábornak. Sine loco. 1612. augusztus 24. ÖStA HHStA Hungarica, F. 160. Konv. B. 83.

Dóczy András Forgách Zsigmondnak. Szatmár, 1612. szeptember 14. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 11.

Bethlen Gábor Mehmed agának. Déva, 1612. szeptember 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 22-23.

Michael Starzer követjelentése. Konstantinápoly, 1612. június 30. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 35-39.

Kovács János Dóczy Andrásnak. Tokaj, 1612. október 30. ÖStA HHStA Hungarica, F 160. Konv. C. Nr. 114.

Diarium von denen türckischen Verfallenheiten de 1613 ad 1615. ÖStA HHStA Hungarica F 161. Nr. 5-6.

Sine loco et nomine. 1613. január 21. ÖStA HHStA Hungarica F 161. Nr. 102.

Abschrift der Saxischer Nation in Sibenbürgen schreibens an Ir Majestät. Segesvár, 1613. február 10. ÖStA HHStA F 161. Nr. 137-138.

Nagymihályi Ferenc Dóczy Andrásnak. Kolozsvár, 1613. május 16. ÖStA HHStA Hungarica F. 161. Nr. 205-207.

II. Mátyás titkos tanácsosainak. Regensburg, 1613. augusztus 5. ÖStA HHStA Hungarica F 162. Nr. 4-7.

Instructio für herrn Daroczy und Lassotta Abgesandten in Sibenbürgen. Linz, 1614. március 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. B. Nr. 18-23.

Rationes wegen Sibenbürgen. Sine nomine. Linz, 1614. április 5. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. Nr. 1-4.

Türkischer Kaisers schreiben an die Sachsen in 7bürgen. Translation. Adrianopolis, 1614. február 3. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. 20-22.

Sine nomine. Linz, 1614. április 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. Nr. 25-26.

Dóczy András, Daróczy Ferenc, Erich Lassota levele II. Mátyásnak. Fábiánháza, 1614. április 9. ÖStA HHStA Hungarica, F 164. Konv. C. Nr. 68.

Daróczy Ferenc és Erich Lassota jelentése II. Mátyásnak. Marosvásárhely, 1614. április 28. ÖStA HHStA Hungarica, F 164 Konv. C. Nr. 157-158.

Erich Lassota II. Mátyásnak. Kolozsvár, 1614. április 16. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 2-3.

Sine dato et nomine. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 6-7.

Erich Lassota és Daróczy Ferenc II. Mátyásnak. Kolozsvár, 1614. április 17. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 41.

Szombathelyi Márton relatiója. Sine loco. 1614. május 10. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. nr. 66-67.

Dóczy András II. Mátyásnak. Szatmár, 1614. április 29. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 81-82.

Szombathelyi Márton Dóczy Andrásnak. Zsibó, 1614. május 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 120.

Erich Lassota II. Mátyásnak. Kassa, 1614. május 31. ÖStA HHStA Hungarica, F 165. Nr. 298.

Forgách Zsigmond II. Mátyásnak. Kassa, 1614. május 27. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 10.

Brassó levele Naszuh pasának. Brassó, 1614. február 4. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 34.

Michael Starzer követjelentése. Konstantinápoly, 1614. április 17. Érkezett: 1614. május 31-én. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 30-46.

Gesandten in der Sibenburghen Hauptrelation. Kassa, 1614. június 7. Érkezett: 1614. június 21. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 52-60.

Erich Lassota és Daróczy Ferenc II. Mátyásnak. Kassa, 1614. június 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 81-82.

Erich Lassota Melchior Khleslnék. Kassa, 1614. június 8. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 83-88.

Erich Lassota II. Mátyásnak. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 91-92.

Pia postulata Saxonum Transylvanorum ad Sacratissimam Caesaream. Sine dato et loco. Khlesl kézírásával: 24. Júl. ÖStA HHStA Hungarica, F 166. Nr. 97-98.

Ferdinánd főherceg jelentése II. Mátyásnak. Bécs, 1614. július 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 1.

Kendy István Radu Şerbánnak. Homonna, 1614. július 5. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 5-6.

Erich Lassota Melchior Khleslnék. Kassa, 1614. július 14. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 21-22.

Sine nomine, dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 29-30.

Erich Lassota és Daróczy Ferenc II. Mátyásnak. Sine dato. A titkos tanácsban felolvasva: 1614. augusztus 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 61-63.

Mein Erichen Laßota den Sachsen in Siebenbürgen zu Vasarhely übergebne schrifft. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 105-106.

Erich Lassota és Daróczy Ferenc relatiója. Appendix. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 107-108.

Erich Lassota relatiója. Sine dato et loco. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 96-112.

Lippa és Arad méltóságai Forgách Zsigmondnak. Lippa, 1614. szeptember 19. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 132.

Melchior Khlesl Hans Molartnak. Neustatt, 1614. december 13. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 208.

Melchior Khlesl Hans Molartnak. Neustatt, 1614. december 12. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 228-230.

Melchior Khlesl votuma Erdélyre és a törökre vonatkozóan. Sine dato et loco. Utólag kiegészítve: 1614. december 1. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. A. Nr. 239-242.

A Szász Universitas nevében Valentin Seraphin Erich Lassotának és Daróczy Ferencnek. Sine dato. ÖStA HHStA Hungarica, F 167. Konv. B. Nr. 1-2.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Turcica

Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1612. december 7. ÖStA HHStA Turcica I. 95. Konv. 1. Nr. 178-186.

Melchior Khlesl a Haditanácsnak. Bécs, 1613. április 27. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 18.

Bethlen Gábor Thurzó Györgynek. Translation. Buda, 1613. április 25. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 24-26.

Hans Molart Andreas Negorninak. Bécs, 1613. április-május (?). ÖSt HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 59-81.

Der Bathori postulata an Thürggischen Portt. An Herrn Hannsen von Molart Überschrieben. Von Pietro Heinczik/Arancia. Konstantinápoly, sine dato (1613. június?). ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. Nr. 137-139.

Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1613. június 12. (Érkezett július 26-án.) ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 1. 150-153.

Szkender pasa Széchy Tamásnak. Pécs, 1613. április 13. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 35-36.

Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1613 augusztusa. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 43-46.

Melchior Khlesl tervezete a titkos tanács számára. Regensburg, 1613. augusztus 12. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. 65-67.

A Titkos Tanács előterjesztése Erdély ügyében. Linz, 1613. november 19. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 2. Nr. 68-90.

Melchior Khlesl votuma a titkos tanácsban, Ferdinánd főhercegnek továbbítva. Linz, 1614. február 26. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 15-24.

Melchior Khlesl véleménye Erdély ügyében. Sine loco, 1613. szeptember 22. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 25-31.

Michael Starzer követjelentése. Konstantinápoly, 1614. március 21. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. Nr. 103-114.

Lassota gehaimbe Instructions Puncta. Linz, 1614. január 24. ÖStA HHStA Turcica I. 96. Konv. 3. 116. 122.

Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1614. június 9-10. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 1. Nr. 57-64.

Johannes Benkner Naszuh pasának. Brassó, 1614. március 15. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 7.

Michael Starzer követjelentése. Silibrea, 1614. július 9. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 90-91.

Michael Starzer Hans Molartnak. Konstantinápoly, 1614. július 2. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 2. Nr. 93-136.

II. Mátyás Forgách Zsigmondnak (fogalmazvány). Linz, 1614. szeptember 5. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 3. Nr. 122.

II. Mátyás Hans Molartnak. Linz, 1614. szeptember 19. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 3. Nr. 124-125.

Kivonat Graziani leveleiből az Udvari Haditanács számára. Bécs, 1614. szeptember 30. ÖStA HHStA Turcica I. 97. Konv. 3. Nr. 152.

II. Mátyás Ferdinánd főhercegnek a török békeszegés tárgyában. Bécs, 1613. szeptember 18. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Konv. 1. Nr. 47-49.

Khlesl előterjesztése a Titkos Tanácsban a török ügyekről. Linz, 1614. május 10. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Konv. 1. Nr. 68-83.

Copia des Absaggh brieff des Türggischen Kaisers, so er Ihr. Kön. Mtt. in Poln, jetzo in der Moldau zu geschickt, dieses Lauffenden Jahr 1612. di. 12. July. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 84-85.

Gázi Vezír Hasszán pasa Hans Molartnak. Buda, 1612. november 7/8. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 145-146.

Gázi Vezír Hasszán pasa Hans Molartnak. Buda, 1612. november 21. ÖStA HHStA Turcica I. 98. Nr. 172-174.

PUBLIKÁLT FORRÁSOK ÉS FORRÁSGYŰJTEMÉNYEK

Auszug aus der Chronik von Simon Massa und Marcus Fuchs. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV. Chroniken und Tagebücher I. Brassó, 1903. 73-86.

Auszug aus „Virorum Coronae eximiorum etc. vita”. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909. 99-132.

Bethlen Gábor – Levelek. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sebestyén Mihály. Bukarest, 1980.

Bethlen Gábor a szász náció követeihez. Szeben, 1613. december 4. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde III. 1858. 227-229.

Borsos Tamás: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek. Sajtó alá rendezte: Kocziány László. Bukarest, 1972.

Chronik von Marcus Schunkabunck (1597-1603). In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. VI. Chroniken und Tagebücher III. Brassó, 1915. 2-7.

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1540-1848. évi erdélyi törvények. Approbata Constitutiones. Budapest, 1900.

Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta oder Eygen-Landrecht. Durch Matthiam Fronium übersehen/gemehret. Hermannstadt, 1583.

Deutsches Wörterbuch von Jakob Grimm und Wilhelm Grimm. Dritter Band. Leipzig, 1862.

Deutsches Wörterbuch von Jakob Grimm und Wilhelm Grimm. Vierten Bandes erste Abtheilung zweiter Theil. Leipzig, 1897.

Diarium des Andreas Hegyes. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909. 449-594.

Diarium des Paul Sutoris. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV. Chroniken und Tagebücher I. Brassó, 1903. 11-40.

Diarium des Valentin Gokesch. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VI. Chroniken und Tagebücher III. Brassó, 1915. 8-12.

Disciplina militaris in expeditione Lippensi ab illustrissimo principe et domino Gabriele Bethlen exhibita. In: Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor levelei. Történelmi Tár, 1885.

Erdélyi történelmi adatok. I. Szerk. Gróf Mikó Imre. Kolozsvár, 1855.

Erdélyi történelmi adatok. II Szerk. Gróf Mikó Imre. Kolozsvár, 1861.

Erdélyország történeti tára. I-II. (Kiadják gróf Kemény József és Nagyajtai Kovács István.) Kolozsvár, 1845.

Ex Martini Banfi calendario. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909. 264-267.

Ex Stephani Kemmelii calendario. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VI. Chroniken und Tagebücher III. Brassó, 1915.

Formula reformationis ecclesiae Coronensis ac Barcensis totius provinciae. Kronstadt, 1543.

Forgách Zsigmond Thurzó Györgynek. Kassa, 1610. április 5. In: Történelmi Tár, 1898. 492-493.

Gabrielis Bethlen mandatum in bellica expeditionis causa anno 1626. In: Szilágyi Sándor: Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez. Történelmi Tár, 1886.

Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Vol. I-XI. Budae, 1829-1844.

Georg Michael Gottlieb von Hermann: Das alte und neue Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800. Herausgegeben von Bernard Heigl und Thomas Şindilariu. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 2010. Hermannstadt und Siebenbürgen. Die Protokolle der Hermannstädter Rates und der Sächsischen Nationsuniversität 1391-1705.

Herausgegeben von Käthe Hienz, Bernhard Heigl und Thomas Şindilariu. Honterus Verlag Hermannstadt, 2007.

Grausame Zeiten in der Moldau. Die Moldauische Chronik des Miron Costin. 1593-1661. Übersetzt, eingeleitet und kommentiert von Adolf Armbruster. Verlag Styria, Graz-Wien-Köln, 1980.

Hídvégi Mikó Ferenc Emlékirata. In: Makkai László (szerk.): Bethlen Gábor krónikásai. Budapest, 1980.

Ivanics Mária: Két krimi-tatár oklevél Bethlen Gáborhoz. Nyelvészeti dolgozatok. József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Szerk. Mikola Tibor és Nyíri Antal. Szeged, 1975-1976.

Kemény József: Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Klausenburg, 1839.

Georg Kraus: Erdélyi krónika 1608-1665. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Vogel Sándor. Budapest, 1994.

Guboglu, Mihail: Şapte documente turceşti din arhivele Braşovului privind relaţiile Transilvaniei cu Poarta Otomană la începutul secolului al XVII-lea. In: Revista Arhivelor.VIII/1. Bucureşti, 1965.

Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. Band IX. Aldus Verlag Kronstadt, 1999.

Georg Reicherstorffer: Chorographia Transylvaniae. Chorographia Moldaviae. Erdély és Moldva leírása 1550. A szöveget gondozta, fordította a kísérőtanulmányt és a magyarázatokat írta Szabadi István. Debrecen, 1994.

Res actae quaedam in partibus Hungariae et Transsilvaniae (Simon Nösner). In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt IV. Chroniken und Tagebücher I. Brassó, 1903. 154-174.

Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Budapest, 1879.

Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Budapest, 1887.

Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek VI. Budapest, 1880.

Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek VII. Budapest, 1881.

Szilágyi Sándor: Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványai. Pest, 1867.

Szilágyi Sándor – Szalády Áron (szerk.): Török-magyarkori állam-okmánytár. I. Pest, 1868.

Tagebuch des Petrus Banfi. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909. 417-432.

Ernst Wagner: Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Böhlau Verlag, Köln – Wien. 1976.

Franz Zimmermann – Carl Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. Hermannstadt, 1892.

Franz Zimmermann – Carl Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. II. Hermannstadt, 1897.

Franz Zimmermann – Carl Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. IV. Hermannstadt, 1937.

Veress Endre: Bethlen Gábor fejedelem ifjúkori levelei. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1914. 326-328.

Veress Endre: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și țari românești. Vol. VIII. București, 1935.

Veress Endre: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și țari românești. Vol. IX. București, 1937.

Weiss Mihály: Liber annalium raptim scriptus. In: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. V. Chroniken und Tagebücher II. Brassó, 1909. 140-263.

FELDOLGOZÁSOK

Bácskai Vera: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Osiris Könyvtár. Budapest, 2002.

Binder Pál: Az erdélyi fejedelemség román diplomatái. Pro Europa Kiadó. Marosvásárhely, 1996.

Bíró Vencel: Erdély követei a Portán. Kolozsvár, 1921.

Dr. Bíró Vencel: Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése (1542-1690). Kolozsvár, 1917.

Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Budapest, 1991.

B. Szabó János – Somogyi Győző: Az erdélyi fejedelemség hadserege. Budapest, 1996.

Chronological History of Romania by Horia C. Matei, Marcel D. Popa, Nicolae Stoicescu, Nicolaie C. Nicolescu, Gheorghe Rădulescu, Ioan Chiper, Ion Alexandrescu. Bukarest, 1974.

Depner (Philippi), Maja: Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges. Stuttgart, 1938.

Font Zsuzsa: Erdélyiek Halle és a radikális pietizmus vonzásában. Szeged, 2001.

Groeber, Valentin: Gefährliche Geschenke. Ritual, Politik und die Sprache der Korruption in der Eidgenossenschaft im späten Mittelalter und am Beginn der Neuzeit. Konstanz, 2000.

Gündisch, Konrad: Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen. München, 1998.

Gyárfás Tihamér: A brassói ötvösség története. Brassó, 1912.

Halil Inalcik: An Economic and Social History of the Ottoman Empire. Edited by Halil Inalcik and Donald Quataert. Vol. I. Cambridge University Press, 2000.

- Hammer-Purgstall, Joseph: Khlesl's, des Cardinals, Directors, des geheimen Cabinetes Kaiserers Mathias, Leben: in vier Bänden. Wien, 1847-1851.
- Hajdú Farkas-Zoltán: Székelyek és szászok: a kölcsönös segítség intézményei a székelyeknél és az erdélyi szászoknál. Marosvásárhely, 2001.
- Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet. Budapest, 1935.
- Jan de Vries: European urbanization 1500-1800. London, 1984.
- Jancsó Benedek: Erdély története. Budapest, 1922.
- Jekelius, Erich (szerk.): Das Burzenland. I. Kronstadt. Kronstadt, 1928.
- Kerekes György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán. Kassa, 1943.
- Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története I. Budapest, 1986.
- Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története II. Budapest, 1986.
- Kristó Gyula: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest, 2003.
- Lippai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete. I. A honfoglalástól a kiegyezésig. Zrínyi katonai kiadó, Budapest, 1984.
- Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617-1708. Milleniumi Magyar Történelem. Források. Szerk. Bertényi Iván, Benda Gyula, Póty János. Budapest, 2001.
- Mika Sándor: Weiss Mihály. Egy szász államférfi a XVII. századból. Magyar Történeti Életrajzok. (Szerk.: Szilágyi Sándor). A Magyar Történelmi Társulat Kiadása. Budapest, 1893.
- Müller, Eduard: Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen. Ihre verfassung- und verwaltungsrechtliche Entwicklung. 1224-1876. Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der ältesten organisierten Minderheit der Gegenwart. Beiträge zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Deutschen in Rumänien, im Auftrage des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt, 1928.
- Nussbächer, Gernot: Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului. Editura Aldus. 2006.
- Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Európai Idő Kiadó. Sepsiszentgyörgy, 1991. 22-24. füzet.
- Ostapchuk, Victor: The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628. harvard University, 1990.
- Pakucs-Willcocks Mária: Sibiu-Hermannstadt. Oriental Trade in Sixteenth Century Transylvania. Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2007.
- Philippi, Maja: Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert: Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer siebenbürgischen Stadt im Mittelalter. Böhlau, Köln-Wien. 1986.
- Philippi, Maja: Kronstadt. Bukarest, 1996.

- Philippi, Maja: Michael Weiß. Bukarest, 1982.
- Philippi, Paul: Beiträge zur Geschichte von Kronstadt in Siebenbürgen. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 1984.
- Prodan, Daniel: Bojaren und „vecini” des Landes Fogarasch im 16. und 17. Jahrhundert. Bukarest, 1967.
- Radvánszky Béla: Udvartartás és számadáskönyvek. I. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest, 1888.
- Karl Reinerth: Die Gründung der evangelischen Kirchen in Siebenbürgen. Studia Transylvanica. Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1979.
- Roth, Harald (szerk.): Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte. Universitas Verlag, München, 1999.
- Roth, Harald: Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien, 2006.
- Roth, Harald: Kronstadt in Siebenbürgen. Kleine Geschichte der Stadt. Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien, 2010.
- Schuler von Libloy, Friedrich: Siebenbürgische Rechts-Geschichte compendarisch dargestellt. I. Band. Hermannstadt, 1855.
- Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch, I-IX. Hermannstadt-Sibiu, 1924-2006.
- Stenner, Friedrich: Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VII. Beiheft I. Brassó (Kronstadt), 1916.
- Szabó András Péter: Haller Gábor – egy 17. századi erdélyi arisztokrata életpályája. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Budapest, 2008.
- Szegedi Edit: Geschichtsbewußtsein und Gruppenidentität. Die Historiographie der Siebenbürger Sachsen zwischen Barock und Aufklärung. Köln-Weimar-Wien, 2002.
- Szekfü Gyula: Bethlen Gábor. Budapest, 1929.
- Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története. Budapest, 1898-1908.
- Szilágyi Sándor: Báthory Gábor fejedelem története. Pest, 1867.
- Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása. Pest, 1867.
- Szilágyi Sándor: Erdélyország története tekintettel a mivelődésre I-II. Pest, 1866.
- Szinnyey József: Magyar írók élete és munkássága. Online-adatbázis. <http://elemek.niif.hu/03600/03630/html/>. Letöltés ideje: 2010. március 14.
- Tempea, Radu: Istoria sfînteii biserici a şcheilor Braşovului. Ediţie de Octavian Şchiau şi Livia Bot. Bukarest, 1969.

Teutsch, Georg Daniel: Geschichte der siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk I. Hermannstadt, 1899.

Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Budapest, 1980.

Wittman Tibor: Bethlen Gábor mint hadszervező. Budapest, 1952.

Zimmermann, Harald: Der Deutsche Orden im Burzenland. Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 2001.

FOLYÓIRATCIKKEK, TANULMÁNYOK

Benda Borbála: Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban. In: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó (szerk.): Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században. Budapest, 2005. 491-507.

Benda Kálmán: Diplomáciai szervezet és diplomata Erdélyben Bethlen Gábor korában. In: Századok 1981. (115.) 4. 725-730.

Blazovich László: Az Andreanum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: Erdélyi Múzeum 2005/3-4. 5-18.
<http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro>. 9. Letöltés időpontja: 2009. október 24.

Fehérpataky László: Bethlen Gábor portai ajándékra szánt vásárlásai 1620-ból. Történelmi Tár 1878. 670-679.

Gyalókey Jenő: Bethlen Gábor mint hadvezér. Hadtörténelmi közlemények, 1929. (30.) 3-4. 288-330.

Horn Ildikó: Önagysága merénylői. Gondolatok egy politikai összeesküvésről. In: Historia manet. Demény Lajos-émlékkönyv. Volum omagial Demény Lajos Emlékkönyv. Bukarest-Cluj, 2001. 237-256.

Horn Ildikó: Önagysága merénylői. Gondolatok egy politikai összeesküvésről. In: Horn Ildikó: Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 2005. 166-187.

Hunyadi Zsolt: The Teutonic Order in Burzenland (1211-1225): new re-considerations. In: L'Ordine Teutonico tra Mediterraneo e Baltico: incontri e scontri tra religioni, popoli e culture. Acta Teutonica 5, eds. Hubert Houben, and Kristjan Toomaspoeg, Galatino: Mario Congedo, 2008, 151-170.

Jeney-Tóth Annamária: Báthory Gábor udvara 1612-ben Kolozsvárott (Városi számadások alapján). In: Dám László (főszerk.): A Báthoryak kora. (A Báthoryak és Európa.) Tanulmánykötet. Nyírbátor, 2008. 137-157.

Jickeli, Otto Fritz: Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung. In: Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1913. (39.) 33-184.

Karl Kurt Klein: Geysanum und Andreanum. Fragmentarische Betrachtungen zur Frühgeschichte der Deutschen in Siebenbürgen. In: Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der siebenbürger Sachsen. Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Dritte Folge, 1971. 8. 54–62.

Király Péter: Külföldi zenészek a XVII. századi fejedelmi udvarban és hatásuk. Erdélyi Múzeum 1994/1-2. 2-16. <http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro>. Letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.

Kovács András: Az építkező Bethlen Gábor és székvárosa. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor: Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára. Kolozsvár, 1996. 276-295.

Kovács András: Gyulafehérvár, az erdélyi fejedelmi udvar színtere a 16. században. In: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó (szerk.): Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században. Budapest, 2005. 235-259.

Kraack, Detlev: Reisen für Habsburg. Die autobiographischen Aufzeichnungen des schlesischen Adligen Erich Lassota von Steblau (um 1550-1616). In: Joachim Bahlcke – Volker Dudeck (szerk.): Welt-Macht-Geist: das Haus Habsburg und die Oberlausitz 1526 bis 1635. Ausstellung städtische Mussen Zittau. Görlitz, 2002.

Lovas Rezső: A szász kérdés Bethlen Gábor korában. Századok 1944. (78.) 7-9. 419-462.

Meltzl Oszkár: Az erdélyi szászok ipara a 14-15. században. In: Századok 1892. (26.) 633-657. 720-739.

Nussbächer, Gernot: Contributii la istoria Braşovului în secolele XV-XVIII. Muzeul Judeţean Braşov. Cumidava IV. Braşov, 1970. 559-560.

Nussbächer, Gernot: Verwaltungseinrichtungen der Siebenbürger Sachsen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. In: Aus Urkunden und Chroniken. Kriterion – Bukarest, 1981. 11-18.

Nussbächer, Gernot: Johannes Honterus und Basel. In: Gernot Nussbächer: Beiträge zur Honterus-Forschung 1989-2004. Kronstadt, 2005. 161-168.

Olchváry Ödön: Betlen Gábor hadseregének szervezete és hadviselési módszere. Hadtörténelmi közlemények, 1888. 601-616.

Pach Zsigmond Pál: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában. Századok, 1975. (109.) 3-32.

Pach Zsigmond Pál: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala a 15-16. század fordulóján. Századok, 1978. (112.) 1005-1038.

Pálffy Géza: Mi maradt az önálló magyar királyi udvarból Mohács után? In: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó (szerk.): Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században. Budapest, 2005. 45-60.

Papp Sándor: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg ígéret hátteréhez. In: „Frigy és békeség legyen...” A bécsi és zsitvatoroki béke. Szerkesztette Papp Klára és Jeney-Tóth Annamária. Debrecen, 2006. 267-298.

Papp Sándor: Homonnai Drugeth Bálint, Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor küzdelme az Erdély feletti hatalomért 1607-ben. In: Századok 2008 (142.) 4. 807-848.

Rausch Petra: A szatmári bányavidék bérlői Báthory Gábor uralkodása alatt (1608-1613) – Gerhard Lisbona tevékenysége (?-1618). In: Báthory Gábor és kora. Szerkesztette: Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária és Ulrich Attila. Debrecen, 2009. 223-237.

R. Várkonyi Ágnes: A Bocskai-szabadságharc nemzetközi háttere. In: „Frigy és békesség legyen...” A bécsi és zsitvatoroki béke. Szerkesztette Papp Klára és Jeney-Tóth Annamária. Debrecen, 2006. 21-38.

Stoy, Manfred: Radu Șerban, Fürst der Walachei 1602-1611, und die Habsburger. Eine Fallstudie. Südost-Forschungen 1995 (54.) 49-103.

Szabó Péter: A kihelyezett udvarok az Erdélyi Fejedelemség hatalmi harcaiban. In: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó (szerk.): Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században. Budapest, 2005. 314-331.

Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor és a kassai pap. Magyar Protestáns Egyháztörténelmi Monográfiák XIII. Budapest, 1880. 3-5.

Wittstock, Heinrich: Zur Biographie Markus Pemfflinger's. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1860. (Neue Folge 4. III.) 127-137.

Franz Zimmermann: Die mittelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt und des Burzenländer Distriktes. In: Korrespondenzblatt I. 1878. 109-110.

RÖVIDÍTÉSEK

ANR FB – Arhivele Naționale ale României Filiale Brașov

EOE – Erdélyi Országgyűlési Emlékek

ÖStA – Österreichische Staatsarchive

ÖStA HHStA – Österreichische Staatsarchive Haus-, Hof- und Staatsarchiv

ÖStA Hofkammerarchiv – Österreichische Staatsarchive Hofkammerarchiv

TMÁO – Török-magyarkoti állam-okmánytár

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	3
I. Bevezetés	4
I.1. Célkitűzések	4
I.2. A felhasznált forrásokról.....	7
II. Brassó a 17. század elején	16
II.1. az Universitas Saxonum.....	16
II. 2. Brassó és a barcaság	23
II.2.1. Brassó az újkor küszöbén.....	23
II.2.2. Brassó gazdasági háttere	27
II.2.3. A kora újkori brassó társadalma	35
III. Diplomáciai tevékenység a fejedelem környezetében	45
III.1. Erdélyi szász diplomácia.....	45
III. 2. Johannes Benkner tevékenysége	54
III.2.1. Báthory Gábor fejedelemségének brassói vonatkozásai.....	54
III.2.2. Brassó és Johannes Benkner szerepe Bethlen Gábor trónrajutásában	61
III.2.3. Johannes Benkner mint Bethlen Gábor tanácsura	109
IV. Logisztikai jellegű szolgáltatások	154
IV. 1. A fejedelem befogadása.....	154
IV.1.1. A fejedelem befogadására vonatkozó szabályozások	154
IV.1.2. A fejedelem és kísérete Brassóban.....	161
IV. 2. Követfogadás Brassóban	184
IV.3. Postálkodás és fuvarozás brassóban.....	203
IV. 3. 1. Jogi szabályozások.....	203
IV.3.2. Posták, kengyelfutók és fuvarosok brassóban	208
IV.4. Brassói mesterek fejedelmi szolgálatban.....	229
IV.5. Főúri ajándékok	241
IV. 6. Fejedelmi beszerzések.....	254
V. Hadügyi szolgáltatások	260
VI. összegzés	288
VII. Mellékletek	294